

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUTADGU BİLİG'İN SÖZVARLIĞI
AÇISINDAN AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ**

**NUERJİAMALI MAİMAİTİAILİ
11718006**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. MEHMET ÖLMEZ**

**İstanbul
2013**

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUTADGU BİLİG'İN SÖZVARLIĞI
AÇISINDAN AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ**

**NUERJİAMALI MAİMAİTİAILİ
11718006**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. MEHMET ÖLMEZ**

**İstanbul
2013**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

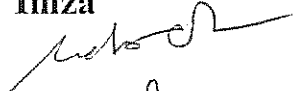
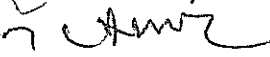
KUTADGU BİLİĞ'İN SÖZVARLIĞI
AÇISINDAN AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ

NUERJİAMALI MAİMAİTİAILİ
11718006

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 25.09.2013

Tezin Savunulduğu Tarih: 11.11.2013

Tez Oy Birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Mehmet Elmez	
Jüri Üyeleri:	Doç. Dr. Ersin Teres	
	Doç. Dr. Aziz Merhan	

İstanbul
2013

ÖZ

KUTADGU BİLİĞ'İN SÖZVARLIĞI AÇISINDAN AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ

Hazırlayan: Nurcemal Mehmetali

Eylül, 2013

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışma Reşit Rahmati Arat tarafından yapılan *Kutadgu Bilig III İndeks* (İndeksi yayına hazırlayanlar: Kemal ERASLAN-Osman F. SERTKAYA - Nuri YÜCE, İstanbul 1979, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV, Sayı: A 12)'ine dayanarak ele alınmıştır. Kutadgu Bilig, İslami dönem Türk dili ve kültürünün bilinen ilk eseri olarak her bakımdan zengin verilere sahiptir. Şüphesiz ki Kutadgu Bilig sözvarlığı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Eser, yaklaşık 3000 kelimeden oluşmaktadır. Biz bu çalışmada Reşit Rahmati Arat'ın çalışmaları ve Kutadgu Bilig'in Uygurca çevirisine dayanarak bazı kelimelerin etimolojisini incelemeye çalıştık. Bununla beraber kelimeler Türkçe ve Çağdaş Uygurca karşılıkları ile örnekler eşliğinde sunuldu. Dizin ilk kez 1979'da neşredildiğinden bu yana Kutadgu Bilig'in diğer Türk lehçelerine çevirisi yayınlanmasına rağmen o lehçelerdeki dizini henüz yapılmamıştır. Bu sebepten yola çıkarak söz konusu Kutadgu Bilig'in sözvarlığı açısından açıklamalı sözlüğünü sunmayı amaçladık. Yanı sıra dizinde düzeltilmesi gereken noktalar için Semih Tezcan'ın "Kutadgu Bilig Dizini Üzerine", (Belleten: Ankara 1981 (Nisan) XLV/2. c. 178. sy. 23-78. sf.) adlı eleştirisini dikkate alarak çalışmamıza yön verdik. Çalışmanın giriş kısmında Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib hakkında bilgiler verilmiş, eser üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Ve sözlük kısmında sırayla kelime, kelimenin Türkçe- Uygurca karşılıkları, bazı kelimelerin etimolojisi,

düzeltileri, daha sonra örnekler ve örneklerin çevirisi yer almaktadır. Çalışmada son olarak sonuç kısmı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Karahanlı Türkçesi, Yusuf Has Hacib, Uyгурca çevirisi, Reşit Rahmeti Arat, Orta Türkçe, Kutadgu Bilig Dizini

ABSTRACT

The Annotative Dictionary of Kutadgu Bilig in terms of Vocabulary

Prepared by Nurcemal Mehmetali

September, 2013

In this master thesis, we have studied according to "*Kutadgu Bilig III İndeks*" by Resit Rahmati Arat. "*Kutadgu Bilig*", being the earliest book known from Turkish language and culture of Islamic era, is luxuries with valuable information and has very important position in many fields. No doubt it's a highly important book in linguistics, containing 3000 vocabulary. We tried in this article to reach to the origins of some words with the help of Mr. Resit Rahmati Arat's article and the Uyghur version of *Kutadgu Bilig*. Meanwhile, Turkish and Uyghur versions are compared, examples are given. Although *Kutadgu Bilig* has published in other Turkic languages since its first index released in 1979, but none of them has given index. Keeping this in mind, we tried to start up the annotated dictionary of *Kutadgu Bilig* and worked on the points that should to be corrected. On this work, we consulted to Semih Tezcan's article of "About the *Kutadgu Bilig* Index". Introduction of this article is about *Kutadgu Bilig* itself, its author Yusuf Has Hacib and the index; on the vocabulary part, we focused on vocabulary, Turkish-Uyghur comparison of the words, origins of some words and correction of mistakes. After that, examples and their translations are given. Lastly, a conclusion about our dictionary is given.

Keywords : Kutadgu Bilig, Karakhanid Turkish, Yusuf Has Hacib, Uigur Translation, Reşit Rahmeti Arat, Middle Turkish, Kutadgu Bilig Index

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Reşit Rahmeti Arat tarafından yapılan Kutadgu Bilig'in 'İndeks'e dayarank hazırlanmıştır. Kutadgu Bilig çalışmaları metin ve çeviriden sonra İndeks üzerine olmuştur. Fakat Reşit Rahmeti Arat İndeks cildini tamamlayamadan vefat etmiştir. İndeks 1979'da Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce tarafından hazırlanıp yayımlanmıştır. (İstanbul 1979, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV, Sayı: A 12). Elinizdeki çalışma söz konusu Kutadgu Bilig'in Türk Dili ve Tarihi açısından önemini ve Türk yazını içerisindeki eşsiz yerini göz önünde bulundurarak, bazı kelimelerin etimolojisi verilmeye çalışılmıştır bununla beraber kelimeler Türkçe ve Çağdaş Uygurca karşılıkları ile örnekler eşliğinde sunulmuştur. Yanı sıra Semih Tezcan'ın "Kutadgu Bilig Üzerine" (belleten: Ankara 1981 (nisan) XLV/2. c. 178. sy. 23-78. sf.) adlı eleştirisi göz önünde alınmıştır. Çalışmamızda esasen hazırlamış olduğumuz örnekli, düzeltili dizin ve karşılaşılan sorun üzerine durulmuştur. Çalışmanın giriş kısmında Kutadgu Bilig ve yazarı hakkında bilgiler verilmiş ve eser üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Sözlük kısmında sırayla kelime, kelimenin Türkçe- Çağdaş Uygurca karışılıkları, bazı kelimelerin etimolojisi, düzeltileri ve daha sonra örnekler ve örneklerin çevirisi yer alır. Sözlükte örneklerin tekrarlanmasına özen gösterilmiştir. Son olarak da sonuç yer almaktadır. İleride doktora çalışmamda eksik kalan kısımlara etraflıca yer vereceğim. Bu çalışma, Türk Kültürünün ve Türk dili ve edebiyatının en büyük abidelerinden biri olan Kutadgu Bilig'in açıklamalı, örnekli sözlüğünü ortaya koymakla bilim dünyasına katkıda bulunma amacına yöneliktir.

Son olarak, Türkiye'ye geldiğimden bu yana bana her açıdan yardımcı olan, bu çalışma süresince değerli vaktini benimle paylaşmaktan kaçınmayan, eksikliklerimi sabırla düzeltip yönlendiren, tezimle ilgili malzeme ve kaynaklarını benimle içtenlikle paylaşan ve aynı zamanda örnek kişiliği ile bana çok şey katan, bana bu mesleği daha da sevdiren, danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ölmez'e içtenlikle

teşekkür eder, minnetimi sunarım. Ayrıca, Prof. Dr. Mustafa Kaçalin'e kendi malzemesini benimle paylaştığı için teşekkür ederim. Çalışma süresince beni destekleyen arkadaşlarım Emine Mozioğlu'na, Ceyda Özcan'a, Nermin Değer'e ve Mukadder Dolgun'a teşekkür ederim.

İstanbul, Eylül 2013

Nurcemal MEHMETALİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET iii

ABSTRACT v

ÖNSÖZ vi

İÇİNDEKİLER viii

KISALTMALAR ix

1. GİRİŞ.....1

1.1 Kutadgu Bilig’in Yazarı Hakkında 1

1.2 Yusuf Has Hâcib’in Eseri “Kutadgu Bilig” 1

1.3 Kutadgu Bilig’in Nüshaları 2

1.4 Kutadgu Bilig Sözü’nün Çözümlemesi 3

1.5 Kutadgu Bilig’in İçeriği 3

1.6 Kutadgu Bilig’in Sözvarlığı.....3

1.7 Kutadgu Bilig Hakkında Çalışmalar 4

2. SÖZLÜK.....6

3. SONUÇ.....840

KAYNAKÇA.....841

ÖZGEÇMİŞ.....846

KISALTMALAR

*	: Belirlenememiş varsayıma dayanan biçim.
.	: Arapça sestten sonra kalınlık.
≈	: Değişken koşut biçim.
~	: Değişken biçim.
()	: İkincil durumdaki bilgiler.
:	: ünlüde uzunluğu ünsüzde sızıcılık.
<	: Bu biçimden gelir.
<-	: Bir dilden başka bir dile, bir anlamdan başka bir anlama geçiş.
>	: Bu biçime gider.
A.	: Arapça.
bk.	: bakınız.
Çin	: Çince.
F.	: Farsça.
Grek.	: Grekçe.
Hint.	: Hintçe.
İran.	: İran dili.
krş.	: karşılaştırınız.
Mo.	: Moğolca.
Soğd	: Soğdca.
Tü.	: Türkçe.

1. Giriş

Türk dilinin önemli dil yadigârlarından Kutadgu Bilig, ilim dünyası tarafından tanındığı günden beri daha çok gramer ve sözvarlığı bakımından ele alınıp incelenmiştir. XI. Yüzyılda yazılan Kutadgu Bilig Türk ulusunun kültür değerini yüksek bir seviyede temsil eden bir hazinedir. İslami dönem Türk edebiyatının en eski anıtı olan Kutadgu Bilig'in üç yazmaya göre kurulmuş olan metni 6645 beyitten, 85 bâbdan oluşmaktadır. Dil, esasen dönemdaşı olan Budist ve Maniheizt Eski Uygur Türkçesinin paraleli niteliğindeki Karahanlı Türkçesidir.

1.1 Kutadgu Bilig'in Yazarı Hakkında

Yusuf Has Hâcib hakkındaki bilgilerin tek kaynağı, yine kendi eserine sonradan eklenmiş olan manzûm ve mensûr mukaddimelerdir. Yusuf Has Hacip , XI. yüzyılda, Balasagun (Kuz-Ordu)'da doğmuştur. Soylu bir aileye mensup olup, ilmi fazîletleri, zühd ve takvası ile dönemin önde gelenleri arasındadır. Eserine Balasagun'da başlamış, daha sonra gittiği Kaşgar'da tamamlamış (1069-1070) ve Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Kara Han'a armağan etmiştir. Hâkan, Yusuf Has Hacib'i takdir ederek, ona iltifat etmiş ve onu yanına alarak, ona "Has Hâcib" unvanını vermiştir. Bundan dolayı nâmı Yusuf Has Hâcib olarak yayılmıştır. Üzerinde 18 ay uğraştığı eserinin bazı beyitlerinde (365- 371) yaşının 50 olduğunu belirtmektedir. Bu beyitlerden hareketle onun 1019 yılı civarında doğduğunu söylememiz mümkündür. Ölüm tarihi hakkına fazla bilgi yoktur. Eserin ilave kısmında kendisinden bahsederken, ihtiyarladığını, hayatını insanlara hizmet etmekle geçirerek ibâdete geç kaldığını belirtmektedir.

1.2 Yusuf Has Hâcib'in Eseri "Kutadgu Bilig"

Kutadgu Bilig, Balasagunlu Yusuf Has Hacib tarafından H. 462 (M. 1069)'de Kaşgarda yazılmıştır. 5800, 6095, 6645 beyitlik hacimiyle bu dönemin ilk büyük manzum eserdir. Kutadgu Bilig'in bize üç el yazması ulaşmıştır. İlk nüshası 13.yüzyılda istinsah edilmiş olan Fergana nüshasıdır. Kahire nüshası 14. yüzyılda

istinsah edilmiş izlenimini vermektedir. Üçüncü nüshası olan Uygur harfli Viyana nüshası ise 15. yüzyılda istinsah edilmiştir. Eserde dönemin İslam dünyasına hakim olan ahlak anlayışı, yaşam tarzı ve halk- yönetici ilişkilerini anlatır. Bunun yanında eski Türk toplum yapısını, devlet ve yönetm anlayışını yansıtmısıyla; yalnızca bir dil metni değil, aynı zamanda Türk millî kültürünün en temel kaynaklarını bize aktaran eserdir.

Yusuf Has Hâcib, eserinde kitabın adını ve mânasını şu beyitlerle açıklamıştır:

- Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstersiz.
(beyit 350)

- Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.
(beyit 351)

- İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa, mes'ud olur, bu sözüm doğrudur.
(beyit 352)

1.3 Kutadgu Bilig'in Nüshaları

Kutadgu Bilig'in üç yazma nüshası vardır: Viyana (Herat) nüshası, (Kahire) nüshası ve Fergana nüshası. 1439'da Uygur harfleriyle istinsah edilmiş olan Herat nüshası, bulunan ilk nüshadır. 15. yüzyılın ilk yarısında Herat ve Semerkant siyaset, kültür ve bilim merkezleriydi. Bu dönemde Türkler Arap harflerini kullanıyorlardı ama kimi eserleri Uygur harfleriyle istinsah ediyorlardı. Uygur haflerine olan bu ilgi Batı Türklüğünü de etkilemiştir, Osmanlı saraylarında Uygur hafleriyle ilgilenen yazıcılar bulunmuştur. Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı da bunlardan biriydi. Kutadgu Bilig'in Herat nüshasını Tokat'tan İstanbul'a getirilmiş ancak eser hakkında herhangi bir şey yapılmamıştır. Bu nüshayı Avusturyalı doğu bilgini Joseph von Hammer-Purgstall, 18.yüzyılın sonlarına doğru bir sahaftan satın alarak Viyana'ya götürüp Viyana Sarayı Kütüphanesi'ne vermiştir. Kutadgu Bilig'in Kahire nüshasının 1374'ten önceki bir tarihte İzzeddin Aydemir adına istinsah edildiği düşünülmektedir. Arap harfleriyle yazılmış olan bu nüsha (5800 beyit), 1896'da Kahire'deki Hidiv Kütüphanesi müdürü Dr. Moritz tarafından bulunmuştur ve halen Kahire'deki Mısır Devlet Kütüphanesindedir. Kutadgu Bilig'in üçüncü nüshası olan Fergana nüshasının

14. yüzyılın ilk yarısında Harezmi coğrafyasında istinsah edildiği tahmin edilmektedir. Bu nüsha da Arap harflidir, 1914 yılında Fergana’da Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuş ve bir yazıyla bilim dünyasına tanıtılmıştır.¹

1.4 Kutadgu Bilig Sözünün Çözümlemesi:

kut = kut, saadet

+ad- =” kılmak” kavramını katan fiil eki

-gu = “ kılan, kılıcı” kavramını veren sıfat eki

bil- =”bilmek” kavramı

-(i)g = fiilden isim yapan ek

(Kut-ad-gu Bil-ig) Bütün anlamı: “kutlu kılıcı bilgi ”²

1.5 Kutadgu Bilig’in İçeriği

Eser, 4 ana unsur ve bu 4 unsuru temsil eden sembolik şahsiyetler üzerine kurulmuştur.

Kün-Togdı (hükümdâr): 'köni törü' (Adâlet)

Ay-Toldı (vezir): 'kut, (mutluluk)'

Ögdülmiş (vezirin oğlu): 'ukuş' (Akıl)

Odgurmiş (vezirin kardeşi): âkıbet (hayatın sonu)

1.6 Kutadgu Bilig’in Sözvarlığı

Kutadgu Bilig 3000’e yakın sözcük çeşidiyle İslamiyet sonrası Türkçesinin ilk ve en zengin edebi eserlerindendir. Kutadgu Bilig’i izleyen ilk dönem İslami eserlerinden yalnızca Kısasü’l-Enbiya sözvarlığı açısından Kutadgu Bilig’e yaklaşabilmektedir. Bu zengin sözvarlığının 600’e yakını Karahanlılar için yeni olan kültür çevresinden yani İslami kültür çevresinden gelen sözcüklerdir. Bunlardan 400’e yakını Arapça, 120’nin üzerindeki bir bölüm de Farsça kökenlidir. Kutadgu Bilig’in söz hazinesi içerisinde Türkçe, Arapça ve Farsçadan başka, Buddhist Uygurların dilinde sayı oranları bir hayli yüksek olan, toplamı birkaç bini geçen Çince, Sanskritçe ve Soğdca

¹ Mustafa Kaçalın, Zühal Ölmez, **XI- XIII.Yüzyıllar Türk Dili**, 4.bs. (Anadolu Üniversitesi Yıymı No:2369), s.7

² A Dilaçar. **Kutadgu Bilig İncelemesi** (Ankara, Türk Dili Kurumu Yayınları, 2003). s. 47

sözcükler de görürüz. Ancak bunların toplamı İslami kültür çevresine ait olan Kutadgu Bilig’de 100’ü geçmez. Bunlardan Sankrit ve Soğd sözcüklerin toplamı da yine 15’i geçmez.³

1.7 Kutadgu Bilig Hakkında Çalışmalar

Kutadgu Bilig üzerine uzun yıllar çalışarak 1947’de üç nüshaya dayanan Kutadgu Bilig metnini yayımlayan R.R.Arat, metnin Türkiye Türkçesine çevirisini 1959 yılında yayımlamıştır. Bu serinin üçüncü cildini hazırlamak ise Arat’a nasip olmamıştır. Onun hazırladığı fişler önce gramer sırasına konmuş sonra da manalandırılarak yazılmıştır. Böylece çatısı ortaya konan İndeks bir daha kontrolden geçirilerek K. Eraslan, O. F. Sertkaya ve N. Yüce tarafından İndeks cildi olarak neşredilmiştir. Bu indeks cildi üzerine yapılan en kapsamlı çalışma da Türk Tarih Kurumu Belleten’nin 178. sayısında Semih Tezcan tarafından yazılan 563 maddelik tanımlama yazısıdır.⁴ Kutadgu Bilig eseri bilim dünyasında tanındıktan sonra pek çok yönden inceleme ve çalışmalar yapılmıştır. Kutadgu Bilig üzerine yapılan çalışmaları kısaca şu şekilde gösterebiliriz.

1. Çağdaş Türk Dillerinde Kutadgu Bilig Çevirileri:

Mehmet Ölmez, Çağdaş Türk Dillerinde Kutadgu Bilig Çevirileri, **Kebikeç**, sy. 1, (1995): 43-52

2. Çin’de Kutadgu Bilig Araştırmaları:

Tursunjan İmin, **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (2011): 253-261.

3. Kutadgu Bilig’in İngilizce Çevirileri:

Ayşe Gül Sertkaya, **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,

³ Mehmet Ölmez, “Kutadgu Bilig’in Sözcük Varlığı ve Adakşu ‘Birlikte, Beraber, Yanyana’ Üzerine”, **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009** (Ankara: Türk dil kurumu yayınları, 2011): 399-407 .

⁴ Özcan Tabaklar, “Kutadgu Bilig İndeks’nde Bazı Düzeltme Önerileri”, **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009** (Ankara: Türk dil kurumu yayınları, 2011): 485-493.

(2011): 461-471.

4. Özbekistan'daki “ Kutadgu Bilig” Çalışmaları:

Abdumurad Tilavov, **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (2011): 535-541

5. Kutadgu Bilig Hakkında Türkiye’de Yapılan Yayınlar Üzerine Bir Deneme.

Zeki Kaymaz, <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayil6/kaymazzeki1394.pdf>

Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring (2009).

6. Ersin Teres. **Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib Üzerine Bibliyografya Denemesi**, Ankara: Ürün yayınları, 2009

2. SÖZLÜK

A

1. **a:** a, doldurma ses || ئا

2. **‘abid :** (< A. ‘abⁱd < ‘-b-d) kulluk eden, ibadet eden, tapınan ||

ئىبادەت قىلغان، چوقۇنغان، ئېتىقاد قىلغۇچى

6385. anın kaçtı zahid oğul kız koşup

munın koşdı ‘abid tapuğka udup

شۇڭا قاچتى زاهىت ئوغۇل - قىز قويۇپ،

شۇڭا كەتتى ئابىد، بىر ئابىد بولۇپ.

Zahid bundan dolayı çoluk çocuğunu bırakıp kaçtı;

abid onun için dünyayı bırakıp, kendini ibadete verdi.

3. **‘abir:** (< A. ‘abir < ‘-b-r) misk koku || خۇشپۇراق، ئەنبەر

4892. ‘abir bürkirer teg tünerdi kalık

sata köpti yérđin yağıldı butik

ساما ئالدى ئەنبەر رېڭىنى بىراق،

ئۆنۈپ نەيزە يەردىن، يېيىلدى پۇتاق.

Abir serpilmiş gibi alacanlandı;

ufuktan etrafadallanarak, mızraklar yükseldi.

4. **‘aceb :**(< A. ‘acab < ‘-c-b) şaşma: hayret, taaccüp || ئەجەپ، ھەيران قالارلىق

5270. kamuğ gaflet ol bu sevinçin tarab

bu gaflet bile öz yoқаdur ‘aceb

غاپىللىق پۈتۈنلەي سۆيۈنچى تەرەپ،

بۇ غەپلەتتە ئۇخلىرى كىشى ئەجەپ.

Sevinç ile neşe hep hep gaflet eseridir;

bu gaflet ile insan kendisini öyle mahveder ki.

5. **‘aciz:** (< A. ‘aciz < ‘-c-z) güçsüz, çaresiz || قۇۋۋەتسىز ، زەئىپ ، كۈچسىز ، ئاجىز

5476. nelük boldı ‘aciz özüñ ay ilig
kamuğ edğü kılğu küçüñ bar elig

ئى ، ئېلىگ ، نىچۈن بۇنچە ئاجىز ئۆزۈڭ ،
يېتىپ تۇرسا بارچە ياخشىلىققا قولۇڭ ؟

*Ey hükümdar, sen nasıl böyle aciz durma düştün
her türlü iyiliği yapabilirsin, kuvvet ve kudretin var*

6. **‘acizlik:** (< A. ‘aciz ve Tü. +lık) güçsüzlük, çaresiz || ئاجىزلىق ، قۇۋۋەتسىزلىك

0391. ilahi bilür sen bu ‘acizliküm
sañar oq açar men muñum hem taqım

ئىلاھا بىلەرسەن بۇ ئاجىزلىقىم ،
ئاجارمەن ساڭا بار مۇشكىلىم ، غېمىم .

*Ey rabbim, benim bu aczimi bilirsin;
her sıkıntı ve müşkülümü ben sana açarım.*

7. **aç :** aç, acıkmış, doymamış, aç gözlü (ET aç < āç ED 17a (1)) ||

ئاچ ، ئېچىرغان ، ئاچ قورساق

2200. közi toq kerek neñke suklanmasa
közi aç toğumaz bu dünya yése

كۆزى توق كېرەك ، مالغا قىزغانمىسا ،
كۆزى ئاچ ئۇ تويىماس ، بۇ دۇنيا يېسە .

*onun gözü tok olmalı ve onda mal hırsı bulunmamalıdır;
gözü aç olan kimse, bütün dünyaya nail olsa bile, doymaz.*

8. **aç- :** açmak, izah etmek, açıklamak || چۈشەندۈرمەك ، ئىزاھلىماق ، ئاچماق

5130. bayat bérđi barça saña edğülük
bu edğü yolın aç maña ay külük

خۇدا ياخشىلىقلارنى بەردى ساڭا،
ئى نامدا، ئاي ياخشى يولنىڭ ماڭا.

*tanrı sana her türlü iyilikleri ihsan etmiş;
ey namli, bu iyilik yolunu bana da aç.*

9. **aç-** : (karnı) acıkmak || ئېچىرماق ، قورسقى ئاچماق

1202. tüşün ol bu dünya keligli keçer
yégen yél büke teg yér erken açar

بۇ دۇنيا قونالغۇ، كېلۈچى بارار،
يوغان ئەجدىھادەك يېسە ئېچىقار.

*bu dünya bir konak yeridir. Gelen geçer;
o her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi, yedikçe acır.*

10. ***açı-** : acımak, ağrımak || ئېچىنماق ، ئاغرىماق

2842. tiriglik barır er açmaz tilin
yawa bolsa emgek açır kiç yılın

تۆمۈر كەتسە ئەرلەر ئېچىنماس، بىراق،
زايە بولسا ئەمگەك ئېچىنغاي ئۇزاق.

*hayat gider, insane buna acıdığını itiraf etmez;
emek boşa giderse, bunun acısı uzun seneler unutulmaz.*

11. ***açıĝ** : acı [$< *at-sı-g$ krş. *tatıĝlıĝ* $\neq$ *tatıĝsız*, *süçig* $\neq$ *açıĝ* ||

ئاچچىق، دەرد - ئەلەم، قايغۇ

3426. irig sözke yumşak yanut kılsa öz
açıĝ sözleseler süçig tutsa söz

يىرىك سۆزگە يۇمشاق جاۋاب بېرەر ئۆ،
ئاچچىق سۆز ئېيتقانغا شىرىن سۆزلەر ئۆ.

*kaba söze yumuşak cevap vermeil ve
acı sözlere de tatlı sözle mukabele etmelidir.*

12. *aç^lg : ihsan, bağış || سۇۋغات ، ھەدىيە ، تارتۇق ، ئېھسان

2977. açığ bérse begler tilin eđgü söz
tapuğçı yuluğlar begiñe et öz

بەگ ئېھسان قىلسا ، ئېيتسا ياخشى سۆزى ،
پىدا ئەيلەر بەگكە خىزمەتچى ئۆزى .

*beyler ihsanda bulunur ve iyi sözle onu takdir ederlerse,
hizmetkar beyine kenidisini feda eder.*

13. açıl -: açılmak, ferahlamak, anlaşılmak || كەيپىياتى يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك ||

4285. kişi aşı bilmek tilese özüñ
kılnçında körgil açılğay sözüñ

كىشى ئەسلىنى بىلىمەك تىلەسەك ئۆزۈڭ ،
قىلىقنى كۆرگەن ، ئېچىلغاي سۆزۈڭ .

*bir kimsenin aslını öğrenmek istersen,
onun hareketine bak, hemen anlaşılır.*

14. *aç^ln- : ihsan etmek, ihsanda bulunmak, bağışlamak ||

ئېھسان ئەيلىمەك ، تارتۇقلىماق

1642. açındı ilig kör kötürdi örü
bolu bérdi ewren emitti naru

كۆتەردى ئېلىگ ئۇنى ئەيلەپ ئېھسان ،
قويۇلدى يولغا قانۇن ، بولۇپ ھەر زامان .

*hükümdar ona ihsanlarda bulundu ve onu yükseltti;
bir gün geldi, devlet idaresine ait bütün kanunlara vakıf oldu.*

15. *açıt -: acıtmak, ekşitmek, incitmek || چىرايى ئېچىلماسلىق ||

0770. iligke baқа kördi yaşru közin
қаşı közi түгmiş açıtmiş yüzin

ئېلىگە يۈگۈرۈتتى يۈشۈرۈنچە كۆز،
تۈرۈلگەن قاش - قاپاق، پۈرۈشتۈرمە يۈز.

*göz ucu ile gizlice hükmdara baktı;
o kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuş idi;*

16. **açlık:** açlık || ئاچلىق

5317. ajun tokluğu barça açlık turur
ereji sewinçi kör emgek erür

جاھان توقلۇقى بارچە ئاچلىق ئېرۈر،
ھوزۇرى، سۆيۈنچى قىيىنلىق ئېرۈر.

*dünya tokluğu hep açlıktan ibarettir;
onun huzuru, sevinci hep zahmettir.*

17. **açuk:** açık || ئوچۇق

2000. közi tok kerek hem uwutluğ tüzün
açuk hem yaruq bolsa kılkın sözün

كۆزى توق كېرەك، مالغا قىزغانمىسا،
كۆزى ئاچ ئۇ تويماس، بۇ دۇنيا يېسە.

*bey tok gözlü, haya sahibi ve yumuşak tabiatlı olmalı, sözünde
ve hareketinde açık ve vazih davranmalıdır.*

18. **açur-** : acıktırmak, aç bırakmak, aç koymak || ئاچ قويماق، ئېچىرقاتماق، ئاچۇرماق

6365. açurğu bularıg yolın tutsa keç
anın yolka kirse boyun egse keç

سالاي يولغا دېسەك، ئاچ قويماق كېرەك،
كېرپ يولغا ئېگەر ھەم بوينىن، دېمەك.

*iyice yola gelmeleri için, bunları aç bırakmak lazimdir ;
bunlar ancak böylelikle yola girer ve boyun eğerler.*

19. **‘ad:** : (< A. ‘ad < ‘-v-d) (Yemen’de yaşamış olan kendilerine Hûd *am.*’ın gönderildiği) Âd kavmi || يەمەندىكى بىر قەۋمنىڭ ئىسمى

6547. tutayın ya kiswa ya kayşarça boldum
ya şeddad-u ‘ad teg taķı uçmak ittim

قبلاي پەرەزكى، كسرا، يا قەيسەرچە بولدۇم،
يا شەدداد - ئادتەگ بېيىشىمۇ ياساتتىم.

farzedelim ki, ben kiswa ve kayser oldum
ya Şeddad ve Ad gibi, bir de cennet yaptırđım

20. **adaķ:** ayak [Başka anlamları yanında A. r-c-l ‘ayaķını çözmek’.] || پۇت، ئاياق

1855. yiti közlüg ol kör baķışı yıraq
ķayu işke tegse bekitür adaķ

كۆزى ئىتتىك ئۇنىڭ، قاراشى يىراق،
ھەر ئىشقا كىرىشسە باسار چىڭ ئاياق.

keskin gözlü ve uzak görüşlüdür;
hangi işe el uzatırsa, ayaķını sağlam basar.

21. **adaķşu :** birlikte, yan yana [bk. at] || بىرلىكتە، باراۋەر، يانمۇيان

2936. aya beg erej ķolma emgek kötür
erej birle emgek adaķşu yatur

ھوزۇر ئىزلىمە بەگ، جاپانى يوق ئەت،
ئەمگەك بىلەن بىللە تۇرار پاراگەت.

ey beyim, rahat arama, zahmeti ortadan kaldır;
rahat ile zahmet bir arada bulunur;

22. **adam:** (< A. adam < ‘-d-m) adam, ķişi || ئادەم، كىشى

C0058. ‘ilim adamları birle ķatılmaķın ayur yéme otaķlar

mu ‘azzimler mu ‘abbirler münecimler şa ‘irler tarıgķılar igdişķiler
uzlar ķıgaylar birle ķatılmaķ negü teg kerekin kerekmezın ayur

ئالمىلار، تىۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۈش ئۆرۈگۈچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دېھقانلار،
چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر ۋە پەقىرلەر بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.

*ilim adamları, tabipler, büyücüler, rüya tabircileri, müneccimler,
şairler, çiftçiler, hayvan yetiştiriciler, ustalar ve fakirler ile nasıl
muamile edileceğini anlatır.*

23. **adaş** : arkadaş || بۇرادەر ، ئاغىنە ، دوست ، ئاداش

3174. kadasıñ yok erse yorı tut adaş

adaş edgü bolsa bu boldı kadas

قاياشك يوق ئولسا، بېرىپ تۇت ئاداش،

ئاداش ياخشى بولسا، بولۇر ئۇ قاياش.

*akraban yoksa, arkadaş ve ahbap edin,
iyi arkadaş akraba gibi olur.*

24. **adaş tut** - : arkadaş olmak, ahbab olmak ||

ئاداش بولماق، دوست بولماق، ئاغىنە بولماق

0501. bu ay toldı özke kör itti işig

adaş tuttı anda bir atlıg kişig

ئۆزىگە ئايتولدى تاپتى بىر قاياش،

تۇتۇپ دوست كېڭەشتى، بولۇشتى ئاداش.

Ay –Toldı bir gün ileri-gelen biri ile ahbap oldu;

Onu dost edindi ve işlerini ona danıştı.

25. **‘aded** : (< A. ‘adad < ‘-d-d) sayı, adet || سان، تال

4380. ya taz ‘if ya tanşif özün yetrü bil

kalı bildiñ erse ‘aded cezri kıl

بۇ تەزنىف يا تەنسىفنى سەن ياخشى بىل،

ئەگەر بىلسەڭ ئاندىن ساناق جەزىر قىل.

*sen taz 'if ve tasnifi iyice öğren;
bunları öğrendikten sonra aded cezrini ele al*

26. **ademi** : (< F. *adam*+i < A. '-d-m) ademoğlu, insanoğlu ||

ئىنسان ئوغلى، ئادەم، كىشى

6332. bu dünya müni miñ bir ol erdemi
negü teg keçürse keçer ademi

جاھاننىڭ پەزلى بىر، قۇسۇرى مىڭدۇر،
نىچۈك ئۆتكۈزسە كىشى، ئۇ شۇنداق ئۆتۈر.

*bu dünyanın kusuru bin, meziyeti ise, birdir;
insan bunu nasıl geçirirse, o öyle geçer*

27. **ağır** : aygır || ئايغىر

4441. yégü kedgü miñü at ağır sülük
bulardın çıkar hem yüdürgü kölük

يېمەك - كىيىمەك. ئۇلاغ - ئات، ئايغىر ۋە يۈك،
توشۇچى بۇلاردىن چىقار بەلگۈلۈك.

*yiyeceği, giyeceği, ve ordunun binek atı,
aygır ile yük hayvanlarını bunlar yetiştirirler*

28. **ađır**: Sīriūs yıldızı || يىلدىرىق ئايغىر، سېرىئۇس يۇلتۇزى

6220. yétiken kötürdi yana baş örü
töñitti yana yıldırık ağır naru

يىتكەن كۆتەردى ئۆرە باش يانا،
يىلدىرىق ئايغىرغا ئىگىلدى مانا.

*yedi kardeşler başını yukarı kaldırdı;
Yıldırık yıldızı Aygır burcuna doğru eğildi*

29. **ad¹g** : ayı || ئېيىق

5376. böri tilkü arslan adıg ya toñuz

seniñdin kutulmaz ölür awda tüz

بۆرى، تۈلكە، توڭگۇز، ئېيىق، ئارسلان،

ئۇلار ئاۋادا سەندىن قۇتۇلماس ھامان.

kurt, tilki, arslan, ayı veya domuz hiçbirisi senin elinden kurtulamaz;

hepsini de avlar öldürürsün.

30. **ad¹g¹layu** : ayı gibi || ئېيىقتەك، ئېيىق كەبى

2311. toñuz teg titimlig böri teg küçi

adıg¹layu azgır kutuz teg öçi

توڭگۇر كەبى تەرسا، بۆرىدەك كۈچى،

ئېيىقتەك ئېتىلغاق، قوتازدەك ئۆچى.

o domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli,

ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.

31. **ad¹l** - : ayılmak || ھوشغا كەلمەك، ئەسلىگە كەلمەك

6143. bu devlet esürtse adın adlumaz

ölüm tutmağınça udır oğnumaz

مەس قىلسا بۇ دۆلەت ئەگەر كىشىنى،

ئويغانماس، ئۆلۈم تۇتىمىغۇنچە ئۆنى.

saadetin sarhoş ettiği kimse ise, bir daha ayılmaz;

ölüm yakalayınca kadar kadar uyur, uyanmaz.

32. **ad¹n**: ayrı, başka || ئۆزگە، باشقا، يات، بۆلەك

0007. uluğluk saña ol beğüklük saña

seniñdin adın yok saña tuş teñe

ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۈيۈكلۈك ساڭا ،
سېنىڭدىن بۆلەك يوق ساڭا تۇر - تەڭا .

*Ululuk ve büyüklük sana mahsustur;
sana eş ve denk olanbaşka biri yoktur.*

33. **adına** : (< F. *adina*) cuma || ئازنا، جۈمە، جۈمە كۈنى

3239. cema 'at bile kıl farıza namaz
çığaylar hacı kıl adına namaz

جامائەت بىلەن قىل پەرىز ۋە ناماز،
پەقىرلەر ھەجىدۇر بۇ جۈمە ناماز.

*farz namazlarını cemaat ile kıl,
fakirler hacı olan Cuma namazlarını eda et;*

34. **adınsıg** : apayrı, bambaşka, başkasına gore, diğerine göre ||

باشقا، بۆلەك، ئۆزگە، باشقىلىرىغا قارىغاندا، ئوخشىمايدىغان

0562. hacib kördi ay toldı kılkı yañı
erende adınsıg kişide öñi

كۆرۈپ ھاجىپ ئايتولدىنىڭ قىلىقلىرىن،
كىشىلەردىن بۆلەكچە پەرق بارلىقىن.

*Hacib Ay-Toldı 'nın başka insanlardan farklıOlduğunu
ve bir başka hal ve tavra sahip bulunduğunu gördü.*

35. **adır-** : ayırmak [TEKİN, T.: 1993 *Dilbilimi*] || ئايرىماق، بۆلمەك

5529. asıgılıg kayu ol asıgsız kayu
sen adra seçe tut ay bilge бүгү

زەرەرلىگى كىم ئۇ، پايدىلىقى كىم -
ئايرىپ تاللىغىن سەن، ئەي ئالىم ھېكىم.

*kim faydalıdır, kim faydasızdır,
ey alim hakim, sen bunları iyice seç*

36. **ad¹rt** : ayırma || ئايرىما ، بۆلەك

4635. kişi yılkı birle adırtı bu ol

tağuğa yaraşıq yése ay oğul

كەشى بىرلە ھايۋان ئايرىمىسى شول ،

مىزاجىگە مۇناسىپ يېسە ئى ئوغۇل .

insan ile hayvan arasındaki fark,

tabiate uygun şeyleri yemekle belli olur.

37. **ad¹rt** - : ayırtmak, ayırt etmek || ئايرغۇزماق ، ئايرىماق :

2787. ewin teg yarır bu yéti kat köküg

adırttı seçim teg yér erse қаşı

يارار ئۇ يەتتە قات كۆكنى دانىدەك ،

چوقۇر - دۆڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر .

o yedi kat göğü bir tane gibi yarar

ova ve tepeleri ise, saçma tanesi gibi birbirinden ayırır.

38. **ad¹rtla-** : ayırtlamak, ayırt etmek, ayırmak || ئايرغۇزماق ، ئايرىماق

1839. ukušsuz ölüg ol ukušluğ tirig

ukuş munça teñlig adırtlar erig

ئەقىللىق تىرىكتۇر ، ئەقىلسىز ئۆلۈك ،

ئەقىل ئەرنى ئايرۇر شۇ خىل تەڭ بۆلۈپ .

akılsız ölüdür, akıllı ise diridir;

akıl insanları bu şekilde bir birinden ayırt eder.

39. **ad¹ş-** : ayırmak, yaymak || ئايرىماق ، كېرىمەك

4115. yana alma tırnağ adışma butuñ

uçuzluk tegürgey iletgey kutuñ

يەنە تىرناق ئالما ، مىنگەشتۈرمە پۇت ،
قىلىپ خار ، قاپچۇرغاي سېنىڭدىن ئۇ قۇت .

*bir de tırnak kesme, bacaklarını yayıp-oturma
bu insanı itibardan düşürür ve ikbale mani olur.*

40. **‘adil** : (< A. ‘adil < ‘-d-l) eşitlik, doğruluk, adalet || ئادىل ، لىلا ، توغرا

3351. boğun köñli yuwқа küdeşmeki sarp

köñül sınsa hasmı bayat ‘adli tap

خەلق كۆڭلى نازۇك ، ئالماق ئۇنى تەس ،
كۆڭۈل سۇنغانغا قارشى ، خۇدا ئەدلى بەس .

*halkın gönlü yufkadır, onu muafaza etmek çok güçtür;
burada gönül kırılırsa, ilahi adaletle karşılaşılır,bu ise kafidir;*

41. **adnağu**: ayrı, başka türlü || باشقا تۈرلۈك ، باشقىچە

5295. erej adnağu kılğa sakış saña

ülüg tegmesü ay uruğluğ qarı

ھوزۇرى باشقىغا ، ھىساۋى ساڭا -
بولۇر ، ئەي مويسىپىت ، تارتما دەردىنى .

*huzuru başkası sürüp,
derdi sana kismet olmasın ey asil ihtiyar.*

42. **adr¹l** -: ayrılmak || ئايرىلىماق

1276. munu adr¹lur men seniñdin bu kün

ökünçün sıgıt birle yıglap ögün

بۈگۈن ئايرىلۇرمەن سېنىڭدىن مانا ،
ئۆكۈنچەت تۆكۈپ ياش مەن يىغلاپ يانا .

*bu düşüncüler içinde pişmanlıkla ağlayıp-sızlayarak
işte bugün senden ayrılıyorum*

43. **adruk** : ayrıcalık, fark, farklı || باشقا، پەرق، باشقىچە، ھەرخىل

0201. kişide kişi adrukı bar telim

bu adruk biligdin ayur bu tilim

كشیدن - كشننك تولا پەرقى بار،

بىلىمدۇر بۇ پەرق، سۆز شۇ ئۆزرە بارار.

insandın insana çok fark vardır;

bu fark bilgiden ileri gelir, sözüm buna dairdir.

44. **afsunçı** || سېھىرباز : ئەپسۇنچى (< F. *afson*) büyücü, sihirbaz:

4361. bularda basa keldi afsunçılar

bu yél yeklig igke bu ol emçiler

بۇلاردىن قالسا باردۇر ئەپسۇنچىلار،

پەرى - جىنلىق كېسەل داۋالاۋچىلار.

bunlardan sonra, efsuncular gelir;

cin ve periden gelen hastalıkları bunlar tedavi ederler.

45. **‘afiyet** : (< A. *‘afiyat* < *‘-f-y*) sağlık || ساغلام، ساغلامەتچىلىك || ساغلىق، ساغلام

B0066. üçünçi hîred ol ulugluk bile

törtünçi kana‘at ve ‘afiyet bile

ئۈچۈنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،

تۆتىنچى، قانائەت، ساغلىق ئىلە.

üçüncüsü akıl olup, ululuk ifade eder;

dördüncüsü ise kanaat ve afiyettir.

46. **ağ** : ağ || چات، ئاغ

3589. bu dünya yağı ol et öz bir yağı

bu iki yağının yadırlığı ağı

بۇ دۇنيا يېغىدۇر، ۋۇجۇت بىر يېغى،

بۇ ئىككى يېغىنىڭ يېيىغلىق ئاغى.

*bu dünya bir düşman, vücut ise başka bir düşmandır
bu iki düşmanın ağı her tarafa yayılmıştır.*

47. **ağ-** : yükselmek ; çıkmak || كۆتۈرۈلمەك چىقماق ، ئۆرلىمەك ، ئېگىزلىمەك ،

6040. neçe agsa tüşte aǵar ǵut ǵıwı
aǵırlıǵ bulur keǵ bulur yüz suwı

ئېگىزلىپ چۈشسە ئۆسەر دۆلىتى ،
ئەزىزلىك تېپىپ بەك ئاشۇر شۆھرىتى .

*rüyada insan ne kadar yükselirse
onun bahtı ve halı de o kadar yükselir.*

48. **ağı** : altın ve gümüşle işlenmiş ipek kumaş; hazine [<] ||

ئالتۇن ۋە كۈمۈش قوشۇپ ئىشلەنگەن بىر خىل رەخت ،
قىممەتلىك ماللار بىلەن تولغان خەزىنە

2916. yaşıl kök sarıǵ al aǵı ton keǵıp
aşǵu kötürse yaraşur yorıp

يېشىل ، كۆك ، سېرىق ، ھال يىپەك تون كىيىپ ،
يارشۇر يىمەكنى كۆتەرسە مېڭىپ .

*onların yeşil, mavi, sarı ve pembe ipek elbiseler giyip
dolaşmaları ve yemek taşımaları hoş olur.*

49. **ağıcı** : hazineci || ئامبارچى ، خەزىنچى ||

4048. bitig bilse saǵış aǵıcı bolur
uǵuş öǵ keǵ erse bitigçi bolur

ھېساب ، خەتنى بىلسە خەزىنچى بولۇر ،
ئەگەر بولسا ئاقىل ، پۈتۈكچى بولۇر .

*yazı ve hesap işlerini bilirse, hazinedar olur;
anlayış ve zekası iyi ise, katip olur.*

50. **ağıllık** :hazine || خەزىنە

4145. ağıllıqqa kılsa ağıçı séni
bütün çın bolup sen yorıgıl köni

خەزىنە ئىشىگە گەر قويسا سېنى ،
ئىشەنچلىك ۋە چىنلىق بىلە قىل ئۆنى .

*seni hazineye hazineye hazinedar yaparlarsa,
itimmat kazanmaya çalış; daima doğru ve dürüst hareket et.*

51. **ağ¹n** : dilsiz, konuşamayan [*< ag- ‘değişmek, başkalaşmak; meyletmek, dönmek’.*] || تىلسىز ، گەپ قىلالايدىغان

0969. meger iki türlü kişi ol bilin
birisi biligsiz birisi ağın

ئىككى خىل كىشى سۆزلىمەس ئۆزلىرى ،
بىرىدۇر بىلىمسىز ، گاچادۇر بىرى .

*bil ki, ancak iki türlü insan konuşmaz,
biri_ bilgisiz, biri de dilsiz.*

52. **ağ (ı)na -** : debelenmek, yerde yuvarlanmak, çevrilmek ||

ئېغىنىماق ، ئويناقلماق ، دوملىماق

0079. elik külmiz oynar çéçekler öze
sıgun muygak aǵnar yorır tép keze

ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئوينىشۇر ،
ئارقار ، تاغ ئۆچكىسى جۈپ - جۈپ سەكرىشۇر .

*karacalar, dişi_ erkek, çiçekler üzerinde oynuyor;
geyikler, dişi_ erkek sıçrayıp oynayarak koşuşuyorlar.*

53. **ağır**: ağır, güç [*< *al+gır*] || ئېغىر ، قىيىن

3927. bulup dünya malın yéyü bilmesé
sakış tegdi ülgı ağır yüdgüke

تېپىپ دۇنيا مېلىن يېيىش بىلىمىسە ،
بولۇر بەك ئېغىر يۈك يۈدۈپتۇ دېسە .

*dünya malını bulup da, onu yemesini bilmeyenin nasibi
yüklenmesi güç olan bir hesaptan ibarettir.*

54. **ağır** : ağır, değerli || ئېزىز ، قەدىرلىك ، شەرەپلىك ، قىممەتلىك ،

3013. bilig erdem öğren ağır tut anı
ağır kılgay ahır ol erdem sêni

بىلىم ، پەزىل ئۆگەن ، قىممەت بىل ئۇنى ،
قىلۇر قىممەت ئاخىر پەزىلەت سېنى .

*bilgi ve fazileti öğren, ona hürmet et;
bu fazilet sonra sana da hürmet te'min eder.*

55. **ağırla-** : ağırlamak, değer vermek; ikram ve ihsanda bulunmak

|| ھۆرمەتلىمەك ، قەدىرلىمەك ، چوڭ كۆرمەك ، مېھرىشەپقەت ||

1813. bayat fazlı birle ağırlar kuluğ
bilig kapğı açlur oñarur yoluğ

ئەگەر تەڭرى قۇلىنى قەدىرلىك قىلۇر ،
بىلىم ئىشىكى ئېچىلۇر ، يولى ئوڭشىلۇر .

*tanrı kulunu fazıl ve inayeti ile yükseltir;
ona bilgi kapısı açılır ve isteği rast gider.*

56. **ağırlık**: ağırlık, değerlilik; ikram, hürme itibar, saygı ||

|| ھۆرمەت ، ئىززەت ، ئېھتىرام ، ئابروى ، ئېتىبار ||

1714. kelir qut kişike ağırlar anı
siñer ol ağırlık yorısa köni

كېلەر بەخت كىشىگە ، قەدىرلە ئۇنى ،
سىڭار بۇ قەدىر ئاغا ، بولسا كۆنى .

*saadet insana gelir ve onu yükseltir;
insan doğru hareket ederse bu itibar ona yar olur.*

57. **agış** : yükseliş, çıkış || يۇقىرلىماق ، ئۆرلىمەك ، ئېگىزلىمەك ، يۈكسەلمەك ، ئاشماق

0903. bu edgü agış teg ağır agguğa
yawuz neñ éniş ol uçuz bulguğa

ئېرۇر ياخشىلىق ئۆرلىگەندەك ئېغىر ،
يامان ئىش چۈشۈشتەك ئاساندۇر ئاخىر .

*İyi yokuş tırmanmak gibidir, güçtür;
kötü şey iniş gibidir, kolayca elde edilir.*

58. **agıt-** : bırakmak, dağıtmak, uzaklaştırmak, çıkarmak, yükseltmek ||

تاشلىماق ، تەرك ئەتمەك ، ئېرغىتماق ، چىقارماق

6312. negüke ulır sen negü bu sıgıt
bu kılk edgü ermez munı sen agıt

يىغا نە ئۈچۈندۇر ، نەچۈن ئىگراماق ،
ئەمەس ياخشى خۇلۇق بۇ ، كېرەك تاشلىماق .

*neye ağlayıp, feryad ediyorsun;
bu şekilde hareket etmek iyi değildir; sen böyle yapma.*

59. **agız** : ağız [$< ag + l'z < ag$ 'açıklık'] || ئېغىز

3481. köñülde negü erse arzu tilek
ağız açsa barça tilin sözde ol

كۆڭۈلدە نە ئولسا ئارزۇ ۋە تىلەك ،
ئېغىز ئاچقان ھامان بولۇر تىلدا شۇ .

*gönülde arzu dilek ne ise, insan söze başlayınca
daima ondan bahseder.*

60. **ağır** - : ağırmaq [ağır- < *agu-r+ı-, krş. Türkm. *ava-* ‘şiddetli ağırmaq’ < *agu-]
|| ئاغرىماق

3430. irig sözlemegil kişike tilin
irig sözke ağırır köñül kéc yılın

كشگه يىرىك سۆز دىمگۈچى بول ،
يىرىك سۆزدىن ئاغرار كۆپ يىللار كۆڭۈل .

insanlara karşı kaba söz söyleme;
kaba sözün acısını gönül uzun yıllar çeker.

61. **ağırığ** : ağrı, zahmet, huzursuzluk, hastalık || بئاراملىق ، كېسەللەك ، ئاغرىق

1883. baş ağırığ yük emgek kötürse kılı
begiñge aç a bérse arzu yolu

باش ئاغرىق تۈگەر ، چەكسە زەخمەت قۇلى ،
بېگىگە ئېچىپ بەرسە ئۈمىت يولى .

kul, sıkıntı, yük ve zahmetleri ortadan kaldırmalı;
bey memnun olur ve tam bir saadete kavuşur.

62. **ağrıt** - : ağrıtmak || ئاغرىتماق

4302. tüpi yıl turur söz köñül ağrıtur
köñül ağrısı er seni yawrıtur

بوراندەك ئېرۇر سۆز كۆڭۈل ئاغرىتۇر ،
كۆڭلى ئاغرىغان ئەر سېنى يوق ئېتۇر .

söz her şeyi alt-üst eden bir rüzgardır, kalbi sızlatır;
kalbi sızlayan kimse seni mahvedebilir.

63. **ağru-**: ağırlaşmak || ئېغىرلاشماق

5692. tiriglik uçuktı yüküm ağrudı
yazuktın özüm boldı yangü öd

تىرىكلىك تۈگەپ بولدى يۈكۈم ئېغىر،
گۇنادىن يانار ۋاقىت بولدى ئاخىر.

*hayat sonuna geldi, yüküm ağırlaştı,
benim artık günahlarımdan tövbe etme zamanım geldi.*

64. **ağruḳ** : ağırlık, mal, giyecek ve eşya, yük; kaygı, endişe, dert [Belki *agır+uk*] ||
يۈك، غەم - قايغۇ، كۈلپەت، دەرت - ئەلەم، ھەسرەت

3667. kişi ağruḳı bolmasa bu boğuz
kişi önmezi ol bu ağruḳ boğuz

يوق ئەرسە كاشكى كىشىدە گال غېمى،
ۋە لېكىن زۆرۈردۇر بۇ غەملەر تېخى.

*kaşki bu pılı-pırtı ve bu boğaz olmasa;
bu pılı-pırtı ve bu boğaz insanın vaz geçemediği şeylerdir.*

65. **aḡu** : ağı, zehir [<] || ئۇغا، زەھەر

4522. cefa birle önmiş ıgıdmiş yıgaç
yimişi aḡu ol añar bolma aç

ئۇ گویا جاپادا يېتىلگەن ياغاچ،
يېمىشى زەھەرلىك، ئۇغا بولما ئاچ.

*onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer;
meyvesi zehirdir, ona karşı iştiha ve ihtiras besleme.*

66. **aḥır** : (< A. *ahır* < '-h-r) son, sonunda, nihayet || ئاخىر

2003. kamuḡ aç yése içse aḥır toḡur
közi aç kişi ölse açlık ḳoḡur

پۈتۈن ئاچ يېسە، ئىچسە ئاخىر توپار،
كۆزى ئاچ بۇ ئاچلىقنى ئۆلسە قوپار.

*bütün açlar yer ve içerlerse, nihayet doyarlar;
aç gözlü adamın açlığı ancak ölümle nihayete erer.*

67. **aḥlam** : (< A. *ahlam* < *hulm* < *h-l-m*) düşler, rüyalar || چۈشلەر

6015. takı biri azğas-u aḥlam bolur
bu tüşke yörüg yok ay kılkı unur

ئېلىشىمان ، بىتەرتىپ چۈشلەردۇر بىرى ،
جەسۇر ئەر بۇنىڭ يوق ئېرۇر تەبىرى .

*bir de bir nevi karışık rüyalar vardır;
ey kudretli insan, bu rüyalara tabir yoktur.*

68. **aḥsumla** - : (< *ashuñ*) sarhoş dolaşmak [<] sarhoş olarak kavga etmek ||

مەست بولۇپ جېدەل قىلماق

4586. ya esrük tütüş kılğa aḥsumlağay
aşññ siñmegey tek köñül ağrıgay

يا مەسلەر تۇتۇشۇپ جېدەل باشلىغاي ،
ئېشىك سىگىمگەي ھەم جېنىڭ ئاغرىغاي .

*ya ziyaffettekiler sarhoş olup, kavga ederler;
yediğin içine sinmez, sadece canın sıkılır.*

69. **ajun** : (< Soğd.) dünya || دۇنيا ، جاھان ، ئالەم

0252. bilig kimde erse ajun begleri
törü eḏgü urmış kişi yégleri

جاھان بەگلىرىدىن كىم ئالەم ئىكەن ،
ئۇلار ياخشى قانۇن تۈزۈپ ئۆرلىگەن .

*dünya beylerinden hangileri bilgili olmuş ise,
iyi nizam koyanlar ve iyilikte ileri gelenler onlar olmuştur.*

70. **ajunçı** : dünya işleriyle uğraşan, yönetici: hükümdar, idareci ||

ھۆكۈمدار ، ئالىي ھوقۇق ئىگىسى ، ھۆكۈمدارلىق قىلغۇچى

2602. negü tér eşitgil ajunçı beg er
boḏun başlağuçı biliglig yég er

ئىشتىكىن ، جاھاندار بەگ ئەر نېمە دەر ،
بىلىملىك ۋە ئەلگە ئۆزى رەھبەر ئەر .

*dünya beyi, halkı idare eden
bilgili ve iyi insan ne der, dinle.*

71. **ajunluk** : dünyalık, dünyaya ilişkin || دۇنيالىق ، بۇ دۇنيادا ئېرىشكەن ، ئۆمرىدە
، ھاياتىدا تاپقان

5603. ikigün ajunluk asıg kılgu söz
bu erdi munukı ayu bérdi öz
ھەر ئىككى جاھان ، ئەي ، قىلارلىق سۆزۈم -
مۇشۇلار ئىدى ، ئېيتتىم ئەمدى ئۆزۈم .

*her iki dünya için faydalı olan sözler işte
benim sana söylediklerimdir.*

72. **ak** - : akmak || ئاقماق

2688. akār suw teg ol bu tilin eḡgü söz
kayuka bu ak̡sa çéçek öndi tüz
ئاقار سۇدەك ئېرۇر چىقسا ياخشى سۆز ،
ئۇ ئاقسا قاينغا چېچەك ئۈنەر يۈز .

*dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir;
nereye akarsa, orada çiçek açar.*

73. **akı** : eli açık, cömert

[Belki *ak-kı*. EFLÂKLI: *Manakibu 'l-'Arifin*: I, Açıklama; BATTÛTAOĞLU *Rihla*:
7; *Türk Dünyası Araştırmaları* 1988 (Haziran) 42.] || مەرد ، سېخى ، قولى ئوچۇق ،

1964. biliglig ukuşluğ boḡunka talu
akı hem közi toḡ ne köñli tolu
ئاقىل ھەم بىلىملىك ، ئەل سۆيەر تېخى ،
كۆزى توق ، دىلى كەڭ ، ھەم بولسۇن سېخى .

*bilgili, akıllı, halka muamelesi iyi, cömert
gözü tok ve gönülü zengin olmalıdır.*

74. **akıl** : (< A. 'akl 'bağ, bukağı, köstek, ög, örken' < '-k-l) akıl || ئەقىل

A0030. bir 'adil ikinci devlet üçüncü 'akıl dördüncü kana'at yana

برى، ئەدىل (ئادالەت)؛ ئىككىنچىسى، دۆلەت (بەخت)؛

ئۈچۈنچىسى، ئەقىل؛ تۆتىنچىسى، قانائەت بولۇپ،

*biri– doğruluk, ikincisi- saadet,
üçüncüsü- akıl, dördüncüsü- kanaat.*

75. **akıllık** : eli açıklık, açık ellilik, cömertlik || مەردلىك، سېخىلىق، قولى ئوچۇقلۇق،

1951. ukuşluğ kerek hem biliglig kerek

akıllık kerek hem siliglik kerek

ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،

سېخىلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

*bey bilgili ve akıllı olmalıdır;
cömert ve yumuşak huylu olmak da lazımdır.*

76. **akın** : akın, sel, taşkın || قىيان، سەل، ئېقىن،

1160. okıdı bu oğlın öziñe yakın

tutup kuçtı közde akıttı akın

قىچقىردى ئوغلىنى ئۆزىگە يېقىن،

تۇتۇپ قۇچتى، كۆزىدىن ئېقىتتى ئېقىن.

*oğlunu yanına çağırdı;
tutup kucakladı ve gözünden sel gibi yaş akıttı*

77. **akıt** : - : akıtmak || ئېقىتmaq

6533. yawa kıldım isiz tiriglik awınçın

ökünç birle közde kanın yaş akıttım

ئىست، زايە قىلدىم تىرىكلىك ئاۋۇنچىن،
پۇشايىماندا قان ياشنى كۆزدىن ئېقتىم.

*yazık, hayatı boş yere israf ettim;
pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım.*

78. **‘aķibet :** (< A. ‘akibat < ‘-k-b)akibet, son, nihayet, sonuç [BİLMEN: *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lûgatçesi*: 69^a.] || ئاقىۋەت، ئاخىرقى يەكۈن، نەتىجە

0357. anında basası bu oğgurmış ol
munı ‘aķibet tép özüm yörmiş ol
كېيىن ئېيتتىم ئودغۇرمىش ئۆزرە سۆزۈم،
ئۇنى ئاتىدىم «ئاقىۋەت» دەپ ئۆزۈم.

*ondan sonrakisi odgurmış'tır;
onu ben akibet olarak aldım*

79. ***aķru :** yavaş, yavaşça || ئاستا، ئاستاغىنا

2892. negü tér eşit ay biliglig бүгү
boğuz keç küdezgü aş aķru yégü
نېمە دەر بىلىملىك ھېكىم، دىققەت ئەت،
تاماقنى ئاستا يە، گېلىڭنى كۈزەت:

*bilgili ve hakim insan ne der, dinle;
boğaza çok dikkat etmeli va yavaş-yavaş yemelidir.*

80. ***aķsaķ :** aksak, topal [< *ak-sa- ‘*yavaş olmak istemek’. -sa- için bk. Tezcan
ئاقساق، توكۇر ||

3238. telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg
ya közsüz ya oldrum yéme aķsaķıg
تۇل، ئاجىز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كۆزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق - توكا.

*bak, burada bir çok yetim, dul, aciz, kör
kötürm ve topallar vardır.*

81. **aķur:** (< F.) ahır [HORN; SYMEONIDIS: *Der Vokalismus*: 77; TOPARLI:
Türk Dünyası Araştırmaları: 34/161.] || ئوقۇر

5369. kevel tazı büktel tağı arķunı

aķur toldı tolmaз bu suķluk ķanı

كەۋەل تازى ، بۆكتەل ئارغۇنغا مانا ،

ئوقۇر تولدى ، تويماس ئاچكۆزلۈك يانا .

*Arap küheylanı, binek ve diğer cins atlar ile Ahırların dolmuştur;
fakat bu aç gözlülük doymak bilmez.*

82. **al :** hile || ھىيلە

4445. negü ķolsa bérgil kerek bolsa al

köni kördüm uş bu ķutu bilmez al

نېمە سورسا بەرگىن ، كېرەك بولسا ئال ،

ئۇلار ھىيلە بىلمەس ، كۆردۈم ئۇشبۇ ھال .

ne isterlerse ver; ne lazim olurs al;

hile bilmeyen bu zümrenin daima doğru hareket ettiğini gördüm

83. **al :** al renk, pembe, soluk kırmızı || ھال رەڭ ، قىزىل

0067. ķurımış yıǵaķlar tonandı yaşıl

bezendi yipün al sarıǵ kök kıızıl

قۇرۇغان ياغاچلار كېيىندى يېشىل ،

بېزەندى يىپۈن ، ھال ، سېرىق ، كۆك ، قىزىل .

kurumuş ağaclar yeşiller giyindi;

tabiat mor, al, yeşil ve kıızıl renkler ile süslendi.

84. **al -:** almak || ئالماق

0470. uķuş ķadrını hem uķuşluǵ bilir

bilig satsa bilge biliglig alır

ئەقىل قەدرىنى ھەم ئەقىللىق بىلۇر،
بىلىم ساتسا ئالىم، بىلىملىك ئالۇر.

*aklın kıymetini yine akıllı bilir;
alimin sattığı bilgiyi de biligli alır.*

85. **ala** : ala, alaca || ئالا

6579. kişi köñli bilgü tanuķ erdi til söz
köñül til ala boldı kimke büteyi

كىشى كۆڭلى بىلىمكە گۇۋاھ ئىدى تىل،
كۆڭۈل، تىللا ئالا بولدى، كىمگە پۈتەي مەن.

*insanın gönlünü anlamak için, onun dil ve sözü bana şahid idi;
şimdi dil ve gönül alaca oldu; kime itaat edeyim.*

86. **alçaq** : alçak gönüllü, yumuşak huylu [$< *al+t+sa-k$] Türkm. *alçak* ‘sokulgan, munis’ ayrıca bir de krş. MK, Türkm. *aşak* ‘alt kısım’ || مۇلايىم، مېجەزى ئوبدان
كۆڭلى، يۇمشاق، ياۋاش

2576. tili birle yumşak süçig tutğu söz
köñül tutsa alçaq yaruk tutsa yüz

تىلى يۇمشاق ۋە كەمتەر ئولسۇن ئۆزى،
تاۋازۇلۇق ئولسۇن، ئوچۇق ھەم يۈزى.

*kapıcı- başı yumuşak ve tatlı sözlü olmalı,
gönülünü alçak tutmalı ve her vakit güler yüz göstermelidir*

87. **alçı** : aldatıcı, hileci || ئالدامچى، ھىلىيگەر

5067. bolu bérmedim men sözüñ tutmadım
bu alçı ajunka özün bütmedim

قوبۇل قىلىمدىم مەن، سۆزۈڭ تۇتمىدىم،
بۇ ئالدامچى دۇنياغا مەن پۈتمىدىم.

*ben bunu kabul etmedim ve sözünü dinlemedim;
çünkü ben bu aldatıcı dünyaya inanmıyorum.*

88. ‘**alem:** (A) âlem, kâinat || كائينات ، ئالەم

2227. törütmezde aşnu bayat bu ‘alem
törüttü yorıttı bu levh-u kalem

ياراتماستن ئاۋال خۇدا بۇ ئالەم ،
ياراتتى ، يۈرۈتتى بۇ لەۋھۇ - قەلەم.

*tanrı bu alemi yaratmadan önce,
lehv ile kalemi yaratmıştır.*

89. ‘**alem :** (< A. ‘alam < ‘l-m) bayrak, sancak || بايراق ، تۇغ

2418. vezir bir ikinci sü başlar ‘alem
birisi kılıç tuttu biri kalem

ۋەزىرلىك بىرىدۇر ، ئۇنىڭدا قەلەم ،
قىلىچ تۇتتى بىرسى ، قولىدا ئالەم .

*biri vezirlik , ikincisi ordu kumandanlığıdır;
bunlardan biri kılıç tutar, biri kalem.*

90. ‘**alevi :** (< A. ‘alavi < *alivi < *alivi < ‘l-v) Ali r.h. [598-661] ile Fatıma r.â.
هەزرىتى ئەلى ۋە فاتىمە نەسلىسىن بولغانلار || [615-632] soyundan olanlar

C0057. bab ‘aleviler birle neteg qatılğusın ayur

پەيغەمبەر ئەۋلادلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

Ali- evladi ile nasıl muamile edileceğini anlatır.

91. ‘**aleyhi ’s- selam:** (< A. ‘alayhi ’s-salam < ‘l-v + s-l-m) ona selam :selam onun
üzerine olsun.

ئەلەيھىسسالام (سالام ئۇنىڭغا بولسۇن) ||

II. yalawaç ‘aleyhi’s-selam ögdisin ayur

2. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى توغرىسىدا

Peygamber aleyhi’s-selamin medhini anlatır.

92. **‘aleyk :** (< A. ‘alayk < ‘-l-v) sana selam, senin üzerine olsun: “selam almak” ||

ساڭىمۇ سالام بولسۇن

5058. aman bérdi erke selam kılguçı

selamet bolundı ‘aleyk alğuçı

ئامان بەردى ئەلگە سالام بەرگۈچى ،

سالامەت بولۇر ئۇ ئىلىك ئالغۇچى .

selam veren kimse insane aman verir;

salami alan kimse, selamette olur.

92. **al¹k :** boş arzu, geçici arzu, heves, taviz; alışkanlık, meziyet, taviz, fenalık ||

خام - خىيال ، كۆنۈش ، يامانلىق ، ھەۋەس ، بىردەملىك ھېسىيات

1490. itilsü kılnçı tüzülsü yorık

tusulsu tapuğka alınsu alık

يېتىلسۇن ، تۈزەتسۇن قىلىق - ھەركىتىن ،

لاياقەت بىرلە ئۇ تاپسۇن خىزمىتىن .

tavır ve hareketi makul, makul, muntazam ve iyi

ahlaklı, hizmete layık ve meziyet sahibi olsun.

93. **al¹m :** alacak , borç || قەرز ، ئىلىشى

0309. bu tegme biri asğı yası telim

kayusı bérım teg kayusı alım

بۇلاردا بولۇر كۆپ پايدا يا زىيان ،

بېرىم يا ئېلىمدەك بولۇر ھەر قاچان .

*bunlardan her birinin faydası veya zararı çoktur;
bazısı borç, bazısı ise alacak gibidir.*

94. **al¹n** : alın, ön, cephe || ماڭلاي ، پىشانە

5222. süçig sözle barça kişiğe tilin

açuk tut yüzüñni yaruk tut alın

سۆزۈڭ بولسۇن پۈتۈنكىشىگە چۈچۈك ،

پىشانەڭ يورۇق تۇت ، يۈزۈڭنى ئوچۇق .

*her kese tatlı söz söyle,
yüzünü açık ve alınıni parlak tut.*

95. **al¹n** : alınmak || ئېلىنماق

1441. vefa kılgı ermez bu dünya bilin

keçer dünyada öz azuķuñ alın

بۇ دۇنيا بىۋاپا ئېرۇر ، ياخشى بىل ،

كېچەر دۇنيادا ئۆز ئوزۇڭنى قىل .

*bil ki dünya sana vefa edecek değildir;
bu geçici dünyadan san lazım olan azıķı al*

96. **al¹ş-** : birlikte etmek, birlikte yapmak, birlikte üleşmek, el sıkışmak, karşılıklı almak vermek, ticaret yapmak ||

ئېلىش، قول ئېلىشماق ، كېلىشمەك ، بىللە قىلماق ، سودا - سېتىق

5032. selam kıldı ötrü alıştı elig

turup ewke kirdi bu iki silig

سالاملاشتىلەر قول ئېلىشىپ شۇئان ،

كېرىشتى تۆيگە بۇ ئىككى پاك ئىنسان .

*selamlaşıp, el sıkıştılar;
bu iki temiz kalıplı insane el-ele eve girdiler.*

97. **‘ali** : (< A. ‘ali < ‘l-v) Alî r. h. [598-661] : Ali b. Ebi Talib || ھەزرىتى ئەلى ||

0057. ‘ali erdi munda basakı talu

kür ersig yürekliğ meñesi tolu

سوڭ ئاندىن، سەرە - خىل مەردان ئېلىدۇر،

ئەقىللىق يىگىت ئەر، يۈرەكلىك جەسۇر.

ondan sonar seçkin, cesur, yiğit,

kahraman ve akıllı Ali vardı.

98 . **‘alim** : (< A. ‘alim < ‘l-m) alim, bilgin || ئالىم ||

5551. olarda biri bilge ‘alim-turur

bu ‘alim bile erke qut qıw bolur

ئۇلاردىن بىرى بىلگە - ئالىم تۇرۇر،

ئالىملار بىلەن ئەلگە دۆلەت كېلۇر.

onlardan biri alimlerdir;

bunlar insanı devlet ve saadete kavuştururlar.

99. **alq** - : mahvetmek, batırmak || ۋەيران قىلماق، تۈگەتمەك، يوقاتماق ||

5107. méni alqtaçı kör bu atım turur

bu atım üçün nefis maña beg bolur

مېنى يوق قىلغۇچى شۇ ئاتىم ئېرۇر،

شۇ ئاتىم ئۈچۈن نەپىس ماڭا بەگ بولۇر.

beni mahveden bu adımdır;

bu adımdan dolayı nefsim bana hakim olmuştur.

100. **alqa** - : alkışlamak, övmek ||

ئالقسىلىماق، ماختىماق، مەدەت بەرمەك، ياخشىلىق تىلىمەك

5786. kişi körse ögse séni alqayu

atın barsa ilde vefalıg téyü

سېنى كۆرسە ماختاپ ئەل ئالقىشلسۇن ،
ۋاپادار دەپ ئېتىك ئەلگە تارسۇن .

insanlar gördükçe seni öğsünler,
memlekette adın vefalı insane olarak yayılsın.

101. **alkı¹n** -: mahvolmak, batmak :tükenmek || تۈگىمەك ، ۋەيران بولماق ،

0189. kümüş işke tutsa tüker alkınur

sözüm işke tutsa kümüş kazğanur

كۈمۈشنى ئىشلەتسە تۈگەر يوقىلۇر ،

سۆزۈمنى ئىشلەتسە كۈمۈش قازىنۇر .

gümüşü bir işe sarfedersen, biter, tüknir;
sözümü işe sarfedersen, gümüş kazanılır.

102. **alkı¹ş** : alkış, övgü || ئالقش ، قوللاش ، ھىمايە قىلىش ||

1309. uwutsuz kişidin yırak tur teze

meniñdin miñ alkış uwutluğ öze

ئۇياتسىز كىشىدىن تېزىپ نېرى تۇر ،

ئۇياتلىققا مەندىن مىڭ ئالقش ياغۇر .

hayasız adamdan kaç, uzak dur;
haya sahibine benden binlerce selamlar,

103. **alkıt** - : alkışlamak [Belki *alk it*-.] || ئالقشلىماق ، قارشى ئالماق ||

5610. öküş alkıtu ögdi ögdülmişig

ayur sözlediñ sen özüñ bilmişig

ئۇ ماختاپ ، ئالقشلاپ ئۆگدۈلمىشنى كۆپ ،

دېدىكىم ، سەن ئېيتتىڭ بىلگىنىڭنى خوپ .

hükümdar Ögdülmiş 'I candan alkışladı;
öğdü ve : sen kandi bildiğini söyledin- dedi.

104. **alp:** alp, yiğit [<] :kahraman, cesur || قەھرىمان ، باتۇر ، جەسۇر ، يىگىت ، ئالىپ ،

2043. yürekliğ kerek beg yéme alp atım

yürek birle boldı yağıka titim

بەگلەرگە يۈرەكلىك ، جەسۇرلۇق كېرەك ،

تېتىغا ئۇ ياۋغا يۈرەك بىرلە بەك .

bey cesur, kahraman ve atılğan olmalı;

bey cesareti ile düşmana karşı koyar.

105. **alplık :** alplık, yiğitlik, kahramanlık || قەھرىمانلىق ، يۈرەكلىك ،

2292. uwutka bolup qorqlik alplik kılur

ögünçke bolup er özin öldürür

قورققاقمۇ ئۆيۈلۈپ باتۇرلۇق قىلۇر ،

ماختىلىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈر .

korkak kimse dahi haysiyetini korumak için kahramanlık gösteriri.

öğülmesi için insan kendisini ölüme atar.

106. **alsık - :** soyulmak, elindekini kaptırmak, aldırmaq , kaybetmek ||

بۇلانىماق ، قولدىن بېرىپ قويماق ، يوقاتماق

2726. kümüş körse altın añar arsızkar

iğisi başın yer ya baş alsıkar

كۆمۈش - ئالتۇن كۆرسە ئاغا قىزىقۇر ،

بېگىنىڭ بېشىنى يەر ، يا باشىنى بېرۇر .

altın ve gümüş görünce, ona aldanır;

efendisinin başını yer yahut kendi başını kaybeder.

107. **alt :** alt, aşağı || ئاست ، پەس ، تۆۋەن ،

0137. bularda eñ altın bu yalçık yorır

yaşık birle utru bağıssa tolır

بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

*bunlardan en altta bu ay dolaşır,
güneş ile karşı karşıya gelirse, dolun ay haline gelir.*

108. **altmış** : altmış (60) || ئاتمىش

0367. kimiñ yaşı altmış tüketse saķış
tatıǵ bardı andın yayı boldı kış
ئەگەر تولسا ئاتمىشقا ئادەم يېشى،
كېتىپ زەۋىق، ئۇنىڭ يازى بولۇر قىشى.

*kimin yaşı altmışı doldurmuş ise, ondan hayatın tadı gitmiş;
onun yazı kışa dönmüştür.*

109. **altun**: altın [$< al + ton$] || ئالتۇن

1196. ölümke asıǵ kılmaz altun kümüş
ölümüg tıdumaz bilig ya uķuş
ئۆلۈمگە پايدا قىلماس ئالتۇن - كۆمۈش،
ئۆلۈمنى توسالماس بىلىم ھەم ئوقۇش.

*ölüme karşı altın-gümüş fayda etmez;
ölüme bilgi ve akıl da mani olamaz.*

110. **‘am** :(< A. ‘am < ‘-v-m) avam, halk, millet || ئاۋام خەلق، پۇقرا، ئامما

4565. sözün kesti öǵdülmiş aydı kadaş
bu yañlıǵ turur ‘am yorıķı adaş
ئۆزۈپ سۆز ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەي قاياش،
ئاۋام خۇلقى شۇنداق ئېرۇر، ئەي ئاداش.

öǵdülmiş sözünü bitirdi ve :

-- *ey kardeş avamın tavır ve hareketi böyledir dedi.*

111. **aman** : (A.) aman, emniyet || خەتەرەنسز - خەيىم - ساق - سالامەت ، ئامان ،

5056. salam ol kişiğe eminlik aman

salam kılsa ötrü emin boldı can

سالامدۇر كىشىگە ئىمىنلىك - ئامان ،

قىلىنسا سالام ، ساق بولۇر ئۆشبۇ جان ،

salam insan için emniyet ve selamettir;

salam veren kimse karşısındakinin hayatını emniyet altına almış olur.

112. **‘amel** : (< A. ‘amal < ‘-m-l) iş, davranış, çalışma || پائالىيەت || ئىش ، ئەمەل ، ئىش

6271. busuğda küder bu körünmez ecel

usalın basıkur umınçın ‘amel

يوشۇرۇن كۈتەر بۇ كۆرۈنمەس ئەجەل ،

باسۇر نىتۇيۇق تۇرسا ئۈمىتتە دەل .

görünmez ecel pusuda bekler, ümit peşinde koşan gafıl insanları

ansızın yakalayiverir.

113. **‘amil** : (< A. ‘amil < ‘-m-l) yapan, işleyen || سەۋەپ || ئامىل ، سەۋەپ

2494. açgıçı bitigçi ya iş tutğuçı

ya tonçı etükçi ‘amil bolğuçı

غەزىنچى ، خەتچى يا ئىش تۇتقۇچى ،

يا تونچى ، يا موزدوز - ھۈنەر قىلغۇچى .

hazinedar veya katip gibi memurlar ve elbiseci veya ayak-kabıcı

gibi sanatkarlar ile münasabettir.

114. ***amr^{ul}** : sükûna kavuşmak || ئاسايىشقا يەتمەك ||

3084. tünək ol bu dünya kötürgil köñül

eđiz ordu él kol sen amrul amul

بۇ دۇنيا بىر زىندان ، كۆڭۈل قويما ھىچ ،

ئىگىز ئوردا ، يۇرت تاپ ، سەن بولغىن تىنچ .

*bu dünya bir zindandır, ona gönül bağlama;
sen yüksek saray ve ülke iste, huzur ve sukuna kavuş.*

115. ***amul:** sakın, yavaş || تېغىر - بېسىق || خاتىرجەم، تەمكىن، ئامان - تىنچ - ئامان

2049. aqılık kerek begke qoğqı köñül
bu qoğqı köñül birle qılqı amul

يانا بەگ كىچىك دىل ، سېخى بولغۇلۇق ،
بۇنىڭ بىرلە قىلغىن بېسىق تۇتقۇلۇق .

*beye cömertlik ve alçak gönüllülük lazımdır;
bu alçak gönüllük ile birlikte tabiatı da sakın olmalıdır.*

116. ***amulluq:** sakinlik, yavaşlık, sükunet || ئامانلىق || تىنچلىق، ئاسايىش، جىمجىتلىق

0585. amulluq siliglik uquş qılqı ol
uquşsuz kişiler kamuğ yılqı ol

بېسىقلىق، سىلغىلىق ئاقىل خۇلقى ئول،
ئەقىلسىز كىشىلەر تامام يىلقى ئول .

*sükunet ve zarafet aklın vafıdır;
akılsız insanlar hayvan sürüsüne benzer.*

117. **ana:** [RÉDEI: UEWb.: 10; krş. Özb. (Kıpç.)yene ‘ana, anne’, Çuv. anne < *ene, Türk. anne < *ana TEKİN: TDBUÜ.] || ئانا : ana, anne

1681. anadın toğuglı biligsiz tuğar
bilig öğrenür ötrü törke ağar

ئانا تۇغدى بىلىمسىز تۇغار،
بىلىمنى ئۆگۈنۈپ ئۇ تۆرگە چىقار .

*anadan doğan bilgisiz doğar, bilgi öğrenir ve
böylelikle itibar kazanır.*

118. **aⁿça :** onca. Yardımcı ses ektendir. (-p > -up, +uñ > + +nuñ; ben, sen gibi).
Burada kök benzeşmesinden köke girmiştir. bk. **ol** || بۇ تۈردە || بۇ قەدەر، ئۈنچە،

5671. namaz kıldı yattı töşekke kirip

bir ança uıdıdı ol ança irip

ناماز قىلدى، ياتتى تۆشەككە كىرىپ،

خىيالغا چۆمدى ھەم بىر ئاز كۆز يۇمۇپ.

Öğdülmiş namazını kıldıktan sonra, yatağa girdi;

bir müddet düşünerek, uyanık kaldı, sonra bir parça daldı.

119. **aⁿçan** : onca bk. **ol** || ئۇنچە

4928. kayu iş kılıp bulmasa ol tatıg

qodu bérgü ançan ay bilgi batıg

بىر ئىشتىن نەتىجە، تەم چىقىمسا گەر،

قويۇپ تۇر ئۆنى، ئەي ئىلمى تىرەن ئەر.

İnsan hangi iş ile uğraşır ve ondan netice alamazsa,

onu bir müddet bir tarafa bırakmalıdır; ey derin bilgili insan.

120. **and** : ant [< Skr. ‘son’] : yemin || ئەنت، ئۆچ، قىساس، ئىنتىقام

6583. apañ andқа erse iminlik бүтүнлүк

bu and tutquçı kim anı er atayı

ئەگەر ئانت بىلەن بولسا، ئىشەنچ، ئىمىنلىك،

بۇ ئانتنى تۇتقۇچى كىم؟ ئۆنى ئەر ئاتاي مەن.

eğer inanç ve güvenlik and ile ise, bu andı tutan kim ki,

ona erkek diyeyim

121. **aⁿda** : onda. bk. **ol** || ئاندا، ئۇندا، ئۇنىڭدا

5725. bu kün anda turmaq sanga edgürek

yarın munda turmaq manga edgürek

بۇ كۈن ئاندا تۇرماق ساڭا ياخشىراق،

يەنە مۇندا تۇرماق ماڭا ياخشىراق.

*Bugün orada bulunmak senin daha iyidir;
burada durmak da benim için daha iyidir.*

122. **aⁿdağ** :öyle, onun gibi || ئۇنىڭغا ئوخشاش ، شۇنداق ، ئۇنداق ، ئانداق ،

3066. neteg kim sewindi seniñdin köñül
bayat bérsü andağ sewinç ay oğul

نىچۈكىم سۆيۈندى سېنىڭدىن كۆڭۈل ،
خۇدا بەرسۇن ئانداغ سۆيۈنچ ئەي ئوغۇل .

*benim gönlüm senden nasıl hoşnut ise, ey oğul,
tanrı seni de öyle sevindirsin*

123. **aⁿdın** : ondan. bk. **ol** || ئۇنىڭدىن ، ئۇندىن ، ئاندىن ،

5554. köñül inçliki birle öğretsüler
biligsizler andın ma öğrensüler

ئاسايىشتا ئۇلار ئىلىم ئۆگەتسۇن ،
بىلىمسىز ئۇلاردىن بىلىم ئۆگەنسۇن .

*Gönül huzuru ile öğretsinler,
bilgisizler de onlardan bilgi öğrensınler.*

124. **añ-** : anmak, hatırlamak || ئەسلىمەك ، خاتىرىلىماق ||

4057. kapuğda kirürde oñuñ aşnu mañ
tilin yarlıqarda ögüñ birle añ

ئىشتىكىن كىرۈردە كىر ئوڭ پۇت بىلەن ،
ئەمىر قىلسا ئاڭلا پاراسەت بىلەن .

*kapıdan girerken, önce sağ ayağını at;
sana emir buyrulurken, aklın fikrin onda olsun.*

125. **aⁿga** / **añ** : değersizce kıymetsizce (metinde < şaşkın şaşkın, şeklinde manalandırılmıştır) şaşkın || قىممىتى يوقتەك ، ھاڭۋېقپ قالماق ، پايدىسىز دەك ||

4008. negü teg yaraşur saña ya maña
törü bilmeşe öz yorısa aña

تۇرامدۇ ساڭا ۋە ماڭا يارشۇپ،

يوسۇننى چۈشەنمەي تۇرماق ھاڭۋېقىپ؟

*tore bilmeden şaşkın şaşkın dolaşmak,
sana veya bana nasıl yakıştır.*

126. **aⁿga** : ona. bk. **ol** || ئاڭا، ئۇنىڭغا

1632. küle baksa begler kişiye turup
aña yıǵlu tirlür er at yüz urup

ئەگەر باقسا بەگلەر كىشىگە كۈلۈپ،

يىغىلۇر ئۇنىڭغا ئەرلەر يۈزلىنىپ،

Beyler kime güler yüz gösterirlerse,

hükümdarın hizmetinde bulunanlar onun ağzına bakar ve onun etrafında toplanırlar.

127. **aⁿgar** : ona, o yöne. Bk. **ol** || ئاڭا، ئۇنىڭغا، ئۇ تەرەپكە

6305. ilig aydı öglen ay ögdülmişe
du‘a birle itgil añar sen işe

ئېلىگ ئېيتتى: ئۆگدۈلمىش ئەقلىگە كەل،

دۇئا بىرلە قىلغىن ياردەم ھەر مەھەل.

hükümdar: ey ögdülmiş, makul ol;

Sen dua ile ona yardım etmeğe çalış dedi.

128. **añla** - : anlamak || ئوقىماق، چۈشەنمەك

4025. köñülke kirürmü sözün tıñlayın
özüm öğrenürmü anı añlayın

كۆڭۈلگە كىرۈرمۇ سۆزۈڭ تىڭلايىن،

ئۆزىگەنىپ بولۇرمۇ، ئۆزۈم ئاڭلايىن.

*Bu söz aklıma yatarmı- yatmazmı, bir dinleyeyim;
ben öğrenebilirmiyim bunu bir anlayayım.*

129. **aⁿı** : onu. bk. **ol** || ئۇنى

5922. bu eğgü turur kör könilik çını
tırıglik turur körse eğgü anı

ئېرۇر ياخشىلىق ئۇ، دۇرۇسلۇق چىنى،
تىرىكلىك دەل شۇدۇر، كۆرسەن ئۇنى.

*Bu iyilik, gerçekte, doğruluktur;
buna iyice dikkat edersen, bu hayatın ta kendisidir.*

130. **aⁿın** : bununla , onunla, o yüzden bk. **ol** || ئۇنىڭ بىلەن، شۇڭا، شۇ سەۋەبتىن

1971. biliglig uquşluğ kerek beg tetig
anın kılsa ötrü igiñe itig

ئەقىل ھەم بىلىم بەگكە بەكمۇ كېرەك،
داۋالار كېسەلنى شۇلار بىرلە بەك.

*Bey bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır;
beyliğin hastalığına ancak bunlar ile bir care bulunabilir.*

131. **aⁿıñ** : onun bk. **ol** || ئۇنىڭ

3370. tıriglik nişanı ne ol belgüsi
kişi körmese bir anıñ eğgüsi

يوق ئەرسە تىرىكلىك نىشان بەلگۈسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىق نەدىن بىلگۈسى؟

*Insanlar ondan bir iyilik görmezlerse,
onun yaşadığı nereden belli olur.*

132. **aⁿıñda** : onunda bk. **ol** || ئۇنىڭدا

6190. kimi eğgü tutsa bayat eğlese
kamuğ eđgü boldı anıñda basa

ئەزىز قىلسا كىمنى خۇدا لۇتپىدىن ،
بولۇر ياخشى بارچە ئىش ئاندىن كېيىن .

*Tanrı kime lütuf etmiş ve onu aziz eylemiş ise,
artık onun her işi iyi gider.*

133. **aññdın** : ondan bk. **ol** || ئۇنىڭدىن

6306. bayat yarlıkasu ol oğgurmışığ
keçürsü anıñdın yazuğ kılmışığ

خۇدا يارلىقاسۇن ئۇ ئودغۇرمىش ،
كەچۈرسۇن ئۇنىڭدىن خاتا قىلمىشنى .

*Odgurmuş'a Tanrı rahmet eylesin
ve onun bütün günahlarını affetsin.*

134. **aññsız** : onsuz, onlarsız bk. **ol** || ئۇنىڭسىز

4357. yime ök kereklig saña bu kişi
anıñsız oñulmaz tiriglik işi

يەنە بەك كېرەك ساڭا بۇ كىشى ،
ئوڭشالمىسا ئۇنىڭسىز تىرىكلىك ئىشى .

*Bu insanlar da senin için lüzumludur;
hayat işi onlarsız sağlanamaz.*

135. **añlar** : onlar, onların bk. **ol** || ئۇلار ، ئۇلارنىڭ

A0036. kı anlar ara munžara su'ali cevabı keçer teg sözler sözlemiş.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇنازىرە سوئال - جاۋاپلىق سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلىگەن

*Yine müellif kendi fikirlerini sualli – cevaplı münazara tarzında,
bunlara atfederek, ifade etmiştir.*

136. **aⁿlayu** : böyle, böylece, aynı biçimde || بۇنداق، مۇنداق، بۇ خىل

6021. bu tüş körse yörme bilü bilmeyü
neteg yörse tüşni bolur anlayu

بىلىپ ياكى بىلمەي بۇ چۈش ئۆرمىگىل،
نىچۈك ئۆرسە چۈشۈ بولۇر دەل شۇ خىل.

rüya görünce onu bilir-bilmez yormamalı;
rüya nasıl yorulursa öyle çıkar

137. **aⁿsız** : onsuz. bk. **ol** || ئۇنىڭسىز

3277. ҡatılғam anı keldür emdi maña
ķuruğ kelme ansız maña ay toña

تىرىشقىن، ئۇنى ئەمدى كۈلتۈر ماڭا،
ئۇنىڭسىز قۇرۇق كەلمە، باتۇر، ماڭا.

Şimdi gayret et, onu bana getir;
ey yiğit, bana onsuz, boş gelme.

138. **anuk** : hazır [≈ *an* (Saha. ‘başlangıç, ilk’)] || تەييار، بار نەرسە

3033. er at bolsa begdin sewinçlig yaruk
ķayu él tilese bulur beg anuk

قوشۇن ئۆز بېگىدىن خوش بولسا ئەگەر،
تىلەگەن ئەلنى بەگ قولغا كىرگۈزەر.

asker beyden memnun oldumu,
bey hangi memleketi isterse, onu elinde bulunur.

139. **anukla** - : hazırlamak : hazır bulunmak || تەييار قىلماق، ھازىرلىماق

1476. kezigçe kelir bu ölümnüñ ķurı
ölümke özün çın anuklap yorı

ئۆلۈم نۆۋىتى ئۆز پەيتىدە كېلۇر،
ئۆلۈمگە ئۆزۈڭنى راسلا، تەييار تۇر.

*ölümün sırası nöbetle gelir;
ölüme her an kendini hazır bulundur*

140. **anun** - : hazırlanmak, hazır olmak || تەخ بولماق ، تەييارلانماق

1675. ay dünya térip sen yéyümez kişi
yéğüçi anundı anuñ tut aşı

يېغىپ دۇنيانى ئەي يېمىگەن كىشى ،
يېگۈچى تەيياردۇر ، تەييارلا ئېشى .

*ey bu dünyayı toplayıp, yiyemeyen kimse,
yiyiciler hazırlandı, sen yiyeceği hazırla*

141. **anut** - : hazırlamak, hazır bulundurmak || تەخ قىلماق ، تەييار قىلماق

4653. kişi aş yése sen öze içgü tut
anı içse içgü yéme ök anut

يېسە ئاش كىشى سوك ئىچكۈ تەڭلىگىن ،
تۈگەتسە يەنە قايتا ھازىرلىغىن .

*yemekte misafirin içeceğini eksik etme;
biri biter- bitmez, diğerini hazır bulundur.*

142. **ap** : ne de || ئەمەس ، يوق

0975. biligsiz kişi köñli ҡum teg-turur
ögüz kirse tolmaz ap ot yem önür

بىلىمسىز كىشى كۆڭلى قۇمدەك ئېرۇر ،
دەريا كىرسە تولماس ، ئوت ئۈنمەس بولۇر .

*bilgisiz insanın gönlü kumsal gibidir;
nehir aksa, dolmaz; orada ot ve yem bitmez.*

143. **apa** : Adem, kişi, insan || ئىنسان ، كىشى ، ئادەم

1958. apa oğlanı barça aşlı beğük
bilig birle boldı kör öğrüm keç ök

ئادەم بالىلىرى ھەممە ئەسلى بۈيۈك ،
بىلىملە خىللىنىپ بولۇر كۆپ تۈزۈك .

*aslında bütün insan-oğullarının menşei büyüktür;
seçkinler ise, bilgi ile temayüz etmiştir.*

144. **apañ** : eğer [<] || ئەگەر

0226. apañ iki ajun qolur erse sen
otı eğgölük ol qılur erse sen

ساڭا ئىككى دۇنيا گەر ئولسا تىلەك ،
ئامالى ياخشىلىق ئېرۇر ئەيلىمەك .

*sen her iki dünyayı arzu ediyorsan,
bunun çaresi _ iyilik yapmaktır.*

145. **ar** - : aldatmak, geçmek || ئالدىماق ، ئەخمەق قىلماق ، گوللىماق

1172. méni ardı dünya oqıdı sewe
köñül bérdim erse irikti iwe

مېنى ئالدىدى دۇنيا ، سۆيۈپ قىچقىرىپ ،
كۆڭۈل بەردىم ئەرسە ، زېرىكتى تىزىپ .

*dünya beni aldattı, severek yanına çağırdı;
ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı.*

146. **ar** - : yorulmak, bitkin duruma gelmek, kesilmek ||

ھارماق ، چارچىماق ، ھارغىنلىق يەتمەك

4923. saña ma üküş tegdi emgek yorıp
tilin sözlediñ hem yügürdüñ arıp

ساڭا ھەم يەتتى زەخمەت كۆپ يول يۈرۈپ ،
دېدىڭ قانچە سۆزلەر ، ھاردىڭ يۈگۈرۈپ .

*sana da gidip- gelmek zahmet oldu;
çok konuştu, çok koştun ve çok yoruldun.*

147. **ara** : bazen, ara ara || بەزەن ، بەزى

4096. ara ot bolur kör ara suw bolur

ara küldürür kör ara yıǵlatur

بولۇر ئوت بەزىدە ، بەزەن سۇ بولۇر ،

گاھى كۆلدۈرەر ، گاھى يىغلتۇر .

onlar bazen ateş olurlar, bak bazen su olurlar.

Bazen güldürürler fakat bazen ağlatırlar.

148. **ara** : ara, arasında [ar- ‘yarmak,ormak, arasından geçmek, enine geçmek’.]

ئارا ، ئوتتۇرا ، ئارىسىدا ، ئىچىدە ||

3212. yaǵız yér yaşıl suw yaraştı bile

ara miñ çéçekler yazıldı küle

قوڭۇر يەر ، يېشىل سۇ ياراشماي بىلە ،

ئارا مىڭ چىچەكلەر ئېچىلدى كۈلە .

kara toprak, mavi su birbiri ile uyuştı;

ortada binlerce çiçek gülerek, açıldı.

149 . **‘arabça** : (< A. ‘arab < ‘-r-b) Arapça, Arap dili || ئەرەبچە

B0073. ‘arabça tejikçe kitablar öküş

biziñ tilimizçe bu yumǵı uquş

ئەرەبچە ، تاجىكچە كىتابلار تولا ،

بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز شۇلا .

Arapça ve Farsça kitaplar çoktur;bizim dilimizde

bütün hikmetleri toplayan yalnız budur.

150 . **araste** : (< F.araste< Pahl.) süslü, bezenmiş || بېزەلگەن ، زىننەتلىگەن

A0010. miş maçın ‘ulemalarınıñ eş‘arları birle araste kılınmış-tu-

ماچىن ئالىملارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ياسانغاندۇركى ،

Ve Maçın alimlerinin şiirleri ile süslenmiştir.

151. **ardeş:** arkadaş || بۇرادەر ، ئاغىنە ، دوست

4511. aya kıldaş ardaş söz aydım kese

bu kız toğmasa yig tirig turmasa

ئايا قولداش ، ئاداش سۆز ئېيتاي كېسىپ ،

توغۇلماس بولسا قىز ، يا ئۆلسە كېتىپ .

Ey dost arkadaş, san kesin bir söz söyleyeyim;

Bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur.

152. **argur - :** yormak, zayıflatmak || ياداتماق ، ھارغۇزماق

5705. üküş arzu ni‘met yéyü semridi

bu kün argurayın yetildi ödi

ئۇ كۆپ ئارزۇ - نېمەت يېدى ، سەمىردى ،

ئۇنى يادىتايىمەن دەل ۋاقتى كەلدى .

o pek çok arzu ve nimetlere nail oldu ve semirdi;

artık vakti geldi, bugün onu zayıflatmalıyım..

153. **arı - :** temiz olmak [<] || تازىلىماق ، ئېرىغدىماق

5128. köñül til arıttıñ arıdı özüñ

méni ötlegil bir tusulsu sözüñ

كۆڭۈل ، تىل ئېرىتتىڭ ، ئېرىدىڭ ئۆزۈڭ ،

ئۆگۈت بەر ، ماڭا نەپىسى قىلىپ سۆزۈڭ .

gönlünü ve dilini temizledin, kendin de temiz oldun;

öğüt ver, bende senin sözünden istifade edyim.

154. **arığ :** temiz, pak || پاك ، ئېرىغ ||

4646. arığ it aş içgü tatıǵlıg silig

yésü arzu birle sunuǵlı elig

غزانی یاسا پاک، ھەم تاتلىق قىلىپ،
يسۇن زەۋقى بىرلەن قولنى سېلىپ.

*misafirlerin arzu ile yiyebilmesi için, yiyecek ve
içeceklerin temiz ve lezzetli olması lazımdır.*

155. **arıġlık** : temizlik || پاکلىق، پاکزلىك، ئېرىغلىق

2856. arıġlını sevmiş turur bir bayat
arıġlık bile er bulur eġü at

سۆيەر پاک - ئېرىغلىقنى ئۇ بىر بايات،
ئېرىغلىق بىلەن ئەر تاپۇر ياخشى ئات.

*tanrı temizliği sever,
temizlik ile insan iyi ad kazanır.*

156. **arın** - : temizlenmek || پاکزىلانماق، ئېرىغدانماق

3522. apa uçmağ içre yédi kör ewin
arınġu kılındı bu dünya ewin

ئادەم بولدى جەننەتتە بۇغداينى يەر،
بۇ دۇنيا قىلىندى ئېرىغلانغۇ يەر.

*adem cennet içinde buğday tanesi yedi;
bu dünya evi ona bir temizlenme yeri olarak yaratıldı.*

157. **arıt** - : temizletmek || تازىلاتماق، ئېرىغداتماق

5505. isiz bolma isiz isizke yorit
isizlerni barça ilinidin arıt

يامان بولما، ياماننى يامانغا يۈرۈت،
يامانلارنى ھەممە ئېلىدىن ئېرت.

*zalim olma, zülmü kötülere karşı tatbik et;
bütün memleketi kötülerden temizle.*

158. **arqa** : arka, arka yan, art || ئارقا، دۈمبە، ئارقا تەرەپ ||

6636. neçe miñ yaşasa ahir ölgülüg

neçe tirse dünya qalır arqara

نېچە مىڭ ياشسا، ئاخىر ئۆلگۈلۈك،

نېچە يىغسا دۇنيا قالۇر ئارقارا.

binlerce sene yaşasan bile, sonunda nihayet ölüceksin;

dünyayı ne kadar toplasan da, bir gün bırakıp gideceksin.

159. **arqa**: arka, yardımcı || ياردەمچى، يۆلەكچى ||

1345. yoritur kamuğka tilemiş tilek

kerek bolmaz anda kör arqa yülek

يۈرتتۈر ھەممىگە تىلىگەن تىلەك،

ئۇنىڭغا كېرەكمەس ھېچ ئارقا يۆلەك.

o her şeye e her kese hükümünü geçirir;

hiç bir desteğe ve yardımcıya muhtac değildir.

160. **arqa**: arka, bel, sırt, döl, meni || ئارقا، مەنى، ئىسپىرما، كەينى ||

2386. yağı at kemişse saña oğrasa

serin arqa bérme saçılса basa

يېغى ئات سېلىپ ساڭا قىلسا ھۇجۇم،

چىدا، سەن بەرمە تەن، توزۇيدۇ چوقۇم.

düşman at salar ve senin üzerine yürürse, dayan, arka verme;

kendiliğinden dağılır.

161. **arqa** : arka, sırt, geri || ئارقا، دۈمبە، ئارقا تەرەپ ||

6636. neçe miñ yaşasa ahir ölgülüg

neçe tirse dünya qalır arqara

نېچە مىڭ ياشسا، ئاخىر ئۆلگۈلۈك،

نېچە يىغسا دۇنيا قالۇر ئارقارا.

*binlerce sene yaşasan bile, sonunda nihayet öleceksin;
dünyayı ne kadar toplasan da, bir gün bırakıp gideceksin.*

162. **arķış** : kervan [krş. **tirkiş**] || کاروان

4426. hıtay arķışı kesse arķış toğı
ķayun kelgey erdi tümen tü ağı

توزۇتماس بولسا چاڭ قىتان كارۋىنى ،
قەيەردىن كېلەتتى تۈمەن خىل ئاغى ؟

*hıtay kervanları yolları toz-dumana boğmamış olsalar idi,
bu çeşitli ipekliler nereden gelirdi.*

163. **arķuk** : inatçı [**aykırı*’; < **ar-k+u-* krş. *kör-t* ~ *kör-k* dolayısıyla *ar-t* ~ *ar-k*]

|| جاھىل ، سۆزگە كىرمەيدىغان ، گەپ يېمەيدىغان ، كاج ، تەرسا ||

1668. biri arķuk erse bu ķılķı yawuz
taķı biri yalğan tūzer erse söz

برى كاجلىق ھەمدە قىلىقتا ياۋۇز ،
يەنە برى يالغان قىلار بولسا سۆز .

*biri- kötü tabiatlı ve inatçı olmak;
biri- yalan söylemek.*

164. **arķun** : yaban aygırı ile evcil kısraktan olan soy at [**aykırı* çiftleşmenin

ürünü’ < *arku-n*] || ياۋا ئايغىر بىلەن ئۆي ئېتىدىن بولغان نەسلىلىك ئات < *arku-n*]

6536. neçe ķuşķa awķa awındım sewındım
uçar ķuş teg arķun ağımda kürettim

نىچە قۇشقا ، ئاۋغا ئاۋۇندۇم ، سۆيۈندۈم ،
ئۇچار قۇشتەك ئاتلارنى دۆڭىدە يۈگۈرتتىم .

*nice kuş ve geyik avı ile avundum, sevindim;
uçan kuş gibi, cins atları ağımdan kaçırdım.*

165. **arpa** : (< Tohar.) arpa || ئارپا

3612. şeker halva yégli ya arpa üyür
toğup yatsa tañda yana aç turur

شېكەر، ھالۋا، ئارپا يەپ ياتسا تويۇپ،
قوپار تاڭنا يانا قوساقى ئېچىپ.

*ister şeker, helva, ister arpa, darı yemiş olsun,
doyup yatan sabah tekrar aç kalkar.*

166. **arsık** - : aldanmak || ئالدانماق، ئازماق، گول بولماق

3230. muñar arsıkar erse emdi özüñ
bu ta‘at yawa boldı kesgil sözüg

بۇغا ئالدىنىپ گەر قالۇرسەن ئۆزۈڭ،
ئىبادەت كېتەر بوش، قوي، بەس قىل سۆزۈڭ.

*bununla şimdi kendini aldatıyorsun,
bu ibadet boşunadır; sözünü kes.*

167 . **arslan** : arslan || ئارسلان، شر

2310. yağıda kür arslan yüreki kerek
karıştuқта esri bileki kerek

سوقۇشقاندا يولۋاس يۈرەكلىك كېرەك،
تۇتۇشقاندا يىلپىز بىلەكلىك كېرەك.

*onun yüreği harpte arslan yüreği gibi ve dövüşürken
de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.*

168 . **arslan burcu**: arslan ükeği, aslan burcu || ئارسلان بۇرجى

0834. bu kün burcı arslan bu burc tepremez
ewi tepremezi üçün artamaz

بۇ كۈن بۇرجى ئارسلان، ئۇ تەۋرىمەس،
تەۋرىمەس بولغاچ ئۆيى ھەم بوزۇلماس.

*güneşin burcu arslan'dır ve bu burc yerinden kımıldamaz;
yerinden kımıldamadığı için de evi bozulmaz.*

169. **arslanlayu** || ئارسلان كەبى arslan gibi

2314. uluğ tutsa hamyet kör arslanlayu

ügi teg usuz bolsa tünle sayu

قارا، بولسۇن ھىممەتتە ئۇ ئارسلان،

كېچەسى ھوقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان.

*arslan gibi, hamiyeti yüksek tutmalı;
baykuş gibi, geceleri uykusuz geçirmelidir.*

170 . **'arş :** (< A. 'arş < '-r-ş) göğün en yüksek katı, 9. gök || ئەرش، ئەرشئالا

3354. bu 'aršta қоdı kör şeraқа tegi

tözü barқа bir teg bayatқа muñı

بۇ ئەرشتىن تۆۋەن يەر ئاستىغىچە تا،

ئېرۇر ھەممە بىردەك مۇھتاج خۇداغا.

*yukarıdaki arş ile aşağıdaki toprak arasında bulunan her şey,
ayni şekilde, tanrıya muhtacdır*

171. **art :** dağ geçidi, boğaz || تاغ يولى، داۋان

1735. қayu art aşar kör ögüzler keçer

қayu yér қazar suw қuдuғda içer

براۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،

براۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

*kimi, bak, tepeler aşar, dereler geçer;
kimi yer kazar ve suyu kuyudan içer.*

172. **art - :** artmak, fazlalaşmak [Krş. Mac. *ára* 'değer', *áru* 'su taşkını']

ئارتماق، كۆپەيمەك، ئاشماق ||

1827. kişi öğrenür bilgi artar üküş

neçe öğrenip uksa bolmaz ukuş

كشى ئۆگۈنۈپ كۆپ تاپار ئىلىم ، بىل ،

ئۆگەنسە ھەرقانچە ، تاپالماس ئەقىل .

insan çok şeyler öğrenir ve bilgisi artar;

fakat ne kadar öğrense ve anlasa bile yine akli elde edemez.

173. **arta** - : bozulmak, kötüleşmek [krş. *Yar+sı-n+çıg*] || ئەسكەرمەك || بۇزۇلماق

6489. ajun boldı ahır törü artadı

isizlerig eşgü körü artadı

ئاخىرلاشتى دۇنيا ، بۇزۇلدى قانۇن ،

ياماننى كۆرۈپ ھەم ياخشىلار بۇگۈن .

dünyanın sonu geldi, nizam bozuldu;

iyiler kötülere bakarak, değiştiler.

174. **artaq** : bozuk, kötü, fena || بۇزۇلغان || ئەسكى ، بۇزۇق

2763. uwut ol tıdıǵlı yaraǵsız işig

uwut ol iter kılkı artaq kişig

يامان ئىشتىن توسار ئەرنى بۇ ئۇيات ،

ياماننى تۈزەتۈر يانا شۇ ئۇيات .

insanı yakışsız işlerden alıkoyan hayadır;

kötü tabiatlı insanları düzelten de yine hayadır.

175. **artat** - : bozmak, kötüleştirmek || كېرەكتىن چىقارماق || بۇزماق ، ۋەيران قىلماق

4076. ukuşsuz kişiler bilig artatur

biligsiz kişiler boğun yawritur

ئەقىلسىز كىشىلەر بىلىمنى بۇزار ،

بىلىمىز كىشى خەلقنى ۋەيران قىلار .

*akılsız kimseler bilgiyi tahrif ederler;
bilgisiz kimseler halkı harap ederler.*

176. **artla** - : (ensesine, kafasına) vurmak || بېشىغا ئۇرماق

3048. saran beg tirer neñ hazine urur
aķı beg kılıç birle artlap alur

بېخىل بەگ تېرىپ مال، غەزىنە يىغار،
سېخى بەگ قىلىچ بىرلە تارتىپ ئالار.

*hasis bey mal toplar ve hazine yapar;
cömert bey bunu kılıç ile vura vura alır.*

177. **artuķ** : artık, fazla, ziyade, çok || ئارتۇق، زیادە، كۆپ، جىق، ئوشۇق

0171. üküş sözde artuķ asıg körmedim
yana sözlemişte asıg tulmadım

تولا سۆزدە ئارتۇق پايدا كۆرمىدىم،
يەنە سۆزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم.

*çok sözden fazla fayda görmedim;
ama söylemek de faydasız değildir.*

178. **artuķluk** : artıklık, fazlalık, ziyadelik, çokluk || ئارتۇقلۇق، كۆپلۈك، جىقلىق

3760. munı bérğüke bir küçüñ yetmese
ne artuķlukıñ bar maña ay kese

بۇلارنى بېرىشكە كۈچۈڭ يەتمىسە،
نېمە ئارتۇقلۇقۇڭ با، ئېيت ئەمىسە؟

*eğer bunları te'mine kudretin yetmezse,
benden ne üstünlüğün var, bana açık söyle.*

179. **artur** - : artırmak || ئارتۇرماق، كۆپەيمەك

3059. et öz can yuluğlar meniñ işime

du'a arturur bu keçer yaşıma

ئىشىمغا تېنى ھەم جېنىنى بېرۇر،

تۈگەر ئۆمرۈم ئۈچۈن دۇئا ئارتۇرۇر.

benim işim uğrunda tenini, canın fada ediyor;

ve bu fani hayatımda bana çok dua ediyor.

180. **arzu** : (< F. *arzu* < Pehl. *arzog*) dilek, istek || ھەۋەس، ئىنتىلىش، ئۈمىد، ئىستەك

5190. erej қоd tilek arzu meñü tile

bu meñü erej қолса emgek bile

قويۇپ ئارزۇ، ھوزۇر، تىلە مەڭگۈلۈك،

بۇ مەڭگۈ ھوزۇر چۈن جاپا چەككۈلۈك.

bu huzur, arzu ve dilekleri bırak, ebediyeti ara;

ebedi huzuru isteyen bunun zahmetine katlanmalıdır.

181. **arzula** - : (F) arzulamak dilemek, istemek || ئارزۇ قىلىماق، ئۈمىد قىلىماق

2794. közün körse ötrü köñül arzular

köñül arzu қолса anı kim yıғar

كۆزۈڭ كۆرسە كۆڭلۈڭ ئۇنى ئارزۇلار،

كۆڭۈل ئەتسە ئارزۇ ئۇنى كىم توسار؟

gözün gördüğü şeyi gönül arzular;

gönül arzu edince, ona karşı koyabilir.

182. **arzu tilek** : Dilek yıldızı, utarit, debir, tir, hermes, merkür, kızıl gezegen,

(dilekçeci) yazıcı, suyu temsil eder, güz akşamı görünür. **bk. arzu, tilek** ||

ئارزۇ - تىلەك، مېركۈرىي

0136. basa keldi arzu tilek arzular

қайуқа yağuşsa añar öz ular

ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئارزۇ كېلەر،
ئۇ كىمگە يۇقۇشسا، تىلەككە يېتەر.

*bundan sonra Utarit gelir; ona kim yaklaşırsa,
dilek ve arzularına kavuşur.*

183. **as** : kakım, hermelin, kürkü değerli olan bir hayvan ||

ئەرس، ئاق سۆسەر، تېرىسى ناھايىتى قىممەتلىك بولغان بىر خىل ھايۋان

6368. kuşuñ awlamasa bir ördek yas ol

itiñ koḏsa awın yası bir as ol

قۇشۇڭ ئوۋلىمىسا، بىر ئۆردەك زەرەر،

ئىتىڭ ئاۋلىمىسا، بىر سەۋسەر كېتەر.

*kuşun avlamazsa, bunun zararı bir ördektir;
köpeğin avını bırakırsa, zararı nihayet bir kakımdır.*

184. **asan** : (< F. *asan* < Pahl.) kolay || ئاسان، بوش، يەڭگىل

4269. adaş tutmak asan küdeşmek sarı

yağı bolmak asan yaraşmak sarı

ئاداش تۇتماق ئاسان، كۈزەتمەك قىيىن،

يېغى بولماق ئاسان، ياراشماق قىيىن.

*dost edinmek kolay, fakat dostluğu muhafaza etmek güç;
düşman olmak kolay, fakat barışmak güçtür.*

185. **aşhab** : (< A. *ashab* < s-h-b) sahipler || ساھىپلەر

6551. ya kençim tükel boldı karun neñi teg

ya aşhab-ı res teg temür kend tokıttım

يا غەزىنەم تولۇق بولدى قارۇن مېلىدەك،

يا ئەسھابى رېستەك تومۇر شەھەر ياساتتىم.

*yahut hazinem, Karun'un ki gibi, doldu taşı
ve Eshab-i Res gibi, demirden kale yaptırdım.*

186. **as¹ğ** : kazanç, fayda, çıkar || پايدا، مەنپەئەت، نەپ، كار

0934. akıllık kişilik asıg edgölük

bu edgü kişidin kelir belgölüg

سېخلىق، كىشىلىك، پايدا، ئەزگۈلۈك،

كېلۈرلەر ياخشىدىن بۇلار بەلگۈلۈك.

cömertlik, insanlık, fayda ve iyiliğin hep iyi insandan

geldiği şüphesizdir.

187. **as¹ğcı**: faydacı, karcı, faizci, tefeci, kazançlı, çıkarcı

پايدا ئالغۇچى، مەنپەئەتلەنگۈچى، كارچى، جازانخور ||

4419. muniñda basası satıgçı turur

satıg birle tınmaz asıgçı turur

بۇنىڭدىن كېيىنكى تىجارەتچىدۇر،

قىلىپ ئال - سات ئۇ تىنماي پايدا تاپۇر.

bundan sonra gelenler satıcılardır,

bunlar durmadan ticaret yapar ve kar peşinde koşarlar.

188. **aşıl** : (< A. *asl* < '-s-l) soy, esas, asıl, nesep ||

ئەسل - نەسل، ئۇرۇق - ئەۋلاد، ئۇرۇق - جەمەت، ئاتا - بوۋا، كېلىپ چىقىش

4288. kılınç edgü bolsa köñül til köni

tüpi aşlıña bu tanuq ol anuq

خۇيى ياخشى، كۆڭلى، تىلى بولسا تۈز،

ھەسەپ - نەسەبگە گۇۋاھ بۇ ئېنىق.

hareketi iyi, düşüncesi ve sözü doğru ise

bu onun aslına- esasına derhal şehadet eder.

189. **aşlı** : (< A. *asl+i* < '-s-l) köklü, soylu || نەسەبلىك، ئېسىل ||

0265. iki törlüg ol kör bu aşlı kişi

biri beg biri bilge yalñuq başı

ئىككى خىل ئېرۇر كۆر، بۇ ئېسىل كىشى،

برى بەگ، برى ئالىم - ئىنسان بېشى.

Bak, iki türlü asıl insan vardır: bir- bey, biri alim;

bunlar insanların başıdır.

190. **asraqi** : alttaki, aşağıdaki, aşağıki, alt, aşağı || ئاستىدىكى، پەستىكى، تۆۋەندىكى

1785. sen ök bir maña küç kamuğ eşgüke

elig asraqılar yükin yüdgüke

قۇۋۋەت بەر، جىمىكى ياخشىلىق قىلاي،

بۇ ئەلنىڭ يۈكىنى يۈدكۈچى بولاي.

ey rabbim, bana kuvvet ihsan et; bütün iyiliklere muvaffak olayım

ve tebeanın yükünü cesaretle yükleneyim.

191. **astın** : (< az+t) alt, aşağı || پەس، ئاستىن، تۆۋەن

0018. kéđin öñdün ermez ne soldın oñun

ne astın ne üstün ne otu orun

نە ئالدىدا، نە كېيىن، نە ئوڭ - سولدا ئۇ،

نە پەستە، ئېگىزدە، نە ئۇدۇلدا ئۇ.

arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda;

yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır.

192. **aşun** -: (kapıda hizmet etmek) asılmak, asılı olmak ||

ئىشكە تۇتۇپ خىزمىتىدە بولماق

0595. tapın öz oğurluğ bağırsaklıkın

kapuğda asunğıl maña bol yakın

ساقاقت بىرلە ئىشلە بول مېھرىبان،

ئىشكە تۇر، ماڭا يېقىن بول ھەرتان.

*sen uğurlı bir sadaketle et;
daima kapımda bulunarak, bana yakın ol.bana hizmet*

193. aş : aş, çorba, yemek, et suyu, ziyafet || ئاش، غزا، يىمەكلىك، زىياپەت

0321. biligligke bilgi tükel ton aş ol

biligsiz kılınçı yawuz koldaş ol

بىلىملىككە ئىلمى تولۇق تون ۋە ئاش،

بىلىمسىزگە قىلىقى يامان بىر ئاداش.

*bilgili insan için onun bilgisi کافی bir yiyecek ve giyecektir;
bilgisin hareketi- onun kötü arkadaşısıdır.*

194. aş : düzenli, birbiriyle sıkı skıyla bağlı || بىر بىرىگە چىڭ باغلانغان، باغلىق

2301. siyaset yoritisa sü başlıg bolur

süsi başlıg erse er aşlıg bolur

سىياسەتلىە قالىپاس قوشۇن باشچىسىز،

باش ئولسا، ئۆيۇشقاي قوشۇن شۇبەسىز.

*siyaset tatbik edebilrise, ordu başsız kalmaz;
ordu başlı olursa, asker birbirine bağlı kalır.*

195. aş - : üstünden aşmak || ئاشماق، ھالقىماق

1735. kayu art aşar kör ögüzler keçer

kayu yer kazar suw kuduğda içer

بىراۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،

بىراۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

*kimi bak, tepeler aşar, dereler geçer;
kimi yer kazar ve suyu kuyudan içer;*

196. aša - : aş yemek, çorba içmek || تاماق يىمەك، غزالانىماق

6399. kerek bilge bolğıl kerek miñ yaşa

tutup bütürü ajun erejin aşı

خاھى ئالم ئول ، خاھ ياشا كۆپ زامان ،

خاھى كۆر ھوزۇردىن ئېلىپ سەن جاھان .

ister alim ol, ister bin yaşa, ister bütün dünyayı ele geçir,

ve bütün nimetlerine nail ol;

197. **aşçı** : aşçı, ahçı || ئاشچى ، ئاشپەز

2928. birisi yalawaç bitigçi biri

tağı bir ıdışçı kör aşçı biri

برى ئەلچىدۇر ھەم پۈتۈنچى بىرى ،

بىرىدۇر ئىدىشچى ، كۆر ، ئاشچى بىرى .

bunlardan biri elçi, biri katip,

biri içkici başı ve biride aşçı başıdır.

198. **aşnu** : konu komşu || قوشنا - خولۇم - قوشنا

6585. kanı koşnı aşnu sewinç kadğuka iş

kamuğum béreyi men ewdin çıkayı

قېرى ، غەم - سۆيۈنچكە ھەمراھ خوشنا - خولۇملار ،

بېرىپ بارلىقىمنى ، مەن ئۆيدىن چىقاي مەن .

konu- komşu, sevinç ve kadar arkadaşı neredede;

ben ona her şeyimi vereyim, evimi bile terkedeyim.

199. **aşnu** : önce, evvel || ئالدىدا ، بۇرۇن ، ئىلگىرى ، ئاۋۋال

3216. bilig öğren aşnu tapuğka üküş

biligsiz tapuğ aşğı bolmaz ülüş

ئىبادەتكە ئاۋال بىلىم كۆپ ئۆگەن ،

ئىلمىسىز ئىبادەت بى پايدا ، چۈشەن .

ibadet etmek için, önce çok bilgi edin,

bilgisiz ettiğin ibadet fayda gelmez.

200. **aşnuķı**: önceki, geçmiş, geçen || ئالدىنقى ، ئالدىنقى ||

0793. séni men okıdım eñ aşnuķı kün

ağırlık bile bérdim ol kün orun

قىچقىردىم سېنى مەن ئەڭ ئاۋالقى كۈن ،

قەدىرلەپ شۇ كۈن ھەم بەردىم مەن ئۇرۇن .

geçen gün ben seni çağırdım,

sana gösterdim ve yer verdim.

201. **aş^uru** : aşırı, çok, geçkin || زیادە ، ئىنتايىن ، ئالاھىدە ، ناھايىتى ، بەك ،

5038. orun kıldı artuķ öziñe yakın

ağırladı aşru bağırsaqlıķın

ئورۇن بەردى بەكمۇ ئۆزىگە يېقىن ،

كۆرسەتتى قەدىرلەپ كۆيۈمچانلىقىن .

kendisinin yanı- başında yer verdi,

ona aşırı bir iltifat ve hürmet gösterdi.

202. **aş^un** - : aşmak, geçmek || كۆپەيمەك ، ئاشماق ، ئۆتۈپ كەتمەك ||

3064. tapındıñ açığda aşundı tapuğ

tapuğ qalmadı sen yetürdüñ kamuğ

ئوشۇق بولدى ئېھسانىمدىن خىزمىتىڭ ،

نە خىزمەت قالدى سەن ئۇنى قىلىمىدىڭ .

hizmet ettin, senin hizmetin benim ihsanımı aştı;

yerine getirmediğin hizmet kalmadı.

203. **aş^undur** - : önceden davranmak || باشتا قول سالماق ||

5060. uluğlar kerek kim kiçigke selam

aşundursa ötrü bolur iş tamam.

كىچىككىنە ئۇلۇغدىن كېرەكتۇر سالام،
شۇ بىرلە جىمى ئىش بولۇرلەر تامام.

*büyüklerin küçüklere selam vermesi lazımdır
ve böylece işler yoluna girer.*

204. **at** : at (hayvan) [< ad] [bk. **ad**] || ئات (ھايۋان)

3956. barıp tegdi erse ƣadaşƣa yaƣın
yırax tüşti attın küdezdi ھاƣın

قاياشى ƣېشىغا ئۇ باغاچ يېقىن،
يىراقتا چۈشتى ئاتتىن، ئۇ ساقلاپ ھەقىن.

*Kardeşinin evine yaklaşıncı, onun hatırını sayarak,
biraz uzakta attan indi.*

205. **at** : bk. ad, isim || ئاتاق، ئاتاق، نام

0238. iki törlüg at ol bu tilde yorır

bir eğgü bir isiz ajunda ƣalır

كىشىدە ئىككى ئات، بۇ تىلدا يۈرۈر،
بىر ياخشى بىر ئەسكى جاھاندا قالۇر.

*insanların dillerden düşmeyen iki türlü adı vardır;
biri- iyi, bir – kötü, bunlardan biri dünyada kalır.*

206. **at** - : atmak, bırakmak || ئاتماق، تاشلىماق، ئىرغىتماق

6397. ƣayusı törütmiş idike turup

yağı teg oƣ attı yasını ƣurup

قاينۇسى ياراتقان ھەققە قارشى بوپ،
يېغىدەك ئوق ئاتتى يايىنى قۇرۇپ.

*kimi yaratan Tanrıya karşı, düşman gibi,
yayını kurup , ok attı.*

207. **ata** : baba || ئاتا، دادا

1221. oğulluk ata bolsa bilge tetig

kısa tutğu tutçı emi bu itig

نېمە دەر ئىشتىكىن ئوغۇللۇق كىشى،

كۆپ ئىشنى كەچۈرگەن يېتىلگەن يېشى:

çocuk babası alim ve zaki ise, oğluna daima sıkı

bir terbiye vermelidir; bunun usulü, çaresi budur.

208. **ata** - : (< A. 'ata, '-t-v) bağış, ihsan ||

ئېھسان، ياخشىلىق، خەيرلىك ئىش، ھەدىيە

1873. bayat bérdi barça tükel edgölük

bayattın 'ata sen maña belgölüg

خۇدا بەردى ماڭا پۈتۈن ئەزگۈلۈك،

خۇدادىن ئاتا سەن ماڭا بەلگۈلۈك.

Tanrı bana her nimeti eksiksiz ihsan etti;

Şüphesiz sen de bana tanrının bir ihsanıdır.

209. **ata** - : ad vermek, adlandırmak || ئىسىم قويماق، ئاتىماق، ئات قويماق، نام بەرمەك

3441. kıyü neñ bulup kıdıtıñ emdi anı

kıyü télve zahid atadı sını

نېمە يىغىدىڭ ئەمدى قويۇرسەن ئۇنى،

قايۇ تەلۋە ئاتار زاھىت دەپ سېنى؟

ne buldun ki, sonra ondan vaz geçtin;

hangi mecnun sana zahid adını taktı.

210. **atalık** : babalık || ئاتىلىق، دادىلىق

6485. atalık kıılur kör atağa ogul

ogul beg bolup kör ata boldı kıul

ئاتالىق قىلۇر، كۆر، ئاتاغا ئوغۇل.

ئوغۇل بەگ بولۇپ، كۆر، ئاتا بولدى قۇل.

*oğul babaya babalık eder,
oğul bey ve baba ise, kul oldu.*

211. **atan** - : ad almak, adlandırılmak || ئاتالماق ، نام ئالماق

2456. uğuşluğ yése yér ikigün ajun

uğuşluğ atanur atansa tüzün

ئەقىللىق تاپار ئۇ ھەر ئىككى جاھان ،

ئالۇر ھەم ياخشى نام ئەقىللىق ھامان .

*ancak akıllı kimse her iki dünyayı elde eder;
asil vasfını ancak akıllı insan alır.*

212. **atik** : (< A. 'atik, '-t-k) eski || قەدىمكى ، كونا

0051. 'atik erdi aşnu kamuğda oza

bayatқа бүтүглі көңүл тил түзе

جىمىدىن ئابابەكرى ئىدى ئەۋۋىلى ،

خۇداغا ئىشەنگەن تىلى ۋە دىلى .

*başta, her kesten önce, tanrıya inanmış,
gönülü ve dili dürüst (sıddık) olan Ebu Bekir gelir.*

213. **at'k** - : ad sahibi olmak, adı yayılmak, ünlü olmak, kötü ünü çıkmak

مەشھۇر بولماق ، داڭ چىقارماق ، نامى چىقماق ||

0928. kıayı eğgü öknür kör eğgü üçün

atıkmış isiz ahır öknür küçün

ياخشىلىق قىلىپ كىم ئۆندىن ئۆگىنىۋر ،

يامان مىڭ ئاتانسا ، پۇشايمان قىلۇر .

*bak, hangi iyi iyiliğinden dolayı pişman olmuştur;
kötü ne kadar şöhret sahibi olursa- olsun, sonunda pişman olur.*

214. **at'm** : atıcı, nişancı; yiğit, kahraman, cesur || جەسۇر ، مەرگەن ، قەھرىمان

5519. ƙalı alp atım erse bérġil kŭmŭş

ƙılıç ursu açsu saña kend uluş

ئۇ بولسا بىر جەسۇر ئاڭا كۆمۈش بەر،

قىلىچ ئۇرسۇن، ئالسۇن ساڭا كەنت - شەھەر.

eğer cesur ve kahraman kim ise, ona gŭmŭş ver;

kılıç kullansın, sana şehir ve memleketleri fethetsin.

215. **atlan-** : atlanmak, ata binmek || ئاتلانماق، ئاتقا مىنمەك

4958. turup çıktı atlandı keldi yana

tüşüp kirdi ewke suçuldı tona

ئۇ چىقتى، ئاتلاندى ئۆيىگە يانا،

چۈشۈپ، كىردى ئۆيىگە، يېشىندى مانا.

kalkıp çıktı, atına binip, geri döndü;

inip evine girdi ve elbiselerini çıkardı.

216. **atlıġ** : adlı, adlandırılan || ئاتالغان، تونۇلۇق، ئابرويلۇق، ئاتلىق

4195. özüñ eđġü atlıġ bolayın tése

isizke ƙatılma ƙatıġlan usa

ئۆزۈڭ ياخشى ئاتلىق بولايىمەن دېسەڭ،

يامانغا قوشۇلما، تىرىشقىن ئۆزەڭ.

sen iyi nam kazanmak istersen, elinden geldiği kadar,

kötüler ile düşüp kalmamaya gayret et.

217. **aw:** av [< ab DOERFER: *Tungusica Band 3 Mongolo-Tungusica*: 389. s.] ||

ئوۋ، شىكار

2125. bu himmet mŭrŭvvet bile barsa ƙaw

bolur beg tileki yorır ötrü aw

يېيىلغاي شۇنىڭلە ئۇنىڭ شۆھرىتى،

كېلىپ ئاۋۇ ئۇدۇل، ھەل بولۇر مەقسىدى.

*bey himmet mürüvvet ile şöhret bulursa,
dileğine erişir. av ayağına gelir.*

218. **aw-**: toplanmak, üşüşmek, etrafını çevirmek || تويلا نماق ، يىغىلماق ، ئولاشماق ||

2408. küler yüz isig söz üle neñ tawar

boş azad kişiler bu üçke awar

كۈلەر يۈز، شىرىن سۆز بىلەن بەر تاۋار،

ئازات ئەرلەر بۇ ئۈچكە كېلىپ توپلىنار.

*onlara güzel yüz göster, tatlı söz söyle, mal ve mülk dağıt
serbest ve hür insanlar bu üç şeyin etrafına toplanır.*

219. **awağ** :naz, işve, yapmacık istek [<] || خاھىش ، ئىستەك ، ناز ، ئىختىيار ، مەيل ||

0403. ara körse ewrer yana terk yüzün

awağlar neçe tutsa bérmez özin

قاراساڭ ئۇ بەزەن تېز ئۆرەر يۈزىن،

قىلىپ نازنى نەچچە تۇتقۇزماس ئۆزىن.

*bir bakarsın, yine yüzünü çabucak çevirir, nazlanır;
ne kadar yakalamk istersen, kendine el sürdürmez.*

220. **awçı** : avcı || ئوۋچى ||

2635. çögenke keç erse atar erse ok

yéme kuşçı awçı ajunda ozuk

ئۇ بىلسۇن چەۋگەننى ، ئاتار بولسۇن ئوق،

يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

*cirit yolunda mahir olmalı ve ok atmasını iyi bilmeli;
kuşçuluk ve avcılıkta da başkalarına üstün gelmelidir.*

221. **aviçğa** : koca, yaşlı || قېرى ، ياشانغان ||

1638. negü tér eşitgil awıçğa sözi
awıçğa sözün tut unıtma ızı

نیمه دەر، ئىشكىتن قېرىلار سۆزى،
قېرىلار سۆزىنى ئۇنۇتما قوزى.

*atalar sözü ne der, dinle;
atalar sözünü tut ey kuzum, bunnı unutma.*

222. **aw¹n** - : avunmak, alışmak || كۆنمەك، ئاۋۇنماق، ئېجىل بولماق

3532. özüñ iki күnlük awınku üçün
körürde küyürme özüñni küçün

ئۆزۈڭ ئىككى كۈنلۈك ئاۋۇرنچاقنى دەپ،
كۆيەر ئوتقا سالما ئۆزۈڭنى كۈچەپ.

*iki günlük avunma için,
kendini bile bile zorla ateşe atma,*

223. **aw¹nç** : avunma, avunç || كۆنۈك، راھەت، كۆنمەك

3629. et özke alık bérme egme boyun
awınçı sakınç ol tileki oyun

نەپىسىگە ھەۋەس قىلما، ئەگمە بويۇن،
ئاۋۇنچى بولۇر غەم، تىلەگى ئويۇن.

*vücuda taviz verme ve ona boyun eğme;
onun avutması ıztırıp, ettiği de hava ve hevestir.*

224. **aw¹nçu** : avunulan, avutan, alışılan || كۆڭلىنى ئالدىغان نەرسە، ئويۇنچۇق

1427. awınçu sewüglér bile awnúr öz
kara yér qatında yaşıp yatğu tüz

تۆتىسىمۇ سۆيۈنچكە تىلىك ئاۋۇنۇپ،
قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ.

*seni avutan zevklerinle avunan vücudun
kara toprak altında gizlenip, sırt- üstü yatacaktır.*

225. **aw¹t** - : avutmak || ئاۋۇتماق

1551. köñülni çökürme özüñni awıt

bağa tur maña öz tapuğka iwit

چۈشۈرمە روھىڭنى، ئۆزەڭنى ئاۋۇت،

يېنىمدا تۇرۇپ سەن، خىزمىتىمدە ئۆت.

*gönlünü çökertme, kendini avut;
benim yanıma gel ve hizmetimde bulun.*

226. **awla** - : avlamak || ئوۋلىماق، قولغا چۈشۈرمەك

3181. negü tér eşitgil ay aşlı ağı

qara köñlin awlar begi yarlığı

نېمە دەر ئىشتىكىن، تېڭى پاك ئاغى

ئاۋام كۆڭلىن ئاۋالار بېگى يارلىقى.

*dinle, aslı sırmalı ipek gibi temiz ve kıymetli olan ne der;
beyin fermanı halkın gönlünü avlar.*

227. **awuç** : avuç || ئوچۇم، ئالقان

0297. ukuška-turur bu ağırlıq itig

ukuşsuz kişi bir awuçça tetig

ئەقىلدىن بۆلەككە ھۆرمەت بولمىغاي،

ئەقىلسىز ئادەم ئۇ بىر ئوچۇملا لاي.

*bütün bu hikmet ve itibar akıl içindir;
akılsız adam bir avuç balçak gibidir.*

228. **awuçğa** : koca, yaşlı [*apa+ç+ka, abuşka*] || قېرى، ياشانغان

6491. oğul kız kemişti ata hürmeti

söküş boldı erke awuçğa atı

ئوغۇل - قىز قويۇشتى ئاتا ھۆرمىتى ،

سۆكۈش بولدى ئەرگە قېرىلىق ئېتى .

oğul kız babaya hurmetini bıraktı;

ihhtiyar kelimesi insana bir hakaret sözü oldu.

229. **avuçgalık** : kocalık, yaşlılık || ياشانغانلىق || قېرىلىق ،

C0080. yusuf çalbaşı yégitlikke ökünüp awuçgalıkın ayur

يۇسۇپنىڭ ياشلىققا ئېچىنىپ ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى

Yusuf'un gençliğine acıyarak, ihtiyarlığını anlatır.

230. **avurta** : (< Fa. *avurda*) süt nine, dadı || سۈت ئانىسى ، باققۇچىسى ||

4505. awurtası edgü kişi tut arıg

oğul kız arıg kopğa turğay qarıg

ئېرىغ ياخشىنى ئال ئىنىگە قىلىپ ،

ئوغۇل - قىز ئۆسەر پاك ۋە ساغلام بولۇپ .

süt ninesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut;

oğlun kızın temiz büyüür ve uzun ömürlü olur.

231. **awut** : avuç; bk. **awuç** || ئوچۇم ، ئالقان ||

5425. kodu bér awutça kara toprakıg

uluğ meñü él kol nerek bu sakıg

سەن قوي بۇ بىر سىقىم توپىنى تاشلاپ ،

ئۇلۇغ مەڭگۈ يۇرت كۈت ، نە لازىم ساراپ ؟

bu bir avuç kara topraktan vaz geç, büyük ve ebedi diyarı iste;

bu seraba neden aldanıyorsun.

232. **ay** : ay, kamer , yeni ay || ئاي ، قەمەر ||

1254. kimiñ kılķı eđgü kılınķı oñay

tilek buldı barça yaruttı kün ay

كىمكى بولۇر ياخشى ، يۇمشاق خۇيى ،

يېتەر ئۇ تىلەككە ، يورۇپ كۈن ، ئېيى .

kimin tavrı iyi ve hareketi uslu-başlı olursa,

o bütün dileklerine kavuşur, güneşi ve ayı parlak olur.

233. **ay** : ay, gezegen, ayın 30 günlük devri ||

ئاي ، 30 كۈن ، شەمسىيە ياكى قەمەرىيە يىلىنىڭ ئون ئىككىدىن بىرى

2209. kılınķı köni bolsa kılķı oñay

munıñdın tegir halkķa eđgü yıl ay

قىلىقى دۇرۇس بولسا ، خۇلقى ئوڭاي ،

تېگەر ياخشىلىق ئەلگە ئۇندىن يىل - ئاي .

doğru hareketli ve mülayim tabiatlı olursa,

ondan halka her vekt iyilik gelir.

234. **ay** : ünlem || (ختاب) ئەي ، ھاي ، ھەي

1411. ay ilig katıġlan özüñ eđgü bol

begi eğgü bolsa boğun eğgü ol

ئېلىڭ ، غەيرەت ئەيلەپ ئۆزۈڭ ياخشى بول ،

بېگى ياخشى ئولسا ، خەلق ياخشى ئول .

Ey hükümdar, gayret et, kendin iyi ol;

Beyi iyi olursa, halk da iyi olur.

235. **ay** : - : demek, söylemek || ئېيتماق ، سۆزلىمەك ، دېمەك

3367. yanut bérđi ögdülmiş aydı sözüġ

eşittim eşit sen ewürme yüzüñ

ئۆگدۈلمىش دېدىكىم : ئىشتىم سۆزۈڭ ،

مەن ئېيتاي ، ئىشت سەن ، ئۆرمىي يۈزۈڭ .

*Ögdülmiş cevap verdi _ sözünü dinledim,
sen de beni dinle, yüzünü çevirme dedi.*

236. **ay:** (< F. *aya*) ünlem [$< ay + a \sim ay ya$] || هه ي، هاي، ئەي (ختاب)

4007. yanut bérdi oğgurmış aydı bu söz

ıdı yakşı ermez aya kılkı tüz

جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: بۇ سۆز

تا: ياخشى ئەرمەس، ئەي قىلىقى تۈز.

*Odgurmuş cevap verdi ve: _ ey kamil insan,
bu söz de pek yerinde değildir _ dedi.*

237. **aya:** aya, avuç içi || ئالقان، ئوچۇم

6523. yana kelgil emdi yégitlik maña sen

ayada tutayın ağı çuz töşettim

يەنە كەلگىن ئەمدى يىگىتلىك ماڭا سەن،

تۇتاي ئالقنىمدا، ئاغى - چۈز تۆشەتتىم.

*ey gençlik, sen bana şimdi tekrar gel; ben seni el üstünde tutayım;
bak, senin için ipekliler ve sırmalar döşettim.*

238. **aya - :** acımak, korumak || ئايىماق، كۆيۈنمەك، ئاسرىماق

1494. ayama oğul kızka berge yétür

oğul kızka berge bilig öğretür

دېدى: تۇت بۇ خەتنى، يوقاتما ئوغۇل،

ئېلگىگە يېتۈرگىن، مىراسىمدۇر ئۇل.

*gerkirse, oğula- kıza acımadan dayak at;
dayak oğul- kıza bilgi öğretir.*

239. **ayağ:** ad, san || لەقەم، ئاتاغ، نام

3357. kul atı anın boldı kulka ayağ

tapuğ kılsa tün kün ulu bolsa tağ

قۇل ئاتى نام ئولدى شۇنىڭچۇن ،
بېرىپ تاغقا قىلسۇن تائەت كۈنۈ - تۈن .

*kul adı bundan dolayı kula unvan oldu;
o dağa çekilip, gece- gündüz ibadet etmelidir.*

240. **ayaq** : çanak, kâse, kadeh [‘koruyucu, kap’] || ئاياق ، قاچا ||

2824. ayak tirki başlar bu aş başçısı
negü teg kerek aygıl aş işçisi

باش ئاشپەز سارايدا داسقان باشقۇرار ،
شۇنى ئېيت ، نىچۈك ئەر بۇنىڭغا يارار ؟

*aşçı-başçı kapları ve sofrayı idare eder;
bu aşçı – başçı nasıl olmalıdır ki,*

241. **ayat** : (< A. *ayat* < *aya^t* < ‘-v-h) alametler ||

ئايەتنىڭ كۆپلىكى ، نشان ، بەلگە ، قۇرئان ئايەتلىرى

4370. bu tüş ‘ilmi körgil bağırsak bayat
külü edgüsin koldı bérđi ayat

قارا ، چۈش ئىلىمنى رەھىملىك خۇدا –
قۇلغا ياخشىلىق دەپ قىلدى دۇئا .

*bu rüya ilmine bak, merhametli Tanrı kulunun
iyiliğini arzuladı ve ona rüyada alametler gösterdi*

242. **ayb**: (< A. ‘*ayb* < ‘-y-b) ayıp, kusur || قۇسۇر ، كەمچىلىك ، نۇقسان ، ئەيىپ ||

6096. akı bolğıl alçak tuz etmek yétür
kişi ‘aybi açma sen örtüp yitür

سېخى ھەم مۇلايىم بول ، تۇز - نان يىدۇر ،
كىشى ئەيىبىن ئاچما ، يۇشۇر سەن يۇشۇر .

*cömert ve alçak gönüllü ol, tuz- ekmek yedir;
başkalarının aybını görme, ört ve yok farzet.*

243. **ğaybet:** (A.) dedikodu, çekiştirme || غەيۋەت ، سۆز - چۆچەك

3348. kişide öñin boldum erse kalı

ķuruğ sözlemez-men ne ğaybet tili

يۈرۈپمەن كىشىدىن ئەگەر ئايرىلىپ ،

قۇرۇق سۆزلىمەسمەن ، نە غەيۋەت قىلىپ .

insanlardan ayrı yaşıyorsam, buna mukabil boş söz de

sarfetmiyorum ve dedi-kodu yapmıyorum.

244. **ayı :** pek, çok || بەك ، بەكمۇ ، ناھايتى

2086. ayı boğ uzun bolsa ögmez bilig

ayı ma çöküt bolsa bolmaz silig

بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كۆرمەس بىلىم ،

تولا قىسقا بولسا ، بولماس خۇشپىچىم .

bilgi nazarında boyunun çok uzun olması makbul değildir;

onun çok bodur olması da güzel düşmez.

245. **ayığ :** (< ayıg) fena, kötü || ئەسكى ، ناچار ، يامان ، ئوسال

5175. bu dünya ķutıña inanma ayıg

inançsız-turur kōr kılınçı yayıg

ئىشەنمە بۇدۇنيا ، بەخت بىۋاپا ،

ئىشەنچسىز ئېرۇر ، كۆر ، ئۇ قىلماس ۋاپا .

bu dünya saadetine pek güvenme;

onun tabiti dōnektir, ona inanılmaz.

246. **ayıgla - :** kötölemek || ئەسكىلەتمەك ، يامان قىلماق

0685. münüm bu mēni yalñuķ irsel téyü

ayıglaپ yorırlar kişike ayu

قۇسۇرۇم شۇدۇركى ، تۇراقسىز ئاتاپ ،

يۈرەلەر كىشىلەر ئارا يامانلاپ .

*kusurum varsa, şudur: insanlar, kendi aralarında
beni döneke diye kötüler , dururlar.*

247. **ay^lk** : vade, vait, söz verme || لەۋزە ، ۋەدە

2286. ayıklığ-turur bu ölüm belgölüg
üdi kelmeginçe er ölmez külüg

بولۇر ۋاقتى نە ئۆلۈمنىڭ نە ھالدا ئىسە ،
يىگىت ئۆلۈمىگەي تا ئەجەل كەلمىسە .

*ölüm için, hiç şüphesiz, ecelin gelöesi lazımdır;
eceli gelmeden, hiç bir yiğit ölmez.*

248. **ay^ln** -: sormak; söylemek, demek || سورماق ، سۆزلىمەك ، دېمەك

4049. bularda kayuka ulansa bu öz
ıdı kórku aynu tapuğ kılgu uz

بۇلاردىن قايسىسىغا ئۇلاشسا كىشى ،
دېققەتلە ئەيمىنىپ ، ئۆز قىلغاي ئىشى .

*insan bunlardan hangisine erişirse-erişsin,
çok dikkatlı ve ihtiyatlı olmalı ve çok iyi hizmet etmelidir.*

249. **ayıl^{la}** - : iftira etmek || تۆھمەت چاپلىماق

4463. ayıñlamasunlar séni halk ara
atıñ artamasun munı keç köre

ئەيىپ قىلمىسۇنلەر سېنى خەلق ئارا ،
ئېتىڭ بۇزۇلمىسۇن ، بۇغا خوپ قارا .

*çok dikkat et, halk arasında seni kötölemesinler;
adın lekelenmesin.*

250. **ay^lt** - : sormak; söylemek, demek || سۆزلىمەك ، سورماق ، دېمەك

0507. ayıttı bu hacib sözün yetrüräk

tileki ne ermiş taķı bütüräk

بۇ ھاجىپ ئۆزىنىڭ ھەر سۆزىنى ئاڭلىدى ،

تىلەگى نىمە دەپ ، ئېنىق سورىدى .

bu hacib onun sözünü dikkatle dinledi ve

ahbabının ne istediğini iyice soruşturdu.

251. **ayin** : (< F. *ayin* < Pahl. *êwên*) örf, gelenek, tarz || ئۆرپ - ئادەت

A0020. hükemaları ayinü'l-memleke^ tédiler, meşrıklıqlar zinetü'l-ümera

مۆلكىنىڭ ھېكمەتلىرى «ئايىنۇل مەلىكە» (مەملىكەتنىڭ دەستۇرى)

دېسە ، مەشرىقلىقلار «زىننەتۇلئۇمرا»

hakimler_Ayinü'l_memleke ve meşrikliler_Zinetü'l

252. **aylık** : aylık, 30 günde bir alınan akça || ئايلىق

1387. ata arķasmdın tuğulsa oğul

ana ķarnı menzil kaç aylık amul

تۆرەلگەندە ئوغۇل ئاتا پۇشتىدىن ،

نىچە ئاي تاپار تېچ جاي ئانا قارىنىدىن .

çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonar,

ana karnı onun için,bir kaç aylık istirahat menzildir.

253. **aytığ** : (hatır) sorma, sorgu || سۇئال ، سوراş

3907. iligdin üküş ögdi aytığ selam

ıdır-men saña ay uķuşı tamam

ئەۋەتتىم ئەي ئەقلى تامامى كامال ،

ساڭا كۆپ سالامىم ، مەدھىم ، سوراپ ھال .

hükümdar seni çok öğerek, hatırını soruyor ve

selam gönderiyor, ey kamil akıllı insan

254. **ay toldı** : Ay-Toldı [$< *to-l-dı$] || ئاي تولدى

0354. basa aydım emdi bu ay toldını

anıñdın yaruyur ıduq kut küni

ئۇنىڭ كەينىدىن ئېيتتىم ئايتولدىنى ،

يورۇيدۇ ئۇنىڭ سائادەت كۈنى .

sonar Ay-Toldı 'dan söz açtım;

mübarek saadet güneşi onunla parlar.

255. **ayuk** : ($< A. 'ayyuk, 'y-k$) kızıl yıldız. bk. **kök ayuk** || كۆك ئايۇق

4142. kalı kök ayukluk tegir erse kör

özin keç küdeşgü kutı badı qur

ئاڭا «كۆك ئايۇق» لۇق تېگىپ قالسا گەر ،

كۈزەتسۇن ئۆزىنى ، باغلار بەخت كەمەر .

eğer gök ayukluk nasip olursa, insan kendisini çok iyi gözetmelidir

o saadet kemerini kuşanmış demektir.

256. **az** : az || ئاز

4188. neçe az yağı erse yası telim

yağıda asıg bar tép aymaz tilim

يېغى بولسىمۇ ئاز ، تولا زېيىنى ،

دېمەس بۇ تىلىم ھېچ پايدىلىق ئۇنى .

düşman ne kadar az olursa olsun, zararı çoktur;

düşmanda fayda olduğunu söylemeğe dilim varmaz.

257. **az** -: azmak || ئازماق ، يولنى يوقىتىپ قويماق

3600. bulak semrise kör munar hem azar

iğisin çalar yérke andın tezer

شاش ئات سەمىرسە ، ئۇ مۇڭەر ھەم ئازار ،
ئىگەسىن ئۇرۇپ يەرگە ئۇندىن قاچار .

haşarı at semirirse, kudurur ve azar;
sahibini yere vurur ve ondan kaçır.

258. **‘azab:** (< A. ‘*adab* < ‘-z-b) azap, işkence, keder || ئازاپ - قىستاق ، ئازاپ ||

3651. ‘azabka katıg̃ k̃or̃k̃ umın rah̃metin
tapuğ̃ kıl yetür̃gil bu k̃ulluk̃ atın

قاتتىق - قورق ئازاپتىن ، كۈتكىن رەھىمتىنى ،
تائەت بىرلە يەتكۈزەر بۇ قۇللۇق ئېتىن .

azabından çok kork, fakat rahmetinden de ümit kesme;
ibadet kıl ve bu kulluk adının icaplarını yerine getir.

259. **azad :** (< F. *azad* < Pehl.) azat, serbest || ئازاد ، ئەركىن ||

2307. boş azad kişi barça eğgü k̃ılı
sen eğgü k̃ılı aç k̃önilik yolu

ئازات - ھۆر كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى ،
قىلىپ ياخشىلىق ئاچ دۇرۇسلۇق يولى .

hür ve serbest insanların hepsi iyilik kuludur;
sen iyilik yaparak, doğruluk yolunu aç.

260. **azaḳ :** yolunu şaşırان, nereden geldiği belli olmayan; baştan savma ||

ئازغان كىشى ، ئېزىپ قالغان ، ناتونۇش

2534. azaḳ yat baz erse ayıtgu kerek
ođuğraḳ kim erse yağutgu kerek

تونۇشسىز ۋە ياتلارنى تەكشۈرسۇن ئۇ ،
كىم بولسا زېرەك ، ئىشقا سالىسۇن ئۇ .

nereden geldiği belli olmayan yat ve yabancı varsa,
onları soruşturmalı ve aralarında en gözü açık olanları hizmete almalıdır.

261. **azğan** : kuşburnu, yaban gülü ||

ئازغان، ئەترگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال

2573. asıg kılsa azğan anıñ men kulı

çécek yaslıg erse biçer-men ulı

گەر ئازغان پايدىلىق، ئۇنىڭ مەن قۇلى،

ئەگەر گۈل زىيانلىق، كېسەرمەن غولى.

yaban çiçeği faydalı ise, ben onun kuluyum;

eğer özenilerek yetiştirilmiş çiçek zararlı ise, onun kökünü keserim.

262. **azğas** (< A. azgaṭ < z-g-t) karışık (düşler) || (چۈشلەر) مۇرەككەپ، قالايىسقان

6015. taḳı biri azgaṭ-u aḥlam bolur

bu tüşke yörüg yok ay kılkı unur

ئېلىشىمان، بىتەرتىپ چۈشلەردۇر بىرى،

جەسۇر ئەر بۇنىڭ يوق ئېرۇر تەبىرى.

bir de bir nevi karışık rüyalar vardır;

ey kudretli insan, bu rüyalara tabir yoktur.

263. **azgın** : azgın, azılı [krş. tınma-gur] || ئازغان، ئېتىلغاق

2311. toñuz teg titimlig böri teg küçi

ağıglayu azgın kotoz teg öçi

توڭگۈر كەبى تەرسا، بۆرىدەك كۈچى،

ئېيىقتەك ئېتىلغاق، قوتازدەك ئۆچى.

o domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli,

ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.

264. **azıglıg** : azılı, cesaretli, atılğan, gözü pek ||

قەيسەر، جاسارەتلىك، جەسۇر، ئېتىلغاق

3041. kür alp er kötürse yaşın teg temür

azıǵlıǵ erenlerde teşlür tamur

باتۇر ئەر كۆتەرسە چېقىندەك تومۇر،

غەيۇر جەڭچىلەردە ئۈزۈلۈر تۇمۇر.

cesur, kahraman adam, yıldırım gibi kılıç sallarsa

azılı muhاریlerin damarı patlar.

265. **az¹t** - : azıtmak, yoldan çıkarmak || ئېزىقتۇرماق، يولدىن چىقارماق

2115. küwez kür kereksiz ne köñli uluǵ

küwezlik azıtur könilik yoluǵ

تەكەببۇر بولۇش بەگكە لايىق ئەمەس،

تەكەببۇرلۇق بۇزادۇر دۇرۇس يولنى، بەس.

bey mağru, kabadayı ve kibirli olmamalıdır;

gurur insanı doğru yoldan çıkarır.

266. **‘aziz** : (< A. ‘aziz < ‘-z-z) aziz, değerli, yılmaz, yenilmez || ئېزىز، قىممەتلىك

2853. kamuǵda ‘azizrek bu canıñ ‘aziz

‘aziz canını bek tut uzatma sözüñ

ئەزىزراق ئېرۇر بۇ ھەممىدىن جېنىڭ،

ئەزىز جاننى بەك تۇت، ئۇزاتما سۆزۈڭ.

her şeyden daha fazla bu canın azizdir;

aziz canı koru ve sözü uzatma.

267. **azla** - : az görmek, azımsamak; bk. **azlan** || ئازلىماق، تۆۋەنلىمەك، ئازلىماق

3234. eren er qatında özin kızledi

tapuǵ kıldı yüz yıl anı azladı

كشى ئالدىدا مەرت ئۆزىن يوشۇرۇر،

قىلىپ يۈز يىل، ئىبادەت، ئۇنى ئاز كۆرۈر.

*gerçek insan başkalarının yanında kendisini gizlemiş;
yüzyıl ibadet kılmış ve bunu da azımsamıştır.*

268. **azlan** - : az bulmak, azımsamak; bk. **azla** || ئازلانماق ، ئاز كۆرمەك

0305. ukuş azın azlanma asğı üküş

bilig azın azlanma erke küsüş

ئەقىل ئازىنى ئاز دېمە ، نەپئى كۆپ ،

بىلىم ئازىنى ئاز دېمە ، قەدرى خوپ .

*aklın azını azımsama, onun faydası çoktur;
bilginin azını azımsama, o insan için azizdir.*

269. **azlık** : azlık || يېتەرسىز ، ئاز ، ئازلىق

4190. bir ök erse düşman miñ ol yaslıqı

miñin dostuñ erse bir ol azlıkı

يېغى بىر بولسىمۇ ، مىڭدۇر زىيىنى ،

مىڭ بولسىمۇ دوست ، ئاز دەپ بىل ئۇنى .

*düşman biricik de olsa, onun zararı bindir;
binlerce dostun olsa bile, daima bir tanesi eksiktir*

270. **azu** : ya da [Br. *azu, asu* ‘yahut’, *azu* < *az-u, az-* ‘yoldan çıkmak, sapmak’

TEKİN: *TDBUÜ*] || يا ، ياكى ، بولمىسا

3101. münümmü üküşrek azu erdemim

ayu bér maña sen kılayın emim

قۇسۇرۇم تولامۇ ، يا پەزىلىم مېنىڭ ،

دېگىن چارەسىنى ، قىلايمەن ئۇنىڭ .

*kusurummu daha çok, yoksa faziletimmi;
bana söyle, bende ona göre tedbirlerr alayım.*

271. **azuk** : azık, yiyecek [< İran. *azuk* TEKİN: *TDBUÜ*] ||

ئوزۇق، يېمەك - ئىچمەك، ئاش - تاماق

5350. ھالال yégli kılmaz bayatka yazuk

ھالال yé ھالال kıl yarınlik azuk

ھالالا يېگەن ھەققە گۇنا ئەيلىمەس،

ھالال يە، ئۇنى قىلتاغنا، ئوزۇق، بەس.

helal yiyen kimse Tanrıya karşı günah işlemez;

halal ye, yarın için azığın da halal olsun.

272. **azuk** : azmış, yolunu şaşırmış || ئازغان، ئۆزگىرىشچان، نامەلۇم

0385. üdürdi adırdı kötürdi méni

azuklar yolındın kiterdi méni

كۆتۈردى تاللىدى، ئايرىدى مېنى،

ئازغۇنلار يولىدىن قايرىدى مېنى.

o seçti, ayırdı, beni yükseltti.

beni yolunu şaşırmışlar arasından uzaklaştırdı.

273. **‘azze ve celle** : (< A. ‘azza va calla < ‘-z-z, v, c-l-l) aziz olsun || ئېزىز بولسۇن

C0001. bab teñri ‘azze ve celleniñ ögdisin ayur

ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

tanrı azze ve cellenin medhini anlatır.

B

274. **ba-** : bağlamak || چىگمەك ، باغلىماق :

5899. munu ƙur badım men tapuƙƙa ƙatıƙ

bayat bėrsü tevfiƙ ay bilgi batıƙ

خىزمەتكە بېلىمنى مەھكەم باغلىدىم ،

ئىگەم بەرسۇن تەۋفيق ماڭا ئەي ئالىم .

işte ben hizmet etmek için gönülden niyet ettim;

ey derin bilgili insan, tanrı bana tevfiƙ ihsan etsin.

275. **bab** : (A.) bâb, bölüm, fasıl || پاسبىل ||

C001. teñri ‘azze ve celleniñ ödisin ayur

ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

Tanrı azze ve cellenin medhini anlatır.

276. **bağ**: bahçe || باغ ، باغچا ||

1807. kişi köñli bağ ol yaşargu suwı

bu begler sözü birle eğgü sawı

كىشىنىڭ دىلى باغ ، ياشارتقۇچى سۈيى -

ئېرۇر بەگنىڭ نەسىھەت ھە ياخشى سۆزى ،

insan gönlü bir bahçedir; onu yetiştiren su,

beylerin sözleri ve nasihatlatleridir.

277. **bağ**: bağ, düğüm, bağlayacak ip || باغ ، يىپ ||

2015. iki neñ tunur ilke bağı beki

biri saƙlıƙ ol bir törü él köki

ئىككى نەرسە ئەلگە باغ ، ئاچقۇچ ئۆزى .

ھوشيارلىق ۋە قانۇن - ئەلنىڭ يىلتىزى .

bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir;

biri ihtiyatlık, biri kanun bunlar esastır.

278. **bağdaş** : bağdaş || تىزنىڭ پۈكۈلمىسى

4114. yana bağdaş ilme yanın yatmağıl

ünün katğura sen katığ külmegil

باداشقانىنى قۇرما ، يانچە ياتمىغىل ،

قاقاقلاپ قاتتىق ئۇن بىلەن كۈلمىگىل .

bir de bağdaş kurma ve yan yatma;

yüksek sesle kahkaha atma.

279. **bağır** : karaciğer, bağır şefkat [<] || بېغىر ، جىگەر

1947. bağırşaknı bulsa bağırğa urun

maña mundağ aydı bilig hem uquş

كۆيۈمچان ئۈچۈن بەر يۈرەكتە ئورۇن ،

ئەقىل ھەم بىلىم ماڭا شۇنداق دېدى .

merhametli birini bulursa, bağırını bas;

bilgi ve akıl bana böyle dedi.

280. **bağırşak** : merhametli, şefkatli, bağlı [*ciger+dar* Nasreddin Hoca] ||

مېھرىبان ، سادىق ، ھېسداشلىق ، كۆيۈمچان

2830. bu işke idi çın bütün er tile

bağırşak tapuğsaқ uwutı bile

بۇ ئىشقا تولا چىن ، دۇرۇس ئەر تىلە ،

كۆيۈمچان ۋە ئىشچان ئۇياتى بىلە .

bu iş için çok dürüst ve doğru insan ara;

o şefkatli, işine gönülden bağlı ve haya sahibi bir kimse olmalıdır.

281. **bağırşaklık** : merhametlilik, şefkatlilik, bağlılık||

مېھرىبانلىق ، ھېسداشلىق ، كۆيۈمچانلىق

5471. köñül tüz özüñsüz bayatka tapın

boğunka törü kıl bağırşaklıkın

تۈزەپ دىلىنى پاكلاپ ، تېۋىن ھەققە سەن ،

ئادالەت ۋە شەپقەتنى قىل خەلققە سەن .

halis gönül ve temiz kalple Tanrıya ibadet kıl;

halka merhamet ve şefkat göster.

282. **bağışla** - : bağışlamak || كەچۈرمەك [<]

5125. seniñde adın yok sığınğu idim

yazukum bağışla yölegil kutun

سېنىڭدىن بۆلەك يوق سېغىنار ئىگەم ،

گۇناھىم كەچۈرسەن ، يۆلە بەخت تامان .

senden başka sığınacak rabbim yok;

günahimi bağışla ve saadet yolunda beni destekle.

283. **bağlan** - : bağlanmak || باغلانماق

5928. oyunğa qatılma usa ay unur

oyunğa qatılsa boyun bağlanur

ئويۇنغا قوشۇلما پەقەت ، ئى جەسۇر ،

قوشۇلساڭ ئويۇنغا بويۇن باغلىنىۇر .

ey kudretli insan, mümkün ise onun oyununa düşme;

bu tuzağa düşüce, insanın boynu bağlanır.

284. **bağna** : basamak, merdiven || ۋاخنا ، شوتا ، پەلەمپەي ||

6034. añar ağıdım emdi birer bağınaça

başıña tegi bağına sadım neçe

چىقىپ باردىم ئاڭا بىر - بىرىدىن ئۆزلەپ ،

ساناپ تا باشقىچە ۋاخنا نەچچە دەپ .

ben bu basamaklara birer- birer basarak, yukarı çıktım;

sonuna kadar kaç basamak olduğunu saydım.

285. **baḥil** : (< A. *b-h-l*) hasis || خەسسى ، پىخسىق ، بېخىل

1518. baḥil qoldı barça qadaşlarqa ol

tiler boldı canı yaşıl kökke yol

رىزالىق تىلەدى يېقىنلاردىن ئول ،

ئالۇر بولدى جاننى يېشىل كۆككە يول .

batün akrabaları ile helallaştı;

canı mavi göğe doğru yol almak istedi.

286. **baht** : (< F. *baht*) talih, kısmet || تەلەي ، قىسمەت ، بەخت ، سائادەت

0092. bolu bérđi ewren ilig bérđi taht

tuta bérşü teñri bu taht birle baht

زامان بەردى ساڭا دۆلەت ۋە تەخت ،

بېرىۋەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت .

devran sana memleket ve taht verdi;

Tanrı bu that ile bahtını daim etsin.

287. **baḳ** - : bakmak || باقىماق ، ئويلىماق ، كۆرمەك

4933. yéme keçti kaç kün bu sözke adın

saḳındı ilig baḳtı öñdün kéđin

شۇ سۆزدىن يەنە بىر نەچچە كۈن كېيىن ،

ئېلىڭ ئويلىدى ئىشنىڭ ئالدى - ئارقىسىن .

*bu konuşmadan sonra yine bir kaç gün geçti;
hükümdar iyice baktı, bu işin ilerisini ve gerisini düşündü*

288. **bağ¹n** - : bakınmak, beklemek, düşünmek || ساقلىماق ، بېقىلماق ، ئويلاتماق

1464. uzun boldı elgiñ boğunğa yaqın

füsusun keçer bu tiriglik baqın

بولۇپ خەلققە يېقىن ، ئۇزاردى قولۇڭ ،

تەئەسسۇپتە كېچەر ھاياتىڭ - كۈنۈڭ .

*iktidara geldin, ve halka yakın oldun;
dikkat et, sonra bu ömür efsusla geçer.*

289. **bağır** : bakır || باقىر ، مىس

3964. bağır altunuğ er körüp bilmesə

alıp azqına bir taşığ sürse tap

كۆرۈپ مىس ، ئالتۇننى ئايرالمىسا ئەر ،

ئېلىپ ئازغىنا تاشقا سۈرتىمەك يېتەر .

*eğer insan bakır ile altını görüp, tefrik edemezse
bunun için bir taş alıp, azacık sürtmek kafidir.*

290. **bağırsoğon** : Kürüt, Mirrîh, Behrâm, ares, mars; od :yıldızı ||

مىرىخ يۇلتۇزى ، مارس

4888. uğıp bardı azraq oğundı yana

töpüdin sawılmış bağırsoğuna

بىر ئاز ئۇخلىدى ، ئايغاندى يانا ،

ئىگىشكەن ئىدى پەسكە مىرىخ مانا .

*biraz uykuya daldı, tekrar uyandı;
merih yıldız tepeden kenara kaymıştı.*

291. **bağ¹ş** : bakış, bakışma, bakma || قاراشماق ، بېقىشماق

1855. yiti közlüg ol kör baqışı yırak

qayı işke tegse bekitür adaq

كۆزى ئىتتىك ئۇنىڭ ، قاراشى يىراق ،

ھەر ئىشقا كىرىشسە باسار چىڭ ئاياق .

keskin gözlü ve uzak görüşlüdür;

hangi işe el uzatırsa, ayağını sağlam basar.

292. **baqış** - : bakışmak || بېقىشماق

0134. yaşık boldı törtinç yaruttı ajun

yaqışsa yarutur baqışsa özün

تۆتىنچى قۇياشتۇر ، يورۇتار جاھان ،

يېقىن ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان .

dördüncüsü Güneştir, dünyayı aydınlatır;

yaklaşanları, karışısına gelenleri ışığiyla aydınlatır.

293. **baki** : (<A.b-k-y) kalıcı, baki, ebedi || مەڭگۈلۈك ، ئەبەدىي ، باقى

C0050. ögdülmiş odgurmışka fani dünya birle baki 'ukbi kazgangusın ayur .

ئۆڭدۈلمىشنىڭ ئۇدغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى تېپىش مۇمكىنلىكىنى ئېيتقانلىقى

باياندا

Ögdülmiş Odgurmuş'a bu fani dünya ile

ebedi ahiretin nasıl kazanılacağını anlatır.

294. **balasağun** : Balasagun, Kuz-Ordu || بالاساغۇن

A0023. lip tip aymişlar bu kitabın tasnif kıılığlı balasağun mev

دەپ ئات قويدى ، بۇ كىتاپنى يازغۇچى بالاساغۇن شەھرىدىن

demişlerdir. bu kitabı yazan Balasagun şehrinden

295. **baldu** : balta || پالتا

2141. negü tér eşitgil ajun tutğuçı

kılıç baldu birle yağığ utğuçı

نېمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى ،

قىلىچ ، پالتا بىرلە ياۋنى ئۇتقۇچى .

dünyayı elnde tutan, kılıç ve balta ile

düşmanını yenmiş olan ne der, dinle.

296. **balgam** : balgam || بەلغەم

6014. küçenmiş bolur kör anıñ balgamı

ısıg neñ yitürgü içürgü emi

ئۇنىڭ بەلغەمى ، كۆر ، كۈچەيگەن بولۇر ،

ئىسسىقلىق ئىچۈرۈپ - يىدۈرسە بولۇر .

onun balgamı kuvvetlenmiş olur;

bunun ilacı ona sıcak şeyler yedirmek ve içirmektir.

297. ***balğ** : yaralı || يارىدار ، يارىلانغان

5430. negü tér eşitgil ay kılıkı arığ

bu üdleک okı birle köñli balığ

ئى كۆڭلى ئېرىغ سەن ، نە دەيدۇ قارا ،

زامانە ئوقى بىرلە كۆڭلى يارا:

temiz kalplı ve zəmanə oku ile

gönülü yaralamış olan kimse, ne der, dinle.

298. **balık** : balık [s-m-k] || بېلىق

5366. uçuglı yoriglı suw içre balık

kutulmaz seniñdin aya sarp kılık

ئۇچارلىق ، يۈرەرلىك ھەم سۇدا بېلىق ،

قۇتۇلماس سېنىڭدىن ئەي مۈشكۈل قىلىق .

*uçan, yürüyen ve suda yüzen mahlukların hiç biri
senin elinden kurtulamaz, ey çetin huylu insan.*

299. *bal'k - : yaralanmak || يارلانىماق

2402. balıkmış bar erse sen emlet körü
bulun bolmış erse yulup ol kirü

داۋالانت يارىدار بولسا سەن كۆرۈپ،
قۇتۇلدۇر ئەسر چۈشسە، سەن قايتۇرۇپ.

*yararlanan varsa, sen bakıp, tedavi ettir.
esir olan vara, kurtar, geri al.*

300. bar :var, mevcut || مەۋجۇت بار،

4864. meniñde negü bar adın eđgü iş
silerke asıg kılsa ay eğgü iş

مېنىڭدە نە ئىش بار ياخشى دېگۈدەك،
قاياشم سىلەرگە نەپى قىلغۇدەك؟

*bende size fyadalı olacak,
başka ne gibi bir iyilik var, en iyi arkadaşım.*

301. bar - : varmak, gitmek || يول ئالماق، بارماق

1513. anadın neteg toğdum erse bu kün
anıñ teg barır-men yalıñın muñun

ئانادىن نىچۈك مەن تۇغۇلسام شۇ كۈن،
كېتەرمەن مۇڭ ئىچرە يالاڭغىداق بۇ كۈن.

*Anadan nasıl doğdum ise, bugün o şekilde
ve aciz içinde gidiyorum*

302. barça : bütün, hep; bütün, hepsi || پۈتۈنلەي، ھەممە، پۈتۈن بارلىق،

3106. tilin sözledi barça eğgü sena
du'a birle tınmaz tınığlı tına

جىمىكى تىلى بار ئوقۇيدۇ سانا،
تىنارلىق ئالار تىن دۇئالە ساڭا.

*herkesin dilinde medih ve senan dolaşıyor,
nefes alan her canlı durmadan sana dua ediyor.*

303. **barçın** : ipekli kumaş || بر خىل يىپەك رەخت

0555. yéme yaxşı aymış biliglig sözi

biliglig sözi körse barçın tözi

ئەجەپ ساز دېيىلگەن بىلىملىك گېيى،
بىلىملىك گېيىدۇر يىپەك رەخت كەبى.

*yyyine bilgili ne güzel söylemiş;
bilen insanın sözü, dikkat edersen, değerli bir metaa benzer.*

304. **barğalır** —: gitmek üzere olmak || بېرىش ئالدىدا تۇرماق، بارغىلىماق

5976. ayur ay kadaşım yolum köngelir

ölüm tutğakı tutti öz barğalır

ئى قاياشم كۆرۈنەر يولۇم،
ئۆلۈم تۇتقى تۇتتى، كېتەرمەن ئۆزۈم.

*Odgurmuş cevap verdi: _ Ey kardeşim, yolum göründü;
Ölüm öncüsü yakaladı, artık gitmek üzereyim.*

305. **barı** : bütün, tamamı, hepsi [<] bk. **baru**: || بارى، ھەممىسى، پۈتۈن

1161. ayur emdi oğlum barır-men munu

saña qaldı ornum barı neñ unu

دېدى: ئوغلۇم ئەمدى كېتەرمەن يانا،
بۇ ئورنۇم، مالۇ - مۆلكۈم قالدى ساڭا.

*işte oğlum dedi _ şimdi ben gidiyorum;
bak, evim-barkım, malı- mülküm sana kalıyor.*

306. **bar¹ş** - : varışmak, iki kişi karşılıklı gitmek, biri birine gidip gelmek, ziyaret etmek || بېرىش، زيارەت قىلماق، بېرىش - كېلىش قىلماق ||

2495. ya yat baz yalawaç keliş ya barış

boşuğ bérğü açığ olarkā tegiş

يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە،

ھاجىپىنىڭ ئىشيدۇر ئېھسانلار ئەتسە.

yat-tabancı elçilerin geliş ve gidişine,

onların istihakları olan ihsan ve hediyelelerin verilmesine o bakar.

307. ***bar*ķ**: bark, mülk || تۆي، مۈلۈك ||

4545. uluğ yolķa tutma sen ew barķ yakın

toķıǵay yoǵuğ sen munı keç saķın

تۆيۈڭنى يېقىن سالما چوڭ يولغا سەن،

ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل زەرەر كۆرەرسەن.

evin-barkın büyük ve işlek yollara yakın olmasın;

sana zararı dokunur; bunu iyice düşün.

308. **barķın kişi** : yolcu || يولۇچى ||

4727. yorıyu turuğlı bu barķın kişi

uluğ yolda itmez bu ew barķ işi

تىنىپ تۆتكۈچى بىر يولۇچى كىشى،

بۇ چوڭ يولغا قۇرماس ئۇ تۆي - ۋاق ئىشى.

bu büyük yolda yalnız dinlenmek için

bir az duran yocu ev-bark yapmaz;

309. **baru** : bütünü, tamamı, hepsi [<] bk. **barı** || پۈتۈن، ھەممىسى، بارى ||

B0059. barusın bitimiş yetürmiş nızam

bu kaşğar élinde қоşulmış tamam

پۈتۈن ھەممىسىگە بېكىتكەن نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىدە قىلغان تامام.

*esasını yazmış ve tertibi koymuş;
fakat bu manzume son şeklini Kaşgar ilinde almıştır.*

310. **bas** - : basmak || باسماق ، يول يۈرمەك ، دەسسەمەك ، ماڭماق

5472. havañnı ukuş birle basğıl utup
bu nefsiñ bilig birle yençgil tutup
ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە باسقۇن ئۇتۇپ،
بىلىم بىرلە يانچىغىن نەپسىگىنى يۇتۇپ.

*heva ve hevesini yenerek, akıl ile ona hakim ol
bilgi ile nefsin başını ez.*

311. **basa** : sonra [<] = F. pas, bas-a, bas+a || يەنە ، ئاخىر

2180. boğun inçe tegse ilig tegmese
begi atı eğgün yağılsa basa
خەلق تىنچ بولۇپ ، ئۇڭا قول تەگمەسە ،
بېگىنىڭ نامى ياخشى بولۇپ ئۆچمەسە .

*halk huzura kavuşsun, kimse ona el uzatmasın;
beyin adı iyilik ile dünyaya yayılsın.*

312. **bas^lk** - : basılmak, baskına uğramak || ئېزىلمەك ، بېسىلماق ، ھۇجۇمغا ئۇچرىماق ،

6271. busuğda küçer bu körünmez ecel,
usalın basıķur umınçın ‘amel
يوشۇرۇن كۈتەر بۇ كۆرۈنمەس ئەجەل،
باسۇر نىتۇيۇق تۇرسا ئۈمىتتە دەل .

*görünmez ecel pusuda bekler;
ümit peşinde koşan gafıl insanları ansızın yakalayiverir*

313. **bas^l** - : basılmak || ماڭماق ، دەسسەمەك ، يول يۈرمەك .

2711. kılıç birle tutlur qalı tutsa él

qalem birle baslur qalı bassa él

ئەل - يۇرتنى تۇتماقلىق قىلچە بولۇر ،

بۇ ئەلدە ھۆكۈملەر قەلەمدە يۈرۈر .

Eğer memleket tutulursa, kılıç ile tutulur;

eğer memlekete hüküm etmek icap ederse, kalem ile edilir.

314. **bas^lmçı** : zulmeden, zalim || زالىم ، ئېزىدىغان ، رەھىمسىز

1737. qayu oğrı tevlig qaraqçı kunuq

qayusı basımçı ölütcü kırux

بىرى ئوغرى ، مەككەر ، ئالدامچى ، قاتىل ،

بىرى باسمىچى ، قاراقچى ، قىرغىنچى ، بىل .

kimi hırsız, sahtekar, yan-kesici, dolandırıcı;

kimi zalim olur, kimi öldürücü ve yıkıcı olur.

315. **bas^ln** - : basmak, kahretmek, zayıf görmek ||

ئاجىز كۆرمەك ، بوزەك ئەتمەك ، باسماق ، ئەزمەك

2368. körüşmez yağının küsi keç yırax

körüşse basınur körügli qaraq

ياۋ داڭقى يىراقتا كۆرۈنمەستە زور ،

بۇ شۆھرەت كۈرەشكەندە كەملەپ كېتۈر .

görünmeyen düşmanın şöhreti uzaktan büyük görünür;

meydana çıkınca onunla karşılaşanlar nazarında bu şohret küçülür.

316. **bas^lnç** : baskı, zulüm || زۇلۇم ، بېسىم

1771. boğundın kötürdi kamuğ küç basınç

özündin kiterdi yaraqsız kılınç

زۇلۇمنى كۆتەردى خەلق ئۈستىدىن ،
يوقاتتى يارامسىز قىلىق ئۆزىدىن .

*halk üzerinden bütün zor ve tazyiki kaldırdı;
kendisinden hiç bir uygunsuz hareket sadir olmuyordu.*

317. **bas¹nçak** : âciz, zayıf, güçsüz, kuvvetsiz || قۇۋۋەتسىز - ئاجىز، كۈچ -

0911. bu satgağ basınçak için edgünü

isizler yorıp kör yarutmaz küni

يامانلار كۆرەشتە يېڭىلغان ئۈچۈن ،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۈن .

*bu çatışmada zayıf kaldıklarından dolayı,
kötüler her yerde iynin gününü gölgelemek isterler.*

318. **bas¹t** - : bastırmak || باستۇرماق ، ئېزىلمەك ، بېسىقتۇرماق

6554. keçer dünya keçti tüpi yél keçer teg

keçer dünyağa öz usalın basıttım

ئۆتەر دۇنيا ئۆتتى بوران سوققىنىدەك ،
پانى دۇنياغا ئۆزنى غاپىل باستىم .

*bu fani dünya, tipi gibi, esti-savurdu ve geçti;
gafllette bu fani dünyanın baskısı altında kaldım.*

319. **bassık** - : basılmak, baskına uğramak || **bk.basıık**

ھۇجۇمغا ئۇچرىماق ، ئېزىلمەك ، بېسىلماق

0679. urayın tigüçi özi ursuķar

basayın tigüçi özi bassıķar

ئۇرايمەن دېگۈچى ئۆزى ئۇرۇلۇر ،
باسايمەن دېگۈچى ئۆزى بېسىلۇر .

*beni vurmak isteyenin kendisi vurulur;
beni ezmek istiyenin kendisi ezilir.*

320. **basut** : yardım, arka || ئارقا تېرەك ، مەدەت ، ياردەم ، يۆلەك ، قوللاش ،

2502. bu işke basut barça andın kelir

قالی artasa قالسا andın قالır

دېمەك ، ھاجىپ قىلۇر بۇ ئىشقا ياردەم ،

قىلىنماي بۇزۇلسا ، ھاجىپتىن بۇ ھەم .

bu işlere her türlü yardım ondan gelir;

eğer işler bozulur veya yapılmazsa, yine onun yüzünden kalır.

321. **basutçı** : yardımcı, arkacı || يۆلگۈچى ، قوللىغۇچى ، ياردەم قىلغۇچى ||

0430. basutçı kerek barça işte bilin

bu beglik işiñe taķı köp kıln

كېرەكتۇر ھەر ئىشتا ياردەمچىلەر ، بىل ،

بۇ بەگلىك ئىشىدە ئۇنى تولا قىل .

bil ki, her işte yardımcı gerektir;

beylik işinde ise, kendine daha çok yardımcı edinmeğe bak.

322. **baş** : baş || كالا ، باش ||

2155. kılıç baş özele meşel beglik ol

küniñe añar miñ hatarlıg işi

بۇ خانلىق مىسالى باش ئۆزەر قىلىچ ،

كۈنىگە ئاڭما مىڭ خەتەرلىك ئىشى .

beylik baş üzerinde bir kılıç gibidir;

her gün onun için tehlikeli bin iş vardır.

323. ***baş** : yara || يارا ||

3826. yanut bérđi oğgurmış aydı kıdaş

bu söz sözlemegil köñül bolğa baş

ئودغۇرمىش دېدىكىم، قاياشم ماڭا،
بۇ سۆزنى دېمەگەن بولۇر دىل يارا.

odgurmuş cevap verdi:

kardeşim böyle söyleme, kalbim kırılır dedi.

324. **başçı** : başkan, baş, şef || باشچى ، رههبر ، باشلىق ،

2124. boğun başçı begke bu himmet kerek

bu himmet bile hem mürüvvet kerek

خەلق باشچىسى بەگكە ھىممەت كېرەك،

شۇ ھىممەت بىلەن تەڭ ، مۇرۇۋەت كېرەك.

halka baş olan beye himmet lazımdır;

bu himmet ile birlikte mürüvvet de bulunmalıdır.

325. **başla** - : yönetmek, başlamak || باشلامچىلىق قىلماق ، رههبرلىك قىلماق

2346. yorıxın küdezse ‘alem başlar er

öñi turmasa bir yağığ işler er

كۈزەتسۇن ھەركەتنى ئەل تۇتقان ئەر،

ھېچ چەتتە قالمىسۇن ياۋنى ئۇرار ئەر.

alemdar harekati iyice takip etmeli,

düşmana hücum edecek askerlerden kimse haric kalmamalıdır.

326. ***başla** - : yaralamak || يارالاندۇرماق

2517. üküş me eşittim bu til sözlemiş

köñül sırrı açılıp erin başlamış

تولا ئاڭلىدىم مەن سۆزلەۋېرىپ تىل،

يارا قىلدى ئەرنى ئېچىپ سىرنى، بىل.

sonra çok okudum, dil ihtiyatsız konuşurken,

gönül sırrını ifşa etmiş ve o kimseyi yaralamıştır.

327. **başsıra -**: başsız kalmak, ölçüyü yitirmek, kontrolden çıkmak [$< *s\bar{ı}-r+a-$]

باشسیرماق، خۇدنى يوقاتماق، باشسىز قالماق ||

4329. *ğara ğarnı toğsa tili başsırar*

basa tutmasa bek özi erk sürer

ئاۋام قارنى تويىسا، بىۋاشتۇر تىلى،

ئۇرۇنغاي تۇتمىساڭ چىڭ، ھاكىم بولغىلى.

kara halkın karnı doyarsa, ileri- geri konuşmağa başlar;

iyice itaar altına alınmazsa, kendisi hakim olmağa kalkışır.

328. **bat** : derhâl, çabuk, pat diye || پات، دەرھال، چاققان، تېز

2381. *küwez alp sekirtip çerig sürse bat*

laçın kuş kıwar teg töker kınları

سۈرەر ئالغا لەشكەر باتۇر ئات چېپىپ،

لاچىن قۇش ئالۇردەك تۆكەر ياۋ قېنى.

mağrur kahraman seyirterek, sür atle ordusunu sürer;

şahinin kuşlara saldırması gibi, hücum eder ve kanlar döker.

329. **bat -** : batmak, sinmek, gözden yitmek, saklanmak, gizlenmek ||

چۆكمەك، ئۆلتۈرماق، پاتماق، تۈگەشمەك

6303. *tüşümdemü kördüm seni men yatıp*

körürde yitürdüm yıradıñ batıp

چۈشۈمدىمۇ كۆردۈم سېنى مەن يېتىپ،

كۆرۈمدىن يوقاتتىم، يوقالدىڭ يۇتۇپ.

seninle geçen hayatımız bir rüyamı idi: görürken kaybettim;

sen gözlerimden silinip, benden uzaklaştın.

330. **batar** : batı || غەرب

3706. *toğardın batarğa bir orlam yér ol*

vefa birle bilse yakınlık ğaķın

شەرقتىن - غەربكە بىر ئۆزلەم يول ئول ،
ۋاپا بىرلە بىلسە يېقىنلىق ھەقىقەت .

*yakınlık hakkı duyarsa vafakarlıkla takdir edilirse,
doğu ile batı arası hemen bir tepe aşılinca ulaşılabilecek kadar yakın bir mesafe olur.*

331. **batğalır** - : batmak üzere olmak || چۆكۈلۈۋاتماق ، ئولتۇرۇۋاتماق ، پاتقىلىۋاتماق

1072. sevinçin tuğar erdi toğmış künüm

künüm batğalır teg yarumaz tünüm

خۇشال تۇققان ئەردى بۇ تۇققان كۈنۈم ،
كۈنۈم پاتتى كەبى يورۇماس تۈنۈم .

*Güneşim sevinç içinde doğardı, şimdi batmak üzeredir;
Gecem artık aydınlanmayacak.*

332. **bat'ğ** : çukur || چوڭقۇر ، پېتىق

1087. ağışka éniş ol edizke batığ

sewinçke sakınç ol açığka tatığ

چىقىشقا چۈشۈش بار ، ئېگىزگە باتىق
سۆيۈنچكە قايغۇ - غەم ، ئاچچىقتا تاتىق

*her yokuşun bir inişi, her tepenin bir çukuru
her sevincin bir kederi ve her acıya karşı bir lezzet vardır.*

333. **bat'ğ** : bataklık, bk. **öyük** || پاتقاق ، پېتىق

4771. tatığ sürme tatığ kını ked kıatığ

tatığka yanut ornı teñsiz batığ

زەۋق - ساپا قوغلاشما ، قاتتىقتۇر جازا ،
ساپاننىڭ جاۋابى پاتقاقلىق تازا .

*zevk-safa sürme, zevkin cazası çok ağırdır;
zevk karşılığında elde edilen yer berbat bir bataklıktır.*

334. **batır** -: batırmak || پاتۇرماق

2530. kapuğda yarutsa karañku tünüg
kapuğda batursa yarumış künüg

ئىشكىتە يۈرۈتسۇن قارا تۈننى ئۆ،
ئىشكىتە پاتۇرسۇن يوقۇق كۈننى ئۆ.

*o karanlık geceyi hizmet kapısında ağartmalı ve
arlık güneşi de aynı kapıda batırmalıdır.*

335. **bay** : zengin || باي

2767. bağırsak tapuğçı kör özkey bolur
bu özkey tapuğçı begin bay kılur

كۆيۈمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلۇر.

*sadık hizmetkar sadık olur,
sadık hizmetkar beyini zengin eder.*

336. **bayat** : Kadîm, Tanrı || ئىگە، تەڭرى، خۇدا

4254. bayat hükmi ol barça eğgü isiz
bayat bérse tepsep tıdumaz tepiz

خۇدا ھۆكۈمى بارچە ئۆ ياخشى - يامان،
خۇدا بەرسە ھەسەت، توسالماس ھامان.

*iyilik ve kötülük hep Tanrı hükmüdür;
tanrı verirse çekmeyen insan hased ile ona mani olamaz.*

337. **baylık** : zenginlik || مال - دۇنيا، بايلىق

3553. seniñ baylıñ kö kör çığaylık turur
saña kim çığay erse baylık turur

سېنىڭ بايلىقىڭ، كۆر، پېقىرلىقىڭدۇر،
ساڭا كىم پېقىر ئولسا، شۇ باي ئېرۇر.

senin zenginliğin, bak, fakirliktir;

senin nazarında kim fakir ise asıl zengin olan odur.

338. **bayu** - : zenginleşmek || باي بولماق

2065. muñar meñzetü sözni şa'ir ayur

bu şa'ir sözi tutsa sözke bayur

بۇ ياڭلىغ سۆزنىكىم بىر شائىر ئېيتۇر،

بۇ شائىر سۆزىن تۇتسا سۆزگە بېيۇر :

şair buna benzer bir söz sçylemiştir;

şair sözüne değer veren insanın ifadesi zenginleşir.

339. **bayut** - : zenginleştirmek || باي قىلماق

4499. tilek baylık erse tire birge neñ

bayutğay séni ol kızıl bolğa eñ

تىلەك بايلىق ئولسا بېرۇر مال يىغىپ،

بېيتقاي سېنى ئۇ قىزىل يۈز قىلىپ.

arzun zenginlik ise, o tasarruf ederek,

seni zenginleştirir ve yüzünü güldürür.

340. **baz** : yat, yabancı, garip [<] : (yat baz_ düşman olmayan yabancı) ||

ئاتونۇش، ئەجنەبىي، تونۇشمايدىغان

2548. körü alsa yat baz keligli kişig

ağır tutsa koldaş kılınmış işig

يات كەلسە ئىشكىگە، كۆرۈپ تۇرغۇلۇق،

ھۆرمەتكە لايىقىنى يېقىن تۇتقۇلۇق.

gelen yat ve yabancı kimseleri karşılamalı

ve arkadaş edindiği kimselere de hürmet göstermelidir.

341. **ba'zı** : (< A. *ba'z* < *b-z*) bazı || بەزى

A0021. ümera tép aydılar, iranlıklar şahname-i türki atamışlar ba'zıları

ئىرانلىقلار «شاهنامەئى تۈركى» دەپ ئات قويدى؛ بەزىلىرى

ümera dediler. İranlılar Şahname-I türki diye ad koymuşlar

bazıları da.

342. **bedel** : (< A. *badal* < *b-d-l*) karşılık, bedel ||

بەدەل، بىر نەرسىنىڭ ئورنىغا بېرىلگەن ھەق

3563. bedel kıldı ebdal neñin hem malın

bakıp koğtı zahid bu dünya ulın

بەدەل قىلدى ئابدال ئۇ مالۇ - مېلىن،

بىلىپ تەرك ئەتتى زاھىت بۇ دۇنيا ئۆلىن.

tarikāt ehli malını-mülkini hakka verdi;

zahid, esassız olduğunu anlayarak, bu dünyayı terk etti.

343. **beğiz** : suret, resim süs [<] : || نەقىش، پەرداز، سۈرەت، رەسىم، بېزەك

1524. et öznüñ ewi ol beğizlig ewiñ

süzük can ewi ol beğiz teg teniñ

ۋۇجۇدۇڭ ئۆيىدۇر بىزەكلىك ئۆيۈڭ،

سۈزۈك جان ئۆيىدۇر سۈرەتتە تېنىڭ.

bu süslü evin vücudun evidir;

o heykel gibi vücudun temiz ruhun evidir.

344. **beğizçi** : nakkaş || نەققاش

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı

ya sırçı beğizçi ya oқçı yaçı

تۆمۈچى، ئۆتۈكچى. يەنە تېرىچى،

يا سىرچى، بوياقچى، يا ئوقچى، ياچى.

bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut cilacı

boyacı veya oқçu ve yaycıdır.

345. *beḍü - : büyümek || چوڭايماق ، يوغنىماق ، زورايماق

2643. yalawaç bilir bolsa erdem kamuğ

beḍüyür begi atı ilde uluğ

ئەگەر ئەلچىدە بولسا پەزىلەت تولۇق ،

چوڭۇپ بەگ ، بولۇر ئاتى ئەلدە ئۇلۇق .

elçi her türlü fazilete sahip olursa, beyi büyüür ve

adı o memlekette yükselir.

346. *beḍük : büyük || بۈيۈك ، ئۇلۇغ ، زور ، كاتتا ، چوڭ

2297. bu köñli beḍük er osallık kıılır

osal er ya buzur ya üdsüz ölür

تەكەببۇر كىشىلەر غاپىللىق قىلۇر ،

غاپىللار بۇزۇلۇر ، يا بىۋاخ ئۆلۈر .

mağrur adam ihmalkarlık eder, ihmalkar

adam ya bozulur yahut vakıtsız ölür.

347. *beḍüklük : büyüklük || كاتتىلىق ، ئۇلۇغلۇق ، بۈيۈكلۈك

4495. aya tüp tilegli beḍüklük bile

uçuz kıılmağı öz beḍük tüp bile

ئەي ئەسلى بۈيۈككە ئىنتىلگۈچى سەن ،

ئۆمرۈڭنى خار ئەتمە بۇنىڭلىق بىلەن .

ey asalet ve büyüklük arayan insan,

bu asıl aile içinde küçük mevkiye düşme.

348. *beḍüt - : büyütmek || كاتتىلىماق ، ئۇلۇغلىماق ، بۈيۈتمەك ، چوڭايىتىماق

1001. bu ay toldı aydı söz asğı uluğ

yérinçe tüşürse beḍütür kuluğ

بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بۇ سۆز نەپى زور ،

يېرىدا دېيىلسە ، قۇلنى بۈيۈتۈر .

*Ay-Toldı dedi: sözün faydası büyüktür;
söz yerinde kullanırsa, kulu yükseltir.*

349. **beg** : bey [< F. *bag* ‘bey, tanrı’] || تەقسىر ، ھۆكۈمدار ، خان ، بەگ

1396. bu tüş teg tiriglik keçer belgüsüz

kerek beg kerek kul barır kelgüsüz

بۇ چۈشتەك تىرىكلىك ئۆتەر بەلگىسىز ،
بەگ ئۆلسۇن ياكى قۇل ، كېتەر كەلگۈسىز .

*bu rüyaya benzeyen hayat, farkına varılmadan geçer;
gerek bey, gerek kul, bir daha gelmemek üzere gider.*

350. **beglen** -: bey edinmek, birini kendisine bey olarak seçmek ||

بەگلىك بولماق ، بەگ قىلىپ سايلىماق

3535. birig beglenür kör takı bir begin

oқыu-turur tegme künde öñin

بىرىنى قىلىپ بەگ ، يانا بىرىنى ،
ئۆزىگە قىچقارپ تۇرار ھەر كۈنى .

*birini kendine bey olarak seçer;
fakat bakarsın, her gün başka bir beyi çağırmakta devam eder.*

351. **beglik** : beylik || بەگلىك

1078. ne yaxşı neñ erdi bu beglik işi

ölüm tutmaz erse yorisa kişi

ئەجەپ ياخشى ئىدى بۇ بەگلىك ئىشى ،
ئۆلۈم تۇتمىغان بولسا ، يۈرسە كىشى .

*ölüm olmasa ve insan baki kalsa idi,
beylik ne güzel bir şey olurdu.*

352. **bek** : pek, sağlam, muhkem; çare, tedbir, kilit[< MK *berk*] TEKİN: OTMF ||

بەك ، ناھايتى ، ئالاھىدە ، ئىنتايىن ، تازا ، راسا ، ساغلام ، چىڭ ، مەھكەم

2963. yağıka bu öñdün bolur bek tolum

tiriglik tiler begke özke ölüm

يېغىغا قارشى سەپتە بىر قۇرال بولار،

تەلەپ بەگ ھاياتىن، ئۆلۈمگە ماڭار.

onlar düşmana karşı ön safta bir silah vazifesi görürler;

beyin yaşamayı için kendilerini ölüme atarlar.

353. **beklik** : ساغلاملىق، چىڭلىق، مەھكەملىك ||

2132. bu él tutrukı hem tüpi bekliki

iki neñ-turur aşlı yıldız köki

بۇ دۆلەت تەربىيىسى، ئۆلى، بەگلىكى،

بۇ ئىككى نەرسىدۇر يىلتىزى - كۆكى:

memleketin direği, temeli, sağlamlığı,

esası ve kökü iki şeye bağlıdır.

354. **beķa** : (< A. *baka* < *b-k-y*) beka || دائىمىي، ئۆلمەس، مەڭگۈ، ئەبەدىي، باقىي

0397. ҡamuğ mü'miniğ sen tüzü yarlıķa

yarıńķı beķadıń bu kün ҡıl lıķa

مۆمىنلەر بارىنى تۈزۈڭ ئەپۇئەت،

ئۇ باقى جاھاننىڭ دىدارىن كۆرسەت.

sen bütün müminlerin hepsine de mağfiret et;

yarıńķı beka aleminden didarını bana bugün göster.

355. **beki** - : ساغلاملاشماق || چىڭماق، مۇستەھكەملەنمەك

1772. tüzüldi törü hem itildi éli

ilig inçke tegdi bekip él ulı

تۈزۈلدى قانۇن ھەم يېتىلدى ئېلى،

ھوزۇرلاندى ئېلىڭ، چىڭىپ ئەل ئۆلى.

kanunlar vaz' edildi ve memleket düzene girdi;
ülkenin temeli sağlamlaştı ve hükümdar huzura kavuştu.

356. **bekit** - : pekitmek, sağlamlaştırmak [*< bek it-*] :bk. **bekürt, beküt**

چىگىتىماق ، ساغلاملاشتۇرماق ، مەھكەملىمەك ||

1580. kişi ıdtı terkin kör ögdülmişig
okıdı öziñe bekitti işig

ئەۋەتتى ئۆەدۈلمىشكە تېزدىن كىشى ،

چاقىردىن ئۆزىگە ، ھەل ئەتتى ئىشى .

derhal adam gönderdi, Ögdülmiş'i huzura çağırttı ve
bu işi de böylece yerine getirdi.

357. **bekle** - : kilitlemek, bağlamak, muhafaza etmek :bk. **berkle-** ||

ساقلىماق ، مۇھاپىزەت قىلماق ، قوغدىماق ، ئاسرىماق ، مۆكتۈرمەك

3741. bayatka sığındım özüñ bekledim
bu din birle iman küdeşsü idim

خۇداغا سېغىندىم ، نەپسىمنى يىغدىم ،

كۈزەتسۇن خۇدايىم ئىمانىم - دىنىم .

Tanrıya sığındım, nefsimi hakim oldum;
Rabbim bu din ve imanımı korusun.

358. **beklen** - : korunmak, koruma altına alınmak :kilitlemek, kapatmak ||

ساقلانىماق ، چىگىتىماق ، مۇستەھكەملەنمەك

2050. akı bolsa begler atı çawlanur
atı çawı birle ajun beklenür

سېخى بولسا بەگلەر ئېتى تارلىۇر ،

ئېتى ۋە شۆھرىتىلە جاھان قوغدىلىۇر .

beyler cömert olursa, adları dünyaya yayılır;
bunların nam ve şöhretleri le dünya korunur.

359. **beklet** - : kilitlemek, kapatmak : bk.**bekrũ** || باغلانماق ، مۆكتۈرمەك ، ساقلانماق

2535. körü bekletip çıksa qarşı kapuğ

tükel boldı ol künki barça tapuğ

ساراي دەرۋازىسىن بېكىتسۇن كۆرۈپ ،

سانىلۇر شۇ كۈنكى ئىش پۈتكەن بولۇپ .

saray kapısını gözü önünde kapatıp çıkınca,

o günün bütün hizmeti tamamlanmış olur.

360. **bekrũ** : sağlamca, sıkıca, sertçe [bek+rũ] || چىگراق مەھكەمرەك ، بەكرەك

4344. usa 'ilmi öğren biligleri bil

neñin eğgülük kıl küdez bekrũ til

ئۇلارنىڭ ئىلمىنى ئۆگەن ، تىرىش ، بىل ،

قىلىپ ياخشىلىق كۈت ، ئۇزارتىمىغن تىل .

mümkünse, ilimlerini öğren ve bilgilerini bil;

onlara iyilik yap ve yardımda bulun; onlara dil uzatma.

361. **bekürt-** : bekitmek, sağlamlaştırmak:bk. **bekit-**, **beküt-** ||

بېكىتمەك ، چىگىتماق ، ساغلاملاشتۇرماق ، مەھكەملىمەك

1892. yanut bérđi ögdülmiş aydı tatıg

köñül arzu qolsa bekürtse katıg

دېدىكىم ئۆگدۈلمىش: بۇ زەۋۇق شول ئېرۇر ،

كۆڭۈل قاتتىق ئىستەپ ئۇغا تەلپۈنۈر .

Ögdülmiş cavap verdi ve:_

gönlün arzu ettiği ve kuvvetle özlediği şey zavktir dedi

362. **beküt** - : pekitlemek, sağlamlaştırmak:bk. **bekit-**, **beküt-** ||

چىگىتماق ، ساغلاملاشتۇرماق ، مەھكەملىمەك ، بېكىتمەك

2571. tapuğsağ bir özkey bağırsağ kılı

bekütür yarı künde beglik ulı

كۆيىمچان ۋە سادىق ئىشچان بىر قۇلى -

قىلۇر چىڭ كۈنۈ - تۈن بۇ بەگلىك ئۇلى .

candan hizmet eden sadık ve candan bağlı bir kulun

hizmeti beyliğin temelini günden güne sağlamlaştırır.

363. **bela** : (< A. *bala* ' < *b-l-y*) *bela* ||

ئاپەت ، پالاکەت ، خەۋپ - خەتەر ، بالا - قازا ، كەلگۈلۈك

1263. *erejke yakın tut yırak tut bela*

ikigün ajunda munı sen yula

بالادىن يىراق تۇت ، راھەتكە يېقىن ،

ھەر ئىككى جاھاندا غېمىن سەن يېگىن .

onu refaha yakın beladan uzak tut;

her iki dünyada mesud ol.

364. **belagat** : (< A. *balagat* < *b-l-g*) *uz dillilik* || بالاغت

2695. *belagat bile haṭ teñeşe kalı*

ıdı edgü til bu bitig söz tili

بالاغت بىلەن خەت ئەگەر تەڭ يۈرۈر ،

بۇ خەتنىڭ تىلى ياخشى بىر تىل بولۇر .

hattın güzelliği eğer belagat ile de birleşirse,

yazılı söz mükemmel bir ifade bulmuş olur

365. ***belgü** : *alamet, nişan* || بەلگە ، نشان ، ئالامەت

1648. *uluğ bolğu oğlan ne ersig toğan*

kiçigde bolur barça belgü nişan

ئۇلۇغ بولغۇچى ئوغلان ئۇ مەرت تۇغۇلۇر ،

كىچىك ۋاقتىدا ھەممە نشان كۆرۈلۈر .

doğuştan merd ve insan olup, yükselecek olan çocuğun

daha küçükken bütün alametleri belirir.

366. *belgüle - : belirlemek || بەلگىلىمەك ، كۆرسەتمەك ، ئىپادىلىمەك

5676. yarudı basa yıldırık adgır bile

tizildi erentir özin belgüle

كېيىن يىلدىرىق ۋە ئايغىر تۇغۇلۇپ ،

قوشۇلدى ئىرىنتىر ئۆزىن كۆرسۈتۈپ .

sonra aygır ile yıldırık yıldızları parladı,

bunlara bir de Erentir katıldı; bu yıldızları kendine iaşret bil.

367. *belgülük : belli, açık || ئالامەتلىك ، بەلگىلىك ، ئېنىق ، نىشانلىق

3499. kişiler arakı muyan eşgölük

bu yérde bulunmaz munu belgülük

ئەل ئىچىرە تاپارسەن ساۋاب ، ياخشىلىق ،

بۇ يەردە تېپىلماس ، ساڭا بۇ ئېنىق .

insanlar arasına karıştığın zaman elde edeceğin sevap ve

iyilik burada bulunmaz, bu şüphesizdir.

368. *belgür - : belirmek, meydana çıkmak || ئوتتۇرىغا چىقماق ، بىلىنمەك ، ئېنىق بولماق ،

3006. er at birle begler küçi belgürer

er at birle begler tügünler yörer

قوشۇن بىرلە بەگلەر كۈچى بىلىنەر ،

قوشۇن بىرلە بەگلەر تۈگۈنلەر يېشەر .

beylerin kuvvet ve kudreti asker ile belli olur;

beyler asker ile düğümleri çözer.

369. belgürt - : belirtmek, göstermek, belli olmak ||

ئېنىقلاشماق ، ئاشكارىلانماق ، ئوتتۇرىغا چىقماق

6066. bayat tüşte belgürtti emdi maña

ölümke anungu kerek ay toña

خۇدا چۈشتە بىلدۈردى ئەمدى ماڭا،
ئۆلۈمگە تەييارلىق كېرەك، ئى توڭا.

*Tanrı bana şimdi bunu rüyada malum etti,
Ey kahraman artık ölüme hazırlanmam lazım.*

370. **beliñ** : korku, ürku [$< *bel + iñ$] || ئۆركۈش ، ۋەھىمە ، قورقۇنچ

1996. iweklik beliñ ol kamuğka yawuz

kalı bolsa begke yüzi boldı boz

شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ ، ئومۇمغا ياۋۇز ،

بەگ ئولسا بۇ خىل گەر ، يۈزى بولدى بوز .

*aclecilik her kes için fenadır ve deruni bir korku neticesidir;
eğer bu beyde olursa, onun yüzü kül renkli olur.*

371. **beliñle** - : korkmak, ürkmek || ئۆركىمەك ، قورقماق ، چۆچۈمەك

6618. sıkadım sewittim köñül bérđi terk

tağı ma beliñler birerde yére

سالاپ ئەركىلەتتىم ، كۆڭۈل بەردى تېز ،

تېخى بەزى قورقۇپ ، ھۈركۈپلا تۇرا .

*okşadım, ısındırdım, çabuçak bana gönüü verdi;
yine de ara-sıra ürküyor, korkuyor.*

372. **bend** : (< F. band) bağ, bağlı, ait || ئەسەرلىك ، قاپقان ، سولاق ، بەنت

6433. qalır qarşı ordu saraylar kamuğ

anı bend tutumaz bu öz ay uluğ

قالۇر قەسر - ئوردا ، سارايلار پۈتۈن ،

قىلالىمىس بەنت ئۇنى ھىچ قولدا ئۇزۇن .

*büyün saray, köşk ve konukların hepsi kalır;
ey büyük, insan bunlara devamlı olarak tasarruf edemez.*

373. **berat** : (< A. *bar'at* < *b-r-* ') berat; rütbe, nişan verildiğini bildiren ferman ||

بۇيرۇق ، يارلىق ، پەرمان

5246. seniñdin ayıtǵay yarın bir bayat

cevabın anutǵıl özüñke berat

قىيامەتتە تەڭرى سېنىڭدىن سورار ،

خالاسىڭ ئۈچۈن قىل جاۋابىنى تەييار .

Tanrı bunu yarın sana sorar;

Orada kendini kurtaracak cavabı hazırla.

374. **berge** : deǵnek, kamçı, dayak || قامچا ، تاياق ، ھاسا ||

2296. beǵük tutsa köñlin bu sü başlar er

séziksiz yaǵıdın bu er berge yér

قۇماندان ئۆزىنى تۇتارگەن يوغان ،

يېڭەي دۈشمەندىن تاياق بېگۇمان .

ordu kumandanı mağrur olursa, şüphesiz,

düşmandan dayak yer.

375. **berk**: sağlam, kuvvetli, mahfuz, bağ [<] **bk. bek** || چىڭ ، بەك ، كۈچلۈك ،

0702. bu ay toldı aydı maña berk kişen

bu bir kaç neñ ol kör béreyin nişan

بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ماڭ چىڭ كىشەن .

ئېرۇر قانچە نەرسە بېرەيمەن نىشان:

Ay-Toldı dedi: benim için bağ ve köstek olacak

bir kaç şey vardır; bak, onları belirtryim.

376. **berkit** - : pekitmek, sağlamlaştırmak [< *berk it-*] || بېكىتەك ، چىڭتىماق ||

4824. bu dünya işi bek tuzaqçı-turur

tuzaqқа ilinme séni berkitür

بۇ دۇنيا ئىشى چىڭ تۇزاقچى ئېرۇر ،
تۇزاققا ئېلىنما ، سېنى بېكىتۇر .

*bu dünya işi sağlam bir tuzaktır;
tuzağa düşme, seni sim-sıkı yakalar.*

377. **berkle** - : kilitlemek, bağlamak, muhafaza altına almak, saklamak, hapsedmek :
كشەنلىمەك ، قۇلۇپلىماق ، باغلىماق ، مۇھاپىزەت قىلماق ||

0701. élig aydı aygıl bu berkiñ qayı
negü teg kişen ol séni berklegü

دېدى خان: نەدۇر سېنى باغلاش يولى ،
كېرەك نە كىشەن سېنى چىڭ تۇتقىلى ؟

*hükümdar şöyle dedi: _bağın nedir, söyle;
seni nasıl bir köstek ile bağlamalıdır.*

378. **bert** - : kendi gönlünü incitmek || كۆڭلى بۇزۇلماق

4902. élig turdı ança sakındı özün
köñül bertti yaşı yuwuldı közün

ئېلىگ تۇردى بىردەم ئۆزى ئويلۇنۇپ ،
تۆكۈپ ياش كۆزىدىن ، دىلى بوزۇلۇپ .

*hükümdar bir az durdu ve kendi kendine düşündü;
gönülü yaralandı ve gözlerinden yaş döküldü.*

379. **berü** : beri [< *be+ri] || بېرى

0621. kirip turdı ay toldı utru örü
ilig imledi kelgil oldur berü

كېرىپ تۇردى ئايتولدى ئۇدۇلدا تىك ،
كەل ئولتۇر ، دېدى ئۇنى ئىلىمەپ ئېلىگ .

*Ay-Toldı girip karşısında ayakta durdu;
Hükümdar: -gel, buraya otur-diye işaret etti.*

380. **beter** : (< F. *bad+tar*) daha kötü, daha fena || يامان ، ئەسكى ، ناچار

6141. yégitlik ya baylık bu küt esrüki

süçig esrükinde beter ay beki

يىگىتلىك يا بايلىق يا بەخت مەسلىكى ،

شاراپ مەسلىگىدىن يامان ، ئەي بەكى .

gençlik, zenginlik veya bu saadet sarhoşluğu,

ey kudretli insan, şarap sarhoşluğundan beterdir.

381. **beyan** : (< A. *bayan* < *b-y-n*) beyan, açıklama || بايان ، ئىزھار ، چۈشەندۈرۈش

C0065. bab gafillıktın oğanmak beyanı kılınur

غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

gaflet uykusundan uyanmak hususunu anlatır.

382. **beyt** : (< A. *bayt* < *b-y-t*) beyit || بېيت

3506. muñar meñzer emdi bu beyt ay бүгү

oқıǵu munı ötrü işke baǵu

مۇنۇ بىر بېيتىڭىز ، كېلەر ماس بۇڭا ،

ئوقى ئەي ھېكمىم سەن ئەمەل قىل ئاڭا :

ey hakim, şu beyit imdi buna benzer;

bunu okumalı be ona göre hareket etmelidir.

383. **beyt** : (< A. *bayt* < *b-y-t*) ev || ئۆي ، بەيت

4339. bular ehl-i-beyt ol ھابىبكە ڭاداڭ

ھابىب sawçısı ھاڭڭى ئۈچۈن sew adaڭ

بۇلاردىن ئەھلى بەيت ، رەسۇلغا قاياڭ ،

ھەبىب ئەلچى ھەققى ئۈچۈن سۆي ئاداڭ .

bunlar ehli-beyttir; peygamberin uruğudur;

ey kardeş, sen de onları sevgili peygamber hakkı için, sev.

384. **beze** - : bezemek, süslemek [< bediz+e-] || ياسماق ، بېزەمەك ، زىننەتلىمەك

2130. bu begler қапуғın siyaset bezer

siyaset bile beg ilini tüzer

بۇ بەگلەر ئىشىگىن سىياسەت بېزەر ،

سىياسەت بىلە بەگ ئېلىنى تۈزەر .

beylerin kapısını siyaset süsler;

bey siyaset ile memleketini düzene koyar.

385. **bezek** : süs, nakış || زىننەت، نەقىش ، بېزەك

0128. bu kökteki yıldız bir ança bezek

bir ança klavuz bir ança yezek

كۆكتىكى يۇلتۇزلار بەزىسى بېزەك ،

يول باشلار بەزىسى ، بەزىسى يېزەك .

bu gökteki yıldızların bir kısmı süs,

bir kısmı klavuz bir kısmı da öncüdür.

386. **bezen** - : süslenmek, bezenmek || ياسماق ، بېزەنمەك ، سۈسلەنمەك

6128. bezenür kişiye özin körkitür

köñül bérdiñ erse adaқ berkitür

بېزەنۈپ كىشىگە ئۆزى كۆرسىتۈر ،

كۆڭۈل بەرگىنىدە پۈتۈك بېكىتۈر .

süslenir insanakendini gösterir;

gönül verirsən, senin elin ayağını bağlar.

387. **bıç-** : kesmek, bıçmek || تىلىماق ، توغرىماق ، پىچماق ، كەسمەك

0811. bıçek teg bıçar-men keser-men işig

uzatmaz-men da‘vi kıılığlı kişig

پىچاقتەك كېسەر مەن پىچىپ ئىشنى ،

ساقلاتماي دەۋاغا كەلگەن كىشىنى .

*ben işleri bıçak gibi keser, atarım;
hak arayan kimsenin işini uzatmam.*

388. **bıçak** : bıçak || پىچاق

4599. bıçak tartma anda kötürme süñük
ayı bolma qowdaş ne silkim sepük

پىچاقنى چىقارما ، غاجىما سۆڭەك ،
بولۇپ كەتمە چاپقاق ، تۈزۈت قىلما بەك .

*sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma;
çok obur olma ve pek de sünepe oturma.*

389. **bıçış** : büyüklerin konukluğuna, düğününe davetine gidenlere verilen ipekli
kumaş: hediye ||

چوڭلارنىڭ زىياپىتىگە ياكى بۆشۈك تويىغا كەلگەنلەرگە تارتۇق قىلىش

ئۈچۈن يىرتىلغان يىپەك; ھەدىيە ، سوۋغات

4661. bıçış kıl küçüñ yetse bıçgıl ağı
usa tiş teri bir kesilsü çoğı

يىرتىش قىل ، كۈچۈك يەتسە يىرتقىن يىپەك ،
بېسىلسۇن چىش ھەققى بىلەن سۆز - چۆچەك .

*hediye ver; gücün yeterse, ipekli kumaş ver;
mümkün ise diş kirası ver ki, gelenlerin ağızı kapansı.*

390. **bıçuk** : buçuk || پۇچۇق

4020. muñar meñzetü aydı bilgi açuq
bu söz tutmaz erniñ biligi bıçuk

مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئىلمى ئۇچۇق ،
بۇ سۆزنى تۇتمىغاننىڭ بىلىمى پۇچۇق:

*bilgisi açık olan, bu mesele hakkında bir söz söylemiştir;
bu sözü tutmayan insanın bilgisi yarım.*

391. **bış** - : pişmek, olgunlaşmak || پىشىپ - يىتىلىمەك

0632. iwe kılmış işler neçe yég bolur

iwe bışmış aşnı yése ig bolur

شاشپ قىلغان ئىشلار ھامان خام قالۇر،

چالا پىشقان ئاشتىن كېسەللىك كېلۇر.

acele ile yapılan işler daima çiğ kalır;

acele ile pişirilen yemeği yiyen insan hasta olur.

392. **bış¹g** : pişmiş, olgun || پىششىق ، كامىل

0330. bolur ötrü işler bütün hem bışığ

biliglig kişiler bışığ yér aşığ

شۇ چاغدا بولۇر ئىشى پۈتۈن ۋە پىششىق،

بىلىملىك كىشى يەر ئېشىنى پىششىق.

neticede işler sağlam olur ve olgunlaşır;

bilgili insanlar yemeği pişmiş olarak yerler.

393. **bışur** - : pişirmek || پىشۇرماق

4883. yédi içti ança saķındı özün

eşitmiş sözini bışurdı uzun

يىدى، ئىچتى، تۇردى ئۇ بىر ئاز ئويلاپ،

ئىشتىكەن سۆزىنى ئۇزۇن پىششىقلاپ.

yedi, içti ve bir müddet düşünceye daldı;

işittiği sözler üzerinde uzun-uzun durdu.

394. **bıvalık** : kabalık, terbiyesizlik, küstahlık [< F. *bi-fava+lık, *bivâya?*, *bîvây?*]

گۇستاھلىق، تەربىيەسىزلىك، قوپاللىق، ئەدەپسىزلىك ||

0931. otunluk bıvalık yawalık kamuğ

isizler kılinçı bolur ay uluğ

قوپاللىق ، گۇستاخلىق ، تەتۈرلۈك بولار ،
ئى ئۇلۇغ ، يامانلار ئىشىدۇر ئۇلار .

*küstahlık, kabalık, aksilik hep
kötülerin hareketidir; ey büyük!*

395. **biç** - : biçmek, kesmek || پىچماق ، كەسمەك

1375. özüñ otka atma bu dünya üçün
hava boynı biçgil et özke öçün

بۇ دۇنيا ئۈچۈن ئوتقا ئاتما ئۆزۈڭ ،
ئۆزۈپ نەپىس بوينىنى ، ئال تەندىن ئۆچۈڭ .

*bu dünya için kendini ateşe atma;
vücuddan öcünü al, nefsin boynunu kopar.*

396. **biçek** : bıçak || پىچاق

0788. ikinci eligde ne ol bu biçek
munı ma özüm yetrü bilgü gerek

ئىككىنچى قولۇڭدا پىچاق نە دېمەك ،
بۇنى ھەم ياخشىراق بىلىشىم كېرەك .

*ikincisi, elindeki bu bıçak nedir;
benim bunu da iyice bilmem lazım.*

397. **bifa** : kaba, terbiyesiz, küstah; bk. **bıwalık** || قوپال ، ئەدەپسىز ، تەربىيەسىز ،

6603. cefa cevri barı maña tegmesüni
otun bifalardın sıñardın bolayı

ماڭا كەلمىسۇن ھەممە جەۋرۇ - جاپالار ،
بۇ گۇستاخ ، پەسلەردىن يىراقراق تۇراي مەن .

*dünyanın bütün cevri ve cefası bana gelmesin;
küstah ve kaba insanlardan uzak olayım.*

398. **bêl** : bel [Krş. MK, Türkm., Saha. *bil* 'bel'] || ساۋۇت

2360. yaraşgu yarağı bar erse yaraş

yok erse yarıqlan bil alşıp küreş

ياراش مۇمكىن ئولسا ، ئۇرۇشما ، ياراش ،

يوق ئەرەسە ، ساۋۇت كەي ، ئېلىشىپ تالاش .

anlaşmak imkanı varsa, onunla anlaş;

yok ise, zırhını giy, düşmana sıkı-sıkı yapış ve güreş.

399. **bil** - : bilmek || بىلىمەك ، ئۇقماق ، چۈشەنمەك

1896. yanut bérdi ögdülmiş aydı bolur

sewüg yüzke baksa sewerin bilür

دېدى خوپ ئۆگدۈلمىش: بېرەي مەن جاۋاب ،

بىلەر سۆيگىنىن يار يۈزىگە قاراپ .

Ögdülmiş cavap verdi ve:baş üstüne;

insan sevgilinin yüzüne bakınca, sevdiğini anlar.

400. **bildür** -: bildirmek || بىلدۈرمەك

0398. ukuş ötgünür kör bilig bildürür

yayığ dünya kılkın saña ukturur

ئەقىل ئەرەز ئېتەر ، كۆر ، بىلىك بىلدۈرۈر ،

قارارسىز جاھاننى ساڭا ئۇقتۇرۇر .

bak, akıl arzeder ve bilgi bildirir;

dünyanın döneke huyunu sana anlatır.

401. **bile** : ile, beraber, birlikte [bir+le] || بىللە ، بىرگە ، بىلەن ، بىرلىكتە

2142. aya él tutuğlı ilig saklağı

osallık bile yér yégüçi agu

كېرەك ئەلنى ساقلاش ، ئەي ئەل تۇتقان ئەر .

غەپلەتتە بولغانلار چوقۇم زەھەر يەر .

ey memlekete hakim olan, onu muhafaza etmeli;

zehir yiyen kimse bunu gaflet yüzünden yer.

402. **bilek** : bilek || بىلەك

6072. neçe küç bileklig yumıtmışlarığ

ölüm tuttı saçtı yıratdı arığ

نى كۈچلۈك بىلەكلەر توپلاپ يىققىنىن ،

ئۆلۈم ئالدى ، چاچتى ، تاراتتى بارىن .

ölüm nice kuvvetli bileklerin topladıklarını alıp,

hepsini saçtı ve dağıttı.

403. **bilge** : bilge, hakim, âlim || دانىشمەن ، ئاقل ، پەيلاسوپ ، ھىكمەت ، ئالىم ، بىلىملىك

0777. ağınsıg körür-men bu kün kılķ itig

añar eymenür-men ay bilge tetig

كۆرەرمەن بۇ كۈ سەندە يات ھال ئۆزۈم ،

ئەيمەندىم ئەي ئاقل شۇڭا يوق سۆزۈم .

bugün sende başka bir hal görüyorum,

onun için çekiniyorum, ey zeki, alim insan.

404. **bilg** : bilgi, hikmet || ھېكمەت ، بىلىم ، ئىلىم ، بىلىگ

2596. yanut bérđi ögdülmüş aydı ilig

bu işke içi keç yetürsü bilig

جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش ، ئېيتتى : بىلىگ ،

بۇ ئىشقا ناھايەت ئىشلەتسۇن بىلىك .

Ögdülmüş cevap verdi ve hükümdar

bu meseleyi çok iyi düşünmelidir- dedi.

405. **bilin** : bilmek, anlamak: bilinmek ||

بىلىمەك ، چۈشەنمەك ، ئۇقماق ، بىلىنمەك ، ئاشكارىلانماق

0963. takı télve munduz kişi bu bilin

ayıtmadı beglerke açsa tilin

بىلىملىك كىشىنىڭ سۆزى ئازلىماس ،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۈيى كاملىماس .

*yine bil ki, kendisine bir şey sorulmadan,
beylerin huzurunda konuşan adam da deli ve ahmaktır.*

406. **bil**ış : biliş, bildik, tanıdık || بىلىش،تونۇش

0497. kişi ke kerek tegme yérde biliş

biliş birle itlür kamuğ törlüg iş

كىشىگە كېرەكتۇر ھەر يەردە تونۇش،
تونۇشلار بىلەن ھەل بولۇر تۈرلۈك ئىش .

*insana her yerde tanıdık lazımdır;
her türlü iş tanıdık vasıtası ile yoluna girer.*

407. **bil**ış - : bilişmek, tanışmak || بىلىشمەك،تونۇشماق

0499. bilişti yéme ol kişiler bile

Otağ tuttı özke yaradı küle

تونۇشتى كىشىلەر بىلەن ئاخىر ئۇ،
ماكانىمۇ تېپىلدى، كۈلدى يۈزىمۇ .

*O da nihayet bazı kimseler ile tanıştı;
kendisine bir oda tuttu ve yüzü gülmeğe başladı.*

408. **bina** : (< A. *bina* ' < *b-n-y*) bina, ev, yapı; yapma, kurma ||

بىنا، ئۆي، قۇرۇلۇش، سالىماق

A0029. bu 'aziz kitab dört uluğ ağır ul öze bina kılınmış-turur

بۇ ئەزىز كىتاب تۆت ئۇلۇغ (ۋە) مۇھىم ئۇل ئۈستىگە بىنا قىلىنغان؛

Bu aziz kitap dört büyük ve muhim temel üzerine bina olunmuştur.

409. **bir** : bir || بىر

1010. ilig aydı uqtum bu sözni yéme

tağı bir sözüm bar sen ay kizleme

ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆزنىڭ بارىن،

يەنە بىر سۆزۈم بار، يوشۇرماي دېگىن:

Hükümdar dedi: _ bu sözü de anladım;

bir sualim daha var, onu da saklama, söyle.

410. **bér-** : vermek || بەرمەك

4992. bu sözke egildim bérür-men boyun

ziyaret kılayın añar men bu kün

بۇ سۆزگە ئېگىلدىم، بېرۈرمەن بويۇن،

زىيارەت قىلايىن ئۇنى مەن بۈگۈن.

Bu söz karşısında boyun eğiyorum;

ben bugün onu ziyaret ederim.

411. **biregü** : biri, birisi || بىرىسى، بىرى، بىرەيلەن

0343. bu kaç neñ birikse biregü öze

anıñdın yırar ol ıduq kut teze

كەشىدە يىغىلسا بۇ نەرسىلەر ئەگەر،

مۇبارەك سائادەت ئۇنىڭدىن تېزەر.

Bu bir kaç şey bir kimse üzerinde toplanırsa,

mübarek saadet ondan kaçar, uzaklaşır.

412. **birer** : birer; biraz; ara sıra || بىر ئاز، ئارىلاپ

1014. üküş tıñlağı söz birer sözlegü

maña mundağ aydı biliglig бүгү

بىرەر - بىر سۆزلە، كۆپ ئاڭالا سۆزىڭىز،

ماڭا مۇنداق ئېيتتى بىلىملىك ھېكمەم.

*Çok dinlenmeli, fakat sözü birer birer söylemeli;
bilgili hakim bana böyle dedi.*

413. **birⁱk-**: birikmek, toplanmak, bir olmak ||

بىرىكمەك، ئۆزئارا قوشۇلماق، توپلانماق، بىرلەشمەك

0862. ilig aydı körgil köni er özi

tili köñli birle biriker sözi

ئېلىگ ئېيتتى: شۇدۇر دۇرۇس ئەر ئۆزى،

تىلى، كۆڭلى بىرلە بىرىكەر سۆزى،

*Hükümdar: bak, kimin düşündüğü ile söylediği bir olursa,
işte doğru insan odur. Dedi*

414. **birⁱktür-**: birleştirmek, birbirine uygun duruma getirmek ||

بىرلەشتۈرمەك، بىرىكتۈرمەك

4280. kamuğқа sewitmek tilese özüñ

köñül til biriktür süçig tut sözüg

سۆيۈملۈك بولۇشنى تىلەسەك ئۆزۈڭ،

كۆڭۈل، تىل بىرىكتۈر، چۈچۈك قىل سۆزۈڭ.

*Kendini her kese sevdirmek istersen, sözün ve fikrin
birbirine uygun ve dilin tatlı olsun.*

415. **bêrⁱ-** || بېرىلمەك : verilmek :

0295. kalı télve ursa kör ölse kişi

ölüm yok añar hem birilmez şışı

ئەگەر تەلۋە بىر ئەرنى ئۆلتۈرسە راست،

ئۇنىڭغا ئۆلۈم يوق، ئېلىنماس قىساس.

*eğer deli bir adam vurup, öldürürse,
o deliye ölüm cezası yoktur; kısas yapılmaz.*

416. **bêrⁱm** - : verim, verecek, borç || قەرز ، بېرىش ، بېرىم :

1592. atañ tapǵı bar erdi artuq telim
öteyümedim bardı qaldı birim

بار ئەردى ئاتاڭنىڭ تولا خىزمىتى ،
ئۆتەلمەي قالدى جەرنىز ھەققى شۇ پېتى .

*Senin babanın çok büyük hizmeti vardır;
hakkını ödüyememiş ve ona borçlu kalmıştım.*

417. **bêrⁱş** - : karşılıklı vermek || بېرىش - كېلىش ، ئېلىش - بېرىش ||

4305. saña teñ tuşuñ birle éltiş barış
qatılǵıl qarılǵıl alış hem bəriş

سەن تۆز تەڭ - تۇشۇڭ بىرلە قىل كەل - بېرىش ،
قېتىلغىن ، قوشۇلغىن ، قىل ئېلىش - بېرىش .

*Sen kendi akranlarını sık-sık ziyaret et;
onlara katıl ve onlar ile münasibetini kesme.*

418. **birle:** ile, birlikte, beraber || بىرلەكتە ، بىللە ، بىلەن ، بىرگە

1702. kimiñ birle devlet yaraşsa kelip
köñül koğkı tutǵu kiçiglik kılıp

بۇ دۆلەت كىم بىلەن ياراشسا كېلىپ ،
تۆۋەن تۇتقاي ئۆزىن كىچىكلىك قىلىپ .

*saadet gelip, kiminle bağdaşırsa, o kimse tevazu
göstermeli ve alçak gönüllü olmalıdır.*

419. **birlik:** birlik, vahdet || بىرلىك

3719. bir ol bir içi kim törütti iki

saķışķa ķatılmaz anıñ birliki

ئۇ بىردۇر، ياراتتى ئالەمنى ئىككى،

قىتىلماس ھاسابقا ئۇنىڭ بىرلىكى.

kendisi birdir, fakat yarattığı ikkidir;

onun birliği hesaba girmez.

420. **birtem** : bütünöyle, tamamıyla, uzun müddet [Yapı için krş. *er+dem, küin+dem,*

tengri+dem, yor+dam (< **yol+dam*)] || ئۇزۇن مەزگىل، بىراقلا، پۈتۈنلەي، تامامەن

4349. tilin serme irme bolun eymenük

agu ol olarnıñ eti birtem ök

ئېگىز-پەس سۆز ئېيتما، تۇرغىن ئەيىنىپ،

زەھەردۇر ئۇلارنىڭ گۆشى قال بىلىپ.

sert ve kaba dil kullanma, onlardan çekin;

onların eti yenmez, zehirdir.

421. **bismi 'llahi 'rrahmani 'rrahim** : <esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla>(<

A. *s-m-v, r-h-m*) || شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

A. bismi'llahi'r-raḥmani'r-raḥim

بىسىمىللاھىرراھمانىراھىم

A. *bismi'llahi'r-raḥmani'r-raḥim*

422. **bêş** - : (< Toh.) beş || بەش

1432. özüñ ķolsa iki ajun begliki

bu bêş işke yakma bu ol yégliki

بۇلاي دېسەڭ ئىككى جاھان باشچىسى،

يېقىنلاشما بۇ بەش ئىشقا ياخشىسى:

eğer her iki dünya beyliğini istiyorsan,

en iyisi budur, sen şu beş işe yaklaşma.

423. **biti** - : (< Çin. *piet* 'fırça') yazmak || پۈتمەك، يازماق، خاتىرلىمەك

2228. ferişte bitir kıl negü kılmışın

ıdı ötrü aydur yarın ol işin

پەرىشتە پۈتۈيدۇ نېمە قىلسا قۇل،

خۇدا تاڭنا سورار نە ئىش قىلسا ئۇل.

kulun neler yaptığını melek yazar

sonra Tanrı o işi sorar.

424. **bitig** : mektup, yazı || پۈتۈك، مەكتۇپ، خەت

5929. körü barsa yakşı bitimiş bitig

unıtma bu sözni ay köñli tetig

نەزەر سال، كىتاپتا پۈتۈلگەن بۇ خوپ.

ئى ھۇشيار، ئۇنى سەن قالما ئۇنۇتۇپ.

dikkat edersen, kitapta çok güzel yazılmış;

ey uyanık kalpli insan, bu sözü unutma.

425. **bitigçi** : mektupçu, kâtip, yazıcı || يازغۇچى، كاتىپ، پۈتۈكچى

2731. bitigçi kéçe tañda élde kerek

neçede kerek bolsa anda kerek

پۈتۈكچى ئىشكىتە تۇرسۇن سۈبھى - شام،

كېرەك بولسا نەدە، تېپىلغاي داۋام.

katip sabah-akşam kapıda durmalı;

lazım l-olduğu zaman hazır bulunmalıdır.

426. **bitigü** : kalem, yazgaç || توختام، خەت، مەكتۇپ، پۈتۈك

1342. bitigü bile qoldı kağıd tetig

bayat atı birle bitidi bitig

قەلەم - قەغەز ئېلىپ، بۇ ئاقىل تېتىك،
خۇدا ئاتى بىرلە پۈتتى بىتىك.

*bu zeki insan kağıt kalem istedi;
Tanrı adı ile başlayarak, bir yazı yazdı.*

427. **bitil** -: yazılmak || يېزىلماق، پۈتۈلمەك، خاتىرلەنمەك

6272. isiz edgü barça kara yér bolur
bitilmiş ecelke yetilse ezel

يامان - ياخشى ھەممە قارا يەر بولۇر،
يېتىلسە پۈتۈلگەن ئەجەلى ئەزەل.

*ezelden yazılmış olan ecel işitince, iyi veya kötü
herkes kara toprak olur.*

428. **bitin** - : yazılmak || يېزىلماق، خاتىرلەنمەك

2697. kamuğ edgü sözler bitigde bolur
bitinmiş üçün söz unıtmaz kalur

پۈتۈن ياخشى سۆزلەر پۈتۈكتە بولۇر،
پۈتۈلگەن ئۈچۈن سۆز ئۇنتۇلماي قالۇر.

*her türlü iyi söz kitaplarda bulunur;
yazılmış olan söz unutulmaz, kalır.*

429. **bitit** - : yazdırmak || يازدۇرماق

2671. bitigçi negü teg kerek ay tetig
añar beg inanıp bititse bitig

پۈتۈكچى نىچۈك بولغۇلۇق ئەي تېتىك،
ئاغا بەگ ئىشىنىپ پۈتۈتسە بىتىك؟

*ey akıllı, katip nasıl olmalıdır ki,
bey ona itimat ederek, yazılarını yazdırabilsin.*

430. **bi-vefa:** (< F. *bi-vafa* < A. *v-f-y*) vefasız || بىۋاپا ، ۋاپاسىز

1511. ayur ay inançsız ajun bi-vefa

nelük kıldıñ emdi maña sen cefa

دېدى: ئەي ئىشەنچسىز جاھان بىۋاپا،

نىچۈك قىلدىڭ ئەمدى ماڭ سەن جاپا.

ey vefasız, güvenilmez dünya, dedi.

niçin şimdi bana cefa ediyorsun.

431. **biyaban :** (< F. *bi-y-ab+an*) çöl, sahra, susuz yer || چۆل - جەزىرە

6156. kayısı biyabanda yügrür kezip

bayatka bu korku sakınçıñ sızıp

قايۇسى باياۋاندا يۈرەرلەر كېزىپ،

خۇدادىن قورقۇشۇپ ئەندىشە سېزىپ.

biri Tanrıya karşı bu korku ve endişe ile

bitkin bir halde, çöllerde koşar.

432. ***biz :** biz || بىز

3749. ikigü bayat kullarımız biz ök

bu kulluk içinde kurumız tüz ök

خۇدانىڭ قۇلى بىز ھەر ئىككىلىمىز،

بۇ قۇللۇقتا ئوخشاش مەرتىۋىدە بىز.

biz ikkimiz de Tanrı kullarıyız;

bu kulluk hususunda ikimiz de aynı mertebədəyiz.

433. **boğ :** boy, kamet || سايە ، قامەت ، گەۋدە ، تۇرۇق ، بوي

1622. kalın boğ kara baş yorıglı telim

telimde tilese tusuğlısı yok

خىزمەتچى توپىدا يۈرگەنلىرى كۆپ،

ئەگەرچە ئىستىسەڭ پايدىلىقى يوق.

hizmetkar kılığında dolaşan kalabalık çok;

bu kalabalık arasında, istediğim zaman bir faydalısı bulunmaz.

434. **boğu** - : boyamak || بويماق ، رهڭ بهرمهك

3146. kamuğ erdemi bar sakınuk oğuğ

ķayu işke tegse boğur tü boğuğ

ئۆزى تەقۇا ۋە ئويغاق ، خىسلىتى كۆپ ،

نىچۇك ئىشنى قىلسا ، گۈل كەلتۈرەر خوپ .

kendisi her türlü fazilet ve takva sahibi olup, uyanıktır

ve elinden her türlü iş gelir.

435. **boğuğ** : boya || بوياق ، هەيكەل

0452. negü tér eşit emdi köñli oğuğ

sözi kör çéçek teg tümen tü boğuğ

نەمەدەر ئىشت ئەمدى كۆڭلى ئويغاق ،

سۆزدە چېچەكتەك تۈمەنىمىڭ بوياق :

şimdi dinle, gönülü uyanık insan ne der;

bak, onun sözü, çiçek gibi binlerce renge bürünmüştür.

436. **boğul** - : boyanmak || بويماق

2384. yağı körse alp er kızartur meñiz

ķarıssa boğulur kızıl hem yağız

يېغى كۆرسە باتۇر قىزارتۇر يۈزى ،

بويىدۇ قىزىل قانغا جەڭدە ئۆزى .

kahraman yiğitin, düşmanı görünce yüzü güler;

düşmanla kapışınca, kızıl kana boyanır.

437. **boğ** - : boğmak || بوغماق ، سقىماق

0437. yarağısıznı boğdı eligde urup

isizig yıratı élindin sürüp

يارامسىزنى قولدىن تۇتۇپ باغلىدى،

ياماننى ئېلىدىن سۈرۈپ قوغلىدى.

uygunsuz hareket eden kimseleri, ellerini bağlayıp, susturdu;

kötüleri memleketinden sürerek, uzaklaştırdı.

438. **boğ^uz** : boğaz || كېڭىزدەك || بوغۇز،

0994. biliglig boğuz tilke erklig kerek

boğuz til küdezgen biliglig kerek

بىلىملىك بوغۇز، تىلىنى ساقلاش كېرەك،

بوغۇز، تىل ساق ئالىمىنى تاللاش كېرەك.

bilginin boğazına ve diline hakim olması lazımdır;

boğazını ve dilini gözetten bilgilere ihtiyacı vardır.

439. **bol** - : olmak [*bu ol-*] || بولماق ||

1637. kişi aşlı edgüg unıtmaz bolur

kişi urğı köñlin emitmez bolur

ئىسىل ئەر ياخشىلىق ئۇنۇتماس بولۇر،

ئىسىل ئەر دىلىنى قېيتىماس بولۇر.

insanın asli iyiliği unutmaz olur;

insanın soylusu gölünü başka tarafa kaydırmaz olur.

440. **bol^umsuz** : layık olmayan, olumsuz || لايىقەتسىز || بولۇمسىز،

1715. bolumsuzka devlet kelü bérse kut

teper devletin ol keçürmez küni

بولۇمسىزغا گە كەلسە دۆلەت ۋە بەخت،

تېپەر دۆلىتىنى، كەچۈرمەس ئۇنى.

olmayacak kimseye devlet ve saadet gelirse,

o ayağına gelen bu devleti derhal tepir.

441. **bulun** - : olmak || بولماق

4799. yüz utru kitergü bu dünya salıp

anın bolsa 'ukbi bulungay alıp

يۈز ئۆرۈپ، بۇ دۇنيانى تاشلاش زۆرۈر،

شۇ چاغدا ئۇ دۇنيا قولۇڭغا كېلۈر.

bu dünyadan uzaklaşıp, ondan vaz geçmek lazımdır;

ancak böylelikle ukba elde edilebilir.

442. **bor** : şarap, içki || ھاراق ، شاراپ

2651. bor ol bu biligke ukuşka yağı

bor atı haqikat tütüş ol çoğı

ھاراق تۈر بىلىم ۋە ئەقىل دۈشمىنى ،

جەدەل - غەۋغا ھاراقنىڭ ئېتىدۇر چىنى.

içki bilginin ve aklın düşmanıdır;

içkinin adı, hakikatte, kavga ve gürültüdür.

443. **borçı** : şarapçı, içki içen, içkiye düşkün || ھاراقكەش ، شاراپ ئىچكۈچى

2096. bor içme aya borçı boğzı kulu

bor içse açıldı çığaylık yolu

مەي ئىچمە ، ھاراقكەش ، ئەي گالنىڭ قولى ،

مەي ئىچسە ئېچىلدى پېقىرلىق يولى.

ey içki düşkünü, boğazının esiri, içki içme;

içki içersen, sana fakirlik yolu açıldı demektir.

444. **boş** : boş, serbest || ئاسان ، ئەركىن ، قۇرۇق ، بىكار ، بوش

2406. boş azad kişiler muñar kıl bolur

bu kıl can yuluğlar sewinçin qolur

ئازات - ئەركىن ئەرلەر ئاڭغا قۇل بولۇر،

رىزاسىن تىلەپ جان پىدالىق قىلۇر.

*serbest ve hür insanlar ona kul olur;
bu kul, onun memnun etmek için, canını feda eder.*

445. **boşa** - : boşamak, bırakmak, terk etmek, ayrılmak ||

ئايرىلىماق، قۇتۇلماق، ئەركىن بولماق، تەرك ئەتمەك، بولدى قىلماق

2302. kayu sü bolur bolsa başsız boşañ
uş ol sü buzuldı ilig kéc yaşañ

قايۇ بىر قوشۇن بولسا باشسىز، بوشاڭ،

بۇزۇلۇر ئۇ قوشۇن، ئەي خان، كۆپ ياشاڭ.

*hangi ordu başsız kalırsa, onu bırak;
o ordu bozulur; ey hükümdar sen çok yaşa.*

446. **boşgüt** : taliat, ders, öğüt || نەسىھەت، دەرس، تەلىمات، ئۆگىنىش

2913. muniñda basakı bu boşgutları
sağalsız kerek barça körki yarı

ئۇنىڭدىن بۆلەك بارچە ساقلىرى،

ساقالسىز، گۈزەل ھەم بولسۇن يۈزلىرى.

*içkici başının sakileri de hep genç
ve güzel yüzlü olmalıdırlar.*

447. **boşlağ** : boş, avare, aylak || ئاۋارە، بوش، بىكاردىن

0708. yawalık bile borğa baş sokmasa
yawalıqka boşlağ neñin saçmasa

بىكاردىن ھاراققا بېشىن تىقىمسا،

بىكاردىن - بىكارغا مېلىن چاپچىمسا.

*boş-boşuna kendisini içkiye vermemeli,
boş yere malını saçıp, heba etmemelidir.*

448. **boşluk** : boşluk, kurtulma, serbest kalma || بوشلۇق، ئەركىن - ئازادلىك، بىكار

2616. kimi erse umdu kılur erse kul

anıñ boşluğu kör ölüm birle ol

كىمكى تاماغا بولسا ئەسر- قۇل ،

قۇتۇلغاي ئۇنىڭدىن ئۆلۈم بىرلە ئۇل .

kim tamahkarlığın esiri olur ise,

ondan ancak ölümlle kurtulabilir.

449. **boşuğ** : ihsan, armağan, hediye hanın elçiye dönmesi için izin vermesi Bk.

Buşuğ [$<$ Çin. *buşi* ‘sadaka’] || سوۋغات ، ھەدىيە ، ياخشىلىق ، ئېھسان ،

رۇخسەت(خان تەرىپىدىن ئەلچىنىڭ قايتىپ كېلىشىگە بېرىلگەن رۇخسەت)

2495. ya yat baz yalawaç keliş ya barış

boşuğ bérgü açığ olarkā tegiş

يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە ،

ھاجىپنىڭ ئىشىدۇر ئېھسانلار ئەتسە .

yat-yabancı elçilerin geliş ve gidişine, onların istihkakları

olan ihsan ve hediyelerin verilmesine o bakar.

450. **boşut** - : boş bırakmak, serbest bırakmak || بوش قويماق ، بىكار قىلماق ، بوشماق ||

1059. kayu aydı ötrüm içürgü kerek

özi katmış emdi boşutgu kerek

بىرى دېدى: سۈرگە ئىچۈرمەك كېرەك ،

ئىچى قاتقان ئەمدى بوشاتماق كېرەك .

biri_ müshil içermeli; kabız olmuş,

şimdi onu boşaltmak gerek dedi.

451. **botu** : deve yavrusu, potuk: oğul || بوۋاق ، بالا ، بوتا (تۆگىنىڭ بالىسى)

4443. asıglıg kişiler bolur bu kotu

bularıg yéme eđgü tut ay botu

بۇلاردۇر پايدىلىق كىشىلەر تامام،
تولا ياخشى كۆرگەن ئۇلارنى بوتام.

*bu zümreye dahil kimseler çok faydalı insanlardır;
ey yavrum, bunlar ile de iyi münasibette bulunmalısın.*

452. **boy^un** : boyun || بويۇن

5801. tümen arzu ni‘met yédiñ inçlenip
boyun yal beđüttüñ buğa teg kılıp
تۈمەن ئارزۇ، نېمەت تاپتىڭ تىنچلىنىپ،
بويۇننى يوغارتتىڭ بۇقادەك قىلىپ.

*sen huzur içinde bin türlü arzu ve nimetlere nail oldun;
bir boğa gibi, boyun ve enseni kalınlaştırdın.*

453. **boz** : boz rengi, çal, kır || قىزىق، دالا، قىزىق

1996. iweklik beliñ ol kamuğka yawuz
qalı bolsa begke yüzi boldı boz
شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ، ئومۇمغا ياۋۇز،
بەگ ئولسا بۇ خىل گەر، يۈزى بولدى بوز.

*acelecilik herkes için fenadır ve deruni bir korku neticesidir;
eğer bu beyde olursa, onun yüzü kül renkli olur.*

454. **bögde** : hançer [krş. eg-di. Buna göre eğrilik ve büğrülük ile ilgili olmalı. < bük-
üt+e] || خەنجەر

0810. bu böğde biçek kim eligde-turur
bıçığı kesigli-turur ay unur
بۇ خەنجەر - پىچاقىم قولىمدا تۇرۇر،
پىچاق ھەم كېسەر بىر قورال، ئەي غەيۇر.

*ey becerikli insan, elimdeki bu
bıçak biçen ve kesen bir alettir.*

455. **böke** : pehlivan || باتۇر ، قەھرىمان ، پالۋان

3264. *sebeb bolgıl emdi maña eşgüke*

bayat birge eşgü saña ay böke

سەۋەب بول ياخشىلىق ئۈچۈن سەن ماڭا ،

بېرۇر ھەق ، ئەي مەردان ، ياخشىلىق ساڭا .

bugün bana iyilik yapmam için bir sebep ol;

ey pehlivan, Tanrı sana da bunun karşılığını verir.

456. **böri** : kurt || بۆرە

0449. *élin itti tüzdi bayudı boğun*

böri qoy bile suwladı ol üçün

ئېلى بولدى باي ، يۇرتنى تۈزگەچ خاقان ،

بۆرە ، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان .

böylece hükümdar memleketini düzenledi ve tanzim etti;

halkı zenginleşti; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti.

457. **börk** : börk, başlık külah [*< böri+k*] || بۆك ، دوپپا ، كۇلاھ

0435. *neçe er beğüse baş ağırıg beğür*

neçe baş beğüse beğük börk keçür

باش ئاغرىق چوڭايۇر ، چوڭايسا كىشى ،

يوغان بۆك كىيۇر گەر زورايسا بېشى .

insan ne kadar büyürse, baş ağrısı da o kadar artar;

başı ne kadar büyürse, o kadar büyük börk giyer.

458. **böz** : (< Mo.) bez (pamuktan yapılmış kumaş) *iki böz* ‘kefen’ ||

بۆز ، ماتا ، پاختا رەخت

1238. *ķamuğ dünya bolsa biregüke tüz*

ķalır dünya ülgı tegir iki böz

پۈتۈن دۇنيا گەر بىر كىشىنىڭ بولۇر،
تېگۈر ئىككى بوز، ھەممە بۇنيا قالۇر.

*bir insan bütün insana tamamen sahip olsa bile,
sonunda dünya kalır. Onun kısmetine ancak iki bez düşer.*

459. **bu** : bu [zamidir mi sıfat mı?] [Uyg. boo, Uyg. Br. bo, bho, po, MK bo, Tuv. bo,
Türkm. bu TEKİN: TDBUÜ] بۇ ||

1417. yüz utru-turur bu uzun yol sefer
uğuşluğ bu yolka azuk keç éter

تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول - سەپەر،
ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئۇزۇق ئېتەر.

*önünde uzun bir yol, bir sefer vardır;
akıllı olan bu yol için azığını iyice hazırlar.*

460. **boğ^un**: halk, ulus, kavim || ئاۋام، خەلق، ئۆلۈس، ئامما

3099. il içre negü bar yarağsız yavuz
boğun ħali açgıl maña örtme söz

ئەل ئىچىرە يامانلىق يارامسىز نە بار؟
خەلق ھالىنى ئېيت يۇشۇرما زىنھار!

*Memleket içinde kötü, uygunsuz neler var;
Bana halkın vaziyetini anlat, benden bir şey gizleme.*

462. **buğday başı** : başak burcu: başak ükeği, sünbüle || بۇغداي بېشى ||

0140. kör arslann bilen қоşnı buğday başı
basa ülgü boldı қаdan ya işi

ئېرۇر قوشنا بۇغداي بېشى، ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋەس، ئەقرەب، مىزان.

bak, Esed'in komşusu sünbüle'dir;
sonra Akreb ve Kavs'in arkadaşı Mizan gelir.

463. **buğra:** her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı, erkek deve; bk. **titir** || بۇغرا

2312. yana alçı bolsa kızıl tilkü teg

titir buğrası teg kör öç sürse kek

ئۇ بولسۇن ھىيلگەر قىزىل تۈلكىدەك،

ئاداۋەتچى بولسۇن بۇغرا تۆگىدەك.

aynı zamanda, kırmızı tilki gibi, hilekar olmalı;
deve aygırı gibi, kin ve öç gütmelidir.

464. **buğrağu** || ۋەھشىي : ئەركەك تۆگە، saldırgan, vahşi , erkek deve

1126. yése toğsa kılķı bolur buğrağu

قالی қарنى ачса билip yér ағu

يېسە، تويسا بولۇر قىلىقى بۇغرا،

ئەگەر قارنى ئاچسا، بىلىپ يەر ئوغا.

yyiyip, karnı doydumu, deve aygırı kesilir;
eğer karnı acıkırsa, bile bile zehir yer.

465. **buğrağur** - : erkek deve gibi olmak, buğralaşmak ||

بۇغرادەك بولماق، ئەركەك تۆگىدەك بولماق

6369. özün buğrağursa beğütse boyun

séni otķa tartar ulıtur ünün

كۆرۈپ نەپىس بۇغرىغا، بوينىن يوغىنتار،

سېلىپ ئوتقا سېنى ئۈنلۈك يىغىلتار.

vücadun deve aygırına döner ve enseni kalınlaştırır
seni ateşe sürükler ve acı –acı feryad ettirir.

466. **buğra (han):** Buğra Han || بۇغراخان

0088. ajun tuttı tawğaç uluğ buğra han
kutaḍsu atı bér sü iki cihan

جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئېتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.

*büyük Tavgaç Buğra Han dünyaya hakim oldu;
adı kutlu olsun, Tanrı onu her iki cihanda aziz etsin.*

467. **buğa** : boğa || بۇقا

1310. kamuğ işte iwme serin öz buğa
serimlig kişiler tegir arzuğa

ھولۇقىما ھەر ئىشتا سەۋرلىك زۆرۈر،
سەۋرلىك كىشىلەر تىلەككە يېتۈر.

*hiç bir işte acele etme, sabırlı ol, kendini tut;
sabırlı insanlar arzularına erişirler.*

468. **bul** - : bulmak || تاپماق، قولغا كەلتۈرمەك

6044. neçe ağsa ança ağırlık bulur
ajun malı kut kıw bulur öz oñı

نېچە چىقسا ئۆرلەپ شۇنچە قەدر تاپۇر،
جاھان مال، تەلەي ۋە بەختكە يېتەر.

*ne kadar yükselirse, o kadar hürmet görür;
saadet, talih ve dünya malından nasibini alır.*

469. **bulak** haşarı at || شاش ئات

3600. bulak semrise kör munar hem azar
ıḍisin çalar yérke andın tezer

شاش ئات سەمرىسە، ئۇ مۇڭەر ھەم ئازار،
ئىگەسەن ئۇرۇپ يەرگە ئۇندىن قاچار.

*haşarı at semirse, kudurur ve azar;
sahibini yere vurur ve ondan kaçar.*

470. **bulak** : pınar || بۇلاق

6626. sözü kim tüketür neçe sözlese

ağa tınmaz erter bulaqlar ara

نېچە سۆزلىسە كىم، تۈگەرمىدى سۆز،

ئاقار توختىماستىن بۇلاقلار ئارا.

*ne kadar söylense bile, sözü kim tüketir;
o pınarlar arasından durmadan akar, gider.*

471. **bulgak** : düşmanın gelmesi yüzünden halk arasında çıkan karışıklık, bulanıklık

دۈشمەن كىلىشى بىلەن خەلق ئارىسىدا چىققان قالايمىقانچىلىق ||

تەشۋىش، ئەنسزلىك، داۋالغۇش، پايىپتەكچىلىك

4121. ikinç yazmasa ilke tursa köni

özin keç küdezse bu bulgak küni

ئىككىنچى ساداقەت، ئەلگە بول كۈنى،

ئۆزىن بەك كۈزەتمەك توپۇلاڭ كۈنى.

ikincisi_ dürüst olmalı ve memlekete sadık kalmalı;

karşıklık günlerinde kendisini iyice gözetmelidir.

472. **bulğanuq** : bulanık || غۇۋا، بۇلغانغان، روشەن ئەمەس، تۇتۇق

4940. mañar asğı tegsün añar yası yok

süzülsün özüm din kamuğ bulğanuq

ماڭا پايدا تەگسۇن، ئۇڭا زىيان يوق،

سۈزۈلسۇن بۇ كۆڭلۈم، يوقاپ چاڭ - تۇمان.

bana faydası dokunsun, ona bundan

bir zarar gelmez; gönlüm saf ve emin olsun.

473. **bulğaş** - : karışmak || ئارلىشىپ كەتمەك ، پاسكنا قىلماق ، بۇلغىماق ، كىرلەتمەك ،

2336. kalın sü yayılsa için bulgaşur

anı itse bolmaz yarağsız tuşur

كۆپ ئەسكەر يېيىلسا ، ئىچى بۇلغىشار ،

تۈزەپ بولماس ئۆنى ، يارامسىز بولار .

kalabalık ordu yayılınca, içinden karışır;

nizama sokulmaz, kötü bir durum hasil olur.

474. **bulut** : bulut || بۇلۇت

6521. yorıglı bulut teg yégitlikni ıdtım

tüpi yél keçer teg tiriglik tükettim

تۆتۈچى بۇلۇتتەك ، يىگىتلىكنى ئىدىتىم

بوران - يەل تۆتەردەك ھاياتنى تۈگەتتىم .

gençliğimi, geçen bulut gibi geçirdim;

ömrümü fırtına sürati ile tükettim.

475. **bulna** - : tutsak etmek, esir etmek || تۇتقۇن قىلماق ، ئەسرگە ئالماق ،

4592. telim baynı kördüm boğuz bulnadı

özi boldı müflis çığaylık yédi

تولا باينى كۆردۈم قىلىپ گال ئەسر ،

ئۆزى كۆپ بۇلغىنىپ بولۇشتى پېقىر .

bir çok zenginler gördüm, boğazlarının esiri oldular

ve böylece iflas ederek, tekrar fakirliğe düştüler.

476. **bulnuq** - : karışmak, bulanmak || پاسكنا قىلماق ، بۇلغىماق ، كىرلەتمەك ،

2389. yağı sançmış ersig eren bulnuqup

yana ewre sançtı yağsın utup

جەسۇر جەڭچىلىرىنىڭ سېپى بۇزۇلۇپ ،

كېلەر ياۋ ھۇجۇمنى باشلاپ ، بۇزۇلۇپ .

*düşmanı mağlup eden kahraman yiğitlerin safı karışınca,
düşman dönüp, tekrar hücum eder ve galip gelir.*

477. **bul^{ul}** - : bulunmak || تېپىلماق

0593. eşitti bu söz kör sevindi ilig
tilek teg bululdı sınadı erig.

سۆيۈندى ئېلىگ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سۆزى،
سېناپ كۆردى ھەم بەك ياقتۇردى ئۆزى.

*bu sözü duyunca, hükümdar sevindi;
onu tecrübe etti ve dilediği gibi buldu.*

478. **bul^{un}** : tutsak, esir || تۇتقۇن، ئەسر

2898. köni ermese küygey erdi ulun
köni turmasa kör bolur er bulun

قاياتتى بۇ ئوق تۈز بولمىسا ئەگەر،
دۇرۇس بولمىسا گەر بولۇر تۇتقۇن ئەر.

*ok düz olmasa idi doğru gitmezdi;
insan doğru hareket etmezse başkalarının esiri olur.*

479. **bul^{un}** - : bulunmak || تېپىلماق

2162. seniñ boldı dünya tiriglik bile
tiriglik bulunsa yatıp yé küle

سېنىڭ بولدى دۇنيا تىرىكلىك بىلە،
ھاياتلىكى بولساڭ، يېتىپ يە، كۈلە.

*dünya ve hayat senin oldu;
hayatta iken, ondan sevinçle istifade et.*

480. **bur -:** kokmak, güzel kokmak [bur-am] ||

پۇرىماق، مېزىلىك پۇرىماق، پۇراق چىقارماق

6625. yağım tü çéçek teg yıdı kin burar

ötündüm men itnü tükettim türe

ئېچىلغاي چېچەكتەك ئىپار ھىد پۇرار،

تىزىپ سۇندۇم بۇنى تاماملاپ پۇرا.

çeşitli çiçekler yaygısı gibi, kokusu miske benzer;

ben bunu düzene koyup tamamladım ve

herkesin istifadesine arzettim.

481. **bur** - : burmak, sıkıştırmak || ئەگمەك ، قايرىماق ، بۇرماق

6630. sen emdi yapuştuñ bu dünyäkä berk

qatıqlan köñül mundın üzgil bura

سەن ئەمدى يېپىشتىڭ بۇ دۇنياغا چىڭ،

تىرىش، ئۇندىن ئۆزگىن كۆڭۈلنى، بۇرا.

sen şimdi bu dünyaya kuvvetle yapıştın;

onunla alakayı kesmeğe, gönlünü ondan çevirmeğe gayret et.

482. **burc** : (< A. b-r-c < Fa. burg) kale, hisar ||

قەدىمكى ئاسترونومىيەدە قۇياشنىڭ يىللىق ھەرىكەت دائىرىسىدىكى ئون

ئىككى نۇقتىنىڭ ھەر بىرى

0744. bu ay burcı serşan bu ew ewrilür

ewi ewrilür hem özi çevrilür

بۇ ئاي بۇرچى سەرەتان، بۇ بۇرچ ئۆزگىرۈر،

ئۆيى ئۆزگۈرۈر ھەم ئۆزى چۆرگىلۈر.

aynı burcu Seretan'dır, bu ev döner;

evi dönünce, kendisi de döner.

483. **burhan**: burkan, put [< Çin.] || بۇت ، بۇرھان

5486. ewin barşın örte sıgıl burhanın

anıñ ornı mescid cema'at kıılın

تۆيى - مۈلكى كۆيدۈر، بۇتنى يىقتى،
ئۇنىڭ ئورنىغا قۇرغىن جامە - مەسچىت.

*onların evini-barkını yak, burkanını kır;
yerine cami yap, etrafına islam cemaati toplansın.*

484. *bur^un : önce, ileri || بۇرۇن، ئىلگىرى، ئاۋۋال

5298. aya beg boluğlı boğunda burun

burun ıd bu beglik sen itgil orun

ئى، خەلقىتىن ئاۋال بەگ بولغان سەن، بۇرۇن -

تاشلا بۇبەگلىكىنى، راسلا بىر ئورۇن.

*ey halkın ileri geleni olan bey,
bu beyliği önceden bırak ve kendine bir yer hazırla*

485. *bur^un : burun || بۇرۇن

0206. burundukluğ ol söz téve burnı teg

barur kaçça yetse titir boynı teg

بۇرۇندۇقلۇق ئول سۆز تەۋە بۇرۇندەك،

ماڭار نەگە تارتسا ھىڭگان تۆگىدەك.

*söz, deve burnu gibi, yularlıdır;
o dişi deve boynu gibi, nereye çekilirse, oraya gider.*

486.*bur^unduk : burunsalık, deveyi sürmek için burna geçirilen halka ||

بۇرۇندۇق، چۆلۈك

0159. ukuš ol burunduk anı yetse er

tilekke tegir ol tümen arzu yér

ئەقىلدۇر بۇرۇندۇق، ئاڭا يەتسە ئەر،

تۈمەنىڭ تىلەگى ھەم بولسا يېتەر.

*anlayış bir yulardır, insan onu elinde tutarsa
dileğine erişir ve bütün arzularına nail olur.*

487. **bus** - : pusu kurmak, gizlenmek, saklanmak ||

مۆكمەك، ساقلاماق، تۇزاق قۇرماق، قاپقان قۇرماق، يوشۇرۇنماق

2028. saḵ er tutçı itnıp osalıḡ busar

osal bolmağınça yağıḡ kim basar

بىپەرۋانى دائىم باسار سەگەك ئەر ،

غاپىل بولمىسا ياۋ ، ئۇنى كىم يېڭەر.

*ihtiyatlı insan daima hazırlıklı bulunur
ve ihmalkare pusu kurar.*

488. **bus** ^uḡ : pusu, tuzak || دام ، پىستىرما ، تۇزاق ، قاپقان

2370. çerigde bir ança busuḡka kigür

yaḍaḡ oqçı tüşrüp sen öñdün yügür

چېرىكتىن بىر قىسمىنى قوي مۆكتۈرۈپ ،

ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۈرۈپ.

*askerin bir kısmını pusuya yatır,yaya okçuları
harekete geçirerek, kendin önden koş*

489. **bus** ^uḡçı : pusu kuran, tuzak kuran, pusuya yatan || تۇزاقچى ، قاپقانچى ||

1103. ürüñ boldı erse ḵara saç saḵal

anunḡu busuḡçı ölümke tükel

قارا چاچ ، ساقاللار ئاقارسا تولۇق ،

مۈكۈنگەن ئۆلۈمگە تەييار تۇرغۇلۇق.

*kara saç ve sakal ağarınca pusuda
yatan ölüme iyice hazırlanmak lazımdır.*

490. **buş** - : hiddetlenmek, kızmak, öfkelenmek, canı sıkılmak, usanmak, sıkılmak ||

ئاچچىقلانماق ، ئاچچىقى كەلمەك ، خاپا بولماق ، رەنجىمەك ، قايغۇرماق ئىچى پۇشماق ،
زېرىكمەك

0778. qaraqa bilig bérdi bilgi açuq

buşar üdte beglerke barma yağuk

بىر ئالىم خەلىققە بېرىپ بىر ساۋاق ،

دەپتۇ بەگ غەزەپلىك چاقغىدا بول يىراق .

bilgisi her keçse müsellemler olan alim halka şuni bildirmişti:

kızdıkları zaman beylere yaklaşma

491. **buşaklıq** : hiddetlilik, kızma, öfke || غەمكىنلىك ، خاپىلىق ، ئاچچىق

0332. buşaklıq bile erke öwke yawuz

bu iki bile tutçı emger et öz

غەزەپ بىرلە ئاچچىق كىشىگە يامان ،

چېكەر تەن ھەمىشە بولارىدىن زىيان .

hiddet ve öfke insan için fenadır;

bu ikisinin yüzünden vücut daima eziyet çeker

492. **buşu** : hiddetli, sinirli, hırçın || ئاچچىقلىق ، رەنجىش ، خاپىلىق

2089. bodı kısga yunçıq kılınçı buşu

buşu kayda bolsa tütüşke başu

پاكا ، ئۆزى ئاجىز ، ئاچچىقى يامان ،

بۇ ئاچچىق نەدە ، شۇندا جاڭجال ھامان .

kısa boylu, bodur kimseler hırçın tabiatlı olurlar;

hırçın nereye giderse, orada kavgı başlar

493. **buşılıq** : hiddetlenme, kızma || رەنجىشلىك ، ئاچچىقلىق

0335. buşılıq yawuz erke éltür bilig

otunluq kılur buşsa kılkı silig

غەزەپ ئەرگە يامان ، بىلىم كەتكۈزۈر ،
غەزەپتە يۇمشاقمۇ قوپاللىق قىلۇر .

hiddetlenmek insan için fenadır, bilgiyi götürür;
hiddetlenince, yumuşak huylu insan da kabalık yapar

494. **buş^ur** -: hiddetlenmek, can sıkırmak ||

ئىچى پۇشماق ، ئاچچىقى كەلمەك ، بىئارام بولماق

0794. bu tañ tañsuk işler maña körkitip

buşurduñ méni sen işiñ berkitip

ئەجەپ تاڭسۇق ئىشلار ماڭ كۆرسىتىپ ،

كايتىتىڭ مېنى سەن ، ئۆرۈڭ بەك تۇرۇپ .

o acayip işleri bana göstererek , beni hiddetlendirdin;
fakat kendini iyi müdafaa ettin .

495. **but** : (< Çin.) put, değerli ve en büyük || بۇت

3753. açığı toğuglıka kılma tapuğ

negüke kılur sen tapuğka butuğ

خىزمەت قىلما ئاچ - توق بولۇچى ئۈچۈن ،

تېۋىنماققا بىر بۇت ئىزلىمەك نىچۈن ؟

kendisnde acıkma ve doyma vasıfları bulunan bir
kimseye kulluk etme; kulluk için neye bir put ararsın.

496. **but** : but, bacak (TEKİN: Notes on OTWF) || پۇت ، ئاياق

1211. ölügli kişi barça üdke tutuğ

yetilse üdi kör mañıtmaz butuğ

ۋاقىت تۇتقۇنىدۇر ئۆلۈچى ئادەم ،

يېتىلسە ۋاقىت ، كۆر ، باسالماس قەدەم .

ölecek insanların hepsi zamana rehindir;
vakti gelince, bak, bir adım bile atamaz.

497. **but¹k** : budak, dal || پۇتاق، شاخ

4892. ‘abir bürkirer teg tünardi kalık
sata kıptı yérđin yağıldı butık

ساما ئالدى ئەنبەر رېڭىنى بىراق،
ئۈنۈپ نەيزە يەردىن، يېيىلدى پۇتاق.

*Abir serpilmış gibi alacanlandı;
ufuktan etrafa dallanarak, mızraklar yükseldi.*

498. **but¹k^{lan}** -: budaklanmak, dallanmak || پۇتاقلانىماق، شاخلانماق

3839. toğardın butıklandı ot teg yalın
yarudı yañı yüz açar teg kelin

شەرقتىن پۇتاقلاندى ئوتتەك يېلىن،
يورىدى جاھان ئاچقاندىكە كېلىن.

*doğudan ateş gibi alev dallandı ve gelin yüzünü
yeni açmış gibi, dünya aydınlandı.*

499. **boto** : deve yavrusu, potuk || بوتلاق

2710. bularda narukı kalın bu kıotu
bu üçke uğu bardacı ol boto

بۇلاردىن بۆلەك كۆپ نەسللەر بىراق،
بۇ ئۈچكە ئەگىشىپ ماڭغان بوتلاق.

*bunların dışında kalan bir süre insan,
bu üçüne uyarak yürüyen köşeklerdir.*

500. **buyr¹k** : müşavir, vezir || مەسلىھەتچى، ۋەزىر، دانىشمەن

1163. yéme yakşı aymış bu türk buyrukı
körür köz yarukı oğul kız okı

بىر تۈركى ۋەزىر بەك ياخشى دەپتىكەن ،
كۆرەر كۆز يورۇقى ئوغۇل - قىز ئىكەن .

bir türk veziri de çok güzel söylemiş:

oğul-kız, hakikette, gören gözün nurudur demiştir.

501. **buyur** - : buyurmak [< *bu^yor-] emretmek || تاپشۇرماق ، تاپشۇرماق ،

B0040. yana berk bu mülkni tutuğlı kişi

yarağlıg erenke buyurdı işi

يەنە ئەلنى مەھكەم تۇتۇچى كىشى ،

ياراملىق كىشىگە بۇيرۇسۇن ئىشى .

memleketi kuvvetle elinde tutan kimse

işini ehilyetli kimselere gördürmüştür

502. **buz** : buz || مۇز

6013. kış erse yana tüş körügli qarı

açar suv tüşüse ya buz qar tolı

قىش پەسلى بولۇپ چۈش كۆرسە گەر قېرى ،

ئاقار سۇ چۈشسە يا مۇز ، قار ، تۆلى .

mevsim kış ve rüya gören de ihtiyar ise,

rüyasında akar su veya buz, kar ve dolu görürse.

503. **buz** - : bozmak, kırmak, yıkmak, harap etmek, viraneye çevirmek, darmadağın etmek ||

بۇزماق ، چۇۋۇماق ، سۆكەك ، ئاغدۇرماق ، ۋەيران قىلماق ، قىرماق

5746. negüke buzar sen bu eğgülerig

saña yası teggey ay köñli tirig

مۇشۇ ياخشىلىقنى نىچۈن بۇزارسەن ،

ئى كۆڭلى تىرىك ، سەن زىيان كۆرەرسەن .

*bu iyilikleri niçin bozarsın, ey gönüllü diri
bunun sana zararı dokunur.*

504. **buz^uq** : bozuk, kırık, yıkık || بەربات ، سۇنۇق ، بۇزۇق

1858. kaçığığ yeter ol uçığığ tutar
sinuğuğ sapar ol buzukuğ iter

يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقاننى تۇتار،
بۇزۇقنى تۈزە ئول، سۇنۇقنى تاڭغار.

*kaçana yetişir, uçanı yakalar,
kırığı sarar ve buzugu düzeltir*

505. **buz^ul** - : bozulmak, kırılmak, yıkılmak || بۇزۇلماق ، سۇنماق ، ۋەيران بولماق ||

1780. biligsizke devlet kelür erse kut
boğun barça buzlur bolur élke yut

بىلىمسىزگە كەلسە دۆلەت بىلەن قۇت،
پۈتۈن خەلق بۇزۇلۇر، بولۇر ئەلگە جۇت.

*bilgisize devlet ve saadet gelirse, halkın arasına fesat girer
ve bu memleketler için öldürücü bir felaket olur.*

506. **büğig** : oyun, raks [*< *bidi-* [TEKİN: OTG, Notes on OTWF)] || ئويۇن ، ئۇسسۇل

6025. sewinç körse tüşte oyun ya büğig
sakınç qağğularğa açıldı sezig

سۆيۈنچ كۆرسە چۈشتە ئويۇن يا ئۇسسۇل،
ئېچىلغاي ئالەم ۋە قايغۇ ئۈچۈن يول.

*bir kimse rüyasında neş'e, oyun ve raks görürse,
keder ve kaygılar başlayacak demektir.*

507. **bügü** : bilgin, akıllı, hakim, bilge || ئالىم ، دانىشمەن ، ئەقىللىق ، ئۆتكۈر ، بىلىملىك ||

1046. yéme yaxşı aymış biliglig bǔgü

tükel bolsa ni‘met bulumaz yégü

ئەجەپ ياخشى ئېيتىش دانا - بىلگۈچى:

تەل بولغاندا نېمەت، يوقار يېگۈچى.

bilgili hakim de buna uygun bir sözsöylemiştir: _

nimet tam olunca, insan yiyecek bir şey bulamaz.

508. **bügüle** - : bilgi ile donanmak : bilgi ile tecgiz olmak ||

ئىلىم بەرمەك، بىلىم ئۆگەتمەك

1666. yanut bérdi ögdülmiş aydı ilig

bügülep bu sözke yetürsü bilig

جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئېلىگ،

بۇ سۆزگە يۈگۈرتسۇن ئەقىل ھەم بىلىك.

Ögdülmüş cevap verdi: _hükümdar kendi feraseti ile

bunun cevabını bulabilir dedi

509. **bükri** : kambur, iki büküm. <bügrü> || دۈمچەك

6157. kayısı örüm kedti bükri uça

kayu yér kezer bu közi yaş saça

برى، ئەگنى جۇل - جۇل يۈرەر دۈمچىپ،

برى زار، كېزەر يۇرت، كۆزى ياش تۆكۈپ.

biri çullara bürünmüş, biri gözünden

yaş dökerek diyar diyar dolaşır.

510. ***bük:** köşe, bucak || پۈك، بۈلۈك، بۇرجەك

0870. yana aydı ay toldı ilig qatı

maña açsu emdi bu söz bük qatı

يەنە ئېيتتى ئايتولدى: بەختىيار خان،

بۇ سۆزنىڭ سىرىنى ماڭا قىل ئايان.

*Ay-Todi tekrar dedi: _ devletli hükümdar
şimdi bana şu sözün sırrını çözün.*

511. **büke** : ejderha, büyük yılan || ئەجدىرھا ، چوڭ يىلان

2354. oduğ beg süsi kör böke yolçılığı

kür arslan münügli kılıç kamaçılığı

بېگى ئويغاق قوشۇنىنىڭ ئەجدەر باشچىسى ،

مىنەر ئۇ ئارسلان ، قىلىچ - قامچىسى .

*uyanık beyin askeri, bak, ejdarha kumandasında
arsılana binmiş, kılıç kamaçlı orduya benzer.*

512. **büktel** : (insan için) orta boylu, (at için) yassı arkalı || ئوتتۇرا بويلۇق

5369. kevel tazı büktel tağı arqunı

ağur toldı tolmaز bu sukluk qanı

كەۋەل تازى ، بۆكتەل ئارغۇنغا مانا ،

ئوقۇر تولدى ، تويماس ئاچكۆزلۈك يانا .

*Arap küheylanı, binek ve diğer cins atlar ile ahırların dolmuştur.
fakat bu aç gözlülük doymaz bilmez.*

513. ***bürkir** - : püskürmek, serpmek; bk. **büvkir**- || چاچماق ، پۈركىمەك ، سەپمەك

4892. ‘abir bürkirer teg tünardi qalıq

sata qoptı yerdin yağıldı butıq

ساما ئالدى ئەنبەر رېڭىنى بىراق ،

ئۈنۈپ نەيزە يەردىن ، يېيىلدى پۇتاق .

*Abir serpilmiş gibi alacanlandı;
ufuktan etrafadallanarak, mızraklar yükseldi.*

514. **bürün** - : bürünmek || پۈرۈلمەك ، پۈركەنمەك

1500. yana aldı oğlın koyıña kuça

öpüp yıǵladı barnu yaşın saça

ئۇ باستى ئوغلۇنى باغرىغا قۇچۇپ،

ئوپۇپ يىغلىدى كۆپ يېشىنى تۆكۈپ.

oğlunu kucaklayarak, tekrar bağrını bastı;

öpüp ağladı, yüzü göz yaşları ile kaplandı.

515. **büt** - : ses kesilmek, alçalmak, borcu ya da alacağı gerçekleşmek, yara kapanmak, sona ermek, yük olmak, bir işe inanmak, ikrar etmek ||

قەرز ياكى ئېلىشنى قايتۇرۇۋالماق،

يارىسىنى ئەتمەك، ئاخىرلاشماق، يۈك بولماق، بىر نەرسىگە ئىشەنمەك، ئىقرار قىلماق

1944. bağırsak için sen büter-men saña

bağırsaklığın ay bu sözler maña

كۆيۈمچانلىقىڭدىن پۈتەرمەن ساڭا،

سەممىي سۈرەتتە جاۋاب بەر ماڭا.

bana içten bağlı olduğu için, sana inanıyorum;

sözlerime samimiyetle cevap ver.

516. **büte** : çok, pek çok || كۆپ، جىق، ناھايىتى كۆپ

1587. büte boldı ilig yüzün körmedim

sakınç қаdғu birle yorıp külmedim

ئۆزۈن بولدى ئېلىگ يۈزىن كۆرمىدىم،

ئەلەم - قايغۇ بىرلە يۈرۈپ، كۈلەلمىدىم.

çok zaman geçti, hükümdarın yüzünü görmedim,

üzüntü ve kaygı içinde idim; yüzüm gülmedi.

517. **bütrürek** : tamamıyla, iyice, tamamen || تامامەن، خېلىلا

0507. ayıttı bu hacib sözün yetrük

tileki ne ermiş taķı bütrürek

بۇ ھاجىپ ئۇنىڭ ھەر سۆزىنى ئاڭلىدى ،
تىلەگى نىمە دەپ ، ئېنىق سورىدى .

*bu hacip onun sözünü dikkatle dinledi
ve ahbabını ne istediğini iyice soruşturdu.*

518. **büt^{ül}** - : inanılmak, tamamlanmak, olgunlaşmak ||

پۈتمەك ، ئاخىرلاشماق ، تاماملانماق ، ۋايىغا يەتمەك

1300. sınımış bütülmüş kişig tut katıg

saña teggey andın tümen miñ tatıg

سىنالغان ئىشەنچلىك كىشىنى تۇت قاتتىق ،

يېتۇر ساڭا ئۇندىن تۈمەننىڭ تاتىق .

*tecrübe edilmiş ve güvenilir insana iyice yapış;
böyleinsandan sen zevk duyasın.*

519. **büt^{ün}** : doğru, dürüst, sahih, bütün || پۈتكۈل ، راستچىل ، دۇرۇس ، پۈتۈن

0105. cefasız vefalıg tilese kıtun

yüzi kör kılınçı vefa ol bütün

جاپاسىز ، ۋاپا ، بەخت تىلىسە كىشى ،

يۈزىنى كۆرسۇن ئۇنىڭ ۋاپادۇر ئىشى .

*kim mes 'ud, kimseyi incitmeyen ve vefakar birini görmek dilerse
onun yüzünü görsün; onun her işi vefadır.*

520. **büt^{ünlük}** : bütünlük, mükemmellik || پۈتۈنلۈك ، مۇكەممەللىك

2844. saķınıuķ kerek din şeri 'at bilir

bu mundağ kişidin bütünlük kelir

ئۇ بولسۇن تەقۋادار ، شەرىئەت بىلەر ،

بۇنىڭدەك كىشىدىن دۇرۇسلۇق كېلەر .

*takva sahibi, din ve şeriati tanır bir insan olmalıdır;
böyle insandan doğruluk gelir.*

521. **bütür** - : sağaltmak, sağlam duruma koymak, alacağını tanıklamak, ispat etmek
كاپالەتكە ئىگە قىلماق ، مۇقىم قىلماق ، ئېلىشىغا گۇۋاھلىق كۆرسەتمەك ، ئىسپاتلىماق ||

1098. yalıñ yüzlüg erdim bütürdi saķal

ķara ķuzgun erdim ķuķu ķıldı ķal

خۇيۇم ئېيتقان ئەردىم ئۆزۈم مەن ساķا ،

بولاتتى كۆڭۈل بەرمىسەڭ سەن ماķا .

tüysüz idim, sakal bitirdi;

kuzgun gibi kara idim, kuķu gibi beyaz yaptı.

522. ***büvķir** - : püskürmek, serpmek; bk. **bürķir**- || چاچماق ، پۈركىمەك ، سەپمەك ،

0098. ķayusı elig sundı tütsüg tutar

ķayu büvķirer kin ajun yıd ķopar

برى قول سۈنۈپ ئاķا ئىسرىق تۇتار ،

ئېپار بىرلە بىرى جاھان تولغۇزار .

kimi elini uzatır; buhurdan sunar;

kimi misk saçar ve dünya güzel kokular ile dolar

C

523. **can** : (< F.) can, ruh, yaşayış, gönül, yürek, kalp, kuvvet, kudret ||

جان، ھايات، روھ، كۆلۈل، قەلپ، قۇۋۋەت، قۇدرەت

1522. bolup toğmaduq teg yitip bardı can

ajunda atı qaldı belgü nişan

بولۇپ تۇغمىغاندەك يۈتۈپ كەتتى جان،

جاھاندا ئېتى قالدى بەلگۈ - نىشان.

ruh, hiç doğamış gibi, kayboldu, gitti;

dünyada alamet ve nişan olarak, yalnız adı kaldı.

524. **cebr**: (< A. *cabr*, *c-b-r*) cebir || جەب ر

4382. taqı qolsa cebr- ü muqabel oqı

yéme oklıdis qapğı yetrü toqı

تىلەسەڭ يەنە سەن ئالگېبرانى ئوق،

يەنە ئوقلىدىسىنىڭ ئىشىگىنى سوق.

daha da istersen, cebir ve mukabele oku;

bir de Oklidis'in kapısını da iyice çal

525. **cefa** : (A.) firak ve hicranda bırakma, vefasızlık, cevr, eza ||

جاپا، ۋاپاسىزلىق، كۆيۈمسىزلىك

2041. tili yalğan erniñ cefa kılkı ol

cefa kimde erse uş ol yılkı ol

تىلى يالغان ئەرنىڭ قىلقى ئول،

جاپا كىمدە بولسا ئېرۇر يىلقى ئول.

*sözü yalan olan kimsenin tavır ve hareketi cefadır;
cefa kimsede ise, o kimse hayvandır.*

526. **cefaçı** : (< A. *cafa*, *c-f-v*) cefa eden, eziyet eden || كۆيۈمسىز ، ۋاپاسىز

3088. cefaçı bu dünya cefa kıl añar
cefa kılsa ötrü yaraşur sañar

بۇ دۇنيا جاپاكار، جاپا قىل ئاڭا،
جاپا قانچە قىلساڭ باقار ئۇ ساڭا.

*bu dünya cefakardır, sen de ona cefa et;
ona ne kadar cefa edersen, o da sana o kadar ram olur.*

527. **celle** : (< A. *calla*, *c-l-l*) celil, aziz olan || جېلىل ، ئەزىز

A0002. celleka, kim uluğluk idisi tükel kudretliğ padişah-turur
ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىگە كىم، (ئۇ) ئۇلۇغلىق ئىگىسى ۋە كامال قۇدرەتلىك پادىشاھتۇر.

o büyüklük sahib ve tam kudretli padişah olan tanrı azze ve celleye

528. **cem'** : (< A. *cam'*, *c-m-*) toplama, biriktirme || جەمئىي ، بارچە ، پۈتۈن ، توپلام

4381. yana cem'u- tefrik misahatka öt
yéti kat felekni yatur yamça tut

يەنە جەمئىي تەفرىق، مىساھەتكە ئۆت،
يەتتە قات پەلەكنى بىر تال چۆپچە تۇت.

*sonra cemi, tefrik ve mesahaya geç;
yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi,avucunda tut.*

529. **cema'at** : (< A. *cam'a'at*, *c-m-*) cemaat, insan topluluğu, takım, bölük ||

جامائەت

5588. yana elgi küçlüg bolur muhtesib
isizlerni yıgsu cema'at kezip

يەنە قولى كۈچلۈك بولۇپ مۇتۇسۇپ،
يامانلارنى يىغسۇن جامائەت كېزىپ.

*muhtesibin de elinde salahiyyet olmalıdır;
o da cemaatı dolaşarak, kötülöklere mani olsun.*

530. **cemal** : (< A. *camal, c-m-l*) *güzellik, hüsn, yüz güzelliği* || يۈز ، چىراي ، جمال

0091. ay dünya cemali uluğluğğa körk
ay mülketğa nur ay yayıg kutğa örk
ئەي دۇنيا جامالى . ئۇلۇغلۇققا كۆرك،
ئەي مۈلۈك نۇرى ، ئەي بىۋاپا بەختكە ئۆرك.

*ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru,
ey dönek huyly saadetiin bağıni elinde tutan.*

531. **cevab**: (< A. *cavab, c-v-b*) *yanıt* || جاۋاپ

1907. ayıtmağ oñay boldı tersi cevab
cevabğa ilig bilgi bolğay şavab
سوراماق ئوڭايدۇر ، قىيىندۇر جاۋاب ،
جاۋابقا ئېلىگ بىلىمى بولغاي ساۋاپ.

*sormak kolay, fakat cevabı güçtür;
vereceğim cevabım esasen hükümdarın bilgisi dahilindedir.*

532. **cevr** : (< A. *cavr, c-v-r*) *haksızlık edip incitmek, eza, cefa, sitem* ||

خورلۇق ، جەبر ، ئازاپ ، زۇلۇم

6603. cefa cevri barı maña tegmesüni
otun bifalardın sınırdın bolayı
ماڭا كەلمىسۇن ھەممە جەۋرۇ - جاپالار ،
بۇ گۈستاخ ، پەسلەردىن يىراقراق تۇراي مەن .

*dünayanın bütün cevri ve cefası bana gelmesin,
küstah ve kaba insanlardan uzak olayım.*

533. **ceẓr** : (< A. *cadr*, *c-d-r*) kök, asıl || يَـلـتـز ، كۆك

2633. bilir erse saķış yéme hendese

‘aded ceẓri kılsa misaħat basa

ئۇ بىلسۇن ھېساب ھەم گېئومېترىيىنى ،

كەسر ھەم يەر ئۆلچەش ئىلىملىرىنى .

hesaba, bir de hendeseye vakıf olmalı;

cezir ile mesaha ilmini de bilmelidir.

534. **cihan**: (< F.) âlem, kâinat, dünya, yeryüzü || ئالەم ، كائىنات ، دۇنيا ، يەريۇزى

0279. ne üğrüm ne köğrüm ne ersig eren

ajunda tétig er yédi bu cihan

ئۇ سەرە - خىل ، زېرەك ئەر ئوغلان ،

دۇنياغا زېرەكلەر بولۇر ھۆكۈمران .

ne seçkin, ne yüksek, ne yiğit adam idi;

zaten alemde ferasetli insan bu dünyaya hakim olur.

535. **cülab** : (< A. < F. *gul-ab*) gül şerbeti :gül suyu ||

گۈلاپ ، ئەتىرگۈل سۈيى ، گۈل سۈيى

1060. kayısı soğık itti kattı cülab

kayı kıldı bérđi kereklig şerab

بىرى شەرۋەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ ،

ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراپ .

biri şerbet hazırladı ve gül suyu kattı;

biri lüzumlu gördüğü bir içki yapıp verdi.

536. **cülengübin** : (< A. < F. *gul+angubin*) bal ile gül yaprağından yapılan bir cins

ھەسەل ۋە ئەتىرگۈل يوپۇرمىقى بىلەن ياسالغان بىرخىل تاتلىق - تۈرۈم || tatlı

2904. kuruğ öl yemiş ya cülengbin cülab

özi katğu tutğu bu barça şerab

قۇرۇق - ھۆل يېمىش ، گۈل ، ھەسەل يا گۈلاپ -

قوشۇپ ، قىلغاي ئۆزى بۇ بارچە شاراب .

kuru, yaş meyva veya gül-balı, gül- şurubu,

bütün bu içkileri kendisi yapmalı ve muhafaza etmelidir.

Ç

537. **çağan** : çiyān, akrep || سېرىق ئىشەك

6601. çağan teg tikerler çibun teg sorarlar

köpek teg ürerler kayusın urayı

چايدەك چاقۇرلەر، چىۋىندەك شورارلەر،

ئىتتەك قاۋارلەر، قايسىسىنى ئۇراي مەن .

onlar akrep gibi sokarlar, sinek gibi kanımı emerler,

köpek gibi havlarlar; hangisine yetişeyim.

538. **çağrı** : doğan kuşu, çakır kuşu || قارچىغا ، بۈركۈت

4068. kayusı inanç beg kayu çağrı beg

kayusı kül erkin kayu çawlı beg

ئۇ بىرسى ئىناچ بەگ . بىرى چاغرى بەگ ،

ئۇ بىرسى تېكىن بەگ ، بىرى چاۋلى بەگ .

kimi inanç-bey, kimi çağrı-bey

kimi tigin-bey ve kimi çawlı-bey olur.

539. **çal** : alaca, kır || ئاق (چاچ) ، ئالا

1098. yalıñ yüzlüg erdim bütürdi saķal

ķara kuzgun erdim kuķu ķıldı çal

يېلىڭ يۈزلۈك ئەردىم ، چىقاردى ساقال ،
قارا قۇزغۇن ئەردىم ، ئاققۇ قىلدى چال .

tüysüz idim, sakal bitirdi;
kuzgun gib kara idim, kuğu gibi beyaz yaptı.

540. **çal** - : yere çalmak, vurmak, yenmek. [*çal-p-ala-* var *ser-p-ele* gibi] ||

ئۇرماق ، تاشلىماق ، يەغمەك

2781. sakışta usansa kayu işçiler

sakış bérdukinde ulır baş çalar

خىزمەتچى ھېسابتا غاپىل بولسا گەر ،
ھېساب ۋاقتىدا باش ئۇرۇپ ئىگرەر .

hangi hizmetkar hesapta ihmalkar davranırsa,
hesap verirken inler ve başını yerden-yere vuru.

541. **çap** - : yüzmek || ئۈزۈمەك

0073. kayusı kopar kör kayusı konar

kayusı çapar kör kayu suw içer

ئەنە كۆر ، بىرى قونسا ، ئۇچار بىرى ،
بىرى ئۈزسە ئويناپ ، ئىچەر شۇ بىرى .

bak, biri kalkıyor, biri konuyor;
biri yüzüyor, biri su içiyor.

542. **care** : (< F. *çara*) tedbir, yardım, ilaç, deva, çıkar yol ||

چارە ، ئامال ، تەدبىر ، ئىلاج ، داۋا ، چىقىش يول

1183. kamug neñke hile itig çare bar

meger bu ölümke ölüm hilesiz

پۈتۈن ئىشقا ھىيلە ، ئۈسۈل - چارە بار ،
مەگەر بۇ ئۆلۈمكىم ، ئاڭ چارە يوق .

*her şey için bir tedbir, usul ve çare vardır;
fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çaresizdir.*

543. **çav** : şöhrət, şan, ses, ün ||

شۆھرەت، شان - شەرەپ. نام - ئابروي، ئىناۋەت، ئاتاق، داغى

2320. kü çaw at tilese tuz etmek yitür
tiriglik tilese anı oq yetür

يىگۈز نان - تۇزۇڭنى شۆھرەت ئىستىسەڭ،
شۇ ئىشلارنى قىلغىن ھايات تىلىسەڭ.

*adının namlı ve şöhrətli olmasını dilerse, başkalarına
tuz-ekmek yedir; yaşamak dilerse, yine aynı şeyi yap.*

544. **çavlıq** - : ün sahibi olmak, ünlenmek ||

شۆھرەت قازانماق، نام - ئابروي قازانماق، ئاتاق قازانماق

3077. bu yañlıg turur bu ajun öñdüsü
yayıg dünya devlet çawıkar küsi

جاھان قانۇنكىم شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
ۋاپاسىز جاھان، دۆلەت ئاتى شۇدۇر.

*dünyanın adeti böyledir;
dönek dünya ve devletin adı böyle çıkmıştır.*

545. **çavlan** - : şanlanmak, şöhretlenmek, ün sahibi olmak ||

داغى چىقارماق، شۆھرەت قازانماق، نام - ئابرويغا ئىگە بولماق

0740. kelir kut kişike atı çawlanur
yañı ay teg artar yaruqı tolur

بەخت كەلسە ئەرگە، ئېتى يېيىلۇر،
يېڭى ئايدەك ئېشىپ يۇرۇقى تولۇر.

*insana saadet gelir, meşhur olur;
yani ay gibi, büyür ve parlaklığı artar*

546. **çelile** - : karartmak || قارايتماق

6534. kiçiglik keçürdüm yigitlik yitürdüm
künüm çeliledim özümni çökittim

كىچىكلىك كەچۈردۈم ، يىگىتلىك يۈتتۈردۈم ،
كۈنۈمنى قارايتتىم ، ئۆزۈمنى چۆكۈتتۈم .

*çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
günümü kararttım, kendimi çökerttim.*

547. **çezgüçi** : çözücü || يەشكۈچى

0373. aya çezgüçi kel méni çezgüle
yıl ay tutgunı boldum emgek bile

ئايا ، كەل نىجاتچىم ، قۇتۇلدۇر مېنى ،
بولۇپمەن جاپادا يىل ، ئاي تۇتقۇنى .

*Ey çezgüçi, gel beni çezgüle;
eziyet içinde ayların ve yılların esiri oldum.*

548. **çezgüle** - : çözmek || يەشمەك

0373. aya çezgüçi kel méni çezgüle
yıl ay tutgunı boldum emgek bile

ئايا ، كەل نىجاتچىم ، قۇتۇلدۇر مېنى ،
بولۇپمەن جاپادا يىل ، ئاي تۇتقۇنى .

*Ey çezgüçi, gel beni çezgüle;
eziyet içinde ayların ve yılların esiri oldum.*

549. **çerig** : asker, ordu [çerig < krş. Terc. şeri, CC çeyri, çeri; TEKİN: TDBUÜ.] ||

چېرىك ، ئەسكەر ، لەشكەر

2284. yüreksiz kişiler çerig artatur
çerig artasa er erig artatur

يۈرەكسىز كىشى ئۇ قوشۇننى بۇزار،
بۇزۇلسا قوشۇن، ئەر بىر - بىرىن بۇزار.

*korkak kimseler orduyu bozarlar;
ordu bozulursa, askerler birbirini ifsat ederler.*

550. çevr^{il} - : çevrilmek, döndürülmek: || چۆرگىلىمەك

0744. bu ay burcu seratan bu ew ewrilür
ewi ewrilür hem özi çevrilür

بۇ ئاي بۇرچى سەرەتان، بۇ بۇرچ ئۆزگىرۈر،
ئۆيى ئۆزگىرۈر ھەم ئۆزى چۆرگىلىۈر.

*aynı burcu seratan'dır, bu ev döner;
evi dönünce, kendisi de döner.*

551. çibun : sinek || چىۋىن

3399. çibun boldı duşman yañanğa beğük
ısırsa yañanıg suçıtur keç ök

چىۋىن بولدى پىلىنڭ يوغان دۈشمىنى،
چېقىۋەرسە، ئاخىر سەكرىتۈر ئۇنى.

*sinek fil için büyük bir düşmandır;
fili ısırıldığı zaman, onu zıp-zıp zıplatır.*

552. çıça : yeter, yetişir, kâfi, yeter derecede; bk. çiçe ETŞ ||

يېتەر، يەتكۈدەك دەرىجىدە

6483. fesağ fişk üni kör uğıtmaz kéçe
kanı ilm- ü kúr'an üni az çıça

ئۇخلاتماس كېچەلەردە پاسات شاۋقۇنى،
قېنى ئىلىمۇ - قۇرئان، بەك ئازدۇر ئۇنى.

*fesağ ve fişk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor.
ilim ve Kur'an sesi hiç duyulmuyor bile.*

553. **çıgay** : fakir, yoksul [< *çıga...*] || گاداي ، نامرات ، يوقسۇل ، كەمبەغەل

3677. tapuğka özüñni çıgay bil çıgay

tapuğka çıgay bil yazuqlarka bay

تائەتكە ئۆزۈڭنى گاداي بىل ، گاداي ،

تائەتكە گاداي بىل ، گۇنالارغا باي .

ibadette kendini fakir bil, fakir;

ibadetçe fakir ve günahça zengin bil.

554. **çıgaylık** : fakirlik, yoksulluk || يوقسۇللۇق ، نامراتلىق ، يوقسۇزلۇق ||

1335.bu iki kılıktın ıduķ kut kaçar

ol erke çıgaylık yolını açar

مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار ،

ئۇ ئەرگە پەقەرلىق يولىنى ئاچار .

bu iki harekettin mübarek saadet kaçar,

bunlar insana fakirlik yolunu açar.

555. **çık** - : çıkmak [< **tşık- < *tışık- < taş+^lk-*] || چىقماق

1381. ölümüg unıtma añar yok tolum

busuğdın çıkar teg çıkar bu ölüm

ئۆلۈمنى ئۇنۇتما ، توسار نەرسە يوق ،

مۈكۈكتىن چىقاردەك چىقار بتۇيۇق .

ölümü unutma, ona karşı hiç bir silah yoktur;

ölüm, pusudan çıkar gibi, bir gün karşına çıkar.

556. **çık** - : çıkarmak [< *taşgar- taş+^lk-ar-*] || چىقارماق

1515. qarındın çıkardıñ qarınka kirür

şekerdin igiđtiñ yılanka bérür

قېرىندىن چىقاردىڭ ، قېرىنغا كىرۈر ،

شەكەر يىگەن تەننى يىلانلار يىيۇر .

*karından çıkardın, tekrar karına giriyorum;
şeker ile beslediğin bu vücudu yılana veriyorum.*

557. **çıkış** : gider, masraf :menfaat, çıkar, son, bitiş, çıkış ||

چىقىش ، مەنپەئەت ، پايدا ، ئاخىر

1316. kayu işke kirse çıkışını kör

çıkış körmese iş bolur erke kor

نە ئىشقا كىرەرسەن چىقىشىنى ئويلاڭ ،

چىقىشىنى ئويلىماسلىق يەتكۈزەر زىيان .

*hangi işe girersen, önce sonunu düşün;
sonu düşünülmeven işler insana zarar getirir.*

558. **çın**: (< Çin.) gerçek, doğru, sahih || راست ، چىن ، ھەق ، توغرا ھەقىقىي

0336. eşitgil negü tér biliglig kişi

biliglig sözi çın sewüg can tuşı

نېمەدەر بىلىملىك كىشى ئاڭلىغىن ،

بىلىملىك سۆزى تەڭ شېرىن جانغا چىن:

*dinle, bilgili adam ne der;
bilgili sözü, gerçekten, sevgili can gibidir.*

559. **çınlık** : doğruluk, gerçeklik || چىنلىق ، راستلىق ، توغرىلىق ، ھەقىقىيلىك

2436. uluğ hacib artuğ bütün çın kerek

bu çınlık bile keç bütün din kerek

ئۇلۇغ ھاجىپ ئارتۇق پۈتۈن چىن كېرەك ،

بۇ چىنلىق بىلە بەك پۈتۈن دىن كېرەك .

*ulu hacip çok emniyetli, dürüst ve bu doğrulukla birlikte
de iyi ve dini bütün bir insan olmalıdır.*

560. **çırğuy** : fakir, cimri [krş. **arkuy**, **karguy**] || كەمبەغەل ، نامرات ، يوقسۇل ، بېخىل ||

1673. negü tér eşitgil saranıg bilig

ay ırgıy ay muñluğ ay tügmiş elig

بېخىل ئۆزى بىلىم نەدەر بۇنى ئوقۇ ،

ئەي بەختسىز ، بىچارە ، ئەي قولى يۇمۇق .

bilgi hasis hakkında ne der, dinle:

ey zavallı, ey biçare, ey sıkı el.

561. **çiçe** yeter, yetişir, kâfi, yeter derecede; bk. **çıça** ETŞ 382, 10280 ||

يېتەر ، يەتكۈدەك دەرىجىدە

5018. yanut bérdi ögdülmiş aydı kéçe

yaruk dünya meñzi tünerse çiçe

ئۆگدۈلمىش ئېيتتىكى: باشلانغاندا تۈن ،

يورۇق دۇنيا مەڭزى قارايسا پۈتۈن .

Ögdülmiş cevap verdi ve :

akşam parlak dünyanın yüzü iyice kararınca,

562. **çiçek** : (< seç-ek) çiçek || گۈل ، چىچەك

0096. bu törlüg çécek yerde munça bediz

yazı tağ kır oprı yaşıl kök meñiz

گۈزەل مەنزىرە ، يەردە گۈل خىلمۇخىل ،

دالا ، تاغ ، ئېدىر ، قىز يۈزى كۆك ، يېشىل .

yerde bin bir çiçek, bin bir manzara, düzlük, dağ,

sahra, vadi yeşil ve mavi renkler ile örtülmüş.

563. **çiçeklik** : çiçek bahçesi || گۈلستان ، چىچەكلىك ، گۈللۈك

0078. çéceklikte sandwaç öter miñ ünün

oqır şur-ı 'ibri tünün hem künün

چىچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۆلبۈل ئۈنى ،

ئوقۇر سۈرى - ئەبرىنى كۈن ھەم تۈنى .

*çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor,
sanki gece-gündüz Mezamir okuyor.*

564. **çigen** : yular; bk. **yügen** || چۈلۈك ، بۇرۇندۇق ، يۈگەن

6110. *ğara tapsa begler beğüyür qopar
üzengi bar erse çigen berk qapar*

ئاۋام ئىشلىسە ، بەگ ئۆسەر - زوربۇر ،
ئۆزەڭگۈ بار ئەرسە يۈگەن چىڭ تۇتۇر .

*Halk vazifesini yaparsa, beyler büyür,yükselir;
üzengi varsa insan yuları kuvvetli tutar.*

565. **çigil** : Çigil (bir Türk boyu) || چىگىل (تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ بىرى)

3491. *negü tér eşitgil biliglig çigil
biligsiz eşitgil boyun bir egil*

نېمە دەيدۇ ئاڭلا ، بىلىملىك چىگىل ،
بىلىمسىز ئىشتىكىن ، بېرىپ بوي ئېگىل .

*bilgili çigil ne der, dinle;
ey bilgisiz, dinle ve buna boyun eğ.*

566. ***çikne** - : sıkı dikmek, altın tel ile ipek kumaş üzerine nakış işlemek; yere sürgü çekmek || قىلىن تىكىمەك ، زەر يىپ بىلەن يىپەك رەختكە نەقىش ||

رىشلىيە ئىشلىمەك ، سۆرەم سالماق

3846. *ayur bu qadaşñ irig sözlemiş
añar torqu ıdtım tiken çiknemiş*

دېدى: بۇ قاياشنىڭ يىرىك سۆزلىمىش ،
مەن تورقۇ ئەۋەتسەم ، تىكەن ئىشلىمىش .

*kardeşin çok haşin cevap vermiş;
ben ona ipek gönderdim, o ise diken işlemiş_dedi.*

567. **çim** : çim, ayrik otu [< Çin. *şɿ 'nem'] || چىم

0974. öyük çim osuğluğ bolur bilgeler

çıkar suw kayuda ağak tepseler

چىم ئۆسكەن سۇلۇق يەر كەبدۇر ئالىم،

چىقار سۇ، قەيەرگە ئايلاق باسسا كىم.

Alimler sulak yerlere benzerler;

nereye ayak vururlarsa, oradan su çıkar.

568. **çin** : Çin ülkesi || چىن، جۇڭگو

A0009. laq ‘aziz-turur; çin hükemalarının emşalleri birle bezen-

بۇ بەك ئەزىز بىر كىتابتۇر، (ئۇ) چىن ھېكىملىرىنىڭ ھېكىمەتلىرى بىلەن بېزەلگەن.

aziz bir kitaptır. Çin hakimlerinin hikmetleri ile bezenmiş.

569. **çini** : (F.) Çinli; bk. **çinlîğ** || چىنلىق، جوڭگولۇق

B0028. çiniler edebü’l-müluk tép ayar

maçınlar enisü’l-memalik atar

بۇ چىنلىق «ئادابۇلمۈلۈك» ئاتىدى،

ماچىنلىق «ئەنسۇل مەمالىك» دېدى.

çinliler ona Edebül’-müluk derler,

maçinliler onu Enisü’l-memalik diye adlandırırlar.

570. **çinlîğ** : Çinli; bk. **çini** || چىنلىق، جوڭگولۇق

A0019. urdılar çinlîğlar edebü’l-müluk atadılar, maçın melikiniñ

چىنلىقلار «ئەدەبۇلمۈلۈك» (شاھلارنىڭ ئەدەپ - قائىدىلىرى) دەپ ئاتىدى.

مۈلكىنىڭ ھېكىملىرى

verdiler, çinliler Edebül müluk adını koydular. Maçın mülkünün

571. **çuğ** : zincir, bağ || زەنجىر، باغ

5549. isizig ya çuğda oruda kerek

yorık bolsa eğgü aya sarp yürek

يامانغا يا زەنجىر يا زىندان كېرەك ،

تا ياخشى بولسۇن ئەركىن ، ئى داۋا يۈرەك .

iyinin serbest dolaşabilmesi için, kötünün ya zincirde

veya zindanda olması lazımdır, ey metin yürek.

572. **çuğı** : münakaşa, anlaşmazlık, ihtilaf, mücadele, tartışma ||

ماجرا ، ئۇقۇشماسلىق ، ئىختىلاپ ، قارىمۇ - قارشىلىق ، كېلىشمەسلىك

1926. hazine o urunsa kümüş hem ağı

yağı boynı yençse kiterse çuğı

كۈمۈش ھەم يىپەككە تولۇپ غەزىنىسى ،

بويۇن ئەگسە دۈشمەن ، تۈگەپ پىتىنىسى .

gümüş ve sırmalar ile hazinesi dolsun;

düşman boyun eğsin ve kargaşalık ortadan kalksın.

573. **çoğla** - : bağırmaq, çağırmak || توۋلىماق ، ۋارقىرىماق

5314. tüpi yél-turur dünya yağmur sanı

kelir çoğlayur az öçer terk üni

بۇ دۇنيانى بوران يامغۇر سانا ،

گۈرۈلدەپ بىر ئاز ئۇ ، توختار تېز يانا .

dünyayı fırtına ve yağmur bil;

gelir, gürlür, fakat çabuk sükun bulur.

574. **çok** : çok || كۆپ ، جىق

3031. hazine nerek köp er at çok kerek

begi bay kereksiz boğun tok kerek

غەزىنە نە لازىم ، قۇشۇن كۆپ كېرەك ،

باي ئولمىسۇمۇ بەگ ، خەلقى توق كېرەك .

hazine neye gerek, çok asker lazım;

beyin zenginliğine lüzum yok, halk tok olmalıdır.

575. **çomak** : müslüman || مۇسۇلمان

4701. bu munça isinmek azu tumlınmak

tilek iki boldı ay ersig çomak

توغۇپ گاھى تەرلەپ يۈرمەكتىن ئۈمىت ،

پەقەتلا ئىككىدۇر ، مۇسۇلمان يىگىت .

sıcakta bu kadar terleyecek ve soğukta bu kadar titreyeceksin

ve neticede iki arzunu elde edeceksin, ey müslüman yiğit.

576. **çöge** : elbise üstüne giyilen geniş ve kolsuz üstlük, aba, maşlak ||

جىلتىكە ، يەڭسىز ، ياقىسىز كالتە چاپان

5974. kadaşını kördi uzatu yatur

çögesin töşenmiş yiñin yastanur

قاياشنى كۆردى ئۇ ئۇزۇنۇپ ياتۇر ،

جوۋاسىن يېپىنىپ ، يېڭىن ياسىنۇر .

kardeşine baktı, uzanarak yatmış;

abasını döşenmiş ve başını yenine yaslamıştır.

576. **çögen** : (< F. *çevgan*) topu çekmek için kullanılan ucu eğri değnek, çevgân ||

چۆگەن ، ئات توپىنى ئۇرۇپ ئوبىنايدىغان ئۇچى ئەگرى تاياق

2581. kalı atlanur bolsa begler süke

ya kuşka çögenke ya él körgüke

ياۋ چەۋگەن ، ياۋ ئوق ، يا ئەل - يۇرت كۆرگىلى ،

ئاتلانسى ئەگەر بەگ سەپەر قىلغىلى .

beyler sefere, ava, cirit oyununa veya

memleket gezisine çıktıkları vakit

577. **çök** - : çökmek || چۆكمەك

5457. negü teg tirilgü bu künde naru

çöküp bardı egnim kopumaz örü

نچۈكرەك ياشارمەن بۇندىن بۇيان ،
چۈشۈپ بارماقتا يەلكەم تۆۋەنلەپ ھامان .

*bugünden sonra nasıl yaşarım;
omuzlarım çöktü, artık bir daha kalkamaz.*

578. **çökⁱt** - : çökertmek || چۆكتۈرمەك

6534. kiçiglik keçürdüm yégitlik yitürdüm
künüm çeliledim özümni çökittim
كەچىكىلىك كەچۈردۈم ، يىگىتلىك يۈتتۈردۈم ،
كۈنۈمنى قارايتتىم ، ئۆزۈمنى چۆكتۈتتۈم .

*çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
günümü kararttım, kendimi çökerttim*

579. **çök^ür** - : çökertmek || چۆكۈرمەك ، چۆكتۈرمەك

1591. ilig aydı munda naru ay oğul
maña tapnu turğıl çökürme köñül
ئېلىگ ئېيتتى: مۇندىن كېيىن ئەي ئوغۇل ،
خىزمەت قىل ماڭا ، سەن چۈشۈرمەي كۆڭۈل .

*hükümdar: ey oğlum dedi
bundan sonra benim hizmetimde bulun; artık gönlünü ferah tut.*

580. **çök^üt** : çöküklük, kısa, kısalık, cücelik || پاكار ، قىسقا

2086. ayı boğ uzun bolsa ögmez bilig
ayı ma çöküt bolsa bolmaz silig
بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كۆرمەس بىلىم ،
تولا قىسقا بولسا ، بولماس خۇشپىچىم .

*bilgi nazarında boyunun çok uzun olması makbul değildir;
onun çok bodur olması da güzel düşmez.*

581. **çumğuk** : ayağı ve başı kızıl, kanadında ak tüy olan karga, ala karga, kuzgun sesi, beğenilen kara ötücü bir kuş ||

ئالا قارغا، بېشى بىلەن پۈتى قىزىل قانتى ئاق كەلگەن قاغا چۇمغۇق

0077. *ğara çumğuk ötti sata tumşukın*

üni oğlagu kız üni teg yakın

قارا قۇچقاچ ئۆتتى ستا تۇمشۇق

ئۇنى نازىنىن قىزنىڭ ئۇنىگە يېقىن.

kara çumguk mızrak gibi gagasi ile ötüyor;

sesi, nazlı bir kızın sesi gibi, cana yakındır.

582. **çurnı** : (< Skr. *curna*) müshil ilacı || سۈرگە

1064. *kerek kat şelişe kerek tiryak ét*

kerek matrıdus kat ya çurnı ögit

تەرياك بەر ۋە مەيلى قات شەلسە،

قوشۇپ ماترىدۇس يا سۈرگ ئىچۈرسە.

ister şelise kat, ister tiryak yap;

ister matrıdus karıştır, ister müshil ver.

583. **çuz** : (< Çin.) yaldızlı, kırmızı renkli bir Çin kumaşı ||

بىر خىل تون، قىزىل رەڭلىك چىن رەختى

0902. *ğayu neñ uçuz bolsa yérde yatur*

ağı çuz ağır boldı törde yatur

نېمىكى قەدىرىسىز ئۇ، يەردە ياتۇر،

ئاغى - چۈز قىممەتلىك ئۇ تورنى ئالۇر.

hangi şey değersiz ise, ona kimse bakmaz bile;

ipekli ve ağır çin kumaşları, değerli olduğu için, baş-köşede yer alır.

D

584. **dal** : d harfi || د هەرفى

585. **dal** : dal, kol, şube || قول ، تال ، شۆبه

5311. bu din dalı dünya dalı karşı ol

yağuşmaz ikigün yolu yarşı ol

بۇ دىن «دالى» دۇنيا «دالى» قارشىدۇر ،

يېقىنلاشماس يولى كېسىشمەس ئېرۇر .

din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır;

ikisi birbirine yaklaşmaz, bunların yolu birbirini keser.

586. **daru** : (< F. < Pehl. *darug*) ilaç, deva, drog || دورا

5244. seniñde-turur kör bularnıñ emi

otağıl daru birle bolğıl xamı

سېنىڭدە تۇرۇر ، كۆر ، بۇنىڭ دورىسى ،

داۋالات بولۇپ سەن ھېكمىم - ئۇستىسى .

bütün bunların devası sendedir;

sen onların hekimi ol, ilaç ver ve tedavi et.

587. **da'vi** : (< A. *d- 'v*) dava, iddia || داۋا ، ئەرز

1895. sewer-men téyü barça da'vi kılur

bu da'ika ma'ni negü teg bolur

سۆيەرمەن دىبان ھەممە دەۋا قىلۇر ،

بۇ دەۋاغا مەنا ئىچۈكرەك بولۇر ؟

her kes sevdiğini iddia eder;

bu iddianın manası nedir.

588. **devat** : (< A. *davat, d-v-?*) divit, içine mürekkep konulan hokka || دۈۋەت

3187. devat qoldı kağıd bitidi bitig

bitig birle itti işiñe itig

دۈۋەت - قەغەز ئېلىپ پۈتتى بىتەك ،
بىتەك بىرلە ئەتتى ئىشگە ئىتەك .

*hükümdar hokka ve kağıt istedi, mektup yazdı;
mektup ile işini düzene koydu.*

589 . **devlet** : (< A. *davlat, d-v-l*) baht, talih, saadet, devlet, ikbal ||

دۆلەت ، ئىقبال ، بەخت ، سائادەت ، تەلەپ

1330. bolu bérse devlet küwezlenmegil
usa eğgölük kıl isiz kılmağıl

بەختكە ئېرىشسەڭ كىبىر قىلمىغىن ،
ھامان ياخشىلىق قىل ، يامان بولمىغىن .

*saadete kavuşursan, kibirlenme;
kötülük etme, elinden geldiği kadar iyilik yap.*

590. **din** : (< A. *d-y-n*) din || دىن

2461. saşınuğ kerek din idisi arıg
arıg bolsa kılkı kılınçı arıg

كېرەك تەقۋادار ، دىن ئىگىسى ئېرىغ ،
ئېرىغ ئولسا پەيلى ، بولۇر خۇلق ئېرىغ .

*hacib takva sahibi ve dindar olmalıdır;
tabiatı temiz olursa , hareketi de temiz olur.*

591. **dirğa** : (< F.) yazık, hayfa, eyvahlar olsun || ۋادەرخا

1613. yana bir kün oldrup muñađtı ilig
ayur ay dirğa yitürdüm erig

ئېلىگ مۇڭلىنىپ ھەم دېدى بىر كۈنى ،
دەرخ! يوقاتتىم كامىل كىشىنى .

*yine bir gün hükümdar üzüntü içinde kendi-kendine:
ne yazık, o mükemmel insanı kaybettim dedi*

592. **dost** : (< F.) dost || دوست، ئاغىنە، بۇرادەر

4201. iki törlüg ol bu yaqınlık işi

bu iki üçün dost tutar ol kişi

ئېرۇر ئىككى تۈرلۈك يېقىنلىق ئىشى،

شۇ ئىككى ئىشى ئۈچۈن دوست تۇتار كىشى

yakınlıktan aranılan şey iki türlü olur;

bu iki şey için insan dost edinir.

594. **du‘a**: (< A. d- ‘-v) Allah’a yalvarma, niyaz, okuma, çağırma, isteme, el açma, yakarma || دۇئا، ئاللاھقا يالۋۇرماق، ئاللاھتىن تىلىمەك

6424. itildi ajun arttı eşgü du‘a

kutağtı küni künde eşgü du‘a

تۈزەلدى جاھان، ئارتتى ياخشى دۇئا،

قۇتاتتى كۈنى ئەلنىڭ كۆپەيگەچ دۇئا.

dünya düzene girdi; hayır_dua çoğaldı;

bunun bereketi ile memlekette günden-güne saadet arttı.

595. **du‘acı** : duacı, dua eden || دۇئاچى، دۇئا قىلغۇچى

3731. iligke du‘acı bitidim bitig

selamın esenlik öze ay tetig

ئېلىگكە دۇئا بىرلە يازدىم بىتىك،

ئىسەنلىك تىلەيمەن، سالام ئەي تىتىك.

hükümdara duacı sıfatıyla mektup yazdım;

ey zeki, sana selam eder ve sağlık dilerim.

596. **duşman**: (< F. *duj+man*) düşman, hasım; bk. **düşman** || دۈشمەن، ياۋ، رەقب

3398. neçe me kiçig erse duşman saña

anı sen uluğ tut ay ersig toña

نېچەكم، كىچىكتۇر ئۇ دۈشمەن ساڭا،
ھىساپلا ئۇنى زور، ئەي باتۇر توڭا.

*düşman senin için ne kadar küçük olursa-olsun
sen onu büyük kabul et, ey merd ve cesur insan.*

597. **dünya** : (< A. *dunya, d-n-v*) dünya, âlem, bk. **dünye, tünje** || دۇنيا، ئالەم

6049. *seniñ himmetiñ barça dünya-turur*

bu dünya tilegli bu dünya bulur

كى بارچە ھىممىتىڭ دۇنيا ئۈچۈندۇر،
بۇ دۇنيا تىلەگەن، بۇ دۇنيا تاپۇر.

*senin gayretin hep bu dünya içindir;
bu dünyayı isteyen bu dünyayı bulur.*

598. **dürud** : (< F. *durud*) dua, medih, selam || دۇرۇت، ھەمدۇ - سانا

B0007. *dürud ol üdürmiş resulğa selam*

yine eşleriñe selam hem ulam

تاللانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،
يەنە يارلىرىغا سالام - ئېھتىرام.

*o seçkin resule salat ve selam,
yine arkadaşlarına selam ve ihtiram.*

599. **düşman** : (< F. *duj+man*) düşman, hasım; bk. **duşman** || دۈشمەن، ياۋ، رەقب

0119. *bolu bérsü ewren tuçı ewrilü*

koğı bolsu düşman başı kavrılu

پەلەك چاقى تۇرسۇن دائىم ئايلىنىپ،
تۆۋەن بولسۇن دۈشمەن بېشى ئېگىلىپ.

*felek hep dönmekte devam etsn;
düşmanın başı hep aşağı eğik olsun*

600. **ebdal** : (< A. *abdāl*, *b-d-l*) *abdāl*, *derviş*, *tarikāt ehli* ||

ئابدال ، دەرۋىش ، تەرىقەت ئەھلى

3563. *bedel kıldı ebdal neñin hem malın*

bakıp qoğtı zahid bu dünya ulın

بەدەل قىلدى ئابدال ئۇ مالۇ - مېلىن ،

بىلىپ تەرك ئەتتى زاھىت بۇ دۇنيا ئۆلىن .

tarikāt ehli malını-mülkünü hakka verdi;

zahid, esassız olduğunu anlayarak, bu dünyayı terketti.

601. **ebvab**: (< A. *abvab*, *b-v-b*) *bablar*, *bölümler* || بۆلۈملەر ، بابلار

C. *fihristü'l-ebvab*

بابلار مۇندەرىجىسى

C. *babların hihristi*

602. **ecel** (< A. *acal*, *'-c-l*) *ecel*, *muayyen vade*, *ömrün sonu*, *hayatın son demi* ||

ئەجەل ، ئۆلۈم ، قازا

1232. *kalı bérmez erse yetilse ecel*

bitilmiş bolur bu ecelke ezel

ئەگەر ئۇنداق ئۆلماي ، يېتىشسە ئەجەل ،

پۈتۈلمىش بولۇر بۇ ئەجەل .

eğer senin yerine benim canımı almaz ve

ecel sana gelirse demek bu ecel ezelden mukaddermiş.

603. **eçü** : (*tanrı'ya hitap olarak*) *ey baba*, *peder* ||

ئەي خۇدا ، (ئاللاھقا خىتاب قىلغاندا ئىشلىتىلىدىغان) ئىمىلىق سۆز

0010. siziksiz bir ök sen ay meñgü eçü

katılmaz qarılmaz saķışķa saçu

گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۈ خۇدا،

ئۆزۈڭ ھەر نىچۈك سان - ساناق سىرتىدا.

sen, şüphesiz, birsin, ey sonsuz Tanrı;

istisna sayıya gelmez.

604. **ed** : kumaş :ipekli kumaş gibi dokuma cinsiden olan kıymetli şeyler ||

يىپەك قاتارلىق قىممەتلىك رەختلەردىن تىكىلگەن قىممەتلىك نەرسىلەر

مۈلۈك، بايلىق

0618. tapuğķa süçindi bu ay toldı keç

ilig me açındı barı arttı eğ

بېرىلدى خىزمەتكە بۇ ئايتولدى بەك،

ئېلىگ قىلدى ئېھسان. كۆپەيدى يۆلەك.

Ay-toldı vazifesini büyük bir şevkle ifa etti;

hükümdar da ona ihsanda bulundu, yardımcıları ve malı çoğaldı.

605. **edeb** : (< A. *adab*, '-d-b < d-'-b) terbiye, ahlak güzelliği, haya ||

ئەدەپ، ئەخلاق، ھایا

4506. oğul kızķa öğret bilig hem edeb

añar iki ajun anıñ asğı tap

ئوغۇل - قىزغا ئۆگەت بىلىم ھە ئەدەپ،

بېرۇر بۇ ئاڭا ئىككى دۇنيا نەپ.

oğul-kıza bilgi ve edep öğret;

bu her iki dünyada onlar için faydalı olur.

606. **edebü'l-müluk** : (< A. *adabu'l-muluk*, '-d-b < d-'-b, m-l-k) Edebü'l-mülûk [= kağanların töresi] (Çinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad) ||

ئەدەبۇل - مۈلۈك ، چىنىقلارنىڭ قۇتادغۇ بىلىگكە بەرگەن ئىسمى

B0028. çiniler edebü'l-müluk tép ayar

maçınlar enisü'l-memalik atar

بۇ چىنىق «ئادا بۇلىۋلۇك» ئاتىدى ،

ھاچىنىق «ئەنسۇل مەمالىك» دېدى .

çinliler ona Edebü'l-müluk derler,

maçinliler onu Enisü'l-memalikdiye adlandirdılar.

607. **eğer** : eyer || ئېگەر

1428. yayılmaz yoriğa keveldin tüşüp

eğersiz yıgaç mingü muñluğ bolup

تەۋرەتمەس يورغا - يۈگۈك ئاتتىن چۈشۈپ ،

مىنەرسەن ئىگەرسىز ياغاچ ، مۇڭلۇنۇپ .

sarsmayan, rahvan küheylan attan inip,

aciz içinde, eyersiz bir ağaca bineceksin.

608. **eğer** - : takip etmek, kovalamak ||

قوغلىماق ، ئارقىسىدىن ماڭماق ، ئەگەشمەك ، ئىزغا چۈشمەك

3538. bu dünya kaçar kim ederse anı

kalı kaçsa andın eğerür seni

بۇ دۇنيا قاچاركىم ئىزلەركەن ئۇنى ،

ئەگەر قاچسا ئۇندىن ، ئۇ ئىزلەر سېنى .

kim kendisini kovalarsa, bu dünya ondan kaçar;

eğer ondan kaçarsan, bu defa o seni kovalar.

609. **eğerle** - : eyerlemek || ئېگەرلىمەك

3289. eğerledi terkin atını tutup

kadaşı tapa bardı ewdin turup

ئىگەرلىدى تېزدىن ئېتىنى تۇتۇپ،
قېرىنداش سارى كەتتى ئۆيدىن تۇرۇپ.

*atını tutup, derhal eyerledi;
oradan kalkıp, akrabasına doğru gitti.*

610. **eğertçi** : ileri giden, akıncı, kovalayan || قوغلىغۇچى ، ئىلگىرلىگەن

2395. yağı kaçsa tap kıl eğerme uğu
eđerťi yédi kórse berge tođu

يېغى قاچسا بارما ئۇزاق يەرگىچە،
يىراق قوغلىغان قامچا يەر تويغىچە.

*düşman kaçarsa, ölçülü takip et;
arkasından pek ileri gitme, çok ileri giden doyuncaya kamçı yer.*

611. **eğgü** : iyi || ياخشى

3509. er eğgü kerek tutsa eğgü kılınç
ķayuda tilese bulur miñ sewinç

كېشىكىم، ئۆز خۇلقنى مەگەر قىلار يار،
قەيەردە تىلەسە، مىڭ خوپلۇق تاپار.

*insan iyi olmalı; iyi hareket eden kimse her yerde
bin türlü sevinç bulur.*

612. **eğgüleş** - : iyileşmek, iyi geçinmek || ياخشىلاشماق ، ئەپلەشمەك ، ياراشماق

4354. ķatılğıl bularnıñ bile eğgüleş
ķutađgay saña iki ajun ulaş

قوشۇل ھەم ئۇلار بىرلە سەن ياخشىلاش،
قۇتاتقاي ساڭا ئىككى دۇنيا تۇتاش.

*bunlar ile münasebet kur ve iyi geçin;
böylece saadete kavuşarak, her iki dünyada mes'ud olursun.*

613. **edgölük** : iyilik || ياخشلىق

1841. uğuştın kelür kör kamuğ edgölük

biligin beğür er bolur belgölük

ئەقىلىدىن كېلىۋەر، كۆر، پۈتۈن ئەزگۈلۈك،

بىلىمىدىن چوڭلار ئەر، بولۇر بەلگۈلۈك.

her türlü iyilik akıldan gelir;

insan bilgi ile büyür ve temayüz eder.

614. **edik** - : ıslah edilmek, güzelleşmek, iyileşmek || ياخشلانماق ، ساقايىماق ، تۈزەلمەك

0347. qarımaz bu edgü neçe yıllasa

isizlik edikmez neçe edlese

قېرىماس ياخشىلار يىل ئۆتكەن بىلەن،

تۈزەلمەس يامان مىڭ تۈزەتكەن بىلەن.

ne kadar yaşarsa yaşasın, bu iyi insan ihtiyarlamaz;

ne kadar uğraşılırsa-uğraşılsın, kötü insan ıslah edilmez.

615. **ediz** : yüksek, yüksek yer, her nesnenin yükseği ||

يۈكسەك، ئېگىز، يۇقىرى، ئالىي

1248. uçuzka ağır ol kiçigke uluğ

yawuzka yöleki beğükke ediz

قەدىرىسىزگە قەدىر ئۇ، كىچىككە ئۇلۇغ،

يامانغا يۆلەكتۈر، بۈيۈككە ئېگىز.

değersiz kıymet, küçüğü yükseklik ve

ikbal veren odur. kötüler ona sığırırlar.

616. **edizlik** : yükseklik || يۈكسەكلىك ، ئېگىزلىك

1521. edizlik tiledi süzük can turuğ

uçup bardı can kaldı kalbüd kuruğ

سۈرۈك جان تىلەدى ئىگىزدىن تۇرۇق
ئۇچۇپ كەتتى جان، قالدى جىسمى قۇرۇق.

*saf ve temiz ruhu yükselmek diledi;
ruhu uçtu, gitti, boş bir kalp kaldı.*

617. **edle** - : hürmet etmek, değer vermek, ehemmiyet vermek, aklına getirmek,
هۆرمەتلىمەك، قەدىرلىمەك، ئۆلۈغلىماق، ئەزىزلىمەك || etki etmek

1646. boluğı bar erdi munuñ belgülig
anın eğledim kıldım açığ ülüg

بار ئەردى يۆلەكى بۇنىڭ بەلگۈلۈك،
شۇغا قىلدىم ئېھسان ئۇنىڭغا تۈزۈك.

*bunun, belli ki, bir mayası vardı;
onun için onu yetiştirdim ve ona ihsanlarda bulundum.*

618. **efrasiyab**: (< F. *afrasiyab*) Tonga Alp Er || ئەفراسىياپ

0280. tejikler ayur anı efrasiyab
bu efrasiyab tuttı éller talap

تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسىياپ،
بۇ ئەفراسىياپ تۇتتى ئەللەت تاللاپ.

*İranlılar ona Efrasiyab derler;
bu Efrasiyab akınlar salıp, ülkeler zaptetmiştir.*

619. **eg** - : eĝmek: [eg- krş. Saha. *ieh-*, < **ek*- TEKİN: *TDBUÜ*.] || ئەگمەك، پۈكمەك

2747. itilmez köñülüg iter bu kümüş
egilmez kişini eger bu kümüş

ئېچىلماس كۆڭۈلنى ئاچار بۇ كۈمۈش،
ئېگىلمەس كىشىنى ئىگەر بۇ كۈمۈش.

*perişan olan gönülleri bu gümüş huzura kavuşturur;
eĝilmeyen başları b gümüş eĝer.*

620. **eger** : (< F. *agar*) eğer, şayet [= *ger* = *kergek*] || ئەگەر

0987. *yawa sözlese söz neçe yas kıılır*

eger sözleyü bilse aşğı bolur

بىكار سۆزلىسە سۆز زىيانلىق بولۇر،

ئەگەر بىلسە سۆزلەشنى پايدا ئالۇر.

söz boş yere söylenirse, çok zarar getirir;

söz yerinde söylenirse, faydalı olur.

621. **egil** - : eğilmek || ئېگىلىش

1099. *boğum erdi ok teg egildi boğum*

tiriglik tükedi yetildi üğüm

بويۇم ئەردى ئوقتەك، ئېگىلدى بويۇم،

تىرىكلىك تۈگىدى، يېتىلدى كۈنۈم.

boyum ok gibi idi, бүкүлдү;

ömür tükendi, vaktim geldi.

622. **egin** : sırt || ئۈستى، ئېگىن، دۈمبە ||

4774. *boğuz bir toğunsa iki kün barır*

egin keçse bir ton iki yıl kalır

قېرىن تويىسا بىر-ئىككى كۈنلە بارۇر،

كېيىم كەيسە بىر-ئىككى يىلغا يېتۇر.

boğaz bir doyarsa, bu iki gün devam eder;

sırta giyilen bir elbise iki yıl dayanır.

623. **egri** : eğri || ئېگىك، قىغىر، ئەگرى

1025. *köni sözlese söz kör aşğı üküş*

kalı sözlese egri barça söküş

دۈرۈس سۆزلەنسە سۆز كۆپتۈر پايدىسى،

سۆكۈلەر ھەمىشە سۆزنىڭ ئەگرىسى.

*söz doğru söylenirse, faydası çoktur;
eğri söz daima mezmumdur.*

624. **egrilik** : eğrilik || ئەگرىلىك، قىڭغىرلىق

4202. biregü tutar iş kişig teñrilik
bu işlik içinde yok ol egrilik

برى، يولداش تۇتار تەڭرىلىك ئۈچۈن،
بۇنىڭدا ئۇرۇن يوق ئەگرىلىك ئۈچۈن.

*biri her türlü menfaat dışında, ilahi bir sevgi ile arkadaş edinir;
bu arkadaşlık içinde sedakatsizlik hatıra gelmez.*

625. **ehli beyt** : (< F. *ahl-i bayt* < A. 'h-l, b-y-t) Hz. Peygamber'in yakınları
ئەھلى - بەيت، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېقىنلىرى ||

4339. bular ehl-i-beyt ol ھabibka ڧadaş
ھabib sawçı ھاڭڭى üçün sew adaş

بۇلاردىن ئەھلى بەيت، رەسۇلغا قاياش،
ھەبىب ئەلچى ھەققى ئۈچۈن سۆي ئاداش.

*bunlar ehli-beyttir, peygamberin uruğudur;
ey kardeş, sen de onları sevgili peygamber hakkı için, sev.*

626. **ek** - : bir bitki ekmek :bir şey ekmek || تېرىمەك، ئەكىمەك

6555. tiriglikke asğı kanı edgü kılķım
tégitlikte tarlağ ڧayu yérke ektim

نە قىلدىم ياخشىلىق ھاياتقا پايدىلىق،
تېرىكلىكتە داننى نە يەرلەرگە ئەكتم.

*hayatta ne gibi bir iyilik yaptım;
hayatta iken ektiğim tarla nerede.*

627. **ekçek**: damar açma kabı, kanı biriktirmek için kullanılan kap

قان ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان خالتا ||

1058. kayu aydı kan tutmuş emdi muni

aça birgü ekçek akıtgu kanı

بىرى دېدى: قانى تۇتۇلمىش بۇنىڭ،

ئېلىپ قان، تومۇرىن ئاچايلى ئۇنىڭ.

biri: şimdi bunu kan tutmuş, damarını açmak

ve kan akıtmak lazımdır_dedi.

628. **ekⁱn** - : ekinmek, kendisi için ekmek || تېرىماق، ئۆزى ئۈچۈن تېرىماق

5249. yori eḡgölük kıl ekin eḡgölük

saña eḡgü bolḡay eḡü meñülük

يۈرى، ياخشىلىق قىل، تېرى ئەزگۈلۈك،

ساڭا ياخشى بولغاي ھامان مەڭگۈلۈك.

yürü, iyilik yap, iyilik et;

bundan sen ebedi iyilik bulursun.

629. **eksü-** : eksilmek || تۆۋەنلىمەك، كېمەيمەك، ئازايماق

0734. yarıklığı eksür yana yok bolur

tuğar kéçe azın yana oq tolur

يۇرۇقى ئاز-ئازدىن يەنە يوقىلۇر.

تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ، قايتىدىن تولۇر.

onun parlaklığı azalır ve sonunda kaybolur;

sonra tekrar, küçük olarak, doğar ve yine büyür.

630. **eksük** : eksik || كەمچىل، كەمتۈك، ئۆكسۈك

3743. boğuzka yéyim hem eginke keḡim

maña kılmaz eksük törütgen iḡim

گېلىمغا يېمەكلىك، بويۇمغا كىيىم،
ماڭا كەم ئەيلىمەس ياراتقان ئۆزىم.

*boğazım için yiyeceği ve sırtım için
giyeceği yaratan tanrım bana eksik etmez.*

631. **el** : el; bk. **elig** [= eʃ-] [< elig] || قول

3125. közüm sen tilim sen elim sen maña
anın eđgü boldı atım ay toña

كۆزەم سەن، تىلىم سەن، قولۇم سەن ماڭا،
ئېتىم ياخشى بولدى، ئەي باتۇر شۇڭا.

*sen de benim gözüüm, dilim ve elimsin;
ey mert yiğit, ben bu sayede iyi nam kazandım.*

632. **elⁱg** : el; bk. **el** || ئىلىك، قول

6505. tilim sözledi söz bitidi elig
ölür bu elig til ay kılkı silig

تىلەگىم سۆزلەپ بۇ سۆزنى يازدى قولۇم،
بۇ تىل ۋە قولۇمغا ھەم باردۇر ئۆلۈم.

*dilim söyledi, elim de bunu yazdı;
ey temiz kalpli insan, benim bu dilim ve elim fanidir.*

633. **elig** : elli (50) || ئەللىك

0369. negü kıldım erki elig men saña
nelük türdüñ emdi bu öçke maña

نېمە قىلغان ئەردىم ئەي ئەللىك ساڭا،
نېمە شۇنچە ئۆچ ساقلىدىڭ ماڭا.

*ey elli, ben sana ne yaptım sanki,
neden bana şimdi böyle kin bağladın.*

634. **elⁱgleş** - : elleşmek, el sıkışmak, tokalaşmak, vedalaşmak ||

كۆرۈشمەك، قول ئېلىشماق، خوشلاشماق

5037. eligleşti ilig bu zahid bile

ayıttı ilig yazlu sewnū küle

ئېلىگ قول ئېلىشتى بۇ زاھىت بىلە،

ھال - ئەھۋال سورادى، سۆيۈنچ كۈلە.

hükümdar zahit ile el sıkıştı, sevinç içinde

güler yüzü hal-hatır sordu.

635. **elik** : diş karaca, dağ keçisi, yaban keçisi || جەرەن، تاغ ئۆچكىسى، ياۋا ئۆچكە

0079. elik külmiz oynar çéçekler öze

sıgun muygak aǵnar yorır tép keze

ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئوينىشۇر،

ئارقار، تاغ ئۆچكىسى جۈپ - جۈپ سەكرىشۇر.

karacalar, dişi-erkek, çiçekler üzerinde oynuyor;

geyikler, dişi-erkek, sıçrayıp aynıyarak koşuşuyorlar.

636. **em:** (acı) ilaç || دورا

1061. ot em kalmadı kör neçe kıldılar

yaraşık ne erse anı bérđiler

داۋا - دورا قالماي، بارىن قىلدىلەر،

نېمىكى ياراشسا ئۇنى بەردىلەر.

yapmadıkları tedavi, vermedikleri ilac kalmadı;

faydal gördükleri her şeyi verdiler.

637. **emanet** : (< A. *amanat*, '-m-n) ئامانەت ||

1720. emanet yüğürdi boyunka uluǵ

emanet yüğer erke canım yuluǵ

ئۇ ئالدى ئامانەت بويۇنغا يوغان ،
ئامانەت تۇتقانغا پىدادۇر بۇ جان .

*boyununa büyük bir emanet yüklendi;
emanet yüklenen insana canım feda olsun.*

ئىبارەت . بنا || emaret :emirlik, beylik, hakimiyet (< A. *amarat*, '-m-r)

B0036. melikler qoruğı ma esbab tüze
bu tertib- ü şartı emaret öze

نېمىكى ئۇ قوغدار ھۆكۈمدارنى ،
كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارىنى .

*hükümdarların korumaları ve bunun için gerçekten
şeyler ile hakimiyetin icap ve şartlarını;*

ئەمچى ، تېۋىپ ، دوختۇر || emçi : tabip

4356. olarda birisi otaçı-turur
kamuğ ig toğağa bu emçi erür

ئۇلاردىن بىرسى تېۋىپلار ئېرۇر ،
پۈتۈن دەرت كېسەلگە داۋالار قىلۇر .

*bunlardan biri tabiplerdir;
bütün hastalıklar ve ağrıları bunlar tedavi ederler.*

ئەمدى ، ھازىر || emdi : şimdi [< *am+ti]

5069. tağı eymenür erdim emdi saña
selamın eman bérdiñ emdi maña

يەنە ئەيمىنەتتىم كېلىشتىن ساڭا ،
سالامىڭ ئامان بەردى ئەمدى ماڭا .

*yine de senden çekiyordum;
fakat sen selam ile bana emniyet verdin.*

641. emge - : emek, zahmet çekmek, eziyet çekmek, sıkıntı çekmek, acı çekmek

جاپا تارتماق، ئازاپ چەكمەك ||

3333. negü ol nelük munça emger özüñ

maña belgölüg ay bileyin sözüg

نىچۈن ھەم نىمانچە قىيىنماق ئۆزۈڭ؟

ماڭا ئەيلە مەلۇم، بىلەيمەن سۆزۈڭ.

niçin ve neden kendine böyle eziyet ediyorsun; bana bunu açıkça söyle, ben de senin bu husustaki fikirlerini anlayayım

642. **emgek** : emek, zahmet, eziyet, sıkıntı, acı ||

ئەمگەك، مېھنەت، جاپا - مۇشەققەت، ئازاپ

1595. kişi emgek ıdsa saña belgölüg

unıtma ol emgekni bolma ölüg

كىشى ئەمگەك ئەتسە ساڭا بەلگۈلۈك،

ئۇنۇتما ئۆل ئەمگەكنى بولما ئۆلۈك.

*sana bir kimsenin gerçekten emeği geçmiş ise,
bu emeği unutma ve ona karşı, ölü gibi hareketsiz kalma.*

643. **emget** - : yordurmak, zahmet çektirmek, eziyet çektirmek ||

قىيىنماق، ئەزمەك، ئازابلماق، جاپا تارتقۇزماق، ئازاپ چەكتۈرمەك

3961. kese sözledim söz eşittiñ anı

nelük emgetür sen küçeyü méni

كېسىپ سۆزلىدىم مەن، ئىشتىتلىك ئۇنى،

نىمىشقا قىينايسەن بەك زورلاپ مېنى؟

*sana kat'i sözümü söyledim, sen bunu duyduñ;
neden beni ısrarla bu işe zorluyorsun.*

644. **emin** : (< A. *amin* 'm-n) emin, emniyet || ئامان، ساق - سالامەت، بىخەتەر

5532. eminig hıyanet bile katmağıl

yarağılğ aragsız bile tutmağıl

ساداقەتنى خىيانەت بىلەن قوشىمىغن ،

يارامسىز ، ياراملىقنى بىر تۇتمىغن .

hiyanet ile emniyeti bir araya getirme;

yarayan ile yaramayani bir arada tutma.

645. **em^İt** - : eğilmek, meyletmek [*yamut-, yamult-, yamuk*] || قىڭغايىتماق ، ئېگىلىمەك

0807. qayu tüz emitse turumaz tüşer

qayu neñ köni bolsa tüşmez serer

قايسى تۈز ئېگىلسە ، تۇرماس ، يىقىلار ،

نېمىكى تۈز ئولسا ، يىقىلماي تۇرار .

düz olan yan yatarsa, duramaz, düşer;

hangi şey doğru ise, düşmez, yerinde durur.

646. **emle** - : ilaçlamak, tedavi etmek, iyileştirmek || ئەملىمەك ، داۋالىماق

4358. tirig bolsa yalñuq yéme igler ök

igin emçi körse otun emler ök

تىرىك بولسا ئادەم ئۇ كېسەل بولۇر ،

تېۋىپلار كېسەلگە داۋالار قىلۇر .

insan hayatta iken hastalanabilir;

tabibe müracaat ederse, tabip o hastalığı ilaç ile tedavi eder.

647. **emlet** - : ilaçlatmak, tedavi ettirmek || داۋالاتماق

3149. bayat tapğı birle özin emgetür

tapuğ birle yazuğ igin emletür

ئىبادەت بىلەن ئۇ ئۆزىن ئەمگەتۈر ،

تائەتتە گۇنا - كېسىلىن ئەملىتۈر .

*Tanrıya ibadet ederek, kendisini zahmete veriyor
ve ibadetle günah hastalığını tedavi ediyor.*

648. **emma** : (< A. *amma*) ancak, şu kadar ki, kaldı ki || براق ، لېكن ، ئامما

A0025. emma bu kitabı kaşgar élinde tükel kılıp maşrıq meliki
tawgaç buğra han üskiñe

ئەمما ، بۇ كىتاپنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ ،

مەشرىق شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھۇزۇرىغا سۇنغاندۇر .

*fakat eserini kaşgar memleketinde tamamlayıp,
meşrik meliki Tavgaç Buğra Han huzuruna.*

649. **emr** : (< A. *amr*, '-m-r) emir, buyurma, buyruk || پەرمان - يارلىق ، بۇيرۇق ، ئەمىر

6472. xanı emr-ü ma' ruf xılığlı kişi

xanı nehy-ü münker tıdığlı kişi

قېنى ئەمىر - مەرۇپ قىلغۇچى كىشى ،

قېنى ئۆ يامانلىق توسۇغۇچى كىشى ؟

*Marufu emreden kim,
münkeri nehyeden kim*

650. **emşal** : (< A. *amsal*, m-ṭ-l) meseller, sözler, hikmetler ||

ھېكمەتلەر ، مەسەللەر ، سۆزلەر

A0009. laḳ 'aziz-turur; çin hükemalarınıñ emşalleri birle bezen-

بۇ بەك ئەزىز بىر كىتابتۇر ، (ئۆ) چىن ھېكمەتلىرىنىڭ ھېكمەتلىرى بىلەن بېزەلگەن.

aziz bir kitaptır.

Çin hakimlerinin hikmetleri ile bezenmiş.

651. **endam** : (< F. *andam*) beden, vücut, boy, biçim || بوي ، ۋۇجۇد ، بەدەن

1890. et öz yéti endamқа бақса көр er

tatıg buldı barça öz ülgın térer

ئۆزى يەتتە ئەزاسغا باقسا ئەر،

ئېلىپ زەۋق ئۆزىنىڭ ئۆلۈشىدىن تېرەر.

insan kendi vücuduna, yedi endama bakarsa, bunlarda zevk bulur;

bunların her biri kendi kısmetini toplar.

652. **eñ** : en, daha (güçlendirme edatı) [*< ang ARAT: ETŞ*] || ئەڭ، ناھايىتى، بەك

5006. **eñ** aşnu saña men tuşayın barıp

neteg kılgu andın kılalım yorıp

ئەڭ ئاۋال ساڭا مەن تۈشەين بېرىپ،

كۆرەيلى نە قىلماقلىغىن ئويلىشىپ.

ilk önce ben sana gelirim, sende buluşuruz;

ne yapmak lazımsa, birlikte düşünürüz.

653. **eñ** yüz, yanak, damak || ئەڭ، مەڭز، يانماق، يۈز

1100. yine yakşı aymış бүгү bilgi kén

eşitgil munı sen aya kızgu **eñ**

ئەجەپ ياخش دەپتۇ ئالىم، ئىلمى چوڭ،

ئىشكىتىن بۇنى سەن، ئايا قىزىل ئوڭ:

bilgisi geniş hakim yine iyi söylemiş;

ey mes 'ud insan, sen bunu dinle.

654. **eñ** - : şaşmak [*añ- yañıl-*] || تېڭىرقىماق، ئۆگمەك، ھەيرەتتە قالماق

5967. kapuğdın yana ewre yandı iwe

eñip kaldı ögdülmiş elgin ova

ئۆگدۈلمىش ئىشكىتىن ياندى يېنىشلاپ،

تېڭىرقاپ قالدى ئۇ قولنى ئۇۋۇلاپ.

kapıdan tekrar koşarak geri döndü;

Ögdülmiş ellerini ovuşturarak, şaşırmış bir halde kaldı.

655. **er** : er, erkek, adam || ئەر، ئەرکەك، ئەر كىشى

2052. negü tér eşitgil urup yégli er

urup al ay alp er yana erke bér

نېمە دەر ئىشت ، جەڭ بىلەن ئۆتكەن ئەر:

ئۆرۈپ ئال ئەي باتۇر ، يەنە ئەرگە بەر .

harp eden ve haytını bununla kazanan insan ne der, dinle;

ey kahraman, vur, al ve aldıklarını tekrar yiğitlere ver.

656. **er** - : olmak, imek (cevher fiili) || ئەرمەك ، بولماق

3908. köñül aytu ıdtım bitidim biyig

negü teg erür sen ay bilge tetig

سوراپ ھال ۋە ئەھۋال پۈتۈدۈم بېتىك ،

نىچۈكرەك تۇرۇرسەن ئەي ئالىم تىتىك؟

Hatır ve gönül sormak üzere, sana mektup yazdım,

Ey zeki alim, nasılsın?

657. **erbüzi** : sibriya parsı || سىبرىيە يىلپىزى ، ئەرلەرنىڭ جەسۇرى

1900. muñar meñzetü aydı şa‘ir sözi

uqup tıñlayu al kişi erbüzi

بۇغا ئوخشاپ كېلەر بىر شائىر سۆزى ،

ئوقۇپ ئال ئۇنى ، ئەي كىشى ئەربۈزى

Şair buna benzer bir şey söylemiştir;

Dinleyip, anlamağa çalış; ey insanların parsı.

658. **erdem** : erdem, fazilet [Krş. kavram Lat. *vir+tus vir* ‘erkek’] ||

ئەدەپ - ئەخلاق ، پەزىلەت

2164. munuķı men aydım eşitti ilig

bu yañlıg kerek begke erdem bilig

بۇلارنى مەن ئېيتتىم ، ئىشتى ئېلىگ ،

كېرەك بەگكە مۇشۇنداق پەزىلەت ، بىلىك .

*işte benim bu söylediklerimi hükümdar işittir;
bey için böyle bir fazilet ve bilgi lazımdır.*

659. **erdini** : (< Skr. *ratna*) mücevher || گۆھەر، قیمه تلىك نەرسە

3840. *ķopa keldi örlep sata ķalkanı*

ajun meñzi boldı ürüñ erdini

قوپۇپ كەلدى ئۆرلەپ سىتا قالقنى،

جاھان مەڭزى بولدى بىر ئاق ئەردەنى.

*mızrak ve kalkanı kalkarak, yükselemeğe başladı;
dünya yüzü beyaz cevher gibi oldu.*

660. **erej** : (< Soğd.) huzur, rahat (< F. *ray* ‘cennet’): || ئارام، راھەت - پاراغەت، ھۇزۇر

1032. *tilekimni bérdiñ ķamuğ arzular*

erej dünya devlet üküş edğüler

تىلەك ئارزۇلۇرۇمنى بەردىڭ پۈتۈن،

بۇ دۆلەت، ھۇزۇر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن.

*huzur, dünya, devlet ve her türlü iyilikleri,
hasılı bütün dileklerimi verdin.*

661. **erejlen** - : huzura kavuşmak, rahata kavuşmak

|| ھۇزۇرلانماق، راھەتلەنمەك، پاراغەتكە ئېرىشمەك، ئارام ئالماق

5942. *boğun inçke tegdi itildi ajun*

erejlendi ilig awındı özün

خەلق تاپتى راھەت، تۈزەلدى جاھان،

پاراغەتتە ئېلىگبولدى شادىمان.

*halk huzura kavuştu, dünya düzene girdi;
hükümdar rahatladı ve memnun oldu.*

662. **eren** : insan, insanlar || ئەرەن، ئەرلەر، ئىنسانلار

1546. kişi isiz ermez kişilik isiz

eren isiz ermez könilik isiz

كەشكە ئىست يوق ، كەشلىك ئىست ،

ئەمەس ئەرگە ئەپسۇس ، دۇرۇسلۇق ئىست .

insana yazık değil, insanlığa yazıktır;

ferdlere yazık değil, doğruluğa yazıktır.

663. **eren tüz** : cevza, ikizler burcu || ئېرەنتۈز ، بۇرجى ، قوشكېزەكلەر

6221. erentir başı éndi yérke yağuk

yaşık baş kötürdi yüz açtı yaruq

ئېرەنتۈز بېشى ئىندى يەرگە يېقىن ،

قۇياش باش كۆتۈردى ئۇ چاچتى نۇرىن .

Ertentüz'in başı yere yakın bir noktaya kadar indi;

güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.

664. **erğuvan** : (< F. *argavan*) erguvan çiçeği || ئەرغۋان گۈلى

6529. tamam erğuvan teg kızıl meñzim erdi

bu kün za'feran urgın eñde tarıttım

قىزىل ئەردى مەڭزىم تامام ئەرغۋاندەك ،

بۈگۈن ئاغا زەپەر ئۇرقىن سۈرۈتتىم .

benzim kırmız, tam bir erguan gibi idi;

bugün yüzüme safran tohumu ektim.

665. **eri** - : erimek [Krş. yer-] || ئېرىمەك

3395. köñül oğlağı ol sınağı muñar

isigke erir terk soğukқа toñar

كۆڭۈل نازۇك نىمە ، تەجىربە شۇدۇر ،

ئىسسىقتا ئېرىپ تېز ، سۇغۇقتا توڭۇر .

gönül nazlıdır, bu tecrübe edilmiştir;

şöyle ki, sıcakta erir, soğukta donar.

666. **erig** || تەلىم نەسىھەت، مەسلىھەت، تەلىم : nasihat [<]:

1548. bu ay toldı yasın keçürdi ilig

oqıp oğlıña bérdi öt saw erig

ئېلىگ ماتەم ئۆتكۈزى ئايتولدىغا،

ئۆگۈت بەردى كۆپ، قىچقىرىپ ئوغلغا.

hükümdar, Ay-Toldı'nın yası sona erince, onun

oğlunu çağirtarak, ona öğüt ve nasihatte bulundu.

667. **erinc** : olur ki, belki || بەلىكى ئېھتىمال،

2062. bu törtünç yawuz begke arkuq kılınç

béşinçi yaraqsız bu yalğan erinc

تۆزەمچىل، جاھىللىق بۇ تۆتىنچىسى،

بى شەك يالغان ئېيتماق، بۇ بەشىنچىسى.

bir bey için fena olan şeylerin dördüncüsü inatçılıktır;

yakışmayan bu şeylerin beşincisi, şüphesiz, yalancılıktır.

668. **erk** : kudret, güç || كۈچ، قۇدرەت

0639. bar erse yazuqum kına erk saña

yok erse yüzüñni qarartma maña

گۇناھىم بار ئولسا، قىينا، ئەرك ساڭا،

يوق ئولسا، يۈزۈڭنى قارايتما ماڭا.

kusurum varsa, cazalandır, kudret senindir;

kusurum yok ise, bana muğber olma.

669. **erkeç** : genç teke || ئوغلاق : [< erk+eç EREN: TDES]:

4353. bular ol sürüg koyqa erkeç sanı

koyuğ başlasa sürse yolça köni

ئۇلار قوي پادىسى ئىچرە سەركەدۇر،

ئۇ باشلاپ ماڭسا قوي تۈز يولغا يۈرۈر.

*bunları koyun sürüsünün koçu telakki et;
onlar başa geçip, sürüyü doğru yola götürsünler.*

670. **èrkek** : erkek [1993 *Dilbilim Araştırmaları*: 202] || ئەر، ئەرکەك

0980. tişike bir erkek bolur kör eri
anıñdın tuğar tuğsa iki urı

چىشىغا بىر ئەرکەك كىشى ئەر بولۇر،
ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل بالا تۇغۇلۇر.

*dışı için bir erkek koca olur;
eğer doğarsa, bunlardan iki çocuk doğar.*

671. **erki** : (kuşku ve tereddüt edatı) galiba; soruda mı acaba

|| شۈبھە، گۇماننى بىلدۈرگۈچى ياردەمچى سۆز ||

1130. nelük qoğtum erki bu eğgü işig
nelük söktüm erki yazuksuz kişig

نېچۈن ياخشى ئىشنى مەن قويغاندىمەن،
نېمىشقا گۇناسىزنى سۆككەندىمەن؟

*Ah, sanki niçin bu iyi işi bıraktım;
sanki niçin bu günahsız insanlara kötü sözler söyledim.*

672. **erksizlik** : kudretsizlik, güçsüzlük || كۈچسىز، قۇدرەتسىز، زەئىپ ||

1534. körü barsa yalñuq bu erksizlikin
nelük munça yawlaq kötürdi egin

كۆرەرسەن، زەئىپ نەقەدەر،
ئۇ شۇنچە يامانلىق نىچۈك كۆتۈرەر؟

*insanın bu aczine dikkatle bakarsan,
kötülerin niçin bu kadar gurur getirdiklerine hayret edersin.*

673. **erlik** : erkeklik || ئەرکەكلىك، مەردلىك، باتۇرلۇق ||

3436. bu ol erlik anın eren yük yüdüp
yorır şabır birle ölümüg küdüp

مەردانلىق شۇ بولغاچ، يىگىت يۈدۈپ،
يۈرەر سەۋىر بىرلە ئۆلۈمنى كۈتۈپ.

*yiğitlik budur; bunun için er olanlar zahmete katlanıp,
sabırla ölümü bekleyerek dolaşırlar.*

674. **ernek** : parmak || بارماق

3578. bu tatğıñ üç ernek boğuzқа-turur
anıñda naru barsa қарның tolur

ئۈچ بارماق بىلەن ئۆزى بىر گال ئۈچۈندۈر،
ئۇنىڭدىن نېرى بارسا قارنىڭ تولۇر.

*bu zevkin üç parmaklık boğaz içindir;
ondan öteye giderse, karın dolar.*

675. **ersig** : erkek, yiğit, mert, cesur, kahraman ||

باتۇر، قەھرىمان، يۈرەكلىك، مەرد، جەسۇر، يىگىت، ئەركەك

0505. iligke yakın haş hacib erdi bir
ayı ersig ilig bile sözke sır

ئېلىككە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى،
ئۆزى مەرت ئېلىككە ھەم ئەسرار ئىدى.

*hükümdara yakın bir has hacib var idi;
çok merd bir insandı ve hükümdarın mahrem-i esrarı idi.*

676. **ersiglik** : yiğitlik, mertlik || جەسۇرلۇق، مەردلىك، يۈرەكلىك، باتۇرلۇق

2085. yağıқа қатıғ bolsa ersiglik

körür közke suw bérse körküglüki

ئۇ ياۋغا ھەم قاتتىق ھەم ئولسا جەسۇر،
كۆرەر كۆزگە بەرسە چىرايى ھوزۇر.

*düşmana karşı cesur ve mert olmalı;
güzelliği bakan gözü sevgi ile parlatmalıdır.*

677. *ert - : geçmek [Krş. er-i-] || ئۆتمەك

1331. awınma bu dünyağa erter barır
ınanma bu devletқа terkin qarır

ئاۋىنما جاھانغا، ئۆتەر ھەم كېتۇر،
ئىشەنمە بۇ دۆلەتكە، چاپسان قېرۇر.

*bu dünya ile oynama, geçer, gider;
bu devlete ianma, çabuk ihtiyarlar.*

678. erte : erte, erken, sabah; bk. erti || ئەتە، ئەتىگەن

5940. kéçe yattı erte yana atlanıp
turup qarşıқа kirdi attın énip

كېچە ياتتى، ئەرتە يەنە ئاتلىنىپ،
بېرىپ قەسرگە كىردى ئاتىن ئىنىپ.

*gece yattı, sabah tekrar atına binip,
saraya geldi ve inip, içeri girdi;*

679. ertür - : ulaştırmak, vazgeçmek, bağışlamak, kabullenmek, geçirmek ||

ۋاز كەچمەك، كەچۈرمەك، ئۇلاشتۇرماق، يەتكۈزمەك، ئۆتكۈزمەك

6645. tegür sawçımızқа түмен miñ selam
tüzü tört éşiñe taķı ertüre

يەتكۈزگەن رەسۇلغا تۈمەن مىڭ سالام،
ئۇنىڭ تۆت يارىغا يەنە ئەرتۈرە.

*Peygamberimize ve onun dört arkadaşına da
binlerce selam ulaştır.*

680. es - : esmek || ئەسەمەك، ئۇرماق، چىقماق، يەلپۈمەك ||

0063. toğardın ese keldi öñdün yéli

ajun étgüke açtı uştmah yolu

ئېسىلىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،

بېزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

şarktan bahar rüzgarı eserek geldi;

dünyayı süslemek için, cennet yolunu açtı.

681. **esbab** : (< A. *asbab*, s-b-b) sebepler || سەۋەبلەر

B0036. melikler qoruğı ma esbab tüze

bu tertib-ü şartı emaret öze

نىمىكى ئۇ قوغدار ھۆكۈمدارنى،

كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارىنى.

hükümdarların korunmaları ve bunun için gereken

şeyler ile hakimiyetin icap ve şartlarını.

682. **esen** : esen, sağ, salim || ئېسەن، ساق - سالامەت، ئامان - ئېسەن، تىنچ

1162. sen erdiñ maña köz yaruğı tükel

barır-men seniñdin esen eđgü kal

سەن ئەردىڭ ماڭا كۆز يورۇقى تۈگەل،

كېتۈرمەن سېنىڭدىن، ئېسەن ياخشى قال.

sen benim gözümün nuru idin,

şimdi senden ayrılıyorum, sen sağ ve esen kal.

683. **esenleş** - : esenlik dilemek, sağlık dilemek, vedalaşmak ||

ئېسەنلەشمەك، ھال - ئەھۋال سوراشماق، خوشلاشماق

3292. kapuğ açtı çıktı kıdaşın körüp

kuçuştı esenleşti yüz köz öpüp

ئىشەك ئاچتى، چىقتى، قاياشنى كۆرۈپ،
قۇچاقلىشىپ ئىسەنلەشتى، يۈز - كۆز سۆيۈپ.

*kapıyı açtı, çıktı; hısmını gördü,
kucaklaşıp, öpüşerek selamlaştı.*

684. **esenlik** : esenlik, sağlık || ئېسەنلىك، ساقلىق، سالامەتلىك

0169. esenlik tilese seniñ bu özüñ
tiliñde çıxarma yarağsız sözün

ئېسەنلىك تىلەسەڭ ئەگەر سەن ئۆزۈڭ،
تىلىڭدىن چىقارما ياراقسىز سۆزۈڭ.

*sen kendi selametini istiyorsan,
ağzından yakışsız bir söz kaçırma.*

685. **esin** : esinti, rüzgâr || سەلىكن، شامال، مەيىن شامال

0065. irinçig kışığ sürdi yazkı esin
yaruk yaz yana kırdı devlet yasin

جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن
پارلاق ياز يەنە قۇردى دۆلەت ياسىن.

*bahar rüzgarı eziyetli kışı sürüp, götürdü;
parlak yaz tekrar saadet yayını kurdu.*

686. **esir** (< A. *asir*, '-s-r) esir, tutsak, kul, köle; bk. **tutuğ** || ئەسىر، تۇتقۇن، قۇل

2479. küler yüz isig sözke yalñuq isir
isinse bu yalñuq bolur qul esir

كۈلەر يۈز، شىرىن سۆزگە ئەر ئىسىنىۋر،
ئىسىنىسا، بۇ ئىنسان ئەسىر، قۇل بولۇر.

*güler yüz ve tatlı söze insan ısınır;
insan kime ısınırsa, ona kul-köle olur.*

687. **esⁱrke** - : acımak, eseflenmek ||

ئېسىركىمەك، ئېچىنماق، ئىچ ئاغرىتماق، كۆيۈنمەك، رەھىمى كەلمەك

3131. esirker-men emdi ay ögdülmişe

bir ök sen atañdın maña qalmışa

تۆگدۈلمىش، مەن ئەمدى تەئەسسۇپت مەن،

قېلىپ سەن ئاتاڭدىن ماڭا بىرلا سەن.

bana babandan yadigar olarak yalnız

senin kalmana çok teessüf ediyorum.

688. **esⁱz** : fena, kötü; bk. **isiz** || ئەسكى، يامان، بۇزۇق، ئوسال، ناچار

5834. ajunda yok erse bu eğgü du'a

esiz yer qodı bargay erdi toğda

جاھاندا يوق ئولسا بۇ ياخشى دۇئا،

يامان يەر چۆكەتتى ئاپەت ئاستىغا.

dünyada hayır-dua bulunmasa idi, bu kötü dünya

çoktan felaket çukuruna yıkılmış olurdu.

689. ***eski** : eski [krş. *sö+ki, öt+ki*] || ئەسكى، كونا

0687. kamuğ eski neñler irinçig bolur

irinçig yüki kör yirinçig bolur

پۈتۈن كونا نەرسىلەر يېقىمىسىز بولۇر،

يېقىمىسىز يۈكى، كۆر، كۆڭۈلسىز كېلۇر.

bütün eskimiş şeyler yıpranmış olur; yıpranmış şeylere

tahammül etmek insana sıkıntı ve tiksinti verir.

690. **esri** : kaplan [< *asuri?*] || يىلىپىز، قاپلان

2310. yağıda kür arslan yüreki kerek

qarıştuqta esri bileki kerek

سوقۇشقاندا يولۋاس يۈرەكلىك كېرەك ،
تۇتۇشقاندا يىلپىز بىلەكلىك كېرەك .

*onun yüreği harpte arslan yüreği gibi, ve
dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.*

691. *esr^ük : sarhoş || كەيپ مەست ،

6141. yégitlik ya baylık bu kut esrüki

süçig esrükinde beter ay beki

يىگىتلىك يا بايلىق يا بەخت مەسلىكى ،

شاراپ مەسلىگىدىن يامان ، ئەي بەكى .

*gençlik, zenginlik veya bu saadet sarhoşluğu,
ey kudretli insan, şarap sarhoşluğundan beterdir.*

692. *es^ür - : sarhoş olmak || كەيپ بولماق مەست بولماق ،

2099. esürse kişi télve munduz bolur

bu télve işi kör kaçan tüz bolur

مەس ئولسا كىشى تەلۋە ، ئاڭسىز بولۇر ،

ئىشى تەلۋىنىڭ ، كۆر ، قاچان تۈز بولۇر ؟

*insan sarhoş olursa, deli olur ve aklını kaybeder;
deli hiç doğru iş yapar mı.*

693. *es^ürt - : sarhoş etmek || كەيپ قىلماق مەست قىلماق ،

6139. kimi erse devlet esürtse kelip

yağız yérde yarlır yüreki ulıp

كىمىنىكى مەست قىلسا بىر دۆلەت ، كېلىپ ،

قوڭۇر يەردە ئىگزار يۈرەك يېرىلىپ .

*saadet gelip, kimi sarhoş ederse, onun kara toprak
altında inlemekten kalbi parçalanır.*

694. eş‘ar || شېئىرلار (< A. aş ‘ar, ş-’-r) şiirler :

A0010. miş maçin ‘ulemalarınıñ eş‘arları birle araste kılınmış-tu

ماچىن ئالىملارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ياسانغاندۇركى

ve Maçin alimlerinin şiirleri ile süsenmiştir.

695. eş‘t - : işitmek, duymak, dinlemek || تىڭشىماق ، ئاڭلىماق ، قۇلاق سالماق ، ئىشتىمەك

3767. ötügçi kereksiz muñaḍsa özüm

tilim tepremedin eşitür sözüm

كېرەكمەس ئارىچى ، مۇڭلانسام ئۆزۈم ،

تىلىم تەۋرەنمەستىن ، ئۇ ئاڭلار سۆزۈم .

başım darda kalırsa, aracıya lüzum yoktur;

dilim daha hareket etmeden, sözümü işitiyor.

696. eştūr - : işittirmek, haber vermek || خەۋەر بەرمەك ، ئاڭلاتماق ، ئۇقتۇرماق

5022. sen ewde küḍez kelse eştūr maña

kişi bargā méndin okıtçı saña

كۈزەت ئۆيدە ، كەلسە سەن ئاڭلات ماڭا ،

مېنىڭدىن قىچقۇرغۇچى بارغاي ساڭا .

sen evinde bekle ve gelince, derhal bana haber ver;

ben de, davet için, sana bir adam gönderirim.

697. eşü - : örtmek, koşmak || ئورىماق ، يۆگىمەك

6530. yıparsıḡ kara başka kafur eşüdüm

tolun teg tolu yüz ḡayūḡa ilettim

ئىپاردەك قارا باشقا كافۇر پۈركۈدۈم ،

تولۇندەك تولق يۈزنى نەگە ئەۋەتتىم .

Misk gibi kara başıma kafur örttüm;

dolun ay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm

698. eşük : örtü, üste giyilen, örtünülen nesne ||

ئورام، يۆگەك، يۆگەلگەن، ئورالغان نەرسە

0054. bu erdi basutçı köni dinça kök

şeri‘at yüzündin kiterdi eşük

ئىدى ئۇ ياردەمچى ۋە ھەق دىنغا ئۇل،

كۆتۈردى توسۇقنى شەرىئەتتىن ئۇل.

yardımcı ve doğru dinin temeli o idi;

şeriatın yüzünden perdeyi o kaldırdı.

699. eşün - : örtülmek, örtünmek || ئورالمەك، ئۆتۈنمەك

3785. ölüglig körür sen ölüg sen tirig

sizik tutma bir kün eşüngey yérig

ئۆلگەنلەرنى كۆردۈك سەن ھەم ئۆلەرسەن،

كەرەر يەرگە بىركۈن تىرىكمۇ جەزمەن.

ölümlüleri görüyorsun, sen de öleceksin;

her diri olan, şüphesiz, bir gün toprak ile örtülecektir.

700. et et || ئەت، گۆش :

4519. tişi aşlı et ol küdeşgü etig

yıdır et küdeşmese bolmaz itig

خوتۇننىڭ ئەسلى گۆش، كۈزەتمەك زۆرۈر،

كۈزەتمەي قويارسەن، ئۇ گۆش بۇزۇلۇر.

kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli;

gözetmezsen, et kokar; bunun çaresi yoktur.

701. etçi : kasap || قاسساپ

6035. başında bir etçi maña suw bérür

alır-men tüketü içip öz kanur

بېشىدا بىر قاسساپ سۇ بەردى ماڭا،
ئېلىپ ئىچتىم توڭگەتتىم، قاندىم ئاڭا.

*son basamakta bir kasap bana su uzattı;
ben de alıp sonuna kadar içtim ve suya kandım.*

702. **etek:** etek [<] || ئېتەك

3952. usı uçtı kıptı adakın örü
kara tün kötürmüş etekin örü

قېچىپ ئۇيقۇ، قوپتى ئۇ تۆرە بولۇپ،
قارا تۈن كۆتەرگەن ئىتەگىن تۇرۇپ.

*uykusu kaçtı, ayağa kalktı;
karanlık gece eteğini yukarı kaldırdı.*

703. **etmek :** etmek, etsi yiyecek || نان ئەتمەك،

1191. negü tér eşitgil közi tok kişi
tuz etmek idisi akı er başı

نېمە دەر، ئىشتىكتىن، كۆزى توق كىشى،
تۈزۈ- نان ئىگىسى، سېخى ئەر بېشى:

*gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek
hakkı olan, cömertlerin namlısı ne der, dinle.*

704. **et öz** vücut, beden, ten [*isig öz, kentü öz, yalıñ öz*] || تەن، ۋۇجۇد، بەدەن

1194. tirig bolsa yalñuq tileki anuq
et öz baş esen bolsa arzu yağuq

تىرىك بولسا ئىنسان تاپار مەقسىدىن،
ئىسەن بولسا باش- تەن، تىلەكى يېقىن.

*insan hayatta oldukça, dileğini elde edebilir;
başı, vücudu sağ oldukça, her isteğine kavuşabilir*

705. **etükçi** : ayakkabıcı || موزدوز ، تۆتۈكچى

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı

ya sırçı beğizçi ya okçı yaçı

تۆمۈچى ، تۆتۈكچى . يەنە تېرىچى ،

يا سىرچى ، بويلاقچى ، يا ئوقچى ، ياچى .

bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut cilacı,

boyacı veya okçu ve yaycıdır.

706. **ev** : ev || چىدىر ، ئۆي

1418. saray karşı itme ay ilig kutı

anundi saña ew kara yér katı

ساراي ، قەسىر سالما ، ئەي ئېلىگ قۇتى ،

تەيياردۇر ساڭا ئۆي ، قارا يەر قېتى .

ey devletli hükümdar, sen saray ve köşkeler yaptırma;

kara toprak altında senin evin hazırdir.

707. **evçi** : kadın || ئايال ، خوتۇن كىشى

4496. urugluğ tarıglıg beğükler tili

beğükrek bolur bolma ewçi kılı

ئۇرۇغ - نەسلى بۈيۈكنىڭ سۆزى ھەم تىلى ،

ئۆزۈندۇر ، بولما سەن خوتۇننىڭ قولى .

soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekte

konuşurlar; sen kadın esiri olma.

708. **evdi** - : toplamak || يىغماق ، توپلىماق

6624. tükel on sekiz ayda aydım bu söz

üdürdüm ağırdım söz ewdip tire

تولۇق ئون سەككىز ئايدا تۈگەتتىم بۇ سۆز ،

يىغىپ سۆش تاللىدىم ھەم تىزدىم تېرە .

*bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim;
sözleri toplayıp, derleyerek, seçtim ve ayırdım.*

709. **evlik** : kadın || خوتۇن كىشى، ئايال

4487. biregü bay ewlik tiler üstikip
taķı biri körklüg tiler köz tikip

برى، باي خوتۇننى ئالماقنى ئىستەر،
ئۇ بىرسى، چىرايلىق ئۈچۈن كۆز تىكەر.

*biri zengin kadın ile evlenmek ister;
biri güzel olmasını ister ve ona göz diker.*

710. **evren** : kâinat, âlem, devran, felek || كائنات، ئالەم، پەلەك

0126. yarattı kör ewren tuçı ewrilür
anıñ birle tezginç yéme tezginür

ياراتتى پەلەك، كۆر، دائىم ئايلىنىۇر،
ھايات ھەم ئۇ بىرلە تىنماي چۆرگىلۇر.

*bak, feleği yarattı durmadan döner;
onunla birlikte hayat da durmadan devreder.*

711. **evr^l** : dönmek, devretmek; bk. **evrül**- || ئۆرۈلمەك، ئايلانماق

6231. oñay ewrilür emdi ewren saña
tilekçe tuğar ay kün üdlele toña

بېقىپ چەرخ دەۋر ئېتەر رەيىگە توڭا،
تۇغار ۋاقت، ئاي، كۈن ھەم تىلەكچى ساڭا.

*felek henüz senin muradınca devrediyor;
ey kahraman, ay, güneş, zaman arzu ettiğin gibi doğuyor.*

712. **evr^{ül}** - : dönmek, devretmek; bk. **evril**- || چۆگىلىمەك، ئايلانماق، ئۆرۈلمەك

3194. törütti bu ewren tuçı ewrülür

bayat hükmi takdir bile tezginür

ياراتتى پەلەكنى ، تۇرماي چۆرگىلۇر ،

خۇدا ھۆكىمى تەقدىرلە تەۋرىنۇر .

bu feleği yarattı, durmadan döner;

tanrının hukmü ve takdiri ile hareket eder.

713. **evür-** : evirmek, çevirmek, döndürmek ||

ئايلاندۇرماق ، قايرىماق ، ئۆرمەك ، قايتۇرماق

5089. uluğluk bu beglik yüz ewrür saña

meger edğülük yüz ewürmez toña

يۈز ئۆرە قۇدرەت ساھىبى قىلما يامانلىق ،

قىلىق - سۆزدە ياخشى بولغىن داۋاملىق .

buyüklük ve bu beylik sana yüz çevirebilir;

yalnız iyilik sana yüz çevirmez.

714. **eymen** - : çekinmek, utanmak ||

ئەيمەنمەك ، ھايا قىلماق ، تارتىنماق ، قورۇنماق ، خىجل بولماق

5869. muñar eymenür-men ay ilig kıtı

yoñağlı yoñasa bu yalñuk iti

مۇڭا ئەيمىنۇرمەن ، ئەي ساھىپقىران ،

چېقىمچى بۇ ئىتلار ھاقسا ناگىھان .

ey devletli hükümdar, benim çekindiğim şudur;

insanların köpeği olan bu gammaz iftira ederse

715. **eymenük** : çekingenlik, utangaçlık :çekingen || تارتىنچاق ، ئۇياتچان

2237. tapuğsağ ne özkey yine eymenük

emanet bile bolsa köñli süzük

ۋاپادار ھەم ئىشچان ، ھەم ئەيىبنەنگۈچى ،
ئامانەتتە كۆڭۈلنى ساپ تۇتقۇچى .

*hizmete hazır, vefalı, emanete karşı titiz
ve bir de temiz gönüllü olmalıdır.*

716. **ezel** : (< A. *azal*, '-z-l) ezel, başlangıcı olmayan, öncesizlik || قەدىم ، ئەزەل ،

3898. ayur miñ sena ol uğan teñrike
ezel hūkmi tegrür köni egrike

دېدى مىڭ سانا ئول قادىر تەڭرىگە ،
ئەزەل ھۆكىمى يۈرۈتكەن تۈز - ئەڭرىگە .

*o kadir tanrıya bin sena olsun,
doğru ve eğerse ezel hukmünü o erıştırir.*

F

717. **fal** : (< A. *f-'-l*) iyi talih, baht || تەلەي، بەخت

4027. yanut bérdi ögdülmiş aydı tükel

köni sözlediñ söz aya eđgü fal

بۇ ئۆگدۈلمىش ئېيتتى مۇشۇنداق جاۋاپ:

تولۇق توغرا سۆز قىلدىڭ ئەمدى جاناب.

ögdülmmüş cevap verdi: _Ey bahtiyar insan,

mükemmel ve doğru bir söz söyledin _dedi.

718. **fani** : (< A. *f-n-y*) zeval ve fena bulan, yok olucu || پانى، ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى

C0050. bab. ögdülmiş odğurmışka fani dünya birle baķi 'uķbi kazğangusın ayur

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى تېپىش مۇمكىنلىكىنى ئېيتقانلىقى

بايانىدا

Ögdülmiş Odgurmış 'a bu fani dünya ile ebedi ahiretinnasıl kazanılacağını anlatır.

719. **fariza** : (< A. *f-r-z*) farz, lazım, gerek || پەرز، كېرەك، لازىم

ئاللاھنىڭ بەندىلەرنىڭ ئادا قىلىشقا ۋە ساقلىنىشىغا بۇيرىغان ۋەزىپىلىرى

3239. cema'at bile kıl fariza^ namaz

çığaylar hacı kıl adına^ namaz

جامائەت بىلەن قىل پەرز ۋە ناماز،

پەقىرلەر ھەجدۇر بۇ جۈمە ناماز.

Farz namazlarını camaaet ile kıl,

fakirler hacı olan Cuma namazlarını eda et.

720. **farķ** : (< A. *f-r-k*) fark || پەرق، ئايرىما

6622. köni sözde taştın sözüğ söz téme

köni egri farkı ürüñli kara

دۇرۇس سۆزدىن ئۆزگە سۆزنى سۆز دېمە ،
دۇرۇس - ئەگرى پەرقى ئېرۇر ئاق - قارا .

*doğru sözden başkasına söz deme; doğru ile eğri
arasındaki fark beyaz ile siyah arasındaki fark gibidir.*

721. **faruḳ** : (< A. f-r-k) haklıyı haksızdan ayırmakta pek usta olan, Ömer [575-644]
توغرا بىلەن ناتوغرىنى ئايرىش ئىقتىدارى بار كىشى || r.h'ın lakabı

ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ لەقىمى

0053. basa faruḳ erdi kişi üdrümi

tili köñli bir teg boḍun köḍrümi

كېيىن پارۇق ئەردى كىشلەر خىلى ،

تىلى ۋە دىلى بىر خەلق ئېسىلى .

*sonra insanların seçkini, halk içinde mümtazı,
dili ve gönülü bir olan Ömer vardı.*

722. **fasıḳ** : (< A. f-s-k) Allah'ın buyruklarını tanımayan, sapkın, günah işleyen,
fesatçı, kötülük eden, amelde bozuk ||

پاسىق ، بۇزۇق ، گۇناھ قىلغۇچى ، توغرا يولدىن چىققۇچى ، ئەخلاقسىز

1334. bor içme fesadқа қатılma yıra

zina қılma fasıḳ atanma қара

مەي ئىچمە ، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق ،

زىنا قىلما ، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق .

*şarap içme, fesada karışma, uzak dur;
zina yapma, fışk ve fücür ile kara yüzlü olma.*

723. **faşl** : (< A. f-s-l) fasıl, mevsim || ماۋسۇم ، پەسىل

6006. taḳı bir tüş ol kör bu yıl faşlıña

tadusı küçenip barır aşlıña

يانا بىر چۈشكى، ئۇ پەسلگە قارار،
كۈچەيسە تادۇسى ئاغا ئۇ باقار.

*bazı rüyalar vardır ki, yılın mevsimlerine bağlıdır;
ahlattan biri kuvvetlenerek, rüyayı kendi kendi aslına çeker.*

724. **fażayıl** (< A. f-z-l) faziletler || پەزىلەتلەر، ياخشى سۈپەتلەر ||

B0055. bu törlüg fażayıl ukušlar bile
araste^ ol ermiş yorımış küle

بۇ تۈرلۈك پەزىلەت، ئەقىل - ئاڭ بىلە،
ئۇ ئەرمىش بېزەنگەن، يۈرەرمىش كۈلە.

*bu türlü faziletler ve meziyetler ile kendilerini
süslemiş ve bahtiyar bir hayat sürmüştür.*

725. **fażl** : (< A. f-z-l) fazilet || پەزىلەت، ياخشى سۈپەت، ئەخلاق ||

5053. méni kördüñ erse selam kılmadıñ
bu fażlıg muyanıg qalı qolmadıñ

مېنى كۆرگەنىڭدە سالام قىلىمىدىڭ،
بۇ پەزىل ساۋابىن نېچۈن كۈتىمىدىڭ؟

*sen beni görünce, selam vermedin;
bu faizleti ve ve savabı neden istemedin.*

726. **felek** : (< A. f-l-k) gök, sema || پەلەك، ئاسمان، كۆك ||

4381. yana cem‘-u tefrik misahatka öt
yéti kat felekni yatur yamça tut

يەنە جەمئى تەفرىق، مىساھەتكە ئۆت،
يەتتە قات پەلەكنى بىر تال چۆپچە تۇت.

*sonra cemi, tefrik ve mesahaya geç;
yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi, avucunda tut.*

727. **fena**: (< A. f-n-y) yok olma, zeval bulma, bekasızlık ||

زاۋال بولۇش، گۇمران بولۇش، يوقىلىش

3190. üküş ögdi artuķ telim miñ sena

ķılur-men bayatķa añar yok fena

تولا كۆپ، مەڭ ئارتۇق مەدھىيە - سانا

ئوقۇرمەن خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.

Tanrıya pek çok hamd ve binlerce sena ederim,

onun için fanilik yoktur.

728. **feridun:** (< F. *faridun*) Feridun (bir Fars padişahının adı) ||

فەرىدۇن، ئىراننىڭ پىشدادىيان سۇلالىسىدىن زالىم شاھنىڭ ئىسمى

0241. söküşlög nelük boldı zaħħak otun

nelük ögdi buldı feridun ķutun

يامان خۇيلۇق زاھھاك سۆكۈلدى نېچۈن؟

نېچۈن ماختىنىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن؟

küstah dahhak neden söğüldü de,

feridun neden medhe ve ikbale kavuştu.

729. **ferişte :** (< F. *farišta*) melek || پەرىشتە، مالاڭكە

2748. kümüz körse yalñuķ kōñül tutmasa

yarağay anı çın firişte tése

كۈمۈش كۆرسە ئالتۇن ئۆزى يۇمشىدى،

يېرىك سۆزلۈك ئەرنىڭ سۆزى يۇمشىدى.

insan gümüşi görür ve ona göğlamazsa ,

ona hakiki bir melek demek daha doğru olur.

730. **fesad:** (< A. *f-s-d*) bozukluk, soysuzluk, karışıklık || پەساد، بۇزۇقچۇلۇق، پىتنە

2104. fesad ķayda bolsa kaçar ķut teze

fesad çın yorır tutçı beglik buza

پاسات قايدا بولسا، قاچار بەخت توزۇپ،

پاسات دائىم يۈرەر بەگلىكىنى بۇزۇپ.

nerede fesat olursa, oradan saadet kaçar; gider;

fesat, şüphesiz, her yerde daima beyliğe halel getirir.

731. **feylesuf** : (< A. < Yun.) felsefe ile uğraşan, filozof ||

پەيلاسۇپ، پەلسەپە بىلەن شۇغۇللانغۇچى

3076. ajun feylesufi neñi bolmasa

neçe tıldam erse kişedi tilig

جاھان پەيلاسوپى، بولمىسا مېلى،

نېچە بولسا سۆزمەن كېكەچتۇر تىلى.

dünya feylesufu ne kadar natuk olursa-olsun,

serveti yoksa, dili kösteklidir.

732. **fida** : (< A. f-d-y) feda || پىدا، بېغىشلاش، قۇربان بېرىش

0056. fida kıldı barın neñin hem özin

yalawaç añar bérđi iki kızın

پىدا قىلدى بارچە مال ھەم ئۆزىنى،

رەسۇل بەردى ئاغا ئىككى قىزىنى.

o bütün malını ve kendisini feda etti;

peygamber de ona iki kızını verdi.

733. **fihrisť** : (< F.) fihrisť, bir kitabın başına veya sonuna konulan içindekileri

مۆندەرجه || gösterir cetvel, dizin

C. fihrisťü'l-ebvab

بابلار مۆندەرجهسى

C. babların fihrisťi

734. **firať** (< A. f-r-k) ayrılık || پىراق، ئايرىلىش، ھىجران، جۇدالىق

6205. kamuğda katıgrağ firağ bu ölüm
ölümke itig yok ya tutmaz tolum

تۆلۈم بارچىدىنمۇ قاتتىقراق پىراق ،
تۆلۈم چارەسىزدۇر ، يوق قارشى ياراق .

*hepsinden güç olan ayrılış bu ölümdür;
ölüme çare yok, ona silahla karşı konulmaz.*

735. **firaset** (< A. *f-r-s*) zihin uyanıklığı, seri intikal ||

پاراسەت ، قابىلىيەت ، ئىدراك ، ئەقىل ، دىت

B0050. yana bir siyaset başın kesgüke
ikinci firaset köñül bérügke

سىياسەتلى كىمىنىڭ بېشىدىن چاپقۇلۇق ،
پاراسەتكە قانداق كۆڭۈل ئالغۇلۇق .

*bir de nasıl baş kesmeli, siyaset etmeli, ceza vermeli;
ikincisi gönüller almak için, nasıl feraset göstermeli.*

736. **fisk** : (< A. *f-s-k*) fisk, hak yolundan çıkma, Allah'a isyan etme ||

پىسقى ، ھەق يولىدىن چىقىماق ، ئاللاھقا ئىسيان قىلماق

6455. fesað fisk iðisi atandı eren

bor içmez kişi atı boldı saran

پاسات - پىسقى ئىگەسى ئاتالدى ئەرەن ،
مەي ئىچمەس كىشىلەر ئاتالدى ساران .

*fesat ve fisk yapanlar merd sayıldı;
şarap içmeyen kimseler hasis sayıldı.*

737. **fitne** (< A. *f-t-n*) fitne, karışıklık çıkarma || پىتنە ، قالايمىقانچىلىق

6494. küðezsü uğan teñri imanımız

kötürsü bu fitne^ bela isiz iz

كۆزەتسۇن بىر ئاللاھ بۇ ئىمانىمىزنى ،
يوقالسۇن بۇ پىتنى بالا ، يامان ئىز .

*kadir tanrı encamımızı hayretsin;
bu fitne, bela ve kötü adetleri ortadan kaldırsın.*

738. **fuğa** : (< A. f-k-) fuka, bir çeşit şerbet [boza] || فۇقا ، بىر خىل شاراب

4656. tilese fuğa bér tilese mizab
tilese cülengbin tilese cülab

تىلەسە فۇقا بەر ، تىلەسە مىزاب ،
ھەسەل - گۈل شاراب بەر ، تىلەسە جۇلاپ .

*ister fuka, ister mizab, istersen cülengbin
veya cülab şerbetlerini ver.*

739. **fuzulluk** : (< A. f-z-l) kibir, gurur, küstahlık || غۇرۇر ، كىبىر ، گۇستاخلىق

0644. özüñke baқа kör kim erdiñ maña
qayudın kelir bu fuzulluk saña

ئۆزۈڭ قارايباق ، كىم ئەردىڭ ماڭا ،
بۇ گۇستاخلىق كەلدى قەيەردىن ساڭا ؟

*kendine bir bak, sen benim için kim idin;
sana bu küstahlık nereden geliyor.*

740. **füsüs** : (< F. afsos) yazık, hayf || تەئەسسۇپ ، ئېچىنىش ، ئەپسۇس

1464. uzun boldı elgiñ boğunka yaқın
füsusun keçer bu tiriglik baқın

بولۇپ خەلققە يېقىن ، ئۇزاردى قولۇڭ ،
تەئەسسۇپتە كېچەر ھاياتىڭ - كۈنۈڭ .

*iktidara geldin ve halka yakın oldun;
dikkat et, sonra bu ömür efsusla geçer.*

G

741. **ġafilh**: gaflette bulunma, dalgınlık || پەرۋاسزلىق ، بخۇدلۇق ، غاپىللىق

C0065. bab ġafilhıttın oğanmak beyanı kılınur

غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

C0065. bab. Gaflet uykusundan uyanmak hususunu anlatır.

742. **ġaflet** : (< A. *g-f-l*) gafillik, dalgınlık || نادانلىق ، غاپىللىق ، پەرۋاسزلىق ، غەپلەت

5266. awınç birle ögrir bu dünya seni

usanma uğıtması ġaflet küni

ئاۋۇنچ دۇنيا بىرلە گوللايدۇ سېنى ،

سېنى ئۇخلاتمىسۇن ، تۇر ، ئۇ غەپلەت كۈنى .

bu dünya seni avutarak oyalar;

gafile olma, gaflet seni uyutmasın.

743. **ġafur** : (< A. *g-f-r*) mağfıret eden, acıyan || رهیم قىلغۇچى ، مەغپىرەت قىلغۇچى

6511. ġuluñ men idim sen maña ay ġafur

meni yarlıkağıl yazuğum keçür

قۇلۇڭمەن ، ئىگەمسەن ماڭا ، ئى غوپۇر ،

مېنى ئەپۇ ئەت سەن گۇنايم كەچۈر .

ben kulunum, sen benim rabbimsin;

ey ġafur, beni affet, günahlarımı bağışla.

744. **ġam^m**: (< A. *g-m-m*) gam, kaygı, keder [geçmişe duyulan ve içe atılan dert] ||

غەم - ئەندىشە ، تەشۋىش ، ئەنسىرەش

1559. tirigle tapındıñ ötediñ ġakım

ölürde muñađıp yidiñ hem ġamım

تەرىك چاغدا ئىشلەپ، ھەققىم ئۆتىدىك،
ئۆلەر چاغدا ئويلاپ، غېمىمنى يېدىك.

*hayatta iken, hizmet ettin ve hakkımı ödedin;
ölürken de beni düşündün ve benim için üzüldün.*

745. **ğariblik** : (< A. g-r-b) yabancılık, kimsesizlik || غېرىپلىق، مۇساپىرلىك

0478. idi keç katıg bu ğariblik işi

ğariblikta yañlur talu er başı

ناھايەتمۇ قاتتىق غېرىپلىق ئىشى،

غېرىپلىقتا قاتقاي تولا ئەر بېشى.

*bu gurbet hali insana çok ağır gelir, gurbette çok meziyetli
insanlar dahi ne yapacaklarını şaşırırlar.*

746. **ğayet** : (< A. g-y-?) nihayet, uç, son, sonsuz || ئاخىر، ئۆچى، مەڭگۈ، چەكسىز

5239. bayat bérse ‘izzin yok ol ğayeti

üküş rahmet içre özüñ rahati

خۇدا بەرسە ئىززەتنى يوق غايىتى،

تولا رەھىمەتدە ئۆزۈڭ راھىتى.

*Tanrı izzet verirse, bunun sonu yoktur;
bol rahmet içinde yaşarsın.*

747. **ğayib** (< A. g-y-b) bellisiz, kayıp || يوقالغان، غايىپ، كۆرۈنمەس

3300. kamuğ ğayib özler körüşse közün

sakınç boldı kışğa sewinçi uzun

جۇدالىق سوغىنىدا كۆرۈشسە ئادەم،

سۆيۈنچى ئۆزۈرار ھەم قىسقىرار غەم.

*birbirini kaybedip, tekrar buluşan şahısların
kederleri kısa, sevinçleri uzun sürer.*

748. **ğazilik** : (< A. g-z-v) gazilik || غازىلىق

3982. ḥac erse tilekiñ kerek neñ tawar

gazılık tilese yéme bu yarar

تەلەگەڭ ھەج ئولسا، كېرەك مال - تاۋار،

غازىيلىق تەلەسەڭ مال ئىشقا يارار.

arzun hacca gitmek ise, bunun için mal ve servet lazımdır;

gazilik dilersen, yine bu servet senin işine yarar.

749. **gevher** : (< F. *gohr*) cevher, mücevher; bk. **güher** || گۆھەر، جەۋھەر

3438. erej arzu ni‘met közün körmediñ

kümüş gevher altın bakır bulmadıñ

يا راهەت، يا ئارزۇ، نېمەت كۆرمىدىڭ،

كۈمۈش - زەر، يا گۆھەر ۋە مىس تاپمىدىڭ.

huzur, arzu ve nimeti gözünle görmedin;

gümüş, mücevher, altın ve bakıra da hiç sahip olmadın.

750. **güher** : (< F. *gohr*) cevher, mücevher; bk. **gevher** || گۆھەر، جەۋھەر

4395. teñizke kirür körse köñlün tükel

güher yinçü yakut çıkarur meşel

كۆرەرسەن، دېڭىزگە كىرۈر كىشىدەك،

گۆھەر، ئىنجۇ، ياقۇت چىقارۇ، دېمەك.

iyice dikkat edersen, onlar denize dalarak,

güher, inci ve yakut çıkaran insanlara benzerler.

751. **gülef** : (< F. *gül+ab*) gül suyu || گۈل سۈيى، ئەتىرگۈل سۈيى، گۈلپ،

5697. saçım boldı yazkı kelef teg orut

sağal boldı suñkur tüsi teg şeşüt

چېچىم بولدى يازدا قۇرغان قاقشال،

ھەم شۇڭقار تۈكىدەك چارلاشتى ساقال.

Saçım, bahar kelef out gibi, kurulaştı;

Sakal ise, sungur tüyü gibi, alaca oldu.

752. **gür** : (< F. *gur*) mezar, makber || گۆر، قەبرە، يەرلىك

1516. isizim yégitlik tiriglik isiz

ökünçün sıgıt birle gürke kirür

ئىست ھەي يىگىتلىك، تىرىكلىك ئىست،

ئۆكۈنچلۈك يىغى بىرلە گۆرگە كىرۈر.

bana yazık oldu, gençliğime ve hayatıma yazık oldu;

pişmanlıkla ve ağlayarak, mezara giriyorum.

753. **güvariş** : (< F. *guvariş*) sindirime yardımcı olan yiyecekler, Hazma yardımcı

olan şeyler || ھەزىم قىلىشقا پايدىسى بولغان يېمەكلىكلەر، جۇۋارىش

2887. kamağ törlüg otlar idişçi tutar

güvariş ya ma‘cun ya çurnı katar

پۈتۈن دورا ئوتنى ئىدىشچى تۇتار،

جۇۋارىش يا مەجۈن، يا سۈرگە قاتار.

içkici-başı her türlü otları hazır bulundurur;

hazım, kuvvet veya müshil ilacı hazırlar.

H

754. **ḥab** : (< A. *h-b-b*) hap || دورا

6590. ya sewda küçeğip meñim artadı ol

közümkemü körnür özüm ḥab içeyi

يا سەۋدا كۈچەيىپ بۇزۇلغانمۇ مېڭەم ،

كۆرۈندىمۇ كۆزگە شۇنداق ، دورا ئىچەي مەن .

veya sevda çoğalarak, beynimemi te'sir etti

veya gözümemi öyle görünüyor; ben bir ilaç içeyim.

755. **ḥaber** : (< A. *h-b-r*) haber || خەۋەر

3302. ayıttı kıadaşların oğgurmışa

esen tép ḥaber bérđi ögdülmişe

سورادى ئۆدغۇرمىش قېرىنداشلىرىن ،

يەتكۈزدى ئۆگدۈلمىش ساقلىق خەۋىرىن .

Odgurmuş akrabalarını soruşturdu;

Ögdülmiş onların sağ ve salim olduklarını söyledi.

756. **ḥabeş** : (< A. *?-b-ş*) siyah ile beyaz arası, koyu esmer renk ||

هەبەش ، قاراتەنلىكلەر

4961. ƙalıƙ bütrü tuttı sewüƙler ƙaşı

ajun boldı zengi ḥabeş kırtışı

مەشۇقلار قېشىدەك بولۇپ ئاسمان ،

هەبەش - زەڭگى تۈسكە كىردى جاھان .

göğün her tarafı aşık ƙaşları ile doldu;

dünya zenci-habeş derisine büründü.

757. **ḥabib**: (< A. *h-b-b*) sevgili, Hz.Peygamber ||

هەبىپ ، قەدىرلىك ، سۆيۈملۈك پەيغەمبەر

0388. ḥabib savçı yolu méni yetteçi

ol oq sawçı bolsu elig tuttaçı

هه بېب ئەلچى يولى كۇپايە ماڭا ،

شۇ ئەلچىلا بولسۇن ماڭا باشپاناھ .

sevgili resulün yolu beni selamete götürecektir;

o resul bizzat bana şefaatt etsin.

758. **ḥac**: (< A. h-c-c) hac || هەج

3982. ḥac erse tilekiñ kerek neñ tawar

gazılıq tilese yéme bu yarar

تىلەگىڭ ھەج ئولسا ، كېرەك مال - تاۋار ،

غازىيلىق تىلەسەڭ مال ئىشقا يارار .

arzun hacca gitmek ise, bunun için mal ve servet lazımdır;

gazilik dilersen, yine bu servet senin işine yarar.

759. **ḥacet** : (< A. h-c-b) ihtiyaç, muhtaçlık, zaruret, lüzûm, zarûrî olan;

ھاجەت ، كېرەكلىك ، زۆرۈرىيەت ، ئېھتىياج ، مۇھتاجلىق ، تەلەپ || arzu, dilek

5879. yanut bérdi ilig ayur ay kişi

reva boldı ḥacet tilekiñ tuşı

جاۋاب بېرىپ ئېلىگ دىدى: ئى كىشى ،

راۋا بولدى ھاجەت تىلەگىڭ تۇشى .

hükümdar cevap verdi: _ey hakiki insan

istediğin gibi, kabul edilmiştir.

760. **ḥacib** : (< A. h-c-b) kapıcı, baş mabeynci [< A. h-c-b Atay 330. Lat. *sekreter*

‘ayrı gizli olan

دەرۋازىنۇھن ، ئوردا كاتىپى ، ھاجىپ ، ئىشك باققۇچى || iş’ sırları bilen]

2442. közi tok kişi işte almaz orunç

orunç alsa ḥacib bolur beg külünç

كۆزى توق كىشى ئىشتا ئالماس پارا ،

بولۇر كۈلكۈلۈك ھاجىپ ئالسا پارا .

*gözü tok olan insan vazife başında rüşvet almaz;
hacip rüvet alırsa, bey gülünç duruma düşer.*

761. **ḥaciblık** : haciplik || هاجیپلیق ، ئوردا کاتیپلیقی

2492. uluğ iş-turur bu ḥaciblık işi

muni başka éltmez meger keḍ kişi

ئۇلۇغ ئىش ئېرۇر بۇ ھاجىپلىق ئىشى ،

قىلالايدۇر بۇ ئىشنى لايىق كىشى .

*bu haciblik işi büyük iştir;
bunu ancak çok ehil insan başarabilir.*

762. **ḥad^d**: (< A. h-d-d) sınır, hudut || ھەددى ، نۇقتىسى ، چىكى

4982. kamuğ neñke ḥad ol teñi belgölüg

teriginde keçürme işiñ ay külüg

جىمى نەرسىنىڭكىم ، چىكى - چىنى بار ،

قاچۇرما بۇ ئۆلچەمنى ، ئەي نامىدار .

*her şeyin hududu ve ölçüsü var;
işin ölçüsünü kaçırma, ey şöhretli insan.*

763. **ḥak^k** : (< A. h-k-k) hak, hakikat, doğru, gerçek ||

ھەق ، ھەقىقىي ، توغرا ، چىن راست ، ھەققانىي

6470. yakınlık neçe boldı yarmak üçün

kanı iş kılıklı köni ḥak üçün

يېقىنلىق بولدى ، بەس ، پۇل - يارماق ئۈچۈن ،

قېنى ئىش قىلغۇچى دۇرۇس ، ھەق ئۈچۈن ؟

*insanlar para uğrunda birbirlerine yakınlaştılar;
doğruluk ve hakikat yolunda iş gören nerede.*

764. **ḥaḳan** : (< A. h-v-k? < T. kagan) hakan || خاقان ، خان

0102. ajunda çawı bardı hakan küsi

körümegli közlerde kitti usı

يېيىلدى جاھانغا خاقان داڭقىسى،

كۆرمىگەن كۆزلەرنىڭ ئۇيقۇسى.

hakanın namı, şanı dünyaya yayıldı;

onu görmeyen gözlerin uykusu kaçtı.

765. **hakiqat:** (< A. h-k-k) bir işin doğrusu, asıl, gerçek || چىنلىق ، توغرىلىق ، ھەقىقەت ،

0920. hakiqat munı bil ay ay toldı sen

ökünçsüz-men eğgü atın ölse-men

بۇنى بىل ھەقىقەت ئەي ئايتولدى سەن،

ئۆكۈنچىسىز مەن ئۆلسەم ياخشى ئات بىلەن.

ey Ay Toldı, sen bunu hakikat bil;

dünyada iyi ad bırakıp da göçersem, pişman olmam.

766. **hakim:** (< A.) hakim || ھېكىم ، ئۇستا ، دانىشمەن

4617. yéme yaxşı aymış otaçı hakim

hakimler sözünü yawuz tigli kim

يانا ياخشى دەپتۇ داۋاچى ھېكىم،

ھېكىملەر سۆزىنى يامان دەيدۇ كىم؟

tabip hakim de çok güzel söylemiş;

hakimlerin sözüne kim fena diyebilir.

767. **hakku'l-yakin :** (< A. h-k-k, y-k-n)) insanın kendi nefsinde ispatlanmış bilgi ||

ھەققۇلىيەقىن ئىنساننىڭ ئۆز ۋۇجۇدىدا ئىسپاتلانغان ھەقىقەت

0011. ay iç taş biligli ay hakku'l-yakin

közümde yırak sen köñülke yakın

ئىچۇ - تاش بىلۇچى ئەي ھەققۇلىيەقن ،
كۆزۈمدىن يىراقسەن كۆڭۈلگە يېقىن .

*ey içi ve dışı bilen, ey hakkı'l –yakın ;
gözden uzaksın, fakat gönüle yakınsın.*

768. **hal** : (< A. h-v-l) hal, durum || ھال ، ئەھۋال ، ھالەت ||

4924. küdelim körelim yéme ay ağı
negü ol ahır hal üç üğlek tağı

كۈتەيلى ، كۆرەيلى يەنە ئەي سېخى ،
زامان ھالى ئاخىر نە بولغاي تېخى .

*bekleyelim, bir bakalım, ey cömert;
sonu ne olacak ve zaman bize daha neler gösterecektir.*

769. **halal** : (< A. h-l-l) helal || ھالال

2752. halal hem haram ağrar erse açā
yarağlığ yarağsıznı bilse seçe

ھالال ھەم ھارامنى ئېچىپ ئايرىسا ،
ياراملىق يارامسىزنى خوپ بايقىسا .

*helal ve haramı iyice ayırıt etmeli;
yarayan ve yaramayanı iyice seçebilmelidir.*

770. **halayık** : (< A. h-l-k) yaratılmış olanlar, mahlûklar, halk ||

مەخلۇقاتلار ، خەلق ، كىشىلەر

0129. bir ança yarutmış halayıkka ol
bir ança kılavuz bulur yitse yol

كىشىگە يۇرۇقلۇق بېرۇر بەزىسى ،
يول يۈتسە كۆرسىتۇر يەنە قانچىسى .

*bir kısmını halk için aydınlatmıştır;
bir kısmı kılavuzdur, insan yolunu kaybederse, bunlarla bulur.*

771. **hali** : (< A. *h-l-y?*) boş || خالىي، بوش، بىكار، چەت، خىلۋەت ||

0765. ilig bir kün oldrup özi yalnıuzun

ewin kıldı hali irikti özün

ئېلىگ ئۆلتۈرۈپ يالغۇز بىر كۈنى،

زېرىكتى ۋە قىلدى خالىي ئويىنى.

bir gün hükümdarın çok canı sıkıldı;

halvet emri verip, yalnız başına kaldı.

772. **halifet** : (< A. *h-l-f*) vekil || ۋەكىل ||

5330. ikinci halifet kerek çın bütün

bodun bulsa inçlik tirilse kutun

ئىككىنچىسى خەلىپەت، تولۇق بولسۇن چىن،

تېپىپ خەلق بەختىنى، كۈ كۆرسۇن ئىمىن.

ikincisi hükümdara vekalet edecek olan kimsedir;

halkın huzuru bulması ve saadette yaşaması için ,

bunun dürüst ve güvenilir bir kimse olması şarttır.

773. **halik** : (< A. *h-l-k*) yaradan, yaratıcı; Allah || ئاللاھ ||

0692. törümiş neñ erse yoqalgu-turur

törütügli halik ne kolsa kılur

تۆرەلگەن نېمەلەر بارى يوقلۇر،

تۆرەلتكەن بىر ئاللاھ، نە قىلسا قىلۇر.

yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır;

yaratan Tanrı ne isterse, onu yapar.

774. **halk** :(< A. *h-l-k*) halk, insanlar, kimseler || ئىنسانلار ||

1661. kılinç edgü bolsa kamuğ halk sewer

kılıkı köni bolsa törke ağır

قىلىقى ياخشىلارنى پۈتۈن خەلق سۆيەر،

خۇيى - پەيلى دۇرسىلار تۆرگە چىقار.

*iyi hareket eden kimseyi her kes sever,
dürüst tabiatli olan imsan baş-köşeye çıkar.*

775. **halva** : (< A. *h-l-v*) helva || هالۋا

3611. *karın toğsa arpa ya halva bir ol
kalur barça artıp tolur kirkü yol*

قوساق تویسا ئارپا یا هالۋا بر ئول ،
قالۇر بارچه ئېشىپ ، تولسا کرەر یول .

*karın doyarsa, arpa veya helva birdir;
hepsi artar, kalır; gireceği yol tıkanır.*

776. **hamd** : (< A. *h-m-d*) hamd || هەمدۇ - سەنا

A0001. *hamd-u sipas- ü minnet ve üküş ögdi teñri ‘azze ve*

هەمدۇ - سانا ، مننەت ۋە سانسىز مەدھىيلەر

*Hamd, şükür, nimet ve sonsuz medih o büyüklük sahibi
ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve.*

777. **hamyet** : (< A. *h-m-y*) hamiyet || ھىمىيەت ، ياردەم

2314. *uluğ tutsa hamyet kür arslanlayu*

ügi teg usuz bolsa tünle sayu

قارا ، بولسۇن ھىمىيەتتە ئۇ ئارسلان ،
كېچەسى ھوقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان .

*arslan gib, hamiyeti yüksek tutmalı;
bakuş gibi, geceleri uykusuz geçirmelidir;*

778. **han** : han, hükümdar || خان ، ھۆكۈمدار

5321. *bu nefsiñ uçuzla ağır bolğa can*

bilig beg bolup kör ukuš bolğa han

خار ئەتسەڭ بۇ نەپسىنى ، ئىززەت تاپۇر جان ،
بىلىم بەگ بولۇپ ، كۆر ، ئەقىل بولۇر خان .

bu nefsine değer verme, canın aziz olur;

bilgi bey olup, akıl hanlık eder.

779. **h^Vansalar** : (< F.) sofra kuran; bk. **hon-salar** || ئاشپەز

S294. Ögdülmiş iligke aş başçı h^Vansalar negü teg kerekin ayur

باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

Ögdülmiş hükümdara aşçı-başının

nasıl olması lazım geldiğini anlatır.

780. **harab**: (< A. h-r-b) harap olma || خاراڭ، ۋەيران بولماق، نابۇت

B0037. bu mülkniñ harabı beķası nedin

ya mülket ķalurı barurı adın

بۇ شاھلىق خاراڭى، باقاسى نەدىن،

ئۇنىڭ تۇرۇشى، كېتىشى نىمەدىن.

devletin harap olması veya beka bulasının neden ileri geldiğini,

bu hakimiyetin nasıl devam ettiğini ve nasıl elden çıktığını;

781. **haram** : (< A. h-r-m) yasak || ھارام

6461. haram birle artuķ ķarardı köñül

ķalal ķayda bulģu tilep ay oģul

ھارام بىرلە ئارتۇق قارايدى كۆڭۈل،

ھالالى قەيەردىن تاپارسەن ئوڭۇل؟

kalpler haram ile çok fazla karardı;

ey oģul, halali nerede arayıp bulmalı.

782. **harf** : (< A. h-r-f) harf || ھەرڧ، سۆز

B0053. bu kaç harfķına men ķumarı saña

ķođundum unıtma du‘a ķıl maña

بۇ بىرنەچچە سۆزنى ۋەسىيەت ساڭا،

قىلىپ قويدۇم، ئۇنتۇما، دۇئا قىل ماڭا.

*Ögdülmiş'in Odgurmuş ile ikinci
defa münazara eğittini anlatır.*

783. **ḥarīf** : (< A. h-r-f) rakip || رهقپ

2634. yana nerd-ü şatranc bilir erse keḍ
ḥarifleri andın ulır erse keḍ

يەنە دامكا - شاخماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئۆتۈپ.

*bundan başka, bir de çok iyi tavla ve satranc oynamasını
bilmeli ve rakiplerini iyice sıkıştırmalıdır.*

784. **ḥarir** : (< A. h-r-r) ipek || يىپەك

5799. ağı keḍti ḥarir özüñ örtti öz
Seni yañsağıuçı körüp ḳamdı köz

كېيىپ دۈردۈن - تاۋار پۈركەندىك ئۆزى،
ھەسەتخورلىرىڭنىڭ قاماشتى كۆزى.

*Sen sırma giydin ve vücudunu ipekler ile örttün;
hased edenlerin gözleri sana bakıp, kamaştı.*

785. **ḥarışlîḳ** : tamahkârlîḳ, ihtiras || تاماكارىلىق ، ھېرىسلىق

4731. ajunda tilekin bulundı özüm
ḥarışlîḳ özindin kiterdi közüm

جاھاندا تىلەككە ئېرىشتىم ئۆزۈم،
ھېرىسلىق يۈزىدىن يۇمۇلدى كۆزۈم.

*ben bu dünyada dileğimi buldum,
her türkü ihtiras gözümünden silindi.*

786. **ḥas** : (< A.) has, mahsus || مەخسۇس ، خاس

0505. iligke yakın ḥas ḥacib erdi bir
atı ersig ilig bile sözke sır

ئېلىككە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى ،
ئۆزى مەرت ئېلىككە ھەم ئەسرار ئىدى .

hükümdara yakın bir has hacib var idi;
çok merd bir insandı ve hükümdarın mahremi-i esrarı idi.

787. **hasım** : (< A.) hasım, düşmanlık || ياۋ، دۈشمەن، رەقىپ ||

1433. haramka katılma yéme kılma küç
kişi kanı tökme haşım kılma öç
ھارامغا قوشۇلما ۋە كۆرسەتمە كۈچ ،
خوسۇمەت قىلىپ تۆكمە قان ، ئالما ئۆچ .

harama karışma, zulüm etme, insan kanı dökme,
düşmanlık besleme ve kin gütmə.

788. **haş** : şiddet, kırınlık || ئاچچىق || تەلۋىلىك ، شىددەت ،

3526. bayat men tigüçi kişide haşı
ajun koldı bardı ol it sakışı
"خۇدا مەن" دېگۈچى ئۇ تەلۋە كىشى ،
بۇ دۇنيانى دەپ كەتتى ، ئىت ئوخشىشى .

"Tanrıyım" _ diye böbürlenen insan dünyaya hakim
olmak istedi ve köpek gibi, gebirip gitti.

789. **haşem** : (< A. h-ş-m) maiyet, hizmetkâr || خىزمەتچى ||

5152. hazine^ haşem sü idisi bolup
tirildi bir ança tilekin bulup
غەزىنە ، ھەشەم ، لەشكىرى بار ئىدى ،
تىلەگىن تېپىپ قانچە ۋاق ياشىدى .

hazinesi, maiyet ve askeri vardı; bunlara dayanarak,
her istediğini buldu ve böylece bir müddet yaşadı.

790. **hısmet**: hiddet, kırgınlık || ئاچچىق || ھەيۋە ،

2303. isizlerke hısmet siyaset kerek

yana eğgüke tutçı hürmet kerek

يامانلارغا ھەيۋەت ، سىياسەت كېرەك ،

يانا ياخشىغا دائىم ھۆرمەت كېرەك .

kötülere haşmet ve siyaset, iyilere ise,

daima hürmet lazımdır.

791. **ḥaṭ^t** : (< A. h-t-t) hat, çizgi; yazı || خەت ، يېزىق

2694. bitigde ḥat uz bolsa açlur köñül

oқиғu kelir baқsa awnur köñül

خېتى ئۆز يېزىلسا ، كۆڭۈل ئېچىلۇر ،

ئوقۇغانچە ئاندىن كۆڭۈل ئاۋۇنۇر .

mektubun hattı güzel olursa, gönül açılır;

onu görünce, insan okumak ister, gönül avunur.

792. **ḥaṭa** : (< A. h-t-') yanlış, yanlışlık, bela, kusur || قۇسۇر || خاتا ، ئاداشقان ، بالا ،

2267. süsin başlasa hem işin işlese

işin başқа ёltse ḥata түşmese

ئىشىن ئىشلىسە ھەم ئەسكەر باشلىسا ،

ئىشى باشقا چىقسا ، خاتالاشىسا .

ordunun başına geçsin ve işini

başarı ile yapsın ve hataya düşmesin.

793. **ḥaṭar** : (< A. h-t-r) tehlike || خەتەر

2152. körü barsa tegme işinde ḥaṭar

ḥaṭarlıғ işig körse tatıғ kiter

قاراپ كۆرسە ، ھەممە ئىشىدا خەتەر ،

خەتەر ئىشنى كۆرسە ، لەززەتمۇ كېتەر .

*dikkat edersen, onun her işinde bir tehlike vardır;
tehlike işin tadı kaçır.*

794. **hâtır** : (< A. h-t-r) gönül, kalp || كۆڭۈل ، يۈز

4393. kılıçta yitigrek bularnıñ tili
yana kıldı yinçege bu hâtır yolu

قېلىچتىن ئىتتىكرەك بۇلارنىڭ تىلى ،
قېلىدىنمۇ نازۇكرەك تەپەككۇر يولى .

*bunların dili kılıçta daha keskindir
ve kalplerinin yolu ise, kıldan incedir.*

795. **hava** : (< A. h-v-y) arzu, heves, nefis || نەپىسى ، ھاۋايى - ھەۋەس

1315. kişi yası kılma özüñ kılma yas
neçe eşgölük kıl hava arzu bas

كەشكە ھەم ئۆزگە قىلما سەن زىيان ،
ھەۋەسنى قويۇپ ، قىل ياخشىلىق ھامان .

*başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme;
hep iyilik yap, kendi hava ve hevesine hakim ol.*

796. **hava** : (< A. h-y-y) Havva, Âdem a.m.'ın eşi ||

ھاۋا ئانا ، ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ جۈپىتى

6391. apalı havalı ajunka ilip
uruğ yaqtı dünya içinde kelip

ئادەم بىرلە ھاۋا جاھانغا چۈشۈپ ،
ئۇرۇق چاچتى دۇنيا ئىچىگە كېلىپ .

*Adem ve Havva yer yüzüne inip,
dünya içinde insan neslini çoğalttı.*

797. **havf** : (< A. h-v-f) korku || خەۋپ - خەتەر

3673. rica havf bu iki kanat sanı ol

bu ikin uçuglı bulur kökke yol

ئۆمست، خەۋپ - بۇ ئىككى قاناتتەكلا ئول،

كىم ئوچسا بۇنىڭلە تاپۇر كۆككە يول.

Rica ile havf, bu ikisi iki kanat gibidir;

bu ikisi ile uçan göğhe yol bulur.

798. **hay:** hey || ۋاي

6070. neçe qarşı ordu bezeklig saray

ölüm buzdı barça turu kaldı hay

نېچە قەسر، ئوردا، بېزەكلىك ساراي،

نى بۇزدى ئۆلۈم، قىلدى ۋەيرانە، ۋاي!

hey, ölüm nice konak, köşk ve süslü sarayları

darmadağın etti ve ıssız bıraktı.

799. **haydar :** (< A. h-y-d-r) Haydar, Ali r.h || ھەيدەر، ھەزرىتى ئەلى

6549. özüm haydar erse yaşın teg kılıçlığı

ya rüstemleyü men ajunda çawıktım

چېقىندەك قىلىچلىق ھەيدەر ئەرسەم ئۆزۈم،

يا رۇستەمدەك جاھانغا داغقىم تاراتتىم.

Yıldırım kılıçlı Haydar veya Rüstem gibi,

dünyada meşhur oldum.

800. **hayl :** (< A. h-y-l) takım, zümre; topluluk || گۇرۇھ، توپ، دۆۋە

2323. kerek hayl başına bu bir kaç kılık

itilse işi ötrü tüzse yorık

كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۈچۈن،

ئىشنى رەتلىسە، تۈزەپ يول - يوسۇن.

*işinde muvavvak olması ve gidişinin düzenlenmesi için,
kumandanda şu bir kaç vasıf bulunmalıdır.*

801. **ḥayr** : (< A. h-y-r) iyilik, iyi iş || خەير، ئېھسان، ياخشىلىق، ئەزگۈلۈك

5062. kiçig bolsa imin uluğ şerrindin
selamet bulunsa umup ḥayrındin

كىچىك بولسا ئىمىن ئۇلۇغ شەرىدىن،
سالامەتلىك تېپىپ ئۇنىڭ خەيرىدىن.

*küçükler büyüklerin şerrinden emin olmalıdırlar;
böylece onlardan hayır umarak, emniyet içinde yaşarlar.*

802. **ḥazan** : (< F.) güz mevsimi, sonbahar || خازان، كۈز

6531. yaruḳ yaz teg erdim tümen tü çéçeklig
ḥazanmu tüşüttüm kamuḡnı kurıttım

يورۇق يازدەك ئەردىم تۈمەن رەڭ چىچەك،
خازان بولدىمىكىن، ھەممىنى قۇرۇتتۇم.

*rengarenk çiçekler ile dolu, parlak bahar gibi idim;
hazanamı uğrattım, hepsini kuruttum.*

803. **ḥazer** : (< A. hadar) sakınma || ھەزەر، ساقلىنىش، ئېھتىيات

1337. bor içme zinaka qatılma ḥazer
bu iki çıḡaylıq tonını keḍer

مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۈرەر.

*şarap içme, zina etme, kendini koru;
ikisi de insana yoksulluk elbisesini giydirir.*

804. **ḥazine** : (< A. hazina^t) hazine, değerli eşyanın ve paranın saklandığı yer ||

خەزىنە، پۇل، ئالتۇن، كۈمۈش، تىللا ۋە باشقا قىممەت باھالىق
بۇيۇملار ساقلىنىدىغان مەخسۇس جاي

1190. *hazine*^ bu neñ bola başqa yuluş

esen bol yana bolğa altun kümüş

غەزىنە ، مۈلۈك - مال گەر ئولسا پانا ،

ئىسەن بول ، تېپىلار بۇ بايلىق يانا .

hazine ve mal baş için fidye olabiliyorsa

sen sağ ol, altın-gümüş tekrar yerine gelir.

805. **hem** : (< F. *ham*) hem, bir de, ve || هەم ، ۋە

0314. *kişen* ol *kişike* bilig hem ukuş

kişenlig yarağısızka barmaz üküş

كىشىگە ئەقىل ۋە بىلىمدۇر كىشەن ،

يامانلىق قىلالىماس ئەر كىشەن بىلەن .

bilgi ve akıl insan için bir köstektir;

köstekli olan, yakışıksız şeylere pek gitmez.

806. **hendese** : (< A. < F. *andaza*) geometri || گېئومېتىر

2783. *elig* sağışında keçer erse sen

kerek *hendese* sağışı tutsa sen

ھېسابتا تۆت ئەمەل ئوققاچ ، كېيىن سەن ،

شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندەسە بىلەن .

kara-cümleden sonra, hendese hesabını

ele alması lazımdır.

807. **hergiz** : (< F. *hargiz*) asla, hiçbir zaman || ھەرگىز ، پەقەت ، زادى ، ئەسلا ، قەتئىي ||

1065. kerek tut otaçı kerek erse kam

ölüglike *hergiz* asığ kılmaz em

تېۋىپنى قىچقىرىغىن ۋە خاھى داخان ،

ئۆلۈمگە داۋا نەپى بەرمەس ھامان .

ister tabip getir, ister kam;

ölmekte olana hiç bir ilac fayda vermez.

808. **hıtay** : (< *kıtay*) Hıtay, Orta Çin || تاۋغاچ ، قىتان

0068. yağız yér yaşıl torqu yüzke badı

hıtay arkışı yağtı tawğaç eği

قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقنى ،

تاۋغاچ رەختى يايىدى قىتان كارۋىنى .

kara yer yüzüne yeşil ipek bağladı;

hıtay kervanı da bunun üstüne çin kumaşı yaydı.

809. **hiyanet** : (< A. *hiyanat*, *h-y-n*) hiyanet, hâinlik || خائىنلىق ، خىيانەت

2865. hiyanet kayu yérde urşa ađak

asıg bérġü barça kaçır keç yırak

خىيانەت قەيەرگە گەر باسسا ئاياق ،

قاچار پايدىلىق ئىش ھەممىسى يىراق .

hiyanet nereye ayak basarsa, faydalı olan

her şey oradan çok uzaklara kaçır.

810. **hiç** : (< F.) hiç || ھېچ

5415. tirigke ağın hiç yok erse kıyın

tap erdi bu açığ ölümke baktırın

جاپا بولمىسا ھېچ تىرىككە ئەگەر ،

بۇ ئاچچىق ئۆلۈمگە بىر قاراش يېتەر .

insan için başka hiç bir eziyet olmasa bile,

bu acı ölüme bakmak kafidir.

811. **hikmet** : (< A. *hikmat*, *h-k-m*) hikmet || ھېكمەت ، ئەقىل ، ئىدراك

1198. hakimlerke hikmet asığ kılmadı

bügülerke bilgi elig tutmadı

ھېكمەلەرگە ھېكمەت پايدا قىلىمىدى ،

ئالىملارغا ئىلىم ياردەم بەرمىدى .

*hakimlere hikmetleri fayda etmedi;
bilginlere bilgileri yardım etmedi.*

812. **hıl** : (< A. *hayl, h-y-l*) takım [şıh gibi] || خل، توپ

0652. tutuzmadımu kör saña hıl başıñ
basınma begiñni küdezgil başıñ

نەسپەت بەرمىدىڭمۇ ساڭا توپ بېشاڭ،
بېگىڭنى باسما سەن، كۈزەتكىن بېشاڭ.

*sana takım-başın: _ beyine karşı kafa tutma,
başını gözet! _ diye emir vermedimi?*

813. **hıl‘at** : (< A. *h-l-’*) padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye
giydirilen elbise, itibar || خىلئەت، پادىشاھ تەرىپىدىن تەقدىم قىلىنغان كىيىم، تون - تەلپەك

B0061. ağırlamış artuğ üküş hıl‘at

kalemniñ haqı tép uquş hürmeti

قەدىرلەپ ئۇنى كۆپ بېرىپ خىلئەتى،
قەلەم ھەققى دەپ كۆپ قىلىپ ھۆرمىتى.

*akıla karşı hürmet ve kalemin hakkıdır diye, hükümdar ona
çok itibar etmiş ve çok ihsanlarda bulunmuştur.*

814. **hile** : (< A. *hila, h-y-l*) hile, tedbir, care || ھىيلە، ساختىلىق، نەيرەك

1182. negü bar ajunda añar hilesiz

negü hile bar kim añar çaresiz

نېمە بار جاھاندا ئاڭا ھىيلە يوق،

نېمە ھىيلە باردۇر، ئاڭا چارە يوق؟

*dünyada ne var ki , ona karşı bir tedbir bulunmasın;
ne tedbir var ki, ona karşı bir çare bulunmasın.*

815. **himmet** : (< A. *himmat, h-m-m*) gayret, emek, çalışma, çabalama ||

غەيرەت، تىرىشماق، ئەمگەك

0414. kişilikke himmet mürüvvet gerek

kişi kadri himmet mürüvvet yañı

مۇرۇۋەت، ھىممەتلىك قەدەر ئۆلچىنۇر،

كىشىلىككە مۇرۇۋەت، ھىممەت كېرەك.

insan için himmet ve mürüvvet gerek;

insanın kıymeti himmet ve mürüvvet ile ölçülür.

816. **hindi** : (< F.) hintli [< sind] || ھىندى

0094. esirdin keligli kalık kuşları

qayu ray-i hindi qayu qayşarı

پازادىن كېلۇچى ساما قۇشلىرى،

بىرى راۋى ھىندى، بىرى قەيسەرى.

esirden gelen sema kuşları,

kimi ray-i hindi, kimi kayseri;

817. **hindu**: (< A.) hindu, hintli [< sind] || ھىندى

5000. ağırtağı begler özin hem sözün

kerek hindu bolsun kümüş yuluğı

ھۆرمەتلىك بەگ سۆزىن ھەم ئۆزىن،

سېتىپ ئالغان ھىندۇ قولى ئولسا تېخى.

bu bey para ile satın alınmış köle dahi olsa, onun hem

kendisine, hem de emrine riayet göstermelidir.

818. **hired** : (< F. *hirad*) akıl, fikir, zihn || زېھىن، ئەس - ھوش، ئەقىل، ئىدراك

6132. ıdı yakşı aymış kör üğrüm talu

biliglig ukušluğ hiredi tolu

ئەقىل، ئاك، بىلىمدە سەرە - خىل بىر ئەر،

ئەجەپ ياخشى ئېيتىش، ئىشت، نېمە دەر؟

bak, yüksek, seçkin, bilgili ve çok akıllı

insan ne kadar güzel söylemiş.

819. **hışar** : (< A. *h-s-r*) kale || ھېسار، قورغان، قەلئە

4546. begig hoşni kılma ya yağgun ögüz

hışarkā yakın turma ay köñli tüz

تاشار دەريا بەگنىڭ بولما خوشنىسى،

يېقىن تۇرمسا ھىسارغا ئەقىل ئىگىسى.

beye veya taşan nehre komşu olma;

hisara yakın durma, ey dürüst kalpli insan.

820. **hon-salar** : (< F. *h^von-salar*) sofra kuran bk. **h^van-salar**) || ئاشپەز

C0040. bab aş başçısı hon-salar negü teg kerekin ayur

ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئىلىكىگە ئېيتقانلىرى

Aşçılar-başının nasıl olması gerektiğini anlatır.

821. **hoş** : (< F.) güzel || خوش، گۈزەل

0589. bu ay toldı aydı ay ilig kutı

tapuğ birle hoş boldı kulluk atı

بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،

بولۇر خىزمەتلە ياخشى قۇللۇق ئېتى.

Ay-Toldı dedi: ey devletli hükümdar

kulluk adı hizmet etmekle güzelleşir.

822. **huccet** : (< A. *huccat, h-c-c*) delil || ھۆججەت

2129. bu sözke yanutı bu beyt ol tanuk

tanuk qayda bolsa bu huccet anuk

بۇ سۆزگە جاۋاب ھەم گۇۋاھ بۇ بېيت،

گۇۋاھ قايدا بولسا، شۇ - ھۆججەت، ئىشت.

şu beytler bu söze cevap ve şahittir;

şahit nerede ise, huccet de oaradadır.

823. **hukama:** (< A. *hukama*, *h-k-m*) hekimler, âlimler, bilginler ||

ھېكىملەر، دانىشمەن، پەيلاسۇپ

A0020. hükemaları ayinü'l-memleke^ tédiler, meşrıklıqlar zinetü'l

مۆلكىنىڭ ھېكىملىرى «ئايىنۇل مەلىكە» (مەملىكەتنىڭ دەستۇرى) دېسە، مەشرىقلىقلار

«زىننەتۇلئۇمرا» (ئەمىرلەر زىننىتى) دېدى؛

hakimler_Ayinü' l-memleke ve meşrıkliler Zinetü' l-ümera

824. **hukm** (< A. *h-k-m*) hüküm, emir || ھۆكۈم، بۇيرۇق، ئەمىر

1261. maña tegdi hükümñ barur-men munu

bir ök oğlum erdi қоdur-men unu

ماڭا كەلدى ھۆكۈمڭ، بارۇرمەن مانا،

ئىدى بىرلا ئوغلۇم، قويۇرمەن مانا.

hükümün bugün bana ulaştı, işte gidiyorum;

bir tek oğlum vardı, onu da şimdi bırakıyorum.

825. **hurmet** : (< A. *hurmat*, *h-r-m*) hürmet, itibar, ikram

|| ھۆرمەت، قەدىرلەش، ئەزىزلەش، ئىززەت، ئېھتىرام

4996. ilig él begi ol boğunka uluğ

añar kılgu hurmet ağırılık kamuğ

ئېلىگ - ئەل بېگى، خەلق ئۇلۇغى، تامام،

ئوڭا قىلغۇلۇقتۇر پۈتۈن ئېھتىرام.

hükümdar memleketin beyi ve halkın büyüğüdür;

ona her türlü hurmet ve tazimi göstermek lazımdır.

826. **hüner** : (< F. *hunar*) hüner || ھۈنەر، ئۈستىلىق، ماھارەت، سەنئەت

B0054. baқа kör kitabını bu térgen kişi

hünerlîğ er ermiş kişiler başı

كۆرەرسەن كىتابنى بۇ يازغان كىشى،

ھۈنەرلىك ئەرەنكەن، كىشىلەر بېشى.

*dikkatle bak, bu kitabı te'lif eden insanlar arasında
ileri gelen, hünerli bir kimse imiş.*

I

827. **ıçgın** - : kaçırmak; kaybedilmek, yok edilmek, elden gitmek; yakalatmak ||

يوقتتلىماق ، قاچۇرماق ، قولغا ئالغۇزماق

2350. süsin keç küdezse til ıçgınmasa

süsi az üküşin yağı bilmesa

قوشۇننى كۈزەتسۇن ، ئۇ تىل بەرمىسۇن ،

قوشۇن ئازمۇ - كۆپ ياۋ ئۇنى بىلمىسۇن .

askerini çok iyi gözetmeli ve dil yakalatmamalıdır;

askerinin az veya çok olduğundan düşman haberdar olmamalıdır.

828. **ıd** : koku, misk; bk. **yıd, yıpar** || **بۇي** ، پۇراق ، ھىد

6514. yıpardın yıpar oğ yıdır ol ıdı

peliddin kelir ol arıgsız yıdı

ئىپاردىن ئىپارنىڭ ھىدى تارىلۇر ،

پەللىدىن ئېرىغسىز پۇراق چېچىلۇر .

misktin ancak misk kokusu gelir;

fena koku murdar şeyden çıkar.

829. **ıd** - : salmak, göndermek, serbest bırakmak; geçirmek, ulaştırmak ||

قاچۇرماق ، تاشلىماق ، ئەۋەتمەك ، سالماق

1116. ökündi ayur ay tiriglik isiz

yawalıqqa ıdtım isiz körk beğiz

دېدى ئۇ ئۆكۈنۈپ: ھاياتىم ئىست ،

بىكارغا ئۆتتى - كەتتى كۆركۈم ، ئىست .

*peşiman oldu ve: ey hayat, ey güzellik
ne yazık ki, sizi boşuna harcadım dedi;*

830. ıdış : kap, kaden, tas, bardak, içki bk. ıdış || ئىدىش ، كۆپ ، تاجاق ، قاچا ، لېگەن ||

6045. ıdışlıgı suwuğ sen alıp içtükün
tiriglik uzun bolğa yıldız kökün

قاچادىكى سۈنى ئىچكىنىڭ پۈتۈن ،
ھايات يىلتىزىنىڭ بولغۇسىدۇر ئۇزۇن .

*kaptaki suyu alıp içmek kendinin ve neslinin
uzun hayata nail olacağına delalettir.*

833. ıduğ kutlu ve mübarek olan, mukaddes, aziz || ئۇلۇغ ، قۇتلۇق ، ئەزىز ، مۇقەددەس ||

0433. körü barsa yaxşı ayur uş bu söz
sınap sözlegüçi ıduğ kutluğ öz

بۇ ھەقتە سۆزىنى سىناپ سۆزلىگەن ،
بىر قۇتلۇق ئەزىز ئەر مۇنۇنى دېگەن .

*aziz ve mübarek bir insanın tecrübe ile söylediği
şu söz dikkat edilirse, çok yerindedir.*

834. ıla: İla ülkesi, Hıla mören || ئىلا دۆلىتى ||

0841. negü tér eşitgil ıla atlığı
tapuğun beğümiş kişi kutluğı

ئىشتىكىن نېمە دەر ئىلا ئاتلىقى ،
ئىش ئىشلەپ چوڭايغان كىشى قۇتلۇقى .

*ıla ülkesinin hizmet ederek, ikbale ermiş şöhrət
kazanmış kudretli şahsiyeti ne der, dinle*

835. ılq - : iltihaplamak, mikrop kapmak, tahrip olmak ||

مىكروپلانماق ، يېرىتىدماق ، بۇزۇلماق

0337. bu bir kaç neñ ol kör kişike yawuz

munı kılsa yalñuq ılıkar et öz

بۇ بىر نەچچە نەرسە كىشىگە ياۋۇز

بۇنى قىلسا كىشى بۇزار ئۆزنى - ئۆز:

*bak, şu bir kaç şey insan için kötüdür;
insan bunları bilirse, kendisini korumuş olur.*

836. **ılmğa** : kâtip, sır kâtibi [ır-^lm+çı] || كاتىپ، پۈتۈكچى

4065. kayusı sü başı kayusı hacib

kayusı ılımğa bolur söz açıp

بولۇر بىرىسى ھاجىپ، قوماندا بىرى،

بىرى كاتىپ بولۇپ، يازار سىرلىرى.

*kimi sü- başı, kimi hacip, kimi hükümdarın
sır tevdi ettiği katibi olur.*

837. **ımğa** : dağ keçisi < moğ. Imagan, mal müdürü ||

تاغ ئۆچكىسى، مال (سېلىق) يېغىدىغان ئادەم

5373. kayada yorıglı bu ımğa teke

kutulmaz seniñdin ay ersig böke

قىيالاردا يۈرگەن كىيىك - تاغ تېكە،

سېنىڭدىن قۇتۇلىماس، ئى باتۇر - بۆكە.

*kayalara tırmanan bu dağ keçileri ve geyikler;
ey yiğit pehlivan, hiç bir senin elinden kurtulamaz.*

838. **ımal** : anası hakan soyundan babası halktan olan bütün gençlere verilen san,
beyoğlu, inanılır insan || ئانىسى پادىشاھ جەمەتىدىن، دادىسى ئاۋام خەلقىتىن بولغان

پۈتۈن ياشلارغا بېرىلگەن ئۇنۋان، بەگزادە، ئىشەنچلىك ئىنسان

4497. ay yinçe saşınuq tilegli ımal

munı bulsa bulduñ bu tört neñ tükel

ئەي تەقۋادار خوتۇن ئىستەر بەگزادە ،
تېپىلسا ئۇ ، بولغاي تۆت شەرت ئىپادە .

*ey alacağı kadının takva sahibi olmasını iseyen beyzade,
böylesine rastlarsan, her dört şeyi de bir arada elde etmiş olursun*

839. inan - : inanmak, güvenmek || ئىشەنمەك ، راست دەپ بىلىمەك

2374. inanur erig kılgıl öñdün kédin
oñuñdın soluñdın bir ança adın

ئىشەنچىلىك كىشىنى قوي ئالدىن ، كېيىن ،
بېكىت ئۆك - سولغا يانا باشقىدىن .

*öne ve arkaya emin kimseleri koy;
bir kısmını da sağa ve sola yerleştir.*

840. inanç : inanılan, güvenilen; inanma, güvenme || ئىشەنچ ، ئىشەنچىلىك

6586. adaş koldaşım tép inanç boldaçı kim
anı beg kıılıp men özüm kıl bolayı

ئاداش - قولدىشىمدىن كىمىم بار ئىشەنچىلىك ،
ئۇنى مەن قىلىپ بەگ ، ئۆزۈم قۇل بولاي مەن .

*arkadaş ve dost diye itimat edilecek kim var;
ben onu bey yapıp, kendim ona kul olayım.*

841. inç¹k : ah vah, inleye-inleye; bitkin < inç⁺k [tınç] ||

ئىنجىق ، چىڭقىلىش ، ئىگرىماق

1236. telim dünya yégli seniñde oza
koğup bardı barça bu inçık öze

سېنىڭدىن بۇرۇن كۆپ نېمەتلەر يېگەن ،
كىشىلەرمۇ كەتكەن شۇ ئىنجىق بىلەن .

*senden önce dünyanın zevkini tadan çok kimse,
ah-ah ederek, onu bırakıp gitti.*

842. **ınç^lkla-** : inlemek, inildemek; sızlanmak, şikâyet etmek [*< ınç+^lk+la-*, *tinç*]

ئىنجىقلىماق ، ئېگىرېماق ، ۋايىجانلىماق ، ۋايىسىماق ||

6407. ökünçün yaturlar kör ınçıklayu

küsep eşgölükni miñ arzu yéyü

ياتۇرلەر پۇشايماندا ئىنجىقلىشىپ ،

كۈتۈپ ياخشىلىقنى مەڭ ئارزۇ قىلىپ .

bak, peşimanlıqla inleyip yatarlar;

bin iştiyak ile iyilik isterler.

843. **ınğa:** daha kötü, en kötü, daha aşağı; alçak, namussuz, rezil ||

يامان ، ئەسكى ، رەزىل ، نومۇسسىز ، پەس

1672. saranlıkta ınğa negü bar adın

térer neñ yéyümez qalır neñ kéđin

بېخىللىقتىن ئۆزگە يامان نېمە بار؟

يېمەستىن يىغار مال ، كېيىن مال قالار .

hasislikten daha kötü başka ne var;

hasis toplar, yiyemez ve malı arkada kalır.

844. **ısır-** : ısırmak || چاقماق ، چىشلىمەك ، نەشتىرنى سانجماق ||

3399. çibun boldı düşman yañanka beğük

ısırsa yañanıg suçıtur keç ök

چېۋىن بولدى پىلنىڭ يوغان دۈشمىنى ،

چېقىۋەرسە ، ئاخىر سەكرىتۇر ئۇنى .

sinek fil için büyük bir düşmandır;

fil i sardığı zaman, onu zıp zıp zıplatır (tekrar)

845. **ış :** sis || ئىس

3283. yaşık yandı yérke yaqurdı başın

yaruk dünya meñzi kızardı ışın

قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن ،
يورۇق دۇنيا مەڭزىن قىزارتتى تۈسەن .

*güneş döndü, başını yere yaklaştırdı;
dünyanın aydınlık yüzü kırmızı sise бүрүндү.*

846. **ışan** - : itimad etmek, inanmak, güvenmek || ئىشەنمەك

5847. seniñde bağırsak adım yok maña
inanıp ısanur-men emdi saña

سېنىڭدىن كۆيۈمچان كىشى يوق ماڭا ،
پۈتۈن چىن ئىشەنپ يۈرەرمەن ساڭا .

*bana karşı senden daha bağlı kimse yoktur;
ben imdi sana inanır ve itimat ederim.*

847. **ıt** : it, köpek; bk. **it** || ئىت

2047. kür arslan bolu bérse ıtқа başı
bu ıt barça arslan bolur öz tuşı

بولۇۋەرسە ئىتقا ، كۆر باش ئارسلان ،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانسىمان .

*arslan köpekler baş olursa, köpeklerin her biri
kendi karşısındakine arslan kesilir.*

848. **ıvıķ** : kayalıklarda yaşayan geyik || ئاق كېيىك

5374. sıgun muyğak erse suķak ya ıvıķ
saña yém tükemez ay eđgü kılıķ

چىشى ئەرگەك تاغ ئۆچكە ، ئۇن ، ئاق كېيىك ،
ساڭا تۈگمەس يەم ، ئى ئۆز مېجەزلىك .

*erkek ve dişi dağ keçileri, ak geyik veya sarp kaya geyikleri,
bunlar senin için tükenmez bir yiyecek, en iyi tabiatlı.*

849. **ıyar** : (< A. ‘-y-r) ayar || تەڭشەك

5575. birisi iliñde arıǵ tut kümüş

‘ıyarın küdeşgil ay bilgi üküş

برى ئۆز ئېلىڭدە كۈمۈشنى پاك ئەت،

ئەي ئىلمى كۆپ ئەرسەن، ئايارىن كۈزەت.

Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın,

onun aýarını koru, ey bilgili insan.

850. ız : iz, nişan; bk. ız || ئىز، بەلگە، ئىزنا

4411. fesad ol buzuǵlı tüpüg yıldızıǵ

fesad ol buzuǵlı bu eǵǵü ızıǵ

تۈپۈڭ - يىلتىزىڭنى پاساتلىق قىزار،

بۇ ياخشى ئىزىڭنى پاساتلىق بۇزار.

her şeyin aslını, esasını bozan fesaddır;

her iyi izi ortadan silen fesaddır.

851. ئىبرەت، ساۋاق || 851. **'ibret** : (< A. *'ibrat*, *'-b-r*) *ibret*, kötü bir hâdiseden alınan ders

6174. munuķı körür sen meniñ halimi

saña bolsu 'ibret otı kıl emi

مانا، ئەي كۆرەرسەن ھالىمنى مېنىڭ،

ساڭا ئىبرەت ئۇ، قىل داۋاسىن ئۇنىڭ.

benim halimi işte sen görüyorsun, bu sana ibret olsun;

buna göre bir çare ve tedbir al.

852. مىزامىر، سۈرە ئەبرى || 852. **'ibri** : (< A. *'-b-r*) *mezamir*, Zebur'un sureleri

5677. sükiç kıptı örlep kalıķķa ağıp

ünün sumlıdı suri 'ibri oķıp

سەھەر قۇشى قۇپتى ئەگىپ ئۇچۇپ،

ناۋا قىلدى سايىراپ مىزامىر ئوقۇپ.

seher kuşu kalktı ve göğe doğru yükseldi;

Mezamir okur gibi, yabancı bir dilde ötmeğe başladı.

853. ئىچى || 853. **iç** : iç

1643. oñardı törü hem toķu iç tapuğ

açıldı tapuğdın tilemiş kapuğ

تۈزەلدى ئادەت ھەم ئىچكى ئىش، قانۇن،

ئېچىلدى خىزمەتلە ئىشكە پۈتۈن.

kanun, erkan ve iç-hizmeti muvaffakiyetle yerine getirdi;

bu hizmetinden dolayı, kendisine arzu ettiği kalıplar açıldı.

854. ئىچمەك || 854. **iç -** : içmek

0814. urağun yéme ol kişiler içەر

özi küçkey erse könidin kaçار

بۇ تۇرغان ئۇراغۇن شۇنداقلا ئىچەر،
كى زورلۇق ئىشلىتىپ ئەدىلدىن كېچەر.

*zehir gibi, acı olan bu Hind otunu ise,
zorbalar ve doğruluktan kaçan kimseler içer.*

855. **içgüçi** : içkiye düşkün, içkiye muhtela || ھاراقكەش مەيخور،

2106. begi içgüçi bolsa mufsid otun

kamuğ içgüçi boldı boğnı bütün

بېگى بولسا مەيخور، قوپال ھەم بۇزۇق،
ھاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق.

*bey içkiye müptela, müfsit ve kaba olursa,
onun bütün halkı da ayyaş olur.*

856. **içim** : içecek || ئىچكىم، ئىچمىلىك

4769. karın toğguça yé kamuğ yém içim

kerek arpa yür tut tođurđu açım

قوساق تويغىچەدۇر بۇ ئىچكىم - يېمەك،
تېرىق ياكى ئارپا تويارلىق دېمەك.

*her yiyecek ve içecekten ancak karnı doyuracak kadar yemeli;
içinde ister arpa, ister darı olsun, bu da benim karnımı doyuracaktır.*

857. **içre** : içerisinde, içinde || ئىچىدە، ئىچى

2791. bolur qarşı içre ağıçı işi

özin keç küdeşgü bu yañlıg kişi

سارايدا بولۇر بۇ غەزىنچى ئىشى،
ئۆزىن ساقلىغاي بەك بۇ ياڭلىغ كىشى.

*hazinedarın işi saray içinde olur; hukümdarın yakınında
çalışan kimseler kendilerine çok dikkat etmelidirler.*

858. içür- : içirmek || ئىچۈرمەك

1192. üle neñ kişike yitür hem içür

séni neñ keçürgey sen anı keçür

كەشكە ئۆلەشتۈر مال، يېدۈر، ئىچۈر،

سېنى مال كەچۈرگەي، ئۇنى سەن كەچۈر.

malını insanlara dağıt, yedir ve içir;

mal seni kullanacağına, sen onu kullan.

859. idi : iyi, pek, çok. [Krş. iyi hasta oldu.] || بەك، ناھايىتى، تازا، كۆپ

2221. sakış saklının boldı atı sakış

körü barsa sakış idi ök sak iş

ھېساب ساقلىغىدىن ئاتالدى «ساقش».

كۆرەرسەن، ھېساب ئۇ ئۆزى بەك ساق ئىش.

hesabın adı hesaplı davranmaktan hesap olmuştur;

dikkat edilirse, hesap çok hesaplı bir iştir.

860. idil : efendi, sahip; Rap, Tanrı || ئىگە، ساھىپ، تەڭرى، خۇدا

1271. küdezildi kimni küdezse idi

tilek buldı ni‘met talusın yédi

ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،

تىلەككە يېتىپ ياخشى نېمەتلىنۇر.

Tanrı kimi gözetirse, o gözetilir,

dileğini bulur ve nimetin iyisine nail olur.

861. idilik : efendilik || ئىگىلىك، ئەپەندىلىك

6510. kuluñ men idim sen kul atı kul ok

idim sen tüzün sen idilik kıl ok

ئىگەم سەن، قۇلۇڭ مەن، قۇل ئاتى، قۇل ئول،
ئىگەم سەن رەھىملىك، ماڭا ئىگە بول.

*ben kulunum, sen rabbimsin, kulun adı kuldur;
sen rabbimsin, merhametlisin, sen efendiliğini göster.*

862. **ıdış:** kadeh, taş, bardak, içki; bk. **ıdış** || مەي قەدەھ،

2886. anın ötrü bolsa ıdış tutğuçı
yarağay bu işke yetilgey küçi

ئۇ بولسۇن شۇياڭلىغ قەدەھ تۇتقۇچى،
ياساشقا مەينىمۇ يېتىشىسە كۈچى.

*bu işe içkiyi iyi muhafaza eden ve bunu
hazırlamağa muktedir böyle biri münasip olur.*

863. **ıdışçı :** içkici, şarapçı || شاراپچى، ئىچكىلىك بېشى

2557. ıdışçı töşekçi yéme aşçıka
tüzü köz kemişse yéme tuğçıka

كۈزەتسۇن ئۇ دائىم شاراپچى خادىم،
تۆشەكچى ۋە ئاشپەز، تۇغچىنىمۇ ھەم.

*kapıcı-başı şarapçı, döşekçi, aşçı
ve tuğcuları hep göz önünde tutmalıdır.*

864. **ig :** hastalık, hasta || كېسەللەك، ئاغرىق، بېتاب، بىمار

4674. boğuzdın kirür ig kişiğe aşın
kişig ig qaritur tükemez yaşın

ئېغىزدىن كىرۈر ئاش بىلەن بۇ كېسەل،
قېرىتۈر كىشىنى يېشىدىن ئەۋەل.

*insana hastalık boğazdan ve yemekle birlikte girer;
hastalık insanı ihtiyarlatır ve o ömrünü tamamlayamaz.*

865. **igçil** : hastalıklı, hasta || كېسەلچان ، كېسەل

4672. üküş yégli yalñuķ kör igçil bolur

sarığ meñzi qowdaķ atı él bolur

تولا يىگەن ئادەم كېسەلچان بولۇر ،

سېرىق يۈز ، ياداڭغۇ ، ئۆزىن خار قىلۇر .

çok yiyen insan her vakit hastalıklı olur;

yüzü sarı, kendisi cılız olur ve itibardan düşer.

866. **igdlı** - : terbiye edilmek, eğitilmek || تەربىيە قىلىماق ، يېتىشتۈرمەك

3281. ilel tēp turup çıķtı ögdülmişe

ol edgü kılınç birle igdlımişe

گۈزەل تەربىيلىك ، يەن خۇش ئەدەپ ،

بۇ ئۆگدۈلمىش چىقتى "باش ئۈستىگە" دەپ .

İyi terbiyeye, iyi tavır ve harekete sahip olan Öğdülmiş:

__ “Baş üstüne !” __ diyerek, kalkılıp çıktı.

867. **igdlıle** - : beslemek || باقماق

6559. yılan kurt koñuz yémi öz igdileyü

bu ni‘met bile men negüke igıdtım

يىلان ، قوڭغۇز - قۇرت يېمى بۇ بەدەننى ،

بۇ نېمەت بىلەن نىچۈك شۇنچە سەمىرتتىم .

yılan, haşerat ve böceklerin yemi olan bu vücudu

ben neden nimet içinde besleyerek, teiştirdim.

868. **igdiş** : anaları bir olan || ئانا بىر ، قېرىنداش ،

1554. men igdiş kuluñ men tapuğçı seniñ

yuluğ bolsu canım iligke meniñ

ئۆستۈرگەن قۇلۇڭمەن ، خىزمەتچىڭ سېنىڭ ،

پىدا بولسۇن ئېلىڭگە جانىم مېنىڭ .

*ben senin himaye ettiğin bir kulunum, senin hizmetkarınım;
hükümdar için canım feda olsun.*

869. **igdişçi** : hayvan yetiştirici [*igid-iş+çi*] || چارۋىچى ، مالچى

4439. muniñda basa ol bu igdişçiler

ķamuğ yılķılarkķa bular başçılar

بۇلاردىن كېلەر سوڭ بۇ چارۋىچىلار ،

پۈتۈن يىللىقلارغا بلۇر باشچىلار .

*bundan sonra hayvan yetiştirenler gelir;
hayvan sürülerinin başında bunlar bulunurlar.*

870. **igid** - : terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek, beslemek ||

ئۆگەتمەك ، تەربىيەلەمەك ، يېتىشتۈرمەك ، باقماق

1257. ayur ay idim sen törüttüñ tözüg

yemi birle igdür sen sansız özüñ

دېدى: سەن ياراتتىڭ ئۆزۈڭ ھەممىنى ،

بېرۇرسەن بۇ سانسىز جانلىق رىزقىنى .

*ey rabbim, sen her şeyi yarattın ;
sayısız mahlukların rızkını rızkını ihsan edersin dedi.*

871. **igle** - : hastalanmak, hasta olmak || بىتاب بولماق ، كېسەل بولماق

1081. kişi barça igler kör edgü bolur

saña yalñuz ermez bu ig ay unur

كشى بارچە ئاغرىپ ، ساقايغۇچى ، بەس ،

ئەي قابىل ، بۇ ئاغرىق ساڭملا ئەمەس .

*her kes hastalanır, bakarsın, tekrar iyileşir;
ey kudretli insan, bu hastalık yalnız senin için değildir.*

872. **igsizlik** : hastalıksızlık, sağlık , sıhhat, vücüd sağlığı ||

ساغلام، ئاغرىقتىن خالىي، ساق

4642. esenlik tilese kör igsizlikin

az atlıg otuğ yé tiril ay tigi

تىلەسەڭ كېسەلسىز ئۆمۈر، ئەي تېگىن،

ئېتى «ئاز يە» دېگەن دورىنى يېگىن.

daima sıhhatla kalmak ve hiç hasta olmamak istersen,

“az” adlı ilac ye ve öyle yaşa, ey bey-zadem.

873. **ikbal** : (< A. *k-b-l*) baht, talih, saadet || قۇت، ئىستىقبال، سائادەت، بەخت

B0065. birisi me ‘adl ol könilik öze

ikinci bu devlet kut ikbal tüze

برى، توغۇلۇق ئۆزى ئادالەت ئېرۇر،

ئىككىنچىسى، دۆلەت ۋە ئىقبال تۇرۇر.

bunların biri adalet olup, doğruluk üzerindedir;

ikincisi devlet olup, saadet ve ikbal demektir.

874. **iki** : iki (2) || ئىككى

2732. kişide talula bu iki kişig

añar ötrü bérğil bu iki eşig

ئەل ئىچىرە ئىككى خىل كىشى تاللىۋال،

ئۇلارنى بۇ ئىككى خىل ئىشىگە سال.

insanlar arasında şu iki kişiyi seç

ve onlara şu iki işi ver.

875. **ikigü**: her iki, her ikisi; bk. **ikigün** || ھەر ئىككىسى، ئىككىيلەن

1267. bayat kimke kılsa ‘inayet basut

ikigü ajunda bu er buldı kut

خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،

ھەر ئىككى جاھاندا ياپۇر سائادەت.

*Tanrı kime inayet ve yardım ederse,
O kimse her iki dünyada mes'ud olur.*

876. **ikigün** : her iki, her ikisi; bk. **ikigü** || هەر ئىككى، هەر ئىككىسى، ئىككىيلەن

1268. kayu kılka bolsa bayattın yölek
bu buldı ikigün ajunda tilek

خۇدا بولسا قايسى قۇلغا يۆلەك،
تاپۇر ئۇ ھەر ئىككى جاھاندا تىلەك.

*Tanrı hangi kula muzaheret ederse,
o her iki dünyada dileğine kavuşur.*

877. **ikinç** : ikinci; bk. **ikinçi** || ئىككىنچى

0132. anıñda basa boldı ikinç oñay
bir ewde qalır on ağın iki ay

ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوڭاي،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

*ondan sonra ikinci olarak müşteri gelir;
bir burcda on iki ay kalır.*

878. **ikinçi** : ikinci; bk. **ikinç** || ئىككىنچى

0827. ikinçi tuğar kün yarur bu ajun
tüzü halkқа tegrür yokalmaz özün

ئىككىنچى. تۇغار كۈن، يورۇر جاھان،
ئومۇمغا چاچار نۇر، كېمەيمەس ھامان.

*ikincisi_güneş doğar ve bu dünya aydınlanır;
aydınlığını bütün halka ertirir, kendinden bir şey eksilmez.*

879. **ikindi** : ikindi || دېگەر ۋاقتى، ئىككىنچى

5851. nū kılsun er at bir ikindi bile

yawa kıılma ménı sewinçim tile

خادىملار چىقىشسۇن بىر - بىرى بىلە ،

مەشغۇل قىلما مېنى ، سۆيۈنچىم تىلە .

hizmetkarların birbirleri ile olan münasibetlerini yola koy;

beni onlara boş yere meşgul etme, ben de bir az nefe alayım.

880. **ikile** : tekrar, yeniden || قايتىدىن ، تەكرار

5674. yumulmadı yandru ikile közi

oğuğ yattı saķnu irikti özi

يۇمۇلمىدى قايتا ھەر ئىككى كۆزى ،

يېتىپ ئويغاق ئويلاپ ، زېرىكتى ئۆزى .

düşünceler içinde bir daha gözlerini kapatmadı;

uyuyamadı ve kendisini çok yalnız hissetti.

881. **iklim** : (< A. k-l-m < Yun. ‘eğilim’) ülke, diyar || ئىقلىم ، مەملىكەت

A0016. kayu padişahka ya kayu iklimka tegdi érse ğayet uzluķındın

بۇ كىتاپ قايسى پادىشاھلىققا ياكى قايسى ئىقلىمغا يەتسە ، غايەت ئۇزۇنقى ۋە پەۋقۇلئادە

گۈزەللىكىدىن ،

Hangi padişaha veya hangi diyara eriştı ise, favkaladeliğinden.

882. **ël** : il, memleket, ülke, halk, saltanat [**ëli aša** ‘saltanatı tüketmek’ 123, 836,

1350, 1480] || ئەل ، يۇرت ، مەملىكەت ، دىيار

2140. kılıç baldu boldı bu ël saķısı

kılıçın alır ël boğun başķısı

قىلىچ بىرلە پالتا - بۇ ئەل ساقچىسى ،

قىلىچ بىرلە ئالار خەلق باشچىسى .

kılıç ile balta memleketin bekçisidir;

halkın başında bulunan, kılıç sayesinde memleketler ele geçirir.

883. **il** - : bağlamak, kurmak, iliştiirmek, ilişmek, indirmek, düşmek ||

ئىلماق ، ئۆتكۈزمەك ، چۈشمەك

6116. anunmuş turur bu ölüm tarmağı

usanıp yorırda iler kıarmağı

تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئۆلۈم تىرنىقى ،

غاپىل يۈرگىنىدە ئىلار قارمىقى .

ölümün pençesi hazırlanmıştır;

gaflet içinde yürürken, onun çengeli insana saplanır.

884. **ilahi** : (< A. '-l-h) Rabbim! Ey Allah'ım, Ey Rabbim! || رەببىم ، ئىلاھىم ، ئاللاھىم

6501. ilahi özüm bu sözüg başladı

tilekim ne erdi bilir sen idi

ئىلاھا بۇ سۆزنى ئۆزۈم باشلىدىم ،

تىلەگىم نە ئەردى ، بىلۈرسەن ئىزىم .

ben bu söze başlarken, kasdimin ne olduğunu

sen biliyordun, ey rabbim!

885. **elçi** : devlet adamı, bey, hükümdar; elçi || دۆلەت ، ئەلچى ، بەگ ، ھۆكۈمدار ،

2020. aya ilçi begler ilig kolsa sak

bu saklık bile sen tüzü ilke bak

ئايا ئەل بەگلىرى ، ئەل ساقلای دېسەك ،

سەگەك بول ، ھەر ياقىتىن كۈزەت ئەلنى تەك .

ey ülke beyi, memleketin korunmasını istersen,

memleketin her tarafında ihtiyat tedbirleri al.

886. **ildür** - : indirmek || ئىلدۈرمەك ، چۈشۈرمەك

2647. elig sunsa erdem bile er tegip

uluğ tağ başın yére ildür egip

پەزىلەت بىلەن ئەر قولىن گەر سۇنار،
بۈيۈك تاغ ئېگىپ باشن يەرگە قويار.

*kim fazilet ile elini uzatırsa,
yüce dağların başını eğerek, yere indirir.*

887. **ilek** : sahip || ئىگە ، ساھىپ

3325. tilek birle mañsa yırax yér yaqın
kaçan körse yüzün bulur can ilek

تىلەك بىرلە ماڭسا، يىراق يەر يېقىن،
يۈزىنى كۆرۈپ جان ئىگەسىن تاپار.

arzuladığı yüzü görünce, can sahibini bulur.

888. **ilel** : beylere ve hanlara cevap verilirken kullanılan «evet» anlamında söz, «baş üstüne» || باش ئۈستىگە ، خوش ، ماقۇل ، ھۆكۈمدارغا ، بەگلەرگە ۋە خانلارغا جاۋاب

بەرگەندە ئىشلىتىلدىغان `خوش ، لەۋەي` دېگەندەك تەكەللۇپ سۆزى

3946. ilel tép turup çıqtı ögdülmiş
yorıp keldi ewke ol eşgü işe

دېدى: باش ئۈستىگە ، - ئۆگدۈلمىش تۇرۇپ ،
ئۆيگە كەلدى بۇ ياخشى ئەش يۈرۈپ .

*Öğdülmiş, o iyi arkadaş_baş üstüne!diyerek ,
Kalkıp çıktı ve yüüyüyerek, evine gitti.*

889. **ilen-** : ayıplamak, takdir etmek [zerbrechen, verderben, mager werden,

verarmen RÄSÄNEN: VEWbT: 171^a.] || ئازارلىماق ، ئەيىبلەش ، ئازار بەرمەك

1204. negülük usandıñ tiriglik ıdıp
negüke ilenür sen emdi ulıp

نىچۈن غاپىل ئۆلدۈك تىرىكلىك تىلەپ ،
نىچۈن تارتىشۇرسەن ئەمدى ئىگرەپ ؟

*niçin ona göre hareket etmedin ve neden şimdi
inleyerek, onu çekiştiriyorsun?*

890. **ilenç** : kabahat bulma, ayıplama, azarlama, tekdir etme ||

تاپا - تەنە ، ئازارلاش ، ئەيىبلەش ، رەنجىتمەك

1610. begi taplamaz işni kılsa kılı

ilenç özke kılgı sarılsa kalı

بېگى خالىماس ئىشنى قۇل ئىشلىسە ،

گۇناھى ئۆزىگە ، زەبۇنلۇق يىسە .

*kul beyinin hoşuna gitmeyen bir işi yapar da
nikbete uğrarsa, kabahatı kendinde aramalıdır.*

891. **èlet-** : iletmek, götürmek, göndermek, ulaştırmak, ilişmek; bk. **ilt-** ||

ئاپارماق ، تەگكۈزمەك ، ئەۋەتمەك ، يەتكۈزمەك

6374. ڭىgay ma ölür ök yéme bay ölür

iki böz iletür qara yér bolur

يېقىرمۇ ئۆلۈر ، كۆر ۋە بايىمۇ ئۆلۈر ،

ئىككى بوزگە ئېلىپ ، قارا يەر بولۇر .

*fakir de ölür, zengin de; bunların ikisinin de götürecekleri
şey ancak bir kefinden ibarettir ve nihayet kara toprak olurlar.*

892. **èlig** : hükümdar || ھۆكۈمدار

3040. aklılık bile beklegü ol élig

aklılık bile beg beğür ay élig

بۇ بەگلىك سېخلىق بىلە ساقلىنۇر ،

ئەي ئېلىگ ، سېخلىكلە بەگ چوڭ بولۇر .

*memleketi cömerdlikle muhafaza etmelidir;
ey hükümdar, bey cömerdlikle büyür.*

893. ئىلىم ، بىلىم ، مەلۇمات || (< A. 'ilm, '-l-m) bilim, bilme, biliş

4347. olar 'ilmi boldı boğunka yula

yarusa yula tünle azmaz yola

ئۇلار ئىلىمى بولدى جاھاندا چىراق ،

يول ئازماس كېچىدە يورسا چىراق .

onların ilmi halk için bir meş'ale oldu ;

geceleyin meş'ale yanarsa, insanlar yolu şaşırılmazlar.

894. **il^ln** - : yakalanmak, tutulmak, kapılmak, kaptırmak ||

ئېلىنماق ، يېپىشماق ، ئېسىلماق ، ئىلەشمەك

5115. özün yük yinitti bu dünya qodup

ilindim men emdi ağır yük yüdüp

يېنىكەتتىڭ يۈكۈڭ ، دۇنيانى قويۇپ ،

ئىلىندىم مەن ئەمدى ئېغىر يۈك يۈدۈپ .

bu dünyadan vaz geçmekle sen yükünü hafiflettin;

ben ise, ona tutuldum ve ağır yük altına girdim.

895. **il^lş** - : birbirine ilişmek, çatışmak; yapışmak, tutuşmak

|| بىر - بىرى بىلەن ئىلىشماق ، ئىلىنىشماق ، تۇتۇشماق ، يېپىشماق ||

2377. katılsa kılıç baldu birle tegiş

tişin tırnakın teg yağa tut iliş

كېرىشكەندە پالتا ، قىلىچ بىلەن چاپ ،

ياقادىن تۇت ، چىشلە ، تىرناققا تاتلاپ .

saflar karışınca, kılıç ve balta ile vuruş;

dişle, tırnakla saldır, yakasından tut, yapış.

896. **èlleş** - : sulh yapmak, barışmak, uzlaşmak; bk. **èltiş**- ||

مۇرەسسەلەشمەك ، ياراشماق ، سۈلھلەشمەك

2362. ڭالى باسڭۇڭا بولماسا سەن يارى

yalawaç ıdıp sen bar illeş yorı

يېڭىشقا ئەگەرچە يەتمەسە كۈچۈڭ ،

ئەۋەت سەن ئەلچىلەر ، ياراشقىن ئۆزۈڭ .

eğer sen galebe çalmak için imkan bulamazsan,

elçi göndererek, sulh yapmağa çalış.

897. **èlt** - : iletmek, götürmek, göndermek, ulaştırmak, ilişmek; bk. **èlet** - :

يەتكۈزۈمەڭ ، ئاپارماق ، ئەۋەتمەڭ ، يەتكۈزۈمەڭ ||

1118. küremiş kürek erdi uş bu özüm

ecel tutti éltür ne asğı sözüm

ئىدىم بىر قاچاقكىم ، قاچاتتىم ئۆزۈم ،

ئەجەل تۈتتى ، تۈستى ، نە پايدا سۆزۈم ؟

ben hayata kaçmış bir kaçak idim;şimdi ecel beni yakaladı

ve geri gönderiyor; sözün ne faydası var.

898. **èltgüçi** - : ulaştıran, eriştiren || يەتكۈزگۈچى ، ئەۋەتكۈچى

4431. bular ol ajunda kör at éltgüçi

isiz eğgü erse anı yağguçı

شۇلاردۇر جاھانغا ئېتىڭ يايغۇچى ،

يامانۇ - ياخشىنى ھەم تارقاتقۇچى .

dünyanın her tarafına adını ulaştıran bunlardır;

iyi olsun, kötü olsun, adını dünyaya bunlar yayarlar.

899. **èltiş** - : sulh yapmak, barışmak, uzlaşmak; bk. **illeş** - ||

سۈلھ تۈزۈمەڭ ، ياراشماق ، كېلىشمەڭ

4305. saña teñ tuşuñ birle éltiş barış

katılğıl qarılğıl alış hem bériş

سەن ئۆز تەڭ - تۇشۇڭ بىرلە قىل كەل - بېرىش ،
قېتىلغىن ، قوشۇلغىن ، قىل ئېلىش - بېرىش .

*sen kendi akranlarını sık-sık ziyaret et;
onlara katıl ve onlar ile münasibetini kesme.*

900. **iman** : (< A. '-m-n) iman, inanmak, inanç || ئېتىقاد ، ئىشەنچ ، ئىمان

0393. köni yol öze tüz tuta bér méni
suçulma meniñdin bu iman tonı

مۇشۇ توغرا يول ئۆزرە تۇتقىن مېنى ،
مېنىڭدىن چۇچۇلما بۇ ئىمان تونى .

*beni doğru yol üzerinde doğruluğa sevk et;
üzerimden bu iman libasını çıkarma.*

901. **èmin** : (< A. *amin*, '-m-n) emin. || ئېمىن ، ئەمىنلىك ، ئامان ، ئىشەنچ

2942. sevüg can özele iminde émin
kolup bulmadım men özümde öñin

سۆيۈملۈك جان ئۆزرە ئېمىندىن ئېمىن ،
ئۆزۈمدىن ئېمىنراق تاپىمىدىم بىرىن .

*aradım, aziz can için kendimden daha
emin başka bir kimse bulamadım*

902. **éminlik** : emniyet || ئامانلىق ، بىخەتەر

5734. éminlik törü ilke inçlik-turur
ilig boğnı séndin sewinçlig turur

ئېمىنلىك ۋە قانۇن ئەل راھىتىدۇر ،
ئېلىگ ھەم خەلق ھەم سەندىن سۆيۈنۈر .

*emniyet ve kunun memleketin huzurunu temin eder;
gerek hükümdar, gerek halk senden memnundurlar.*

903. **imle-** : işaret etmek; göstermek || كۆرسەتمەك ، ئىشارەت قىلماق ، ئىما

0768. bakıp kōrdi ilig kōzin imledi

işaret bile kelgil oldur tēdi

قاراپ بىردەم ئېلىگ، كۆزىن ئىملىدى،

ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دېدى.

sonra başını kaldırıp, ona baktı ve gözü ile,

gel, otur! diye işaret etti.

904. **imtiḥan** : (< A. m-h-n) imtihan, deneme, sına, tercübe ||

ئىمتىھان، سىناق، تەجرىبە

4379. oḳı zārb- u kısmet tūkel bil kūsur

tūkelke tūkel imtiḥan ol yetür

تولۇق بىل كۆپەيتىش، بۆلۈش ۋە كەسر،

كامالغا يېتىشتە ئىمتىساندۇر بىر.

darb ve taksim oku, bütün kesirleri iyice öğren;

bu kamil bir insan için, mükemmel bir imtihandır; bunu yap.

905. **in**: in; ev || ئىن، ئۆي

0138. on iki ükek ol bularda adın

ḳayü iki ewlig ḳayü birke in

ئون ئىككى بۇرج باردۇر بۇلاردىن بۆلەك،

جۈپ ئۆيلۈك بەزىسى ۋە بەزىسى يەك.

bunlardan başka bir de on iki burc vardır;

bunların bazıları iki evli, bazıı ise, tek evlidir.

906. **èn** - : inmek [< iyin-, söyün- gibi] || چۈشمەك

1049. éniḡli aḡar ol aḡıḡlı éner

yaruḡlı tunar ol yoriḡlı tınar

تۆرلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار،

يورىغان تۆچەر ھەم يۈرگەنلەر تىنار.

inen yükselir, yükselen iner;
parlayan söner ve yürüyen durur.

907. **‘inayet :** (< A. ‘-n-y) vakf, sa’y, himmet, gayret, kerem, ihsan, lütuf, iyilik

|| ئىنايەت، ھىمىيەت، ياخشىلىق، ياردەم، مەرھەمەت ||

1797. bayat kimke bérse ‘inayet ülüg

tilekke tegir boldı atlıg külüg

خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت نەسىپ،

تاپار ئات - شۆھرەت تىلەككە يېتەر.

Tanrı kime inayet eder ve kısmet verirse,
o dileğine kavuşur; şöhret sahibi olur.

908. **ènç :** rahat, huzur içinde, müsterih, ingin, dingin ||

تىنچ، خاتىرجەم، راھەت، ھۇزۇر، لەززەت

5418. bu ھalıg bilirdə uquşluğ kişi

negü teg uğır énç neteg yér aşı

بۇ ھالىنى چۈشەنگەن جىمى ئاقل ئەر،

نىچۈكمۇ تىنچ ئۇخلاپ، ئاش - ئوزۇغىن يەر؟

akıllı insan bu hali görürken, nasıl rahat uyur
ve nasıl yiyip içebilir.

909. **ènçlen - :** huzur içinde olmak, rahatlamak, sakinleşmek ||

راھەتلەنمەك، راھەت قىلىش، ھۇزۇر ئالماق، ھۇزۇرلانماق

5801. tümen arzu ni‘met yédiñ énçlenip

boyun yal beđüttüñ buka teg kılıp

تۈمەن ئارزۇ، نېمەت تاپتىڭ تىنچلىنىپ،

بويۇننى يوغارتتىڭ بۇقادەك قىلىپ.

seni huzur içinde bin türlü arzu ve nimetlere nail oldun;
bir boğa gibi, boyun ve enseni kalınlaştırdın.

910. **énçlik** : huzur || هۇزۇر ، تىنچلىق

2173. tuğar kıt küni ilke énçlik bolur

dirıǵa bu yañlıǵ kışiler ölür

تۇغار بەخت كۈنى ، ئەلگە تېچلىق بولۇر ،

ئىستىكىم بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ئۆلۈر .

orada saadet güneşi doğar ve memleket huzura kavuşur;

fakat ne yazık ki, bu gibi insanlar çok yaşamazlar.

911. **énçrün-** : huzur içinde olmak, rahatlamak, sakinleşmek ||

راھەتلەنمەك ، راھەت ھىس قىلماق ، ھۇزۇر ئالماق ، ھۇزۇرلانماق

3138. erejlensü ilig tuçı énçrünü

tilek arzu kelsü özi tınçrunu

ھەمىشە يار ئۆلسۇن ھۇزۇر ئېلىگكە ،

ئاسايىش ئىچىدە يىتىپ تىلەككە .

hukümdar hwe vakir rahat ve huzur içinde bulunsun;

sukun içinde bütün dilek ve arzuları yerine gelsin

912. **èndür** : indirmek || چۈشۈرمەك ، پەسلەتمەك

1003. ƙalı sözleyü bilmesə til sözüg

yaşıl kökte erse kör éndür özün

نىچۈك سۆز قىلىشنى گەر تىل بىلمىسە ،

ئۆزىنى پەسلەتەر ، ئاسماندا ئىسە .

eğer dil söz söylemesini bilmezse,

mavi gökte olanı yere indirir.

913. **iñek** || ئۆي : inek : ئېنەك ، ئۆي

5372. ya ƙuzda yoriǵlı ƙalın köp ƙotoz

ya tüzde yoriǵlı uğ iñek öküz

تەسكەيدە يۈرگەن ئۇ نۇرغۇنلىغان قوتۇز
تۈزلەڭدە يۈرەر كۆپ ئىنەك، ئۆي - ئۆكۈز.

*bir de şimaldeki dğlarda sürülerle dolaşan yaban sığırı
veya ovada dolaşan inek ve öküz sürüleri.*

914. **ini** : (yaşça) küçük kardeş || ئىنى، ئۇكا

3784. ata bardı iş tuş éçi ya ini

ana bardı oğluñ kızını kör kanı

ئاتاڭ كەتتى، تەڭ - تۇش ئاكا يا ئېنى،

ئاناڭ كەتتى، ئوغلۇڭ، قىزىڭ كۆر، قېنى؟

*anneni, babanı keybettin; eş-dost, büyük veya küçük
kardeş ortadan silindi gitti; bir bak, oğlun, kızın nerede.*

915. **enış** : iniş || چۈشۈش

6121. tatığka tatıgsız süçigke açığ

ağışka éniş ol edizke batıg

تاتلىققا تېتىقسىز، چۈچۈككە ئاچچىق،

ئۆرلەشكە چۈشۈش بار، ئېگىزگە باتىق.

*tatlıya karşı tatsız, lezzetliye karşı acı, çıkışa karşı iniş
ve yüksekliğe karşı da derinlik vardır.*

916. **er** : yerin güney yanı, güneşli yanı || كۈنگەي ||

4967. küle baktı örlep talu kız yüzi

yaradı bu dünya iri hem kuzı

كۈلۈپ باقتى ئۆرلەپ گۈزەل قىز يۈزى،

يورىدى جاھاننىڭ ھەر ئىككى يۈزى.

yükselen güzel kız yüzü gülerek bakt;

dünyanın her tarafı ışıklara boğuldu.

917. **er-**: irkilemek, yalnızlık duymak, ayrılmak, usanmak, bıkmak.(?) ||

زېرىكمەك، ئايرىلماق، بەزمەك، بىزار بولماق، يالغۇزلۇق ھېس قىلماق

714. ilig aydı uktum aya kut sèni

katıg sevdim erdi irer sen mènì

ئېلىگ ئېيتتى: ئەي بەخت ئۇقتۇم سېنى،

سېنى بەك سۆيۈپتىم، تاشلارسەن مېنى.

hükümdar: ey saadet, seni anladım;

seni çok sevmiştim, fakat sen benden ayrılmak istiyorsun dedi.

918. **iran:** (< F.) İran || ئىران

B0030. iranlıklar şahname térler muñar

turanlıg kutadgu bilig tép ukar

ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،

تۇرانلىق «قۇتادغۇبىلىك» دەپ ئاتار.

İranlılar buna Şehname derler,

Turanlılar Kutadgu bilig diye anarlar.

919. **érig :** gayretli, çalışkan, haşin; sert, kaba,

قوپال، يىرىك، تەمبەل، غەيرەتلىك، جورئەتلىك ||

1415. érig sözlemegil kişike tilin

érig til ot ol kör küyer teg yalın

كىشىگە يىرىك سۆز قىلما، يىغ تىلىن،

يىرىك سۆز يىلىنجاپ تۇرغان بىر يېلىن.

İnsanlara kaba söz söyleme;

kaba söz alev-alev yanan bir ateştir.

920. **iriglen- :** yüz çevirmek, gadretmek, sertlik göstermek

يۈز ئۆرمىك، يىرىكلەشمەك، قوپاللاشماق، سوغۇقلاشماق ||

1586. yırak boldum ilig tapuğında taş

iriglendi üdlek maña tügdi kaç

ئېلىگ ئىشىدىن چەتتە قالدىم يىراق ،
زامان يۈز ئۆرۈپ تۈرگەچ بىراق .

*felek bana gadretti ve kaşını çattı;
hükümdarın hizmetinden uzakta ve dışarda kaldım.*

921. **irik** : çevik, canlı || تېتىك ، جانلىق

2868. ukuşluğ kerek hem biliglig kerek
üdi bolsa aşka iriklig kerek

ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك ،
تاماق ۋاقتى بولسا ، تېتىكلىك كېرەك .

*Aşçı başı akıllı ve bilgili olmalı;
yemek vakti gelince, elini çabuk tutmalıdır.*

922. **irik-** : toplamak, yalnız kalmak, sıkılmak || توپلىماق ، يالغۇز قالماق ، زېرىكمەك

2278. oğul kız kişim tép neñin irkmese
ya yér suw bağım tép kümüş térmese

ئوغۇل - قىز مېلىن دەپ مېلىن يىغمىسا ،
بېغىم ، سۇ ، يېرىم دەپ كۈمۈش تاپمىسا .

*Çoluk-çocuk ve karım diye, mal toplamamalı veya mülk ve
bağ-bahçe edineceğim diye, gümüş yığmamalıdır.*

923. **érli** - : boşalmak, üzölmek, küçölmek ||

بوشىماق ، كېمەيمەك ، كىچىكلىمەك ، كۆڭلى يېرىم بولماق

5629. yorıdı bir ança bu ögdölmüşe
érildi saķınç kağgu birle bışa

شۇ ھالدا ئۆگدۆلمىش يۈردى بىر زامان ،
پىشىپ قايغۇ - ئەلەم ئىچرە ئۇ ھامان .

*öğdülmiş bir müddet devam etti; fakat endişe,
kaygı içinde kıvranıyor ve kendisini günahkar addediyordu.*

924. **érin** - : üşenmek || ئىش خۇشياقماسلىق

2462. saķınuk arıg din idisi kişi

érinmez kılur barça yalñuk işi

كىشى بولسا دىندار، ئېرىغ تەقۋادار،

كىشىنىڭ ئىشىنى ئېرىنمەي قىلار.

*takva sahibi, temiz ve dindar insan üşenmez
daima başkalarına hizmet eder.*

925. **érinç** : felaket, sefillik; bahtsızlık, musîbet, mihnet ||

پېشكەللىك كېلىشمەسلىك، بەختسىز، تەلەپسىز، بالا - قازا

5242. kayısı kötürmiş bolur küç érinç

kayısı çıgaylık bile yér saķınç

بىر چەككەن زۇلۇم، بەختى قارادۇر،

بىرى يوقلۇق غېمىدە بىنەۋادۇر.

*bazısı darlığa düşmüştür ve bedbahttır;
bir kısmı da fakirlik iztirabı içindedir.*

926. **érinçig** : acınacak, zavallı, acıklı || بېچارە، تەلەپسىز

3938. uzun sözlese söz érinçig bolur

uķuşluğ kişiler sözüg az kılur

ئۇزۇن سۆزلىسە سۆز، ئۇ زېرىكتۇرۇر،

ئەقىللىق كىشىلەر سۆزىن ئاز قىلۇر.

*söz uzun olursa, bıktırır;
akıllı insanlar sözü kısa keserler.*

927. **irkil** - : toplanmak; çoğalmak || توپلانماق، كۆپەيمەك، جەملەنمەك

0310. bilig kimya teg ol neñ irklü-turur

uquş ordusı ol neñ üglü-turur

بىلىم كىمىيادەك يىغار نەرسىنى ،

ئەقىلدۇر سارايى يىغار ھەممىنى .

bilgi kimya gibidir, eşya onun etrafında toplanır;

akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.

928. **irsel** : (< A. *rasl* ‘gevşek’ *r-s-l*) dönek, dönen huylu, kararsız, sebatsız, vefasız

|| قارارسىز ، تۇراقسىز ، ئۆزگىرىشچان ، ۋاپاسىز ||

1088. yana ma saña aydım uş bu sözüm

kılnıçım yayığ tép ne irsel özüm

دېگەنتىم يەنە مەن ساڭا شۇ سۆزۈم ،

خۇيۇم ئۆزگۈرۈشچان ، تۇراقسىز ئۆزۈم .

benim dönek huylu ve kararsız olduğumu

ben sana vaktiyle söylemiştim.

929. **irsellik** : döneklik, vefasızlık || قارارسىزلىق ، تۇراقسىزلىق ، ۋاپاسىز ، ئۆزگىرىشچان ||

0686. mün ermez maña kör bu irsellikim

yañı neñ talular ma özke begim

تۇراقسىز بولۇشۇم ماڭا ئەيىپ ئەمەس ،

تاللايمەن ئۆزۈمگە يېڭى نەرسە بەس .

halbuki dönekliğim benim için bir kusur değildir;

ben kendime daima yeni ve taze şeyler seçerim.

930. **irte** -: istemek, aramak, araştırmak [< iz] || ئىزدىمەك ، تەكشۈرمەك ، سۈرۈشتۈرمەك ||

1730. erende kayu ol tükel irtegü

köni erse kılkı anı er tigü

تولۇق ئەر قايسى ئۇ ، ئۇنى بىلگۈلۈك ،

قىلىقى دۇرۇس بولسا ئەر دېگۈلۈك .

*insanlar arasında hangisi mükemmeldir;
aramalı, tavır ve hareketi doğru ise, ona er demeli.*

931. **irteş** - : araştırmak [< iz] || تەكشۈرمەك ، سۈرۈشتە قىلماق

6204. tirigle firağ bolsa kavşur yana
tilep irteşü yandru tapşur yana

تىرىكلەر جۇدا بولسا قوۋىشۇر يەنە ،
تىلەپ ئىستەپ ، قايتا كۆرىشۇر يەنە .

*sağ iken, ayrılışlar bile, insanlar yine kavuşurlar;
isteyip arayarak, tekrar birbiri ile buluşurlar.*

932. **irük**: duvar ve duvara benzer nesnelerdeki gedik, boşluk || يېرىق ، چاك ، بوشلۇق

2206. uwutsuz yüzi körse etsiz süñük
uwutsuz özi körse bütmez irük

بىر گۆشىسىز سۆڭەكتۈر ئۇياتسىز يۈزى ،
ئېتىلىمەس تۆشۈكتۈر ئۇياتسىز كۆزى .

*hayasızın yüzü, dikkat edersen, etsiz bir kemiktir
hayasızın özü ise, kapanmaz bir gediktir.*

933. **irüklük**: inhitat, çökme, gerilme, alçalma || چۆكۈش ، ۋەيران ، گۇمران ، زاۋاللىق

5906. kayu beg bu dört iş tükel kılmasa
irüklük kirür ilke anda basa

قاينۇ بەگ بۇ تۆت ئىش تولۇق قىلمىسا ،
چۈشەر مەملىكەت چۈشكۈن ھالغا راسا .

*her hangi bir bey bu dört şeyi tam olaraak
yerine getirmezse, memleket inhitata doğru gider.*

934. **ès** - : inme, hafiflemek, bırakmak azalmak, eksilmek; bk. **es(i)**- ||

تاشلىماق ، ئازايتماق ، كېمەيتمەك

5280. isizler isizliklerin ésmese

sen ésmə kının berge tutğıl basa

يامانلىقنى قويىمىسا تاكى قويىمىسا يامان ،

كېيىنكىمە جازانى ، ئۇ قامچا ھامان .

kötüler kötülüklerini bırakmadıkları nisbette, sen de

cezalarını eksik etme, elinde sopan hazır bulunsun .

935. ئەيسا ئەلەيھىسسالام || Hz. Îsâ a.m (< A.) **isa :**

6550. ya ‘isa bolup kökke ağdım tağı men

ya nuşin-revan teg törü tüz yorıttım

بولۇپ ياكى ئەيسا ئۇچۇپ كۆككە چىقتىم ،

يا نوشىرۋاندەك قانۇن ئەدىل يۈرۈتتىم .

İsa gibi, ben göğe çıktım veya Nuşirevan gibi,

memeleketi adaletle idare ettim.

936. **isi - :** ısınmak || ئىسسىنىماق ، ئىسسىنىماق

5865. köñül beg-turur bu et öz kıl esir

ara sözke tumlır arala isir

كۆڭۈل - بەگ ، ۋۇجۇت ئۇ ئەسىر - قۇل ئېرۇر ،

ئېسىپ بەزىسىگە ، بەزىسىگە سوۋۇر .

gönül beydir, bu vücüt ise, kul ve esirdir;

o kendisine söylenen sözlerden bazen soğur, bazan da ısınır

937. **isig :** sıcak, sıcaklık; iltifat || قىزىق ، ئىللىق ، ئىسسىق

2478. köñül qoğkı tutsa bulur qut erig

küler yüz isig sözke tirlür tirig

كۆڭۈل تۇتسا كەمتەر كىشى بەخت تاپار ،

كۈلەر يۈز ، ئىسسىق سۆزگە خەلق توپلىنار .

insan gönlünü alçak tutarsa, saadet gelip, onu bulur;

hayatta her kes güler yüz ve tatlı söz etrafında toplanır.

938. **isin** - : ısınma, sevmek, bağlanmak ||

ئىسسىق ئۆتمەك، كۆڭۈل بەرمەك، ئامراق بولماق

2123. isinür er at terk bağırsak bolur

bağırsak kişiler tapuğsak bolur

ئىسسىنپ قوشۇن - ئەل، كۆيۈمچان بولۇر،

كۆيۈمچان كىشىلەر ئۇ، ئىشچان بولۇر.

hizmetinde bulunanlar ona çabuk ısınırlar ve gönülden bağlı olurlar;

gönülden bağlı olan, candan adamlar severek hizmet ederler.

939. **isit** - : ısıtmak, bağlamak || باغلىماق، ئىسسىتماق

2295. isitür kişi körlin alçak kişi

yıratur erenig tili él buşı

ئىسسىتۇر كىشىنى كىچىك دىل كىشى،

قاچۇرار كىشىنى ئىتتىك تىل كىشى.

alçak gönüllü kimse insanların kalbini kendisine ısındırır;

kötü dilli ve hiddetli kimseler insanları kendisinden uzaklaştırırlar.

940. **isiz** : kötü, fena, hayırsız; kötülük, fenalık, heyhat; bk. **esiz**

يامان، ئەسكى، ئوسال، ناچار، تەربىيەسىز ||

0884. ڧalı eğgüke bolsa isiz işi

isiz boldı kılkı ol isiz tuşı

ئەگەر ياخشىغا بولسا ھەمرا يامان،

يامان بولدى قىلىقى يامانلارسىمان.

eğer iyiye kötü bir arkadaş olursa, onun

tabiatı de, arkadaşıninki gibi, kötü olur.

941. **isizlik** : kötülük || يامانلىق

0901. isizlik uçuz ol anı kıldaçı

yawuz iş uçuz ol isiz boldaçı

يامانلىق قەدىرسىز، قىلغان خار ھامان،

يامان ئىشنى قىلغان ھەمىشە يامان.

kötülük değersiz bir şey olduğu için, onu yapan da değersizdir;

fena iş değersizdir ve daima kötü olcaktır.

942. iş : iş || ئىش

2222. tetig bolmasa iş oñarmaz kişi

tetiglik bile kıldı yalñuq işi

تېتىك بولمىسا ئىش قىلالماس كىشى،

تېتىكلىك بىلە قىلدى ئىنسان ئىشى.

insan zeki olmazsa, işi başaramaz;

insan işini zeka ile yapar.

943. eş : eş, arkadaş || ئاداش، دوست، ھەمراھ

4203. takı bir tutar iş öz asğı üçün

bu işlik tüpükmez bolur ol küçün

تۇتار دوستنى نەپى ئۆچۈن ئۆ بىرى،

بۇ دوستلۇق نېگىزسىز، ئېرۇر مەجبۇرى.

biri de kendi menfaati için arkadaş edinir,

bu arkadaşlık zorakidir ve hiç bir vakit esaslı olmaz.

944. işaret : (< A. ş-r-v) işaret || ئىشارەت، ئىمما

0768. bakıp kördi ilig közin imledi

işaret bile kelgil oldur tédi

قاراپ بىردەم ئېلىگ، كۆزىن ئىملىدى،

ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دېدى.

*sonra başını kaldırıp, ona baktı ve gözü ile
gel, otur! diye işaret etti.*

945. işçi : işçi, hizmetkâr || ئىشچى ، ئەمگەكچى ، خىزمەتچى

2210. köni bolmasa işte işçi başı

kamuğ egri boldı bu begler işi

دۇرۇس بولمىسا ئىشتا ئىشچى بېشى ،

بولۇر ئەگرى پۈتۈنلەي بەگلەر ئىشى .

*hizmetkarların başı olan vezir doğru
hizmet etmezse, beylerin işi hep eğri olur.*

946. işen - : güvenmek, inanmak; bk. ısan- || ئىشەنمەك

5533. bir işni ikigüke ayma tilin

işeñü bolur iş qalur qılmağın

بىر ئىشنى ئىككى شەخسكە بۆيرىما تەڭ ،

قىلىنماي قالۇر ئىش ئىتتىرىش بىلەن .

*bir işi iki kişiye birden tevdi etme;
onlar birbirilerine yüklerler ve iş yapılmadan kalır.*

947. işi : kadın [krş. örnek < körnek, işi < kişi] || خوتۇن ، ئايال

5080. tilin sözlemiş sözde yanmaz eren

sözinde yanığlı işiler sanı

بىر ئېيتقان سۆزىدىن يانمايدۇ ئەرەن ،

سۆزىدىن يانغۇچى خوتۇندۇر ، دېمەك .

*erkek insan verdiği sözden geri dönmez;
sözünden dönenleri sen kadın bil.*

948. eşik : kapı || ئىشەك ، قوۋۇق

0451. qayu sıgnu keldi tiledi köşik

qayu keldi öpti éligke eşik

سېغىنىپ بىرى كەلدى ئىستەپ پانا،
بىرى ئۆپتى كېلىپ ئىشگىن يانا.

*kimi gelip, ona sığındı ve ondan himaye diledi;
kimi gelip, onun eşeğini öptü.*

949. **işimsin** - : eş saymak, arkadaş gibi davranmak ||

ئاغىنە بولماق، ھەمراھ تۇتماق، دوست بىلىمەك

4095. neçe eşgü tutsa özüñ qorqu tur
işimsinmegil sen kıya baqnu tur

نېچە ياخشى كۆرسە، ئۆزۈڭ قورقۇپ تۇر،
ئۆنى ئۇنۇتما ھەمرا، قاراپ قىياتۇر.

*beyler sana ne kadar iyi muamele ederlerse-etsinler,
sen onlardan emin olma, onları kendine eş sayma; daima etrafını kolla.*

950. **işit** - : işitmek, duymak || ئاڭلىماق، ئىشتىمەك

3422. bōrimü bolur körgil ıtta kayar
udula işitse miñ itler üni

كۆر، ئىتتىن قاچقان ئۇ بۆرى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن ماڭ ئىتنىڭ ئۆنى.

*bak, arkasından binlerce köpeğin sesini duyunca,,
kaçana kurtmu denir.*

951. **işle** - : işlemek, görmek, meşgul olmak, çalışmak, yapmak ||

ئىشلىمەك، قىلماق، شۇغۇللانماق

2713. bilig birle başlar begi él törü
uquş birle işler kamuğ iş körü

بىلىم بىرلە باشلار بەگ ئەلدە قانۇن،
ئەقىل بىرلە ئىشلەر ئىشنى پۈتۈن.

*bey memleket ve kanunları bilgi ile alır;
bütün işleri akıl ile görür.*

952. **işlet-** : işletmek, kullanmak, sarf etmek [*iş et-?*] ||

ئىشلەتمەك، پايدىلانماق، ئىشقا سالىماق

0479. séziksiz kerek bolğa altun kümüş
özüm işleteyin tése-men üküş

كېرەك بولغاي ئالتۇن - كۈمۈش بىگۇمان،
ئۇنى خەرج قىلايىن دېسە ھەرقاچان.

*kendine bir muhit edinebilmen için, bana, şüphesiz
çok altın ve gümüş lazım olacak.*

953. **işlik** : eşlik, arkadaşlık || ئاغنندارچىلىق، دوستلۇق، ھەمراھلىق

4202. biregü tutar iş kişig teñrilik
bu işlik içinde yok ol egrilik

بىرى، يولداش تۇتار تەڭرىلىك ئۈچۈن،
بۇنىڭدا ئۇرۇن يوق ئەگرىلىك ئۈچۈن.

*biri, her türlü menfaat dışında, ilahi bir sevgi ile arkadaş edinir;
bu arkadaşlık içinde sadakatsizlik hatıra gelmez.*

954. **it** : it, köpek; bk. **ıt** || ئىت

4711. kıanı ol otun ıt bu dünya bulup
yaşıl kökke sundı kara kıuş münüp

قېنى ئۇ گۈستاخ ئىت دۇنيا دەپ يۈرۈپ،
يېشىل كۆككە ئۇچقان قاراقۇش مىنىپ؟

*bu dünyayı bulan ve kartala binerek,
mavi göğe çıkan o küstah köpek nerede.*

955. **it-** : yapmak, etmek, eylemek, kılmak; düzenlemek, yoluna koymak, hazırlamak

ئەتمەك، قىلماق، بېجىرمەك، ئورۇنلاشتۇرماق، تۈزمەك، ھازىرلىماق ||

2107. ƙara teñsizin barça begler iter

begi ƙılsa teñsizin anı kim yeter

ئاۋامنىڭ ياراقسىز ئىشىن بەگ تۈزەر،

بەگ ئولسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر ؟

halkın bütün uygunsuzluklarını beyler düzeltir;

bey uygunsuzluk ederse, onu kim yola getirir.

956. **itgüçi** : tanzim edici, düzenleyici; tanzim eden, düzenleyen ||

قىلغۇچى، ئېلىپ بارغۇچى، تەشكىللىگۈچى

5336. bu begke vezir ol tutup yétgüçi

éli ƙapğı atı bu ol étgüçi

ۋەزىردۇر ئۇ بەگنى يېتەكلىگۈچى،

خەلق، ساقچى، خىزمەتچىگە نىزام تۈزگۈچى.

bir beye yol gösteren vezirdir;

halka, muhafızlara ve hizmetkarlara nizam veren odur.

957. **it'ig** : hazırlık, hâl, usul, düzen, süs || تەييارلىق، ئۇسۇل، ھال

1188. negü erse barmu ölümke itig

anı utru tutğıl ay bilge tetig

نىچۈك ئولسا بارمۇ ئۆلۈمگە چارە،

بار ئولسا، ئى زېرەك ئاختۇرۇپ كۆرە!

ölüme karşı her hangi bir çare var mı?

eğer varsa, ey zeki alim, ölüme karşı o çareye baş vur.

958. **it'il** - : düzelmek, yapılmak; yoluna girmek, itilmek, defedilmek serpilmek,

büyümek, sürünmek, imekleme||

تۈزەلمەك، رەتكە چۈشمەك، ئوڭشالماق، چوڭايماق، كېڭەيمەك

1799. bayat fazlı birle beğür ol kişi

tilekin bulur künde itlür işi

خۇدا پەزىلى بىرلە چۇڭايغاي كىشى ،

تاپار كۈندە مەقسەت ، تۈزۈلۈپ ئىشى .

insan Tanrı fazlı ile büyür ve dileğine kavuşur;

onun işi günden güne yoluna girer.

959. **itⁱn** - : hazırlanmak, tamamlanmak; süslenmek, düzene koymak, çare bulmak, itilmek, sürünmek ||

تۈزىمەك ، ئوڭشماق ، چارە تاپماق ، تەييارلانماق ، رەتكە سالماق ، بېزىمەك

3558. barıǵlıқа bérmez biliglig köñül

keliglike itnür uquşluğ amul

ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قۇشچىنى ،

يانا ئاۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى .

bilgili insan fani olana gönül vermez;

akıllı ve ağır-başlı insan gelecek olana hazırlanır.

960. **ittifak** : (< A. v-f-k?) birleşme, uyuşma, sözleşme ||

ئىتتىپاقلاشماق ، بىرلەشمەك ، ئۇيۇشماق

A0013. leri kamuğ ittifak boldılar kim maşriq vilayetinde kamuğ

ھەممىسى بىر قارارغا كەلدىلەركى ، مەشرىق ۋىلايىتىدە .

daha iyi ve daha azizdir. Meşrik eyaletinde, bütün

961. **iv** - : acele etmek, koşmak, çırpınmak, derhâl apmak, can atmak ||

ئالدىرىماق ، پايىپتەك بولماق ، ئالدىراپ - تېنىمەك ، ئاۋارە بولماق

4258. atıñ eđgü bolğay séni sewgeler

saña qatlayın tép tüzü iwgeler

ئېتىڭ ياخشى بولغاي، سېنى ماختىشار،
ساڭا قۇشۇلاي، دەپ بارى ئالدىرار.

*böylece adın iyi olur; insanlar da seni severler
ve her kes seninle dost olmağa can atar.*

962. **ivek** : acele, aceleci || ئالدىراقسان، ئالدىراڭغۇ

5217. éve işleme iş meger din işi

iwek işte asgın bulumaz kişi

ئالدىراپ قىلما ئىش، مەگەر دىن ئىشى،
تاپالماس پايدىنى ئالدىراپ كىشى.

*din işinden başka işlerde acele etme;
insan acele işin faydasını görmez.*

963. **iveklik** : acelecilik, acele davranma, acele hareket etme ||

ئالدىراقسانلىق، ئالدىراڭغۇلۇق

0634. iweklik bu erdi seni bilmedin

yakın tuttum özke tapındurmadın

بولۇپ ئالدىراقسان سېنى تونۇماي،
تۇتۇپمەن يېقىن، ئىشلىتىپ قارىماي.

*acelecilik şurada oldu ki, seni tanımadan ve
kafi derecede denemeden, kendime yakın tuttum.*

964. **ivⁱn** - : acele etmek || ئالدىرماق، پايىپتەك بولماق، ئاۋارە بولماق

2359. yağıñ sü telim tutsa azrak seniñ

tokışka iwinme yarağ kör aniñ

قوشۇنى كۆپ ئولسا ياۋىنىڭ، سېنىڭ ئاز،
سوقۇش قىلما، تېزدىن كۆر تەدبىر ساز.

*eğer düşmanın askeri çok ve seninki daha az ise,
savaşa acele etme ve ona göre tedbir al*

965. **ivⁱt** - : koşmak, acele etmek || ئالدېرىماق ، يۈگۈرمەك

5218. açığ bérǵü erse iwit terk tegür

kının berge ursa amulluk üdür

قلۇر چاغدا ئېھسان تولا ئالدېرا ،

ئېغىر بول تاياقلاش ، بېرىشتە جازا .

ihsanda bulunurken, acele et ve çabuk ver;

cezalandırmak ve dayak atmak hususunda teenni ile hareket et.

966. **‘iyal** : (< A.) bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler; kadın, eş,
 çocuk || بېرىسنىڭ بېقىشى كېرەك بولغان كىشىلەر ، ئايال ، بالا - چاقا ، قىز - ئوغۇل

3390. bu yañlıǵ ‘iyaldın kaçan bar vefa

kılıkı yawuz ol kılınçı cefa

بۇ ياڭلىغ ئوغۇل - قىز قىلۇرمۇ ۋاپا؟

ياماندۇر پەيلى ھەم قىلىقى جاپا .

böyle çocuktan hiç vefa umulurmu;

onun tabiatı kötü ve işi-gücü cefadır.

967. **iz** : iz, nişan; bk. **ız** || ئىز ، بەلگە ، نشان ، ئىزنا

5226. apañ bolsa begler kılınçı isiz

isizler küçeyür buzar eǵü iz

يامان بولسا بەگلەر ھەركىتى يەنە ،

يامانلار كۈچىيىپ ، بۇزار ئەنئەنە .

beyler kötü hareket ederlerse, kötüler kuvvetlenir

iyi an'aneleri bozarlar.

968. **‘iz^Z** : (< A. ‘-z-z) izzet, şeref, kıymet, itibar || ئىززەت ، ھۆرمەت

1247. ‘aziz ol ‘aziz kim ‘azizlarkā ‘iz

anıñdın tegir ‘iz ‘aziz emdi kız

ئەزىز ئۆل ، ئەزىز كىم ، ئەزىزلىرىگە ئىز ،
ئۆزىڭدىن تېگۈر ئىز ، ئەزىز ئەمدى قىز .

*gerçek aziz o azizdir ki, azizlere izzet ondan gelir;
izzet ve aziz şimdi nadirdir.*

969. **izle** - : takip etmek || ئەگەشىمەك

6211. yaşık yérke éndi yüzün kizledi
kalık qarşu keldi izin izledi

قۇياش يەرگە پاتتى ، يۇشۇردى يۈزىن ،
پەلەك باشلىدى ئىستىمەكنى ئىزىن .

*güneş yere indi ve yüzünü gizledi;
gök yüzü karşısından yükselerek, onun izini takip etti.*

K

970. **ka** : kap, tabak || قاپ، تاغار، خالتا، تاۋاق

2552. neçe ka tegürgü kerek bu aşığ

ķuruğ ķođmasa bir içig hem taşığ

يېتەر نەچچە جانغا بۇ ئاش چاغلېسا،

ئىچ ھەم تاشتىكىلەر قۇرۇق قالېسا.

içte ve dışta hiç kimseyi açıkta bırakmamak için

kaç kap yemek dağıtmak lazım geldiğini bilmelidir.

971. **ka kadaş** : kardeş, akraba bk. **kadaş** || قان - قېرىنداش، ئۇرۇق - تۇغقان

3433. kesilse seniñdin yaķın ka kadaş

yaķınlıķ ula sen aña ay adaş

يىراقلاشسا سەندىن يېقىن ۋە قاياش،

ئۇلارغا يېقىنلاش ئۆزەڭ، ئەي ئاداش.

yakınların, akraba ve kardeşlerin senden uzaklaşsalar bile,

ey arkadaş, sen onlara karşı daima yakınlık göster.

972. **ka bul** : (< A. k-b-l) kabul || قوبۇل

A0018. leri ‘alimleri ka bul kılıp tegme biri bir törlüg at laķab

ئۇ ئەللەرنىڭ ھېكىملىرى بىلەن ئالىملىرى قوبۇل قىلىپ.

ئۇنىڭغا ھەربىرى بىر تۈرلۈك ئات ۋە لەقەم بەردى.

ve alimlerinca makbul görülerck, her bir ona bir türlü ad ve lakap

973. **kaç** : kaç, birkaç || قانچە، بىر قانچە، بىر ئاز

0852. yarayın tése sen maña belgölüg

bu kaç neñ özüñdin yırat ay külüg

يارايىمەن دېسەڭ سەن ماڭا بەلگۈلۈك،

ئەي نامدار بۇلاردىن يىراق يۈرگۈلۈك.

*sen benim gerçekten işime yaramak istiyorsan,
bu bir kaç şeyi kendinden uzak tut; ey namlı insan.*

974. **kaç** - : kaçmak, kaçınmak, sakınmak || هەزەر ئەيلەمەك ، ئۆزىنى تارتماق ،

0722. maña urmasa örk méni tuttaçı

keyik teg kaçar-men kim ol yetteçi

مېنى تۇتقۇچى گەر يۈگەن سالمىسا ،

كېيىكتەك قاچارمەن يېتەر كىم ماڭا؟

*beni tutan bana yular vurmazsa,
ben geyik gibi kaçarım; bana kim yeteşebilir.*

975. **kaçan** : (< **kaç an**) ne zaman, ne vakit, nasıl || قاچان ، قايسى ۋاقتتا ، قايسى چاغدا ||

2097. kara borçı boldı neñi boldı yél

begi borçı bolsa kaçan turğa él

ھاراق ئىچسە خەلق ، يەلگە كەتكەي مېلى ،

خان ئولسا ھاراقكەش تۇرامدۇ ئېلى؟

*avam içkiye müptela oldu, malı rüzgar gibi uçtu;
bey içkiye müptela olursa, memleketi nasıl durur.*

976. **kaç¹t** - : kaçırmak || قاچۇرماق ||

6522. isizim yégitlik isizim yégitlik

tuta bilmedim men seni terk kaçıttım

ئىست ھەي يىگىتلىك ، ئىست ھەي يىگىتلىك ،

تۇتۇش بىلمىدىم مەن سېنى تېز قاچىتىم.

*yazık gençliğim, gençliğime yazık;
ben seni tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.*

977. **kaçur** - : kaçırmak || قاچۇرماق ||

3912. okıdım bitigniñ uqıldı bu söz

sözümni eşitgil kaçurmağıl öz

ئوقۇدۇم خېتىڭنى ، ئوقۇلدى سۆزۈڭ ،

سۆزۈمنى ئىشتىكىن ، قاچۇرماي تۆزۈڭ .

mektubunu okudum, sözlerin anlaşıldı;

fakat benim sözümü de dinle, kendini gizleme.

978. **қадаш** : akraba, kardeş bk. **қа қадаш**. || قان - قېرىنداش ، ئۇرۇق - تۇغقان

4405. bularnıñ bile me katıl ay қадаш

arığ bolğa boğuzuñ halal bolğa aş

ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇل ئى قاياش ،

گېلىك پاك بولۇپ ھەم ھالال بولغاي ئاش .

ey kardeş, bunlar ile de temas et ve münasebette bulun;

boğazın temiz kalır ve yiyeceğin halal olur.

979. **қадашлық** : kardeşlik || قېرىنداشلىق ، تۇغقانلىق

3483. bağırsaq қадашım sen ök sen yaқın

kéñeş bér ötegil қадашлық haқın

كۆيۈمچان قاياشىم ئۆزۈڭ سەن يېقىن ،

كېڭەش بەر ، ئادا قىل قاياشلىق ھەققىن .

sevgili kardeşim, bana yakın olan sensin;

bir fikir ver, kardeşlik hakkını yerine getir.

980. **қадағу** : kaygı, düşünce || قايغۇ ، غەم ، كۈلپەت ، دەرد

6235. saña tegse emgek ya қадағу saқınç

maña ma қақан bolğa anda sewinç

ئەگەر تەگسە قايغۇ ۋە مېھنەت ساڭا ،

قاچان بولغىسىدۇر خوشاللىق ماڭا؟

sen zahmet çekerken veya endişe içindeyken,

ben nasıl sevinç duyabilirim.

981. **kaḍğur** - : kaygılanmak || قايغۇرماق ، غەم قىلماق

3326. yana aydı ögdülmiş uş bu özüm

saña kaḍğura tilde kesmez sözüm

يەن ئېيتتى بۇ ئۆگدۈلمىش: ئۆزۈم -

ساڭا قايغۇرۇپ ، ھېچ ئۆزۈلمەس سۆزۈم .

Ögdülmiş devam etti: _işte ben daima seni

merak ediyorum, dilimden düşürmüyorum.

982. **kaḍın** : kayın, kocanın erkek kardeşi, dünür, kayınata ||

قېيىن ، ئەرنىڭ ئەركەك قېرىندىشى ، قېيناتا

0050. iki kaḍın erdi küḍegü iki

bular erdi üḍrüm boḍunda yégi

قېيناتا ئىككىسى ، كىياۋ ئىككىسى ،

تاللانغان كىشلەر ئىدى تۆتىسى .

ikisi kayın- babası, ikisi damadı idi

bunlar halkın en iyisi ve en seçkini idiler.

983. **kaḍıñ** : kayın ağacı || قېيىن ياغىچى

6532. kaḍıñ teg boḍum erdi oq teg köni tüz

ya teg egri boldı egildim tũñittim

قېيىندەك بويۇم ئەردى ، ئوقتەك دۇرۇس - تۈز ،

بولۇپ ئەگرى يادەك ئېگىلدىم ، ئىگىشتىم .

kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dik idi;

şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.

984. **kaḍır** : sert, güç, sarp || قاتتىق ، قىيىن

1052. yana irlü kirdi bu tolmiş ayı

kaḍır kışka yandı yarumış yayı

كېچىكلەپ قايتىدىن ئۇ تولغان ئايى ،
قەھرىلىك قىشقا ياندى يورۇغان يايى .

*dolun ayı tekrar küçülmeğe başladı;
parlak yazı sert kışa döndü.*

985. **қадр** - : döndürmek, karşı koymak || قايرىماق

6244. méni ewre sürdi sözüm tutmadı

sözün қадрға көрдüm küçüm yetmedi

مېنى ھەيدەپ تولا ، سۆزۈم تۇتمىدى ،
سۆزىن قايرىپ كۆردۈم ، كۈچۈم يەتمىدى .

*bana itiraz etti, sözümü dinlemedi;
sözüne karşı koymağa denedim, fakat gücüm yetmedi.*

986. **қадір** : (A.) güçlü, kudretli || قۇدرەتلىك ، كۈچلۈك ، قادىر

B0002. uluğluk idisi uğan zü'l-celal

yaratğan törütgen me қадір kemal

ئۇلۇغلۇق ئىگەسى ، قادىر زۇلجەلال ،
ياراتقان ، تۆرەتكەن ۋە قادىر كامال .

*Büyüklik sahibi, kadir, zü'l-celal;
türeten ve kudretin kemaline sahip olan Tanrıdır.*

987. **қадір** : (< A. k-d-r) kadr, değer || قەدىر - قىممەت

0758. az eğgüke artuğ üküş şükri kıl

üküş bolsa ni‘met anıñ қадри bil

كېچىك ياخشىلىققا تولا شۈكرى قىل ،
تولا بولسا نېمەت ، ئۇنىڭ قەدىرىن بىل .

*az bir iyiliğe karşı çok şükür et;
nimet çok olursa, onun kıymetini bil.*

988. **қақлт** - : dikilmek, geri dönmek, yüz çevirmek, inat etmek ||

قايتماق، يانماق، يۈز ئۆرمەك

6539. kögüz kerdim ança yağı sançmış er teg

küwez teg kür erip kaya te қақıttım

كېرىلدىم شۇنچە مەن ياۋنى يەڭگەن ئەردەك،

بولۇپ مەغرۇر ئۆزنى قىيادەك غادايتتىم.

düşmanına galip gelen insan gibi, öylesine göğüs kabarttım.

mağrur insan gibi, kabadayı olup, kaya gibi karşılarna dikildim.

989. **kafir** :(< A. k-f-r) kâfir || كاپىر

4225. biri teñrilik ol yağı boldaçı

bu kafir yağılar yağı ol tuçı

بىر دىن يولىدا ئۇ دۈشمەن بولۇر،

بۇ - كاپىر، يېغىلىقنى دائىم قىلۇر.

düşmanlardan biri din düşmanıdır;

bu kafir düşman her vakit düşmandır.

990. **kafur** : (< A. < Skr.) kâfur || ئىپار، خۇشپۇراق، كافۇر

4891. usuz yattı saĭnu bir ança oduĭ

ķalıķ ķirtıķı tuttı kafur bođuĭ

خىيال سۈردى بىر دەم يېتىپ ئۇ ئۇيغاق،

بۇ ئاسمان رەڭى بولدى كافۇر بوباقى.

uyumadan bir müddet yattı, düşündü;

göğün derisi kafura boyandı.

991. **kaĭaz** : (< F. < Ćin.) kâĭıt; bk. **kaĭıd** || قەغەز

3714. devat ķoldı kaĭaz kötürdi ķalem

iligke bitig baķladı söz ulam

دۇۋەت - قەغەز تېپىپ، ئېلىپ ئۇ قەلەم،

يازما باشلىدى خانغا مەكتۇپ شۇدەم.

*hakka ve kağıt istedi, eline kalem aldı
ve hükümdara mektup yazmağa başladı.*

992. **kağıd** : (< F. < Çin.) kâğıt; bk. **kağaz** || قەغەز

3187. devat qoldı kağıd bitidi bitig
bitig birle itti işiñe itig

دۈۋەت - قەغەز ئېلىپ پۈتتىدى بىتەك ،
بىتەك بىرلە ئەتتى ئىشىگە ئىتەك .

*hükümdar hokka ve kağıt istedi, mektup yazdı;
mektup ile işini düzene koydu.*

993. **kağıl** : yaş söğüt dalı || قامچا ، تال ، چىۋىق

1055. tadu artadı kör küçi eksüdi
kağıl teg köni boğ egildi qodı

مىزاجى بۇزۇلغان كۈچى كەملىدى ،
چىۋىقتەك ئېگىلدى قامىتى - قەددى .

*unsurlar bozuldu, kuvveti azaldı;
dik vücudu, yaş söğüt dalı gibi, бүкүлдү.*

994. **kağun** : kavun || قوغۇن

5111. içinde tatıg bolmasa ol kağun
anı taştın atgu bolur ay sıgun

بى تەم بولسا لېكىن ئىچىدىن قوغۇن ،
ئۇنى تاشلاش كېرەك ، ئى چاققان سوغۇن .

*içinde tadı yoksa, o kavunu kaldırıp atmak icap eder,
ey dağ keçisi gibi çevik insan .*

995. **kahtı** : (< A. k-h-t) kıtlık || ئاچارچىلىق ، يوقسۇللۇق ، ئازلىق ، قەھتچىلىك

6568. vefa kahtı boldı cefa toldı dünya
vefa kimde erki men azraq qolayı

ۋاپا قەھتى بولدى، جاھانغا تولۇپ جەۋر،
ۋاپا كىمدە باركىن، مەن ئازراق تىلەي مەن.

*vefa kitledi, dünya cefa ile doldu;
vefa acaba kimde vardır, ben ondan biraz isteyeyim.*

996. **kaḵ** : bir kuş adı || بىر خىل قۇش

4198. sığırcuḵnı kördüm uçar kaḵ ara
teñin baḵtım erse ikigü ḵara
سغۇرچۇقنى كۆردۈم ئۇچار قاق ئارا،
تېڭىگە قاراسام، ئىككىسى قارا.

*sığırcağı gördüm, kaklar arasında uçar;
arkadaşlarına bakınca, gördüm ki, ikisi de karadır.*

997. **kaḵıla** - : kazların «gak gak» diye bağırışması ||

"غاقلىدىماق "غاق - غاق" قىلغان ئاۋاز چىقارماق

0072. ḵaz ördek ḵuḡu ḵıl ḵalıḵıḡ tudı
ḵaḵılayu ḵaynar yoḵaru ḵodı
غاز، ئۆردەك، قىل، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن،
قاقلىداپ ئۇچۇشۇر يۇقىرى - تۆۋەن.

*kaz, ördek, kuḡu ve kıl-kuyruk fezayı doldurdu;
bağırarak, bir yukarı-bir aşağı, kaynaşıyorlar.*

998. **kaḵır**:- boğazını gürültü ile temizlemek || قاقىرتماق، گېلىنى قاقىماق

4113. ḵaḵırma sen anda ya suḍma ḵatıḡ
otunluḵ bolur bu kiterür tatıḡ
تۈكۈرمە، گېلىڭنى قاقىرتما قاتتىق،
نادانلىق بولۇر ئۇ، يوقاتۇر تاتتىق.

*orada gürültü ile boğazını temizleme ve tükürme;
bu küstahlık olur ve hoş karşılanmaz.*

999. **kal** : yaşlı, vahşi, yabani, kuduz, deli || ياشانغان ، مويسىپىت ، ساراڭ ، ۋەھشىي

4636. negü tér eşit emdi kökçin saḳal

uḳa bar munı sen turu ḳalma ḳal

نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئەمدى ئاقساقال ،

ئوقۇپ تۇر مۇنى سەن ، تۇرۇپ قالما چال :

imdi, ak-sakal ne der, dinle;

bunu anlamağa çalış ve ihtyarlığında şaşırma.

999. **kal** - : kalmak || قالماق

6436. ḳalır ḳarşı ordu saray pak saña

alıp sen tutar sen bu bend tép maña

قالۇر قەسر ، ئوردا ساراي بوش ساڭا ،

قىلارسەن تەسەررۇپ ، قالدى دەپ ماڭا .

saray, köşk ve konaklar boşalır, sana kalır;

sen alır ve kendine bend ettim zannı ile, oları kullanırsın.

1000. **kala** -: sandığa koymak, gark etmek, yıḡmak || تۇتماق ، ساقلىماق ، توپلىماق ||

3127. baḡırsaq ḳuluḡ bulsa begler tilep

anı tutḡu altun kümüşke ḳalap

بېگى تاپسا سادىق قۇلنى تىلەپ ،

ئۇنى تۇتسۇن ئالتۇن - كۆمۈشكە كۆمەپ .

beyler arayıp, sadık bir kul bulursa, onu altın

ve gümüş muhafaza içinde tutmaladırlar.

1001. **kalbüd** : (< F. *kalbud*?) kalıp, vücut || قەلب ، تەن ، ۋۇجۇد ||

1525. ḳuruḡ ḳaldı kalbüd uçup barsa can

bayat bildi ḳanča barır erse can

قۇرۇق تەن قالۇر ئۇ ئۇچۇپ كەتسە جان ،
خۇدالا بىلۇر نەگە بارغاي بۇ جان .

*ruh uçup gidince, vücut boş kalır;
ruhun nereye gittiğini ancak Tanrı bilir.*

1002. **qalem** : (< A. k-l-m) kalem || قەلەم

2714. kılıç él tutar hem boğun kazğanur
qalem él tüzer hem hazine urur

قىلىچ - مەملىكەتنى ئېلىپ ئەل تۇتار ،
قەلەم - مەملىكەتنى تۈزەپ ، مال يىغار .

*kılıç memleket zapteder ve zafer kazanır;
kalem de memleket tanzim eder ve hazine toplar.*

1003. **qalı** : eğer, mademki, nasıl || ئەگەر ، ناۋادا ، قانداق

2540. qalı yol kesilse qapuğ başçısı
yana kirgü bolsa er at sözçisi

قوبۇل بىكىتكەندە ، بولسا براۋىنىڭ سۆزى ،
ئېلىپ كىرسۇن ئۇنى قايتىدىن ئۆزى .

*kabul zamanı sona erince, kapıcı-başı hizmetkarlardan maruzatta
bulunacak kimse varsa, onunla tekrar huzura girmelidir.*

1004. **qalıq** : gökyüzü || كۆك ، ئاسمان ، ساما

4886. tükel zengi yüzi urundı qalıq
uçar tındı qoğtı yoriğlı yorıq

بولۇپ زەڭگى يۈزى پۈتۈن ئاسمان ،
تىنىپ قۇشلار ، ياتتى ھەممە ماڭار جان .

*göğün her tarafı zenci yüzüne döndü;
uçan kuşlar kondu, dolaşan mahluklar durdu.*

1005. **qalı¹m** : kalma, kalış || قىلما ، قېلىش

4755. tapuğқа inanma ay tapğı telim

tapuğ kılğa ahır başıñnı qalım

خىزمەتكە كۆۋەنمە ئەي خادىم تولا،

بولۇر خىزمەت ئاخىر بېشىڭغا بالا.

ey hizmeti çok olan insan, sen hizmetine güvenme;

bu hizmet, sonunda, senin başına mal olur.

1006. **qalın** : kalabalık, çok, sürü || قېلىن، كۆپ، زىچ، قويۇق

1413. kapuğda tirildi qalın aç böri

ay ilig koyuğ keç küdeşip yori

ئىشكىتە يىغىلغان تولا ئاچ بۆرى،

ئېلىگ سەن كۈزەت بەك قويۇڭنى، يۈرى!

kapıda bir çok aç kurt toplanmıştır; ey hükümdar,

koyunları iyice muhafaza altına al.

1007. **qalkān** : kalkan || قالقان

3288. tüme torqu qalkān kötürdi öşün

yaruq yüz küler teg yarudı ajun

يىپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،

يورۇق يۈز كۈلەردەك يورىدى جاھان.

yüzünü örten ipek kalkan sıyrıldı;

gülen parlak yüz gibi, dünya aydınlandı.

1008. **qam** : kâhin, hakim || داخان، ھېكىم، دانىشمەن

2002. bu suqluq ig ol bir otı yok emi

anı emleyümez bu dünya qamı

بۇ ئاچكۆزلۈك ئاغرىق، داۋا يوق ئاڭا،

جاھاندا ھېكىم چارە تاپالمىسا بۇڭا.

aç gözlülük, ilacı ve devası bulunmayan bir hastalıktır;

onu, bütün dünya kahinleri bir araya gelse, yine tedavi edemezler.

1009. **qam** - : kamaşmak, toplanmak || قاماشماق ، توپلانماق

5799. ağı keçti ħaz baz özüñ örtti öz

séni yañsağıuçı körüp qamdı kōz

كيسپ دوردۇن - تاۋار پۈركەندىك ئۆزى ،

ھەسەتخورلىرىڭنىڭ قاماشتى كۆزى .

sen sırma giydin ve vücudunu ipekler ile örttün;

hased edenlerin gözleri sana bakıp, kamaştı.

1010. **qamçı** : kamçı || قامچا

2354. oğuğ beg süsi kör böke yolçılığ

kür arslan münügli kılıç qamçılığ

بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى ،

مىنەر ئۇ ئارسلان ، قىلىچ - قامچىسى .

uyanık beyim askeri, bak, ejdarha kumandasında

arzlana binmiş, kılıç kamçılı orduya benzer.

1011. **qamıt** : kaymak || قايماق ، قيسىماق

0802. kamuğ üç ağaklığ emitmez bolur

üçegü-turur tüz qamıtmaz bolur

پۈتۈن ئۈچ ئاياغلىق قىڭغايىاس بولۇر ،

تۈرۈر ئۈچ پۈتى تۈز ھەم قايىماس بولۇر .

aç ayak üzerinde olan hiç bir şey bir tarafa meyletmez;

her üçü düz durdukça, that sallanmaz.

1012. **qamuğ** : bütün, hepsi, her || پۈتۈنلەي ، بارچە ، ھەممە ، پۈتۈن

0209. bilig birle sözle kamuğ sözni sen

biligin beğük bil kamuğ özni sen

بىلىم بىرلە سۆزلە پۈتۈن سۆزنى سەن ،

بۈيۈك بىل بىلىمى بىلەن ئەرنى سەن .

*sen her sözünü bilgi ile söyle;
her kesin bilgi ile büyük olduğunu bil.*

1013. **kan** : kan || قان

2715. kılıç kan tamuzsa begi él alır
kalemde kara tamsa altun kelir

قىلىچ قان تېمىتسا، بېگى ئەل ئالار،
قەلەمدىن سىيا تامسا، ئالتۇن يىغار.

*kılıç kan damlatırsa, memleket alır;
kalemde mürekkep damlarsa, altın gelir.*

1014. **kan** : (< F.) maden || كان

5357. bu begler tağ ol kani altun kümüş
kümüş kan qazıqlı bayur ol üküş

بۇ بەگلەر بىر تاغدۇر ئالتۇن - كۆمۈشلۈك،
كۆمۈش كان قازغۇچى بېيىپ كەتكۈلۈك.

*beyler içinde altın ve gümüş madenleri bulunan bir dağdır;
gümüş madenlerine kazma vuran insan çok zengin olur.*

1015. **kan** - : kanmak, doymak || قانماق، تويماق، قانائەت ھاسىل قىلماق

5339. biziñde ozaqı qotu barguçı
yédi toğtı qandı ölüp yatguçı

كى بىزىدىن بۇرۇنقى ئەۋلاد كەلدەلەر،
ئۇنىڭدىن يېدى، تويدى، ئۆلۈپ كەتتەلەر.

*bizden önce gelen ve şimdi ölüp-giden nesiller
ondan yedi, doydı ve kalktılar.*

1016. **kana‘at** : (< A. k-n-) kanaat || قانائەت

A0035. miş at birip vezirninñ oğlu yérinde tutmuş turur kana‘atka

ئات قويۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئورنىغا قويۇلغان قانائەتكە

adını verip, vezirin oğlu ve kanaate

1017. **қанат** || kanat : **қанат**

1934. kimi beg törütmek tilese bayat

bérür aşnu kılq yañ uquş yüg қанат

كىمكى بەگ ياراتماق تىلسە بايات،

بېرۇر باشتا خۇلق، ئەقىل، قول - قانات.

Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse,

ona önce münasip tavır ve hareket ile akıl ve kol kanat verir.

1018. **қанча** : nereye, nasıl [*< kayuça*] || **قەيەرگە**، قانداق، نەگە

1529. қayudın kelir erki қанча барır

қayuda-turur erki қayda yorır

قەيەردىن كېلۈركىن؟ قەيەرگە بارۇر؟

قەيەردە تۇرۇركىن؟ قەيەردە يۈرۈر؟

nereden gelir, nereye gider;

nerede durur, nerde yürür.

1019. **қанд** : (< F.) şeker || **قەنت**، شېكەر

5154. atañ öldi bardı saña bérđi pend

ata pendi tutsa şeker bolğa қанд

ئاتاڭ ئۆلدى، كەتتى، ساڭا بەردى پەند،

ئاتا پەندى تۇتساڭ، بولۇر شېكەر - قەند.

baban öldü, gitti ve bu ölümü ile sana öğüt verdi;

baba nasihatini tutarsan, o sana bal-şeker olur.

1020. **қанı** : hani, nerede [*< kayu*] || **قېنى**، نەدە

6479. қanı bir könilik қılıғlı қanı

қанı теңілік іш yorıғlı қanı

قېنى بىر دۇرۇسلۇق قىلغۇچى قېنى؟
خۇدالىق ئۈچۈن ئىش قىلغۇچى قېنى؟

hani, doğruluk ile hareket eden kim var;
hani Allah rızası için iş gören kim var.

1021. **kap** - : tutmak, kapmak, çalmak, dokunmak, çarpmak, uçurtmak, hucüm ve defi etmek ||

قاپماق، تۇتماق، تارتىۋالماق، بۇلىماق، ئېرىشمەك، ئىگە بولماق، قولغا ئالماق

6110. *ğara tapsa begler beğüyür kopar*
üzeñü bar erse çigen berk kapar

ئاۋام ئىشلىسە، بەگ ئۆسەر - زورىيور،
ئۆزەڭگۈ بار ئەرسە يۈگەن چىڭ تۇتۇر.

halk vazifesini yaparsa, beyler büyür, yükselir;
üzengi varsa, insan yuları kuvvetli tutar.

1022. **kap ġara** : kapkara || قاپقارا

4323. *ğara kılķı barça bolur kap ġara*
ğara kılma özni küdezü tura

ئاۋام قىلىقى بارچە بولۇر قاپقارا،
كۈزەتكىن، ئۆزۈڭنى قىلما سەن قارا.

avamın, ġara halkın, tabiati her vakit kap-ğaradır;
iyice dikkat et, kendini ġara bulaştırma.

1023. **kapuğ** : kapı, saray, padişah kapısı || ئىشك، دەرۋازا، پادىشاھ قوۋۇقى، ساراي

1134. *tüzü tın toķırķa ölüm bir kapuğ*
kirür bu kapuğķa yoriğlı ġamuğ

پۈتۈن جاننى بارغا ئۆلۈم بىر ئىشك،
ئۆنىڭدىن كىرەرلەر جىمى يۈرۈڭلۈك.

*bütün canlılar için ölüm bir kapıdır;
yürüyenlerin hepsi bu kapıdan geçer.*

1024. **kapuğcı** : kapıcı || دەرۋازنۇەن

3768. kapuğcı tıdumaz ya yol kılguçı
tegürmez maña bir küwez kür küçi

ئىشكىچى ۋە يا يول باشلار توسالماس،
قىلىپ كىبىر براۋ زورلۇق قىلالماس.

*kapıcı veya yol gösterici bana mani olamaz;
hiç bir kibir ve azamet taslayan bana kafa tutamaz.*

1025. **kapuş** : yağma || بۇلاش - تالاك،

6482. kapuş karma boldı müsülman neñi
kanı adra tutğan haramıg öñi

بۇلاندى، تالاندى مۇسۇلمان مېلى،
قېنى ئەر، ھارامنى بىلىپ يەتكۈچى؟

*müslümanların malı çalındı, yağma edildi;
haramı helaldan ayıryan ve buna riayet eden nerede.*

1026. **kar** : kar || قار

6013. kış erse yana tüş körügli qarı
açar suw tüşese ya buz qar tolı

قىش پەسلى بولۇپ چۈش كۆرسە گەر قېرى،
ئاقار سۇ چۈشسە يا مۇز، قار، تۆلى.

*mevsim kış ve rüya gören de ihtiyar ise,
rüyasında akar su veya buz, kar ve dolu görürse.*

1027. **kara** : kara || قارا

3286. beliñlep oğundı kötürdi başın
kara zengi kılmış yüzini ışın

چۆچۈپ ئويغاندى ، باش كۆتەردى شۇئان ،
قارا زەڭگى قىلمىش يۈزىنى تۇمان .

*birden silkinerek, tekrar uyandı, başını kaldırdı;
sis gök yüzünü siyah zenciye döndürmüştü.*

1028. **qara** : halk; bk. **kara ‘am, kara bodun** || خەلق ، ئامما

0986. **qara kılkı teñsiz yawa sözlegen**

yawa söz-turur bu qara baş yégen

ئاۋام خەلق قىلقى بىكار سۆزلىگەن ،
بىكار سۆز ئۇلارنىڭ بېشىنى يىگەن .

*boş ve densiz konuşan_ ayak takımıdır;
onun başını yiyen de bu boş sözlerdir.*

1029. **qara ‘am** : (< A. ‘-v-m) halk; bk. **qara, kara boğun** || ئاۋام - خەلق ، ئامما

4320. **qara ‘am boğun barça kılkı öñi**

biligi uquşı kılınçı teñi

ئاۋامنىڭ مەجەزى تامامەن بۆلەك ،
بىلىم ئەقلى ، خۇيى ئېرۇر ئۆزىدەك .

*avam halkın tabiatı tamamen ayırdır;
onun bilgisi, akli ve tavrı da tabiatı gibidir.*

1030. **qara baş** : hizmetçi || قۇل ، خىزمەتچى

1618. **bu boğ sın yorıǵlı qara baş qalın**

kişi tép ınangu kişi yok bilin

كۆرۈنەر خىزمەتچى توپى كىشىدەك ،
كىشى يوق ئىشىنىپ كىشى دېگۈدەك .

*bu insan kılığında dolaşan hizmetkar takımı kalabalıktır;
fakat bil ki, içlerinde insan diye güvenilecek kimse yoktur.*

1031. **qara boğun** : halk; bk. **qara, kara ‘am** || ئاۋام ، خەلق

C0056. bab ƙara boɗun birle negü teg ƙatılğusın ayur

ئاۋام بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

Halk ile nasıl muamile edileceğini anlatır.

1032. ƙara ƙuş : kartal || بۈركۈت

3949. ƙalık bütrü tutti ƙara ƙuş öñi

ajun barça toldi ƙara ƙuş yüñi

ھاۋا ئالدى پۈتكۈل قارا قۇش ئوڭى،

جاھانغا تولدى ھەم قارا قۇش يۇڭى.

*hava tamamiyle kara-kuş rengini aldı,
bütün dünya kara-kuş tüyü ile doldu.*

1033. ƙara ƙuş : jupiter gecegeni, Müşteri gezegeni; bk. erendüz, oñay ||

مۇشتىرى، يۇپىتېر يۇلتۇزى

5675. baƙa kördi öñdün ƙara ƙuş toğup

ƙopa keldi yérđin yalın teg bolup

قاراپ كۆردى ئاۋۋال قارا قۇش تۇغۇپ،

قوپۇپ كەلدى يەردىن ئۇ ئۆتتەك بولۇپ.

*dikkat etti, önce müşteri yıldız kalkıp,
alev gibi, yerden yükselmeğe başladı.*

1034. ƙarağú: kör || قارىغۇ، كور

0178. ƙalı mundağ erse bilip sözle söz

sözün bolsu közsüz ƙarağúƙa köz

ئەگەر مۇنداق ئولسا، بىلىپ سۆزلە سۆز،

سۆزۈڭ بولسۇن كۆزىڭ قارىغۇ ئۈچۈن كۆز.

*mademki böyledir, sözü bilerek söyle;
sözün gözsüzlerse, körlere göz olsun*

1035. **qarağur** - : körleşmek || قارىغۇ بولماق

6092. qarağurma dünyāka sukluk kılıp

qalır bu barır sen ökünçün ulı

بۇلغانما دۇنياغا ھېرىسلىق قىلىپ،

قالۇر بۇ، كېتۈرسەن، ئۆكۈنچە ئىگرىپ.

dünyaya tamah ederek, ruhunu karartma;

dünya kalır, fakat sen pişmanlık ile inleyerek gidersin.

1036. **qarak** : göz, göz bebeği || قاراق، كۆز قارچۇقى

2205. uwutsuz kişide yırak tur yırak

uwutsuz bolur üsteñli qarak

ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق،

ئۇياتسىز كۆزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

hayasız adamdan uzak dur, uzak;

hayasız inkar eden gözdür.

1037. **qaraqçı** : yağmacı, yankesici || قاراچى، بۇلاڭچى

5547. iç ilde kötürgil boğun küçlerin

taşirtın arıtğıl qaraqçı barın

يوقات ئەل ئىچىدە زوراۋاننى سەن،

تۈگەت يۇرت قېشىدا قاراچىنى سەن.

memleket içinde halka zulüm edenleri yok et;

dış eyaletlerde de bir tane yol kesen şaki bırakma.

1038. **qaranfil** : (< A. <) karanfil [*Doğu Dilleri*: II/3, s: 191] || قەلەمپۇر

0071. şaba yéli kıptı qaranfil yıdın

ajun barça bütrü yıpar burdı kin

ئېسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق،

ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق.

*karanfil kokulu bahar rüzgarı esti;
dünyanın her tarafı misk ve anber kokusu ile doldu.*

1039. **qarañu** : karanlık || قاراڭغۇلۇق، قاراڭغۇ

1419. ediz kéñ beğizlig sarayñ qalıp

qarañku yér ewde yatur sen ulıp

ئىگىز، كەڭ، بېزەكلىك ساراينىڭ قېلىپ،

ئىگىزلىك قاراڭغۇ يەر ئۆيىدە يېتىپ.

*yüksek, geniş ve süslü sarayların burada kalacak,
sen de inleyerek, karanlık toprak evde yatacaksın.*

1040. **qarar** : (A.) karar || قارار

4758. tüpi yél-turur bu ajun kör oğul

kölike-turur kör qararı yok ol

جاھان بىر بوراندۇر، قارا، ئەي ئوغۇل،

تۇراقسىز كۆلەڭگە ئېرۇر، كۆرگىن ئول.

*ey oğul, bu dünya bir kasırğa rüzgarıdır;
o hiç bir yerde karar etmeyen bir gölgedir.*

1041. **qarar** - : kararmak. [kara èr-]:|| قارىماق، قارىدېماق

5347. haramqa qatılma ay ilig saqın

haramqa qararur köñül bil yaqın

ھارامغا قوشۇلما ئىلىگ، ئۆزىنى تۇت،

قارايتۇر كۆڭلىنى ھارام، بۇنى پۇت.

*harama el uzatma, kendini gözet;
ey hükümdar, iyi bil ki, haram gönlünü karartır.*

1042. **qarart** - : karartmak. [kara èr-t-] || قارايتماق

0629. ilig buştı artuq qararttı meñiz

ayur ay iweklik kişike isiz

ئېلىگ كايىپ ئارتۇق ، قارايدى يۈزى ،
دېدى: ئالدىراغۇلۇق يامان ئىش ئۆزى .

*hükümdar çok hiddetlendi ve yüzünü ekşiterek, dedi:-
hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.*

1043 . **qargış** : beddua || بەددۇئا ، قارغىش

0246. kişi edgü atın kör, alkış bulur
atıkmış isiz ölse qargış bulur

كشى ياخشى ئات بىرلە ئالقش ئالۇر ،
يامان ئاتلىق ئولسا ، ئۇ قارغىش ئالۇر .

*bak, insan iyi adı ile alkışlanır;
adı kötüye çıkmış kimse ölünce beddua alır.*

1044. **qarı** : yaşlı; bk. **karıg** || ياشانغان ، قېرىغان ، قېرى

0723. negü tér eşitgil sınımış qarı
sınımış qarılar sözi söz qorı

نېمە دەر ئىشت ، كۆپنى كۆرگەن قېرى ،
قېرىلار سۆزىدۇر ئۇ سۆز گۆھىرى ؛

*dinle, tecrübeli ihtiyar ne der;
tecrübeli ihtiyarların sözü sözü sözlerin mayasıdır.*

1045. **qarı** - : kocamak, yaşlanmak || قېرىماق ، ياشانماق ، قېرىپ قالماق

1736. qayusı çerigde kılıç baldu yer
qayusı turada yuluğda qarır

براۋلار ئورۇشتا قىلىچ - پالتا يەر ،
بىرى قەلئە ساقلاپ قېرىپمۇ كېتەر .

*kimi orduda kılıç ve balta yer;
kimi kaleyi muhafazaya memur olur, orada ihtiyarlar.*

1046. **karıg** : yaşlı; bk. **karı** : engel || ياشانغان ، قېرىغان ، قېرى

4505. awurtası eğgü kişi tut arıǵ

oǵul kız arıǵ kopǵa turǵay qarıǵ

ئېرىغ ياخشىنى ئال ئىنگە قىلىپ،

ئوغۇل - قىز ئۆسەر پاك ۋە ساغلام بولۇپ.

süt ninesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut;

oǵlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur.

1047. **qarıq** : karılmış, katışmış || تازا ، قېتىشىش

3899. bir ol bir qatıqsız qarıqsız arıǵ

yoǵu bar qılur ol qılur yoq barıǵ

ئۇ بىردۇر، ئېرىغ - پاك، قېتىشىش ئېرۇر،

قىلۇر يوقنى بار ئۇ، بارنى يوق قىلۇر.

o bir tektir, temizdir; ona hiç bir şey katılmamış ve karışmamıştır;

yoǵu var eder ve varı da yok eder.

1048. **qarıl** - : karılmak, katışmak, karışmak ||

قېتىلماق، قوشۇلماق، قېتىشماق، ئارىلاشماق

4444. qatılǵıl qarılǵıl yitür hem içür

könilik özele tiriglik keçür

قېتىلغىن، قوشۇلغىن، يىدۇر ھەم ئىچۇرۇر،

دۇرۇسلۇق ئىچىندە تىرىكلىك كۆچۇر.

onlara katıl, karış; onları yedir,

içir ve hayatını doğruluk içinde geçir.

1049. **qarilat** - : boylatmak, karışlamak, ölçmek || ئۆلچەتمەك، بويلاتماق، غېرىچلاتماق

2595. negü teg kerek bu yalawaçlıq er

añar bütse begler qarılatsa yér

نىچۇك بولماق كېرەك بۇ ئەلچى كىشى،

ئىشىنىپ ئاغا بەگ تاپشۇرسا ئىشى ؟

*beylerin ona inanması ve onu yollaması için,
bu elçiliğe nasıl bir insan lazımdır?*

1050. **qarılıq** : yaşlılık || قېرىلىق

1079. ne körklüg kün erdi yégitlik küni
qarılıq yok erse yorisa köni

نە كۆركەم كۈن ئەردى يىگىتلىك كۈنى ،
قېرىلىق يوق ئولسا ، يورسا كۈنى .

*insan ihtiyarlamayıp daima aynı kalsa idi,
bu gençlik günleri ne hoş olurdu.*

1051. **kar¹n** : karın || قورساق ، قېرىن

2560. yétürse içürse toğursa qarın
quruğ ığmasa bérse özde barın

يېگۈزسۇن ، ئىچۈرسۇن ، تويۇرسۇن قېرىن ،
قۇرۇق قويماي يانا ئۇ بەرسۇن بېرىن .

*yedirip- içererek, karınlarını doyurduktan sonra da,
boş göndermemeli; neyi varsa, onlara ihsanda bulunmalıdır.*

1052. **kar¹ndaş** : kardeş || قېرىنداش

A0035. oğgurmış at bérıp vezirniñ qarındaşı tép aymış-turur ta-

«ئۇدغۇرمىش» ئېتى بېرىلىپ ۋەزىرنىڭ قېرىندىشى دەپ ئېيتىلغان .

Odgurmış adını verip, vezirin kardeşi kabul etmiştir.

1053. **kar¹ş** - : karışmak, karşılamak, karşı koymak || قېرىشماق ، ئارىلاشماق

3036. iki neñ qarıştı yaqışmaz qaçar

saranka yağumaz aqıǵ berk qaçar

ئىككى نەرسە زىت ، بىر - بىرىدىن قاچار ،
بېخىلغا باقماس ئەر ، سېخىنى قۇچار .

*bu iki şey birbirine zıddır, onlar birbirlerinden kaçarlar;
insan hasise yanaşmaz, cömerde sıkıca yapışır.*

1054. **ķarıt-** : kocatmak || قېرىتماق

5133. bu kıwçaķ ķowı dūnya kiçki ajun
neçe beg ķarıtı ķanmaz özün

بۇ مەشۇم، ئىچى بوش، ئۆتۈچى جاھان،
قېرىتتى قانچە بەگنى، ئۆزى نە جۇۋان.

*bu kof ve boş dünya çok eski bir alemdir;
o nice beyleri ihtiyarlattı, kendisi ihtiyarlamaz.*

1055. **ķarma** yağma || بۇلاڭ - تالان، تارتىۋېلىش، بۇلاش

6458. ĥalal atı ķaldı ķörüĥlisi yok
ĥaram ķarma boldı toğuglısı yok

ھالالنىڭ ئېتىلا قالدى ئۆزى يوق،
ھارام بولدى قاراقچى، تۇيغۇچى يوق.

*halalin ancak adı kaldı, onu gören yok;
haram kapışıldı, halan ona doyan yok.*

1056. **ķarmaķ** : ķengel || قارماق

6116. anunmış-turur bu ölüm tarmaķı
usanıp yorırda iler ķarmaķı

تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئۆلۈم تىرنىقى،
غاپىل يۈرگەندە ئىلار قارمىقى.

*ölümün pençesi hazırlanmıştır;
gafllet içinde yürürken, onun ķengeli insana saplanır.*

1057. **ķarşı** : karşı; bk. **ķarřu** [< *kaş+rı] || قارشى، ئەكسى، زىت

4246. bu begler ewi atı ķarřı turur
bu ķarřı iķindeki ķarřı turur

بۇ بەگلەر ئۆينىڭ ئېتى «قارشى» دۇر،
بۇ «قارشى» ئەھلى ئۆز-ئارا قارشىدۇر.

*bu beyler evine saray (karşı) derler;
bu saray içindekiler her vakit birbirilerine karşı gelirler.*

1058. **karşı** : (< Kuça = Toh. B) saray, köşk || ساراي، قەسر، ئوردا

4122. üçünç karşı içre köni tutsa öz
yırak tutsa teñsiz yarağsızda köz
ئۈچۈنچى، سارايدا تۈز تۇتماق ئۆزى،
يىراق قىلماق يارامسىز ئىشلاردىن كۆزى.

*Üçüncüsü saray içinde doğru hareket etmeli;
uygunsuz ve yakışksız işlerden uzak durmalıdır.*

1059. **karşu**: karşı; bk. **karşı** || قارشى

6211. yaşık yérke éndi yüzün kızledi
kalık karşı keldi izin izledi
قۇياش يەرگە پاتتى، يوشۇردى يۈزى،
پەلەك باشلىدى ئىستىمەكنى ئىزى.

*güneş yere indi ve yüzünü gizledi:
gök yüzü karşısından yükselerek, onun izini takip etti.*

1060. **karun**: (< A. k. a. <) Karun || قارۇن

6551. ya kençim tükel boldı karun neñi teg
ya aşhab-ı res teg temür kend tokıttım
يا غەزىنەم تولۇق بولدى قارۇن مېلىدەك،
يا ئەسھابى رېستەك تومۇر شەھەر ياساتتىم.

*yahut hazinem, Karun'un ki gibi, doldu-taştı veya
Eshab- i Res gibi, demirden kale yaptırdım.*

1061. **kaşab**: (< A.) Hint kumaşı || ھىندىستان شايىسى

5368. aşab tusi rumi ajun tañsukı
saña kelse tolma  ağı aznağı

ەسەپ، تۇزى رۇمى جاھان تاڭسۇقى،
ساغا كەلسە تولىماس غەزىنەڭ ازىقى.

*kasab, tuzi ve rumi kumaşları gibi dünyanın nadide şeyleri
sana gelir; fakat hazinen ve ambarların yine dolmaz.*

1062. aş :  n, yama , tepe || اش، ىرغاق، چوققا، تۆپە

5668. ilel t p turup ıktı ögdülmişe
evi ne kelip tüşti yazdı aşa

يېنىپ چىقتى ئۆگد ل مىř « ماقۇل » دىبان،
ئۆگە كېلىپ چۈشتى ھەم شادىمان.

* gd lmi “baş  st ine!” diyerek, kalkıp ıktı
ve sevinç içinde evine döndü.*

1063. aş : kaş || اش

1809. begi yarlığı bolsa eğ  söze

ulı k  nli y kser yazar aş k ze

بېگى يارلىقى بولسا ياخشى سۆزى،
ئۆسۈپ دىلى قۇلنىڭ، ئېچىلۇر يۈزى.

*bey onun hakkında iyi sözler sarfederse,
kulun gönlü açılır ve yüzü güler.*

1064. aş ar: (y. a.) K şgar [<] || اشغەر

B0059. barus n bitimiş yetürmiş niz m

bu aş ar  linde oşulmiş tamam

پۈتۈن ھەممىسىگە بېكىتكەن نىزام،
ئۇنى ەشقەر ئېچىندە قىلغان تامام.

esasını yazmış ve tertibe koymuş;

fakat bu manzume son şeklinin Kaşgar ilinde almıştır.

1065. **қаşıғ** : korku verici, görkemli, azametli [A. h-s-y] || هەيۋەت ، كۆركەم ، سۈرلۈك

2217. yülüg bolsa қаşıғ bolur ol vezir

vezir bolsa қаşıғ іші кең yorır

ۋەزىردە بەھەيۋەت بولغاي ساقال - چاچ ،

بەھەيۋەت بولسا ئۇ ، ئىش تاپار راۋاج .

saçı-sakalı düzgün olan vezir heybetlii olur;

vezir heybetli olursa, işi yolunda gider.

1066. **қат** : kat, huzur || قات ، قەۋەت ، ھۇزۇر

4440. bütün çın bolurlar қатı yok бүki

kişilerke tegmez bularnıñ yüki

بۇلار بەك ئاقكۆڭۈل ، چىن راستچىل ئېرۇر ،

كەشىگە يۈكىنى يۈكلىمەس بولۇر .

bunlar doğru ve dürüst insanlardır, hiçbir gizli kapaklı

tarafları yokturve kimseye de yük olmazlar

1067. **қат** - : katmak, karıştırmak || قاتماق ، ئارلاشتۇرماق

4517. tişig қатма erke yégü içgüde

қalı қаттın erse keçer keçgüde

ئايال - ئەر بولمىسۇن ھەرگىز ھەمداسقان ،

ئەگەردە قوشۇلسا بوزۇلغاي مىزان .

yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma;

eğer katarsan, ölçüyü kaçıırırlar.

1068. **қат** - : sertleşmek, katılaşmak, kabız olmak || قەۋىيەت ، قاتتىقلاشماق ، قاتماق

1059. қayu aydı ötrüm içүrgü kerek

өzi қатmış emdi boşutғu kerek

بىرى دېدى: سۈرگە ئىچۈرمەك كېرەك ،
ئىچى قاتقان ئەمدى بولشاماق كېرەك .

*biri:- müşhil içirmeli; kabız olmuş ,
şimdi onu boşaltmak gerek – dedi.*

1069. **qata** : defa || قېتىم

1207. bu kün öknüp asğı negü ay ata
başın yérke çalsa ulıp miñ qata
ئۆكۈنچتىن بۇ كۈندە نە پايدا ئاتا ،
باشتىن يەرگە ئۇرسا ئىگراپ مىڭ قاتا؟

*ey baba, bugün pişman olmanın ve inleyerek,
başını yerden yere vurmanın ne faydası var ?*

1070. **katğur** - : gülerek katılmak || كۈلەمەك ، تېلىقپ كۈلەمەك

6613. bilig bilse kaçgun qalı katğurar
biligsiz sıgun sen ağınap yor a
بىلىملىك غەم ئىچرە ئىچۈكمۇ كۈلەر ،
بىلىمسىز - سوغۇق سەن ، ئويناقلاپ يۈرە .

*bilgili insan nu kaygı içinde nasıl kahkaha atar;
ey bilgisiz, sen dağ keçisi gibi, debelen dolaş.*

1071. **kat¹g**: katı, sert, çok || ساغلام ، چىڭ ، مەھكەم ، قاتتىق

0542. üküş eğgü sözler tilin sözledi
işñ itge-men tép qatıg kur badı
شۇ ياڭلىغ تولا ياخشى سۆزلىدى ،
ئىشنىڭ ھەل قىلاي دەپ بېلىن باغلىدى .

*pek çok iyi sözler söyledi ve:-
işini yapacağım diye kat'ı söz verdi.*

1072. **kat^lg^lan** - : katlanmak, çabalamak || چىدىماق ، تېرىشماق ، غەيرەت قىلماق ،

1570. ilig me **katıglandı** anda naru

küniñe uru bardı eđgü törü

ئېلىگىمۇ تىرىشتى شۇندىن كېيىن ،

تۈزەپ قانۇننى ياخشى ھەر كۈنسايىن .

hükümdar o günden itibaren gayretle çalıştı;

günden güne iyi kanunlar vaz'etti.

1073. **kat^lg^lık** : sertlik, müşkilat, katıglık, felaket

قاتتىقچىلىق ، بالايى - ئاپەت ، قىيىنچىلىق ، ئېغىرچىلىق ||

3052. ayur ay bağırsak inangu idim

katıglık yerinde sığıngu idim

دېدى: ئەي رەھىملىك ، ئىشەنچىم ئىگەم ،

كۈن چۈشسە بېشىمغا ، سېغىنچىم ئىگەم .

sonra dedi: ey inandığım, merhametli rabbim;

ey müşkül anlarda sığındığım rabbim.

1074. **kat^lk** : katılmış, karıştırılmış || ئارلاشمىغان ، تازا ، ئېرىغ ، قېتىشىسز ،

3899. bir ol bir **katıksız** **karıksız** arıg

yokuğ bar kılur ol kılur yok barıg

ئۇ بىردۇر ، ئېرىغ - پاك ، قېتىشىسز ئېرۇر ،

قىلۇر يوقنى بار ئۇ ، بارنى يوق قىلۇر .

o bir tektir, temizdir; ona hiçbir şey katılmamış ve

karışmamıştır; yoğu var eder ve varı da yok eder.

1075. **kat^ll** - : katılmak, karıştırılmak || ئارلاشماق ، قېتىلماق ،

4271. iki törlüg erke **katılma** yıra

katıldıñmu bulğak kopurğay köre

قېتىلما ئىككى خىل ئەركە ، يىراق تۇر ،
قېتىلساڭ كۆر ئەمدى ، چاتاق چىقارۇر :

*şu iki türlü kimse ile munasebette bulunma, onlardan uzak dur;
eğer onlara karışırsan , bakarsın, karışıklık çıkarırlar.*

1076. **qatır** : (< F.) katır || قېچىر

5370. tirildi tümen miñ talu köp titir
yazıda qalın yond aqırda qatır
يىغلىدى تۈمەنمىڭ سۈپەتسىز تېتىر ،
دالادا تولا ئات ، ئوقۇردا قېچىر .

*binlerce seçme dişi deve, ovada kalabalık at sürüleri,
ve ahırda katırlar toplanmıştır.*

1077. **katkı** : katı, haşin, kibir || قاتتىق ، كىبرىلىك ، تەكەببۇر

2232. boğunda sewüg boldı qoğkı kişi
sewügsüz bolur köñli katkı kişi
سۆيۈلدى ئەل ئىچرە كىچىك دىل كىشى ،
سۆيۈلمەس ، تەكەببۇر ، يىرىك دىل كىشى .

*alçak gönüllü insan halk arasında sevimli olur;
haşin kibirli adam ise, sevimsiz olur.*

1078. **kavi** : (< A. k-v-y) kavi || قاۋۇل ، كۈچ ، كۈچلۈك

2055. kılıç baldu ok ya qavi küç yürek
bar erken keç er neñke qorqmaz kerek
قىلىچ ، پالتا ، ئوقيا بىلەن كۈچ ، يۈرەك ،
بار ئولسا ، باتۇر مالدىن قورۇقماس كېرەك .

*kılıç, balta, ok, yay ile kuvvet ve cesaret varken
yiğit adam mal için endişe etmemelidir.*

1079. **kavl** : (< A. k-v-l) söz || سۆز

6094. köni sözle kavliñ tükel kıl bütün

bolur kavli yalğan kişiler otun

دۇرۇس سۆزلە سۆزنى تولۇق قىل پۈتۈن ،

بولۇر سۆزى يالغان كىشى ئوتۇن .

Doğru söyle, sözün dürüst ve tam olsun;

Sözü yalan kimseler küstah olur.

1080. **ķavr˘l** - : sıkıştırılmak || تىغماق ، سىغدۇرماق ، سىقىماق

0119. bolu bérşü ewren tuçı ewrilü

ķođı bolsu düşman başı ķavrılu

پەلەك چاقى تۇرسۇن دائىم ئايلىنىپ ،

تۆۋەن بولسۇن دۈشمەن بېشى ئېگىلىپ .

Felek hep dönmede devam etsin;

düşmanın başı hep aşağı eğik olsun

1081. **ķavşur**- : kavuşturmak || قوۋۇشماق ، بىرلەشمەك ، جەم بولماق

4056. elig ķavşuru tut ađakıñ tüze

bu oñ elgiñ urğıl sol elgiñ öze

قولۇڭنى قوۋۇشتۇر ، تۇتۇڭنى تۈزۈپ ،

بۇ سول قول ئۈزە ئوڭ قولۇڭنى قويۇپ .

Ellerini kavuştur, ayaklarını birbirine bitıştır;

Sağ elini sol elinüzerine koy.

1082 . **ķavuk** : kepek; bk. **şökti** || كېپەك ، تېرىق

3614. şekerlig yidiñ sen ajun ni‘meti

ķavuk yür yédim men özüm şakatı

يېدىڭسەن شېكەرلىك جاھان نېمىتى ،

تېرىقلە كېپەك بولدى ئۈزۈم تاقىتى .

*sen tatlı dünya nimetleri yedin;
ben ise, ancak kudretimin yettiği kepek ve darı yedim.*

1083. **ķav^ur-** : kavramak, yakalamak || قورۇماق ، باسماق ، ئەزمەك

6561. ķarılıķ ķavurdı yégitlik yıradı

tatıĝ bardı bargu uğu yol ķonittim

قېرىلىق قۇرۇپ تۇتتى ، ياشلىق يوقالدى ،

ھايات تەمى كەتتى ، بارار يول تۈزەتتىم .

*ihtiyarlık yakaladı, gençlik uzaklaştı,hayatın tadı kalmadı;
artık gidelecek doğru yolu buldum.*

1084. **ķav^uş-** : kavuşmak || قوۋۇشماق

3314. tirig bolsa yalñuķ tilep tapşur oķ

esen bolsa barmış yana ķavşur oķ

تىرىك بولسا ئىنسان تېپىشۇر يەنە ،

ئىسەن بولسا ، كەتكەن قوۋۇشۇر يەنە .

*Insanlar sağ olurlarsa, birbirni arayıp bulurlar;
Can sağ olursa, ayrılan yine muhakkak kavuşur.*

1085. **ķav^uştur -** : kavuşturmak || قوۋۇشتۇرماق

0766. oķıdı ķor ay toldıķa ķıldı yol

bu ay toldı ķirdi ķavuşturdı ķol

بۇ ئايتولدىنى قىچقىرىپ بەردى يول ،

بۇ ئايتولدى كىردى ، قوۋۇشتۇردى قول .

*Ay toldı'yı huzuruna çağırtdı;
ay toldı geldi ve ellerini kavuşturdu.*

1086. **ķay-** : kaymak, caymak || قايماق ، ئېگىلمەك ، قيسايماق

2343. yezek hem telim yetse tutĝaķ kitip

yaĝıĝ basĝu bolsa urunsa ķayıp

چارلاۋچى ئۇچراشسا تۇتغاققا يېتىپ ،
ھۇجۇمنى قىلسۇن ئۇ ئارقىدىن بېرىپ .

*keşif kolu gidip, düşmanın kalabalık önce kuvvetleri ile karşılaşıncı
eğer düşmana saldırmak icap ederse, geri dönüp hücum etmelidir.*

1087. **qaya:** kaya || قيا ، تك يار

2313. sağızganda sakrak kerek tutsa öz
kaya kuzgunı teg yırak tutsa köz
سېغىزخاندىن سەگەكرەك بولسۇن ئۆزى ،
كۆرسە قيا قۇرغۇندەك يىراقنى كۆزى .

*Kendini saksağandan daha ihtiyatlı tutmalı;
Gözünü kaya kuzgunu gibi, uzaklara çevirmelidir.*

1088. **qayan :** kayada || قيادا

2281. añar tirlür ötrü kür ersig eren
sewüg can yuluğlap yatur tağ qayan
شۇ ھالدا يىغلۇر باتۇرلار ئاغا ،
شەرىن جان پىدالاپ ، ياتۇر تاغ - قيا .

*Böyle olursa, onun etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı canlarını
Fada ederek, cesaretlerinden dağlar ve kayada meydana getirirler.*

1089. **qayna- :** kaynamak || قاينماق

0072. qaz ördek kuğu kıl kalığığ tudı
qaqılayı kaynar yoxarı qodı
غاز ، ئۆردەك ، قىل ، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن ،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقىرى - تۆۋەن .

*Kaz, ördek, kuğu ve kıl-kuyruk fezaı doldurdu;
Bağıraşarak, bir yukarı-bir aşağı, kaynaşıyorlarr*

1090. **qayır** : kum || قۇم

1723. küðezdi öziñ neñke suqlanmadı

tapındı qayırça kıyık kılmadı

كۈزەتتى مالىن بەك، ئۆزىن ساقلىدى،

خىزمەتتە قىلچىلىك ئەگرى بولمىدى.

Hükümdarın malını iyi idare etti, kendi çıkarını düşünmedi;

hizmette kıl kadar eğrilik göstermedi.

1091. **qayra** : tekrar || قايتا، تەكرار

1320. qalı tegse emgek ya qadğu saqınç

serinse kelir ötrü qayra sewinç

يا مۈشكۈل، يا قايغۇ - ئەلەم يەتسە گەر،

سەۋرى قىلسا، قايتا خۇشاللىق كېلەر.

Eğer zhamet, kaygı veya endişeye düşen kimse sabrederse,

kaybettiği huzuru tekrar elde eder.

1092. **qayşar** : (< A. < Lat.? casar) kayser || قەيسەر

6547. tutayın ya kisra ya qayşarça boldum

ya şeddad-u ‘ad teg taqı uçmaq ittim

قىلاي پەرەزكى، كىسرا يا قەيسەرچە بولدۇم،

يا شەدداد - ئادەتەگ بېيىشمۇ ياساتتىم.

Farz ederim ki, ben kisra veya kayser oldum ya Şeddad ve Ad gibi,

bir de cennet yaptırdım.

1093. **qayşarı** : kayserle ilgili, kayserî , kuş imparatora benzetiliyor, buyrukçu kuş||

قەيسەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك، قەيسەر، قۇش ئېمپىراتورغا ئوخشىتىلغان، بۇيرۇقچى قۇش

0094. esirden keligli qalıq quşları

qayı ray-I hindi qayı qayşarı

پازادىن كېلۇچى ساما قۇشلىرى ،
بىرى رايبى ھىندى ، بىرى قەيسەرى .

*Esirden gelen sema kuşları,
kimi ray-i hindi, kimi kayseri.*

1094. **ḳayu** : hangi, ne, kim || قايۇ ، قايسى ، نەدە ، قەيسەر ، نىمە

2544. yarağlıḡ ḳayu ol asıḡlıḡ ḳayu
boluḡluḡ ḳayu ol tusuluḡ ḳayu

ياراملىقى كىمدۇر ، پايدىلىقى كىم ،
بولۇشۇغى كىمدۇر ، قاۋۇلراقى كىم .

*Uygun ve faydalı olanı kim;
ileride faydalı olacak bir istidada sahip bulunanı kim.*

1095. **ḳaz** : kaz || غاز

0072. ḳaz ördek kuğu kıl ḳalıḡıḡ tudı
ḳakılayı ḳaynar yoḳaru ḳodı

غاز ، ئۆردەك ، قىل ، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن ،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقىرى - تۆۋەن .

*Kaz, ördek kuğu ve kıl-kuyruk fezaıı doldurdu;
Bağırarak, bir yukarı bir aşağı, kaynaşıyorlar.*

1096. **ḳaz** - : kazmak || قازماق

1734. ḳayu taḡ ḳazar körse toplıur ḳayaḡ
ḳayu yér ḳulaçlayı yügrür yaḡaḡ

براۋلار قازار تاغ - قىياغا چۈشۈپ ،
براۋ يەر غولاچلار يالاڭچاق بولۇپ .

*Kimi daḡ kazar, bakarsın, kayaların dibine iner;
kimi yeri kulaçlayarak, yaya koşar.*

1097. **ḳaza** : (< A.) kaza, hüküm || قازا ، قەدىر ، ھۆكۈم

3195. törütmezde aşnu yorıttı қаза

қазаққа тапı bol boyun eg uça

ياراتماستىن ئاۋال يۈرۈتتى قازا ،

قازاغا بويۇن ئەگ ، ئاڭا بول رىزا .

Yaratmadan önce, kaza tayın etti;

kazaya razı ol, boyun eğ ve ona uy

1098. **қазақ** - : kazanmak || ئېرىشمەك ، ئىگە بولماق ، قازانماق ، قولغا كەلتۈرمەك ، ئىگە بولماق ، ئېرىشمەك ||

3240. həlal dünya **қазақ** ھیڭayқа üle

kişi elgi tutğıl yanut kıl yöle

ھالالدىن تېپىپ مال پەقىرلەرگە بەر ،

تۈتۈپ ئەل قولىن ، بول ئۇلارنى يۈلەر .

Həlal dünyalık kazan ve fakirlere dağıt;

insanlara yardımında bulun ve onlara güler yüzle muamile et.

1099. **қазақ** : kazanç || تاپاۋەت ||

1444. saray ol ajun kör bu **қазақ** yéri

negü bulsa munda naru ıd yorı

بۇ دۇنيا سارايدۇر قازانماق يېرى ،

نە تاپساڭ بۇ يەردىن ، ئۇنى ئال ، يۈرى .

Dünya bir saraydır; bir kazanç yeridir;

Buradan oraya götürebileceğin ne varsa, götür.

1100. **қазнақ** : hazine (< Or. İr. < A. h-z-n) || ئامبار ، خەزىنە ، قازناق

2178. қалın қазнақ ursa bu altun күмүш

itilse éli artsa ol kend uluş

تولا قىلسا ئالتۇن كۈمۈش غەزىنى ،

تۈزەپ ئەل ، ئارتتۇرسا ئۇ كەنت - شەھىرىنى .

*Altın ve gümüşten zengin bir hazine toplansın;
Memleket düzene konsun, şehir ve eyaletler çoğalsın.*

1101. **қази** || (< A. k-z-y) kadı

5329. bularda biri қази yinçge arıǵ

saǵınuǵ kerek tegse halkqa asıǵ

برى قازى، بولسۇن ئۇ بەك پاك ئېرىغ،

ۋە تەقۋا بولسۇن ئۇ، خەلققە پايدىلىق.

*Bunlardan bir_kadıdır; Halka faydalı olabilmesi için
onun çok yemiz veya takva sahibi olması lazımdır.*

1102. **қазıl** - : kazılmak || قېزىلماق

6063. қалы içse suwnı tüketü tükel

tükedi tiriglik қазıldı қırım

ئەگەر ئىچسە سۇنى تۈگىتىپ ئېرىغ،

تۈگەدى تىرىكلىك، قېزىلدى قەبرىم.

*Eğer suyun tamamı sonuna kadar içilirse,
Hayat sonuna erdi ve mezar kazıldı demektir.*

1103. **kebit** : (< Soğd.) dükkân || دۇكان، ماگزن

5108. kebit keç bezedim kişi körgüsi

asıǵ yok kebitte satıǵ belgüsi

بىزەدەم كىشىلەر كۆرەرگە دۇكان،

ئۇنىڭدا تىجارەت، پايدا يوق ھامان.

*Insanların göreceği dükkanımı çok iyi süsledim;
Fakat, burada kar ve ticaretten eser yoktur.*

1104. **кеç-** : geçmek, ölmek || كەچمەك، ئۆتمەك، ئۆلمەك

1214. yıl ay kün keçer teg tiriglik keçer

keçer kün keçürgey seni belgülüg

يىل، ئاي، كۈن ئۆتەردەك تىرىكلىك كېچەر،
ئۆتەر كۈن تۈگەتكەي سېنى، بەلگىلىك.

*Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer;
Geçip-giden günler seni de muhakkak alıp götürecektir.*

1105. **keçig** : geçit [keçik olmalı] || كېچىك

0674. kılcım oñay körse yaşım kiçig
kamuğ beg beğükke meniñdin keçig
خۇيۇمدۇر مۇلايىم، يېشىمدۇر كېچىك،
پۈتۈن بەگ، بۈيۈككە ئېرۇرمەن كېچىك.

*Tabiatım yumuşak, dikkat edersen, yaşım da küçüktür;
Fajat bütün bey ve büyüklere giden yollar benden geçer.*

1106. **keçimlig** : geçici || كېچىك، ئۆتكۈنچى

3782. ay ilig bu dünya keçimlig-turur
tiriglik küniñe tüker alqınur
ئەي ئېلىگ بۇ دۇنيا بىر ئۆتكۈنچىدۇر،
ھايات كۈنساين ئۇ كىمىيىپ تۈگىشۈر.

*Ey hükümdar bu dünya geçicidir;
Gün geçtikçe, hayat eksilir ve tükenir.*

1107. **keçiş** : geçme, geçit, ırmağın, derenin geçidi ||

كېچىك، دەريا، كۆل قاتارلىقلارنىڭ كېچىپ ئۆتىدىغان جايى

3665. tirigke bu neñdin keçiş yok qadaş
egin bütgü ton hem qarın toğgu aş
بەدەن ياپىقلى تون، توپماق ئۈچۈن ئاش،
تىرىككە بۇنىڭدىن كېچىش يوق، قاياش!

*Sırtımı örtmek için elbise ve karnımı doyurmak için yemek,
Ey kardeş, yaşayanlar için, bunlardan vazgeçmek imkansızdır.*

1108. **keçür-** : geçirmek, bağışlamak || كەچۈرمەك

1117. tiriglik keçürdüm osallık bile
yégitlikni ıdtım yawalık bile

تەرىكلىك كەچۈردۈم غاپىللىق بىلە ،
يىگىتلىك تۈگەتتىم زايالىق بىلە .

*ömrümü gafletle geçirdim,
gençliğimi boş-boşuna sarfettim.*

1109. **keç** :(< Soğd.) çok, iyi, iyice || بەك، ناھايتى، ئىنتايىن، ياخشى

2532. tuzı etmeki kéñ akı bolsa keç

kümüş bérse altun er at térse keç

تۇزى ، ناننى كەڭرى، سېخى بولسۇن ئۇ،
بېرىپ كۈمۈش - ئالتۇن كىشى يىغسۇن ئۇ.

*Tuzu- ekmeği bol ve kendisi çok cömert olmalı;
Gümüş ve altın vererek, etrafına çok insan toplamalıdır.*

1110. **keç** - : giymek || كىيىمەك

0084. tümen yılda berü tul erdim tulas

bu tul tonı suçlup ürüñ keçtim as

تۈمەن يىل تۇل ئەردىم، سولغۇن يۈز ئىدىم،
سېلىپ تۇل كىيىم، كىيىدىم ئاق ئاس كىيىم.

*Ben binlerce yıldan beri, dul idim, benzim solmuştu;
Şimdi bu dul libasını çıkarıp, beyaz kakımdan gelinlikler giydim.*

1111. **keçgü** : giyecek, elbise; bk. **keğgülük, keğim** || كىيىم - كېچەك ||

1264. isizdin küdeşgil ula eğgüke

muñađturmağıl sen yégü keğgüke

ئۆلاشتۇر ياخشىغا، ياماندىن كۈزەت،
يېمەكلىك، كىيىمدىن بەھاجەتلا ئەت.

Kötülükten koru, iyiliğe ulaştır;

Onu yiyecek ve giyeceğe muhtac etme.

1112. **keḍgölük** : giyecek; bk. **keḍgü, keḍim** || كىيىم - كىچەك

0232. tiriglikni mün kıl asıg eḍgölük

yarın bolğa eḍgü yégü keḍgölük

ھايات - دەسمایە، پايدا ئەزگۈلۈك،

بولۇر ساڭا تاڭنا يېمەك - كەيگۈلۈك.

Hayatı sermaye yap, bunun faizi iyiliktir;

Bu sana yarın için iyi yiyecek ve içecek temin eder.

1113.. **keḍim** : giyim, giyecek, elbise; bk. **keḍgü, keḍgölük** ||

كىيىم، كىيىم - كىچەك، ئېگىن

2280. yétürse içürse keḍürse keḍim

at üstem kız oğlan bu bérse telim

يىگۈزسە، ئىچۈرسە، كىيگۈزسە كىيىم،

قۇرال، ئات، قىز - ئوغلان بېرىپ كۆپ قېتىم.

Silah arkadaşlarını yedirip-içirmeli ve giydirip kuşatmalı;

Onlara çok at-koşum, köle ve cariye ihsan etmelidir.

1114. **keḍük** : kepenek, yağmurluk, giyecek || كىيىم نەرسىلەر، كىيىم

0299. körü barsa barça urur bu keḍük

uquşluğ biliglig kör aşı keḍ ök

ھەركىمنىڭ كىيىمى بولۇر ئۈستىدە،

ئەقىللىق بىلىملىك ئەزىز ئەسلىدە.

Dikkat edilirse, her kes üzerine bir şey giyer;

Fakat akıllı ve bilgili insan hil'at ile değil, aslında değerlidir.

1115. **keḏür** - : giydirmek || كىيىندۈرمەك

5800. sen emdi iligke keḏür eḏgü at

körüp sızsu düşman boyun egsü yat

سەن ئەمدى ئېلىڭگە كەلتۈر ياخشى ئات ،

كۆرۈپ ياۋ سېزىلسۇن ، ئەگسۇن بويۇن يات .

Şimdi sen hükümdara iyi na kazandır;

Düşmanlar bunu görüp, sinsinler ve yabancılar boyun eğsinler.

1116. **keḏüt** : giyecek, hil'at || كىيىم ، خالات ، تون

1766. ayağ bérdi tamğa at üstem keḏüt

ağırladı aşru tükél boldı ḵut

بېرىپ تامغا ، ئۇنۋان ، قوشۇن ، ئات ۋە تون ،

تولا ياخشى كۆردى بەخت بولدى پۈتۈن .

Ona unvan, mühür, at, koşum, ve hilat verdi;

Çok itibar gösterdi; o ikbalin son derecesine vasil oldu.

1117. **kefareť** : (< A. kafarat, k-f-r) kefareť, borç || قەرز ، كاپارەت ،

5981. yazuḵḵa kefareť ig ol kör saña

yazuḵsuz kişi kim ayu bér maña

گۇناغا كاپارەت كېسەللىك ساڭا ،

گۇناسىز كىشى كىم؟ دېگىن سەن ماڭا .

Sen için bu hastalık günahların kefaretidir;

Günahsız kim var, bana söyle.

1118. **kek** : kin, öç, hınç, acı [kek+ⁱr-e] :bk. Keg || غۇم ، ئاداۋەت ، نەپرەت ، ئۆچمەنلىك ،

4651. boğuz öwkesi bolsa yawlaḵ bolur

öçep kek sürer ölse ötrü ḵalur

بولۇر بەك يامان گال - بوغۇز رەنجىگى ،
قالۇر ئۆلگۈچىلىك ئۆچى ھەم كېكى .

*Boğaz meselesinden doğan öfke çok fena bir şeydir;
Insan ölünceye kadar kin ve intikam besler.*

1119. **keklik:** keklik bk. **ular** [TEKİN: TDBUÜ.] || كەكلىك

0076. ünin ötti keklik küler ığatgura
kızıl ağzı kan teg kaşı kap kara
قاقلىدادى كەكلىك ، كۈلۈپ قاتقارا ،
قىزىل ئېغىزى قاندەك ، قېشى قاپقارا .

*Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor;
Ağzı kan gibi kızıl, kaşı sim-siyah.*

1120. **kel** - : gelmek || كەلمەك

1775. bu yañlıg asıglar biligdin kelir
uquşluğ biliglig siligdin kelir
بۇ خىل پايدىلار كىم ، بىلىكتىن كېلۇر ،
ئەقىللىق ، بىلىملىك ، زېرەكتىن كېلۇر .

*Bu gibi faydalar bilgiden gelir;
Akıllı, bilgili ve iyi huylu kimseden gelir.*

1121. **keldür-** : getirmek; bk. **keltür-** || كەلتۈرمەك

4423. toğardın batırkka yorıp teziginür
tilemiş tilekiñ saña keldürür
شەرقتىن - غەربكە يۈرۈپ ئايلىنىۇر ،
تەلەگىڭ نە ئولسا ساڭا كەلتۈرۈر .

*Doğudan batıya kadar gezip, dolaşırlar ve
Arzu ettiğin şeyleri sana getirirler.*

1122. **kel'n:** gelin || كېلىن

2380. kelin kız sewinçi küden tünleri

kür alp er küwençi çerig künleri

كېلىن قىز سۆيۈنچى نىكا - توي تونى ،

باتۇرنىڭ سۆيۈنچى جەڭ قىلغان كۈنى .

Gelin kızların sevinçli anları zıfaf geceleridir;

Cesur ve kahraman erkeğin iftihar edeceği zamanlar da harp günleridir.

1123. **kelⁱş** - : gelişmek, karşılıklı gidip gelmek || كېلىشمەك ، كېلىش قىلماق ، بېرىش - كېلىش

4421. olarkā ʔatılğıl keliş hem barış

negü ʔolsa bérğil alış hem bérış

ئۇلارغا قوشۇل ، قىل كېلىش ھەم بېرىش ،

نېمە ئىستىسە بەر ، ئېلىش ھەم بېرىش .

Onlara katıl, git ve onlar da sana gelsinler;

Ne isterlerse, ver; alış-verişte bulun.

1124. **keltür**- : getirmek; bk. **keltür**- || كەلتۈرمەك

3842. ayıttı ilig aşnu oğgurmışığ

ayur sözle keltür sözüñni bışığ

ئېلىگ ئودغۇرمىشنى ئاۋال سورىدى ،

سۆزۈڭنى پىششىقلاپ بايان قىل ، دېدى .

Hükümdar önce Oğgurmış'ı sordu, sonra:

Söyle neye karar verdiniz dedi

1125. **kem** : hastalık, rahatsızlık || كېسەل ، بىئاراملىق ، غەم

1057. otaçı tirildi tamur kördiler

ol ig kem ne ermiş ayu bérðiler

تۇپىلار يىغىلىپ تۇتۇشتى تومۇر ،

دېيىشتى ئۇلار: بۇ كېسەل نېمەدۇر؟

Etrafına tabipler toplandı, nabzına baktılar;

Bu hastalık ve rahatsızlığın ne olduğu hakkında fikirlerini söylediler.

1126. **kemal** : (< A. k-m-l) olgunluk || پېشقان، يېتیشكەن

3062. ukuşluğ tilese ukuş sen tükel

biliglig tilese bilig sen kemal

ئەقىللىقنى دېسە، سەن ئەقىلدە تولۇق،

ئىلىملىكنى دېسە، سەن ئېلىمدە تولۇق.

Akıllı biri lazım olursa, sen aklın kendisisin;

Bilgili biri lazım olursa, sen bilginin kendisisin.

1127. **kemdi** - : bıçakla kemik sıyırmak || غاجلىماق

4131. bıçek tartma anda süñük kemdime

aşığ tartmağıl sen kişig ündeme

چىقارما پىچاق ھەم سۆڭەك غاجىما،

كىشىنى ئىندىمە، يېمەك ئۆزاتما.

Orada bıçak kullanma, kemik sıyıрма;

Başkalarına yemek uzatma ve buyur etme.

1128. **kemⁱş-** : saldırmak, sürmek, çıkarıp atmak, bırakmak ||

ئاتماق، تاشلىماق، ئۇرماق، ھۇجۇم قىلماق، سۈرمەك

1572. ilig bir kün oldurdı yalnız özün

kemişti kitab ötrü bahtı uzun

ئېلىگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،

كىتاپنى قويدى، تىكتى ئۇزاققا كۆزى.

Hükümdar bir gün tek başına oturuyordu;

Elindeki kitabı bıraktı ve uzun uzun düşündü.

1129. **keñç** : genç, çocuk || كەنجى، بالا، ياش، نەۋقران

2659. biliglig bor içse biligsiz bolur

biligsiz bor içse bolur kenç kiçig

بىلىملىك مەي ئىچسە بولۇر بىر قارا ،

نادان ئىچسە كىچىكلەپ ، بولۇر بىر بالا .

Bilgili, içki içerse, bilgisiz olur;

Bilgisiz kimse içki içerse, kimse küçük çocuğa döner

1130. **kenç** : (< F. *ganc*) hazine || خەزىنە ، بايلىق

1420. nerek kenç urur sen bu altun kümüş

saña teggüsi ol iki böz ülüş

نە لازىم غەزىنە - بۇ ئالتۇن - كۆمۈش ،

ساڭا تەككۈسى ئىككى بوزلا ئۈلۈش .

Niçin bu altın-gümüşten hazine topluyorsun;

Senin hissene düşecek şey iki parça bezden ibarettir

1131. **kend** : (< Soğd.) kent, şehir || كەنت ، شەھەر

0488. kirip kend içinde tiledi tüşün

tüşün bulmadı kör taradı ajun

شەھەرگە كىرىپ ئۇ سوراشتى ماكان ،

تاپالماي ، كۆزىگە تار ئۆلدى جاھان .

Şehrin içine girip, inecek bir yer aradı;

Arayıp bulamayınca da dünya ona dar geldi.

1132. **kendü** : kendi || ئۆزى

0970. ağın kendü berklig tili sözlemez

biligsiz tili ol sözün kizlemez

گاچانىڭ تىلى يوق ، قىلالمايدۇ سۆز ،

بىلىمسىز تىلى ساقلىيالمايدۇ سۆز .

Dilsizin dili konuşmaz,

Bilgisizin dili de sözünü saklayamaz.

1133. **kep** : kalıp, vücut, forma || قىلىپ، ۋۇجۇد، شەكىل

5422. süzük can kepi bu qara yér tuğı

qara yér kep örtünür ay qılqı ağı

قارا يەرگە پۈگەت بۇ پاك جان قېپى،

قارا يەر شۇنىڭلار تولۇر، ئەي سېخى.

Bu duru canın kalbı olan vücut bu kara toprak tıkcadır;

Ey gönlünde hazineler taşıyan nısan, kara toprak bunlar ile dolar.

1134. **ker-** : germek, kabartmak || كەرمەك، يايماق

1535. iki künlük erter ajunuğ bulup

nelük kerdi kögsin kaya teg bolup

ئىككى كۈنلۈك ئۆتكۈنچى دۇنيا كۆرۈپ،

نىچۈك كەردى كۆكسەن قىيا تاش بولۇپ.

İki günlük bu geçici dünyayı bulunca,

Niçin kaya gibi, göğüs kabartırlar.

1135. **kerek** : gerek, gerekli || كېرەك، زۆرۈر، لازىم

1742. kerek yat kerek dünya tezgın yügür

negü erse kısmet saña ol tegür

خاھى يات، خاھى دۇنيا ئايلاڭ، يۈگۈر،

نېمە بولسا قىسمەت، ساڭا شۇ تېگۈر.

Ister yat, ister dünyayı dolaş, koş;

Kısmetin ne ise, sana o nasip olur.

1136. **kerek** - : gerekmek || كېرەك، زۆرۈر

0925. isizlik bile erse beglik maña

kerekmez bu beglik qoður-men saña

يامانلىق بىلە كەلسە بەگلىك ماڭا ،
كېرەكمەس بۇ بەگلىك ، قويارمەن ساڭا .

Beylik bana kötülük ile birlikte gelecekse, istemem;

O beylik senin olsun.1

1137. **kerekle** - : yokluğu dolayısıyla aramak || زۆرۈر تاپماق ، لازم تاپماق

0961. kişig kim okısa kereklep tilep

ol ok sözlegü aşnu sözni ulap

كىشى كىمنى قىچقارسا لازم تېپىپ ،

كېرەك سۆزلىشى ئۇ ئاۋال سۆز ئېچىپ .

Birini kim, lüzum görerek, ister ve çağırırsa,

Söze de ilk önce o başlar.

1138. **kerim**: (< A. k-r-m) kerim || كەرىم

5667. bayattın kolu bérşü yazuklarım

du‘a birle bolğay keçürgey kerim

خۇدادىن سوراپ بەرسۇن گۇناھلىرىم ،

دۇئا بىرلە بەلكى كەچۈرگەي كەرىم .

Günahlarımın affını Tanrıdan niyaz eylesin;

Belki kerim rabbim bu dua sayesinde beni affeder.

1139. **keriş** : kavga, çekişme. [çig- ‘ezmek’ in tersi] ||

كېرىشپ قالماق ، غەۋغا ، ئۇرۇش - جېدەل

2150. üküş sewmegüçi seweri az ol

keriş telimrek ereji az ol

سۆيىمەسلەر ئېرۇر كۆپ ، سۆيەرلىرى ئاز .

جاپاسى تولاراق ، ھۇزۇرلىرى ئاز .

Sevmeyeni çok, seveni nadirdir;

Didinmesi çok, rahatı azdır.

1140. **kes** - : kesmek || كەسىمەك

1132. negü asğı bar bu ökünçüm bu kün

ölüm tuttı kesti bu söz birle ün

نە پايدا بېرەر بۇ ئۆكۈنچىم بۈگۈن،

ئۆلۈم تۇتتى، كېسىلدى سۆز ھەمدە بۇ ئۈچۈن.

Bugüm pişmanlığımın ne faydası var;

Ölüm yakaladı, sözümü ve sesimi kesti.

1141. **kese** : kesin, açık ve kısa || كەسكىن، ئوچۇق ھەم قىسقا

0481. kim erse tapuğқа kireyin tése

iki neñ kerek bil söz aydım kese

دېسە كىمكى خىزمەت قىلىشقا كىرەي،

كېرەك ئىككى نەرسە، سۆزۈمنى كېسەي:

Hizmete girmek isteyen kimse için,

Hiç şüphesiz, şu iki şey elzemdir.

1142. **kesme** : perçem, saç || چاچ، ماڭلاي چاچ

5824. қоdı ıdı kesme yarıқ yüz tudı

қалық tul tonı кеđti бélin badı

پەلەك تۇل تونىن كېيدى باغلاپ بېلىن،

چېچىنى يېيىپ، ياپتى يورۇق يۈزىن.

Gök dul elbisesini giydi ve belini bağladı;

Zülfünü dağıtıp, parlak yüzünü kapadı.

1143. **kes^l** - : kesilmek || كېسىلمەك

1528. ne muñluğ-turur körse yalñuқ özi

yorırda yiter atı keslür sözi

نە چاغلىق زەئىپتۇر بۇ ئىنسان ئۆزى،

يۈرەرگەن يۈتەر ئېتى، كېسىلۇر سۆزى.

Dikkaat edersen, insan ne kadar aciz bir mahluktur;

Yürürken , yere serilir ve sesi kesilir.

1144.. **kesük** : kesik || كېسك

0031. tüzü tört éşiñe tümen miñ selam

tegürgil kesüksüz tutaşı ulam

ئۆزىڭ تۆت يارىغا تۈمەنىڭ سالام،

يېتىشتۈر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام.

Onun dört arkadaşının her birine aralıksız,

Devamlı, sayısız selam erteştir.

1145. **kevel** : arap atı, küheylan || ئارغىماق يورغا ئات،

5803. ajun malı térdiñ özüñ boldı bay

kevel mindiñ arķun yéme tazı tay

قاھان مالى يىغدىڭ، بولدۇڭ ئۆزۈڭ باي،

مىنىڭ ھەم ئارغىماق يانا تازى تاي.

Sen dünya malını topaldın ve zenginleştin;

Her türlü arap atlarına, cins atlara ve taylara mailk oldun.

1146. **keyik** : geyik [MK key, CLAUSON: EDPT: 755^a] || كېيىك

0712. keyik sanı devlet kişike tezig

qalı kelse bekle tuşa hem tizig

سائادەت كىشىگە ھۈركىگەك كېيىكتەك،

ئەگەر كەلسە ساقلا چۈشەپ تېز ۋە بەك.

Saadeti insan için, ürkek bir geyik farzet;

Eğer gelirse, sıkı tut, ayağına köstek vur.

1147. **kez-** : dönmek, gezmek, dolaşmak [CLAUSON: EDPT: 757^a] ||

كەزمەك، ئارىلىماق، زىيارەت قىلماق

0747. kelir-men barır-men yorır-men burun

ajunuğ kezer-men maña yok orun

كېلۈرمەن ، كېتۈرمەن ، يۈرۈرمەن بۇرۇن ،

كېزەرمەن جاھاننى ماڭا يوق ئورۇن .

Gelirim, gderim, ileriye doğru yürürüm;

Dünyayı dolaşırım, benim için yer-yurt yoktur.

1148. **kezⁱg** : dönüşüm, sıra, nöbet, sıtma [CLAUSON: EDPT: 758^b] ||

ئۆچرەت ، نۆۋەت ، پۇرسەت ، گېزى

2382. yağı körse alp er köpirtür izig

bu qarşur adınlarğa tegmez kezig

يېغى كۆرسە باتۇر قوپارتۇر توزان ،

بۆلەكلەرگە نۆۋەتنى بەرمەس ھامان .

Kahraman yiğit düşmanı görünce, tozu dumana katar;

Her yere o atılır, başkalarına sıra gelmez.

1149. **kıl** : kıl [TEZCAN] || قىل ، يايىل . تۈك ، چاچ

2917. sağalsız kerek bu ıdışçı arıg

küdezilse içgüde kıl tü yamıg

دېسە چۈشمسۇن مەيگە قىل ، تۈك يا خەس ،

ئېرىغ ۋە ساقالسز بولسۇن ساقى ، بەس .

Içkinin kıl, tüy ve çer-çöpten korunması için,

Içkici sakalsız ve temiz bir insan olmalıdır.

1150. **kıl** : kılkuş kuşu || قىلقۇيرۇق قۇشى

0072. kaz ördek kuğu kıl kalığı tudı

kağılayu kaynar yoğaru qodı (tekrar)

غاز ، ئۆردەك ، قىل ، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن ،

قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقىرى - تۆۋەن .

*Kaz, ördek, kuğu ve kıl-kuyruk fezaı doldurdu;
Bağıraşarak, bir yukarı- bir aşağı , kaynaşıyorlar.*

1151. **qıl** - : kılmak, etmek, yapmak || بە جا كەلتۈرمەك قىلماق ، ئورۇندىماق

3058. muni bérdiñ emdi maña sen ‘aşa

qılur-men muniñ şükri yüz miñ qata

مۇنى قىلدىڭ ئەمدى ماڭا سەن ئاتا ،

قىلۇرمەن بۇغا شۈكرە يۈزىڭ قاتا .

*Onu sen bana ihsan ettin;
Bunun için sana yüz bin defa şükür ederim.*

1152. **qılam** : (< A. kılām, k-l-m) kalemler || قەلەملەر

0293. kiçig oğlanıg kör uquşka ulam

yaşı yetmeginçe yorımaz qılam

گۆدەككە قارا ، ئۇ تاپۇر ئاقىل ھەم ،

يېشى تولمۇغىچە يۈرۈتمەس قەلەم .

*Küçük çocuğa bak, ona akıl ulaşacaktır;
Fakat yaşı gelmedikçe, kalemler yürümez.*

1153. **qıldur-** : yaptırmak || قىلدۇرماق

6153. bayattın yıratır bu dünya kişig

tıdar qıldru ıdmaz bu eğgü işig

جاھان ھەقتىن ئەرنى يىراق تاشلىغاي ،

توساپ ياخشى ئوشلارنى قىلدۇرمىغاي .

*Bu dünya insanı Tanrıdan uzaklaştırır;
İyi işlere mani olur ve yapılmasına meydan vermez.*

1154. **qıl'ç** : kılıç || قىلىچ

0268. kılıç aldı biri boğunuğ tüzer

qalem aldı biri yorık yol süzer

ئېلىپ قولغا قىلىچ ، بىرى ئەل تۈزەر ،
قەلەم بىرلە بىرسى ، ھەق يول كۆرسىتەر .

*Biri eline kılıç aldı, halkı itaat altında tutar;
Biri eline kalem aldı, doğru yolu bulup gösterir.*

1155. **qıl'q** : kılık, huy, gidiş, tavır; bk. **qılq** || مەجەزى ، خۇلق ، خۇي ، قىلىق

0881. ürüñ süt bile kirse eşgü kılık
ölüm tutmağınça ewürmez yorık
ئەگەر كىرسە ئاق سۈت بىلەن ياخشى خۇلۇق ،
ئۆلۈم تۇتمىغۇنچە ئۆزگەرمەس قىلىق .

*Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girerse,
O ölünceye kadar doğru yoldan çıkmaz.*

1156. **qıl'n-**: kılınmak, yapılmak : || قىلىنماق ، ئېتىلىمەك

1333. tiriglik yawa kılma eşgü kılın
keçer kün içinde kerekiñ alın
ھاياتنى زايا قىلما ، قىل ياخشىلىق ،
كېچەر كۈن ئىچىدىن ئال ئىبرەتنى جىق .

*Hayatı boşuna geçirme, iylik yap;
Geçip gidenlerden ibret al.*

1157. **qıl'nç** : iş, davranış, huy || مەجەز ، خۇلق ، خۇي ، قىلىق

4484. yüzi körki qolma kılınç eşgü qol
kılınç eşgü bolsa tükel bolğa ol
گۈزەل خۇيى ئىستە ، ئاختارما جامال ،
خۇيى ياخشى بولسا ، تاپار ئۇ كامال .

*Yüz güzelliği arama, güzel huy ara;
Huyu güzel olursa, o mükemmel demektir.*

1158. **kılık** : kılık, huy, gidiş, tavır; bk. **kılık** || مَجْهَز ، خُلُق ، خُوي ، قىلىق

0149. köñül bérdi hem me yorıttı tilig

uwut bérdi kılık hem kılınçı silig

تىلىنى چىقارپ ئاڭا بەردى دىل ،

ئۆيات بەردى يەنە گۈزەل خۇش پېئىل .

Ona hem gönül verdi, hem de onun dilini açtı;

Ona güzel biçim, güzel tavır ve hareket ihsan etti.

1159. **kımız** : kımız [< A. hamiz < h-m-z] || قېمىز

4442. kımız süt ya yün yağ ya yoğrut kurut

yağım ya kıldız hem azar ewke tut

قىمىز ، سۈت ، يا يۈڭ ، ياغ ، قېتىق يا قۇرت ،

بىسات يا كىگىز ھەم ھوزۇر ئۆيگە تۇت .

Kımız, süt yahut yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile evin

Rahatını temin eden yaygı veya keçe hep bunlardan gelir.

1160. **kın** : kın, bıçak ve kılıç kılıfı || قىن ، غىلاپ

2144. kılıç teprer erken yağı tepremez

kılıç kınka kirse beg inçlik yémez

قىلىچ تەۋرەر ئىكەن ، يېغى تەۋرىمەس ،

قىلىچ قىنغا كىرسە ، بەگ تېنچىلەمس .

Kılıç kınıldadığı müddetçe düşman kınıldayamaz;

Kılıç kınına girerse, beyin huzuru kaçır.

1161. **kın**: ceza, işkence; bk. **kıyın** || قىيىن ، ئازاپ ، جازا ، قىيىنچىلىق

0893. ne eğgü törü urdı begler begi

isizke bu kın berge zindan yégi

نە ياخشى نىزام قويدى بەگلەر بېگى ،

يامانغا جازا بەردى زىندان تېگى .

*Beylerin beyi ne iyi bir kanun vazetmiş;
Kötü için en iyi çare sopa ve zindandır.*

1162. **kına-** : cezalandırmak, işkence etmek [*< kıym*] || قینماق ، جازالماق ، قیین - || قستاققا ئالماق

3520. apa yazdı erse bayat kınadı
bu dünyağ tünək kıldı erklig idı

گۇنا قىلغاچ ئادەم تەڭرى قىنىدى ،
قىلىپ دۇنيانى زىندان ، ئۇنى قامدى .

*Adem günah işleyince, Tanrı onu cezalandırdı;
Kadir Tanrı bu dünyayı ona zindan yaptı.*

1163. **kıp kıızıl** : kıpkızıl || قىپقىزىل

2385. at üstem yarıklar bolur kıp kıızıl
kıızıl kıızgu eñler bolur yap yaşıl

ئىگەر ، ئات ، ساۋۇتلار بولۇر قىپقىزىل ،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ - يېشىل .

*At, koşum ve zırhlar kıp-kırmızı olur;
Kırmızı ateş gibi yanan yanaklar mos-mor kesilir.*

1164. **kır** : kır, sahra; mezar || مازار ، سەھرا ، دالا ، قىر

0069. yazı tağ kır oprı töşendi yağıp
itindi qolı qaşı kök al keçip

دالا ، تاغ ، قىر ، ئويمان ، تۆشەندى يېيىپ ،
بېزەندى ۋادىلار يېشىل ، ھال كىيىپ .

*Düzlükler, dağlar, sahralar ve ovalar bunu yapıp, döşendiler;
Vadiler, ve yamaçlar al ve yeşil giyerek, süslendiler.*

1165. **kıran** : (< A.) çok talihli ve güçlü (hükümdar) [< k-r-n] ||

قران ، باتۇر ، كۈچلۈك ، جەسۇر

3007. yumıtsa kayu begke ersig eren

ajunka bu beg boldı şahib-kıran

يىغىلسا قايۇ بەگكە كۆپ قەھرىمان ،

جاھانغا ئۇ بەگ بولدى ساھىپقران .

Hangi beyin etrafına cesur asker toplanırsa,

O dünyaya sahipkıran bir bey olur.

1166. **kırgıl** : kırıl || چاچ ساقلى ئاقارغان ، يېشى چوڭ ،

2371. yağıcı ürüñ kırgıl ersiglerig

yağıka alın kıl kötürsü çerig

يېشى چوڭ ، جەسۇرلار كۆرەشچىنى ،

سەپ ئالدى قىل ، باشلاپ ماڭسۇن جەڭچىنى .

Düşmanın karşına yaşlı başlı yiğitler koy;

Askeri onlar götürsünler.

1167. **kırk** : kırk (40) || قىرىق

4637. kişi kırk yaşap öz tadı bilmesə

tükel yılkı ol bu neçe sözleşe

قىرىققا كىرىپمۇ مىزاج بىلمىسە ،

تولۇق ھاياتىڭ ئېرۇر گەرچە سۆزلىسە .

İnsan kırık yaşına gelir ve kendi tabiatini bilmezse,

Nutuk sahibi olmasına rağmen, o tam bir hayvandır.

1168. **kırmaçı** : derici, marangoz, çömlekçi, kırbacı [< *kır-ma+çı] ||

تېرىچى ، ياغاچچى ، قۇيمىچى

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı

ya sırçı bedizçi ya oqçı yaçı

تۆمۈچى ، ئۆتۈكچى ، يەنە تېرىچى ،
يا سرچى ، بوياقچى ، يا ئوقچى ، ياچى .

*Bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut cilacı,
Boyacı veya okçu ve yaycıdır.*

1169. **kırtış** : yüz; deri, ten; renk || جامال ، چىراي ، رەڭ ، تۈس ، تېرە ، تەن ، يۈز ،

2915. béli bolsa yılmık yana yarı kén

ürün bolsa kırtış kızıl kızgu eñ

بېلى نازۇك ئولسۇن ، ھەم كەڭ يەلكىلىك ،
تېنى ئاق ، ئۆزى ھەم قىزىل مەڭزىلىك .

*Belleri ince, omuzları geniş, teni beyaz
Ve yanakları al-kırmız olmalıdır.*

1170. **kırık** : kırık, yıkılmış; yıkıcı || قىرغىنچى ، ۋەيران بولغان ، سۈنۈق ، بۇزۇلغان ،

1737. kayu oğrı tevlig qaraxçı kunuk

kayusı basımçı ölütcü kırık

بىرى ئوغرى ، مەككەر ، ئالدامچى ، قاتىل ،
بىرى باسىمچى ، قاراقچى ، قىرغىنچى ، بىل .

*Kimi hırsız, sahtekar, yan-kesici, dolandırıcı;
Kimi zalim olur, kimi öldürücü ve yıkıcı olur.*

1171. **kıs** - : kısaltmak, sıkmak, baskı altında bulundurmak || قىسماق ، سقىماق ، يىغماق ||

1120. elig til uzun kıldım erdi üküş

ölüm keldi tutti tınım kıstı uş

ئۇزارتقان ئىدىم كۆپ تىلىم ھەم قولۇم ،
تىنىقى مانا قىستى ، تۈتتى ئۆلۈم .

*Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım;
İşte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti.*

1172. **kısğa** : kısa || قسقا ، كالتە

0348. yaşı kısğa isiz ökünçün qarır

uzun yaşlıg edgü ökünçsüz yorır

يامان - ئۆمرى قسقا ، ئۆكۈنچتە قېرۇر ،
ئۇزۇن ياشلىق ، ياخشى ئۆكۈنچىسىز يۈرۈر .

Ömrü kısa olan kötü pişmanlıkla ihtiyarlar,

Uzun ömürlü olan iyi pişman olmadan yaşar.

1173. **kısl** - : kısılmak, arada kalmak [*kıs-l*] || قىسلىماق ، ئوتتۇرىدا قالماق

6486. tiriglik kıslıdı uzadı saķınç

baru arttı suķluk ķoradı sewinç

ئېغىرلاشتى تۇرمۇش ، كۆپەيدى تەشۋىش ،
ئېشىپ كەتتى ھېرىسلىق ، ئازلاپ سۆيۈنۈش .

Hayat zorlaştı, endişe çoğaldı;

Hırs ve tamah gittikçe arttı, huzur azaldı.

1174. **kısmet**: (< A. kismet, k-s-m) kısmet || قىسمەت ، تەقدىر ، كۆرگۈلۈك

4379. okı zarb u kısmet tūkel bil kūsur

tūkelke tūkel imtiħan ol yetūr

تولۇق بىل كۆپەيتىش ، بۆلۈش ۋە كەسر ،
كامالغا يېتىشتە ئىمتىھاندۇر بىر .

Darb ve taksim oku, bütün kesirleri iyice öğren;

Bu kamil bir insan için, mekemmél bir imtiħandır; bunu yap.

1175. **kışsa** : (< A. kissa^t, k-s-s) yaşanmış hikâye || قىسسە ، رىۋايەت

2498. çıgay tul yetim kışsa ^ bérse ötüg

anı barça tıñlap ötünse ötüg

ھال ئېيتسا پېقىر ، تۇل ، يىتىم ئۆتۈنۈپ ،
ئۇنى بەگكە يەتكۈزسۇن ئۇ دەرھال بېرىپ .

*Fakir, dul, öksüz ve yetim dileklerini dinler
ve bnları beye arzeder.*

1176. **ķisur-** : kısaltmak || قىسقارتماق

0176. tilig keđ kūdezgil kūdezildi baş
sözünü kısurğıl uzatıldı yaş

تىلىگىنى كۆزەت بەك، كۆزىتىلەر باش،
سۆزۈگىنى قىسقا قىل، ئۇزارتىلار ياش.

*Dili iyi gözet, başın gözetlimiş olur;
Sözünü kısa kes, ömrün uzun olur.*

1177. **ķış** : kış || قىش

4625. yaşıñ erse altmış üdün erse ķış
isig işke tutğıl sogıķ ķılma iş

يېشىڭ بولسا ئاتمىش، ۋاقتىڭ بولسا قىش،
ئىسسىقلىق قىل، تۇتما سوغۇقلىقنى ئەش.

*Yaşın altmış ve vaktin de kış ise, sıcak şeyler kullan;
Soğuk şeyler ile arkadaşlık etme.*

1178. **ķıv** : kut, devlet, mutluluk || بهخت، تەلەي، دۆلەت، قۇت

2105. arığ ol bu ķut ķıw arığlık tiler
süzük ol bu devlet süzükni yüler

ئېرىغىدۇر بۇ بەخت، ئۇ ئېرىغلىق تىلەر،
سۈزۈكتۈر بۇ دۆلەت، سۈزۈكنى يۈلەر.

*Sadekat ve ikbal temizdir, her yerde temizlik arar;
Bu saadet durudur ve ancak saf olanı destekler.*

1179. **ķıvçak**: kof, boş, talihsiz, yabanî || ياۋايى، تەلەيسىز، كاۋاك، ئىچى بوش

2639. yalawaç yawuz bolsa ķıwçak ķowı
séziksiz tüker anda begler suwı

گەر ئەلچى بولسا بوش، تۇراقسىز، يامان،
تۆكەر بەگ ئابرويىن ئاندا بىگۇمان.

*Elçi kötü, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde,
Şüphesiz, beylerin itibarı kaybolur.*

1180. **kıvı** : boş, süreksiz, kısa || قىسقا بوش، تۇراقسىز،

0668. küwenme kıwı kutқа қutluғ kişi
inanma özün kutқа atlıғ kişi

كۈۋەنمە بۇ بوش بەختكە قۇقلۇق كىشى،
ئىشەنمە بۇ بەختكە ئاتاقلىق كىشى.

*Ey devletli, sen bu boş devlete güvenme;
Ey namli, sen bu devlete inanma.*

1181. **kıvılık** : süreksizlik || داۋامسىزلىق، تۇراقسىزلىق

C0025.bab kut kıvılıkın devlet irsellikin ayur

بەختنىڭ داۋامسىزلىقى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى باياندا

Saadetin süreksizliğini ve devletin vefasızlığını anlatır.

1182. **kıy** - : kıymak, dönmek, süzmek || قىيماق، يانماق ||

2876. arıgsız cefalıғ kılınçı otun

qalı aydı erser kıyar sözini

ئېرىغسىز، جاپالىق، يامان خۇلۇقلۇق،
ئەگەردە ۋەدە قىلسا، سۆزدىن يانۇر.

*Temiz olmayan, cefakar ve küstah kimse,
Söz vermiş olsa dahi, sözünden döner.*

1183. **kıyam** : (< A. kiyam, k-y-m) kalkış || قوپۇش

5443. örü turdı oğğurmış aydı selam

ilig me yanut bérđi kıldı kıyam

ئۆرە تۇردى ئودغۇرمىش قىلدى سالام،

ئېگ ئۆرە قوپتى ئېلىپ ئېتىرام.

Odgurmiş ayağa kalktı ve selam verdi;

Hükümdar da ayağa kalkıp, ona mukabelede bulundu.

1184. **kıyamet** : (< A. kıyamət, k-y-m) kıyamet || ئاخىرەت ، قىيامەت

0048. kıyamette körkit tolun teg yüzün

elig tuttaçı kıl ilahi özin

قىيامەتتە كۆرسەت تولۇندەك يۈزىن ،

قولۇم تۇتقۇچى قىل ئىلاھا ئۆزىن .

Kıyamette dolun ay gibi yüzünü göster;

Ey Tanrım, kendisini bana şefaatçı kıl.

1185. **kıyas** : (< A. kıyas, k-y-s) kıyas || پەرەز ، مۆلچەر ، قىياس

0640. negü tér eşitgil ukuş meñzetü

kıyas ma‘ni birle añar yañzatu

نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىل ئوخشۇتۇپ ،

قىياس مەنا بىرلە ئۇنى ئۇقتۇرۇپ .

Akıl, bu manayı kasdederek,

Böyle bir hadise hakkında ne der, dinle.

1186. **kıyık** : eğrilik, cayma || ئەگرى ، قىيىق ، يانتۇ ، قىيپاش

0482. tiriglik kerek bir tuçı ıgsızın

tapınsa kıyıksız yarutsa yüzün

بىرىنچى ، كېرەكتۇر كېسەلسىز ھايات ،

يۈزىنى ئاقارتقاي قىلىپ ئىشنى راست .

Doğruluk ile hizmet edip, yüzünü ağartmak için,

İnsana lazım olan şeylerden biri, hastalıksız geçen hayattır.

1187. **қыıı** - : kıyılmak, kusur işlemek, sözünden dönmek ||

سۆزىدىن يانماق ، خاتا قىلماق ، يانماق

5076. takkı munda yégrek bilig sözlemiş

sözüg kıysa kıylur kaçar kut témiş

مۇنىڭدىنمۇ خوپراق بىلىم سۆزلىشىش ،

يېنىپ ئالسا سۆزىدىن ، قاچار بەخت ، دېمىش .

Bilgi de bundan daha iyi bir söz söylemiştir;

Insan sözünden dönerse, saadet de ona yüz çevirir, ondan kaçırç

1188. **қыıın** : ceza, işkence; bk. **kın** || جازا ، ئېغىر ، قىيناق ||

5415. tirigke adın hiç yok erse kıyın

tap erdi bu açığ ölümke bakın

جاپا بولمىسا ھىچ تىرىككە ئەگەر ،

بۇ ئاچچىق ئۆلۈمگە بىر قاراش يېتەر .

Insan için başka hiç bir eziyet olmasa bile ,

Bu acı ölüme bakmak kafidir.

1189. **қыımet** : (< A.) kıymet, değer || قىممەت ، قەدر ||

2803. bilir bolsa kıymet ol arsıkmasa

satıgda tawıgda neñ alsıkmasa

باھانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالدىنمىسۇن ،

ئېلىپ مال ساتاردا زىيان تارتىمىسۇن .

Her şeyin değerini bilmeli,

Alış verişte malca zararlı çıkmamalıdır.

1190. **кız** : kız, kız çocuk. [kap] || قىز ، قىز بالا ||

0075. ular kuş ünün tüzdi ünder işin

silig kız okır teg köñül bérmişin

ئۆلای قۇش سايرىدى ئۈندەپ يولدىشىن ،
گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سۆيىمىشەن .

*Keklik,sesine bir ahenk vererek, eşine sesleniyor;
Sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor.*

1191. **qız** : pahalı, seyrek, nadir || بىباھا ، قىممەت ، نادىر ، قىس

0564. bu mundağ kişiler bolur idi kız

bu kız kızlığı kıldı kız atı kız

مۇشۇنداق كىشىلەر بولۇر بەكمۇ قىز ،
بۇ قىز قىزلىقى قىلدى قىز ئاتى قىز .

*Bu gibi insanlar çok nadir olur;
Nadirliğinden dolayıdır ki, nadire kız adı verlimiştir.*

1192. **qız** - : kızarmak, gülmek || قىزارماق ، كۈلمەك

3845. yüzi kızdı oñdı yana külçirip

sağındı bir ança uzun kéc irip

قىزاردى ، ئۆگدى ، ئاندىن كۈلۈمسىردى ،
چۈمۈپ ئويغا بىر دەم خىيالىمۇ سۈردى .

*Yüzünde gah sevinç belirdi, gah keder;
Sonra tekrar gülümsedi;cbir müddet teesürle düşünceye daldı.*

1193. **qızart**- : kızarmak || قىزارماق

3283. yaşık yandı yerke yaqurdı başın

yaruk dünya meñzi kızardı ışın

قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن ،
يورۇق دۇنيا مەڭزىن قىزارتتى تۈسەن .

*Güneş döndü başını yere yaklaştırdı;
Dünyanın aydınlık yüzü kırmızı sise büründü.*

1194. **qızart**- : kızartmak, mutlu etmek, yüzünü güldürmek ||

خۇشال بولماق ، تەبەسسۇم قىلماق ، قىزارتماق

4868. bu söz yaxşı aymış ay bilgi teñiz

munı işke tutsa kızartur meñiz

بىلىمى دېڭىزدەك خوش ئېيتتى بىر سۆز ،

ئەمەل قىلسا ، كۈلەر بەخت ئىچرە يۈز:

Denizler kadar bilgili insan şu sözü çok iyi söylemiş;

Insan buna göre hareket ederse, bahtiyar olur.

1195. **qızıl** : kızıl, kırmızı || قىزىل

0120. yağız yér bakır bolmağınça kızıl

ya otta çéçek önmeginçe yaşıł

قوڭۇر يەر بولۇغىنچە مستەك قىزىل ،

يا ئوتتا چېچەك ئۈنمىگىنچە يېشىل .

Kara toparak kızıl bakır oluncaya kadar;

Ateşten yeşil çiçek çıkıncaya kadar.

1196. **qızılıq**: kıtlık, seyreklik || قىسلىق

6566. kişi qızılıqı boldı qayda tilegü

tilep bulğu erse tileyü köreyi

كىشى قىسلىقى بولدى ، ئىستەي قەيەردىن ؟

تىلەپ تاپقالى بولسا ئىستەپ كۆرەي مەن .

Insan oldu, onu nerede aramalı;

Aramkla bulunacaksa, bir arayıp bakayım.

1197. **kêç** : geç, uzun || كەچ ، ئۇزۇن

0556. qayu işke iwse uzar kéc qalur

iwe kılmış işler ökünçlüg bolur

ئۇزارىپ قالۇر كەچ ، ئالدىرالىسا ئىش ،

ئالدىراش ئىش بولۇر پۇشايمان يېيىش .

*Hangi işte acele edelirse, o iş uzar ve gecikir;
Acele yapılan işler pişmanlık ile neticelendirir.*

1198. **kèçe** : gece, akşam || كېچە ، ئاخشام

0489. muñađtı muyanlıkta tüşti barıp
kéçe yattı anda tünedi serip

مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ ، مۇڭلۇنۇپ ،
تۈنەدى قىلىپ سەۋىر ، ئۇ يەردە قونۇپ .

*Canı sıkıldı; nihayet gidip , bir imarethaneye indi
Ve orada yatarak, sabırla geceyi geçirdi.*

1199. **kiçig** : küçük, genç || كىچىك ، ئۇۋاق ، ياش

0611. tapuğ birle begler ağırlar ڭuluğ
tapuğ siñse boldı kiçig öz uluğ

بېگە قۇلنى خىزمەت بىلەن قەدىرلەر ،
ئەگەر سىڭسە خىزمەت كىچىكىمۇ ئۆسەر .

*Beyler kulu hizmetlerinden dolayı yükseltirler;
Hizmetleri makbule geçtikçe, küçükler yükselir.*

1200. **kiçiglik** : küçüklük, çocukluk, gençlik || كىچىكلىك ، بالىلىق ، ياشلىق

1703. kelir erse devlet kişike küle
tutup berklegüsi kiçiglik bile

كېلۇر بولسا دۆلەت كىشىگە كۈلۈپ ،
تۇتۇپ چىڭ بېكىتسۇن كىچىك دىل بولۇپ .

*Saadet gelir ve insanın yüzüne gülersei bil ki,
Onun devamını sağlayacak şey tevazudur.*

1201. **kèd¹n**: arka, sonra || ئارقا ، كېيىن ، ئارقىدىن

1460. isiz öñdi ursa özi öz üđin
isiz ڭođtı atın özinde kéđin

يامان تۈزسە قانۇن كىم ئۆز دەۋرىدە ،
يامان ئات قويار ئۇ ئۆزى كەينىدە .

*Bir kimse kendi zamanında kötü teamül vaz'ederse,
Kendisinden sonra kötü bir nam bırakmış demektir.*

1202. **kiğiz** : keçe || كىگىز

4442. kıımız süt ya yün yağ ya yoğrut kurut
yağım ya kiğiz hem azar ewke tut
قىمىز ، سۈت ، يا يۈن ، ياغ ، يا يۇڭ ، قېتىق يا قۇرت ،
بىسات يا كىگىز ھەم ھوزۇر ئۆيگە تۇت .

*Kımız, süt yahut yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile
Evin rahatını te'min eden yayığ veya keçe hep bunlardan gelir.*

1203. **kigür-** : girdirmek, içeri sokmak [*< kir-gür-*] || كىرگۈزمەك

3293. elig aldı ewke kigürdi bata
orun bérđi oldurdı elgin tuta
قولىن تۇتتى ، ئۆيگە باشلىدى شۇئان ،
بېرىپ جاي ئولتۇردى ، قولىن تۇتۇبان .

*Elinden tutup, hemen içeri aldı;
Yer gösterdi ve elini tutarak, oturdu*

1204. **kikne** - : fitne uyandırmak || ئۇششاق سۆز ، غەيۋەت قىلماق ، پىتنە - پاسات

4301. xuruğ sözleme sen kişig soñdama
uşağ söz eğerme yéme kikneme
كىشىلەرنى چاقما ، قۇرۇق سۆزلىمە ،
كىنە ساقلىما ھەم ئۇششاق سۆز دېمە .

*Boş söz konuşma, insanları çekiştirme;
Dedi-koduya uyma ve kendin de dedi-kodu yaparak, fitne uyandırma.*

1205. **kim** : kim, kimse || كىم

6310. saña kim tegürdi maña ay bu küç

ya kim öwkeledi ya kim kıldı öç

ماڭا ئېيتقىن، ساڭا كىم ئىشلەتتى كۈچ،

كىم ئاچچىق قىلدى يا كىم ساقلىدى ئۆچ؟

Bana söyle, seni kim bu sıkıntıya düşürdü;

Kim sana kızdı veya kim sana kin bağladı.

1206. **kème** : gemi || كېمە

3386. kime mindi sakın kisi alğuçı

teñiz otra kirdi kime miñüçi

كېمىگە چۈشكۈچى - خوتۇن ئالغۇچى،

دېڭىز ئىچىرە كىرەر ئاڭا چۈشكۈچى.

Evlenen kimseyi bir gemiye binmiş farzet,

Gemiye binen kimse denize açılır.

1207. **kimya'** : (< A. k-m-y) kimya || خىمىيە

0310. bilig kimya teg ol neñ irklü-turur

uquş ordusı ol neñ üglü-turur

بىلىم كىمىيادەك يىغار نەرسىنى،

ئەقىلدىن سارايمى يىغار ھەممىنى.

Bilgi kimya gibidir, eşya onun etrafında toplanır,;

Akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.

1208. **kin** : güzel koku, misk || ھىد، پۇراق، خۇشبۇي، مەزىزلىك پۇراق

1937. ilig aydı uktum bu söz barça çın

köni sözlediñ söz yıpar burdı kin

ئېلىگ: ئوقتۇم سۆزۈڭنى، چىندۇر دېدى،

راست ئېيتتىڭ، سۆزۈڭنىڭ ئىپادەك ھىدى.

Hükümdar dedi: _ anladım, bunların hepsi doğrudur;

Bu sözü doğru söyledin, sözün misk gibi koktu.

1209. **kèn** : arka, geri, sonra || ئارقا، كەينى، ئاخىرى

2400. yawuz ögdi bulsa içi keç bolur

keçig ögse kendü kaçan kin qalur

يامان ماختىلىش بىرلە ياخشى بولۇر،

ماختالسا ياخشى قاچان كېيىن قالۇر.

Kötü insan öğmekle çok iyi olur;

Iyi öğersen, bu ondan hiç geri kalır mı?

1210. **kèñ** : geniş || كەڭ، ئەنلىك

1328. tuz etmekni kèñ tut kişike yétür

kişi 'aybı körse sen açma yétür

قىلىپ كەڭرى تۇز - ناننى خەلققە يىدۇر،

كىشى ئەيۋىنى كۆرسەڭ ئاچما، يوشۇر.

Tuzu,ekmeği bol tut, başkalarına ikram et;

Bir kimsenin aybını görürsen, açma, üstünü ört.

1211. **kèñe** : geniş || كەڭ، ئەنلىك

4533. negü tèr eşitgil uquşluğ saña

bu söz işke tutgıl ay bilgi kiñe

ئەقىللىق نېمەدەر ساڭا، ئاڭلىغىل،

ئى دانا بۇ سۆزگە ئەمەل ئەيلىگىل:

Dinle, akıl sahibi sana ne der,

Ey geniş bilgili insan, bu söze göre hareket et.

1212. **kèñe** - : danışmak, görüşmek || مۇزاكىرە قىلماق

5654. barayın-men emdi qadaşım tapa

kèñeyin añar-men bu iş ay apa

قاياشم قېشىغا مەن ئەمدى باراي ،
ئۇنىڭلە بۇ ئىشتا كېڭەشلەر قىلاي .

*Ben şimdi kardeşimin yanına gideyim,
Ve bu işi onunla istişare edeyim.*

1213. **kəñeş** : danışma, görüşme, düşünme || مۇزاكىرە ، مەسلىھەت ، كېڭەش

3484. seniñdin qolur-men bu işke kéñeş

bilig birle sen bu kéñeşke teñeş

بۇ ئىشتا قىلۇرمەن كېڭەشنى ساڭا ،
بىلىملە مۇناسىپ كېڭەش بەر ماڭا .

*Bu işte senin bilgin ile mütenasip bir
tavsiyede bulunmanı istiyorum.*

1214. **kəñeş** - : karşılıklı danışmak || كېڭەشمەك ، مۇزاكىرە قىلماق ، مەسلىھەتلەشمەك

3488. méni ıdtı ilig oqıtçı saña

negü teg kéñeşür sen emdi maña

مېنى خان دەۋەتكە ئەۋەتتى ساڭا ،
سالۇرسەن كېڭەشنى نىچۈك سەن ماڭا ؟

*Hukğmdar beni sana davetçi olarak gönderdi;
Sen şimdi benim ile nasıl istişarede bulunursun.*

1215. **kəñeşçi** :müşavir || مەسلىھەت بەرگۈچى ، كېڭەشكۈچى

2256. vezir begke tutçı kéñeşçi bolur

kəñeşçi kişiler teñeşçi bolur

ۋەزىر بەگكە دائىم كېڭەشچى بولۇر ،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر .

*Vezir bey için daima bir müşavirdir;
Müşavirler her işte kıyasla hareket ederler.*

1216. **kèñü-** : genişlemek || كېڭەيتىمەك

5657. kéñeşse kéñür ol kişiğe bilig

kéñeşke bilig kirse yetlür elig

كېڭەشكە كىشىدە بىلىم كېڭىيۈر،

كېڭەشكە قوشۇلسا بىلىم، ئىش ئوڭۇر.

Danışırsa, insanın bilgisi genişler;

Eğer bu danışmaya bilgi de katılırsa, o iş, tereddütsüz, elde edilir.

1217. **kèñür-** : genişletmek || كېڭەيتىمەك

2022. bu saqlıq bile sen yağı boynı yenç

boğunka törü kıl tiril kéñrü inç

ھوشيارلىق بىلە يەنچى ياۋ بوينىنى،

سوراپ ئەل، كەڭرۇ قىل ھايات قويىنى.

B ihtiyat ile sen düşmanın boynunu vur,

Halka hüküm et, rahat ve huzur içinde yaşa.

1218. **kèñüt-** : genişletmek, bollaştırmak || بېيتماق، كېڭەيتىمەك

2319. negü tér eşitgil ıla atlığı

tuz etmek kéñüt ay kişi kutluğı

نېمە دەر ئىشتىكىن ئىلى ئاتلىقى:

تۈزۈ-ناننى كەڭ قىل، كىشى قۇتلۇقى.

İla'nın meşhur şahsiyeti ne der, dinle;

Ey insanların kutlusu, tuzun-ekmeğin bol olsun.

1219. **kèñik-** : gecikmek || كېچىكمەك

4652. körü bar tözüke aş içgü tegür

kinikmiş bar erse yéme aş yitür

دېققەت قىل، يېتىشىسۇن تاماق ھەممىگە،

يانار تارت غىزانى كېچىكمەنلىگە.

Dikkat et, herkese yiyece ve içecek yetiştir;

Geciken varsa, onu da yemeksiz bırakma.

1220. **kènⁱ** : gecikilmek, geciktirilmek, sona bırakılmak ||

كېچىكتۈرۈلمەك ، كېچىكىلمەك ، ئارقىغا سۈرمەك

4389. tükél işte aşnu tusulur bilig

kénikse bilig işke yetmez elig

ھەر ئىشتا پايدىلىق ئاۋال ئىلىم ئول ،

كېيىن قالسا ئىلىم ، يەتمەس ئىشقا قول .

Her işte önceden bilgi edinmek faydalıdır;

Bilgi sonraya bırakılırsa, insan işinde muvaffak olamaz.

1221. **kir** : kir || كىر . مەينەت

2808. açığ tıdşa işçi er at köñli sır

er at köñli sına alır begke kir

گەر ئېھسان تۇسالسا ، قوشۇن دىل بۇزار ،

قوشۇن كۆڭلى سۇنسا ، بەگكە داغ يۇقار .

Hizmetkar ihsana mani olursa, askerin gönülü kırılır;

Askerin gönülü kırılırsa, beyin adı lekelenir.

1222. **kir-** : girmek || كىرمەك

0991. et öz ülgı barça boğuzdın kirür

bu can ülgı çın söz kulaktın kirür

بەدەننىڭ ئۆلىشى ئېغىزدىن كىرۈر ،

بۇ جان ئۆلۈشى چىن سۆز ، قۇلاقتىن كىرۈر .

Vücudum nasibi hep ağızdan girer ;

Ruhun nasibş ise, doğru sözdür ve kulaktan girer.

1223. **kirⁱş** : gelir || كىرىش

2774. bitigçi küdezgü kiriş hem çıkış

bitigin küdezgü kamuğ törlüg iş

بیتیکچی کۈزەتسۇن كىرىش ھەم چىقىش ،

يېزىپ ھەم كۈزەتسۇن پۈتۈن تۈرلۈك ئىش .

Muhaseveci gelir ve giderleri yazı ile tesbit etmeli;

Her türlü muamele kayda geçirilmelidir.

1224. **kirtü** : gerçek || راست ، ھەقىقىي

0328. yarağlıg yarağısıznı titrü körüp

kereklig kereksizni kirtü sorup

ياراملىق ، يارامسىزنى ئايرىپ كۆرۈپ ،

كېرەكلىك كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ .

Insan işe yarayana-yaramayana iyice dikkat ederek,

Gerekli ve gereksiz hakkiyle sorup-soruşturarak,

1225. **kirtüç**: kıskanç || قىزغانچ ، ئېچى تارلىق

0194. boğun tili yawlağ séni sözlegey

kişi kılkı kirtüç etiñni yégey

ياماندۇر خەلق تىلى سېنى سۆزلىگەي ،

كىشى خۇلقى قىزغانچ ، ئېتىگىنى يېگەي .

Halkın dili kötüdür, seni çekiştirir;

Insanın tabiati kıskançtır, etini yer.

1226. **kisi** : kadın, karı || ئايال ، خوتۇن

1165. kimiñ boldı erse oğul kız kisi

negü teg kelir ol kişiniñ usı

كىشىنىڭ بولسا ئوغلى - قىزى ، خوتۇنى ،

نىچۈك كۆرگەي ئۇنىڭ كۆزى ئۇيقۇنى ؟

Bir kimsenin karısı ve oğlu-kızı varsa,

O adam nasıl rahat uyuyabilir.

1227. **kisra** : (< A. < F. *husrav*) eski İran şahlarına verilen ad ||

كسرا - ئىران شاھلىرىنىڭ ئۇنۋانى

6547. tutayın ya kisra ya kayşarça boldum

ya şeddad- u ‘ad teg taķı uçmaķ ittim

قىلاي پەرەزكى، كسرا يا قەيسەرچە بولدۇم،

يا شەدداد - ئادەگ بېيىشىمۇ ياساتتىم.

Farzedelim ki, ben kisra veya kayser oldum ya

Şeddad ve Ad gibi, bir de cennet yaptırdım,.

1228. **kiş** : samur, samur kürk || مولۇن

4425. satıgçı yok erse ajun kezgüçi

kaçan keğgey erdiñ kara kiş éçi

ئەگەر كەزمىسە سودىگەرلەر جاھان،

قارا قاما كىيەتنىڭ قاچان؟

Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasa idi,

Kara samur kürkü ne zaman giyerdin.

1229. **kişçi** : samur avcısı, samurcu || مولۇن ئوۋچىسى

2558. yéme kuşçı kişçi yéme ok yaçı

anuk tutsa künde kapuğda tuçı

ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قۇشچىنى،

يانا ئاۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى.

Doğancı, avcı ve okçuları da her gün ve

Her an kapıda hazır bulundurmalıdır.

1230. **kişe** - : kösteklemek, bağlamak [krş. *tuş*] || كىشەنلىمەك، باغلىماق

1838. bağırsak bayat kör üdürmiş kılın

kişedi ukuş birle kılkın tilin

رەھىملىك ئىگەم ئۇ خالىغان قۇلىن ،
ئەقىللىق كىشەنلەر ، قىلىق ۋە تىلىن .

*Merhametli Tanrı seçmiş olduğu kulunun hareketini
Ve dilini akıl ile kösteklemiştir.*

1231. **kişel** - : kösteklenmek, bağlanmak || كىشەنلەنمەك || باغلانماق ،

6615. ay bilge kişeldiñ bilgisiz yorır
bilgisiz kişelse kişenin büre

كىشەنلەنمەك ئالم ، بىلىمسىز ئازات ،
كىشەنلەنسە ئۇ گەر چىگىت ، قارا .

*Ey alim, senin ayağında köstek var; bilgisiz ise, yürür;
Bilgisiz bir köteklenirse, sen onun kösteğini sıkılaştır.*

1232. **kişen** : köstek, yular || كىشەن ، ئاسارەت ||

1837. kişen ol kişike uquş belgölüg
kılnçı köni ol işi ülgölüg

ئەقىلدۇر كىشىگە كىشەن ، بەلگىلىك ،
قىلىقى دۇرۇستۇر ئىشى ئۆلگىلىك .

*Akıl insan için, şüphesiz, bir köstektir;
Hareketi doğru ve işi ölçülüdür.*

1233. **kişi** : kişi, insan, adam, kimse || كىشى . ئىنسان ، ئادەم ||

4284. bu yañlıg bolur ol kişi aşlısı
kişike kişilik kişi belgüsi

شۇ ياڭلىغ بولۇر ئول كىشى ئەسلىسى ،
كىشىگە كىشىلىك - كىشى بەلگىسى .

*Asıl insan böyle olur;
Insana karşı insanlık göstermek insanlık şiarıdır.*

1234. **kişilik** : kişilik, insanlık || كىشىلىك ، ئىنسان ||

2738. bu yañlıg kişiğe inansa bolur

kişilik tilese anıñdın kelür

مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر ،

ئۇنىڭدىن ئادەملىك خىسلىتى كېلۇر .

Böyle bir insana inanmak mümkündür;

İnsanlık istersen, onda bulursun.

1235. **kit** - : gitmek || كەتمەك ، بارماق

0737. bayusa beğüse yağılsa çawı

kiter-men anıñdın kiter yüz suwı

بېيسا ، چوڭايسا ، ئاشسا شۆھرىتى ،

كېتەرمەن ئۇنىڭدىن تۈگەر ھۆرمىتى .

Zenginleşip, büyüyerek, şöhreti yayılınca,

Ben ondan uzaklaşırım; onun da itibarı gider.

1236. **kitab:** (< A. k-t-b) kitap || كىتاب

0350. kitab atı urdum ҡutađgu bilig

ҡutađsu oқıǵlıқа tutsu elig

كىتاب نامى قويدۇم قۇتادغۇبىلىك ،

قۇتاتسۇن ئوقۇچىغا تۇتسۇن ئىلىك .

Kitabın adını Kutadgu bilig koydum;

Okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyin.

1237. **kiter-** : gidermek || يوقاتماق ، كەتكۈزۈش

4729. kişig ҡul ҡılıǵlı bu suқluk-turur

kiterdim bu suқluk kōzüm toқ-turur

كىشىنى قۇل ئەتمەك ھىرىسلىق ئېرۇر ،

ھىرىسلىقنى قويدۇم كۆزۈم توق تۇرۇر .

İnsanı kul eden bu ihtirastır;

Ben ihtirası bıraktım, artık gözüm toktur.

1238. **kizle** - : gizlemek || يوشۇرماق

3232. kişi eğgüsi kılsa ta‘at tapuğ

anı halkta kızlar yapar bu kapuğ

كشى ياخشىسىم ئىبادەت قىلار،

خەلقىتىن يوشۇرۇپ ئىشكىنى ياپار.

İnsanların iyisi taat ve ibadet ederken,

Onu halktan gizler ve kapısını kapatır.

1239. **koç** - : bırakmak, koymak || ئورۇنلاشتۇرماق

4738. anı koğmasa sen seni koğğa ok

añar toğmasa sen saña toğğa ok

ئۇنى قويىمىساڭ سەن، سېنى ئۇ قويۇر،

ئۇغا قويىمىساڭ سەن، ئۇ سەندىن قويۇر.

Sen onu terketmezsen, o seni bırakacaktır;

Sen ondan bıkmazsan, o senden bıacaktır.

1240. **koğğuçı** : bırakan, terkedən || قویغان

1620. negü tér eşitgil bu şı‘r ayğuçı

sözüg ma‘ni birle tizip koğğuçı

نېمە دەر ئىشتىكىن، شېئىر ئېيتقۇچى،

سۆزىن مەنا بىرلە تىزىپ قويغۇچى.

Şiir söyleyen ve söz mana ile birlikte dizip,

Bize bırakan insan ne der, dinle.

1241. **kuğı** : aşağı, aşağıya, dip, çukur; **bk. kuğı** || ئازگال، چوڭقۇر، تۆۋەنگە، تۆۋەن،

4712. kanı ol bayat-men tégüçi otun

teñizde kuğı ıdtı teñri töbün

قېنى ئۇ خۇدامەن دېگۈچى جاھىل،

خۇدا قىلدى دەرياغا غەرق ئۇنى، بىل.

*“ben Tanrırım” diyen ve sonunda Tanrının denizin
dibine gönderdiği küstah nerede.*

1242. **ğuğkı** : alçak gönüllülük; **bk. uğkı** || كەمتەر

2121. beg alçaķ kerek bolsa ęuđķı kōñül
munı teg yok erse sen andın tüñül

مولاييم ۋە كەمتەر كېرەكتۇر بۇ خان ،
ئۇ خىلدا ئەمەسكەن ، قاچ ئۇندىن ھامان .

*Bey mütevazı ve alçak gönüllü olmalıdır;
Eğer böyle değil ise, sen ondan elini çek.*

1243. **ķođ^un-** : bırakmak || ۋاز كەچمەك ، يانماق

2058. bu neñ alguķa bir kerek bay boğun
boğun baylıķına törü tüz ķođun

بۇ مال يىققىلى بىر باي بودۇن كېرەك ،
بېيسۇن دېسەك ئەل ، تۈز قانۇن كېرەك .

*Bu malı elde etmek için, halkın zengin olması gerektir;
Halkın zengin olması için de, doğru kanunlar konulmalıdır.*

1244. **ķoķ^uz** : boş, boşluk, eksiklik: || چالا ، كەمتۈك ، بوش

1626. ata bardı ornı ķuruğ hem ķoķuz
ķoķuz tolğuķa kōrdüm oğlın keç uz

ئاتا كەتتى ، ئورنى قالدى بوش ئوچۇق ،
تولۇقلانسۇن ئوغلى بىلە بۇ يوچۇق .

*Baba gitti, yeri boş ve açık kaldı;
Bu boşluğu doldurmak için, oğlunu çok el-verişli gördüm.*

1245. **ķol** : kol || يول

4896. eşitti ilig kōr añar ķıldı yol
bu kirdi iligke ķawuştırdı ķol

ئېلىگ ئاڭلاپ كەلگىنىنى بەردى يول ،
كېرىپ ئۇ ئېلىگكە قوۋۇشتۇردى قول .

*Hükümdar geldiğini haber alınca, onu yanına çağırttı;
Öğdülmiş huzuruna girip, ellerini kavuşturdu.*

1246. **kol** : vadi || ۋادى

4968. toğa keldi örlep çıkardı yüzün
yaruk kıldı dünya kolın hem özin

قۇياش چىقتى ئۆرلەپ ، كۆرسەتتى ئۆزىنى ،
يورۇتتى ۋادى ھەم دەريالار يۈزىنى .

*Güneş doğdu ve yükselerek, yüzünü gösterdi;
Dünyanı bütün vadi ve ırmaklarını parlattı.*

1247. **kol** - : istemek, dilemek: || ئۈمىد قىلماق ، ئارزۇ قىلماق

4278. yakınığ yıratmak tilese özüñ
negü kolısa bérme irig tut sözüñ

يىراقلاتماقچى بولساڭ ، يېقىننى ئۆزۈڭ ،
نېمە سورىسا بەرمە ، يىرىك قىل سۆزۈڭ .

*Yanıdakini kendinden uzaklaştırmak istersen,
Ona istediğini verme ve onunla biraz kaba konuş.*

1248. **koldaş** : arkadaş || ئاداش ، قولىداش

4218. adaş koldaş ardaş sevinç қаdğuda
tusulur kişiğe isiz eğgüde

ئاداش ، قولىداش ، قېرىنداش سۆيۈنچ ، قايغۇدا ،
بېرۇر نەپ كىشىگە يامان - ياخشىدا .

*Dost,ahbap ve arkadaş sevinç ve kaygıda,
İyi ve kötü zamanlarda insana faydalı olan kimselerdir.*

1249. **koltğu** : istek, muhtaçlık || ئىستەك ، ھاجەت ، تىلەك

4275. yaqınlık kılu tursu tése özün

bulıp qoltğu qolma bolu bir sözün

يېقىنلىق تىلەسەڭ كىشىدىن ئۆزۈڭ،

قارا رايىغا، دېمە ھاجەت سۆزۈڭ.

Insanların sana her vakit yakınlık göstermelerini istersen,

Onlardan hiç bir istekte bulunma ve onların suyuna git.

1250. **qoltğuçı** : dilenci | تىلەمچى

2093. oyunğa awınsa ajun tutğuçı

ilin buzdı boldı özi qoltğuçı

ئويۇنغا بېرىلسە جاھان تۇتقۇچى،

بولۇر مۇھتاج ئول ھەم ئېلىن بۇزغۇچى.

Dünyaya sahip olan vaktini kumara verirse,

Memleketin bozar ve kendisi de muhtac duruma düşer.

1251. **qomı-** :heyecanlanmak, coşmak || ھاياجانلانماق ، ھاياجانغا چۆمەك

3854. taqı arzuladı qomıdı köñül

qomısa köñül kör kışike muñ ol

يەنە ئارزۇ قىلىپ، تەۋرەندى كۆڭۈل،

كۆڭۈل تەۋرىسە گەر كىشىگە دەرت ئول.

Onu tekrar görmek istedi, gönlü heyecanlandı;

Gönül çaşarsa, insana derd olur.

1252. **qomıt-** : heyecanlandırmak, coşturmak || ھاياجانلاندىرماق ، ھاياجانغا چۆلدۈرۈش

2328. titimlig kerek hem topulsa çerig

yitilik kerek keç qomıtsa erig

قوشۇننى بۆسۈشكە چىڭ ئولماق كېرەك،

چېرىك قوزغىتىشقا تېز ئولماق كېرەك.

Ordları yarıp delmek için sebatlı bulunmalı,

askeri coşturmak için de kesin kararlı olmalıdır.

1253. **koy** : koyun, bağır || قویون، باغر، قۇچاق

1500. yana aldı oğlın konıña kuça

öpüp yıgladı bünnü yaşın saça

ئۇ باستى ئوغلۇنى باغرىغا قۇچۇپ،

ئۆپۈپ يىغلىدى كۆپ يېشىنى تۆكۈپ.

Oğlunu kucaklayarak, tekrar bağırina bastı,;

Öpüp ağladı, yüzü göz yaşları ile kaplandı.

1254. **kon-** : konmak || قونماق، ئولتۇرماق

5643. kara erdi kuzgun tüsi teg başım

kuğu kondı başka yetildi yaşım

قارا ئەردى قۇزغۇن تۈسدەك يېشىم،

قوۋ قوندى باشقا، يېتىلدى يېشىم،

Başım kuzgun gibi, siyah idi;

Şimdi başıma kuğu kondu, yaşım da çok ilerledi.

1255. **koñuz** : böcek [tomuzlan ile bağlantılı olmalı.] || قوڭغۇز

6559. yılan kırt koñuz yémi öz igdıleyü

bu ni‘met bile men negüke igıdıtim

يىلان، قوڭغۇز-قۇرت يېمى بۇ بەدەننى،

بۇ نېمەت بىلەن نىچۈك شۇنچە سەمىرتتىم.

Yılan, haşerat ve böceklerin yemi olan bu vücudu

Ben neden nimet için de besleyerek , yetiştirdim.

1256. **kon^uk**: konuk || قونۇق، مېھمان

0817. kerek oğlum erse yakın ya yağuk

kerek barkın erse keçigli konuk

كېرەك ئوغلۇم ئۆلسۇن يېقىن تۇغقىنىم،

يولۇچى، تۆتكۈنچى، بېرەر قونىغىم.

Ister oğlum, ister yakınım veya hısımlım olsun;

Ister yolcu, geçici, ister misafir olsun.

1257. **kon^ukluk** : konukluk || قونۇقلۇق ، مېھمانلىق

4574. üküş törlüg ol bu oқығu kişi

telim törlüg ol bu konukluk aşı

چاقىرغان كىشىنىڭ كۆپتۇر خىللىرى ،

بولۇر خىلمۇ - خىل ھەم زىياپەت تۇرى .

Çağırان kimseler muhtelif sınıf ve tabakalara

mensup olduğu gibi, ziyafetler de türlü türlü olur.

1258. **kon^um**: konak, yurt, birlikte yaşayan insanlar, akrabalar ||

بىرلىكتە ياشىغان كىشىلەر ، تۇغقانلار

1347. ölümke törütti bu sansız konum

tirig barça ölgü añar yok ölüm

ئۆلۈمگە ياراتتى بۇ سانسىز قونۇم ،

ئۆلەر ھەممە تىرىك ، ئاڭا يوق ئۆلۈم .

Bu sayısız mahlukları ölüm için yarattı;

Diri olan her şey ölecektir; yalnız kendisi için ölüm yoktur.

1259. **kon^ut** : konut, birlikte yaşayan insanlar ||

مېھمانخانا ، دەڭ ، بىللە ياشىغان كىشىلەر

4471. olardin tileme tawarın yanut

yanutı bayat berge edğü konut

تىلەمە ئۇلاردىن جاۋاپقا تاۋار ،

جاۋابىن بېرۇر جەننەت پەرۋەردىگار .

Onlardan, karşılık olarak, mal bekleme;

Buna mukabil Tanrı sana cennet nasip eder.

1260. **kop-** : yerinden kalkmak, kopmak, gelmek, meydana gelmek, zuhur etmek ||

قوپماق، چىقماق، كۆتۈرۈلمەك. ئوتتۇرىغا چىقماق

1763. yeter ol biligsiz barır bu otun

işi barça buzluır kıpar kök tütün

بۇ نادان بىلىمسىز يېتەكلەپ بارار،

بۇزۇلۇر ئىشى، كۆك تۈتۈنلەر قوپار.

O bilgisiz idare dizginini eline alır ve bu odun onu takip eder;

Böylece bütün işi bozulur ve toz-dumana katılır.

1261. **kop^ur-** : yerinden kaldırmak || تۇرغۇزماق، ئۆرە قىلماق

1751. kıpurdı kıtı künde ögdülmişig

saw aydı boğunka eşitti kışig

ئۇنى قىلدى ئۈستۈن بەخت كۈنساين،

بېرىپ خەلققە بۇيرۇق، ئىشتى سۆزىن.

Ögdülmiş 'I saadeti günden-güne yükseltti;Halka emirler verdiği gibi,

onların dileklerini dinlemeği ihmal etmedi.

1262. **kor-** : zarar bk. kıora, maya || چىقىم، زەرەر، زىيان

6004. neteg yörse tüşni anı teg bolur

yavuz yörme tüşni saña kılğa kıor

يامان ئۆرمىە چۈشنى، زىيانى تېگۈر،

نىچۈك ئۆرسى چۈشنى ئۇ شۇنداق بولۇر.

Rüyayı nasıl yorarsan, neticesi ona göre olur;

Rüyayı kötüye yorma, sana zararı dokunur.

1263. **kora-**: azalmak, zarar etmek || خورىماق، ئازلىماق، كېمەيمەك

1062. asıg kılmadı künde arttı igi

kıradı küçi künde yétte ögi

ئېشۋەردى ئاغرىق، پايدا قىلمىدى،

خوراپ كۈچ كۈندىن - كۈن، ھۈشى قالمىدى.

Fakat hiç fayda etmedi; hastalığı günden-güne arttı,

Kuvveti günden-güne azaldı ve gittikçe şuurunu kaybetti.

1264. **ḡorat-** : zarar etirmek || خوراتماق، زيان سالماق

6239. bağışlasu teñri anıñ canını

ḡoratmasu andın eti ḡanını

بېغىشلاشۇن تەڭرى ئۇنىڭ جانىنى،

قۇرۇتماشۇن ئاندىن ئېتى - قانىنى.

Tanrı onun canını bağışlasın, onun etine

Ve kanına halez getirmesin.

1265. **ḡorday** : kuğu kuşu pelikan, karabatak || قورداي، قايسى قۇش

5377. ḡuğu ḡorday erse ya turna yuḡak

ya toy tut ya yögdiç ya todliç ya ḡak

قوغۇ - قورداي ئۆلسۇن يا تۇرنا - يۇغاق،

يا توي، يۈگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق.

Her cins kuğular, turna ve su kuşları yahut

Toy kuşu veya yügdiç, todliç ve kazlar.

1266. **ḡorḡ-** : korkmak || قورقماق

2288. kişi üdsüz ölmez anadın tuḡup

nelük ḡorḡar özüñ yaḡını körüp

كىشى ۋاقىتسىز ئۆلمەس ئانادىن تۇغۇپ،

نىچۈن قورقادۇرسەن ئۆزۈڭ ياۋ كۆرۈپ؟

Anadan doğan hiç kimse ecelsiz ölmez;

Düşmanı görünce, neden korkarsın?

1267. **ḡorḡıt-** : korkutmak || قورقۇتماق

0656. bağa tursa artuğ anın qorqu tur
qalı qorqmasa sen küçün qorqitur

ساغا باقسا ئارتۇق قورقۇنچ ئىچرە تۇر،
ئەگەر قورقمىساڭ، كۈچ بىلەن قورقتۇر.

Sana fazla bakarsa, onun bakışından kork;
Eğer korkmazsan, o seni korkmağa mecbur eder.

1268. **qorqlıq**: korkak || يۈرەكسىز قورقۇنچاق

1986. saqınuq kişi köñli qorqlıq bolur
köñül qorqsa begler işig tüz qılır

كشى بولسا تەقۇا، دىل قورققاق بولۇر،
دىلى قورقسا بەگلەر ئىشىن تۈز قىلۇر.

Takva sahibi, hataya düşmemek için daima titiz davranır;
Böyle titiz hareket eden beyler doğru iş görürler.

1269. **qorqu** korku || قورقۇش

6156. qayusı biyabanda yügrür kezip
bayatqa bu qorqu saqınçıñ sızıp

قايۇسى باياۋاندا يۈرەرلەر كېزىپ،
خۇدادىن قورقۇشۇپ ئەندىشە سېزىپ.

Biri Tanrıya karşı bu korku ve endişe ile,
Bitkin bir halde, çölerde koşar.

1270. **qorquñç** : korkunç || ۋەھىمە قورقۇنچ

2149. qayuqa bağa körse qorquñç-turur
sewinçin sora körse azraq erür

قايانغا قارسا قورقۇنچلىقتۇر،
سوراپ كۆرسە خۇشلۇقى ئازراق ئېرۇر.

*Nereye bakarsan, orada tehlike vardır;
Sevincini sorarsan, o daha azdır.*

1271. **qor^ug** : korunma || قوغدینش

B0036. melikler qoruğı ma esbab tüze
bu tertib-ü şartı emaret öze

نیمکی ئۇ قوغدار ھۆكۈمدارنى ،
كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارىنى .

*Hükümdarların korunmaları ve bunun için gereken şeyler
İle hakimiyetin icap ve şartlarını*

1272. **qorum** : kaya [< *kor+^um] || قورام تاش ، قىيا

0830. qayu élke tegse meniñ bu törüm
ol él barça itlür taş erse qorum

قايۇ ئەلگە كىرسە مېنىڭ قانۇنۇم ،
ئۇ ئەل تۈزىلەر بولسا تاش يا قۇرۇم .

*Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse,
O memleket baştan başa taşlık ve kayalık dahi olsa, hep düzene girer.*

1273. **qoş-**: yazmak, şiir düzmek || قوشماق ، يازماق ، شېئىر يازماق ، قاتماق

2631. kitablar oqır hem bilir erse söz
uqar erse şi'r hem qoşar erse öz

ئوقۇپ كۆپ كىتابلار ، بىلسۇن ھەر سۆزى ،
چۈشەنسۇن شېئىرنى ھەم يازسۇن ئۆزى .

*Çok kitap okumalı, söz söylemesini bilmeli;
Şiirden anlamalı ve kendisi de şiir yazmalıdır.*

1274. **qoşni** - : komşu || قوشنا

4512. qalı tuğsa yégrek aña yér qoyı
ewi bolsa qoşni ölügler toyı

تۇغۇلسا، ئاڭا ياخشى يەرنىڭ تېڭى،
ئۆيى بولسا خوشنا ئۆلۈك گۆرلۈكى.

*Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya
Evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.*

1275. **qoşnılıq** : komşuluk || قوشندارچىلىق

4547. bu üç qoşnılıqtın saña asğı yok
anıñ yası tegse añar osğı yok

بۇ ئۈچ خوشالىقتىن ساڭا پايدا يوق،
زىيان تەگسە ئۇنى توسار چارە يوق.

*Bu üç komşuluktan sana bir fayda olmadıgı gibi,
Bunlardan gelecek zarar da önlenemez.*

1276. **qoşuq** : şiir || قوشاق، شېئىر

B0075. bu türkçe qoşuqlar tüzettim saña
oqırda unitma du‘a qıl maña

بۇ تۈركچە قوشاقلارنى تۈزدۈم ساڭا،
ئوقۇردا ئۇنتۇما، دۇئا قىل ماڭا.

*Bu türkçe beyitleri senin için tanzim ettim;
Ey okuyucu, okurken unutma, bana dua et.*

1277. **qoşul-** : yazılmak, düzenlenmek, şiir düzölmek || يېزىلماق، قوشۇلماق

B0059. barusın bitimiş yetürmiş nizam
bu kaşğar élinde qoşulmuş tamam

پۈتۈن ھەممىسىگە بېكىتكەن نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىدە قىلغان تامام.

*Esasını yazmış ve tertibe koymuş;
Fakat bu manzume son şeklini Kaşğar ilinde almıştır.*

1278. **ķotur-** : boşaltmak [ku-tur-^ul-] || بوشاتماق ، قۇرۇقدىماق ، ئازاد قىلماق

0117. sewerin esen tut yağısın kötür

sewinçin tolu tut saķınçin ķotur

ئېسەن ئەيلە دوستىن ، يېغىسىن يوقات ،

خۇشال قىل دائىما ، قاينۇدىن ئازاد .

Onun sevdiğini esen tut, düşmanını ortadan kaldır;

Sevincini daim kıl, kederini yok et.

1279. **ķotr^ul** - : boşaltılmak [ku-tur-^ul-] || بوشالتىلماق ، قۇرۇقدالىماق ||

2812. sözün kıysa begler umınç kötrülür

umınç kitti erse neñiñ ķotrulur

ئەگەر بەگ سۆزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر ،

ئىشەنچسىز بولۇر ئۇ ، مالىيە يۇقىلۇر .

Beyeler sözlerinde durmazlarsa, itimadı kaybederler,

İtimat kaybolunca, mal de gider.

1280. **ķotuz** : yaban sığırı || قوتاز

2311. toñuz teg titimlig böri teg küçi

ağığlayu azgır ķotoz teg öçi

توڭگۇز كەبى تەرسا ، بۆرىدەك كۈچى ،

ئېيىقتەك ئېتىلغاق ، قوتازدەك ئۆچى .

O domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli,

Ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.

1281. **ķov-** : kovmak, sürmek || قوغلىماق ، ھەيدىمەك ||

B0048. ķutı bar yakın tép tapuğ kılğuka

kimini yağutup yırak ķowğuka

دېبان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش ،

ئۆزىدىن يەنە كىمنى نېرى قىلىش .

*O kimleri, uğurlu diye, hizmetine almalı ve yakın tutmalı;
Kimleri uğursuz ve kötü diye, kendisinden uzaklaştırmalı.*

1282. **kovdağ** : cılız [kuv₁-t_{ur}-^ul-] || ئورۇق ، ياداڭغۇ ،

4672. üküş yéli yalñuq kör igçil bolur
sarıǵ meñzi kowdağ atı él bolur

تولا يىگەن ئادەم كېسەلچان بولۇر،
سېرىق يۈز، ياداڭغۇ، ئۆزىن خار قىلۇر.

*Çok yiyen insan her vakit hastalıklı olur;
Yüzü sarı, kendisi cılız olur ve itibardan düşer.*

1283. **kovdaş** : obur [kuv₁+daş] || ئاچكۆز، تويمايدىغان، نەپسى يامان

4599. bıcağ tartma anda kötürme süñuq
ayı bolma kowdaş ne silkim sepük

پىچاقنى چىقارما، غاجىما سۆڭەك،
بولۇپ كەتمە چاپقاق، تۈزۈت قىلما بەك.

*Sofrada bıcağ çıkarma ve kemik sıyırma;
Çok obur olma ve pek de sünepe oturma.*

1284. **kuwı** : içi boş, kof. [kovı ?] || قۇرۇق ، بوش

2894. üküş kördüm erni yawa kıldı baş
küdeşmedi boğuzın kuwı kıldı yaş

تولا كۆردۈم ئەرنى زايا قىلدى باش،
گېلىنى كۈزەتمەي ھارام كەتتى ياش.

*Çok insan gördüm; boğazını gözetmediğinden,
Beyhude yere başına kıydı ve hayatını heder etti.*

1285. **kuyı** : alt, dip || تۈۋ ، ئاست، تەگ

3570. negü asğı ahır qara yér kuyı
anıñ tüşneki ol yağız yér oyı

نە پايدا ، ئاخىرى قارا يەر تېگى ،
بولۇر چۈشكۈن ئاگا قوڭۇر يەر ئويى .

*Ne fayda, sonunda onun da gireceği yer bu
kara toprağın altı, Bu yağız yerin çukurudur.*

1286. **qoy** : koyun [< koy] || قوي

4765. tonum koy yünü tap yégüm arpa aş
tükel boldı dünya maña ay qadaş

تونۇم - قوي يۇڭى ، بەس ، غىزا - ئارپا ئاش ،
تولۇق بولدى دۇنيا ماڭا ، ئەي قاياش .

*Giymek için, koyun yünü ve yemek için, arpa aşına bana yeter;
Ey kardeş, bu dünyadan başka bir şey beklemiyorum.*

1287. **qoyçı**: çoban [< koy+çı] || مالچى ، قويچى ، چوپان

1412. boğun koy sanı ol begi qoyçı
bağırsak kerek qoyka koy kütçisi

خەلق قوي كەبدۇر ، بېگىدۇر چوپان ،
چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىبان .

*Halk koyon gibidir; bey onun çobanıdır;
Çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır.*

1288. **qoyuğ** : koyu, yoğun || تېرەن ، قويۇق

3382. ne eđgü bilig bérđi bilgi qoyuğ
oğul kız atı erke kitmez oyug

نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى چوڭقۇر :
ئوغۇل - قىز ئېتى ئۆچمەس كۆلەڭگە ئېرۇر .

*Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir;
Oğul-kız adı, insan için, giderilemeyen bir gölgedir.*

1289. **qoy** قۇيۇقلاشماق ، چوڭقۇرلاشماق || **qoy** - : derinleşmek [acaba oyul- yoksa kuyı]

3070. tirildi ögi hem qoyuldı bilig

bolu bérdi ewren uzadı elig

ئېشىپ ئەقلى ، ئىلىبى چوڭقۇرلاپ ھامان ،

ئۆزاردى قولى ، يار بولغاچقا زامان .

Felek dönüp kudreti artınca,

Akıl derlenip toplandı, bilgisi derinleşti.

1290 . **kozi** : kuzu || قوزا

0461. ajunka badı kör tükel qut qırı

kozi birle qatlıp yorıdı böri

جاھان باغلىدى ، كۆر ، تولۇق بەخت قۇرى ،

قوزى بىرلە قېتىلىپ يۈرۈشتى بۆرە .

Bak, dünyaya tam bir saadet kuşağı bağladı;

Kurt ile kuzu bir arada yaşadı.

1291. **kozi**: koç burcu || قوچقار مۆچىلى

0066. yaşık yandı bolğay yana ornıña

balık qudruqındın kozi burnıña

قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا ،

بېلىق قۇيرۇقىدىن قوزى بۇرۇنغا .

Güneş balık- kuyruğundan (hut), kuzu burnuna (hamel)

Kadar olan yerine tekrar döndü.

1292. **köç** : göç || كۆچمەك ، يۆتكەلمەك ، كەتمەك

4815. bu köçmezde aşnu köç ıdşa oza

köçüp barsa asğı yarutur köze

كۆچنى ئەۋەتسە كۆچۈشتىن ئاۋال ،

كۆچۈپ بارسا پايدا تېگۈر دەرەھەل .

*Kendisi daha göç etmeden, göçünü önceden gönderirise,
Oraya varınca, onun için çok faydalı olur.*

1293. **köç** - : göçmek || كۆچمەك

1274. inanma tiriglikke yıl teg keçer
usanma bu dünyadın öz terk köçer

ئىشەنمە تىرىكلىككە يەلدەك كېچەر،
جاھاندىن كۆچۈرسەن، غاپىل بولما ئەر.

*Hayata inanma, yel gibi geçer;
Gafil olma, bu dünyadan çabuk göçersin.*

1294. **köçkün** - : göç eden || كۆچكۈن، كۆچۈپ يۈرىدىغان

6112. özüñ köçgü atıñ seniñ köçkün ol
köçütçi ölüm kelgü ahır kün ol

كۆچۈرسەن، سېنىڭ ئۆزۈڭنىڭ ھەم كۆچەر،
كۆچۈرگۈچى ئۆلۈم، ئاخىر كېلەر.

*Sen göçeceksin, senin adın göçecektir;
Son gününde seni göçüren ölüm gelecektir.*

1295. **köçüt** : göç atı [*köç at*] || كۆچ ئېتى

1704. köçüt teg bolur kut tüpi hem tözi
köñül qodqısı ol anıñ yıldızı

كۆچ ئاتىدەك بولۇر بەخت تۇۋى - نىگىزى،
مۇلايىم، كۆڭۈللۈك ئۇنىڭ يىلتىزى.

*Saadet aslında göç atı gibidir, göçer-gider;
Onu bulunduğu yerde tutan kök, alçak gönüllülüktür.*

1296. **köçütçi** : göçüren, göçürecek olan || كۆچتۈرگۈچى، كۆچۈرۈپ ماڭغۇچى

3788. keçer kün içinde kerekiñ alın
köçütçi kelirke itigin kılın

ئال ئۆتكەن كۈنۈڭدىن كېرەكلىكىنى ،
كوتۇتچى (كېلەر، قىل تەييارلىقنى).

*Geçer gün içinden gerek olan şeylerini al; senin hayattan göçürecek
Olanın her an gelebileceğini düşün ve ona göre hazırlıklı bulun.*

1297. **ködrüm:** yüksek, seçkin || تاللانغان ، خىل ، يېتىشكەن ، يۈكسەك

1963. boğunka begi artuq üdrüm kerek
köñül til köni kılkı ködrüm kerek

خەلق بېگى تولمۇ خىل بولماق كېرەك ،
كۆڭۈل ، تىل تۈز ، خۇلقى ئۆز ئولماق كېرەك .

*Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır;
Özü, sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır.*

1298. **ködüg :** iş, güç || ئىش - كۈچ

4324. kara kılkı başsız kılınçı saşı
iş küğgi barça kılınçı tuşı

ئاۋام پەيلى ئۈچسىز چۇۋۇلماق ئېرۇر ،
ئىشى ھەم ھەرىكىتى خۇيدەك بولۇر .

*Kara halkın hareketi başı-boş ve tabiatı birbirini tutmaz;
Onun işi gücü de hep tabiatı gibidir.*

1299. **kögüz :** göğüs || كۆكس ، كۆكرەك

2243. negü tér eşitgil ay bilgi ögüz
bilig birle köñli yaranmış kögüz

ئىشتىكىن ، بىلىمى دېڭىزدەك بىر ئەر ،
بىلىم بىرلە كۆڭلى يورۇق ، نېمە دەر:

*Bilgisi deniz gibi derin, bilgi ile gönüllü ve
Göğüsü aydınlanmış olan insan ne der, dinle.*

1300. **kögüzlüg** : mert, kibirli, gururlu [*küg+üz+lüg* ‘küvezlik’] ||

مەرد، غۇرۇرلۇق، نوچى

4845. neçe kür kögüzlüg küwenür erig

ölüm yençti kögsin saçtı közin

نى باتۇر ۋە مەغرۇر غادا يىغانلارنىڭ،

ئۆلۈم كۆكسىن يانچىپ، چىقاردى كۆزىن.

*Nice kabadayı, kibirli ve mağrur insanların
Göğüsünü ölüm ezmiş ve gözünü çıkarmıştır.*

1301. **kök**: 1. kök, temel, esas || كۆك، ئاساس، تايانچ، ئۆل، تېگى - تەكتى

5991. tirig yalñuq oğlu igin igler ök

ķamuğ ig ölüm birle kesmez bu kök

ھايات ئىنسان ئوغلى ئۇ ئاغرۇر ئۆزى،

كېسىلمەس ھەم ئاغرىق بىلەن يىلتىزى.

*Hayatta insan-oğlu her vakit hastalanabilir,
Fakat her hastalık bu kökü ölümle kesmez.*

1302. **kök** : 2. gök, gökyüzü || كۆك، ئاسمان

1800. bayat bérmişin ħalk tıdumaz küçün

yağız yér yaşıl kök tirilse öçün

كۈچەپ خۇدادىن خەلق توسالماس خۇدا بەرگىنىن،

ئۆچ ئالماق بولسىمۇ ئاسمانۇ - زىمىن.

*Kara toprak ile mavi gök, öç almak için,
birleşse bile, Tanrının verdiğine insan mani olamaz.*

1303. **kök** : 3. mavi, yeşil, boz || كۆك، ھاۋا رەڭ

5375. kulan ya tağı tut tağı kök teke

tutup keldürürler saña ay böke

تۆتۈلسا ياۋا قۇلان يا ياۋا كۆك تىكە ،

ساغا كەلتۈرۈرلەر شۇئان ، ئى بۆكە .

Ister yaban eşeği veya tağı, ister boz geyik olsun,

Ey pehlivan, bunları, yakalayıp, hep sana getirirler.

1304. **kök ayuk** : Kök Ayuk (Türkmen büyüklerine verilen ad); bk. **ayuk**] ||

كۆك ئايۇق ، تۈركمەن چوڭلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۋان

2644. negü tér eşitgil bilir kök ayuk

bu söz uqmasa er anıñ ögi yok

نە دەيدۇ ، ئىشت ، ئىش بىلەر كۆك ئايۇق ،

كىشىكىم بۇ سۆزنى ئوقىماس ، ئەقلى يوق .

Bu işleri bilen kök ayuk ne der, dinle;

Bu sözü anlamayan insanın aklı yoktur.

1305. **kökçin** : göğümsü, kır || ئاق چاچلىق ، بوز چاچلىق

0376. oğungıl ay kökçin ölümke anun

bu keçmiş künüñke sıgıt kıl ünün

ئويغان ئەي بوز چاچلىق ، ئۆلۈمگە ئىشەن ،

بۇ كەچمىش كۈنۈڭگە يىغلا ھەم ئۆكۈن .

Ey kır saçlı uyan, ölüme hazırlan;

Geçmiş günlerin için ağla ve sızla.

1306. **kökış** : kökiş (bir kuş çeşidi) hindi; mavimsi boz, guguk || كۆكۈش بىر خىل قۇش

0074. kökiş turna kökte ünün yañkular

tizilmiş titir teg uçar yélgürer

تىزىلغان تۆگىدەك كۆكۈش تۇرنىلار ،

ئۇھار يەلپۈنەر ھەم ئۈنۈن ياڭرىتار .

*Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağırişiyor;
Dizilmiş deve katarı gibi, uçup, kanat çalıyorlar.*

1307. **kökle** - : yaşlanmış, bağını sıkı bağlamak, saçını ağarmak ||

بېغنى چىڭ باغلىماق، قېرىماق، چىچى ئاقارماق

1492. negü tér eşitgil qarı köklemiş

sınamış ukip hem bilip sözlemiş

نېمە دەر ئىشت، چال، بىلەرمەن كىشى،

سېناپ ھەم ئوقۇپ سۆز سۆزلىگەن كىشى:

*Tecrübe ile anlayarak, bilerek söyleyen ve işin
Künhüine vakıf olan pır ne der dinle.*

1308. **kökre** - : kükremek || توۋلىماق، گۈركىرىمەك:

0086. bulıt kökredi urdı nevbet tuğı

yaşın yaşnadı tarttı hakan tığı

بۇلۇت گۈركىرەپ چالدى خان دۇمبىغىن،

چېقىن چاقىندى، تارتتى خاقان تۇغىن.

*Gök gürlledi, nevbet davulunu vurdu;
Şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.*

1309. **kögsegüçi** : göğse yükselmek isteyen, kibirci ||

كۆككە ئۆچماقچى بولغان كىشى، مەغرۇر

4830. menin kögsegüçi meni kalmadı

asığ kılmağı sü itiglig tolum

مەن دېئان كۆككە ئۆچماق بولغاننىڭ «مەن»ى،

قالمىدى، كار قىلماي لەشكەر ۋە ياراق.

*“ben” diyerek, göklere yükselmek isteyen benliğı kalmadı;
Silahlı ordular ona karşı kar etmedi.*

1310. **kögsün:** öfke, gazap || غەزەپ، نەپرەت، ئاچچىق

0133. üçüncü kürüd keldi kögsün yorır

kayuka bu baksa yaşarmış kırır

ئۈچۈنچى كۈرۈددۈر غەزەپتە يۈرۈر،

قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

Üçüncü olarak, Merh gelir, gazapla dolaşır;

Nereye bakarsa, yeşermiş olan kurur.

1311. **kölik :** gölge; bk. **kölike** || كۆلەڭگە، سایه

0173. kişi söz bile kıptı boldı melik

üküş söz başıg yérke kıldı kölik

كشى بولغۇسى شاھ ئۆسۈپ سۆز بىلەن،

تولا سۆز بېشىڭنى قىلار يەر تۆۋەن.

İnsan söz ile yükseldi ve sultan oldu;

Çok söz başı, gölge gibi yere serdi.

1312. **kölike :** gölge; bk. **kölik** || كۆلەڭگە، سایه

3536. körü barsa dünya kölike sanı

eğerse kaçar kaçsa eğerer séni

كۆلەڭگە كەبىدۈر دۇنيا، قارىساڭ،

قاچار ئۇ ئىزلىسەڭ، ئۇ ئىزلەر قاچساڭ.

Dikkat edersen, dünya gölge gibidir;

Takip edersen, kaçar; kaçarsan, o senin peşine düşer.

1313. **kölük :** yük hayvanı || يۈك ھايۋانى، يۈك ئارتىلغان ئۇلاق

4441. yégü kedgü miñü at ağgır sülük

bulardın çıkar hem yüdürgü kölük

يېمەك - كىيمەك. ئۇلاغ - ئات، ئايغىر ۋە يۈك،

توشۇچى بۇلاردىن چىقار بەلگۈلۈك.

*Yiyeceği, giyeceği ve ordunun binek atı ,
Aygırı ile yük hayvanlarını bunlar yetiştirirler.*

1314. **köm-** : gömmek || كۆممەك

4525. tümen miñ külüg çawlıg ersiglerig
tişiler anı yérke kömdi tirig

تۆمەننىڭ ئاتاقلىق باھادىرلارنى ،
خوتۇنلار تىرىك يەرگە كۆمدى ئۇنى .

*Bu kadınlar binlerce namli ve şöhretli
kahramanları diri-diri yere gömmüşlerdir.*

1315. **kömül-** : gömülmek || كۆمۈلمەك

5710. kürek men idimdin küremiş otun
kamuğ öz yazuqqa kömüldi bütün

نادان بىر قاچاقمەن ، ئىگەمدىن قاچاق ،
جىمىكى گۇناغا كۆمۈلگەن بىراق .

*Ben bir kaçagım, rabbimden kaçmış bir asiyim;
Bütün varlığım boyunca günaha batmıştır.*

1316. **kömür-** : kömür || كۆمۈر

5012. yaşık yérke yansa yüzün kizlese
kömür kırtışı dünya yüzke basa

قۇياش ئۆلتۈرۈپ يۈز يوشۇرغان زامان ،
كۆمۈردەك قارا تۈس ئالغاندا جاھان .

*Güneş batıp, yüzünü gizledikten, dünya yüzüne,
Kömür gibi, siyah bir deri bağladıktan sonra.*

1317. **kön-** : doğrulmak, düzelmek, doğruyu söylemek, yola çıkmak ||

تۈزەلمەك ، تۈزەلمەك ، يولغا چىقماق ، توغرىنى دېمەك

4994. anı koğtı tuttı könilik yolın

kirür-men könilikke köndüm bilin

ئۇنى قويدى ، تۇتتى دۇرۇسلۇق يولن ،

كېرۈرمەن دۇرۇسلۇققا ، بولغن ئىمىن .

Şimd o bundan vaz geçti ve doğru yola girdi;ben de bu

yola giriyorum. Onun arzusunu yerine getireceğim;emin ol.

1318. **köndür** - : doğrultmak, yola çıkarmak || كۆندۈرمەك || يولغا چىقارماق ،

3994. havağa bulun bolma köndür köñül

kişike qatılğıl yorığıl amul

هەۋەسكە بېرىلمە ، كۆڭۈلنى كۆندۈر ،

كەشكە قوشۇل ھەم تىنچ ياشاپ يۈر .

Nefis ve havanın esiri olma, gönlnü doğrult,

İnsanlara karşı ve huzur içinde yaşa.

1319. **könek** : kova burcu, matara, ibrik, su tulumu || كېلەك || ئېۋرىق ،

0141. basa keldi oğlağ könek hem balıq

bular tuğdı erse yarudı qalıq

كېلەر ئاندىن ئوغلاق ، سوغا ھەم بېلىق ،

تۇغۇلسا بۇلار كۆك بولغۇسى يورۇق .

Bundan sonra Cedi, Devl ve Hut gelir;

Bunlar doğunca, gök yüzü aydınlanır.

1320. **köñlek** : gömlek || كۆڭلەك ||

4966. qalıq yırttı keçmiş qara köñlekin

açıldı yaruq yüz kötürdi egin

پەلەك يىرتتى كەيگەن قارا كۆڭلەگىن ،

كۆتەرىپ پەرەنجە ، ئۇ ئاچتى يۈزىن .

*Gök yüzü üzerine geçirdiği siyah gömleği yırttı;
Peçesini kaldırdı, parlak yüzü açıldı.*

1321. **köñül** : gönül, yürek, anlayış || دىل ، يۈرەك ، كۆڭۈل

2294. kılınçı oñay bolsa qoğkı köñül
boğunka sewitür özin bu yañ ol

قوشۇن باشى بولسا كەمتەر، مۇلايىم،
خەلققە سۆيۈندۈرەر ئۆزىن ئۇ دائىم.

*Kumandan iyi tabiatlı ve alçak gönüllü olmalıdır;
O böylelikle kendisini halka sevdendir.*

1322. **köñüldeş** : gönül arkadaşı || سرداش

3299. negü tér eşitgil bağırsaq qadaş
yaqınlıq ulağı köñüldeş adaş

نېمە دەر، ئىشتىكىن، كۆيۈمچان قاياش،
كۆڭۈلدىن يېقىنلىق ئۇلغان ئاداش:

*Akrabasına dostluk ve gönülden yakınlık
Gösteren şefkatlı akraba ne der, dinle;*

1323. **köni** dik, doğru, gerçek || راست || توغرا، دۇرۇس، ھەقىقەت

1024. köñül til törütti köni söz üçün
sözi egri bolsa küyer ol küçün

كۆڭۈل، تىل يارالدى دۇرۇس سۆز ئۈچۈن،
سۆزى ئەگرى بولسا كۆيەر ئۇ كۈچۈن.

*Tanrı gönülü ve dili doğru söz için yarattı;
Sözü eğri olanları zorla ateşe atarlar.*

1324. **könilik** doğruluk, gerçeklik || ھەقىقىيلىق، چىنلىق، توغرىلىق

1128. ökündi bu ay toldı tındı uluğ
ayur-men yitürdüm könilik yoluğ

ئۇلۇغ تىنىدى ئايتولدى ، پۇشايمان يېدى ،
دۇرۇسلۇق يولىنى يۇقاتتىم دېدى .

*Bu Ay-Toldı da pişman oldu, uzun müddet sustu;
Sonra şöyle dedi: Ben doğru yolu kaybetmişim.*

1325. **könⁱt-** : doğrultmak || تۈزەتمەك

4997. yorık tüzse ötrü könitse sözi
arıtsa élinde isizler izi

بۇنىڭلە تۈزەپ خۇي سۆزىدە تۇرار ،
يامانلار ئىزىنى ئۇ ئەلدىن يۇيار .

*Böylece o hareketlerini düzeltir, sözünde sadık olur
Ve memlekette kötülerin izini yok eder.*

1326. **könül** - : doğrulmak || تۈزەلمەك ، ئوڭشالماق

5474. et öz tüz tilese hava boynı sı
hava ölse könlür et öz egrisi

تۈزەلمەك تىلەسەڭ ، ھەۋەس بوينىن كەس ،
تۈزىلۈر ئەگرىلىك گەر ئۆلسە ھەۋەس .

*Vücudum doğru olmasını istersen, heva ve hevesin boynunu ez;
Heva ölürse, vücudun eğirliği düzelir.*

1327. **köp** : çok || كۆپ ، جىق

0421. baş ağrıg köp ol körse işi üküş
üküş işni süzgen ukuşluğ küsüş

كۆرەرسەن ، ئېرۇر كۆپ باش ئاغرىق ئىشى ،
سۈزەر بۇ كۆپ ئىشنى ئەقىللىق كىشى .

*Bakarsan, çok zahmetlidir ve bin bir türlü işi vardır;
Bütün bu işleri gören akıllı insan azizdir.*

1328. **köpeğ** -: çoğalmak || كۆپەيمەك ، جىقلىماق

2262. bayur ötrü boğnı hem itlür éli

hazine köpeğür kıtağur yılı

بولۇپ باي خەلقى، ئەل ئوبدان تۇزۇلۇر،

ھاياتى تاپار بەخت، غەزىنە تولۇر.

Halkı zenginleşir, memleketi de tanzim edilir;

Hazine çoğalır, beyin hayatı saadet içinde geçer.

1329. **kopek** : köpek || ئىت

6601. çağan teg tikerler çibun teg sorarlar

köpek teg ürerler kayusun urayı

چايدىدەك چاقۇرلەر، چىۋىدەك شورارلەر،

ئىتتەك قاۋارلەر، قايسىسىنى ئۇراي مەن.

Onlar akrep gibi sokarlar, sinek gibi kanımı emerler,

Köpek gibi havlarlar; hangisine yetişeyim.

1330. **kö** - : korumak || قوغدىماق، ئايماق

2033. uzun él yiyeyin tése ay бүгү

törü tüz yoritgu boğunuğ kögü

بولاي دېسەك ئەلگە ئۇزۇن ھۆكۈمران،

قانۇن تۈز يۈرۈت، خەلقنى ئاسرا ھامان.

Ey hakim, memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen,

Kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın.

1331. **köpirt-** : köpürtmek || قوپۇرماق، ئۆرلەتمەك

2382. yağı körse alp er köpirtür izig

bu qarşur adınlarğa tegmez kezig

يېغى كۆرسە باتۇر قوپارتۇر توزان،

بۆلەكلەرگە نۆۋەتنى بەرمەس ھامان.

Kahraman yiğit düşmanı görünce, tozu dumana katar;

Her yere o atılır, başkalarına sıra gelmez.

1332. **kör-:** görmek, bakmak || قارىماق ، باقماق ، كۆرمەك

2153. negü tér eşitgil ukušluğ sözi

ukuşluğ sözi körse yinçü tözi

نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق سۆزى ،

ئەقىللىق سۆزدۇر گۆھەرنىڭ تۆزى .

Dinle, akıllı sözü ne der; akıllının sözü ,

Dikkat edersen, tamamen bir inciye benzer.

1333. **körk :** güzellik, süs || ھۆسن ، گۈزەللىك ، كۆرك

0097. kayısı yıdı birle tapnur tapuğ

kayu körk meñiz birle açtı kapuğ

بىرى خۇش ھىدى بىرلە قۇللۇق قىلار ،

بىرى كۆرۈك يۈزلە ئىشكىنى ئاچار .

Kimi kokusu ile kulluk eder;

Kimi güzelliği ile harimine girer.

1334. **körklüg :** güzel || كۆركەم ، چىرايلىق ، گۈزەل

2208. yüzi körki körklüg kerek hem yülüg

kılınçı köni tegse halkқа ülüg

چىراي ھەم كېلىشكەن ساقال - چاچ كېرەك ،

ئۆز خۇلقى خەلققە ئۈلۈش بولغىدەك .

Vezirin yüzü güzel ve düzgün, kendisi de,

Halkın hakkını alabilmesi için, adil olmalıdır.

1335. **körksüz :** çirkin || كۆركسىز ، سەت

1082. nelük tilde körksüz yorır bu sözüg

nelük köñlüni artatur sen özüñ

نېچۈك تىلغا ئالدىڭ بۇ كۆرۈكسىز سۆزۈڭ ،

نېمىشقا كۆڭلۈڭنى بۇزارسەن ئۆزۈڭ .

Niçin böyle nahoş şeyler söylüyorsun;

Niçin böyle maneviyatını bozuyorsun.

1336. **körklüglük** : güzellik || كۆركەم ، چىرايلىق ، گۈزەللىك

2459. sewitür yüzi körki körklüglüki

yaraşur kirip çıkşa ersiglik

يۈزى ، ھۆسنى ، كۆركەملىكى خوش قىلۇر ،

كېرىپ چىقسا مەردانە ، ئاغا يارىشۇر .

Yüzü ve kıyafetinin güzelliği onu sevdendir;

Huzura girip çıkarken, merdane tavrı iyi tesir yapar.

1337. **körksüzlük** : çirkinlik, kabalık || قوپاللىق ، كۆرۈمسىزلىك ، سەتلىك

0816. bu kaçım tögüki bu körksüzlüküm

küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm

بۇ قاشم تۈرىكى ، بۇ كۆركسىزلىكىم ،

زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسۈزلىكىم .

Benim bu sertliğim, kaşlarımın çatıklığı ve

bu asık suratım bana gelen zalimler içindir.

1338. **körkit-** : göstermek || كۆرسەتمەك

0716. velikin yayıg sen özüñ bi-vefa

vefa körkitür sen kılur sen cefa

لېكىن سەن تۇراقسىز ئۆزۈڭ بىۋاپا ،

ۋاپا كۆرسىتىپ ، قىلىسەنكى جاپا .

Fakat sen kararsız ve vefasızsin;

Kendini vefalı gösterir, fakat cefa edersin.

1339. **körüg** : görülen || كۆرۈلگەن

5996. kiçeki tüşüñke yörügi adın

yana körse kündüz körügi adın

كېچەدىكى چۈش تەبرى باشقادۇر،

يەنە كۆرسە كۈندۈز، ئۇ باشقا بولۇر.

Gece gördüğün rüyanın tabiri başka,

Gündüz gördüğün rüyanın tabiri başkadır.

1340. **körül** - : görülmek || كۆرۈلمەك، كۆرۈلمەك

4249. yéme tepsegey kör saña teñ tuşuñ

körülmege eđgüñ tünergey künüñ

كۆرەلمەس سېنى يەنە تەڭ - تۇشۇڭ،

كۆرۈلمەس ياخشىلىق، قارايدىغان كۈنۈڭ.

Seninle müsavi derecede olanlar da seni çekemezler;

Yapmış olduğun iyilikler görülmez ve günün geceye döner.

1341. **körün** - : görünmek, huzura çıkmak || ئوتتۇرىغا چىقماق

2855. bu körklüg kişi közke körnür arıg

arıg bolmasa aş boğuzқа қарıg

بۇ كۆركەم كىشى كۆزىگە كۆرۈنۈر ئېرىغ،

ئېرىغ بولمىسا ئاش بوغۇزغا ياخشى ئات.

Böyle güzel bir kimse göze temiz görünür;

Yemek temiz olmazsa, insanın boğazında kalır.

1342. **köründür** - : göstermek, getirmek || كەلتۈرمەك، كۆرسەتمەك

0573. yorı bar oqıgıl anı sen maña

tapuğқа köründür ay ersig toña

يۈگۈر ماڭ قىچقىرىغىن ئۇنى سەن ماڭا،

كەلتۈر خىزمىتىگە ئەي جەسۇر توڭا.

*Haydi arslanım, yürü, git;
Sen onu bana çağır; huzuruma getir.*

1343. **körüş-** : görüşmek, yüz yüze bakmak || ئۇچراشماق ، يولۇقماق ، كۆرۈشمەك

0145. **karışmaz yağlar yaraştı için**
körüşmez yağlar kötürdi için

ئۆرۈشمەس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۈچۈن،
كۆرۈشمەس بۇ ياۋلار كۆتەرگەچ ئۈچۈن.

*Uyuşmaz olan düşmanlar kendi aralarında barıştırlar;
Görüşmez olan düşmanlar öçlerini ortadan kaldırdılar.*

1344. **köşik** : himaye, kollama, örtü, perde, gölge ||

ھىمايە ، مەدەت ، پۈركەنجە ، پەردە ، سايە

0451. **qayu sığnu keldi tiledi köşik**
qayu keldi öpti éligke eşik

سېغىنىپ بىرى كەلدى ئىستەپ پانا،
بىرى ئۆپتى كېلىپ ئىشىگىن يانا.

*Kimi gelip, ona sığındı ve ondan himaye diledi;
Kimi gelip, onun eşiğini öptü.*

1345. **köşit-** : örtmek, siper etmek || يۆگىمەك ، ئورىماق ، بېكىتمەك

1295. **yana aydı ay toldı oğlum eşit**
özün edgü birle tamudın köşit

يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئوغلۇم ئىشت،
جەھەننەمنى ياخشى قىلىقلە بېكىت.

*Ay-Toldı devamla: _ oğlum, dinle;
Cehennem azabına karşı iyiliği kendine siper edin dedi.*

1346. **kötki** : tepe, tepecik || دۆڭ ، يايلاق

6069. baқа körgil emdi ay köñli tirig

ölüm kötki kıldı yağız yerlerig

ئۇ كۆڭلى تىرىك سەن دىققەت بىرلە كۆر،

قوڭۇر يەرنى قىلدى ئۆلۈم دۆۋە - گۆر.

Ey gönülü diri olan insan, dikkat et,

Ölüm kara toprakları tepeciklere çevirdi.

1347. **kötür-** :götürmek, kaldırmak, yükseltmek, ortadan kaldırmak, yok etmek ||

كۆتۈرمەك، يۇقىرى قىلماق، يوقاتماق

1493. kiçig erken ögret oğulğa bilig

kiçigde bilig bilse kötrür elig

ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق زۆرۈر،

كىچىكلىكتە بىلسە ئوتۇغلۇق بولۇر.

Oğluya bilgiyi henüz küçük iken öğret;

Küçüklüğünde bilgi öğrenirse, hayatta muvaffak olur.

1348. **kötrül-** : ortadan kaldırılmak, yok edilmek || يوقالماق، كۆتۈرۈلمەك،

2812. sözün kıysa begler umınç kötrülür

umınç kitti erse neññ kötrulur

ئەگەر بەگ سۆزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر،

ئىشەنچسىز بولۇر ئۇ، مالىۇ يۇقىلۇر.

Beyler sözlerinde durmazlarsa, itimadı kaybederler,

Itimat kaubolunca, mal gider.

1349. **köy-** : yanmak || يانماق، كۆيىمەك،

1229. yanut bérđi ögdülmiş aydı ata

seniñ қаdғuñı yép köyer men tüte

جاۋابەن ئۆگدۈلمىشى دېدى: ئەي ئاتا،

غېمىڭ يەپ كۆيەرمە، بولۇرمەن ئادا.

*Ögdülmiş cevap verdi ve: Ey baba,
senin kaygun ile yanıp tutuşuyorum dedi*

1350. **köyür-** : yakmak, yaktırmak || ياقماق ، كۆيدۈرمەك

4087. olar ҡut-tururlar ҡut elgi uzun

köyer ot tururlar köyürgey özün

ئۇلار - بەخت ، ئۇزۇندۇر بۇ بەختنىڭ قولى ،

ئۇلار - ئوت ، كۆيدۈرەر ئۆزۈڭ بىر يولى .

Onlar ikbaldirler, ikbalin eli her şeye uzanır;

Onlar yanar ateştirler, başkalarını yakarlar.

1351. **köz** : göz || كۆز

1891. köñül tatğı ne ol bu köz tatğı ne

bu iki tatğıdın özüm ülgı ne

كۆڭۈل زەۋقى نېمە ، بۇ كۆز زەۋقى نە ؟

مۇشۇ ئىككى زەۋقتىن نەسۋەم نېمە ؟

Gönül zevki nedir, göz zevki ne;

Bu iki zevkten benim kismetim nedir?

1352. **kuç-** : kucaklamak || باغرىغا باسماق ، قۇچاقلىماق

3609. bu otuğ negü teg öçürse öçer

kerek erse körklüg ya körksüz kuçar

بۇ ئوتنى قانداقچە ئۆچەرسە ، ئۆچەر ،

ئۇ سەتبۇ ، چىرايلىق قۇچسلا بولار .

insan bu ateşi nasıl söndürse olur;

ister güzel, ister çirkin olsun, sırası geldikçe kucaklar.

1353. **kuçık** : yengeç burcu (seretân). [ku+çık] || سەرتان

0139. ƙoƙi yazƙi yulduz basa uƙ kelir

erentir ƙuƙiƙ birle sanƙu yorir

قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۆي كېلۇر،

جەۋزا بىلەن سەرتان تۇرتۇشۇپ يۈرۇر.

Hamel bahar yıldızıdır, sonra Sevir gelir;

Cevza ile Seretan dürtüşerek yürür.

1354. ƙuƙ^uƙ : kucaklaşmak || قۇچاقلاشماق

3292. ƙapuğ açtı çıktı ƙadaşın körüp

ƙuƙuştı esenleşti yüz köz öpüp

ئىشك ئاچتى، چىقتى، قاياشن كۆرۈپ -

قۇچاقلىشىپ ئىسەنلەشتى، يۈز - كۆز سۆيۈپ.

Kapıyı açtı, çıktı; hısmını gördü,

Kucaklaşıp, öpüşerek selamlaştı.

1355. ƙudret : (< A. kudrat, k-d-r) kudret || قۇدرەت، كۈچ - قۇۋۋەت

A0002. celleƙa, kim uluğluk iƙisi tükel ƙudretlîğ padişah-turur

(ئۇ) ئۇلۇغلۇق ئىگىسى ۋە كامال قۇدرەتلىك پادىشاھتۇر.

O büyüklü sahibi ve tam kudretli padişah olan

Tanrı azze ve celleye mahsustur.

1356. ƙuƙ^ur : kuyruk || قۇيرۇق

0066. yaşık yandı bolğay yana orniña

balık ƙuƙ^ur^uğının ƙoƙi burnıña

قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،

بېلىق قۇيرۇقىدىن قوزى بۇرنىغا.

Güneş balık-kuyruğundan (hut), kuzu- burnuna (hamel)

Kadar olan yerine tekrar döndü.

1357. ƙuƙ^uğ : kuyu || قۇدۇق

5423. bu dünya tünek ol qararçku quduğ

bela miñnet ol barça munda yoduğ

بۇ دۇنيا بىر زىندان، قاراڭغۇ قۇدۇق،

ئۇنىڭدا پالاكەت ۋە مېھنەت تولۇق.

Bu dünya bir zindan, karanlık bir kuyudur;

Burası daima bela, mihnet ve felaketler ile doludur.

1358. **kuğu** : kuğu kuşu || قۇغۇ - ئاققۇ

1101. қайу başқа кирсе қуғу қыртışı

қуғу teg ürüñ қылғу көñlin киши

ئاقارسا ئاققۇدەك كىشىنىڭ بېشى،

دىلىن ئاققۇ كەبى ئاقارتسۇن كىشى.

Artık başında kuğu rengi beliren insan gayret etmelidir ki,

Gönüllü de kuğu gibi ak olsun.

1359. **қul** : kul, köle || قۇل، چاکار

3115. taşirtın negü tuşsa yañluқ yazuқ

munu men yügürdeçi қul-men anuқ

نىچۇك ئەيىپ - خاتالىق كۆرۈلسە سىرتتا،

مانا مەن خىزمەتچى قۇلۇك بار شۇندا.

Dışarıda yanlış veya yersiz ne olursa,

İşte senin hizmetine koşan kulun ben varım.

1360. **қulaç** : kulaç || غۇلاچ

6439. қанı ol күңегли кишiler yérin

қulaç yér alındı yatur inçıkın

قېنى باشقىلارنىڭ يېرىن كۆزلىگەن،

غۇلاچ يەردە ياتۇر ئەمدى ئىگىربان.

Hani o başkalarının memleketine göz diken kimse;

Şimdi bir kulaç ıztırap çekip yatar.

1361. **ḡulaçla** -: kulaçlamak || غۇلاچلىماق ، غۇلاچ ئاتماق

1734. ḡayu tağ ḡazar körse toplur ḡayağ

ḡayu yér ḡulaçlayu yügrür yaḡağ

براۋلار قازار تاغ - قياغا چۈشۈپ ،

براۋ يەر غولاچلار يالاڭچاق بولۇپ .

Kimi dağ kazar, bakarsın, kayaların dibine iner;

Kimi yeri kulaçlayarak yay koşar.

1362. **ḡulaḡ**: kulak; bk. **ḡulḡak** || قۇلاق

2025. yağı boynı yençmek tiler erse sen

ḡulaḡ köz kerek saḡ kılıp tursa sen

ئەگەر ئىستىسەڭ يېغى بويىنىن ئۈزۈش ،

كېرەك كۆز - قۇلاق بىرلە ھوشيار تۇرۇش .

Düşmanın boyunu kırmak istersen, gözüniü,

Kulağını tetikte bulundurmalısın.

1363. **ḡulan** : yaban eşeği || قۇلان ، ياۋا ئېشەك

0284. miñ erdem kerek bu cihan tutḡuḡa

kür arslan kerek bu ḡulan başḡuḡa

پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇتۇشقا جاھان ،

قۇلان تۇتقىلى ، كۆر ، كېرەك ئارسلان .

Bu cihana hakim olmak için, bir türlü fazilet gerek;

Yaban eşeğini alt etmek için, arslan olmak gerekir.

1364. **ḡulavuz** : (İr.) kılavuz || قوللانما ، دەستۇر

3730. üküş miñ selamım sewüg sawçıḡa

ol eḡḡ ḡulavuz köni yolçıḡa

سالام مىڭ ، سۆيۈملۈك رەسۇلغا تولا ،
ئۇ ياخشى يىتەكچى ، دۇرۇس يولچىغا .

*Sevgili resule, o doğru rehber ve
İyi kılavuza binlerce selam.*

1365. **qulgaq**: kulak; bk. **qulak** || قۇلاق

5272. iliñde yiti tut közüñ qulgaqıñ
tözüke tegürgil bağırsaqılıqıñ

ئىتتىك بولسۇن ئەلدە كۆز - قۇلاقىڭ ،
پۈتۈن خەلققە يەتسۇن كۆيۈمچانلىقىڭ .

*Memleketinde gözüñü ve kulağıñı keskin tut;
Merhametini her kese ulaştır.*

1366. **qulluq** : kulluk || قۇللۇق

1918. yanut bérdi ögdülmiş ilig qutı
özüm yégledüki bu qulluq atı

جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش: ئېلىگ قۇتى ،
ئۆزۈم خالىغىنىم بۇ قۇللۇق ئېتى .

*Ögdülmiş cevap verdi: Ey devletli hükümdar,
Ben kul olmağa tercih ettimdedi.*

1367. **qulsıg**: kul soylu, kul soyundan || قۇل نەسلىدىن ، قۇل

0809. könilik özele keser-men işig
adırmaz-men begsig ya qulsıg kişig

قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشەن ،
ئایرىماسىمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچ كىشىن .

*Ben işleri doğruluk ile hallederim;
İnsanları, bey veya kul olarak, ayırmam.*

1368. **ḡum** : kum || قۇم

6571. yigüm ot köki bolsu yağmur suwı tap

eğiz ḡum tüneyi tağar ton keğeyi

يېمەك ئوت كۆكى بولسا، يامغۇر سۈيى، بەس،

قېلىپ قۇمنى تۆشەك، تاغار تون كېيەي مەن.

Yiyeceğim ot kökü olsun, yağmur suyu bana yeter;

Kumdan döşek yapıp, geceleyeyim, çuldan elbise giyeyim.

1369. **ḡumaru** (< Soğd.) *xwm 'r* “‘iyi söz, tesellî”) a) armağan, miras, vasiyet, öğüt ||

مىراس، نەسىھەت، ۋەسىيەت، سوۋغا

1467. kişi ölse andın ḡumaru ḡalır

munuḡı ḡumarum saña ay bilir

كىشى ئۆلسە ئاندىن بىر مىراس قالۇر،

ئەي ئالىم ساڭا بۇ مىراسىم بولۇر.

Insan ölünce, ondan bir miras kalır;

Ey bilgin, benim sana mirasim da işte budur.

1370. **ḡumaru** (k. a.) Kumaru (Odgurmiş'in kölesi) || قۇمارۇ (ئۆگدۈلمىشنىڭ چاكىرى)

6286. ḡadaşı müridi ḡumaru çıkıp

selam ḡıldı ötrü közi yaş saçıp

قاياشى مۇرىدى قۇمارۇ چىقىپ،

سالام قىلدى كۆزىدىن ياشلىرى ئېقىپ.

Kardeşinin müridi Kumarı çıkıp,

Onu göz yaşları ile karşıladı.

1371. **ḡun^uḡ** : dolandırıcı [*kun-uk kun-gar- ?*] || قويمىچى، ئالدامچى

1737. ḡayu oğrı tevlig ḡarakçı ḡunuk

ḡayusı basımçı ölüḡçi ḡıruk

برى ئوغرى، مەككەر، ئالدامچى، قاتىل،
برى باسسىچى، قاراقچى، قىرغىنچى، بىل.

Kimi hırsız, sahtekar, yan-kesici, dolandırıcı;
Kimi zalim olur, kimi öldürücü ve yıkıcı olur.

1372. **ḡupa** : kumral [kuba+n] || قوڭۇر رەڭ

2468. ḡupa körküğü kör kılmın özne fal
işin edği bolğay kamuğ sözni üz

قوڭۇر چاچ گۈزەلنى، كۆر، ئەيلە بىر پال،
ئىشنى ياخشى بولغاي، بۆلەك سۆزنى ئۆز.

Kumral güzeline bak ve onu kendine uğur tut;
İşin iyi olur; başka sözü bırak.

1373. **ḡur** : kuşak || قۇر، بەلۋاغ

1456. isiz öñdi urma törü edği ur
künüñ edği bolğay kutuñ bağa ḡur

يامان تۈزمە قانۇننى، بەك ياخشى تۈز،
كۈنۈڭ ياخشى بولغاي ھەم بەختىڭمۇ ئۆز.

Kötü teamül kurma, iy kanun koy;
Ömrün iyi geçer ve saadet sana yar olur.

1374. **ḡur** : rütbe, derece, maya || قۇر، دەرىجە، مەرتىۋە، ئورۇن

2373. kiçig ḡur yégitler bolur keç yiti
ḡalı yüz ewürse uğitur otı

كىچىك، ياش يىگىتلەر بەكمۇ تېز،
ئەگەر ئۆرسە يۈز، ئۆچەر ئوتى تېز.

Genç ve toy yiğitler çok ateşli olurlar;
Fakat bir yüz çecirdiler mi, bu ateşten eser kalmaz.

1375. **ḡur-** : kurmak, germek || قۇرماق، كېرمەك

0065. irinçig kışığ sürdi yazkı esin

yaruk yaz yana kurdı devlet yasin

جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن ،

پارلاق ياز يەنە قوردى دۆلەت ياسىن .

bahar rüzgarı eziyetli kışı sürüp, götürdü;

parlak yaz tekrar saadet yayını kurdu.

1376. **kur'an** : (< A. k-r- ') Kur'an-ı Kerim || قۇرئان - كېرىم

6483. feshad fisk üni kör uğıtmaz kéçe

kanı 'ilm ü kur'an üni az çıça

ئۇخلاتماس كېچەلەردە پاسات شاۋقۇنى ،

قېنى ئىلىۋ - قۇرئان ، بەك ئازدۇر ئۇنى .

Feshad ve fisk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor;

İlim ve Kur'an sesi hiç duyulmuyor.

1377. **kurç** : çelik gibi sert, kuvvetli || يۈرەكلىك ، جەسۇر ، پولاتتەك قاتتىق

1949. bu beglikke aşnu tüp aslı kerek

atım alp katıg kurç yana toñ yürek

بۇ بەگلىككە تەكتى ئىسلىق كېرەك ،

باتۇرلۇق ، قۇۋۋەت - كۈچ ، جەسۇرلۇق كېرەك .

Beylik için insanın ilk önce asıl soydan gelmesi gerektir;

Bey cesur, kahraman, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır.

1378. **kurğu** : kararsız, zevzek || قارارسىز ، تەنتەك ، يېنىك

1997. iwek kurğu kılkı kılınçı buşı

biligsizke belgü bolur bu işi

شاشماقلىق ، غەزەپ - بىر ۋىلىقتۇر يامان ،

بۇ ئىشتۇر نادانلىق نىشانى ھامان .

Acelecilik, zavzeklik ve hiddetli mizac

Bunlar bilgisizlik alametleridir.

1379. **ķurġuluk**: kararsızlık, zevzeklik || قارارسزلىق ، تەنتەكلىك ، كالتە پەملىك

2078. otunluk iweklik yinik ķurġuluk

ķara ķılķı ol bu yırak turġuluk

يىنىك ھەم ئالدېراقسان ، قوپال ۋە شاللاق

بولماقلىقى ئاۋامنىڭ خۇلقى ، قاچ يىراق.

Küstahlık, acelecilik, zevzeklik, bunlar avam tabiatıdır;

Bey bunlardan uzak bulunmalıdır.

1380. **ķuri-**: kurumak || قۇرۇماق

0118. yaġa tursu yaġmur yazılsu ķeķek

ķurımuş yıġaķtın salınsu kūjek

يېغىپ تۇرسۇن يامغۇر ، چېچەك گۈللىسۇن ،

قۇرۇغان دەرەختە بىخلار كۆكلىسۇن .

Yaġmur yaġmakta devam etsin, ķiķekler açılsın;

Kurumuş aġaķlardan perķemler sarksın.

1381. **ķurit-** : kurutmak, soldurmak, yok etmek || سولۇتماق ، يوق قىلماق ، قۇرۇتماق

1389. kūni bir mañım ol tūni bir mañım

iletür ölümke ķuritür eñim

كۈنى بىر مېڭىم ئۇ ، تۈنى بىر مېڭىم ،

ئۆلۈمگە ئاپىرار ، قۇرۇتۇپ ئۆڭىم .

Gündüzü bir adım, gecesi bir adım;

Bu at onu ölüme götürür ve benzini soldurur.

1382. **ķurt** : kurt, solucan || قۇرۇت ، سازاك

4196. ķamuġ neñni kördüm öz ügrün yorır

ķişi yılķı ķuş ķurt öz ügrin bilir

جىمى جاننى كۆردۈم ئۇيۇرلە يۈرەر،
كشى، يىلقى، قۇش - قۇرۇت ئۇيۇرىن بىلەر.

*Nereye baktım ise, her mahlukun kendi hem-cinsi ile gezdiğini gördüm;
Insane, hayvan, kuş-kurt hem-cinsini bilir*

1383. **ḳurtğa:** acuze, koca karı || ئاجىزە، ئەر - ئايال

1547. bu ḳurtğa ḳılınçı bu ol öñdisi
kerek öñdi tutgıl kerek tũñdisi

قېرى بۇ قاھاننىڭ شۇدۇر ئادىتى،
ئەمەل قىل ۋە يا قوي ئۇنى شۇ پېتى.

*Bu dünya acuzesinin huyu ve adeti budur;
Ister beğen, ister beğenme.*

1384. **ḳuruğ** kuru, boş, asılsız || قۇرۇق، بوش

2889. ḳuruğ öl yemiş tut ya içgü süçig
anıñdın bolur bu boğuzқа keçig

قۇرۇق - ھۆل يېمىش يا ئىچىملىك شاراب،
ئۇنىڭدىن ئالار يول گېلىڭغا قاراپ.

*Kuru veya yaş meyve yahut içki ve şarap,
Bunlar boğaza hep onun elinden girer.*

1385. **ḳuruğsaḳ** :gönül [mide, karın, kursak; idrak, zekâ, göğüs] ||

كۆڭۈل، قورساق، ئاشقازان، ئىدراك، ئەقىل، كۆكرەك

0375. tatıḡ bardı öçti ḳuruğsaḳ otı
yıradı meniñdin yégitlik atı

كېتىپ زەۋق، ئۆچتى ھەم كۆڭۈلنىڭ ئوتى،
ئۇزاقلاشتى مەندىن يىگىتلىك ئېتى.

*Zevk gitti, gönül ateşi söndü;
Gençlik adı artık benden uzaklaştı.*

1386. **ķuruđluđ** : kurulmuş || قۇرۇقلۇق

4926. ķuruđluđ-turur bu zamane yası

ara asđı tegrür arala yası

قۇرۇقلۇق تۇرار بۇ زامانە ياسى،

تېھۇر گاه زەرەرى، گاهى پايدىسى.

Zamane yayı kuruludur;

İnsanlara bazen faydası, bazen de zararı dokunur.

1387. **ķurut** : peynir, kurutulmuş yoğurt || قۇرۇت

4442. ķımız sût ya yũñ yağ ya yoğrut ķurut

yağım ya ķiđiz hem azar ewke tut

قىمىز، سۇت، يا يۇڭ، ياغ، قېتىق يا قۇرت،

بىسات يا كىگىز ھەم ھوزۇر ئۆيگە تۇت.

ķımız, sût yahut yũn, yağ veya yoğurt ve peynir ile evin rahatını

Temin eden yayđı veya keçe hep bunlardan gelir.

1388. **ķuş** : kuş || قۇش

1319. serinse ķişi öz tilekin tapar

serip turdağı er ürüñ ķuş tutar

كىشى سەۋرى قىلسا تىلەگىن تاپار،

چىداپ تۇرغان ئوۋچى ئۇ ئاققۇش تۇتار.

İnsane sabrederse, dleğine kavuşur;

Sabredip- bekleyen avcı ak-ķuş tutar.

1389. **ķuşçı** : kuşçu || قۇشچى

4148. bir ança yéme bar takı işçiler

töşekçi ya ķuşçı yéme aşçılar

تېخى بار يەنە بىر قانچە ئىشچىلار،
تۆشەكچى ۋە قۇشچى يەن ئاشچىلار.

*Döşekçi, kuşçu ve aşçılar gibi,
Bazı işçiler daha vardır.*

1390. **ķut** : kut, mutluluk, devlet || قۇت، بەخت، تەلەي، دۆلەت

0606. ķut ol beg yaķın bolsa ķutķa ķiři
tilekin bulur barķa étlür işi

بەگ بىر بەخت، يېقىن بولسا بەختكە كىشى،
يېتىپ ھەممە مەقسەتكە پۈتكەي ئىشى.

*Bey- ikbaldır; ikbale yaķın olan insane dileğine kavuşur;
Onun bütün işleri yoluna girer.*

1391. **ķutađ-** : kutlu olmak, saadetli olmak, devletli olmak ||

سائادەتلىك بولماق، بەختلىك بولماق، تەلەيلىك بولماق

1663. taķı bir siliglik ķılınķı kōni
ikigü ajunda ķutađur küni

كىشى بولسا سىلىق، قىلىقى كۈنى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا بەختلىك كۈنى.

*Bir de yumuşak huylu olan ve doğru hareket eden
insanın her iki dünyada günü kutlu olur.*

1392. **ķutađgu bil'ig** : Kutadgu Bilig || قۇتادغۇ بىلىگ

0112. talu neñ tañuķ tuttı miñ miñ elig
munu ķıl tañuķı ķutađgu bilig

قىممەتلىك سوۋغات تۇتتى مىڭ- مىڭچە قول،
قۇتادغۇ بىلىكتۇر مېنىڭ سوۋغام ئۇل.

*Binlerrce el, hediye olarak, ona çok nadide şeyler sundu;
İşte sen de bu Kutadgu bilig 'i hediye et.*

1393. **ķutġar-** : kurtarmak || قۇتۇلدۇرماق

6260. mēni ķutġaru bir özüñni bile
yanutı bayat birge eġgü yola

تىرىش قۇتقۇزۇشقا ئۆزۈڭنى ، مېنى ،
بېرەر ھەق ئەجرىگە خوۋلۇق يولنى .

*Beni ve kendini böylece kurtarmaġa ġalıř,
Bunun karřılıġında Tanrı bize iyi yol gösterecektir.*

1394. **ķotu** :sürü, zümre, nesil || نەسىل ، گۇرۇھ ، ئەۋلاد

2135. bu iki ķotu bulsa begdin sewinġ
ēli ġapġı itlür bulur beg awınġ

شۇ ئىككىسى بەگدىن خوش ئولغان زامان ،
ئەل رەتكە چۈشۈپ ، بەگ ئاۋۇنۇر شۇئان .

*Bu iki zümre beyden memnun olursa,
Memleketi ve idaresi düzene girer. Bey huzura kavuşur.*

1395. **ķut^{ul}** - : kurtulmak || قۇتۇلماق

5982. ķiři iglese barġa töklür yazuķ
yazuķ tökse ķutlur ķiři ay toña

گۇنايى تۆكۈلۈر ، كىشى ئاغرىسا ،
تۈگۈسە گۇنا ئەر قۇرتۇلغاي ، توڭا .

*İnsan hastalanırsa, onun bütün günahları dökülür;
Ey kahraman, günah dökülünce, insane kurtulur.*

1396. ***ķut^{ur}**- : kudurmak [< kutru-] || قۇتىرماق

6542. tilek arzu birle yügürdüm néġe men
ķuturmuş böri teg ajunnı ulıttım

هەۋەس - ئارزۇ قوغلاپ يۈگۈردۈم نىچە مەن ،
قۇتۇرغان بۆرىدەك جاھاننى ئىگراتتىم .

*Ben nice dilek ve arzu arkasından koştum;
Kudurmuş kurt gibi, dünyayı inlettim.*

1397. **ḡuyağ** : zırh, kabuk || ساۋۇت ، قاپ

1036. vezirlik añar bérdi tamğa ayağ
tuğı kövrügi birle bérdi ḡuyağ
ۋەزىرلىك ئۇنۋانى ۋە تامغا ئاڭا ،
تۇغ ، ناغرا ھەم ساۋۇت بەردى يانا .

*Ona vezirlik, unvan ve mührü ile tuğ,
Davul ve zırh verdi.*

1398. **ḡuz** : kuzey || قۇز ، تەسكەي ، شىمال

B0057. munuñki turuğlaḡ ḡuz ordu éli
tüp aşlı nesebdin yorımıḡ tili
تۇرۇقلۇق ماكانى «قۇز ئوردۇ» ئىلى ،
تۈپ ئەسلى نەسەبتىن خەۋەرچى تىلى .

*Yaşadığı yer Kuz-Ordu memleketi imiş,
Kendisi asıl bir aileden olup, dili de buna göredir.*

1399. **ḡuzḡun** : kuzgun || قۇزغۇن

0365. tegürdi maña elgin elig yaşım
ḡuḡu ḡıldı ḡuzḡun tüsi teg başım
تەڭگۈزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم ،
قوغۇ قىلدى قۇزغۇن تۈسىدەك بېشىم .

*Ellı yaşım bena elini deḡdirdi;
Kuzgun tüyü gibi olan başını ḡuḡu tüyüne çevirdi.*

1400. **ḡozı** : kuzu || قوزا

3311. esen bolsa ermiş bu yalñuk özi

tilekke tegir ay bağırsağ kozı

كشى گەر ئىسەن - ساق، بولۇر كەن ئۆزى،

تەلەككە يېتەر ئەي كۆيۈمچان قوزى.

Insan sağ olursa, dileğine ulaşırmış;

Ey benim cana yakın kuzum.

1401. kü : ün, san || نام - شۆھرەت، داغق، ئابروي

1711. biligsiz beğük bolsa devlet bile

biliglig beğükrek kü çaw at bile

بىلىمسىز بۆيۈك بۆيۈك بولسا دۆلەت ئەگەر،

بىلىملىك زوربار نام - شۆھرەت بىلە.

Saadet bilgisizi yükseltirse, elbette bilgiliyi,

şöhret ve nam ile ondan daha çok yksetecektir.

1402. küç : güç, zor, zulüm || كۈچ، قۇۋۋەت، زۇلۇم، زورلۇق

3107. törü suw teg ol küç kör ot teg yodug

süzük suw akıttıñ udıttı otug

قانۇن - سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم - ئوت، بەلا،

ئېقىتتىڭ سۈزۈك سۇ، ئۆچتى ئوت مانا.

Kanun su gibidir; zulüm ise ateş gibi her şeyi mahveder;

Sen berrak su akıttın ve ateş söndü.

1403. küçe - : zorlamak, baskı yapmak || كۈچمەك، زورلۇق قىلماق، بېسىم قىلماق

4004. negüke küçer sen méni berk tutup

iligke tapın tép sözümni utup

نېمىشقا كۈچەيسەن مېنى بەك تۇتۇپ،

قىل بەگكە خىزمەت دەپ سۆزۈمنى بۇزۇپ؟

*Niçin beni sıkıştırıyor ve her sözüme itiraz ederek,
Hükümdarın hizmetine girmeğe zorluyorsun.*

1404. **küçed-** : (hastalık) acı vermek, eziyet çekmek || ئاغرىتماق ، چەكمەك ، ئازاپ چەكمەك ،

6590. ya sewda küçedip meñim artadı ol
közümkemü körnür özüm hab içeyi

يا سەۋدا كۈچىيىپ بۇزۇلغانمۇ مېڭەم ،
كۆرۈندىمۇ كۆزگە شۇنداق ، دورا ئىچەي مەن .

*Veya sevda çoğalarak, beynimemi tesir etti veya
Gözümemi öyle görünüyor; ben bir ilac içeyim.*

1405. **küçek** : zorba || ئىستىبدات ، زالىم ، مۇستەبىت ،

3108. törü tüz yorıttıñ itildi ajun
kim erse küçek ilde körmez közün

ھەق قانۇن يۈرگۈزدۈڭ ، تۈزەلدى جاھان ،
زۇلۇم كۆرمەس ئەلدە ھېچكىم بۇ زامان .

*Kanunu doğru tatbik ettin, dünya düzene girdi;
Hiç kimse memlekette artık bir zorbaya rastlamıyor.*

1406. **küçemçi** : zalim || زالىم ، زۇلۇم قىلغۇچى ، زورلۇق قىلغۇچى ||

0816. bu kaçım tügüki bu körksüzlüküm
küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm

بۇ قاشىم تۈرىكى ، بۇ كۆركسىزلىكىم ،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسۈزلىكىم .

*Benim bu sertliğim, kaşlarımın bu çatıklığı ve
Bu asık suratım bana gelen zalimler içindir.*

1407. **küçen** - : gücü kuvveti kalmamak, zulmetmek, ağırlaşmak, fazla yüklenmiş
olmak || زورلانماق ، كۈچ - قۇۋۋىتى يار بەرمەسلىك ، ئېغىرلاشماق ||

1053. yaraşık tadular qarıştı için

küçendi biri tuttı bastı için

جېدەل باستى يارىشق تادۇ ئىچىنى ،

يېڭىپ بىرى باستى كىلىپ ئۇچىنى .

Ahenk içinde bulunan unsurlar arasında fesat baş gösterdi;

Biri tahaküm etti, diğerlerini bastırdı.

1408. **küçkey** : zalim, zorba || مُستبدت ، زالم ، زومىگەر ، ئىستىبدات

2030. bu küçkey kişi kendü beglik yémez

bu küçkey küçini boğun kötrümez

سۈرەلمەس زالم بەگ بەگلىك دەۋرىنى ،

كۆتەرمەيدۇ خەلق ئۇنىڭ زۇلمىنى .

Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz;

Zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz.

1409. **küç-** : gözetlemek, korumak, beklemek ||

كۈتمەك ، ساقلىماق ، يولغا قارماق ، قوغدىماق

1050. ne kim işler erse tükelin küder

tükegli tükese énişke yanar

نە ئىشكىم قىلىنسا تولۇقلۇق كۈتەر ،

تولۇقلىققا يەتسە چۈشۈشكە يانار .

Her şey kendi kemalini bekler;

Tam kemale erişince, tekrar zevale başlar.

1410. **küçdegü** : güveyi || يىگىت ، كىيۇغۇل

0050. iki kadın erdi küdegü iki

bular erdi üdrüm boğunda yégi

قېيناتا ئىككىسى ، كىياۋ ئىككىسى ،

تاللانغان كىشىلەر ئىدى تۆتىسى .

*Ikisi kayın- babası, ikisi damadı idi,
Bunlar halkın en iyisi ve en seçkini idiler.*

1411. **küden** : düğün, gerdek || توي، نكاه، توي كېچىسى ||

4575. olarda birisi küdenke aş ol

ya sünnet aşı ya toğursa oğul

ئۆلاردىن بىرىكىم، نكاه تويى ئول،

يا سۈننەت تويى يا تۇغۇلسا ئوغۇل.

*Bunlardan biri_ düğün ziyafetidir; biri de _ya bir oğlun
Doğumu sünneti dolayısıyla verilen ziyafettir.*

1412. **küdez** : gözetme, koruma, muhafaza || قوغدىماق، كۈزەتمەك، كۆز-قۇلاق بولماق ||

0315. sewügrek atın er kişenlig tutar

kereklig atın kör küdezlig tutar

كشى ياخشى ئاتنى كىشەنلەپ تۇرار،

كېرەكلىك ئېتىنى كۆزىتىپ تۇرار.

*Insan çok sevdiği atını köstekli tutar;
Lüzumlu atını muhafaza altına alır.*

1413. **küdez-** : gözetmek, korumak, saklamak; bk. **küzet-** ||

كۈزەتمەك، ساقلىماق، قوغدىماق

6241. anı kim küdezür igin kim körür

ol ig birle yalñuz negü teg yatur

ئۇنى كىم كۈتەر، كىم كېسەلن كۆرۈر؟

ئۇ يالغۇز، كېسەل ھالدا قانداق ياتۇر؟

*Ona kim hizmet eder, hastalığına kim bakar;
O hasta hasta yalnız başına nasıl orada kalır.*

1414. **küdezçi** : gözetici, koruyucu || قاراۋۇل، كۈزەتچى ||

1741. negü tér eşitgil ukušluğ amul

yorıǵlı tınıǵlı küdezçisi ol

ئىشتىكىن ئۇ تەمكىن، ئاقىل نېمە دەر،

پۈتۈن جاننى بارنى كۈزەتكۈچى ئەر.

Hayatın bu tecellilerini iyi gören akıllı

Ve sakın insan ne der, dinle.

1415. **küdezil-** : gözetilmek, korunmak || ساقلانىماق ، كۆزىتىلمەك

1454. bu kaç neñ küdezgil küdezildi él

uzun turğa beglik saña berge él

قىلىنسا بۇ ئىشلار ئەل كۆزىتىلۈر،

بۇ بەگلىك تۇرار كۆپ، ئامانلىق كېلۈر.

Bu bir kaç şeye dikkat edersen, memleket gözetilmiş olur;

Saltanat uzun surer ve sana sulh ve sükün temin eder.

1416. **küdüg** : iş güç || ئىش - كۈچ

1038. bu ay toldı süzdi kamuğ iş küdüg

küwenç kıldı özke bu bulmuş üdüg

بۇ ئايتولدى سۈردى پۈتۈن ئىش كۈچەپ،

بۇ ئىقبال دەۋرىنى غەنىمەت ساناپ.

Ay-Toldı bütün işleri yoluna koydu;

Bu ikbal devresinden istifade ederek, bir çok işler yaptı.

1417. **küjek** : perçem || چاچ ، كوكۇلا

4885. küjek yazdı rumi kıızı örtti yüz

qara saç boğuı ajun toldı tüz

يۈزىن ياپتى رۇمى قىزى چاچ يېيىپ،

قارايدى جاھان چاچ رەڭىنى ئېلىپ.

Rumi kızı zülüflerini çözerek, yüzünü örttü;

Her taraf siyah zülüf rengini aldı.

1418. **kül-** : gülmek || كۆلمەك

4641. körü barsa yakşı ayur emçiler

aşığ az yése er esenin küler

نە ياخشى دېمىش، كۆر، تىۋىپ - ئەمچىلەر،

يېسە ئاشنى ئاز، ئەر، ئىسەن - ساق، كۆلەر.

Dikkat edersen, tabipler çok iyi söylemişler;

Insane yemeği ne kadar az yerse, o kadar sıhhatli ve neşeli olur.

1419. **külçir-** : gülümsemek || كۆلۈمسىرمەك

5680. sewüg külçirer teg yarudı ajun

sakınç kısga boldı sewinçler uzun

جانان كۆلگەن كەبى يوردى جاھان،

تاراپ قايغۇ شاتلىق بولدى نامايەن.

Dünyanın yüzü, sevgilinin gülümsemesi gibi, parladı;

Kederler dağıldı ve sevinçler başladı.

1420. **küldür-** : güldürmek || كۆلدۈرمەك

3595. méni muñka tegrür et öz emgetür

ara küldürür kör ara yıglatur

مېنى نەپس قايغۇغا سېلىپ ئەمگەتۈر،

ئارا كۆلدۈرۈر، كۆر، ئارا يىغلىتۈر.

Bana vücudum ızdırıp ve zahmet çektirir;

Bazen güldürür, fakat bazen de ağlatır.

1421. **külgüçi** : gülen kimse || كۆلگۈچى

1145. sewinçlerke awnıp üküş külgüçi

sığıtka anungu aya ölgüçi

سۆيۈنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۈلگۈچى ،
يىغىغا تەييار ئول ، ئايا ئۆلگۈچى .

*ey fani insan, daima sevinç içinde avunup
gülen kimseler ağlamalara hazır olmalıdırlarç*

1422. **külmiz** : erkek karaca || جەرەن بۇغا ،

0079. elik külmiz oynar çéçekler öze
sıgun muygak ağnar yorır tép keze
ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئوينىشۇر ،
ئارقار ، تاغ ئۆچكىسى جۈپ - جۈپ سەكرىشۇر .

*Karacalr, dişi-erkek, çiçekler üzerinde oynuyor;
Geyikler, dişi-erkek, sıçrayıp oynıyarak koşuşuyorlar.*

1423. **külüğ** : ünlü, sanlı || نام - شۆھرەتلىك ، ئىناۋەتلىك ، داغلىق ||

0857. tüzü halkқа barça kılur eqğülük
yana minnet urmaz kişike kölük
قىلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئېلىگە ،
يەنە مىننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە .

*O bütün halka iyilik eder,
Fakat yaptığıını insanın başına bakmaz.*

1424. **külün-** : hâlsiz düşmek || ماغدۇرىدىن كەتمەك ، كۈچىدىن كەتمەك ||

0374. kişensiz külündi mañumaz adaq
tünerdi yarumaz körügli karaq
كىشەنسز پۈكۈلدى ، ماڭالماس پۈتۈم ،
قارايدى يورۇماس بولۇپ نۇر كۆزۈم .

*Ayağım kösteksiz olduğu halde, halsiz düştü, adım atamıyor;
Gören göz bebeğim karardı, parlamıyor.*

1425. **külünç** : gülünç || كۈلكىلىك، قىزىقارلىق

2442. közi tok kişi işte almaz orunç

orunç alsa hacib bolur beg külünç

كۆزى توق كىشى ئىشتا ئالماي پارا،

بولۇر كۈلكۈلۈك ھاجىپ ئالسا پارا.

Gözü tok insan vazife başında rüşvet almaz;

Hacip rüşvet alırsa, bey gülünç duruma düşer.

1426. **kümüş** : gümüş || كۈمۈش

1150. çığayka üledi kör altun kümüş

kadaşlarka kıldı kumarı üküş

ئۆلەشتۈردى يوسۇلغا ئالتۇن - كۈمۈش،

قاياشلارغا قىلدى نەسىھەت ئۆلۈش.

Fakirlere altın-gümüş dağıttı;

Akrabalarına çok öğüt ve nasihatlerde bulundu.

1427. **kün** : elgün, halk, memleket || ئەل كۈن، خەلق، مەملىكەت

1952. bilig birle begler boğun başladı

uquş birle élgün işin işledi

بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن باشلىدى،

ئەقىل بىرلە خەلقنىڭ ئىشىنى ئىشلىدى.

Beyler bilgi ile halka baş oldular ve akıl ile

Memleket ve halkın işini gördüler.

1428. **kün** : 1. güneş. [Toh.] || كۈن، قۇياش

0003. yağız yér yaşıl kök kün ay birle tün

törütüti halayık öğ üdlek bu kün

قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن ئاي بىرلە تۈن،

ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

*Kara yer ile mavi göğü, güneş ile ayı, gece ile gündüzü,
Zaman ile zamaneyi ve mahlukları o yarattı.*

1429. **kün** : 2. gün, gündüz || كۈن ، كۈندۈز

0039. séni ڭoldı tün kün bu emgek bile
anı ög sen emdi sewinçin tile

تېلەدى سېنى كۈن - تۈن ئەمگەك بىلە ،
ئۆنى ماختا ئەمدى رىزاسىن تىلە .

*Bunca zahmet ile gece-gündüz hep seni istedi;
Şimdi sen onu öğ ve rızasını dile.*

1430. **kündüz** : gündüz || كۈندۈز

0760. ilig bérđi alkış kör ay toldıķa
ayur tünle kündüz maña tur baķa

كۆر ، ئايتولدىنى ئېلىڭ ئالقىشلىدى ،
ماڭا قارىغىن كېچە - كۈندۈز دېدى .

*Hükümdar Ay-Toldı 'yı öğdü ve:
sen gece-gündüz benim hizmetimde bulun dedi.*

1431. **kün** : carıye || قۇل ، چۆرە

3435. yazuķ kılsa ڭul kün keçür ol yazuķ
bu yazuķ keçürmiş muyan kıl azuķ

خاتا قىلسا دېدەك ، قۇل ، ئۆنى كەچۈر ،
كەچۈرۈپ ساۋاب ئال ، بۇ ئوزۇق بولۇر .

*Kul ve carıye suç işlerlerse, sen onların suçunu bağışla;
Bu suç bağışlama sevabını, ahiret için, kendine azık et.*

1432. **künlük** : günlük || كۈنلۈك

3529. nelük arsızkar sen aya öldeçi
özün iki künlük ڭonuk boldaçi

نېچۈن ئالدىنارسەن ئايا ئۆلگۈچى ،
ئۆزۈڭ ئىككى كۈنلۈك قونۇق بولغۇچى .

*Ey fani, niçin kendini aldatıyorsun;
Sen burada iki günlük misafirsin.*

1433. **kün toğdı** : (k. a.) Kün-Toğdı || كۈنتۈغدى

3455. bu kün toğdı ilig eşitti seni
öziñe kereklep kör ıdtı méni

بۇ كۈنتۈغدى ئېلىگ ئىشتى سېنى ،
ئۆزىگە كېرەك دەپ ، ئەۋەتتى مېنى .

*Hükümdar Kün-Toğdı seni haber aldı;
Sana ihtiyacı olduğu için, beni gönderdi.*

1434. **kür** : yiğit, pek yürekli, kabadayı || يىگىت ، قورقماس ، جەسۇر ، باتۇر

2287. negü tér eşitgil azıglıg kür er
ölümüg unıtsa yağısın urar

نېمە دەر ، ئىشتىكەن غەيۇر ، جەسۇر ئەر ،
ئۆلۈرى ئۈنۈتۈپ ، ياۋنى ئۇرۇر ئەر .

*Ölümü hatırına getirmeyerek, düşmanını vuran,
Yaman ve pek yürekli adam ne der, dinle.*

1435. **küre** - : kaçmak || قاچماق

4412. fesaddın kürer ol bulunmış kutuğ
fesad tamdurur ol uğunmış otuğ

سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار ،
ھەر ئۆچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار .

*Saadeti bulan kimse fesada yaklaşmaz,
Sönmüş olan ateşi fesad tutuşturur.*

1436. **kürek** : kaçak || قاچاق ، قاچقۇن

1118. küremiş kürek erdi uş bu özüm
ecel tuttı éltür ne asğı sözüm

ئىدىم بىر قاچاقكىم ، قاچاتتىم ئۆزۈم ،

ئەجەل تۇتتى ، توستى ، نە پايدا سۆزۈم؟

*Ben hayata kaçmış bir kaçak idim, şimdi ecel beni yakaladı,
Ve geri gönderiyor; sözün ne faydası var.*

1437. **küreş** - : güreşmek, boğuşmak || كۈرەشەك ، ئېلىشماق

0681. bu kut kayda bolsa boyun bir yaraş
kalı öznesə kutқа қадағun küreş

بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ ، ياراش ،

قېرىشساڭ ئۇنىڭلە قاتار غەمدە باش .

*Saadet nerede ise, ona boyun eğ ve kendini beğendir;
Devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boğuşursun.*

1438. **küret-** : kaçırmak || قاچۇرماق ، قولدىن چىقارماق

6526. kiçiglik tatığı yégitlik ereji
yitürdüm men emdi tutarda kürettim

كىچىكلىك لەززىتىن ، يىگىتلىك ھوزۇرىن ،

يۈتۈردۈم ، مەن ئەمدى تۇتالماي كۈرەتتىم .

*Ben şimdi gençlik zevkini ve yiğitlik huzurunu kaybettim,
Elimde tutarken, kaçıırıverdim.*

1439. **kürküm** : (< F. *kurkum*) safran || زەپەرەڭ

6009. yıl ülgı yay erse tüşegli yégit
sarıg al tüşese ya kürküm ögit

گەر ئولسا پەسلى ياز، چۈش كۆرسە يىگىت،
چۈشسە سېرىق، ھال كۆرگۈم ئوگىت.

*Yılın mevsimi yaz ve rüya gören delikanlı ise, rüyasında sarı,
Pembe renklerle safran ve öğütülmüş bir şey görürse,*

1440. **kürsi** : (< A. k-r-s) taht || كۇرسى ، تەخت

0771. kümüş kürsi urmuş öze oldurur
bu kürsi aḍaḳı üç aḍrı-turur

كۈمۈش كۇرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۇرسىنىڭ پۇتى ئۈچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

*Bir gümüş that üzerine oturmuştu;
Bu tahtın birbirine bağlanmamış üç ayağı vardır.*

1441. **kürüd**: Merih yıldızı [Bakır sokım, temren, Behrâm, Mars, od yıldız, kızıl yıldız] || مېرىخ (مارس يۇلتۇزى)

0133. üçünçi kürüd keldi köksün yorır
ḳayuka bu baḳsa yaşarmış ḳurır

ئۈچۈنچى كۈرۈددۈر غەزەپتە يۈرۈر،
قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

*Üçüncü olarak, Merh gelir, gazapla dolaşır;
Nereye bakarsa, yeşermiş olan kurur.*

1442. **küse** - : istemek, arzulamak, özlemek || ئارزۇ قىلماق ، ئۈمىد قىلماق ، تىلىمەك

0363. küser-men yégitlikke öknür özüm
ökünçüm asıḡ yok keser-men sözüm

بۇ ياشلىققا ھەسرەتتە پۇشايمان ئۆزۈم،
پۇشايماندا يوق پايدا كەستىم سۆزۈم.

*Sonra gençliḡn hasretini çeker ve pişman olursa,
Ama son pişmanlık fayda vermez, sözüm bu kadar.*

1443. **küsemiş** : (k. a.) Küsemiş (Ay-Toldı'nın dostu) || كۈسەمىش ، ئايتولدىنىڭ دوستى

0502. adaş tuttı ay toldı eğgü kişi

küsemiş atı erdi eğgü işi

ئاداش تۇتتى ئايتولدى ياخشى كىشى ،

كۈسەمىش ئىدى ئاتى ، ياخشى ئىشى .

Ay-Toldının bu dostunun adı Küsemiş idi;

Insanlara iyilik etmeği kendisine iş edinmişti.

1444. **küsür** : (< A. *kusur*, *k-s-r*) kesirler || كەسرلەر

4379. okı zarb u kısmet tükel bil küsur

tükelke tükel imtiħan ol yetür

تولۇق بىل كۆپەيتىش ، بۆلۈش ۋە كەسر ،

كامالغا يېتىشتە ئىمتىساندۇر بىر .

Darb ve taksim oku, bütün kesirleri iyice öğren;

Bu kamil bir insane için, mükemmel bir imtiħandır; bunu yap.

1445. **küsüş** : aziz, değerli, nadir, seyrek || ئېزىز ، قىممەت ، نادر ، شالاڭ

0044. yağız yér yaşıl kökte erdi küsüş

añar bérđi teñri ağırlıq üküş

قوڭۇر يەر ، يېشىل كۆكتە ئەردى ئەزىز ،

ئاڭا بەردى تەڭرى قىممەت ئېيتقۇسىز .

Hükümdrların nasıl muharebe edeceklerini ve harp zamanda

Ordularını nasıl tanzim eyleyeceklerini;

1446. **kütçi** : çoban || چوپان ، قويچى

1412. boğun koy sanı ol begi koyçısı

bağırsak kerek koyka koy kütçisi

خەلق قوي كەبدۇر ، بېگىدۇر چوپان ،

چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىبان .

*Halk koyun gibidir; bey onun çobanıdır;
Çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır.*

1447. **küven-** : güvenmek; övünmek || ئىشەنمەك ، ئىشەنچ

0603. küle başsa begler kişiye közün
ögi köñli tirlür küwenür özün

كىشىگە كۈلۈپ باقسا بەگلەر كۆزى ،
دىلى ، ئەقلى تىرىلىپ كۈۋىنۈر ئۆزى .

*Beyler kime gözleri ile gülerek bakarlarsa, onun akli ve
Gönülü yerinde olur ve kendisine güven gelir.*

1448. **küvenç:** güvenç, güven || ئىشەنچ ، ئىشەنش

0095. öger atın ündep ünin türtüşüp

küwenç birle awınur sewinçke tuşup

ئېتىن ئاتىشىپ ، بەسلىشىپ سايىرشۇر ،
سۆيۈنۈش خوشاللىق ئارا يايىرشۇر .

*Ötüşleri ile yarış ederek, adını anıp,
Sevinç ve huzur içinde onu öğerler.*

1449. **küvençlik:** güvenlik || ئىشەنچلىك

1073. küwençlik tiriglik kötürdi özin

yayığ dünya méndin ewürdi yüzün

ئېلىپ قاچتى قۇۋانچلىق ، تىرىكلىك ئۆزىن ،
ۋاپاسىز جاھان ئۆرۈپ مەندىن يۈزىن .

*Güvendiğim hayat ortadan kayboldu,
Kararsız dünya benden yüzünü çevirdi.*

1450. **küvez** : kendisine güvenen, gururlu, mağrur, kibirli ||

مەغرۇر ، ھاكاۋۇر ، كىبرىلىك ، تەكەببۇر

0409. yana kür küwez erdi ƙılıƙı köni

küniŋe kötürdi bu ƙılıƙı anı

جەسۇر ۋە مەغرۇر ئەردى ۋە قىلىقى كۆنى ،

يۈكسەلتتى كۈندىن - كۈنگە بۇ خۇلقى ئۇنى .

Aynı zamanda mehabetli, yüreği pek ve dürüst tabiatlı idi;

Bu tavrı ve hareketi onu günden-güne yükseltti.

1451. **küvezlen-** : kendisine güvenmek, gururlanmak, kibirlenmek ||

مەغرۇرلانماق ، كىبىرلەنمەك ، غۇرۇرلانماق ، كۆرەڭلىمەك

1377. küwezlenme artuƙ kötürme köñül

ımanç ƙılığ ı ermez bu dünya tüñül

غۇرۇرلانما ئارتۇق ، كىبىر قىلىمىغن ،

بۇ دۇنيا ئىشەنچسىز ، كۆڭۈل بەرمىگن .

Fazla kibir ve gurura kapılma;

Bu dünyaya güven olmaz, sen ondan vaz geç.

1452. **küvezlik:** kendisine güven, gurur, kibir ||

مەغرۇرلۇق ، كىبىرلىك ، تەكەببۇرلۇق ، ھاكاۋۇرلۇق

6373. küvezlik bayattın yıratır ƙuluğ

ukuşluğ yorımaz bu yañlığ yoluğ

غۇرۇر قۇلى ئەيلەر خۇدادىن یراق ،

بۇ خىل يولى تۇتماس ئاقىللار ھېچ ۋاق .

Gurur kulu Tanrıdan uzaklaştırır;

Akıllı insane böyle bir yolu ihtiyar etmez.

1453. **küz** : güz, sonbahar || كۈز

4624. yaşıñ ƙırƙta keçse kün ay erse küz

isig neñ bile sen özüñ ƙab‘ı tüz

ياشاڭ قىرىقتىن ئېشىپ، كۈن - ئاي بولسا كۈز،
ئىسسىق نەرسە بىرلە مىزاجىڭنى تۈز.

*Yaşın kırktan fazla ve mevsim son bahar ise,
Tabatini sıcak şeyler ile tanzim et.*

1454. **küzet-** : gözetmek, korumak, saklamak; bk. **küdez-** ||
كۆزەتمەك، تەكشۈرمەك، قارىماق، كۆز - قۇلاق بولماق

B0022. neteg kim biligsiz bilümez munı
uquşluğ uqupan küzetür anı

نىچۈكىم، بىلىمسىز بىلىمەس قەدرىنى،
ئەقىللىق ئوقۇغان كۈزەتۈر ئۇنى.

*Çünkü bilgisiz bunu takdir edemez,
anlayışlı anlar ve onu muhafaza eder.*

1455. **küz^üngü** : ayna || ئەينەك

5618. köñül kimke bütse anı küzñü tut
özün körge sen tép anı utru tut

قىل ئەينەك ئۇنى كىمگە پۈتسە كۆڭۈل،
كۆرۈشكە ئۆز ئەيىبىڭنى تۇتقىن ئۇدۇل.

*Gönlün tamamen inandığı kimseyi kendine ayna edin;
Kendini görebilmek için onu daima karşında bulundur.*

L

1456. **laçın** : (<) şahin kuşu || لاچن

2381. küwez alp sekirtıp çerig sürse bat

laçın kuş kıwar teg töker kanları

سۈرەر ئالغا لەشكەر باتۇر ئات چېپىپ،

لاچن قۇش ئالۇردەك تۆكەر ياۋ قېنى.

Mağrur kahraman seyirterek , sür'atle ordusunu surer;

Şahinin kuşlara saldırması gibi, hücum eder ve kanlar döker.

1457. **lafz** : (< A. l-f-z) söz || لەۋز، گەپ، سۆز

0471. sözün aydı şa'ir muñar meñzetü

tili lafzı birle añar yañzatu

مۇشۇ خىلدا بىر سۆزنى شائىر دېدى،

تىلى، لەۋزى بىرلە شۇ خىلدا ئىدى.

Şairin söylemiş olduğu şu söz de bu meal dedir

Ve aynı fikir ifade eder.

1458. **laķab** : (< A. l-k-b) lakap || لەقەم

A0018. leri 'alimleri ķabul kılıp tegme biri bir tōrlüg at laķab

ئۇ ئەللەرنىڭ ھېكمىلىرى بىلەن ئالىملىرى قوبۇل قىلىپ

ئۇنىڭغا ھەربىرى بىر تۈرلۈك ئات ۋە لەقەم بەردى.

Ve alimlerince makbul görölerek, her biri ona bir türlü ad ve lakap

1459. **lam** : (< A.) «lam» harf || ھەرىپى «لام»

1953. beg atı bilig birle bağığ-turur

bilig lamı kitse beg atı ķalur

بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،

بىلىك «لامى» كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.

*Bey adı bilig kelimesi ile ilgilidir;
Bilig'in lamı giderse, beg adı kalır.*

1460. **levh-u kalem:** (< F. kelimeler A. lavh, kalam, l-v-h, k-l-m) levh ile kalem ||
لەۋھو - قەلەم

2227. törütmezde aşnu bayat bu 'alem
törütü yorıttı bu levh-u kalem
یاراتماستین ئاۋال خۇدا بۇ ئالەم ،
یاراتتی ، یۈرۈتتی بۇ لەۋھو - قەلەم

*Tanrı bu alemini yaratmadan önce,
Lehv ile kalemi yaratmıştır.*

1461. **lika :** (< A. l-k-v) yüz || دىدار، يۈز

B0077. ilahi sen ök sen tüzü yarlıka
ruzi kıll kamuğ mü'minlarğa lika
ئىلاھىم سەنلا سەن، بىزنى يارلىقا،
نېسىپ قىلغىن پۈتۈن مۆمىنلەرگە لىقا.

*Tanrım, rabbim ancak sensing, hepimizi yarlığa;
Bütün mü'minlere didarını nasip et.*

1462. **liv :** tepsi, sofras, (Çin.) yemek, aş || لىگەن، تەخسە، داستىخان

2553. iki neñ beğütür bu begler çawı
ilinde tuğı kör törinde livi
زورائتۇر ئىككى نەرسە بەگ شاننى،
ئىشكىتە تۇغى، تۆردە بۇ داسقىنى.

*Beylerin şöhetini iki şey büyüdür;
Eşiğnde tuğı ve baş köşesinde sofrası.*

1463. **luḡman :** (< A. k. a. l-k-m) Lokman || لوقمان

0123. sewinçin awınçin küwençin eli
aşasu yaşasunı luḡman yılı

ھۇزۇر ۋە ھالاۋەت، ئىشەنچتە ئىلى.

ئىچىپ، يەپ ياشسۇن ئۇ لوقمان يىلى.

Sevinç, huzur ve güvenç içinde memlekete hakim olsun,

Lokman kadar uzun ömürlü olsun.

M

1464. **ma** : dahi, da, de; ve; bk. **me** || ۋە ، بۇنىڭدىن باشقا ، مۇ ، يەنە ،

1000. yana aydı ilig söz asğı neçe

yası ma neçe ol maña ay aç

ئېلىگ ئېيتتى: سۆز پايدىسىدۇر نېچە ،

ئېچىپ ئېيت ماڭ ھەم زىيانى نېچە؟

Hükümdar tekrar dedi: _sözün ne kadar faydası ve

Ne kadar zararı vardır; bana izah et.

1465. **ma‘cun** :(< A. ‘-c-n) macun, kuvvet ilacı || مەجۇن ، قۇۋۋەت دورىسى

2887. kamuğ törlüg otlar idişçi tutar

güvariş ya ma‘cun ya çurnı katar

پۈتۈن دورا ئوتنى ئىدىشچى تۇتار ،

جۇۋارش يا مەجۇن ، يا سۈرگە قاتار .

Içkici –başı her türlü otlar hazır bulundurur;

Hazım, kuvvet veya müshil ilacı hazırlar.

1466. **maçin** : (y. a.) Maçin || ماچىن

A0012. dın yakşı ‘azizrak -turur çin-ü maçin ‘alimleri ve hakim-

بۇ بەك ئەزىز بىر كىتابتۇر ، (ئۇ) چىن ھېكىملىرىنىڭ ھېكىمەتلىرى بىلەن بېزەلگەن ،

ماچىن ئالىملىرىنىڭ

aziz bir kitaptır.

Çin hakimlerinin hikmetleri ile bezenmiş ve maçin alimleri

1467. **mal** : (< A. m-v-l) mal || مال

1051. bu ay toldı buldı tilekin tükel

tüketti tiriglig turu qaldı mal

بۇ ئايتولدى يەتكەندە تىلەككە تۈگەل ،

تۈگەدى تىرىكلىك ، قېلىپ قالدى مال .

Bu Ay-Toldı her isteğine kavuştu;

Ömrünü tamamladı, malı-mülkü kaldı.

1468. **ma'lum** : (< A. '-l-m) belli || مەلۇم

A0011. rur bu kitabni oqıǵlı bu beyitlerni ma'lum kılıǵlı kitabı-

بۇ كىتاپنى ئوقۇغان ۋە بېيىتلارنى (باشقىلارغا) بىلدۈرگەن (كىشى بۇ)

Bu kitabı okuyan ve bu beyitleri başkalarına bildiren bu kitaptan

1469. **mañ-** : adım atmak, yürümek || يۈرمەك ، قەدەم ئالماق ، ماڭماق

3659. ađaq bérđi iki yorıǵu üçün

berü mañsa biri naru mañ küçün

ئايلاق بەردى ئىككى ، يۈرۈڭلار دىبان ،

بىرىن قوي مۇندا ، بىرىن كۈچەپ ئۇ تامان .

Yürümek için iki ayak verdi; biri ile bu tarafa bir adım atarsan,

Bir adımı, senin için zahmetli de olsa, oraya at.

1470. **mañ¹m** : adım || قەدەم ، چامدام

1389. küni bir mañım ol tüni bir mañım

iletür ölümke qurıtur eñim

كۈنى بىر مېڭىم ئۇ ، تۈنى بىر مېڭىم ،

ئۆلۈمگە ئاپىرار ، قۇرۇتۇپ ئۆڭىم .

*Gündüzü bir adım, gecesi bir adım;
Bu at onu ölüme götürür ve benzini soldurur.*

1471. **mañ't** - : adım attırmak || قەدەم باسماق

1211. ölügli kişi barça üdke tutuğ
yetilse üdi kör mañıtmaz butuğ

ۋاقىت تۇتقۇنىدۇر ئۆلۈچى ئادەم،
يېتىلسە ۋاقىت، كۆر، باسالماس قەدەم.

*Ölecek insanların hepsi zamana rehindir;
Vakti gelince, bak, bir adım bile atamaz.*

1472. **ma'ni** (< A. '-n-y) mana, anlam || مەنا، چۈشەنچە

0742. takı bir bu ma'ni ayayın saña
eşitgil anı sen münü büt maña

يەنە بىر مەنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
بۇنى سەن ئاڭلىغىن، ئىشەنگىن ماڭا.

*Adımın başka bir manası daha söyleyeyim;
Şimdi bunu da dinle ve bana inan.*

1473. **ma'ruf** : (< A. '-r-f) bilinen || ئەمىر - مەرۇپ، بىلىنگەن

6472. xanı emr-ü ma'ruf xılığlı kişi
xanı nehy-ü münker tıdığlı kişi

قېنى ئەمىر - مەرۇپ قىلغۇچى كىشى،
قېنى ئۇ يامانلىق توسۇغۇچى كىشى؟

*Marufu emreden kim,
Münkeri mehyeden kim.*

1474. **maṭrīdus**: (< Skr. *matiri dus*) bir ilaç türü || بىر خىل دورا

1064. kerek xat şelişe kerek tiryax ét
kerek maṭrīdus xat ya çurnı ögit

تەرياك بەر ۋە مەيلى قات شەلسە ،
قوشۇپ ماترىدۇس يا سۈرگ ئىچۈرسە .

*Ister şelise kat, ister tıryak yap;
İster matrıdus karıştır, ister müshil ver.*

1475. **maye** : (< F. maya) sermaye || كاپىتال ، مەبلەغ ، سېلىنىپ ، سەرمایە

1818. törütürde bérse bayat ög köñül

tükel maye^ buldı biligke oğul

ياراتىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل - كۆڭۈل ،
تاپۇر دەسماينى بىلىككە ئوغۇل .

*Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse, çok bilgi için
Tam bir sermaye elde etmiş olur.*

1476. **me** : dahi, da, de; ve; bk. **ma** || ۋە ، بۇنىڭدىن باشقا ، مۇ ، يەنە ،

0547. yorık bolsa kimiñ boğunka sözi

süçig tutğu til söz me qoğkı özi

تۆتەر بولسا كىمىنىڭ خەلىققە سۆزى ،
چۈچۈك بولسۇن تىلى ، مۇلايىم ئۆزى .

*Halk içinde kim nüfüz sahibi olursa, onun dili ve sözü
Tatlı olmalı, kendisi tevazu göstermelidir.*

1477. **mecaz** : (< A. macaz, c-v-z) mecaz || خۇسۇسىيەت ، خۇلقى ، مەجەز ، خاراكتېر ،

3252. kimiñ atı qul bolsa qılqı tapuğ

tapuğsuz qul atı mecaz ol kamuğ

ئېتى بەندە بولسا ، ئۇ تائەت قىلۇر ،
تائەتسىز بەندە ئاتى بىر ماجاز بولۇر .

*Adı kul olanın yapacağı şey ibadettir;
Bütün ibadetsiz kulların adı bir mecazdan ibarettir.*

1478. **meger**: (< F. ma+gar) meğer, meğerki || مەگەر ، ئەگەر

1314. tiliñde yorımasu begler sözi

meger eğgölükte adın ay ızozı

چقارما تىلىڭدىن بۇ بەگلەر سۆزى ،

مەگەر ياخشىلىقتىن بۆلەك ، ئى قوزى .

Ey kuzum iyilikten başka bir maksatla,

Ancak beylerin kullanabileceği sözleri ağzına alma.

1479. **melik** : (< A. *malik, m-l-k*) melik, hükümdar || پادىشاھ ، ھۆكۈمدار

2522. üdi bolsa körkit meliklerke yüz

ayıttuқта sözle tilin sözke söz

لايىق ۋاقتا كۆرسەت خاقانلارغا يۈز ،

دېگەنگە جاۋاب بەر ، دېگىن سۆزگە سۆز .

Meliklere vakti gelince yüzünü göster,

Sordukları vakit söyle ve ancak sorduklarına cevap ver.

1480. **melik buğra han** : (k. a.) Melik Buğra Han || شاھ بۇغرا خان

A0026. kigürmiş-turur melik buğra han ma anı ağırlap uluğlap

شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھۇزۇرىغا سۇنغاندۇر .

شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى قەدىرلەپ(ۋە) ئۇلۇغلاپ ،

Meşrik meliki Tavgaç Buğra Han huzuruna sunmuş ve

Buğra Han da müllifin değerini takdir ederek yükseltip, ona

1481. **meliklik** : meliklik, hükümdarlık || شاھلىق ، پادىشاھلىق ، ھۆكۈمدارلىق

B0068. ‘adılka kün toğdı ilig tép atar

anı kör meliklik qurıña tutar

ئادالەتنى كۈنتۇغدى ئېلىك ئاتار ،

ئۇنى كۆر ، بۇ شاھلىق ئۇرۇندا قويبار .

Adalet Kün-Toğdı adını verir ve

onu hükümdar yerine koyar.

1482. **memalik** : (< A. *mamalik, m-l-k*) memleketler, ülkeler || مەملىكەتلەر، دۆلەتلەر

B0028. çiniler edebü'l-müluk tép ayar

maçınlar enisü'l-memalik atar

بۇ چىنلىق «ئادابۇلىۋلۇك» ئاتىدى،

ھاچىنلىق «ئەنسۇل مەمالىك» دېدى.

Çinliler ona Edebü'l-mülük derler,

Maçınlılar onu enisü'l memalik diye adlandırırlar.

1483. **men** : ben; bk. **min** || مەن

1230. seniñde kéđin men tirig turmayın

seniñ kađğularıñ közün körmeyin

سېنىڭدىن كېيىن مەن تىرىك تۇرمايىن،

سېنىڭ غەملىرىڭنى كۆرۈپ يۈرمەيىن.

Ne olurdu, senden sonra yaşamasa idim

Ve senin bu ıstıraplarına şah,t olmasa idim.

1484. **meñ** : yem, kuş yemi || يەم، دان

1193. esenlik kerek erke neñ eksümez

tiriglik kerek kuşka meñ eksümez

ئىسەنلىك كېرەك، ئەرگە مال كەم ئەمەس،

تىرىكلىك كېرەك، قۇشقا دان كەم ئەمەس.

Insana esenlik gerek, mal eksik olmaz;

Kuş için hayat gerek, yem eksik olmaz.

1485. **meñe**: beyin, akıl || مېڭە، ئەقىل

1836. ukuš ornı üstün meñede-turur

ağır neñ üçün ornı başta erür

ئەقىل ئورنى ئۈستۈن مېڭدە تۇرۇر،

قىممەتلىكىدىن ئورنى باشتا بولۇر.

Aklın yeri üstte, beyindedir;

Kıymetli bir şey olduğu için, onun yeri başıdır.

1486. **meñi** : mutluluk, huzur || قۇتلۇق ، خوشاللىق ، بەختلىك

5398. meñilig sen emdi ay köñli oduğ

bu beglik maña boldı emdi yoğuğ

تېپىپسەن، ئەي ھۇشيار، راھەت - پاراھەت،

بولدى بۇ بەگلىكىم ماڭا پالاكەت.

Ey gönüli uyanık ve huzur içinde bulanan insan,

Bu beylik şimdi bana bir felaket oldu.

1487. **meñilik** rahat, huzur || راھەت، ھۇزۇر، خوشال

4907. meñilik ol ol anda bulsa ereş

bolur eğgü ornı bulur eğgü eş

قەيەردە بولسا بەخت، ھۇزۇر شۇندادۇر،

كەشى ئورنى، ئىزى ھەم ياخشى بولۇر.

Nerede huzur varsa, rahat oradadır;

Orada insanın yeri ve yolu iyi olur.

1488. **meñiz** : beniz, yüz || مەڭز، كۆرۈنۈش

0480. negü tér eşit emdi bilgi teñiz

sözin yañzatur körse kızgu meñiz

بۇغا ئوخشىتىپ ئۇ، ئاڭلا نېمە دەر،

بىلىمى دېڭىزدەك مەڭزى قىزىل ئەر:

Dinle, şimdi bilgisi deryalar gibi derin olan ne der;

Dikkat edersen, hayatından memnun insan bu sözü buna benzetir.

1489. **menu** : sonsuz, ebedî || مەڭگۈ، ئەبەدىي، دائىمىي

0006. ay erklig uğan meñü muñsuz bayat

yaramaz seniñdin adınka bu at

ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بىھاجەت بايات ،
سېنىڭدىن بۆلەككە ياراشماس بۇ ئات .

*Ey kuvvetli, kadir, ebedi ve mstagni olan Tanrı,
Senden başkasına bu ad yakışmaz.*

1490. **meñülük** : sonsuzluk, ebedîlik || مەڭگۈلۈك ، ئەبەدىي

5833. du ‘a birle yalñuq bulur eğgölük

du‘a birle uçmakqbulur meñülük

دۇئا بىرلە ئىنسان تاپۇر ئەزگۈلۈك ،

دۇئا بىرلە جەننەت بولۇر مەڭگۈلۈك .

*Insan dua ile iyilik bulur,
dua ile ebedi cennete kavuşur.*

1491. **meñize-** : benzemek || ئوخشىماق

1306. muñar meñzer emdi bu sözni eşit

bu söz işke tutğıl özüñke iş ét

بۇنىڭغا ئوخشىمىغان بىر سۆز بار ، ئىشت ،

بۇ سۆزگە ئەمەل قىل ، كۆڭۈلگە بېكىت .

*Şimdi buna uygun şu sözü dinle;
Onu daima aklında tut ve ona göre hareket et.*

1492. **meñzeg** : benzer, eş || تەڭدەش

0017. yorımaz ne yatmaz udımaz oduğ

ne meñzeg ne yañzağ kötürmez boğuğ

ئۇ يۈرمەس . ئۇ ياتماس ، ئويغاق ، ئۇخلىماس ،

ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر - قىياس .

*Yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır;
Ne benzer, ne kıyas edilir, ne de tasavvur götürür.*

1493. **meñzet** - : benzetmek || ئوخشاتماق

0245. muñar meñzetür söz sınamış kişi

sınamış kişi bildi élgün işi

بۇ ياڭلىغ سۆز ئېيتتى سىناغان كىشى،

سىناغان كىشى بىلەر ئۇ ئەل ئىشى.

Tecrübeli insanın sözü buna benzer;

Tecrübeli insan elin-günün işini bilir.

1494. **meni** : (< A. mani, m-n-y) meni, döl suyu || مەنىي، ئىسپىرما

5413. menidin törümiş özüñ men téme

özüñ men tése ay unu ornuñ ol

«مەنى» دىن تۆرەلگەن ئۆزۈڭ «مەن» دېمە،

ئەگەر مەن دېسەڭ، قىممىتىڭ شۇ، بىل.

Sen meniden türemişsin, “ben!” deme;

Sen “ben!” dersen, bak, işte değer.

1495. **menzil** : (< A. manzil, n-z-l) menzil || مەنزىل

1387. ata arқasmdın tuğulsa oğul

ana қarnı menzil kaç aylık amul

تۆرەلگەندە ئوغۇل ئاتا پۇشتىدىن،

نېچە ئاي تاپار تېچ جاي ئانا قارىندىن.

Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için,

Bir kaç aylık istirahat menzildir.

1496. **mescid** : (< A. mascid, s-c-d) mesçit || مەسچىت

5486. ewin barқın öрте sığıl burқanın

anıñ ornı mescid cema‘at қılın

ئۆيى - مۈلكى كۆيدۈر، بۇتنى يىقتى،

ئۇنىڭ ئورنىغا قۇرغىن جامە - مەسچىت.

*Onların evini-barkını yak, burkanını kır;
Yerine cami yap, etrafına islam cemaati toplansın.*

1497. **meşel** : (< A. *maṭal*, *m-t-l*) söz, atasözü || مەسەل ، ھېكمەتلىك سۆز

0208. kamuğ edgölükler bilig asğı ol
bilig birle buldı meşel kökke yol
پۈتۈن ياخشىلىقلار ئىلىم نەپى ئول ،
بىلىم بىرلە تاپتى مىسال كۆككە يول .

*Bütün iyilikler bilginin faydasıdır;
Bilgi ile göğе dahi yol bulunur.*

1498. **meşgul** : (< A. *maşgul*, *ş-g-l*) meşgul || مەشغۇل

5116. bu dünya işi kıldı meşgul meni
bayat tapğıña öz tegümez qanı
بۇ دۇنيا ئىشى قىلدى مەشغۇل مېنى ،
تائەت قىلغىلى ھەم ۋاقتىم قېنى ؟

*Bu dünya işi beni meşgul etti;
Tanrı ibadeti neredе, ona artık vakit bulamıyorum.*

1499. **meşrik** : (< A. *maşrik*, *ş-r-k*) maşrik, doğu || مەشرىق ، شەرق

5678. kötürdi yaşıq baqtı maşrik tapa
körür ağdı yérdin yoqarı kopa
كۆتەردى بېشىن ، كۆردى شەرىقتە قۇياش ،
قوپۇپ يەردىن ئۈستۈن كۆتەرمىش ئۇ باش .

*Başını kaldırdı ve şarka doğru baktı,
Güneşin yerinden kopup, yükselmeğe başladığını gördü.*

1500. **met** : böyle, şöyle, artık || ئەمدى ، بۇنداق ، بۇنداق

1795. neteg met yumıttı bu erdem saña
ayu bérgil emdi munı sen maña

قەيەردىن يىغىلدى بۇ ئەردەم ساڭا؟
سەن ئەمدى ئېيتىپ بەر بۇ گەپنى ماڭا.

*Nasıl oldu da bunca fazilet sende toplandı;
Şimdi sen bana bunu söyle.*

1501. **mevlud** : (A.) mevlit, doğum || مەۋلۇت، تۇغۇلغان

A0023.lig tép aymışlar bu kitabı taşnif kılıklı balasağun mevludluğ
بۇ كىتاپنى يازغۇچى بالاساغۇندا تۇغۇلغان بىر تەقۋادار زاتتۇر؛

Bu kitabı yazan Balasagun şehrinden takva sahibi bir zattır.

1502. **mezalim** : (< A. mazalim, z-l-m) mezalim, haksızlık || ئادالەتسىزلىك

2499. mezalim üdinde ötüğçilerig

körü alsa yol kılsa bolsa érig

زۆلۈم كۆرگۈچىنى ئۇ ئەيلەپ قوبۇل،

سوراپ ئەھۋالنى ئۇ كۆرسەتسۇن يول.

*Haksızlığa uğrayark, hak talebinde bulunanları kabul etmeli,
Yol göstermeli ve onlara karşı haşin davranmamalıdır*

1503. **miḥnet** : (< A. mihnat, m-h-n) mihnet, sıkıntı || مېھنەت

0932. bela miḥnet emgek ökünçün sıgıt

isizlik yanutı bolur ay yégit

بالا، مېھنەت، پۇشايمان، زەخمەت، يىغا،

يامانلىق جاۋابى بولۇر، ئەي توڭا.

Bela, mihnet, zahmet, pişmanlık

Ve keder hep kötülüğün karşılığıdır, ey yiğit!

1504. **millet** : (< A. millat, m-l-l) millet || مىللەت

0089. ay din ‘izzi devletқа naşir mu‘in

ay milletқа tac ay şeri‘atқа din

ئەي دىن ئىززىتى ، دۆلەتكە يار- مۇئىن ،
ئەي مىللەتكە تاج ، ئەي شەرىئەتكە دىن .

*Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı,
Ey milletin tacı, ey şeriatın hadimi.*

1505. **min** : ben; bk. **men** || مەن

5004. kişi körse kündenüz méni soñdağa
özin otқа atğa méni sözlege

كشى كۆرسە كۈندۈزدە سوڭدار مېنى ،
مېنى سۆزلەپ ئوتقا ئاتار ئۆزىنى .

*Gündüz insanlar beni görürlerse, peşime takılırlar;
Benim hakkımda ileri- geri konuşarak, kendilerini ateşe atarlar.*

1506. **min-** : binmek; bk. **mün-** || مەنمەك

0576. atın mindi keldi қапуғка түшүп
yorıp utru hacib oқıdı tuşup

ئېتىن مىندى ، كەلدى قوۋۇقتا چۈشۈپ ،
بېرىپ ھاجىپمۇ ئالدى كۈتۈپ .

*Atına bindi; gelip, kapıya indi;
Hacip karşı çıkıp, onu içeri aldı.*

1507. **miñ** : bin (1000) || مىڭ

0111. ata ornı qaldı atı ma bile
adıñ ma taqı bolsu miñ miñ ula

ئاتانىڭ ئېتى ، ئورنى قالدى ساڭا ،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ- مىڭ ئاڭا .

*Babanın yeri, adı ile birlikte, sana kaldı;
Bunlara daha başka binlercesi eklensin.*

1508. **mina** : (< F.) lacivert veya yeşil renkli sırça || ھاۋا رەڭ

4960. yaşık türtti yüzke sarıg za'feran

özin kıldı mina öñi teg cihan

قۇياش سۈرۈتتى يۈزگە سېرىق زەپران ،

ھاۋا رەڭ شىشىغا پۈركەندى جاھان .

Güneş yüzüne sarı safran sürdü;

Cihan ise, mina rengine büründü.

1509. **miñer** : biner || مىڭدەك

3421. negü er bolur kör miñ er düşmanı

miñer sözlemese küniñe anı

نىچۈك ئەر سانالۇر مىڭلەر دۈشمىنى ،

مىڭ غەيۋەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى .

Bin tane düşmanı olup da, hakkında her gün bir

Defa konuşulmayan insana insan denilirmi.

1510. **miñgü** : binilecek, binek || مىنىلىدىغان ، مىنىلىدىغان

2439. kişi eşgüsindin kelir eşgülük

yégü içgü miñü taķı keşgülük

كىشى ياخشىسىدىن كېلۇر ئەزگۈلۈك ،

يېمەك - ئىچمەك ، مىنەزلىك ھەم كەيگۈلۈك .

Iyi insanlardan yiyecek, içecek, giyecek ve

Binecek hususunda ancak iyilik gelir.

1511. **miñgüçi** : binen, binici || مىنگۈچى

1608. negü tér eşit bu tapuğ kılguçı

tapuğ birle devlet atın miñüçi

نېمە دەر ئىشتىكىن ، خىزمەت قىلغۇچى ،

خىزمەت بىرلە دۆلەت ئېتىن مىنگۈچى .

*Hizmet eden ve hizmetinden dolayı
saadet atına binen insan ne der, dinle,*

1512. **minnet** : (< A. minnat, m-n-n) minnet || مننەت

0857. tüzü halkқа barça kılur edgölük
yana minnet urmaz kişiğe kölük

قلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئېلىگە ،
يەنە مننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە .

*O bütün halka hep iyilik eder,
fakat yaptığıni insanın başına kakmaz.*

1513. **miras** : (< A. v-r-t) miras || مىراس

B0014. birindin biriñe miraslar qalıp
adınlarkā bérmez öziñe alıp

بىرىدىن - بىرىگە مىراس قالدۇرۇپ ،
بۆلەكلەرگە بەرمەس ئۆزىگە قويۇپ .

*Birinden birine miras olarak kalır,
Bunlar da kendilerine alıp, başkalarına vermezlermiş.*

1514. **misahat** : (< A. m-s-h) mesaha bilimi || مىساحات ، يەر ئىلمى

4381. yana cem‘ -u tefrik misahatқа öt
yéti qat felekni yatur yamça tut

يەنە جەمئى تەفرىق ، مىساحەتكە ئۆت ،
يەتتە قات پەلەكنى بىر تال چۆپچە تۇت .

*Sonra cemi, tefrik ve mesahaya geç;
Yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi, avucunda tut.*

1515. **missal** : (< A. m-t-l) misal, örnek || مىسال ، ئۆرنەك

2684. bu ağızñ misali üñür sanı teg
sözñ çıkşa andın seħar tanı teg

بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئۆڭكۈر ئېرۇر،
سۆزۈڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ سەھەر بولۇر.

*Bu ağız in gibidir;
sözün oradan çıkarsa, Seher yeli gibi olur.*

1516. **mizab** : (F. *miz-ab*) su yolu, oluk || سۇ يولى

4656. *tilese fuğa‘ bér tilese mizab*
tilese cülengbin tilese cülab

تىلەسە فۇقا بەر، تىلەسە مىزاب،
ھەسەل - گۈل شاراب بەر، تىلەسە جۇلاپ.

Ister fuka‘, ister mizab, istersen cülengbin
Veya cülab şertbetlerini ver.

1517. **mu** : bu; bk. **bu** || بۇ، ماۋۇ، مۇشۇ

4668. *ölüg ol munı sen tirigke sama*
katılma muñar sen tiriglik yéme

ئۆلۈك ئۇ، ئۇنى سەن تىرىكتۇر دېمە،
تىرىكلىكتە ھەرگىز ئاڭا قېتىلما.

Böyle bir insan ölüdür, sen onu diriden sayma;
Ona katılma ve onunla birlikte bulunma.

1518. **mu‘abbir**: (< A. ‘-b-r) rüya tabircisi, düş yorucu || چۈش ئۆرۈگۈچى

6020. *negü tér eşitgil mu‘abbir hâkim*
ayıtgu kerek er tüşer erse kim

نېمە دەر ئىشتىكىن، چۈش ئۆرۈر ھېكىم،
سوراسۇن ئۆزى چۈش كۆرگەن بولسا كىم:

Rüya tabir eden hakim ne der, dinle;
Rüyayı kim görmüşm ise, tabirini de o sormalıdır.

1519. **mu‘azzim** : (< A. ‘-z-m) büyücü, efsuncu || ئەپسۇنچى، داخان

4364. otaçı unamaz mu‘azzim sözün
mu‘azzim otaçıka ewrer yüzün

تۈپلەر تەن ئالماس ئۇلار سۆزىنى ،
ئۇلارمۇ تۈپقا ئۆرەر يۈزىنى .

*Tabip efsuncunun sözünü beğenmez;
Efsuncu da tabibe kıymez vermez.*

1520. **muḥal** : (< A. *h-y-l*) muhal, imkânsız, olmayacak || مۇھال ، ئىمكانسىز

0968. ilig aydı uktum sözününi tükəl
tirig sözlemese idi ök muḥal

ئېلىگ ئېيتتى ، ئوقتۇم سۆزۈڭنى تۈگەل ،
تىرىك سۆزلىمىسە ، بۇ ئەمرى مۇھال .

*Hükümdar dedi: _ sözünü tamamen anladım,
Fakat yaşayan birinin hiç konuşmaması imkansızdır.*

1521. **muḥammed** : (< A. *muhammad*, *h-m-d* k. a.) beğenilmiş, Muhammed s.m.;
bk. **Mustafa** || مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام

A0006. larda yégi yalawaçlarda üdrüntüsi uluğ sawçısı muḥammed-i
ياخشىسى ، پەيغەمبەرلەرنىڭ سەرخىلى (ۋە تەڭرىنىڭ) ئۇلۇغ ئەلچىسى مۇھەممەت

*Insanların en iyisi, peygamberlerin seçkini
ve Tanrının büyük resulü Muhammed mustafa*

1522. **muḥtesif** : (<A.*muhtasib*,*h-s-b*) muhtesip, matematikçi ||
ماتېماتىك ، ماتېماتىكچى

5555. bulurda basa muḥtesibler-turur
bular elgi küçlüg kerek ay unur

بۇلاردىن كېيىن مۇتۇسۇپلار ئېرۇر ،
ئۇلار ئەلدە كۈچلۈك بولغاي ، ئى جەسۇر .

*Bunlardan sonra muhtesipler gelir;
Ey kudretli, bunlar kuvvetli olmalıdırlar.*

1523. **mu'in** : (< A. '-v-n) yarıcı, yardımcı || تايانچ ، هامى ، توۋرۇك

0089. ay din 'izzi devletka naşir mu'in
ay milletka tac ay şeri'atka din

ئەي دىن ئىززىتى ، دۆلەتكە يار - مۇئىن ،
ئەي مىللەتكە تاج ، ئەي شەرىئەتكە دىن .

*Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı,
Ey milletin tacı, ey şeriatin hadimi.*

1524. **muḳabel** : (< A. muhabal, k-b-l) cebir, denklem || ئالگېبرا

4382. taḳı ḳolsa cebr-ü muḳabel oḳı
yéme oḳlidis ḳapḡı yetrü toḳı

تەلەسەڭ يەنە سەن ئالگېبراننى ئوقۇ ،
يەنە ئوقلىدىسىنىڭ ئىشىگىنى سوق .

*Daha da istersen, cebir ve mukabele oku;
Bir de Oklidis'in kapısını da iyice çal.*

1525. **muḳır** : (< A. mukirr, k-r-r) ikrar eden, söyleyen || ئىقرار

4780. barıña muḳır-men tiler><men usuz
ḳayuda tilegü özüm belgüsüz

مەن ئىقرار ئۇ باردۇر ، ئىستەيمەن ھامان ،
بىلەلمەيمەن قەيەردىن تېپىشنى بۇئان .

*Varlığını ikrar ediyor ve gece-gündüz uyumadan, onu istiyorum;
Fakat onu nerede arayacağımı kendim de bilmiyorum.*

1526. **mun-** : bunamak, saçmalamak || ئالجماق ، ئازماق

0294. uḳuşluḡ kişi kör ḳarısa munar
uḳuş kitti tēp hem ḳalem me tınar

ئەقىللىق كىشى ھەم قېرىسا ئازار،
ئەقىل كەتتى دەپ ھەم قەلەمىمۇ تىنار.

*Akıllı insan da yaşlanınca bunar;
Akıl gittiği için, kalem de susar.*

1527. **munażara** : (< A. n-z-r) münazara, tartışma || تارتىشما ، مۇنازىرە

C0046. bab ögdülmiş odgurmış birle munażara kılmışın ayur

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى بايانىدا

Öğdülmişin Odgurmış ile münazara ettiğini anlatır.

1528. **mundağ** : böyle, böylece; mademki [$< mu + n_1 teg$] ||

بۇنداق ، مۇشۇنداق ، مۇنداق

2087. ҡalı mundağ erse boş ortu kerek

boş ortu bolsa bolur eğgürek

مۇشۇنداق ئىكەن ، ئورتا بويلىق كېرەك ،

بويى ئورتا بولسا بولۇر تۈزۈكرەك .

Onun için bey orta boylu olmalıdır;

Orta boylu olması daha iyidir.

1529. ***munduz** : ahmak, budala || دۆت ، كالاۋا ، ئەخمەق

6394. ҡayusı uķuşluğ ҡayusı bűgü

ķayu tilve munduz ķayu ermegü

بىرىدۇر ئەقىللىق ، دانىشمەن پۈتۈن ،

بىرى تەلۋە ، ئەخمەق ، بىرىدۇر ھورۇن .

Kimi akıllı, kimi hakim;

kimi deli ve ahmak idi; Kimi de tenbel idi.

1530. ***munķa** : serkeş [$mun + kal$] || مالىمانچىلىق

1313. boşun munķa bolsa yırak tur seçe

ķara bulğakıña ķatılma ķaça

يىراق تۇر خەلقنىڭ مالىماندىن ،
يىراق قاچ ئاممىنىڭ توپلاڭىدىن .

*Halk serkeşlik ederse, ondan uzak dur;
Avamın karşılığına karışma, ondan kaç.*

1531. **muñ** : bun, sıkıntı, acı, ihtiyaç || دەرد مەيۈسلۈك ، قايغۇ ، غەم - قايغۇ ،

1302. kişig tepsemegil yéme içme soñ

bu iki kılnçlıg bulur tutçı muñ

ھەسەت قىلما ھەمدە يېمە - ئىچمە كۆپ ،

قالار بۇنى قىلغان ھامان قايغۇرۇپ .

*Başkasını kıskanma, çok fazla yiyip-içme;
Bu iki işi yapan insanın başı derdden kurtulmaz.*

1532. **muñaq** : bunalmak, ihtiyaç duymak || مۇڭلانماق ، زېرىكمەك ||

1859. ukuşsuz ökündi ayur ay ukuş

seniñsiz muñaqur-men artuq üküş

ئەقىلسىز پۇشايماندا دەرد: ئەي ئەقىل ،

سېنىڭسىز ئېرۇرمەن تولا غەمدە ، بىل .

*Akılsız hayıflandı ve dedi:-
Ey akıl, sensiz ben çok bunalıyorum.*

1533. **muñaqtur** : sıkıntı vermek, muhtaç etmek || مۇھتاج قىلماق ، غەمگە سالماق ||

3995. yanut bérđi oğgurmış aydı kıdaş

muñaqturduñ emdi ağı kıldıñ aş

جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئەي قاياش ،

مېنى غەمگە سالدىڭ ، زەھەر بولدى ئاش .

*Odgurmış cevap verdi ve: kardeş, beni kederlendirdin,
Aşımı şimdi bana zehir ettin dedi*

1534. **muñkar-** : bunaltmak, can sıkırmak || قايغۇغا سالماق ، غەم قىلدۇرماق

4024. ayı muñkarur sen bu kün sen méni

negü teg bolur ay bu tapğun qanı

سالۇرسەن بۇ كۈن غەم ئىچرە سەن مېنى ،

بۇ خىزمەت نىچۈكتۈر ، قېنى ئېيت ، قېنى .

Bugün sen benim canımı çok sıkıyorsun;

Bu zahmet nasıl olur, söyle bakalım.

1535. **muñu** : işte, işte bu || مۇنۇ ، ماۋۇ

0085. bezendim begim boldı hakan uluğ

ötündüm münü kolsa canım yuluğ

ئۇلۇغ خان بىگىمدۇر ياساندىم شۇغا ،

قوبۇل قىلسا جانىم پىدادۇر ئاغا .

Süslendim, çünkü ulu hakan eşim oldu;

Dileğim budur: o isterse canım feda olsun.

1536. **muñuq-** : bunalmak, umutsuzluğa düşmek || قايغۇغا چۆمىش ، ئۈمىدسىزلەشمەك

2397. muñuqmış kişiler ölümüg kólur

ölümüg koluğlı er öldrü ölür

ئۈمىتسىز كىشىلەر ئۆلۈمنى كۈتۈر ،

ئاۋال ئۆلتۈرۈپ ، ئاندىن ئۆزى ئۆلۈر .

Ümitsizliğe düşen insanlar ölümü ararlar;

Ölümü isteyen kimse evvela öldürür, sonra ölür.

1537. **muşannif** : (< A. s-n-f) musannif, yazar|| يازغۇچى

A0037. lemiş-turur, oğlınıñ köñli açılıp muşannifni eşgü du‘a birle yad kılsun tép

تاكى (بۇنى) ئوقۇغانلارنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ،

مۇئەللىپنى ياخشى دۇئا بىلەن ياد قىلسۇن دەپ .

Okuyanın gönlü açılıp, müellifi hayır-dua ile yad etsin diye.

1538. **muştafa** : (< A.k.a.s-f-v) Muhammed Mustafa;bk. **muḥammed** || مۇستافا

C0002. bab yalawaçımız uluḡ muḥammed-i muştafa ögdisin ayur

پەيغەمبەر ئەلەيھىسالامنىڭ مەدھىيىسى باياندا

Peygamberimiz ulu Muhammed mustafanın medhini anlatır.

1539. **musallaṭ** : (< A. s-l-t) musallat || مۇساللات، قويۇلغان

5947. bu begler bayattın musallaṭ-turur

boḡun eḡgü bolsa beg eḡgü bolur

بۇ بەگلەر خۇدادىن قويۇلغان ئېرۇر،

خەلق ياخشى بولسا، بېگى خوپ بولۇر.

Bu beyler hakimiyetlerini Tanrıdan alırlar;

Halk iyi olursa, bey de iyi olur.

1540. **muṭi** : (< A. t-v-) muti, boyun eğen || مۇتى، ئىتائەتمەن

5946. boḡun ma muṭi‘ bolsa kılkı köni

anın ötrü begler yarutur küni

خەلق بولسا ئىتائەتچى، خۇلقى كۈنى،

بۇنىڭ بىرلە بەگنىڭ يورىغاي كۈنى.

Halk da muti ve dürüst insanlardan mürekkep olursa,

Beyler bu sayede saadete kavuşurlar.

1541. **muyan** : (Skr. punya) sevap || ساۋاپ

3262. özüñke muyan ol maña eḡgü at

ikigü ajun birge erklig bayat

ساغا بۇ ساۋاپتۇر، ماڭا ياخشى ئات،

بېرۇر ئىككى دۇنيانى قادىر بايات.

Bu senin için sevaplı bir iş benim için ise, iyi bir addır;

Buna karşılık kadir Tanrı sana her iki dünyayı nasip eder.

1542. **muyanlık** : imarethane || مۇساپىرخانا، تۈنەك

0489. muñađtı muyanlıkta tüşti barıp

kéçe yattı anda tünedi serip

مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ، مۇڭلۇنۇپ،

تۈنەدى قىلىپ سەۋىر، ئۇ يەردە قونۇپ.

Canı sıkıldı; nihayet gidip, bir imarethaneye indi

Ve orada yatarak, sabırla geceyi geçirdi.

1543. **muyğak** : dişi (ak) geyik. [$< muyug + ak$ olmalı. krş. $sıgun < sıgun+ak$,

$adgırak < adgır+ak$] || چىشى كېيىك

5374. sıgun muyğak erse suğak ya ıvık

saña yém tükemez ay eđgü kılık

چىشى ئەرگەك تاغ تاغ ئۆچكە، ئىۋىن، ئاق كېيىك،

ساڭا تۈگمەس يەم، ئى ئۆزى مەجەزلىك.

Erkek ve dişi dağ keçileri, ak geyik veya sarp kaya geyikleri,

Bunlar senin için tükenmez bir yiyecek, ey iyi tabiatlı.

1544. **müfaca** : ($< A. mufaca, f-c-$) birden bire || تۈيۈقسىز، ئۈشتۈمۈت

1452. ikinci osal bolma sağ tur oduğ

saña tegmesün bir müfaca yoduğ

ئىككىنچى، غاپىل بولما، ساق تۇر ئاگاھ،

ساڭا تەگمىگەي بىل، بىر بالا ناگاھ.

Ikincisi_gafil olma, dikkatli ol, uyanık dur;

Sana başkasının yüzünden, ansızın, bir suç isnat edilmesin.

1545. **müflis** : ($< A. muflis, f-l-s$) iflas etmiş || ۋەيران قىلىماق، قۇرۇق قىلىماق

3985. tapuğka negü teg inansa bolur

tapındım téyü bilse müflis kalur

ئىبادەتكە قانداق ئىشەنسە بولۇر ،
تەمەننا ئاغا قويسا قۇرۇق قالۇر .

*Ibadete nasıl inanan da olur; insan ibadet etmiş
Olduğunu kabul ederse, bütün yaptıkları boşa gider.*

1546. **müfsid** : (< A. *muksid, f-s-d*) fesatçı, bozguncu ||
بۇزۇق ، بۇزغۇنچى ، پىتنە - پاساتچى

2106. *begi içgüçi bolsa muksid otun*

kamuğ içgüçi boldı boğnı bütün

بېگى بولسا مەيخور ، قوپال ھەم بۇزۇق ،
ھاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق .

*Bey içkiye müptela, müfsit ve kaba olursa,
Onun bütün halkı da ayyaş olur.*

1547. **mülk**: (< A. *mulk, m-l-k*) memleket || ئەل - يۇرت ، مەملىكەت

B0035. *kim ol ma bu mülkni tutuğlı kayu*

kereklig añar bu hakimler ayu

ئەل - يۇرتنى ئىدارە قىلغۇچىلار كىم ،
ئوڭا نە كېرەكنى دېمىشتۇر ھېكىم .

*Bir memleketi idare edenlerin kimler olduğunu ve
Onlara nelerin lazım geldiğini hakimler söylemişlerdir.*

1548. **mülket** : (< A. *mulkat, m-l-k*) saltanat || سەلتەنەت

0091. *ay dünya cemali uluğlukka körk*

ay mülketka nur ay yayıg kutka örk

ئەي دۇنيا جامالى ، ئۇلۇغۇققا كۆرك ،
ئەي مۈلۈك نۇرى ، ئەي بىۋاپا بەختكە ئۆرك .

*Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru,
Ey dönek huyly saadetin bağını elinde tutan.*

1549. **müluk:** (< A. *muluk, m-l-k*) hükümdarlar || ھۆكۈمدارلار

B0028. çiniler edebü'l-müluk tép ayar

maçınlar enisü'l-memalik atar

بۇ چىنلىق «ئادابۇلمۈلۈك» ئاتىدى،

ماچىنلىق «ئەنسۇل مەمالىك» دېدى.

Çinliler ona Edebü'l- mülük derler,

Maçınliler onu Enisü'l-memalik diye adlandırırlar.

1550. **mü'min :** (< A. *mu'min, '-m-n*) mümin || مۆمىن

0397. kamuğ mü'miniğ sen tözü yarlıқа

yarıñkı beқadıñ bu күñ kıl lıқа

مۆمىنلەر بارىنى تۆزۈك ئەپۈتەت،

ئۇ باقى جاھاننىڭ دىدارىن كۆرسەت.

Sen bütün müminlerin hepsine de mağfiret et;

Yarınkı beka aleminden didarını bana bugün göster.

1551. **mün :** kusur, sermaye || دەسمايە، سەرمايە، قۇسۇر

1255. kamuğ eşgüke mün bu eşgü kılıñç

kılıñç eşgü bolsa bolur miñ sewiñç

پۈتۈن ياخشىلىقنىڭ مۇنى ياخشى خۇلۇق،

بېرۇر ئۇ خۇشاللىقنى مەڭلەپ، تولۇق.

Bu iyi davranış bütün iyilikler için bir sermayedir;

Hareketi iyi olursa, insan bin türlü sevince kavuşur.

1552. **mün- :** binmek; bk. **min-** || مەنمەك

2354. oduğ beg süsi kör böke yolçılığ

kür arslan münügli kılıç kaççıılığ

بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى،

مەنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ - قامچىسى.

*Uyanık beyin askeri, bak, ejderha kumandasında
Arslana binmiş, kılıç kamçılı orduya benzer.*

1553. **münafık** (< A. *n-f-k*) münafık, iki yüzlü, sözü güzel işi kötü kişi. Üst kaçamak deliği || مۇنافىق، ئىككى يۈزلىمىچى

0059. bular erdi din hem şeri‘at köki
bular yüdti kafir munafık yüki

ئۇلار ئىدى دىن ھەم شەرىئەت كۆكى،
كۆتۈردى مۇناپىق ۋە دىنسىز يۈكى.

Bunlar din ve şeriatin temeli idi,;

Bunlar kafirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.

1554. **müneccim** : (< A. *munaccim, n-c-m*) müneccim, yıldız bakıcı || مۇنەججىم

C0058. bab ‘ilim adamları birle qatılmaqın ayur yéme otaqlar mu‘azzimler
mu‘abbirler müneccimler şa‘irler tarıqçılar igdişçiler uzlar çıqaylar birle
qatılmaq negü teg kerekin kerekmezin ayur.

ئالىملار، تېۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۈش ئۆرۈگۈچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دېھقانلار،
چارۋىچىلار، قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىش بايانىدا

Ilm adamları, tabipler, büyüçüler, rüya tabircileri, müneccimler,

Şairler, çiftçiler, hayvan yetiştiriciler, ustalar ve kafirler ile nasıl muamile edeceğini anlatır.

1555. **münker** : (< A. *munkar, n-k-r*) inkâr edilen, tanımayan ||

ئىنكار قىلغۇچى، رەت قىلغۇچى

6472. qanı emr-ü ma‘ruf kılıqlı kişi

qanı nehy-ü münker tıdıqlı kişi

قېنى ئەمىر-مەرۇپ قىلغۇچى كىشى،

قېنى ئۇ يامانلىق توسۇغۇچى كىشى؟

Marufu emreden kim,

Münkeri nehyeden kim.

1556. **münkalib** : (< A. *munkalib*, *k-l-b*) yer deǵıstiren ||

يۆتكىلىپ ئايلىنىپ تۇرغۇچى ، تۇراقسىز

0743. bu ay ornı boldı ewi münkalib

orunsuz bolur münkalib neñ kılıp

بۇ ئاينىڭ ئۆيى ھەم ئورنى مۇنقەلىپ ،

مۇنقەلىپ قالور ئۆيسىز ئاخىر بېرىپ .

Bu ay hep yerini, evini deǵıstirir;

Daima yer deǵıstiren, ne yapsan, bir yere ısınmaz.

1557. **mürid** : (< A. *murid*, *r-v-d*) mürit || مۇرىت ، شاگىرت

6286. ƣadaşı müridi ƣumarı çıƣıp

selam ƣıldı ötrü közi yaş saƣıp

قاياشى مۇرىدى قۇمارۇ چىقىپ ،

سالام ƣىلدى كۆزىدىن ياشلىرى ئېقىپ .

Kardeşinin müridi Kumarı çıƣıp,

Onu göz yaşları ile karşıladı.

1558. **mürüvvet** : (< A. *muru'at*, *m-r-*) mürüvvet, insanlık, mertlik, erkeklik,

ئىنسانلىق ، مەردلىك ، ئەركەكلىك ، يىگىتلىك ||

0413. kerek erke himmet mürüvvet teñi

yawuz yunƣıǵ andın yırasa öñi

مۇرۇۋەت ۋە ھىممەت بىردەك كېرەك ،

يىراقلاش ئۈچۈن پەس - ياماندىن دېمەك .

Kötü ve sefillerin yanından uzaklaşp gitmesi için,

Insanda himmet ile mürrüvet denk olmalıdır.

1559. **müsafir**: (< A. *musafir*, *s-f-r*) yolcu || مۇساپىر ، يولۇچى

1388. anasında tuǵsa atansa atı

müsafir bolup mindi üdlek atı

ئانادىن تۇغۇلغاندا قويسا ئېتىن ،
يولۇچى بولۇپ ئۇ مەنەر ۋاقت ئېتىن .

*Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak,
Zamane atına biner.*

1560. **müslüman** : (< F. < A. s-l-m) mülsüman, müslimler || مۇسۇلمان

3250. bayatım sewinçi tilese özüñ

müsülman sewinçi tile kes sözüg

خۇدانىڭ سۆيۈنچى تىلەسەڭ ئۆزۈڭ ،

مۇسۇلمان سۆيۈنچى تىلە ، كەس سۆزۈڭ .

*Sen Tanrının rızasını elde etmek istersen,
Müslümanların memnun olmasını dile; sözü fazla uzatma.*

1561. **müslümanlık** :(<F.<A.muslim, s-l-m) Müslümanlık, müslimlik || مۇسۇلمانلىق

5488. müsülmanlık açğıl şeri‘atnı yağ

atñ bolğa eđgü özüñ bolğa keç

ئېچىپ ئىسلامنى سەن شەرىئەتنى ياي ،

بولۇپ ياخشى ئۆزۈڭ ، نامىڭ تارالغاي .

*İslamiyeti aç, şeriati yay;
Böylece seçkin bir şahsiyet olur ve iyi bir nam kazanırsın.*

N

1562. **namaz** : (< F. < Yun.) namaz || نماز

3243. namaz ruza barça öz asğıñ-turur

öz asğıñ tilegli bağırsız bolur

بۇ روزى - نامازلار ئۆز پايداڭ ئېرۇر،

ئۆز تەپسەن دېگەنلەر بەك خۇدبىن بولۇر.

Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir;

Hep kendi menfaatini düşünen insan hodkam olur.

1563. **naru** : bir yana, sonra, başka || ئۇياققا ، باشقا ، بۆلەك

0266. anıñda naru barça yılkı sanı

tilese munı tut tilese anı

بۇلاردىن بۆلەكنى سەن يىلقى سانا،

تەلەسەڭ بۇنى تۇت، ئۇنى سەن ۋە يا.

Bunlardan başkalarının hepsini hayvan sürüsü say;

Hangi tarafı istersen o tarafı tut.

1564. **naşihat** |: (< A. n-s-h) nasihat, öğüt || ئۆگۈت ، نەسىھەت

5395. naşihat kişike kıtur ol tusu

naşihat tigüle tilese yésü

بېرۇر پايدا نەسىھەت كىشىگە پۈتۈن،

نەسىھەت لوقما قىل، تەلەسە يىسۇن.

Nasihat insana fayda getirir;

Nasihat lokma-lokma ver, isterse, yesin.

1565. **naşir** : (< A. n-s-r) yardımcı || ياردەمچى

0089. ay din ‘izzi devletka naşir mu‘in

ay milletka tac ay şeri‘atka din

ئەي دىن ئىززىتى ، دۆلەتكە يار - مۇئىن ،
ئەي مىللەتكە تاج ، ئەي شەرىئەتكە دىن .

*Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı,
Ey milletin tacı, ey şeriatin hadimi.*

1566. **ne** : ne, nasıl, vesaire || ياكى ، قايسى ، نېچۈك ، قانداق ، نېمە ،

6254. biziñe-turur iş yarın ay bögü

ne erki tiriglik ne erki tigü

ئەي ھېكىم ، تاڭنا بۇ ھەم بىزگە كېلۇر ،
تاپارمىز نېمە ھەم ھايات نە ئولۇر ؟

*Ey hakim, bu iş yarın bize de gelecektir;
Yazık, vücudumuz, kalbimiz ve fikrimiz hep kötüden de kötüdür.*

1567. **nəçe** : nice, ne kadar, kaç, nasıl || قانچىلىك ، قانچە ، قانداق ، نەچچە ،

1004. yana aydı söznüñ üküşi neçe

azı ma neçe ol maña ay aç

يەنە ئېيتتى : سۆزنىڭ كۆپىدۇر نىچۈك ،
ئېچىپ ئېيت بۇ سۆزنىڭ ئېزىدۇر نىچۈك ؟

*Hükümdar yine dedi: _söz ne zaman çok ve
Ne zaman az addedilir; bunu da bana izah et.*

1568. **neçeme** : ne kadar || قانچىلىك

5860. neçeme méni eşgü tutsa özüñ

yoñagçı yoñasa tügölgey yüzüñ

مېنى قانچىلىك ياخشى كۆرسەڭ ئۆزۈڭ ،
چېقىمچى چاقسا گەر ، تۈزۈلۈر يۈزۈڭ .

*Sen bana ne kadar iyi gözle bakarsan bile,
gammazların fitneleri seni benden soğutabilir.*

1569. **nefes** : (< A. *nafas, n-f-s*) nefes, soluk || تەننىق ، نەپەس

1213. *ķamuğ neñke vaķt ol ķuni belgũlũg*

nefes tın toķırķa sanı belgũlũg

جىمىكى نەرسىنىڭ كۈنى بەلگىلىك ،

نەپەس - تىن ئېلىشنىڭ سانى بەلگىلىك .

Her şeyin bir vakti vardır, günü bellidir;

Nefes alıp- vermenin sayısı bellidir.

1570. **nefs** : (< A. *nafs, n-f-s*) nefis || چىرايلىق ، نەفس ، ھۆسنلىك ، كۆركەم

3635. *bũte boldı munda tiriglik yẽdim*

ũđ ũđlek ıdıp nefis butını sıdım

ئۇزۇن بولدى بۇندا تىرىك ياشىدىم ،

زامان ئۆتكەچ نەپىسنىڭ پۈتىن قايرىدىم .

Epeyi bir zaman oldu, hayatımı burada geçirdim;

Zamanla nefsin belini kırdım.

1571. **negü** : ne, nasıl, niçin || نە ، قانداق ، نېمىشقا ، نېمە ئۈچۈن

1133. *negũ tér eşitgil yiti közlũg er*

ķişıke bağırsak kõni sözlũg er

نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئىتتىك كۆزلۈك ئەر ،

كىشىگە كۆيۈمچان دۇرۇس سۆزلۈك ئەر .

Bak, keskin gözlü, doğru sözlü

Ve merhametli insan ne der.

1572. **negülük** : niçin, nasıl || قانداق ، نېمىشقا

0196. *negũlũk tẽse sen ayayın saña*

eşitgil sözümnı ay ersig toña

نېمىشقا دېسەڭ مەن ساڭا ئېيتايىن ،

سۆزۈمنى ئەي ھوشيار يىگىت ئاڭلىغىن :

Sebebini sorarsan, sana söyleyeyim;

Ey mert yiğit, sözümü dinle.

1573. **nehy-ü münker** : (< A. *nahy u munkar*, *n-h-y*, *n-k-r*) şeriatın yasak ettiği işleri, yaptırmama, yasaklama ve tanımama || شەرىئەتكە خىلاپ يامان ئىشتىن توسۇش

6472. *kanı emr-ü ma‘ruf kılıklı kişi*

kanı nehy-ü münker tıdıǵlı kişi

قېنى ئەمىر - مەرۇپ قىلغۇچى كىشى ،

قېنى ئۇ يامانلىق توسۇغۇچى كىشى .

Marufu emreden kim,

Münkeri nehyeden kim.

1574. **nelük** : niçin, neden, nasıl || نېشقا ، نېمە ئۈچۈن ، قانداق ، نېسەدەك

0504. *yérindin bu élke nelük kelmişin*

ayu bérdi barça özi bilmişin

يېرىدىن بۇ ئەلگە نىچۈك كەلگىنىن ،

ئاڭا بەردى ئېيتىپ جىمى بىلگىنىن .

Memleketinden kalkıp, buraya niçin geldiğini,

Kendisinin neler bildiğini, hepsini ona anlattı.

1575. **neñ** : şey, nesne, mal || نەرسە ، شەيئىي ، مال

0565. *qayu neñ qız erse uş ol neñ küsüş*

küsüş neñ tilep bulmaz emger üküş

ئەزىزدۇر شۇ نەرسە ئۇ گەر بولسا كەم ،

تېپىلماس ئەزىز كۆپ قىلسا ئەجىر ھەم .

Hangi şey nadir ise, o şey azizdir; insan aziz olan bir şeye malik

Olmak için çok zahmet çeker de onu yine elde edemez.

1576. **nerd-ü şatranc** : (< F. *nard u şatranc* < Skr. *çatur+anga*) tavla ve satranç ||

دامكا - شاهیيات

2634. yana nerd-ü şatranc bilir erse keç

harifleri andın ulır erse keç

دامكا - شاهماننى ئۇ بىلسۇن خوپ ،

ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئوتۇپ .

Bundan başka, bir de çok iyi tavla ve satranc oynamasını bilmeli

Ve rakiplerini iyice sıkıştırmalıdır.

1577. **nerek** : ne, neye, ne gerek || نېمە ، نېمە ئۈچۈن كېرەك

1233. nerek қаdғurar sen nerek bu sığıt

bayat һukümi keldi sığıtıñ ağıt

نېمە قايغۇرۇرسەن نېمە بۇ يىغا؟

خۇدا ھۆكۈمى كەلدى ، توختا يىغلىما!

Niçin kederleniyorsun, bu ağlama niçin;

Gelen Tanrı emridir, ağlamağı bırak.

1578. **neseb** : (< A. *nasab*, *n-s-b*) aile, soy ||

نەسەب ، ئۇرۇق ، نەسل ، جەمەت ، كېلىپ چىقىش

B0057. munuñki turuğlağ kız ordu éli

tüp aşlı nesebdin yorımış tili

تۈرۈقلۈق ماكانى «قۇز ئوردۇ» ئىلى ،

تۈپ ئەسلى نەسەبتىن خەۋەرچى تىلى .

Yaşadığı yer Kuz-Ordu memleketi imiş,

Kendisi asil bir aileden olup, dili de buna göredir.

1579. **neteg** : nasıl, ne gibi || نېچۈك ، قانداق ، قانداق قىلىپ ، قايسى

1069. ayıttı ilig emdi köñlüñ neteg

negü ol igiñ emdi uđkuñ neteg

ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئەي ھالىك نېچۈك ،

نېچۈكتۈر كېسەلىك ھەم ئۇيقۇك نېچۈك؟

*Hükümdar sordu: _ nasılsın,
bu hastalığın nedir; uykun nasıl?*

1580. **neteglik** : nasıllık || تېگى ، نېچۈكلۈك

0012. bariñ belgölüg sen kün ay teg yaruq
neteglikke yetgü köñül ögde yok

ئېرۇر بارلىقنىڭ كۈن ۋە ئايدەك يورۇق ،
تېگىڭگە يېتۈچى كۆڭۈل - ئەقىل يوق .

*Senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir;
Fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.*

1581. **nevbet** : (< A. navbat, n-v-b) resmî yerlerde belil zamanlarda çalınan davul ||
دۇمباق ، خان دۇمباقى

0086. bulıt kökredi urdı nevbet tuğı
yaşın yaşnadı tarttı hakan tığı

بۇلۇت گۈرگىرەپ چالدى خان دۇمباقى ،
چېقىن چاقىندى ، تارتتى خاقان تۇغى .

*Gök gürlledi, nevbet davulunu vurdu;
Şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.*

1582. **nihayet** : ئاخىر || (< A. nihayat, n-h-y) son

A0017. kıydın, nihayettin keçe körklüglükündin ol éllerniñ hakim-
قايسى ئىقلىمغا يەتسە ، غايەت ئۇزلۇقى ۋە پەۋقۇلئادە گۈزەللىكىدىن ، ئۇ ئەللەرنىڭ ھېكمىلىرى
Ve sonsuz güzelliğinden dolayı, o memleketlerin hakimleri

1583. **nik** : (< F.) iyi, güzel || ياخشى ، گۈزەل

B0064. yana bu kitabniñ beyanın ayur
bu dört nik şerifler özele kılrur

يەنە بۇ كىتابنىڭ بايانىنى دەر ،
بۇنى تۆت ئۇلۇغ ئۇل ئۆزىگە ئۇ تۈزەدەر ؛

*Yine bu kitabın içindekileri anlatır;
Bunu şu dört iyi temel üzerine kurar.*

1584. **ni‘met** : (< A. *ni‘mat, n-‘-m*) nimet || نېمەت ، نېمەك - نېچمەك

0756. şükür kııl ay ni‘met ıdısi unur

şükür kılsa ni‘met bayat arturur

ئەي نېمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۈكۈر ،

شۈكۈر قىلسا نېمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر .

*Ey nimet sahibi olan muktedir kimse, şükür et;
Şükür edersen, Tanrı nimetini arttırır.*

1585. **nişan** (< F.) nişan, iz || نىشان ، بەلگە ، ئىز

1693. boşunda beğük boldı belgü nişan

ajunda çawı bardı eğgü du‘an

ئەل ئىچرە بۇيۇدى بەلگۈ - نىشانى ،

دۇئا بىرلە داڭقى تۇتتى جاھاننى .

*Derecesi ve mevkii halk arasında yükseldi;
Hayır-dualar aldı ve şöhreti dünyaya yayıldı.*

1586. **niyet** : (< A. *niyyat, n-y-y*) niyet || نىيەت ، مەقسەت ، ئارزۇ - تىلەك

5732. niyet eđgü kılsa köñülde kişi

ajunda tilek teg itildi işi

نىيەت ياخشى قىلسا كۆڭۈلدە كىشى ،

جاھاندا بولۇر ، كۆر ، تىلەكتەك ئىشى .

*Insan gönlünde iyi niyet besleyerek hareket ederse,
O dünyada istediği her işte muvaffak olur.*

1587. **nizām** : (< A. *n-z-m*) nizam || نىزام

B0059. barusın bitimiş yetürmiş nizām

bu kaşğar élinde қоşulmış tamam

پۈتۈن ھەممىسىگە بېكىتكەن نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىدە قىلغان تامام.

Esasını yazmış ve tertibe koymuş;

Fakat bu manzume son şeklini Kaşgar ilinde almıştır.

1588. **nuḥ** : (< A. n-v-h) Nuh a.m. || نۇھ ئەلەيھىسسالام

6548. ajun bütürü tuttum sikender tutarça

tükel nuḥ yaşın men yaşadım yaşattım

ئىسكەندەردەك ئالدىم جاھاننى پۈتۈنلەي،
نۇھ ئۆمرىنى پۈتۈن ياشىدىم، ياشاتتىم.

Iskender gibi, bütün dünyayı elimde tuttum,

Tam Nuh'un yaşını yaşadım ve yaşattım.

1589. **nuḥul** : (< A. n-k-l) nakiller || نۇقۇل

4660. aş içgü yéseler nuḥul ur yimiş

kuruğ öl yimiş ur bir ança simiş

غىزادىن كېيىن تارت شىرنىلىك يېمىش،
قۇرۇق - ھۆل يېمىش قوي ۋە ئازراق سېمىش.

Yiyecek ve içecek tamam olunca, çerez ve meyve ver;

Kuru ve yaş meyve yanında, bir miktr simiş de bulunsun.

1590. **nur** : (< A. n-v-r) nur, aydınlık || نۇر

0091. ay dünya cemali uluğlukka körk

ay mülketka nur ay yayıg kutka örk

ئەي دۇنيا جامالى. ئۇلۇغلىققا كۆرك،
ئەي مۈلۈك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە ئۆرك

Ey dünayanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru,

Ey dönek huyly saadetin başını elinde tutan.

1591. **nuş** : (< F.) şerbet || شەربەت

4801. ھاۋارلىق -turur dünya nuşı ağı

arığın tile barça içgü yégü

خەتەرلىك بۇ دۇنيا، شەربىتى زەھەر،

يىمەك - ئىچكۈدە ئىستە پاكىزنى، ئەر.

Bu dünya tehlikeler ile doludur, onun şerbeti zehirdir;

Sen bütün içecek ve yiyeceklerde temizlik ara.

1592. **nuşin revan** : (< F. < Pahl. *anuşak ravan* ‘ölümsüz ruh’) Nuşin-Revan

(Adaleti ile tanınmış bir Sâsânî şahı) || نوشرۋان

0290. muñar bütmeşe kör bu nuşin revan

uquş közi birle yaruttı cihan

بۇغا پۈتمىسەك كۆركى، نوشرۋان،

ئەقىل كۆزى بىرلە يۇرۇتتى جاھان.

Buna inanmazsan, Nuşin-Revan’a bak;

O akıl gözü ile dünyayı aydınlattı.

1593. **nü** : «ne» anlamında bir edat || نېمە مەنىسىدىكى ئالدى قوشۇمچە

5851. nü kılsun er at bir ikindi bile

yawa kıлма méni sewinçim tile

خادىملار چىقىشسۇن بىر - بىرى بىلە،

مەشغۇل قىلما مېنى، سۆيۈنچىم تىلە.

Hizmetkarların birbirleri ile olan münasibetlerini yola koy;

Beni onlara boş yere meşgul etme, ben de bir az nefes alayım.

1594. **nücum** : (< A. *nucum*, *n-c-m*) yıldızlar bilimi, hey’et bilimi ||

نۇجۇم - يۇلتۇزلار توغرىسىدىكى ئىلىم

2632. nücum bilse tıb hem yora bilse tüş

anıñ yormışı teg sözi kelse tuş

نۇجۇم ھەم تىبابەت بىلسۇن چۈش ئۆرۈپ،
ئۇدۇل كەلسۇن يەنە ئۇ ئۆزىگەن چۈش.

*hey'et ilminden ve tiptan anlamalı;
rüya yormasını bilmeli ve sözü yorduğu gibi çıkmalıdır.*

O

1595. **oğan** - : uyanmak; bk. **oğun**- || ئويغانماق

C0065. bab ğafillıktın oğanmak beyanı kılınur

غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

Gaflet uykusundan uyanmak hususunu anlatır.

1596. **oğgur** - : uyandırmak || ئويغانماق

6637. saña oğ sığındım bayat sen küdez

bu ğaf et usındın méni oğgura

ساڭلا سېغىندىم، خۇدا سەن كۈزەت،

بۇ غەپلەت ئۇيقۇدىن مېنى ئودغۇرا .

Ey Tanrı, sana sığındım, sen kendin koru;

Bu gaflet uykusundan beni uyandır.

1597. **oğgurmış** : (k. a.) Odgurmış || ئودغۇرمىش

3682. elig başka urdı bu oğgırmışa

sakındı uzun kéc kötürdi başa

ئودغۇرمىش بېشىنى قولدا تۇتۇپ،

كۆتەردى ئاخىر ئۇزۇن ئويلۇنۇپ.

Odgurmış başını elleri arasında aldı,

Uzun-uzun düşündü, sonra başını kaldırdı ve

1598. **oğ^ug** : uyanık || ھوشيار ، ئويغاق

3082. aya ög köñüllüg ukušluğ ođuğ

ayı sewme dünya tokığay yoduğ

ئەي ئاقل ، كۆڭۈللۈك ، ئويغاق ، ئاڭلىق ئەر ،

بۇ دۇنيانى سۆيمە ، بالاسى تېگەر .

Ey akıl ve gönül sahibi, anlayışlı ve uyanık olan insan,

Bu dünyaya hiç gönül verme, onun beklemedik yerlerde sana zararı dokunur.

1599. **oğ^ugluğ** : uyanıklık || ئويغاقلىق ، زېرەكلىك

2353. bu saklık bolur hem oğ^ugluğ bolur

yağıda kayısı sak erse unur

مانا شۇ ھوشيارلىق ، ئويغاقلىق بولۇر ،

سوقۇشتا كىم ھوشيار بولسا شۇ ئۇتۇر .

Böyle hareket etmek ihtiyarlılık ve uyanıklık olur;

Harpte kim ihtiyatlı davranırsa, o muvaffak olur.

1600. **oğ^ul** - : uyanık olmak, uyanmak || ھوشيار بولماق ، ئويغانماق

1142. erejlerke awnıp osal bolğuçı

ölüm tutsa oğlur yetilmez küçi

ھوزۇرغا ئاۋۇنۇپ غاپىل يۈرگۈچى ،

ئويغىنار ئۆلۈم تۇتسا ، يەتمەس كۈچى .

Dünya zevkleri ile oyalanarak, gaflet edenler, ölüm yakalanınca,

Uyanırlar; fakat artık ellerinden bir şey gelmez.

1601. **oğ^un** - : uyanmak; bk. **oğan**- || ھوشغا كەلمەك ، ئويغانماق

3796. tüpi yél keçer teg tiriglik keçip

oğundum men emdi küyer-men açıp

ئۆمۈر كەتتى بوران سوققاندا كۆتۈپ ،
ئويغانغاچ ، كۆيەرمەن ئەمدى ئېچىنىپ .

*Tipi geçer gibi, hayat geçince,
Ben artık uyandım ve şimdi ona içim yanıyor.*

1602. **oğlağu**: nazlı, asîl , bolluk içinde büyüyen || ئالىيجاناپ ، ئېسىل ، نازۇك ،

1426. ağı çuz töşenür özüñ oğlağu

qara yér töşeñü-turur ay бүгү

ئاغى - چۈز پۈركەنگەن بۇ نازۇك تېنىڭ ،
قارا يەر يېپىنار ئەي ئاقل ، بىلىڭ .

*İpek sırma ile örtülen vücudun kara
Toprağa serilecektir, ey hakim.*

1603. **oğlak** : oğlak burcu (cedy) || ئوغلاق

0141. basa keldi oğlak könek hem balık

bular tuğdı erse yarudı kalık

كېلەر ئاندىن ئوغلاق ، سوغا ھەم بېلىق ،
تۇغۇلسا بۇلار كۆك بولغۇسى يورۇق .

*Bundan sonra Cedi, Delv ve Hut gelir;
Bunlar doğunca, gök yüzü aydınlanır.*

1604. **oğlan** : oğlan, oğul, çocuk, genç; bk. **oğul** ||

ئوغلان ، كىچىك ئوغلۇل بالا ، ياش ، ئەزىمەت

0463. yégit erdi oğlan qılınçı amul

uquşluğ biliglig hem öglüg köñül

يىگىت ئوغلان ئەردى مېجەزى بېسىق ،
بىلىملىك ، ئوچۇق دىل ، ئاڭلىق ، ئەقىللىق .

*Sakin tabiatlı, akıllı, bilgili, zeki ve
iyi gönüllü genç bir delikanlı idi.*

1605. **oğrı:** hırsız || ئوغرى

2404. er at körse ötrü sewinçlig bolur

yağı oğrı bolsa sewüg can bérür

سۆيۈنگەي قوشۇنىڭ گەر كۆرسە بۇنى ،

قىلۇر جان پىدا ئۇ ، جەڭ مەيدان كۈنى .

Askerler bunu görünce, sevinirler;

Savaş günlerinde de sevgili canlarını feda ederler.

1606. **oğrılıq :** hırsızlık || ئوغرىلىق

5768. ana oğrılıq suw alınsa yaşut

oğul tuğsa andın bolur halkқа yut

ئانا ئالسا يوشۇرۇنچە ئوغرى سۇ ،

ئوغۇل تۇغسا ئەلگە بولۇر ئاپەت ئۇ .

Eğer ana hırsızlık suyunu gizlice alır ve bundan bir oğul doğarsa,

O memlekete için bir afet olur.

1607. **oğul :** oğul, oğlan, çocuk, genç; bk. **oğlan** || ئوغۇل بالا ، ئوغلان

1220. қалы қыстақы болмаса ол оғул

yawa boldı sen ol oğuldın tüñül

ئەگەر چىڭ تۇتالمىسا ئىكەن ئۇ ئوغۇل ،

بولۇر زايە ، ئاندىن سەن ئۆزىڭىز كۆڭۈل .

Eğer onu sıkı bir tarbiye altında yetiştirecek biri bulunmazsa,

O çocuk heder olur; sen artık ondan ümidini kes.

1608. **oқ** (kuvvetlendirme edatı); bk. **ök** || تەكىت ئۆلانمىسى

0029. sañar oқ sığındım umınçım saña

muñađmış yérimde elig tut maña

ساڭلا سېغندىم، ئۈمىدىم ساڭا،
قىيىنلىق يېرىمدە مەدەت قىل ماڭا.

*Asıl sana sığındım, ümidim sendedir;
Muhtaç olduğum yerde elimden tut.*

1609. **ok** : ok || ئوق

2885. bütün çın bağırsak közi köñli tok
köni bolsa kılkı meşel atgu ok
ئىشەنچلىك، كۆيۈمچان، كۆزى كۆڭلى توق،
تۈز ئولسۇن خۇلقى ھەم مىسالى بىر ئوق.

*Güvenilir, doğru sadık, gözü ve gönülü tok,
Tabiati da atılan ok gibi doğru olmalıdır.*

1610. **okçu** : okçu; ok atıcı || ئوقچى، ئوق ئاتقۇچى

2370. çerigde bir ança busugğa kigür
yağağ okçı tüşrüp sen öñdün yügür
چېرىكتىن بىر قىسمىنى قوي مۈكتۈرۈپ،
ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۈرۈپ.

*Askerin bir kısmını pusuya yatır,
Yaya okçuları harekete geçirerek, kendin önden koş.*

1611. **okçı** : ok yapıcı, ok yapan usta || ئوق ياسىغۇچى، ئوق ياسايدىغان ئۇستا

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı
ya sırçı beğizçi ya okçı yaçı
تۆمۈچى، ئۆتۈكچى. يەنە تېرىچى،
يا سىرچى، بويلاقچى، يا ئوقچى، ياچى.

*Bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut
Cilacı, boyacı veya okçu ve yaycıdır.*

1612. **okı** - : 1) okumak || ئوقۇماق

1186. bu dünya içinde tirildiñ üküş

bilig bildiñ erdem okıdıñ ukuş

بۇ دۇنيا ئىچىدە ياشادىڭ تولا ،

بىلىدىم بىلىدىڭ ، ئەخلاق ئوقۇدۇڭ تولا .

Bu dünyada çok yaşadın, bir çok bilgi edindin;

Faizlet ve meziyetler elde ettin.

1613. **okı-** : 2) çağırmaq || چاقىرماق

3257. ay odğırmiş emdi okır-men sēni

öz asğı tiler tép sakınma ménı

ئەي ئودغۇرمىش ئەمدى چاقىردىم سېنى ،

ئۆز نەپىنى ئىستەركەن دەپ قالما مېنى .

Ey Odgurmuş, bugün seni davet ediyorsam,

Kendi menfaatimi düşünüyorum zannetme.

1614. **okıçı** -davetçi; bk. **okıgçı, okıtçı**. || چاقىرغۇچى ، تەكلىپ قىلغۇچى

0036. okıçı ol erdi bayattın saña

sen ötrü köni yolğa kirdiñ toña

خۇدادىن دەۋەتچى ئىدى ئۇ ساڭا ،

يىگىت توغرا بىر يولنى تاپتىڭ شۇڭا .

O sana Tanrı tarafından gönderilen davetçi idi;

Sen bu sayede doğru yola girdin, ey yiğit.

1615. **okıgçı** : davetçi; bk. **okıçı, okıtçı** || چاقىرغۇچى ، تەكلىپ قىلغۇچى

1473. okıgçı kelürke anungu kerek

uzun yol yorırğa itiñü kerek

دەۋەتچى كىلىشكە تەييارلىق كېرەك ،

ئۇزۇن يول يۈرۈشكە ھازىرلىق كېرەك .

Davetçini gelmesine hazırlanmak ve uzun yol yürümek için,

Hazırlık yapmak gerektir.

1616. **oқın-** : okunmak, okumak || ئوقۇلماق ، ئوقۇماق

1356. munu emdi artuқ bağırsaқlıқın

bitip қoқtum öt saw қumaru oқın

مانا ئەمدى ئارتۇق كۆيۈمچان بولۇپ ،

ۋەسىيەت سۆز پۈتتۈم ، ئوقۇغن كۆرۈپ .

İşte şimdi, büyük bir bağılılıkla, sana vasiyetim

olan öğütlerimi yazıp bıraktım, oku.

1617. **oқış-** : çağırışmak || چاقىرىشماق ، قىچقىرىشماق

2365. uzatma işiñ sen çerig tér tokış

üle neñ eñ ög tokış at oқış

ئىشنى ئۇزارتماي قوشۇن تۈز ، سوقۇش ،

ئاتاپ ماختا ئەرنى ، تارات مال ، كۆمۈش .

İşi uzatma, askeri topla ve savaş; askere mal dağıt,

Onların kahramanlık duygularını okşa ve her vasıtaya baş vur.

1618. **oқıt-** : çağirtmak || چاقىرتماق ، قىچقىرتماق

0416. uқuşluғ kim erse oқıttı anı

biliglig kim erse beğütti anı

ئاقىل بولسا كىم ، ئۇ چاقىرتتى ئۇنى ،

كىم ئالىم بولسا ئۇ ، بۈيۈكتى ئۇنى .

Akıllı kim varsa, onu yanına çağırttı;

Bilgili kim varsa, onu yükseltti.

1619. **oқıtçı** : davetçi; bk. **oқıçı, oқıғçı** || چاقىرغۇچى ، دەۋەتچى

3155. negü teg oқılım anı ay berü

kimi ıdsa bolğay oқıtçı naru

ئۇ زاتنى نېمە يول بىلە چاقىراي ،
بۇ دەۋەتكە كىمنى ئاڭا ماغدۇراي ؟

*Onu buraya nasıl davet edelim,
Onu çağırmak üzere kimi gönderelim.*

1620. **oklidis** : (k. a.) Oklidis || ئوقلىدس

4382. takı kolsa cebr-ü muḳabel okı
yéme oklidis ḳapğı yetrü tokı

تىلەسەڭ يەنە سەن ئالگېبرانى ئۇق ،
يەنە ئوقلىدسنىڭ ئىشىگىنى سوق .

*Daha da istersen, cebir ve mukabele oku;
Bir de Oklidis'in kapını da iyice çal.*

1621. **okşa-** : benzemek. [< og] || ئوخشماق

0784. kür arslanḳa okşar bu begler özi
buşursa keser baş ay bilgi yaruḳ

بۇ بەگلەر خۇددى بىر ئارسلان ئۆزى ،
ئەي ئالىم ، غەزەپلەنسە باشنى كېسەر !

*Beyler arslana benzerler;
Hiddetlendirirsen, başını koparırlar, ey parlak bilgili.*

1622. **okşağ** : benzer. [< og] || پەرقىسىز ، ئوخشاش

3720. bir ol bar séziksiz ḳalı ḳançasız
köñülde yıraḳ tutḡu okşağ meñiz

ئۇ بىر ، بار شۈبھىسىز ، قانداق ، قانچىسىز ،
چۈشەنمەك كېرەك دىلدا تەڭ - تۇشسىز .

*O bir ve vardır; şüphesiz, nasılsız ve nicesizdir;
Onu düşünürken, ona bir benzer ve şerik tasavvur etmemelidir.*

1623. **ol** : **o** (+dır, +dir, +dur, +dür) bildirme eki || ئۇلانىما ، تۇر بىلدۈرگۈچى

0998. bu ay toldı aydı söz ornı sır ol

söz ülgı on ol sözlegüsi bir ol

بۇ ئايتولدى ئېيتتى: سۆز ئورنىدىر سر،

سۆز ئون بولسا، سۆزلەشكە لازىمى بىر.

Ay-Toldı cevap verdi: _ söziün yeri sırdır;

Söz ondur, fakat biri söylenmelidir.

1624. ol : o (gösterme sözü) || كۆرسەتمە قوشۇمچىسى

1574. saķındı kör ay toldı erdemleri

ayur ay dirıǵa ol erde eri

شۇئان ئەسلەپ ئايتولدى ئەردەملىرى،

دېدى: ۋاي ئىست، ئىدى ئەرلەر ئەرى.

O zaman Ay-Toldı 'nın faziletlerini hatırladı ve :

Ah yazık, o erler eri idi dedi.

1625. oldur- : oturmak || ئولتۇرماق

4112. özün oldurur erse ornuñ bilin

kişig satğamaǵıl siliglik kılın

ئۆزۈڭ ئولتۇرار بولساڭ ئورنۇڭنى بىل،

سلىق بول، كىشىلەرنى رەنجىتىمىگىل.

Oturduǵun vakit yerini bil; insanları incitme;

Onlara karşı nazikane muamele et.

1626. oldur^uǵ : yer, mekân, mevki || يەر، ماكان، مەۋقە

0647. topık yastadıñ emdi oldurǵuķa

ne oldruǵ yéri bu ma köñlün uķa

قويۇپ توپنى ئۈستىدە ئولتۇردۇڭ سەن،

بۇ توپ ئولتۇرۇر يەرمۇ ئوبدان چۈشەن.

*Otururken, altına bir top koyup, üstüne oturdun;
Böyle bir şeyin üzerine oturulurmu, bir düşün.*

1627. **oldr^um** : kötürüm || پالەچ

3238. telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg
ya közsüz ya oldrum yéme aqsakıg

تۆل، ئاجز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كۆزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق - توکا.

*Bak, burada bir çok yetim, du, aciz,
Kör, kötürüm ve topallar vardır.*

1628. **on** : on (10) || ئون

0759. şükür kılsa ni‘met biri on bolur
biri on bolup kör ewi neñ tolur

شۈكۈر قىلسا نېمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئۆي مالغا تولۇر.

*İnsan şükür ederse, nimetin biri on olur;
Biri on olur ve evi mal ile dolar.*

1629. **oñ** : a) sağ, sağ yan; doğru || ئوڭ، ئوڭ تەرەپ، توغرا

0536. köñül kimni sewse mün erdem bolur
kamuğ tetrüsi oñ kokuızı tolur

كۆڭۈل كىمنى سۆيسە مۇن ئەردەم بولۇر،
تەتۈرى بولۇر ئوڭ، كېسىمۇ تولۇر.

*Gönül kimi severse, onun kusuru fazilet olur;
Bütün ters işleri doğru ve eksikleri tam görünür.*

1630. **oñ** - : solmak, sararmak || سولماق، سارغايماق

4959. kızıl yüz öñi oñdı boldı sarıg
ajun boldı altun öñgi teg arıg

قىزىل يۈز بولدى پەلەكنىڭ سېرىغ ،
جاھان بولدى ئالتۇن رەڭلىك ئېرىغ .

*Gök yüzünü al rengi soldu, sarardı;
Dünyanın her tarafı altın rengini aldı.*

1631. **oñar-** : sağaltmak, düzeltmek, onarmak || ساقايتماق ، تۈزەتمەك ،

0205. sözüg sözledeçi azar hem yazar
uquşluğ eşitse oñarur tüzer

سۆز ئېيتقان كىشىلەر ئازار ، ئالدىرار ،
ئەقىللىق ئىشتىسە تۈزەپ بارار .

*Sözü söyleyen yanılabilir ve şaşırır;
Anlayışlı isterse, bunu düzleltir ve tashih eder.*

1632. **oñay**: Müşteri gezegeni; bk. **erendüz, kara kuş** || يۈلتۈزى (يۈپىتېر) مۇشتەرى

0132. anında basa boldı ikinç oñay
bir ewde qalır on adın iki ay

ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوڭاي ،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي .

*Ondan sonra ikinci olarak Müşteri gelir;
Bir burcda on iki ay kalır.*

1633. **oñay** : yumuşak, yumuşak huylu, munis, kolay ||

ئوڭاي ، مۇلايىم ، سىلىق ، يۇمشاق

0325. amulluğ kerek erke kılkı oñay
örüglük kerek begke tuğsa kün ay

كىشىگە چىداملىق ئېغىرلىق كېرەك ،
كۈن - ئاي تۇغسا بەككە تەمكىنلىك كېرەك .

*Insan sakin ve mülayim tabiatli olmalıdır;
Güneş ve ay doğması için, beye itidal lazımdır.*

1634. **oñdur-** : soldurmak || سولماق ، قۇرۇتماق

5971. yana turdı ança bu oldurdı ya

sarığ tañ ata keldi oñdurdi ya

يەنە تۇردى ، بىرەر ئولتۇردى يا ،

سېرىق تاڭ ئېتىشقا باشلاپ قۇردى يا .

Tekrar kalkıp, bir parça oturdu;

Sarı tan atmağa başladı ve yayını kurdu.

1635. **oñul-** : iyileşmek, düzelmek || ياخشىلانماق ، ساقايماق ، ئوڭلانماق

3874. köñül arzu birle qalı iglese

tilek bulsa oñlur kemi belgölüg

كۆڭۈل ئاغرىسا گەر بىر ئارزۇ بىلەن ،

تىلەگى تېپىلسا ، شۇ شىپا بولار .

Eğer gönül bir şeyi arzular ve bu arzu onda hastalık

derecesine varırsa, o ancak dileğini bulmakla şifa bulur.

1636. **op-** : yutmak || يۇتماق

6403. ne törlüg ne yañlıg kişi qoptı kör

yağız yér olarıg yédi optı kör

نە ياڭلىغ ، نە تۈرلۈك كىشى كەلدى ، كۆر ،

قارا يەر ئۇلارنى يىدى يۇتتى كۆر .

Ne türlü ve ne çeşit insanlar bu dünyaya geldi;

Bak, kara toprak hepsini yedi ve yuttu.

1637. **opra-** : çürümek, yıpranmak, eskimek || يىرتىلماق ، كۈنرىماق ، چۈرىمەك ، ئۇپرىماق

5416. tap erdi yana bu ölümde basa

qara yér qatında ölüp oprasa

بەس ئەردى ئۆلۈمدىن كېيىنلا يانا ،
قارا يەر قېتىدا چىرىمەك مانا .

Ölümden sonra kara toprak altında çürüyüp-dağılmak
Da yeter bir ibarettir.

1638. **opraq** : çürümüş, yıpranmış, eskimiş || چۈرۈك ، ئۇپرىغان ، كونا

3923. halal dünya kazgan özüñni yétür
toður aç yalıñni hem opraq bütür
ئۆزۈڭنى تويۇندۇر ھالال مال تېپىپ ،
يېلىك - ئاچنى تويدۇر ، كىيىملەر بېرىپ .

Helal dünya malı kazan, kendine sarfet;
Açlar doyur ve çıplakları giydir.

1639. **oprı** : çukur, dere, vadi [obruk] || وادی ، دەريا ، ئويمان ، ئازگال

0021. törüttüñ tümen miñ bu sansız tirig
yazı tağ teñiz kötki oprı yirig
ياراتتىڭ تۈمەن مىڭ تىرىك ، ساناقسىز ،
قۇرۇقلۇق ، چوقۇر ، تاغ ، دالا ، دۆڭ ، دېڭىز .

Bu sayısız, yüz binlerce canlıyı, ova, dağ,
Deniz, tepe ve çukurları sen yarattın.

1640. **or-** : biçmek, kesmek || كەسىمەك ، ئورماق

1393. tarıglağ erür dünya ilig kıtı
tarısa orar er tirilgü oti
جاھان بىر تېرىلغۇ ، ئەي ئېلىگ قۇتى ،
تېرىسا ئورار ئەر تىرىكلىك ئوتى .

Ey devletli hükümdar, dünya bir tarladır;
Insan bu tarlayı ekerse, hayat ekinini biçer.

1641. **ordu** : saray, şehir || شەھەر ، ساراي ، ئوردا

1594. negü tér eşitgil uç ordu begi

bilip sözlemiş sözke yetrüp ögi

نە دەيدۇ ئۆچ ئوردۇ بېگى ئاڭلىغىل ،

بىلىپ سۆزلىمىش سۆز ، ئىشلىتىپ ئەقىل .

Sözü bilerek ve anlayarak söylemiş olan

Uç-Ordu beyi ne der, dinle.

1642. **orna-** : yerleşmek || ئورۇنلاشماق

5738. seniñ ornuñka bir isiz ornağay

boğunuğ ulıtğay bir inç ıdmağay

ئورنىڭغا سېنىڭ بىر يامان ئورنىڭى ،

خەلقنى ئېزەر ، ھېچ ھوزۇر قالمىغاي .

Senin yerine bir kötüsü geçer ve hiç kimseye rahat

Ve huzur yüzü göstermez.

1643. **ortu** : orta, orta halli; bk. **otra** || ئورتۇرا ، ئوتتۇرا ھال

5562. bularda basası kör ortu kişi

bu ortu kılumaz bu baylar işi

كېلۇر ئۇلاردىن سوڭا ئورتا كىشى ،

بۇلار قىلمايدۇ ئۇ بايلار ئىشى .

Bunlardan sonra orta halli insanlar gelir;

Orta halliler zenginlerin yaptıklarını yapamazlar.

1644. **ortuq** : ortak || ئورتاق

2997. muñar meñzer emdi tapuğçı kişi

begi birle ortuq saķışlığ işi

شۇڭا ئوخشار ئەمدى خىزمەتچى كىشى ،

بېگى بىرلە ئورتاق ھېسابلىق ئىشى .

İşte bunun gibi, hizmetkarın işi de

Beyi ile ortak hesaba bağlıdır.

1645. **oru** : zindan || تۇرۇمە ، زىندان

5549. isizig ya çoğda oruda gerek

yorık bolsa eşgü aya sarıp yürek

يامانغا يا زەنجىر يا زىندان كېرەك ،

تا ياخشى بولسۇن ئەرەك ، ئى داۋا يۈرەك .

İyinin serbest dolaşabilmesi için, kötünün ya zincirde veya

Zindanda olması lazımdır, ey metin yürek.

1646. **orun** : yer, mekân, mevki || مەۋقە ، يەر ، ماكان ، ئورۇن

0019. orun ol törütti orun yok añar

anıñsız orun yok bütün bol muñar

ئورۇن ئۆل ياراتتى ، ئورۇن يوق ئاڭا ،

ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق ، ئىشەنگىن بۇڭا .

Yeri o yarattı, onun için yer bahis mevzuu değildir;

Şunu bil ki, onsuz da yer yoktur.

1647. **orunç** : rüşvet || پارا

2443. orunç ol buzıqlı oñulmış işig

orunç yég kıtur ol bütürmiş işig

ئوڭۇشلۇق ھەر ئىشنى بۇزار بۇ پارا ،

پىششىق ئاشنىمۇ خام قىلار بۇ پارا .

Yoluna girmiş işi bozan rüşvettir;

Olgunlaşan işi çiğ bırakan da rüşvettir.

1648. **orunçaq** : emanet || ئامانەت

3781. orunçaq turur bu sevüg can revan

orunçaq yana bir kötürmez bu can

ئامانەت، كېتۈچى سۆيۈملۈك بۇ جان،
بۆلەككە قويۇلماس ئامانەت ھامان.

*Bu gidecek olan sevgili can emanettir;
Emanet olan bir şey başkasına emanet olarak bırakılamaz.*

1649. **or^ut** : kuru || قۇرۇق

5639. saçım boldı suñķur tüsi teg şeşüt
saķal boldı yazķı kelef teg orut
چېچىم بولدى شۇڭقار تۈسدەك ئالا،
ساقلىم كۈزدىكى ئوتتەك بولدىلا.

*Saçım, sungur rengi gibi, kır oldu;
Sakalım yazdan kalmış kuru ota döndü.*

1650. **os^uġ** : karşılık, istifade, yararlanma [as-^lg] || پايدىلانماق بەدەل، پايدا،

2994. ay élig tapuġçı bile beg meşel
satıġçı osuġluġ bolur çın tükel
بەگ بىرلە خىزمەتچى مسالى ھامان،
ساتۇچى - ئالۇچى كەبىدۇر، ئەي خان.

*Ey hukumdar, hizmetkar ile bey arasındaki münasibet,
gerçekten, tam bir alıcı-satıcı münasibeti gibidir.*

1651. **ot** : ateş, duman || ئوت، ئاتەش

0143. üçü ot üçü suw üçü boldı yél
üçü boldı toprak ajun boldı él
ئۈچى سۇ، ئۈچى يەل، ئۈچى بولدى ئوت،
ئۈچى تۇپراق بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇد.

*Bunların üçü- ateş, üçü-su, üçü-yel, ve üçü-topraktır;
Bunlardan dünya be memleketler meydana gelir.*

1652. **ot** : ilaç, çare; zehir || چاره ، زههەر ، دورا

1199. ölümke asıg kıldı erse ot em

otaçı turu ƙalgay erdi ulam

ئۆلۈمگە پايدا قىلسا ئەردى ئوت - ئەم ،

قاتتى تۇپلار تىرىك مەڭگۈ ھەم .

Ölüme karşı ilaç ve deva fayda etse idi,

Tabipler ebediyen hayatta kalırlardı.

1653. **ot** : ot || ئوت - چۆپ ، گىياھ

5600. könilik üçün kök adaƙın-turur

yayılmaz üçün yerde ot yém önür

دۇرۇسلۇق ئۈچۈن كۆك ئاياقتا تۇرۇر ،

تەۋرەمەس ئۈچۈن يەردە ئوت - چۆپ ئۈنۈر .

Doğruluk yüzünden gök ayakta durur;

Yer sabit olduğu için, üzerinde ot ve ekin biter.

1654. **ota** - : tedavi etmek || داۋالىماق

0158. yorı ay biligsiz igiñni ota

biligsiz otın sen ay bilge ƙuda

كېسەلنى داۋالات ، بار ، ئەي بىلىمگەن ،

ئەي ئالىم نادانغا داۋا ئەيلە سەن .

Ey bilgisiz, git, hastalığını tedavi ettir;

Ey mes 'ud alim, bilgisizliğin ilacını sen söyle.

1655. **otaçı** : hekim || تېۋىپ ، ھېكىم

2109. ƙişi iglese ot otaçı bérür

otaçı igiñe otın kim ƙılur

ھېكىم دورا بېرەر بىر كىم ئاغرىسا ،

قىلۇر كىم داۋا ھېكىم ئاغرىسا ؟

*İnsan hastalanırsa tabip bunun ilacını verir;
Eğer tabip hastalanırsa, onu kim tedavi eder.*

1656. **otag** : otağ, çadır || چىدىر

4139. tegir erse hıl ya saña on otag

elig yazgu malın kılıç tutğu yağ

ساغا خەيل، ئون ئوتاغ قالسا تېگىپ،

قىلىچ، يانى قولغا ئال، مال تارتىپ.

*Sana takım veya on-otag rütbesi teveccüh ederse,
Malını dağıtıp, kılıç ve yaya sarılmalısın.*

1657. **otat-** : tedavi ettirmek || داۋالاتماق

4253. tepizlik ig ol bir otatgu uzun

yemişi anı yer sizar bu özün

ھەسەت بىر كېسەلدۇر، داۋاسى ئۇزاق،

ئۆزىنى - ئۆزى يەپ، سىزەر ئۇ ئاداق.

*Çekememek bir hastalıktır ve uzun bir tedaviye muhtacdır;
Onun yediği kendisini yer ve o kendi-kendisini eritir.*

1658. **otun** : değersiz, alçak, küstah || خار، قەدىرسىز، نادان، پەس

0341. yana bir arıgsız bu kılkı otun

kişiler ewinde bu koprur tütün

ئېرىغسىز قىلىقنىڭ بىرى قوپاللىق،

قىلۇر ئۇ كىشىلەر ئۆيىن توزانلىق.

*Yakışıksız hallerden biri de kaba tabiatli olmaktır;
Böyle adam başkalarının evinde tozu-dumana katar.*

1659. **otunluk** : alçaklık, küstahlık || پەسكەشلىك، نادانلىق، خارلىق

1155. otunluk bile kıldım isiz üküş

tüzünlük bile sen keçür ay küsüş

بولۇپ گۇستاخ، ئەتتىم يامانلىق تولا،
كەچۈر رەھىمىڭ بىرلە سەن ئەي ئىلاھ!

*Küstahlıkla bir çok kötülükler yaptım; ey aziz olan rabbim,
Sen beni rahmet ve şefkatin ile af ve mağfiret et.*

1660. **otuz** : otuz (30) || ئوتتۇز

0368. otuz yığmışın yandru aldı elig
negü kılğay altmış tegürse elig
ئوتتۇز يىققاننى ئالدى ئەللىك مانا،
قولن ئۇرسا ئاتمىش نە قىلغاي تاڭا.

*Onun topladığını elli geri aldı,
altmış elini değdirirse, ne yapacağım.*

1661. **ov-** : oğuşturmak, ufalamak || ئۇۋۇلىماق، مۇجۇماق

3755. ay ilig bu dört hacetim kıl reva
saña tapnayın men elig yüz ova
بۇ تۆت ھاجىتىم، خان، راۋا قىل ماڭا،
ئويۇپ يۈز - قولۇڭ، خىزمەت ئەيلەي ساڭا.

*Ey hükümdar, şu dört hacetimi yerine getir;
Ben de el ve yüz öperek, sana kulluk edeyim.*

1662. **oy** : oyuk, çukur || ئويۇق، چوقۇر، ئازگال

4721. baқа körgil emdi yağız yér koyı
ne yañlıg kişi kirdi tolmaز oyı
قاراپ كۆرگىن ئەمدى قوڭۇر يەر تۈۋى،
نە ياڭلىغ كىشى كىردى، تولماس ئۆيى.

*Dikkat et, imdi bu kara toprak altına ne çeşit insanlar girmiştir;
Onun çukuru hala dolmamıştır.*

1663. **oyna-** : oynamak || ئوينىماق

*Ey bilgili adam, kaç defa gördüm;
Kötülerin işi hiç bir zaman ileri gidemedi.*

1667. **oza** : önce, evvel || دەسلەپتە ، بۇرۇن ، ئىلگىرى

1475. negü tér eşitgil ögi yetmiş er
ölümüg ölürde oza ukmış er

نە دەر، ئاڭلا، ئەقلى تولۇپ يەتكەن ئەر،
ئۆلۈمنى ئۆلۈشتىن بۇرۇن بىلگەن ئەر.

*Akılı eren ve ölümü, ölmeden önce,
Anlamış olan insan ne der, dinle.*

1668. **oz^uk** : üstün || ئۈستۈن

2635. çögenke keç erse atar erse ok
yéme kuşçı awçı ajunda ozuk

ئۇ بىلسۇن چەۋگەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

*Cirit oyununda mahir olmalı ve ok atmasını iyi bilmeli;
Kuşçuluk ve avcılıkta da başkalarına üstün gelmelidir.*

1669. **oz^un** : çok konuşma, gevezelik || كۆتكۈت، تولا گەپ قىلىدىغان

4213. ozundın kıpar ol ajun bulğakı
ozunçı başın kes ay ersig akı

جاھان پىتىنىنى تېرەر پىتىنچى،
ئۇنىڭ سەن بېشىن كەس، ئايا مەرت، سېخى.

*Dünya karşılığı iftiradan kopar;
Ey merd cömert, müfterinin başını kes.*

1670. **oz^unçı** : iftira eden, müfteri, söz taşıyan, geveze, boşboğaz ||

پىتنە تارقاقچۇچى، تۆھمەتخور، گەپ توشۇيدىغان، ئاغزى بوش

4212. ozunçı kişike katılma yıra

ozunçı tilinde küyer ot köre

قوشۇلما پىتنخورغا، بارما يېقىن،

ئۇنىڭكىم، تىلدىن چىقار ئوت چېقىن.

Müfterilere katılma, onlardan uzak dur;

Müfterinin dilinde yanar ateş vardır.

Ö

1671. ö - : düşünmek, düşündükten sonra anlamak ||

ئويلانىماق، پىكىر يۈرگۈزمەك، چۈشەنمەك

3848. negü erdi sözler tilin sözlemiş

maña aygıl emdi eşitmiş ömiş

تىلى بىرلە نېمە سۆز ئېيتتى قېنى،

ماڭا ئېيت ئىشتىكەن، چۈشەنگىنى.

Ağızdan söylediği sözleri nedir;

İşittiklerini ve düşündüklerini şimdi bana söyle.

1672. öç - : öç, kin, intikam || ئۆچ، قىساس، ئىنتىقام

3428. köñülde kiterse kör öç keklerin

tilinde yorıtسا köñülde barın

كۆڭۈلدىن چىقارۇر ئۆچ - كەڭ كىرىنى،

تىلىدا ئېيتار ئۇ دىلدا بېرىنى.

Öç ve kibiri gönülden atmalı,

gönlünde ne varsa, dilinde de o olmalıdır.

1673. öç- : gitmek, sönmek, yatışmak || ئۆچمەك، تۈگىمەك، يوقالماق

5324. beğüklük uluğluk bu keçgü-turur

bu devlet otı barça öçgü-turur

بۈيۈكلۈك، ئۇلۇغلۇق ھامانە ئۆتەر،

بۇ دۆلەت ئۆتمۈ ھېچ قالماي ئۆچەر.

Büyükülü ve ululuk, bunlar geçicidir;

Bu saadet ateşi bir gün söner.

1674. **öçe** - : yatışmak, sukun bulmak, öç, kin bağlamak ||

ئۆچمەك، بېسىتماق، ئۆچ، ئۆچەكەشمەك

4651. boğuz öwkesi bolsa yawlağ bolur

öçep kek sürer ölse ötrü kalur

بولۇر بەك يامان گال - بوغۇز رەنجىگى،

قالۇر ئۆلگۈچىلىك ئۆچى ھەم كېكى.

Boğaz meselesinden doğan öfke çok fena bir şeydir;

Insan ölünceye kadar kin ve intikam besler.

1675. **öçeş** - : yarış etmek || زىتلاشماق، ئۆچەكەشمەك

4086. öçeşme bu begler bile sen bolup

sözün sözlemegil meger keç körüp

بۇ بەگلەر بىلەن سەن ئۆچەشمە تۇتۇپ،

يامان سۆزلىمە، سۆزلە ياخشى كۆرۈپ.

Sen hiç bir vakit bu beyler ile rekabete kalkışma;Iyice düşünmeden,

ancak onların kullanmağa salahiyetli oldukları sözleri söyleme.

1676. **öçük** - : sönmek, soluğu kesilmek || ئۆچمەك، نەپسى كېسىلمەك

3951. uçup bardı azraq oğundı yana

öçükmiş kömür teg karanıku tüne

يۈمۈپ كۆز بىر ئازلا، ئويغاندى يانا،

كۆيۈپ ئۆچكەن كۆمۈردەك قارا تۈن مانا.

*Bir az uyuya kaldı, tekrar uyandı;
Gece, sönmüş kömür gibi, karanlık idi.*

1677. **öçür** - : söndürmek || ئۆچۈرمەك

3608. tişi şuhbeti me bu erlik otın
öçürmek üçün ol birer sa‘atın

خۇتۇن سۆھبىتى ئۇ بۇ ئەرلىك ئوتىن،
ئۆچۈرمەك ئۈچۈندۇر، بىرەر سائەتتىن.

*Kadın ile bulunmak da ancak bazı
anlarda erkeklik ateşini söndürmek içindir.*

1678. **ög** : akıl, anlayış || ئەقىل، ئىدراك، ئاڭ

0025. aya birke bütmiş tiliñ birle ög
köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög

ئايا ھەققە پۈتكەن. ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يۈرۈتمە ئەقىل

*Ey Tanrının birliğine inanmış olan, onu dilin ile ög;
Gönülün tereddütsüz inandı ise, aklını işe karıştırma;*

1679. **ög** - : övmek, medhetmek || ئالقىشلىماق، ماختىماق، مەدھىيلىمەك

3519. negü teg öger sen bu dünya maña
anıñ ‘aybını men ayayın saña

جاھاننى نىچۈكىم ماختارسەن ماڭا،
ئۇنىڭ ئەيىبىنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

*Bu dünyayı sen bana nasıl öğersin;
Onun kusurlarını gönlün fazilet gibi kabul etmiş.*

1680. **ögdi** : akıl, senâ || ئەلقىش، مەدھىيە، ماختاش، ھەمدۇ - سەنا

3100. boğun tillerinde negü söz yorır
söküşmü telimrek ya ögdi kelir

خەلقنىڭ تىلىدە نېمە سۆز يۈرۈر،

سۆكۈش كۆپمۇ ياكى ماختاش كۆپ ئېرۇر؟

Halk arasında ne gibi sözler dolaşıyor,

Öğenlerimi daha çok, yoksa, zammedenlerimi.

1681. **ögdil** - : övülmek, medhedilmek || ماختالمىق ، مەدھىيەلەنمەك

0177. til asğı telim bar yası ma üküş

ara ögdilür til ara miñ söküş

بۇ تىل پايدىسى كۆپ، زىيانمۇ تولا،

ئارا ماختىلۇر، مىڭ سۆكۈلۈر ئارا.

Dilin faydası çok olduğu gibi, zararı da çoktur;

Dil bazen öğülür, bazen de çok söğülür.

1682. **ögdülmiş** : (k. a.) Ögdülmüş || ئۆگدۈلمىش

1770. uru bardı ögdülmiş edgü törü

ağrladı tegme kişisin körü

بۇ ئۆگدۈلمىش ئورناتتى ياخشى قانۇن،

قاراپ ھۆرمەت ئەتتى كىشىسىنى پۈتۈن.

Ögdülmiş iyi kanunlar vaz etmete devam etti;

Her kesi, derecesine göre, taltif etti.

1683. **öggüçi** : öğücü, oğen || ماختىغۇچى

2148. sewinçi az ol körse қаdğu üküş

az ol öggüçisi telimrek söküş

سۆيۈنچى ئاز ئېرۇر، قايغۇسى تولا،

ماختاۋچى ئاز بولۇر، سۆكۈچى تولا.

Dikkat edersen, sevinci az, kaygısı çoktur;

Öğeni az, fakat söğeni daha çoktur.

1684. **öğl-** : öğütmek || ئۆگۈتمەك

6009. yıl ülgı yay erse tüşegli yégit

sarığ al tüşese ya kürküm ögit

گەر ئولسا پەسلى ياز، چۈش كۆرسە يىگىت،

چۈشسە سېرىق، ھال كۆرگۈم ئوگىت

*Yılın mevsimi yaz ve rüya gören delikanlı ise, rüyasında sarı,
penbe renklere safran veya öğütülmüş bir şey görürse.*

1685. **öğlen-** : öğrenmek, akli başına gelmek || ئۆگەنمەك، ئەقلىگە كەلمەك، ئويغانماق

1819. küniñe neñeñür turu öglenür

negüni tilese bilür öglenür

ئۆسەر كۈنىمۈ - كۈن، ئەقلى كامىللىنىدۇ،

نېمىكى خالسا شۇنى ئۆگىنىدۇ.

*O günden güne gelişir, gittikçe akli tekamül eder
Ve her istediğini öğrenir, bilir.*

1686. **öğren-** : öğrenmek || ئۆگەنمەك

1680. biligsiz tuğar ol turu öglenür

bilig bilse ötrü kamuğ iş unar

بىلىمسىز تۇغۇلار، يۈرۈپ ئۆگىنىدۇ،

بىلىم بىلسە ئىشلار ئۇتۇغلۇق بولۇر.

*Insan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir;
Bilgi sahibi olunca, her işinde muvaffak olur.*

1687. **öğret-** : öğretmek || ئۆگەتمەك

1489. körü ıdma öğretgil erdem bilig

bilig erdemin bulsu ilke elig

قاراپ تۇر، ئۆگەت ئاگا ئەردەم، بىلىك،

بىلىم پەزىلەت بولسا ئەلگە يىتىك.

*Gözden uzak bulundurma, ona fazilet ve bilgi öğret;
Bilgi ve fazilet ile memlekette mevki sahibi olsun.*

1688. **öğret'ig** : terbiye || تەربىيە ، تەلىم

0883. qarında törümiş kılınç öğretig
yağız yér qatında kiter ay tetig

قورساقتا تۆرەلمىش خۇلقى ، ئەي چېۋەر ،
قوڭۇر يەر قېتىغا كىرگەندە تۈگەر .

*Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak
Altında insanı terkedip gider; ey zeki insan.*

1689. **ögünç** : övünç, övünme || ماختىنىش ، مەدھىيە

2292. uwutқа bolup qorqlıq alplıq kılur
ögünçe bolup er özin öldürür

قورققاقمۇ ئۆيۈلۈپ باتۇرلۇق قىلۇر ،
ماختىلىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈر .

*Korkak kimse dahi haysiyetini korumak için kahramanlık gösterir;
Öğülmesi için insan kendisini ölüme atar.*

1690. **ögüz**: ırmak, derya [< ügüz < ögs+üs < oxus] || دەريا ، ئېقىن

0993. biri til-turur kör birisi boğuz
bu iki basa tutsa asğı ögüz

برى تىل ، ئۇ بىرسى بوغۇز - گال ئېرۇر ،
ئەگەر تۇتسا چىڭ ، نەپى دەريا بولۇر .

*Bunlardan biri dildir, biri boğazdır;
Insna bu ikisine hakim olursa, çok fayda görür.*

1691. **ök** : (kuvvetlendirme edatı) , kendi; bk. **ok** : || تەكىت ئۆلانمىسى ، ئۆزى

1158. bir ök oğlu erdi bu ay toldınıñ

kiçig erdi yaşı uş ol oğlınıñ

بار ئەردى بىر ئوغللا ئايتولدىنىڭ،

كىچىك ئىدى ياشى ئاشۇ ئوغلنىڭ.

Bu Ay-Toldı'nın bir tek oğlu vardı

Bu çocuğun yaşı henüz küçük idi.

1692. **öktem** : zalim, pervasız || زالم ، ئۆكتەم

0672. maña aygıl emdi ne ol erdemiñ

beğük sözledi söz bu öktem tiliñ

ماڭ ئېيتتىن ئەمدى نەدۇر ئەردىمىڭ.

يوغان سۆزنى قىلدى بۇ ئۆكتەم تىلىڭ.

Şimdi bana söyle, senin meziyetin nedir;

Bu pervasız dilin büyük sözler söyledi.

1693. **ökün-**: pişman olmak || پۇشايماق قىلماق

1143. üküş neñke toğmaz közi suķ kişi

ecel tutsa öknür itümez işi

تولا مالغا تويماس كۆزى ئاچ كىشى،

ئەجەل تۇتسا ئۆكۈنۈر، يۈرۈشمەس ئىشى.

Çok mal aç gözlüyü doyurmaz;

Ecel gelince, pişman olur, fakat artık işini yoluna koyamaz.

1694. **ökünç** : pişmanlık || پۇشايماق ، ئەپسۇسلىنىش

1364. ulır-men ökünüp asıg yok ökünç

içim rahmetinde adın yok umunç

ئۆلەرمەن ئۆكۈنۈپ پايدىسىز، ئىست،

ئىگەم رەھىمىتىدىن بۆلەك يوق ئۆمۈت.

Pişmanlık içinde feryad ediyorum, fakat pişmalık fayda vermiyor;

Rabbin rahmetinden başka bir ümidim kalmadı.

1695. **ökü**ndür- : pişman ettirmek || پۇشايمان قىلدۇرماق

3879. tilin sözlemese söz asğı telim

ökündürdi sözlep méni bu tilim

بۇ تىل سۆز قىلمىسا، ئۇنىڭ نەپىنى كۆپ،

ئۆكۈندۈردى تىل مېنى سۆزلەپ قويۇپ.

Sözü söylememenin faydası çoktur;

Bu dilim beni söylemekle pişman etti.

1696. **öl** : ıslak, yaş, nem || ھۆل، نەم

4626. ıruğ tımlıg artsa isig öl anut

bu iki añar kılğa ewre yanut

قۇرۇق سوغۇق ئاشسا، ھۆل ئىسسىقنى تاپ،

بولۇپ بۇ ئىككىسى ئۇنىڭغا جاۋاپ.

Kuruluk ve soğukluk fazlalaşırca, sıcak ve yaş şeyleri hazır tut;

Bu ikisi onlara karşı koyar.

1697. **öl** - : ölmek || ئۆلمەك، قازا قىلماق

0157. biligsiz kişi barça iglig bolur

igig emlemese kişi terk ölür

بىلىمسىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،

داۋالانمىسا ئۇ تىرىكلا ئۆلۈر.

Bilgisiz insna hep hastalıklı olur;

Hastalık tedavi edilemezse, isan çabuk ölür.

1698. **öldür**- : öldürmek || ئۆلتۈرمەك

2383. çerig körse alp er kür arslan bolur

sekirtür ya öldürür ya urşu ölür

چېرىك كۆرسە باتۇر بولۇر ئارسلان،

قىلۇر ياۋىنى يوق، يا بېرۇر ئۆزى جان.

*Kahraman yiğit asker görünce, arslan kesilir;
Seyirtir, ya öldürür veya vuruşacak ölür.*

1699. **ölgüçi** : ölücü, fani || ئۆلگۈچى

1145. sewinçlerke awnıp üküş külgüçi
sığıtka anuğu aya ölgüçi

سۆيۈنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۈلگۈچى ،
يىغىغا تەييار ئول ، ئايا ئۆلگۈچى .

*Ey fani insane, daima sevinç içinde avunup-gülen
Kimseler ağlamalara hazır olmalıdırlar.*

1700. **öli** - : ıslanmak || ھۆل بولماق ، نەملەشمەك

1408. açığ suw teg ol kör bu dünya neñi
neçe içse kanmaz ölmez eñi

گويا بىر تۈزلۈك سۇ بۇ دۇنيا مېلى ،
كشى قانماس ئىچىپ ، نەم بولماس تلى .

*Bu dünya malı acı su gibidir;
Insane ne kadar içerse-içsin, kanmaz; onun dili bile ıslanmaz.*

1701. **ölüg** : ölü || ئۆلۈك

1860. maña tegmedi bir seniñdin ülüg
seniñsiz kişi köñli boldı ölüg

سېنىڭدىن ماڭا بىر ئۆلۈش تەگمىدى ،
كشى كۆڭلى سەنسز ھايات بولمىدى .

*Bana senden bir parça nasip olmadı;
Sensiz insanın gönülü ölü sayılır.*

1702. **ölüm** : ölüm || ئۆلۈم

1180. itiglig sarayıg buzuğlı ölüm

kamuğ yumğılarığ saçığlı ölüm

زىننەتلىك سارايلارنى بۇزغان ئۆلۈم ،

پۈتۈن جەم بولغاننى چاچقان ئۆلۈم .

Süslü be mamur sarayları viraneye çeviren ölümdür;

Bütün cemiyetleri darma-dağan eden ölümdür.

1703. **ölütçi** : öldürücü, katil, cellat || جاللات ، ئۆلتۈرگۈچى ، قاتىل

1737. kayu oğrı tevlig қарақчы қунуқ

kayusı basımçı ölütcı kırık

برى ئوغرى ، مەككەر ، ئالدامچى ، قاتىل ،

برى باسمىچى ، قاراقچى ، قىرغىنچى ، بىل .

Kimi hırsız, sahtekar, yan-kesici, dolandırıcı;

Kimi zalim olur, kimi öldürücü ve yıkıcı olur.

1704. **ön** : ön [< *ön-ig < *ön-] || ئاۋۋال ، ئالدى ،

B0060. melikniñ öñinde oqımış munı

bu tawğaç қара буғра һанлар һанı

ھۇزۇرىدا خاننىڭ ئوقۇغان بۇنى ،

ئۇ تاۋغاچ قارا بۇغراخانلار خانى .

Bu hanlar hanı, Tavgaç Kara Buğra Han'ın

huzurunda eserini okumuştur.

1705. **ön** : renk || رەڭگى ، چىرايى ||

5669. ajun kırtışı boldı altun öñi

yaşık za‘feran kıldı yakut öñi

جاھان يۈزى ئالتۇن رەڭگى ،

قۇياش زەپىران قىلدى ياقۇت ئوڭىنى .

Dünya yüzü altın rengine girdi;

Güneş yakut rengini safrana çevirdi.

1706. **öñ-** : kasdetmek || قەست قىلماق ، قەستلىمەك

4265. yağı bolsa işiñ öñer canıña

ya tirmiş yumıtmış anuq malıña

ئەشەك بولسا دۈشمەن جانغا قەست قىلۇر ،

ۋە يا توپىلغان نەق مېلىگىنى ئالۇر .

Eğer arkadaşın sana düşman olursa, o senin canına

Yahut toplayıp biriktirdiğin malına kasdeder.

1707. **öñdi** : kanun; âdet; bk. **öñdü** || قانۇن ، تەرتىپ ، ئادەت

1459. isiz öñdi urma ay ilçi бүгү

isiz bolsa bolmaz ajunuğ yégü

يامان تەرتىپ ئورناتما ، ئەي بەگ ھېكىم ،

يامان بولسا قانۇن ، بولالماي ھاكىم .

Ey hakim devlet adamı, kötü teamül koyma;

Kötü kanunlarla dünyaya hüküm edilmez.

1708. **öñdü** : kanun; âdet; bk. **öñdi** || قانۇن ، تەرتىپ ، ئادەت

3077. bu yañlıg-turur bu ajun öñdüsü

yayıg dünya devlet çawıkar küsi

جاھان قانۇنىكىم شۇ ياڭلىغ ئېرۇر ،

ۋاپاسىز جاھان ، دۆلەت ئاتى شۇدۇر .

Dünyanın adeti böyledir;

Dönek dünya ve devletin adı böyle çıkmıştır.

1709. **öñdün** : önden, önceden || ئالدىدىن ، بالدۇر ،

0045. başı erdi öñdün kamuğ başçıka

kéđin boldı tamğa kamuğ sawçıka

بۇرۇندىن ئىدى باش پۈتۈن باشچىغا ،

كېيىن بولدى تامغا پۈتۈن ساۋچىغا .

*O bütün rehberlerin önünde baş idi;
Sonra da bütün resullerin hatemi oldu.*

1710. **öñi** : başka, başkası || باشقا، باشقىسى

0311. yıparlı biligli teñi bir yañı

tutup kizlese bolmaz özde öñi

ئېپار بىرلە بىلىم كېتەر ئوخشىشىپ،

تۇتۇپ بولماس ئۇنى ئۆزدە يۇشۇرۇپ.

*Misk ve bilgi birbirine benzer;
Insane bunları yanında gizli tutamaz.*

1711. **öp-** : öpmek || سۆيىمەك

0939. yér öpti kör ay toldı turdı örü

ayur ay ıduķ kut ay eğgü törü

يەر ئۆپتى ئايتولدى، تىك تۇردى شۇئان،

دېدى: ئەي ياخشى قانۇن، ساھىپقېران.

*Ay-Toldı yer öptü, ayağa kalktı ve: _
Ey aziz ikbal, ey iyi kanun _dedi-*

1712. **ör-** : örmek, bağlanmak || ئۆرمەك، باغلانماق

1311. kayu işte bolsa yorıķ utru tut

yorıķ utru tutsa saña örge kut

ھەر ئىشتا شىرىن تىل بولۇش يولىن تۇت،

تىلىڭ بولسا شىرىن، كېلۇر ساڭا قۇت.

*Hangi işi olursa olsun, sen onu tatlı dille karşıla;
Her işte tatlı dil kullanırsan, saadet sana bağlanır.*

1713. **ördek** : ördek [$< *ür$, krş. $*ür+üñ$ 'ak'] || ئۆردەك

6368. kuşuñ awlamasa bir ördek yas ol

ıtu qoğsa awın yası bir as ol

قۇشۇڭ ئوۋلىمىسا ، بىر ئۆردەك زەرەر ،
ئىتتىڭ ئاۋلىمىسا ، بىر سەۋسەر كېتەر .

*Kuşun avlamazsa, bunun zararı bir ördektir;
Köpeğin avını bırakırsa, zararı nihayet bir kakımdır.*

1714. **örk** : köstek, ayak bağı || چۇلۇۋۇر ، ئاياق بېغى

1988. örüglük amulluk bolur begke körk
bu beglik işiñe bu ol bağı örk

بېسىقلىق ، سەۋىلىك بەگنىڭ كۆرىكىدۇر ،
بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۇلۇۋۇر بولۇر .

*Sabır ve sükunet bey için bir ziynettir;
Bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir.*

1715. **örkle-** : bağlamak || باغلىماق ، چۇلۇۋۇر بېكىتمەك

2793. közin keç küdezse tilin beklese
uquş birle arzu havağ örklese

كۆزىنى كۆزەتپ ، تىلىن ساقلىسۇن ،
ھەۋەسىنى ئەقىل بىرلە تىزگىنلىسۇن .

*Gözünü iyi gözetmeli ve dilini muhafaza etmeli;
Akli ile arzu ve heveslerine egem vurmalıdır.*

1716. **örle -** : yükselmek, belirmek, çıkmak. [ör-ü+le-] ||

ئۆرلىمەك ، كۆتۈرۈلمەك ، يۈكسەلمەك

3836. yaşık yérke yandı yüzün kızledi
kalık meñzi kiş teg bolup örledi

قۇياش يەرگە ياندى ، يوشۇردى يۈزى ،
پۈركەندى قامغا پەلەكنىڭ مەڭزى .

*Güneş yere indi, yüzünü gizledi;
Gök yüzü parlak bir samur kürke büründü.*

1717. **örte-** : yakmak || ئۆرتەلمەك ، يانماق ، كۆيەك ، ئۆرتەلمەك

2656. qarınka süçig kirse çıkarır sözüg

bu çıkmış söz ök yandru örter özüg

قېرىنغا كىرسە مەي ، چىقارۇ سۆزۈك ،

بۇ چىققان سۆزۈڭدىن كۆيەرسەن ئۆزۈك .

Şarap mideye girerse, sözü dışarı çıkarır;

Bu çıkan söz de tekrar kendisini yakar.

1718. **örü -** : yüksek, dik; üst || ئۆست ، تەك ، يۇقىرى ، ئېگىز ، ئۆرە ، ئۆرە:

0103. ajuin inçe tegdi tüzüldi törü

törü birle atın kopurdı örü

تۈزەلدى قانۇن ۋە تىنچلاندى جاھان ،

قازاندى نام ئۈستۈن قانۇن بىلە خان .

Dünya asayışe kavuştu ve nizam kuruldu;

O adını kanunla yükseltti.

1719. **örüg** : konak yeri, menzil || مەنزىل ، ئۆتەك ، قونالغۇ ، ئۆرۈم

1386. apa oğlanı körse arkış sanı

örüg turğu bolmaz örügler xanı

كارۋانغا ئوخشار بۇ ئادەم ئوغلانى ،

تۇرالمايدۇ مەنزىلدە ، مەنزىل قېنى ؟

İnsan oğlu, bakarsan, bir kervana benzer,

Konak yerinde devamlı kalınmaz, menziller nerede?

1720. **örüg** : örgü || ئۆرۈلگەن ، ئۆرۈم ، ئۆرۈلگەن

5825. yaşık yazdı bolğay örüglüg saçı

tiyiñ kiş öñi tuttı dünya içi

قۇياش يەشتى بولغاي ئۆرۈگلۈك چېچى ،

قاما ، قۇندۇز رەك ئادى دۇنيا ئىچى .

*Güneş örülmüş saçını çözmüş olacak,
Dünya içi sincip ve samur rengine büründü.*

1721. **örüg:** sakın, sabırlı || سەۋرچان ، تەمكىن

1852. örüg hem silig ol ne kılkı amul

kamuğ teprenürke bağırsak köñül

سەۋرلىك ، سىلىق ، خۇلقى يوشاق ھامان ،

دېلى ھەممە جانلىق ئۈچۈن مېھرىبان .

*Halim, selim ve sakın tabiatlidir;
O bütün canlılar için şefkat dolu bir gönüldür.*

1722. **örüglük :** sükûnet, itidal || سەۋرچانلىق ، تەمكىنلىك ، ئېغىر - بېسىقلىق

1988. örüglük amulluk bolur begke körk

bu beglik işiñe bu ol bağı örk

بېسىقلىق ، سەۋرلىك بەگنىڭ كۆرىكىدۇر ،

بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۈلۈۈر بولۇر .

*Sabır ve sükûnet bey için bir ziynettir;
Bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir.*

1723. **örüm :** örülmüş, çul || ئۆرۈم ، تاغار

4768. şekerde tatıglıg kavuk yür maña

çuz ol bu örüm ton ağılar teñi

كېپەك كۆپ لەززەتلىك شەكەردىن ماڭا ،

بۇ ئاق تون باسار ئۇ يېپەك ئورنىنى .

*Kepek yemeği, benim için, şekerden daha tatlıdır;
Bu beyaz elbise, sırmalı ipeklilere bedeldir.*

1724. **öt- :** geçmek, bir yere geçmek, delmek || ئۆتمەك ، تەشمەك

6114. özüñni yol ötgen saķın ay ķadaş

sewinç ķılma artuķ yazuķ ķılma ķaş

تۆزۈڭنى يولۇچى ھېساپلا قاياش ،

خۇشال بولما ئارتۇق ھەم ئويناتما قاش .

Ey kardeş, kendini bu yolu geçmiş bil;

Bu dünyada fazla sevinip gülme.

1725. **öt-** : ötmek || سايىرىماق :

4963. sarıg sandwaç ötti ünün sayradı

beliñlep oğundı usı kelmedi

سېرىق بۇلبۇل ئۈنلۈك گۈزەل سايىردى ،

چۆچۈپ ئويغاندى ئۇ ، ئۇيقۇ كەلمىدى .

Sarı bulbul öttü, güzel sesi ile şakadı;

Öğdülmiş irkilerek uyandı, uykusu dağıldı.

1726. **öte** - : ödemek || ئادا قىلماق ، تۆتىمەك ،

0597. bu künde naru sen kıyılma tapın

tapınsa öter beg tapuğcı hāķın

كېرىشكىن سەن ئىشقا بۇ كۈندىن كېيىن ،

تۆتەر بەگ ئىشلىگەن خىزمەتچى ھەققىن .

Bugünden itibaren sen dürüstlۈkle hizmete başla;

Elbette bey hizmet edenin hakkını öder.

1727. **ötel** - : ödenmek , çalışmak, yorulmak || ھارماق ، تېرىشماق ، كۈچىمەك ، تۆتەلمەك ،

2670. seniñdin ötelsün maña söz taķı

meniñdin ötelsün saña söz hāķı

سېنىڭدىن كېرەكتۇر سۆز ئېيتماق ماڭا ،

تۆتەي مەن سۆزۈڭنىڭ ھەم ھەققىن ساڭا .

Sen bana fikrini söyle,

Ben de sana sözünün hakkını ödeyeyim.

1728. **ötgünç** : taklit || تەقلید ، ئوخشاتما

0874. taķı biri eğgü kör ötkünç bolur
isizke ķatılsa ol isiz ķılur

بىرى دورىماق بىرلە ياخشى بولۇر ،
يامانغا قوشۇلسا ، يامانلىق قىلۇر .

*Biri de taklit yolu ile iyi olur;
Kötüye uyarsa, kötülük yapar.*

1729. **ötgür** - : taklit etmek, benzemeğe çalışmak, sürdürmek, göndemek, öteye geçirmek || ئوخشاتماق ، تەقلید قىلماق ، دورىماق ، ئەۋەتمەك ، ئۆتكۈزمەك ||

0259. bu kūn kim oķısa olarıĝ bilir
añar ötkünür andın eđgü kelir

بۇ كۈن ، كىم ئۇقار كەن ئۇلارنى بىلەر ،
ئالۇر ئۆلگە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق كىلەر .

*Bugün bu kitapları kim okursa, onları tanır;
Onlara benzemeğe çalıır ve bundan kendisine iyilik gelir.*

1730. **ötrü** : ötürü, dolayı || تۈپەيلى ، سەۋەبلىك ||

0150. bilig bérđi yalñuķ beđüdi bu kūn
uķuş bérđi ötrü yazıldı tügün

بىلىم بەردى ، ئىنسان زورايدى بۇ كۈن ،
ئەقىل بەردى شۇڭا يېشىلدى تۈگۈن .

*Ona bilgi verdi ve insane bugün yükseldi;
Ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü.*

1731. **ötrüm** : mushil || سۈرگە دورىسى ||

1059. ķayu aydı ötrüm içürgü kerek
özi ķatmış emdi boşutĝu kerek

بىرى دېدى: سۈرگە ئىچۈرمەك كېرەك ،
ئىچى قاتقان ئەمدى بولشاماق كېرەك .

*Biri: _Müşhil içirmeli; kabız olmuş,
Şimdi onu boşaltmak gerek dedi*

1732. **ötüg** : dilek, rica || ئارزۇ ، ئىستەك ، تەلەپ .

0791. bu yañlıg körüp bu özüm eymenip

ötüg ötnümez-men tilimni yazıp

بۇ ھالنى كۆرۈپ مەن ئۆزۈم ئەيمىنىپ ،

ئۆتۈنچ قىلىدىم مەن تىلىمنى يېزىپ .

*Bu halı görünce, korkudan, ağzını açıp,
Bir söz söyleyemedim.*

1733. **ötügçi** : dilekçi, ricacı || ئارزۇ قىلغۇچى ، ئۈمىد قىلغۇچى ||

2493. hacıblar işi tut ya begler işi

uluğ ya kiçig tut ötügçi kişi

ھاجىپ ئىشى بولسۇن ۋە يا بەگ ئىشى ،

كېلەر چوڭ - كىچىك ئەرز ئېيتقۇچى كىشى .

*Ister hacıplerin, ister beylerin işi olsun, büyük veya küçük,
O bütün maruzatta bulunmak istiyenleri kabul eder.*

1734. **ötüken** : (y. a.) Ötüken || ئۆتۈكەن ||

1962. negü tér eşitgil ötüken begi

sınap sözlemiş sözni yetrüp ögi

ئىشتىكىن ، ئۆتۈكەن بېگى نېمە دەر ،

سېناپ ھەم سۆزىنى بىلىپ قىلغان ئەر :

*Tecrübeli, sözünü düşünerek söylemiş olan
Ötüken beyi ne der, dinle.*

1735. **ötün-** : arz etmek, dilekte bulunmak, ricada bulunmak ||

ئۆتۈنمەك، ئلتىماس قىلماق، تەلەپ قىلماق، سورىماق

3770. negü tér eşitgil yazukluğ kılı

köñül sırrı açtı kör ötnür tili

ئىشتىكىن، نېمە دەر گۇناكار قۇلى،

كۆڭۈل سىرىن ئېچىپ ئۆتۈنۈپ تىلى:

Dinle, günahkar kul ne der;

Bak, gönül sırrını açarak, ne anlatır.

1736. **övke** : öfke, kızgınlık || ئاچچىق، نەپرەت، غەزەپ

0322. ukuşluğ keç er öwke özdin yırat

biliglig beg er buşma eğgü kıl at

ئەي ئاقىل، غەزەپنى قىل ئۆزدىن يىراق،

ئاچچىقتىن يىراق بول، ئال ياخشى ئاتاق.

Ey akıllı iyi yiğit, öfkeyi kendinden uzaklaştır;

Ey bilgili bey yiğit, hiddetlenme, iyi ad kazan.

1737. **övkele** - : öfkelenmek [öp-ke] || ئاچچىقلانماق، غەزەپلەنمەك

6310. saña kim tegürdi maña ay bu küç

ya kim öwkeledi ya kim kıldı öç

ماڭا ئېيتتىن، ساڭا كىم ئىشلەتتى كۈچ،

كىم ئاچچىق قىلدى يا كىم ساقلىدى ئۆچ؟

Bana söyle, seni kim bu sıkıntıya düşürdü;

Kim sana kızdı veya kim sana kin bağladı.

1738. **öz** : öz, kendi, nefis, can, ruh, gönül || كۆڭۈل، نەپس، روھ، جان، ئۆز

0146. itigli bayatım ite bérdi öz

ite bérdi tüzdi yaraşturdı tüz

يېتىشلىك ئىلاھىم سېلىپ ئىزغا ئۆز،

ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۈز.

*Her şeyi yoluna koyan Tanrım bunları da yola getirdi;
Tanzim etti, düzeltti ve birbirleri ile barıştırdı.*

1739. **özkey** : sadık, vefalı || ۋاپالىق ، سەمىمىي

2767. bağırsak tapuğcı kör özkey bolur
bu özkey tapuğcı begin bay kıılır

كۆيۈمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلىۇر.

*Sadık hizmetkar sadık olur;
Sadık hizmetkar beyini zengin eder.*

1740. **özle** - : benimsemek || ئۆزلەشتۈرمەك

B0013. kamuğ bu kitabı alıp özlemiş
hazine^ içinde urup kizlemiş

جىمى كىتابنى ئۆزىنىڭ قىلىپ،
يوشۇرغان خەزىنە ئىچىگە قويۇپ.

*Hepsi bu kitabı benimsemişler
Ve hazinelerine koyup, saklamışlardır.*

1741. **özne** - : karşı koymak, itiraz etmek || قېرىشماق ، ئىتىراز بىلدۈرمەك

0681. bu kut kıayda bolsa boyun bir yaraş
kıalı öznese kıutkıa kıadıgun küreş

بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ، ياراش،
قېرىشساڭ ئۇنىڭلە قاتار غەمدە باش.

*Saadet nerede ise, ona boyun eğ ve kendini beğendir;
Devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boğuşursun.*

P

1742. **padışah** : (< F.) padişah || پادشاه

A0032. dı élig at béríp padişah ornıña tutmış-turur. devletka ay-
نامى بېرىلىپ، پادشاه ئورنىغا قويۇلغان؛ دۆلەتكە «ئائىتولدى» دەپ ئات قويۇلۇپ،

Adını verip, onu padişah yerine tutmuş, saadete Ay-Toldı adını verip.

1743. **pak** : (< F.) pāk || پاک

6436. qalır qarşı ordu saray pak saña

alıp sen tutar sen bu bend tép maña

قالۇر قەسر، ئوردا ساراي بوش ساڭا،

قىلارسەن تەسەررۇپ، قالدى دەپ ماڭا.

Saray, köşk ve konaklar boşalır, sana kalır;

Sen alır be kendine bend ettim zanno ile, onları kullanırsın.

1744. **pelid** : (< F. *palid*) pis, murder || پاسکنا، مەينەت

6514. yıpardın yıpar oq yıdır ol ıdı

peliddin kelir ol arıgsız yıdı

ئىپاردىن ئىپارنىڭ ھىدى تارىلۇر،

پەلدىدىن ئېرىغسىز پۇراق چېچىلۇر.

Miskten ancak misk kokusu gelir;

Fena koku murder şeyden çıkar.

1745. **peri** : (< F. *pari*) peri || پەرى

4716. qanı ol peri kuş bu yalñuq öze

uluqluq kıılıqlı kılınçı tüze

قېنى ئۇ پەرى، قۇش ۋە ئىنسان ئۆزە،

ئۇلۇغ بولغۇچى ئۇ خۇلقى پاكىزە.

Peri, kuş ve insanlara hukmeden o adil insane neredede.

1746. **pend** : (< F. *pand*) ögüt, nasihat || پەند - نەسبەت ، ئۆگۈت

0187. saña sözledim men sözüm ay oğul

saña bérdi bu pend özüm ay oğul

ئەي، ئوغلۇم دېدىم مەن ساڭا بۇ سۆزۈم،

ساڭا بۇ نەسبەتتىمنى بەردىم ئۆزۈم.

Ey oğul, bir sözümü sana söyledim;

Ey oğul, bu nasihatleri ben sana verdim.

1747. **pendname** : (< F. *pand nama*) pendnâme || پەندنامە ، نەسبەتنامە

A0022. zıları ma pendname^i mülük témişler, turanlıklar kutadğu bi-

بەزىلىرى «پەندنامەنى مۈلۈك» (پادىشاھلارغا نەسبەت) دەپ ئاتىدى؛

Bazıları da Pendname_i mülük demişler.

Turanlılar ise Kutadgu bilig.

1748. **perhêz** : (< F. *parhêz*) perhiz || پەرھىز

A0024. ludluğ perhiz idisi er turur, emma bu kitabını kaşgar élin-

تۇغۇلغان بىر تەقۋادار زاتتۇر؛ ئەمما، بۇ كىتابنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ،

Bu kitabı yazan Balasagun şehrinden takva sahib bir zattır.

Fakat eserini Kaşgar memleketinde tamamlayıp

1749. **pêşe** : (< F. *pêşa*) san'at, meslek || سەنئەت ، ھۈنەر ، كەسپ

6018. yana péşesin körse tüşte kör er

añar ma yürüg yok ay kılkı kür er

ھۈنەرنى بىرگىم چۈشىدە كۆرۈر،

ئۇنىڭ تەبىرى يوق ئېرۈر، ئى جەسۈر.

Eğer bir kimse rüyada kendi sanatini görürse,

Ey cesur insane, bunun da tabiri yotur.

R

1750. **rab^b** : (< A. *r-b-b*) Rab, Tanrı || خۇدا ، ئاللاھ

0116. ya rab üste devlet tükel kıl tilek

قامۇغ işte bolgıl sen arka yölek

خۇدايا، ئاشۇر دەۋلەتنى، بەر تىلەك،

پۈتۈن ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يۆلەك.

Ey rabbim, sen onun devletini arttır;

Bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol, destek ol.

1751. **raḥat** : (< A. *r-v-h*) rahat, dinlenme || راهەت ، ئارام

0040. قامۇغ қаdғусы erdi ümmet üçün

қutulmaq tiler erdi raḥat üçün

پۈتۈن قايغۇسى ئەردى ئۆممەت ئۈچۈن،

قۇتقۇزماق تىلەر ئەردى راهەت ئۈچۈن.

Bütün kaygusu ümmeti idi; rahat etmek için,

Onun azaptan kurtulmasını dilerdi.

1752. **raḥmet** : (< A. *rahmat, r-h-m*) rahmet || رەھمەت ، شەپقەت

3650. ‘azabı telim erse raḥmet üküş

yazukluğ üçün boldı raḥmet küsüş

ئازابى كۆپ ئەرسە رەھىمىتىمۇ كۆپ،

گۇناھكار ئۈچۈن ئۇ رەھمەت ئەزىز خوپ.

Azabı çok ise, rahmeti de boldur;

Günahkarlar için rahmet aziz bir şeydir.

1753. **ra‘iyyet** : (< A. *ra ‘iyyat, r- ‘y*) raiyyet, bir hükümdar yönetimi altında

bulunup vergi veren halk || بىر ھۆكۈمدارنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدىكى خەلق

5574. ra'yyet ھاكى bar seniñde kör üç

bu ھاكىنى ötegil özün kılma küç

سېنىڭدە پۇقرانىڭ ھەققى ئېرۇر ئۈچ،

بۇ ھەقنى ئۆتە سەن، ھېچ ئىشلەتمە كۈچ.

Tebeanın senin üzerinde üç hakkı vardır;

Bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme.

1754. **ray-i hindi** :(< F.) rây-i hindî (bir kuş adı) kuş raca'ya benzetiliyor ||

رايى - ھىندى (بىرخىل قۇشنىڭ نامى)

0094. esirdin keligli kalık kuşları

qayı ray-ı hindi qayı qayşarı

پازادىن كېلۈچى ساما قۇشلىرى،

بىرى رايى ھىندى، بىرى قەيسەرى.

Esirden gelen sema kuşları,

kimi ray_i hindi, kimi kayseri

1755. **rekve** : (< A. rakva^t, r-k-v) kırba, çanak || چاناق

6326. sen algıl bu rekve^ kıdaşın özin

munın birle üşgür tilese yüzün

ئېۋرىقنى سەن ئالغىن، سېغىنساڭ ئۆنى،

شۇنىڭ بىرلە ئەسلە ئۆنىڭ يۈزىنى.

Sen bu çanağı al, kardeşini özlediğin zaman,

Onu bununla hatırlarsın.

1756. **resul** : (< A. rasul, r-s-l) Resûl, Muhammed a.m. peygamber.

پەيغەمبەر، رەسۇل، رەسۇللۇللاھ، مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھىسسالام ||

B0007. dūrūd ol üdürmiş resulka selam

yine eşleriñe selam hem ulam

تاللانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،

يەنە يارلىرىغا سالام - ئېھتىرام.

O seçkin resule salat ve selam,

Yine arkadaşlarına selam ve ihtiram.

1757. **reva** : (< F. rava, raftan) reva, layık, uygun || راۋا، لايىق، ئۇيغۇن

3755. ay ilig bu dört hacetim kıl reva

saña tapnayın men elig yüz ova

بۇ تۆت ھاجىتىم، خان، راۋا قىل ماڭا،

ئۆپۈپ يۈز - قولۇڭ، خىزمەت ئەيلەي ساڭا.

Ey hükümdar, şu dört hacetimi yerine getir;

Ben de el ve yüz öperek, sana kulluk edeyim.

1758. **revan** : (< F. ravidan ~ raftan) giden || راۋان، ماڭغان

6296. bayat bérdi erdi añar can revan

yana yandru aldı çıkıp bardı can

ئوڭا تەڭرى بەرگىنى روھىي راۋان،

يەنە ياندۇرۇپ ئالدى، كەتتى ئۇ جان.

Bu fani canı ona Tanrı vermiştir,

Şimdi, bunu geri aldı ve can da çıktı-gitti.

1759. **rica** : (< A. raca, r-c-v) rica || تەلەپ، ئۆتۈنۈش، ئىلتىماس

3671. rica birle havfı kanat sen kılın

bu iki arakı yoluğ sen alın

ئۆمىت ۋە خەۋپنى سەن قانائەت ئەيلەگىن،

بۇ ئىككى ئارادا يولۇڭ تاللىغىن.

Sen rica ile havfi kendine kanat edin;

Bu ikisinin arasındaki yoldan şaşma.

1760. **riyaset** : (< A. riyasat, r-'-s) riyaset || باشلىق، رەھبەر

2127. bu himmet bile hem siyaset kerek

siyasetka beglik riyaset kerek

بۇ ھىممەت بىلەن ھەم سىياسەت كېرەك ،

سىياسەتكە بەگلىك رىياسەت كېرەك .

Himmeti ile beraber, bir de siyaset lazımdır;

Siyaset için de beylik şartlarını haiz bir beyin riyaseti lazımdır.

1761. **rumi** : (< A.) a) Rumî || رۇمى

3948. yüzün kızledi yérke rumi kıızı

ajun kırtışı boldı zengi yüzi

يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمى قىزى ،

جاھاننىڭ تۈسى بولدى زەڭگى يۈزى .

Rumı kıızı yüzünü yere gizledi,

Dünyanın yüzü zenci derisi gibi oldu.

1762. **rumi** : (< A.) b) bir tür kumaşın adı || بر خىل رەخت

5368. kaçab tusi rumi ajun tañsukı

saña kelse tolmaز ağı kaçnakı

قەسەپ ، تۈزى رۇمى ، جاھان تاڭسۇقى ،

ساڭا كەلسە تولماس غەزىنەڭ قازىقى .

Kasap, tuzı ve rumi kumaşları gibi, dünyanın nadide

şeyleri sana gelir; Fakat hazinen ve ambarların yine dolmaz.

1763. **ruze** : (< F. roz+a < rozag) oruç || روزا

6456. namaz ruza^ birle yorıglı kışı

münafık atandı ay élçi başı

ناماز ، روزا بىرلە يۈرۈچى كىشى ،

مۇناپىق ئاتالدى ، ئى بەگلەر بېشى .

*Namazına, orucuna devam eden insanlar münaфіk sayıldı,
Ey memleketin başında bulunan insane.*

1764. **ruzi** : (< F. roz+i) rızk, nasip || رزق، نېسۋه

1108. ölür erdi erse kamuğ iglegen
kişi qalmağay erdi ruzi yégen

ئۆلەر بولسا گەر پۈتۈن ئاغرىغان،
بولاتتى رزق يەر كىشى قالمىغان.

*Bütün hasta olanlar ölselerdi,
Dünyada rızık yiyecek insane kalmazdı.*

1765. **rüstemleyü** : (< F. rustam) Rüstem gibi || رۈستەمدەك، رۈستەمگە ئوخشاش

6549. özüm haydar erse yaşın teg kılıçlığı
ya rüstemleyü men ajunda çawıktım

چېقىندەك قىلىچلىق ھەيدەر ئەرسم ئۆزۈم،
يا رۈستەمدەك جاھانغا داڭقىم تاراتتىم.

*Yıldırım kılıçlı Haydar veya rüstem gibi,
Dünyada meşhur oldum.*

S

1766. **sa-:** saymak || سانماق، ھېسابلىماق

4460. telim bar bu yañlıg sasa söz uzar

özün sen uqa bar özüm söz üzer

ساناۋرسە كۆپتۇر، سۆزۈم ئۆزىرار،

ئۆزەيمەن سۆزۈمنى، ئۆزۈڭ سەن ئاڭقار.

Bunların sayısı pek çoktur; sayarsan, söz uzar;

Kalanlarını sen kendin tasavvur et, ben sözümü kesiyorum.

1767. **sa‘at :** (< A. v-s-‘) saat || سائەت

3615. ikigün toğup teñ kéçe yattımız

keçip bardı kelmiş künüm sa‘atı

تويۇپ ئىككىمىز تەڭلا ياتتۇق كېچە،

ئۆتۈۋەردى كەلمىش كۈنۈم سائىتى.

Her ikimiz aynı derecede doyup akşam yattık;

Günüm geçti, gitti.

1768. **şaba :** (< A. s-b-y) saba, gün doğusundan esen sabah rüzgârı ||

سابا، تاڭ سەھەردىكى سالقىن شامال

0071. şaba yéli kıptı kıranfil yıdın

ajun barça bütrü yıpar burdı kin

ئېسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق،

ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا براق.

Karanfil kokulu bahar rüzgarı esti;

Dünyanın her tarafı misk ve kafur kokusu ile doldu.

1769. **şabir:** (< A. s-b-r) sabır || سەۋر، قانائەت

0586. muñar meñzetü aydı şa‘ir bu beyt

işin tüşse iwme şabır birle ayt

بۇغا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ بېيت ،

ئىشك بولسا شاشما ، سەۋر بىلەن ئېيت .

Şair buna benzer şu beyti söylemiştir;

Birine işin düşerse, acele etme, sabır ile söyle.

1770. **şabit** : (< A. *t-b-t*) sabit || مۇقىم ، قىمىرلىماس ، تۇرغۇن

0833. yana ma bu kün burcı şabit-turur

bu şabit tédüküm tüpi berk bolur

يەنە بۇرچى كۈنىنىڭ ئۇ سابىت ئېرۇر ،

بۇ سابىت دېگەنم تېگى چىڭ بولۇر .

Bir de güneşin burcu sabittir;

Bu sabit dediğim, temeli sağlam olduğu içindir.

1771. **şabur**: (< A. *s-b-r*) sabırlı || سەۋرچان ، قانائەتچان

1867. örüg ol amul keç serimlig şabur

körüp işni yetrü ol akru tegür

يۇۋاش ھەمدە تىنچ كۆپ سەۋرلىك ئېرۇر ،

يېتەرلىك كۆرۈپ ئىشنى سالماق قىلۇر .

O halim, sakin, çok mütehammil ve sabırlıdır;

İşe dikkatle bakar ve sükun ile ele alır.

1772. **saç** : saç || چاچ

1105. kara saç ürüñi ölümün yumuş

kılır ol tirigke tiriglik küşüş

قاراچاچنىڭ ئېقى ئۆلۈم بەلگىسى ،

تىرىككە ھاياتنى ئەزىز قىلغۇسى .

Kara saçın ağarması ölümün işaretidir;

O yaşayana hayatın kıymetini arttırır.

1773. **saç-** : saçmak, dağıtmak || سەچمەك ، چاچماق

0719. tirer sen yumıtsa saçar sen kamuğ

okır sen yüz ursa yapar sen kapuğ

تېرەرسەن ، يىغارسەن ، يەنە چاچارسەن ،

ھەم چىلاپ يۈزىگە ئىشەك ياپارسەن .

Yığarsın; toplanınca, tekrar hepsini dağıtırsın;

Önce çağırırsın; fakat gelince, kapısını kaparsın.

1774. **saç¹-** : saçılmak, dağılmak || يېيىلماق ، چېچىلماق

0738. yana saçlur andın tirilmiş neñi

söki teg bolur yandru kılkı yañı

ئۇ يىققان جىمى مال چېچىلىپ كېتەر ،

ئۆزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۈشەر .

Topladığı malı tekrar dağılır;

Onun ahvali yine eskisi gibi olur.

1775. **saç¹-t** : saçtırmak, dağıtmak || تارقىتىماق ، چاچتۇرماق

2396.yağığ bir saçıtsa yana tirlümez

otuğ suw uğıtsa yana tirlümez

يېغى بىر چېچىلسا يىغىلىمىقى تەس ،

سۇ ئوتنى ئۆچۈرسە ، ئۇ يانمايدۇ ، بەس .

Su ateşi södürünce, ateş ansıl tekrar alevlenmezse,

Düşman da dağılınca, bird aha toplanamaz.

1776. **sağızğan** : saksağan || سېغىزخان

2313. sağızğanda sakrak kerek tutsa öz

kaya kuzgunı teg yırak tutsa köz

سېغىزخاندىن سەگەكرەك بولسۇن ئۆزى ،

كۆرسە قىيا قۇزغۇنىدەك يىراقنى كۆزى .

*kendisini saksağandan daha ihtiyatlı tutmalı;
gözünü, kaya kuzgunu gibi, uzaklara çevirmelidir.*

1777. **şahabe** : (< A. *sahaba*, *s-h-b*) sahabe || ساهابه

S22. dört şahabeniñ ögdisin ayur

تۆت ساهابىنىڭ مەدھىيىسى باياندا

Dört sahabenin medhini anlatır.

1778. **şahib** : (< A. *s-h-b*) sahip || ساهىب، ئىگە

3007. yumıtsa kayu begke ersig eren

ajunka bu beg boldı şahib-kıran

يىغىلسا قايۇ بەگكە كۆپ قەھرىمان،

جاھانغا ئۇ بەگ بولدى ساهىپقىران.

Hangi beyin etrafında cesur asker toplanırsa,

O dünyaya sahip-kıran bir bey olur.

1779. **sağ** : uyanık || ساق، ھوشيار، سەگەك

0164. til arslanturur kür eşikte yatur

aya ewlig er sağ başını yéyür

ئىشكىتە تۇرار ئارسلاندۇر بۇ تىل،

ئەي ئۆيلۈك ھەزەر قىل، بېشاك يەيدۇ، بىل.

Dil arslandır, bak, eşikte yatar;

Ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.

1780. **sağ** : saymak || سانىماق، ھېسابلىماق

4428. sağa barsa mundağ bu yañlıg telim

uzun bolğa söz tép tireldi tilim

ساناۋەرسەم ئەمدى مىسال تۈگىمەس،

ئۆزاتماي سۆزۈمنى ئەمدى قىلاي بەس.

*Böyle sayarsan, buna benzer şeyler pek çoktur;
Sözünü uzatmamak için, burada kesiyorum.*

1781. **saḳal** : sakal || ساقال

1798. muḥar meḥzetü aydı türkçe meṣel
başında keçürmiş bu kökçin saḳal

بۇغا ئوخشۇتۇپ ئېيتتى تۈرۈكچە ماقال ،
كۆپ ئىشلار بېشىدىن ئۆتكەن ئاقساقال .

*Görmüş-geçirmiş şu ak-sakal, şu türkçe mesel,
Bu hususta, bak, ne der.*

1782. **saḳçı** : nöbetçi, muhafız || ساقچی ، نۆۋەتچى

2143. kılıç baldu saḳçı tutun ay unur
kılıç saḳçı bolsa beg inçlik bulur

قىلىچلە پالتىنى ساقچى قىل ، ئەي ئەر ،
قىلىچ ساقچى بولسا بەگلەر تىچ ئۆتەر .

*Ey kudretli, kılıç ve baltayı kendine mauhafız yap;
Kılıç bekçi olursa, bey rahata kavuşur.*

1783. **saḳıḡ** : serap; bk. **saḳım** || ئالۋۇن ، ساراپ ، ۋىلۋىل

1410. saḳıḡ ol körü barsa dünya işi
tutayın téyü sunsa yıtrür kişi

ئالۋۇنغا ئوخشايدۇ بۇ دۇنيا ئىشى ،
تۇتاي دەپ سۇنسا قول ، يتۈرەر كىشى .

*Dikkat edersen, dünya işi bir seraptır;
İnsan tutmak için elini uzattıkça, onu kaybeder.*

1784. **saḳıḡ** : serap; bk. **saḳıḡ** || ئالۋۇن ، ساراپ ، ۋىلۋىل

4759. saḳım ol körü barsa körnü-turur
tutayın tédükte yiter yok bolur

ساراپ ئول ، قاراساڭ كۆرۈنۈپ تۇرۇر ،
تۇتايىمەن دېگەندە ، يۈتۈپ يوق بولۇر .

*Dikkat edersen, o ancak göze görünen bir seraptır;
Tutmak istersen, ele girmez, yok olur.*

1785. **saḳ¹n** - : sakınmak, sanmak, düşünmek || چۈشەنمەك ، خىيال قىلماق ، ئويلىماق ،

6080. bu künke saḳındım özüm yüklerin

yinitmek tiledim yazuḳum barın

بۇ كۈننى چۈشەنگەچ ، ئۆزۈم يۈكلەردىن ،
يەڭگىتەك تىلەدىم بارچە گۇنايم .

*Bu günümü düşünerek üzerimdeki bütün yükleri
Ve günahlarımı hafifletmek istedim.*

1786. **saḳ¹nç** : düşünce, endişe || غەم ، قايغۇ ، ئەندىشە ، ئوي ،

0677. erej minde emgek meniñdin tezer

sewinç minde saḳınç maña yol azar

ھوزۇر مەندە ، مېھنەت مېنىڭدىن قاچار ،
سۆيۈنچ مەندە ، قايغۇ مەندە يول ئازار .

*Huzur bendedir; mihnet benden kaçar;
Sevinç bendedir, üzüntü bana yol bulmaz.*

1787. **saḳ¹nuḳ** : takva sahibi, müttakî || تەقۋا ، پەرھىزكار ، دىندار ||

1063. negü tér eşitgil saḳınuḳ kişi

saḳınuḳ kişi ol kişiler başı

نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئۆزى پاك كىشى ،
ئۆزى پاك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى :

*Takva sahibibi insane ne der, dinle;
Takva sahibi olanlar, daima ileri gelen insanlardır.*

1788. **saqlaş** : sayma, sayış; hesap || سانى ، ساناش ، ھېساب

1363. yatu qaldı térmış bu altun kümüş

maña tegdi saqlaş anıñdın ülüş

قېلىپ قالدى يىققان بۇ ئالتۇن - كۆمۈش ،

ھېساب بەرمىگەم بولدى تەككەن ئۆلۈش .

Toplanmış olan altın-gümüşüm olduğu gibi kaldı;

Onlardan benim hisseme ancak hesap vermek düştü.

1789. **saqlaşçı** : hesap bilir, hesaptan anlar || ھېساب بىلىدىغان

2218. saqlaşçı kerek bolsa bilge tetig

bilig birle bilse bu törlüg bitig

ھېساب بىلسۇن ھەم بولسۇن ئالىم ، تېتىك ،

بىلىم بىرلە بىلسۇن ئۇ تۈرلۈك بىتىك

Vezir hesap bilir, alim ve zeki şnsan olmalıdır;

Bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir.

1790. **saqla-** : hesaplamak, dikkat etmek, tanzim etmek, tedbir almak, korumak ||

ھېسابلىماق ، تەدبىر قوللانماق ، دىققەت قىلماق ، قوغدىماق

2220. saqlaş birle saqlar kişi iş küdüg

saqlaşın seçer er yıl ay kün üdüg

كىشى ئىش - كۈشىنى ھېسابلاپ قىلار ،

يىل - ئاي ، كۈن ۋاقتىنى ھېسابلاپ تاپار .

Insane işini-gücünü hesap ile yapar;

Yıl, ay, gün ve zamanı hesap ile tayin eder.

1791. **saqlan-** : uyanık olmak, dikkatli olmak, tedbirli bulunmak, ihtiyatlı olmak ||

ھوشيار بولماق ، دىققەت قىلماق ، ساقلانىماق

0443. osal bolma saqlan kamuğ işte sen

bu saqlıq bile iki ajun tilen

غاپىل بولما ساقلاڭ، پۈتۈن ئىشتا سەن،
تەلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلىق بىلەن.

*Gafıl olma, her işte ihtiyatlı ol;
Her iki dünyayı bir tedbir ile dile.*

1792. **saqlıq** : uyanıklık || سەگەكلىك ھوشيارلىق،

0439. kamuğ yerde erke bu saqlıq kerek
bu beglik işiñe taķı saķ kerek

دېمەك، ئەگە دائىم ھوشيارلىق كېرەك،
بۇ، بەگلىك ئىشىغا كېرەك يەنە بەك.

*Her yerde insana böyle tedbir ve ihtiyat lazımdır;
Beylik işin de ise, daha fazla dikkatli olmalıdır.*

1793. **sal** - : atmak, bırakmak || ئاتماق، تاشلىماق، سالماق

5876. sözüğ barça tıñla kerekini al
kereksiz sözüğ sen yana ewre sal

جىمى سۆزنى ئاڭلا، كېرەكنى ئال،
كېرەكسىز سۆز ئولسا، يىراق تاشلا، قال.

*Her sözü dinle, ancak lüzumlu olanı al;
Lüzumsuz olan sözleri orada bırak.*

1794. **şalaḥ** : (< A.) düzelme, iyileşme, rahatlık; çıkar yol

ئۆڭشالماق، ياخشىلانماق، راھەتلىك، چىقار يول ||

3685. baķa kördüm emdi bu işte maña
şalaḥı körünmez ay ersig toña

قاراپ كۆردۈم، ئەمدى بۇ ئىشتا ماڭا،
كۆرۈنمەس چىقار يول، ئەي مەردان توڭا.

*Dikkat ettim, imdi bu işte bana bir çıkar
Yol görünmüyor; ey merd yiğit.*

1795. **salar** : (< F.) baş, kumandan || بېشى ، قوماندان

s.294 ögdülmiş iligke aş başçı h^van salar negü teg kerekin ayur
باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

Öğdülmiş hükümdara aşçı- başının nasıl olması lazım geldiğini anlatır.

1796. **sal^hn-** : salınmak, sarkmak || سېلىنماق ، ساڭگىلاتماق

2692. kızıl til kara başka yawlak yağı

bu yawlak yağı bekle inçin salın

قىزىل تىل - قارا باشقا دۈشمەن يامان ،

ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل ياشارسەن ئامان .

Kırmızı dil kara başın amansız düşmanıdır;

Bu kötü düşmanı sıkı tut ve huzur içinde yaşa.

1797. **samduy** : (< Çin. *san tui*) ılık, mutedil yemek || مۆتىدىل تاماق ، ئىللىق

4629. kalı samduy erse taduñ belülüg

isigli soğuklu ara bir ülüg

مىزاجىڭ ئەگەر كىم بولۇر مۆتىدىل ،

ئىسسىقلىق ، سوغۇقلۇق ئارا چارە قىل .

Eğer tabiatın katı olarak ılık ise, onu sırasına göre,

Sıcak ve soğuk şeyler ye ve soğuk şeyler iç.

1798. **san** : sayı, sayma, benzeme, **gibi** || ئوخشاش ، ساناش ، سان

0211. kişi köñli tüpsüz teñiz teg-turur

bilig yinçü sanı tüpinde yatur

كىشى كۆڭلى توپسىز دېڭىزدەك ئېرۇر ،

بىلىم ئۈنچە ئوخشاش تۈۋىدە ياتۇر .

İnsan gönülü dibi olmayan bir deniz gibidir;

Bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.

1799. **san** - : sanmak, zannetmek, düşünmek ||

سانماق ، ھېسابلىماق ، دەپ بىلمەك ، چۈشەنمەك

0170. bilip sözlese söz biligke sanur

biligsiz sözi öz başını yéyür

بىلىپ سۆزلىسە سۆز ، سانلۇر ،

بىلىمسىز سۆز ئۆز بېشىنى يىيۇر ،

Söz, bilerek söylenirse, bilgi sayılır;

Bilgisizin sözü kendi başını yer.

1800. **sanç-** : sançmak, dürtmek, vurmak || ئۇرماق ، تەشەكك ، تىقماق ، سانچىماق ،

2026. bu saklık bile sançtı begler yağı

osallık bile buzdı beglik bağı

سەگەكلىك بىلەن بەگ يوقاتتى يېغى ،

بىپەرۋالىق بولۇپ ئۆزدى بەگلىك بېغى .

Beyler düşmanı ihtiyat ile vurmuşlar

Ve ihmalkarlık ile beyliğin bağlarını çözmüşlerdir.

1801. **sançguçı** : vuran || سانچىغۇچى

2316. yağıcı yarağçı kişi ol tuçı

yağı sançguçı hem yetürgeñ öçi

بۇ جەڭچى ياراقلىق كىشىدۇر داۋام ،

ئۆرۈپ ياۋنى تارمار قىلىشتا تامام .

Harpçi her vakit silah taşıyan kimsedir;

O düşmanı vurur ve zafer kazanır.

1802. **sandvaç** : bülbul [<] || بۇلبۇل

5972. çéçeklikte sandwaç ünün sumlıdı

üdiklig eşitti köñül yélgüdi

چېچەكلىكتە بۇلبۇل يۈچۈن سايىدى ،
ئۇدۇكلۇك ئىشتى ، دىل يېلىنجىدى .

*Bahçede bülbül yabancı bir dilde bir şeyler söyledi;
Bunu duyan sevdalının gönlü tuttu.*

1803. **sanga** : sana bk. **sen.** || ساڭا

5048. köñül birle keldim saña ay bilig
kaçan tegge emgek yetürgil bilig
كۆڭۈل بىرلە كەلدىم ، ئى ئېلىگ ساڭا ،
نىچۈن زەخمەت چېكەي ، نەزەر سال بۇڭا .

*Ey hükümdar, ben sana gönül arzusu ile geldim;
bu bana niçin zahmet olsun.*

1804. **sañar** : sana bk. **sen.** || ساڭا

0600. bayat bérse küç bu tapuğ kılguğa
küdeşsü sañar öz tapuğ yazguğa
بۇ خىزمەت ئۆزە ھەق مەدەت ئەيلىسۇن ،
خىزمەتتە مېنى خاتادىن ساقلىسۇن .

*Bu hizmeti başarmak için, Tanrı bana kuvvet versin;
hizmetinde hata etmekten Allah beni korusun.*

1805. **sap-** : sarmak, birleştirmek, katılmak [sep-] || سەپلىمەك ، تاڭماق ، بىرلەشتۈرمەك

4158. tusulğu tapuğ bu munı bilgü tap
qalı bildiñ erse özüñ begke sap
بۇ خىزمەت پايدىلىق ، بىلىشك ئۇنى ، بەس ،
بىلىپ بەگكە بولغىن ئۆزۈڭ يېقىن ، بەس .

*Faydalı hizmet budur, bunu bilmek kafidir;
Bunu öğrenirsen, sen de beyin yakını olabilirsin.*

1806. **saran** || بېخىل : hasis, cimri, eli sıkı :

0950. öziñe esirker saran öz neñin

kişike kaçan berge aygıl teñin

بېخىل ئۆز مېلىدىن ئۆزى قىزغىنار،

قاچان كىشى ھەققىن بېرىشكە ئۇنار؟

Hasis kendi malını kendisinden esirger;

Nasıl olur da başkasının hakkını verir, söyle!

1807. **saranlık** : hasislik, cimrilik || پىخسىقلىق : بېخىللىق

2766. bu işke ağıcı saran eğgürek

saranlık bile neñ küdeşgü kerek

غەزىنە ئىشىغا بېخىل ياخشىراق،

بېخىللىق مالى كېرەك ساقلىماق.

Bu işin eli sıkı bir hazinedar daha iyidir;

Hazinenin malı hasisçe gözetilmelidir.

1808. **saray** : (< F. < Pehl sray) saray [ÖGEL: TKGÇ: 1/271] || ساراي

3439. saray karşı yér suw séni birle yok

at üstem kız oğlan kanı birle yok

ساراي - قەسر، يەر - سۇ نە سەندە بولسا،

ئات - ئۈستەم، قىز - ئوغلان نە بىللە بولسا.

Senin sarayın, köşkün yerin ve yurdun yok;

At, koşum, çoluk-çocuk hani; bunlardan hiç biri sen de yok.

1809. **sarığ** : sarı [< saz+ı-g] || سېرىق

0477. ğariblık yerinde kerek bolğa neñ

bu elgim tarusa sarığ kılğa eñ

غېرىپلىق يېرىدە بۇ مال بەك زۆرۈر،

قولۇم قىسقا بولسا يۈزۈم سارغىيۇر.

*Gurbet elde insana mal lazım olur;
Elim daralırsa, bu benim yüzümü sarartır.*

1810. **sarıl-** : sarılmak || ئېسىلماق

3809. özüm ‘uđri ƙoldum men emdi saña
ƙođu bér méní sen sarılma maña

ئۆزۈم ئۆزۈرى قويدۇم مەن ئەمدى ساڭا،
قويۇپ بەر مېنى سەن، ئېسىلما ماڭا.

*Şimdi ben senden özür diliyorum;
Bana sarılma, beni kendi halime bırak.*

1811. **sarp** : güç, cetin || خەتەرلىك، تەس

3393. yéme yakşı aymış бүгү bilgi yarp
kişi köñli yuwƙa küdeşmeki sarp

مۇنەۋۋەر، بىلىملىك، ھېكمەت نە دېمەش:
كىشى كۆڭلى نازۇرك، كۈزەتمەك تەس ئىش.

*Parlak bilgili hakim yine çok güzel söylemiş;
Insanın gönüllü yufka ve muhafazası güçtür.*

1812. **sart** : (< Skr. sartha ‘kervan, tüccar’) tacir, satıcı || سودىگەر، تىجارەتچى

3002. negü tér eşitgil bu sartlar başı
öz asğın tilep dünya kezgen kişi

نېمە دەيدۇ ئاڭلا، سودىگەر بېشى،
تىلەپ پايدىنى، دۇنيا كەزگەن كىشى.

*Tüccar başı, kendi karı uğurunda
düneyayı dolaşan insan, ne der, dinle.*

1813. **sas¹t-** : azarlamak [< sarsıt-] || ئازار بەرمەك

4756. sewindi tédükte sasıtur söker

yazıldı tédükte buşup ƙaş tüger

سۆيۈندى دېگەنچە ، سېستىپ بىلگىلى ،

ناچار ياقلىرىنى بولماس دېگىلى .

O “memnun oldu” derken, ortalığı berbat eder, söğer;

“yüzü güldü” derken, hiddetlenir, kaşlarını çatar.

1814. saşı - : ürkek, birbirini tutmaz || تۈركەك ، تەۋرەپ تۇرغۇچى ||

4562. یدی yakşı aymış saşınuk kişi

bu söz işke tutğıl ay ƙılƙı saşı

نە ياخشى دېيىشتۇر تەقۋا تۇتقۇچى ،

ئەمەل قىل ئەي تەۋرەپ تۇرغۇچى :

Takva sahibi çok güzel söylemiş, ey ürkek,

Ve mütereddit insan, buna göre hareket et.

1815. sat- : satmak || ساتماق ||

2641. ƙayu törlüg erdem añar satsalar

anı utsa ötrü ağır tutsalar

نىچۈك پەزىل - ھۈنەرلەر كۆرسەتسە ئاڭا ،

ئۇنى يەڭسە ، ھۆرمەت قىلدۇرسا يانا .

Karşına ne gibi meziyetler ile çıkarlarsa- çıksınlar,

O rakiplerini yenmeli ve kendisini saydırmalıdır.

1816. satğa- : çığnemek, incitmek || ئازار بەرمەك ، رەنجىتمەك ||

5709. ƙışig satğayu men yorıdım üküş

özün satğayın men ay erde küsüş

كىشىلەرگە ئازار بەردىم ھېسابسىز ،

بېرەي ئۆزگە ئازارمەن ئەمدى ، ئەزىز .

*Ben insanları çiğneyerek, çok dolaşım;
Ey insanların azizi, artık kendimi ayak altına almalıyım.*

1817. **satğag** : mağdur, düşkün, incitilmiş || چۈشكۈن ، خار ، ماغدۇر ،

0911. bu satğag basınçak üçün edgüni
isizler yerip kör yarutmaz küni

يامانلار كۆرەشتە يېڭىلغان ئۈچۈن ،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۈن .

*Bu çatışmada zayıf kaldıklarından dolayı,
kötüler her yerde iyinin gününü gölgelemek isterler.*

1818. **satğaguçı** : inciten, gaddar || رەھىمسىز ، كۆڭلىنى ئاغرىتقان ||

6441. xanı ol kişig satğaguçı kiş
nelük boldı satğagğ kara yér tuşı

قېنى ئۇ رەھىمسىز ، بوھتانچى كىشى ،
نىچۈك بولدى ئۇ قارا يەر ئوخشىشى .

*Hani o başkalarına iftira eden insan,
Dünya yerinde kaldı, o ise, ölüme karşı koyamadı.*

1819. **sat^lğ** : satış, satma; ticaret || سېتىق ، تىجارەت ، سودا ||

2801. satığcı kerek bilse törlüg satığ
satığ bilmesa er kılumaz asığ

ئۇ بىلسۇن تىجارەت يولىنى ھامان ،
ئۇنى گەر بىلمەس ، تاپالماس ھايان .

*O tüccar olmalı ve her türlü ticaretten anlamalıdır;
Insan ticaretten anlamazsa, kar edemez.*

1820. **sat^lğcı** : satıcı, tacir || سېتىقچى ، سودىگەر ، تىجارەتچى ||

2995. satıǵçı bérür neñ añar mün sanı

alıǵlı alır élde ewrer anı

ساتۇچى بېرۇر مال دەسمایە قىلىپ،

يۇرتتۇر ئەلدىن - ئەل ئالۇچى ئېلىپ.

Satıcı mal verir ve bu ona sermaye olur; alıcı da bunu alır

Ve bunu memlekette - memlekete dolaştırır.

1821. **sav:** som [< A. *saf* < *s-f-v* || ساپ

0483. taǵı bir saw altun kerek ay tetig

anı işletip étse özke itig

ئىككىنچى، ساپ ئالتۇن كېرەك، ئەي تىتىك،

ئۇنى ئىشلىتىپ قىل ئۆزۈڭگە ئىتىك.

Ey zeki insan, bunlardan biri de yerinde kullanmak

Ve sarfetmek için elde bulunması icap eden som altındır.

1822. **sav :** söz, haber, öğüt, nasihat || نەسىھەت، ئۆگۈت، سۆز، ۋەسىيەت،

1358. bağırsaq kişiniñ sözi tut sawı

bu söz saw saña bolǵa devlet awı

كۆيۈمچان كىشىنىڭ ئۆگۈت سۆزىن تۇت،

ئۆگۈت سۆز بېرۇر ئوۋ قىلىپ ساڭا قۇت.

Samimi insanın sözünü ve öğüdünü tut;

Bu söz ve öğüt sana bir devlet ağı olsun.

1823. **sav- :** bırakmak || ۋاز كەچمەك || قويماق،

6168. aya men tégüçi méni saw méni

ölümke anungıl yanur keç séni

ئايا مەن دېگۈچى «مەن» نى قوي، «مەن» نى،

ئۆلۈمگە تەييارلان ئۇ دەيدۇ سېنى.

Ey ben diyen insan, şu beni, beni bırak;

Ölüme hazırlan, o seni, seni diyor.

1824. **şavab** : (< A. s-v-b) doğru, doğruluk توغرىلىق ، ياخشىلىق ، ساۋاپ

2648. söz uqğan kerek bolsa hazır cevab

cevab kılsa bérmiş söziñe şavab

ئۇ بولسۇن چېچەن ، سۆزگە ھازىر جاۋاب ،

سوئالغا جاۋاب بەرسۇن ھەم توغرىلاپ .

Sorulan suale doğru cevap verebilmesi için, onun sözden anlar

Ve hazır cevap bir kimse olması lazımdır.

1825. **savçı** : elçi, peygamber || ئەلچى ، پەيغەمبەر

0034. sewüg sawçı ıdtı bağırsak ıdı

boğunda talusı kişide keği

ئەۋەتتى رەسۇلنى رەھىملىك ئىگەم ،

كشى ياخشىسى ، تاللانغىنى ھەم.

Esirgeyen rabbim halkın en seçkni ve insanların

En iyisi olan sevgili peygamber gönderdi.

1826. **sav'l** - : kaymak; bk. **savul**- || ئېگىلىمەك ، ئېگىشىمەك

4889. yana kördi ülker sawılmış başı

toğardın çadan kopmış örlep tuşı

يانا كۆردى ھۆكەر ئىگىشكەن تۆۋەن ،

شەرقتىن چىقىپتۇ كۆتىرىلىپ چايان

Tekrar baktı, Ülker yıldızının başı ufka kaymış,

Karşısında şarktan Akrep kalkıp, yükselmişti.

1827. **savlan**- : söylenmek, atalar sözü söylemek || بىلىنمەك ، ھېكمەتلىك سۆز سۆزلىمەك

0909. ilig aydı edgü tuçı ögdilür

müni bu isizler ara sawlanur

ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى ھامان ماختىلۇر ،

يامانلار بۇنى بىر قۇسۇر دەپ بىلۇر .

Hükümdar dedi: _iyi daima öğülür;

Kötüler onda şu kusurları bulurlar.

1828. **savul** -: kaymak, aşağıya inmek; bk. **savıl-** || ئاغماق ، ئېگىلىمەك ، ئېگىشىمەك

6216. usı kelmedi turdı baqtı yana

kör ülker sawulmuş uçukmış tüne

كەلمەي ئۇيقۇسى ، تۇردى باقتى يانا ،

قىتغايار ھۆكەر ، تۈن ئاخىرى مانا .

Uykusu gelmedi, kalktı; tekrar baktı;

Ülker yıldızı aşağıya inmiş ve gece sonuna yaklaşmıştı.

1829. **say** : çakıl [saylak Sanglah Anadolu Ağızları]. say taşının bir değersizlik

kullanımına örnek olarak bk. KEYKÂVUS: *Kabusname*: çay taşı || ساي ، تاشلىق ،

دالا ، چۆل ، تاشلىق ، جبرا

0212. teñizdin çıkarmasa yinçü kişi

kerek yinçü bolsun kerek say taşı

دېڭىزدىن چىقارمىسا ئۈنچە كىشى ،

قالۇر پەرقسىز بولۇپ ئۈنچە ساي تېشى .

Insan inciye denizden çıkarmadıkça, o,

ister inci olsun-ister çakıl taşı, farketmez.

1830. **say¹ra-** : (F. *say₁r+a-* < *sray+a-*) şakımak, ötüşmek. [CLAUSON: *EDPT*:

859^b.] || سايىرماق

4963. sarıg sandwaç ötti ünün sayradı

beliñlep odundı usı kelmedi

سېرىق بۇلبۇل ئۈنلۈك گۈزەل سايىردى ،

چۆچۈپ ئويغاندى ئۇ ، ئۇيقۇ كەلمىدى .

Sarı bülbül örttü, güzel sesi ile şakıdı;

Öğdülmiş irkilerek uyandı, uykusu dağıldı.

1831. **sebeb** : (< A. *sabab*, *s-b-b*) sebep, bahane || باهانه ، ۋەج ، سەۋەپ ،

0886. tağı bir sebeb kör bu eğgü isiz

yakınlık yolındın tüzer tüzse iz

يەنە بىر سەۋەپ شۇ بۇ ياخشى - يامان ،

يېقىنلىق يولىدىن تاپار ئىز ھامان .

İyi veya kötü insanların bu yollara girmelerinin sebeplerinden

Biri iyi veya kötü arkadaş edinmiş olmalıdır.

1832. **seç-** : ayırmak, fark etmek, seçmek || خىللىماق ، ئىلغىماق ، ئايرىماق ،

4044. kiçig kıur bu yérke tege törçise

negüke yararın seçer beg basa

شۇ ھالغا ئېرىشسە ئۆرلەپ كىچىكلەر ،

نە ئىشقا يارارن بېگى بەلگۈلەر .

Küçük rütbeli kimseler bu mertebeye erişince,

bey bundan sonra onların yapacakları işleri tayin eder.

1833. **seçil-** : seçilmek, ayrılmak || خىللانماق ، ئىلغانماق ||

1843. biligin seçildi kişi yılkıdın

biligde beğükrek negü bar adın

بىلىملە پەرقلەنەر كىشى يىلقىدىن ،

نېمە بار بۈيۈكرەك بۆلەك بىلىمدىن ؟

İnsan hayvandan bilgisi ile ayrılmıştır;

Bilgiden daha büyük başka ne vardır.

1834. **seçim**: saçma tanesi, dilim. || ئۇششاق ، تىلىم ||

2787. ewin teg yarır bu yeti kat köküg

ağırttı seçim teg yer erse kaşı

يارار ئۇ يەتتە قات كۆكنى داندەك،

چوقۇر - دۆڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

O yedi kat göğü bir tane gibi yarar; ova ve tepeleri ise,

Saçma tanesi gibi, birbirinden ayırır.

1835. **seçü-** : istisna || دىن باشقا، مۇستەسنا

0010. siziksiz bir ök sen ay meñü açu

katılmaz karılmaz sakışka saçu

گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۈ خۇدا،

ئۆزۈڭ ھەر نىچۈك سان - ساناق سىرتىدا.

Sen, şüphesiz, birisin, ey sonsuz Tanrı;

Istisna sayıya gelmez.

1836. **sefer** : (< A. safar, s-f-r) sefer || سەپەر

1417. yüz utru-turur bu uzun yol sefer

uğuşluğ bu yolka azuk keç éter

تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول - سەپەر،

ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئۇزۇق ئېتەر.

Önünde uzun bir yol, bir sefer vardır;

Akıllı olan bu yol için ağzını iyice hazırlar.

1837. **sehar** : (< A. sahar, s-h-r) seher || سەھەر

2684. bu ağzın mışali üñür sanı teg

sözüg çıksa andın sehar tanı teg

بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئۆڭكۈر ئېرۇر،

سۆزۈڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ سەھەر بولۇر.

Bu ağız bir in gibidir;

Sözün oradan çıkarsa, seher yeli gibi olur.

1838. **sekentir** : Zuhul yıldızı [ülker, gökhan, süreyya, keyvan, pervin, salkım

زۇھال (ساتۇرن) يۇليۇزى || [yıldızı, kuşaklı yıldız, uranüs, saturn, toprak yıldız]

0131. bularda eñ üstün sekentir yorır

iki yıl sekiz ay bir ewde kalır

بۇلاردىن ئەڭ ئۈستۈن سەكەنتىر تۇرۇر،

ئىككى يىل سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالدۇر.

Bunlardan en üstte Zuhale dolaşır;

Bir burcda iki yıl sekiz ay kalır.

1839. **sekerçi** : haydut [F. sar-garda].|| قاراقچى

5577. üçüncü imin tut kamuğ yolları

qaraqçıg sekerçi artğıl arı

ئۈچىنچى، ئىمىن قىل پۈتۈن يوللارنى،

يوقاتقىن قاراقچى ۋە ئوغرىنى.

Üçüncüsü bütün yolları emin tut;

Yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır.

1840. **seki¹rt-** : seğırtmek, koşturmak || سەكرەتمەك، چاپتۇرماق

2381. küwez alp sekirtip çerig sürse bat

laçın kuş kowar teg töker qanları

سۈرەر ئالغا لەشكەر باتۇر ئات چېپىپ،

لاچىن قۇش ئالۇردەك تۆكەر ياۋ قېنى.

Mağrur kahraman seyirterek, sür'atle ordusunu sürer;

Şhinin kuşlara saldırması gibi, hücum eder ve kanlar döker.

1841. **sekiz** : sekiz (8) || سەككىز

4818. kerek miñ yaşağıl kerek on sekiz

özün ölgü eğgü atın qoğğıl iz

سەن مەيلى مىڭغا كىر، مەيلى ئون سەككىز،

ئۆلەرسەن، قويۇپ كەت سەن بىر ياخشى ئىز.

Ister bin yıl yaşa, ister on sekiz, bir gün öleceksin;

Eser olarak, iyi ad bırakmağa çalış.

1842. **selam** : (< A. *salam, s-l-m*) selam || سلام

1348. sewüg sawçıķamiñ meniñdin selam

tegürsün bayatım kesüksüz ulam

سۆيۈملۈك ئەلچىگە مەندىنى مەك سالام،

يېتۈرسۇن خۇدايىم ئۆزلۈكسىز مۇدام.

Tanrı benden sevgili Peygambere, devamlı olarak,

Binlerce selam eriştirsin.

1843. **selamet** : (< A. *salamet, s-l-m*) selamet, esenlik || ساق، سالامەت

1481. bağırsaklık erdi meniñ bu sözüm

esen ƙal selamet ay körklüg yüzüm

ئېرۇر مېھرىبانلىق پۈتۈن بۇ سۆزۈم،

سالامەت - ئېسەن قال گۈزۈل يۈزلۈگۈم.

Bu sözlerin sana karşı içten bir bağlılığın nişanesidir;

Ey güzel yüzlüm, sağ ve esen kal.

1844. **selametlık** : selamette olma, esenlikte olma || ساقلىق، سالامەتلىك

5059. selam ol selamet kişi şerriñe

selametlık aldı yanut ƙılğuçı

سالام ساقلاز ئامان كىشى شەرىدىن،

سالامەتلىك ئالدى جاۋاب قىلغۇچى.

Selam insanı insanların şerrinden korur;

Selama mukabele eden kimse selametini te'minat altına almış olur.

1845. **semiz** : semiz, kuvvetli [< *samm+iz*] || سېمىز

3599. bu yawlaƙ osuğluğ-turur bu et öz

semiz tutsa artuƙ bolur bu yawuz

يامان پەسكەش كېلۇر بۇ نەپسنىڭ ئۆزى،
سېمىز تۇتقانسىرى چىقار مۇڭگۈزى.

*Bu vücut böyle kötü bir tıynettedir;
Onu kuvvetlendirirsen, daha çok kötüleşir.*

1846. **semri** - : semirmek, yağlanmak [$< samm + i^r + i -$] || ئەتلەنمەك، تولماق، سەمرىمەك،

5844. et öz semrir erse yılan kurt anuḳ

özün sewnür erse keçigli konuḳ

سەمرىگەن ۋۇجۇتقا تەييارلان قۇرت - يىلان،
سۆيۈنسەڭ قانچە سەن ئۆتكۈنچى مېھمان.

*Vücut semirirse, onu yiyecek kurtlar ve yılanlarhazırdır;
Kendi sevincine gelince, sen ancak konup-geçen bir yolcusun.*

1847. **semⁱrt-** : semirtmek [$< samm + i^r + i - t -$] || سەمرىتمەك

0988. ḳara ḳarnı toḁsa kör uḁ teg yatur

yawa sözke awnur özin semritür

ئاۋام خەلق قارنى تويسا ئۆيدەك ياتۇر،
بىكار سۆزگە ئاۋىنىپ، ئۆزىن سەمرىتۇر.

*Avamın karnı doyarsa, bak, öküḁ gibi, yatar;
Böş sözler ile avınur ve vücudunu besler.*

1848. **semürgük** : bülbüle benzer bir kuş [$< semürg + ük$] ||

سۈندۈك، بىر خىل كىچىك قۇش

6609. bilig bir teñiz ol uçı yok tüpi

neçe suw kötürgey semürgük sora

بىلىم بىر دېڭىزدۇر، ئۇچى يوق تۈۋى،
نېچەلىك سۈمۈرگەي سۇ سۈندەك شورا.

*Bilgi bir denizdir, onun ucu-bucağı yoktur;
Serçe emse-emse bundan ağzına ne kadar su alabilir.*

1849. **sen** : sen || سەن

0014. kamuğ sen törüttüñ ne erselerig

yokaður ne erse sen ök sen tirig

پۈتۈن بار نىمەنى ياراتتىڭ ئۆزۈڭ،

يوقىلۇر جىمىسى تىرىك سەن ئۆزۈڭ.

Her varlığı sen yarattın;

Varlık yok olur, baki kalan yalnız sensin.

1850. **sena** : (< A. *tana*, s-n-y) sena, övgü || مەدھىيە - سەنا،

0002. üküş ögdi birle tümen miñ **sena**

uğan bir bayatқа añar yok fena

تولا مەدھى بىرلە تۈمەن مىڭ سەنا،

قادىر بىر خۇداغا ئاڭا يوق پەنا.

Kadir ve bir olan Tanrıya çok hamd ve

binlere sena olsun; Onun için fanilik yoktur.

1851. **senle** - : sen demek || سەنلىمەك

4311. kaya yañkusındın qodı bolmağıl

séni sen tésele anı senlegil

قىيا ياڭقۇسىدىن تۆۋەن بولمىغىل،

سېنى سەن دىسىلەر، ئۇنى سەنلىگىل.

Kaya yankısından daha aşağı kalma;

Sana, “sen” diyenleri sen de dinle.

1852. **sepük** : (= F. *sabuk*) sünepe; bk. **silkim** || چاپقاق، قىلىقسىز

4599. bıçak tartma anda kötürme süñük

ayı bolma qowdaş ne silkim sepük

پىچاقنى چىقارما، غاجىما سۆڭەك،

بولۇپ كەتمە چاپقاق، تۈزۈت قىلما بەك.

*Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma;
Çok obur olma ve pek de sünepe oturma.*

1853. **ser-** : kızmak, çalışmak, kaba söz söylemek, incitmek, kabalık etmek ||

ئازار بەرمەك، رەنجتمەك، ئاچچىقلانماق، قوپاللىق قىلماق

6543. kişig tuttum aldım küçün yarmağın men

kimig serdim irdim kimi me açtım

كىشىنى تۇتۇپ مەن، كۈچەپ پۇلن ئالدىم،

بېرىپ ئازار بېرىگە، بىرىنى رەنجەتتىم.

Ben insanları tutup, zorla paralarını aldım;

Kimine çıkıştım, kimini yerdim, kiminin de canını yaktım.

1854. **ser :** -sabretmek || سەۋر قىلماق، غەيرەت قىلماق

6275. yéme serdi kaç kün bu ögdülmişe

sakınç kaçğu birle yorıdı tuşa

سەۋر قىلدى ئۆگدۈلمىش بىر قانچە كۈن،

ئىچىگە سېلىپ غەم - ئەندىشە پۈتۈن.

Ögdülmiş yine bir kaç gün sabır etti;

Keder ve endişesini içine akıttı.

1855. **sera :** (< A. *ṭara*, s-r-y) nemli toprak || تۇپراق

0024. ediz ‘arşta altın serağa tegi

tüzü barça muñluğ saña ay idı

ئېگىز ئەرش ئۈستىدىن يەر ئاستىغا تا،

پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساغا.

yüksek Arş’tan alttaki toprağa kadar bütün her şeyi,

hepsi sana muhtacdır, ey rabbim.

1856. **serⁱ-** : sarsılmak, gücenmek, hiddetlenmek, tahammül etmek ||

چىدىماق، بەرداشلىق بەرمەك، سەۋر قىلماق، تاقەت قىلماق

4611. serilse kişi köñli kitti tatıǵ

yakınlık kesildi yıradı asıǵ

كشى كۆڭلى سۇنسا، تەم - لەززەت كېتۇر،

يېقىنلىق تۈگەپ ھەم نەپىي كېسىلۇر.

Insanın gönülü kırılırsa, işin tadı kaçar,

Yakınlık uzaklaşır ve ondan faydalanmanın arkası kesilir.

1857. **serⁱm** : sabır || سەۋر

1317. qalı kelse öwkeñ qatıǵlan serin

serimlig kişiniñ sewinçi yarın

تىرىش، كەلسە ئاچچىق، قىلىپ سەبىرى،

سەۋرلىك سۆيۈنۈر ئۇ تاڭنا كۈنى.

Eğer öfkelenirsen, kendini tut, sabırlı ol;

Sabırlı insan sonunda sevince kavuşur.

1858. **serⁱn** : sabretmek || سەۋر قىلماق، چىدىماق، ئاقەت قىلماق ||

3067. sözüǵ kesti élig serindi turu

yér öpti tapuǵcısı qoptı örü

سۆزىن كەستى خان، تۇردى خىيال سۈرە،

ئۆپۈپ يەرنى خىزمەتچى قوپتى ئۆرە.

Hükümdar sözünü bitirdi ve bir müddet sustu, durdu;

Hizmetkarı yer öptü ve ayağa kalktı.

1859. **ser^tan** : (< A. saratan < s-r-t) seretan burcu, yengeç burcu || سەرتان

0744. bu ay burcı ser^tan bu ew ewrilür

ewi ewrilür hem özi çevrilür

بۇ ئاي بۇرچى سەرتان، بۇ بۇرچ ئۆزگىرۈر،

ئۆيى ئۆزگۈرۈر ھەم ئۆزى چۆرگىلۈر.

Ayın burcu seretan'dır, bu ev döner;

Evi dönünce, kendisi de döner.

1860. **seşⁱ**- : ayrılmak || ئايرىلماق ، شەشمەك ، شەشمەك

4206. apañ dünya asğı üçün erse iş

bu işke katılma katılsa seşés

جاھان نەپئى چۈن بولسا دوستلۇق ئەگەر ،

قېتىلما ، قېتىلساڭ قول ئۆز ئۇنىڭدىن ئەر .

Eğer dostluk dünya menfaati için ise, onlar ile arkadaşlık etme;

Eğer etmiş isen, ayrıl.

1861. **sew-** : (< seb-) sevmek || سۆيىمەك ، ياخشى كۆرمەك

1898. sewer sewmezin öz bileyin tése

köñülke baқа körgü bilgey basa

بىلەي دېسە سۆيىگەن ۋە سۆيىمىگەن ،

كۆڭلىگە قاراسۇن ، بىلەر ئۇ كېيىن .

Sevip-sevmediğini anlamak istersen, insan gönlüne bakmalı;

Bu gönülden anlaşılır.

1862. **sewda** : sevda || سەۋدا ، ھەۋەسى

6012. bu sevda küçenmiş bolur ay qadaş

ot içgü meñesin arıtgu adaş

سەۋداسى كۈچەيگەن بولۇر ، ئەي قاياش ،

يىسۇن دورا مېڭە ساپلاشقا ، ئاداش .

Ey kardeş, onun sevdası kuvvetlenmiştir;

Ey dostum, o ilac içmeli ve beynini temizlemelidir.

1863. **sewⁱn-** : sevinmek || خۇرسەن بولماق ، سۆيۈنمەك

0620. ilig bir kün oldrup özi yalnızuzun

oqıp kirdi ay toldı sewnür özün

ئېلىگ تەنھا بىر كۈن ئۆزى ئولتۇرۇپ ،
چاقىردى ، ئايتولدى كىردى خۇش بولۇپ .

*Hükümdar bir gün yalnız başına otururken, onu çağırttı;
Ay-Toldı, içten sevinerek yanına gird.*

1864. **sewⁱnç** : sevinç || شادلىق ، خۇشاللىق ، سۆيۈنچ

0340. taķı biri erke bu arķuk ķılınç
bu arķuk ķılınçlıķķa bolmaz sewinç
يەنە بىرسى كاجلىق ، جاھىللىق قىلىش ،
جاھىللىق جاھاندا ياشاتمايدۇ خۇش .

*Biride insanın inatçı olmasıdır;
Bu iantçı insan için dünyada sevinç yoktur.*

1865. **sewⁱndür-** : sevindirmek || سۆيۈندۈرمەك

5021. bu erdi meniñ bu igimke emi
sewindürdi emdi meniñ köñlümi
مېنىڭ دەرت - غەمىگە داۋا شۇ ئىدى ،
بۇ كۆڭلىمنى ئەمدى خۇشال ئەيلدى .

*Benim hastalığımın devası bu idi;
Artık içim rahat etti.*

1866. **sevit** : Zühre yıldızı [F. *safid*] [çolpan, nâhîd, afrodit, venüs] ||

زۆھرە ، چوپان (ۋېنېرا) يۇلتۇزى

0135. sewüg yüz urundı bėşinçi sewit
sewe baķtı erse sen özni awıt

بەشىنچى سەۋىتتۈر ، سۆيۈملۈك ئۆزى ،
ئۇ باقسا كۆرەرسەن خۇشاللىق يۈزى .

*Bėşinçi Zühredir, sevimli yüzünü gösterir;
Sana severek bakarsa, müsterih ol.*

1867. **sevit** -: sevdirmek || سۆيۈرمەك، خۇشال قىلماق، شاتلاندۇرماق

2229. kerek köñli koğkı ma yumşak tili

bu ol kör kişiğe sevitür yolu

ۋەزىر بولسۇن مۇلايىم ۋە يۇمشاق تىلى،

بۇ، خەلققە تۆزىن سۆيگۈزۈشنىڭ يولى.

Vezirin gönülü alçak ve dili yumuşak olmalıdır;

Böylelikle insan kendisini başkalarına sevdirebilir.

1868. **sewmegüçi** : sevmeyen || سۆيىمىگۈچى

4541. seweriñ eşitgey elig tutmağay

sini sewmegüçi küle tınmağay

ئۇنى دوست ئاڭلىسا، قولۇڭ تۇتمىغاي،

ساڭا دوست ئەمەسلەر كۈلۈپ تىنىمىغاي.

Sevenlerin duyar, fakat yardımına koşmazlar;

Seni sevmeyenler ise gülmek için bir fırsat bulurlar.

1869. **sewüġ** : sevgili, sevilen || سۆيگۈ، سۆيۈملۈك، قەدىرلىك، ئەزىز

0030. sewüg sawçı birle kopurgıl meni

elig tuttaçı kıl könilik küni

سۆيۈملۈك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،

قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

Mahşer günü beni sevgili Peygamber ile birlikte haşret;

Onu bana şefaathı kıl.

1870. **sewüġ** - : sevmek || سۆيۈلمەك

2071. ay ilig bu kaç ner kerek begke kör

boğunka sewülse orun bolsa tör

ئەي ئېلىڭ، بەگكە بۇ نەرسىلەر زۆرۈر،

ئۇنى خەلق سۆيسە گەر، ئورنى تۆر بولۇر.

*Halk tarafından sevilmesi ve itibar görmesi için,
Ey hükümdar, beyin şu bir şeye sahip olması lazımdır.*

1871. **seza** : (< F. saza) layık, yaraşır, uygun || ئۇيغۇن ، مۇناسىپ ، لايىق

0947. tapuğ kılma kılsa sezağa tapın

seza beg bilir ol tapuğçı haqın

خىزمەت قىلما ، قىلساڭ لايىق بەگكە قىل ،

لايىق بەگ بىلۈر ئۇ خادىم ھەققىن ، بىل .

*Hizmet etme, edersen, layık olana hizmet et;
Layık olan bey hizmetkarın hakkını bilir.*

1872. **sı** - : kırmak, bozmak, ezmek; kırılmak || قايرىماق ، ئەزمەك ، كەسمەك ، سۈندۈرماق

6161. hava bas ukuş birle nefis boynı sı

bu ol er nişanı ukuş belgüsi

ھەۋەس باس ، ئەقىل بىرلە نەپىس بوينىن كەس ،

ئەقىل بىرلە ئەركىك نىشانى بۇ ، بەس .

*Heva ve arzularına hakim ol, akıl ile nefsin boynunu kır;
İnsanlık nişanı ve akıllılık alameti budur.*

1873. **şifat** : (< A. sıfat) sıfat, vasıf || سۈپەت

C0017. bab devlet şıfatı kılkı irsellikin ayur

بەخت دۆۋلەتنىڭ سۈپىتى ۋە تەبىئىتىنىڭ ۋاپاسىزلىقى باياندا

Devletin vasfını ve tabiatının vefasızlığını anlatır.

1874. **sıg** - : tesir etmek, dokunmak || يارىماق ، خوپ كەلمەك ، كۆڭلىگە ياقماق

1607. ilig köñliñe sıgdı erse tapuğ

elig bérđi devlet açıldı kapuğ

ئېلىگ كۆڭلىگە ياقتى بەك خىزمىتى ،

ئېچىلدى ئىشك ، بەردى قول دۆلەتنى .

*Hükümdar hizmetinden memnun kaldıkça,
Saadet ona el verdi ve kapılar açıldı.*

1875. **sıġn-** : sığınmak || سېغىنماق ، پاناھ تىلىمەك

3347. bu yañlıġ üçün men uluş kend qodup
bu yérke sıġındım ağır yük yüdüp

ئاشۇنداق سەۋەبتىن شەھەرنى قويۇپ ،
بۇ يەرگە كېلىپمەن ئېغىر يۈك يۈدۈپ .

*Böyle olduğu için, ben köy ve şehirleri bırakıp,
Ağır zahmetlere katlanarak, buraya sığındım.*

1876. **sıġırçuq:** sıġırcık kuşu || قارىغوجا

4198. sıġırçuqñı kördüm uçar qaq ara
teñin baqtım erse ikigü qara

سغۇرچۇقنى كۆردۈم ئۇچار قاق ئارا ،
تېڭىگە قاراسام ، ئىككىسى قارا .

*Sıġırcıġı gördüm, kaklar arasında uçar;
Arkadaşlarına bakınca, gördüm ki, ikisi de karadır.*

1877. **sıġıt** : ağlama, ağlayış || يىغا ، يىغلاش ، ياش تۆكۈش

1136. nelük toġdum erki yana ölgeli
nelük küldüm erki sıġıt körgeli

ئۆلەر جانغا نىچۈك تۇغۇلغاندىمەن ،
يىغا بار ئىكەن ، نىچۈك كۈلگەندىمەن ؟

*Ölecek olduktan sonra, sanki niye doğdum;
Ağlayacak olduktan sonra, sanki niye güldüm.*

1878. **sıġta** - : ağlamak || يىغلىماق ، ياش تۆكمەك

6292. ünün sıġtadı eştip ögdülmişe
urundı toġındı aqtıttı yaşa

ئۆگدۈلمىش ئۇنى ئىشتىكەچ، ئۇن سېپ يىغلىدى،
يېشىنى ئېقتى ئۆزىنى ئوردى.

*Bunu duyan Ögdülmiş feryad edereek,
Döğündü ve göz yaşı döktü.*

1879. **sıgtat** - : ağlatmak || يىغلانماق

6126. neçe külse ahır yana sıgtatur
neçe itse ewre buzartatur

نېچە كۈلسە بىر كۈن يەنە يىغلانماق،
نېچە تۈزسە بىر كۈن ئۆرەر ۋە بۇزار.

*Ne kadar gülerse-gülsün, bir gün yine ağlatır;
Ne kadar düzeltirse-düzeltsin, bir gün bozar, dağıtır.*

1880. **sıgun** : erkek geyik || ئەرگەك كىيىك

5374. sıgun muyğak erse suğak ya ıvık
saña yém tükemez ay edgü kılık

چىشى ئەرگەك تاغ تاغ ئۆچكە، ئۇن، ئاق كىيىك،
ساغا تۈگمەس يەم، ئى ئۆز مېجەزلىك.

*Erkek ve dişi dağ keçileri, ak geyik veya sarı kaya geyikleri,
Bunlar senin için, tükenmez bir yiyecek, ey iyi tabiatli.*

1881. **sıgur** - : sıgdırmak || سىغدۇرماق

3860. eşittim köñülke sıgurдум anı
katıqlan tilekke tegürgil meni

ئىشتىكەچ، كۆڭۈلگە سىغدۇردۇم ئۇنى،
تىرىش سەن، تىلەككە يەتكۈزگەن مېنى.

*Fakat duydum ve ona gönlümde yer verdim;
Gayret et, beni bu dileğime kavuştur.*

1882. **sıka** - : okşamak || ئەرگەكلىمەك

6618. sıkadım sewittim köñül bérdi terk

taķı ma belinler birerde yére

سلاپ ئەركىلەتتىم، كۆڭۈل بەردى تېز،

تېخى بەزى قورقۇپ، ھۈركۈپلا تۇرا.

Okşadım, ısındırdım, çabucak bana gönül verdi;

Yine de ara-sıra ürküyor, korkuyor.

1883. **sın** : boy, bos, kılık || تۇرۇق، قىلىق، بوي

1849. yüzi körki kılķı kılınķı ne ol

yaşı kırı boğ sın awınķı ne ol

يۈزى، كۆركى، خۇيى، قىلىقى نەدۇر؟

يېشى، دەرىجە، بويى، ئاۋۋۇنچى نەدۇر؟

Yüzü, görünüşü, tavır ve hareketi nasıldır;

Yaşı, derecesi, boyuposu nasıldır ve ne ile avunur?

1884.**sın-** : kırılmak, bozulmak, incinmek || پارچىلانماق، بۇزۇلماق، سۇنماق

3387. oğul kız törüse kimesi sınır

kime sınsa suwda tirig kim қalur

تۇغۇلسا ئوغۇل - قىز، كېمىسى سۇنۇر،

كېمە سۇنسا سۇدا تىرىك كىم قالۇر؟

Oğul-kız dünyaya gelirse, gemisi parçalanır;

Gemi parçalanınca, su içinde kim diri kalır.

1885. **sına** - : sınımak, tecrübe etmek || تەجرىبە قىلماق، سىنىماق

0247. neçe me sınıdım isiz kılguçı

kite bardı künde üzüldi küçi

نېچە مەن سىنادىم يامان قىلغۇچى،

ئۆتۈپ كۈنۈم - كۈن ئازايدى كۈچى.

Kötülük yapanı kaç defa tecrübe ettim;

Takati her gün bir az daha azaldı, sonunda da takatten düştü.

1886. **sınağ** : sınanmış, tecrübe edilmiş || سنالغان، تەجرىبىدىن ئۆتكەن

3963. kişike sınağı bir ök körse tap

tilek bilgüke bir tilin yörse tap

كىشىنى سىناشقا بىر كۆرمەك يېتەر،

بىلىشكە تىلەك، سۆز ئىشتىمەك يېتەر.

İnsanı tecrübe etmke için, onu bir defa görmek kafidir;

Arzusunu anlamak için, onun bir kaç sözü kafidir.

1887. **sınan-** : sınanmak || سنالغان

2042. kişi yalğanmda tileme vefa

bu bir söz sınanmış üküş yılkı ol

تەلەپ قىلما ۋاپا يالغانچىلاردىن،

بۇ سۆزلەر سنالغان ئۇزۇن يىللىق ئول.

Yalancı adamdan vefa bekleme;

Bu uzun yıllardan beri tecrübe edilmiş bir sözdür.

1888. **sınuğ** : kırılmış, kırık || سۇنۇق . سۇنغان

1858. kaçığılg yeter ol uçğılg tutar

sınuğug sapar ol buzukug iter

يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقاننى تۇتار،

بۇزۇقنى تۈزە ئول، سۇنۇقنى تاڭار.

Kaçana yetişir, uçanı yakalar,

Kırığı sarar ve bozuğu düzeltir.

1889. **sıñar** : yan, taraf || سىڭايان، تەرەپ، يان

1786. çığayka üledi ökü neñ tawar

köñül tüzdi rabқа kamuğdın sıñar

ئۆلەشتۈردى يوقسۇلغا كۆپ مال بۆلۈپ،
دىلىن بەردى ھەققە ھەممىدىن ئۆزۈپ.

*Fakirlere çok eşya ve mal dağıttı;
Her hususta Tanrı'ya gönül bağladı.*

1890. **sır** : sır, cila [< Çin.] : || بوياق سر،

2452. biligsiz kişi ol kuruğ sır bediz
biliglig kişi ornı kökte ediz

قۇرۇق بىر بوياقلىق ھەيكەل - ئىلمىسىز،
بىلىملىك كىشى ئورنى كۆكتە - ئىگىز.

*Bilgisiz adam boş bir kalıptan ibarettir;
Bilgili kimsenin yeri gökten daha yüksektir.*

1891. **sır^r** : (< A.) sır, gizli söz; bk. **sır** : || مەخپىيەتلىك سر،

1298. iki yüzlüg erke sözüg sözleme

yağılğay sözüg sır açılğay yéme

سۆزۈڭنى ئىككى يۈزلۈك ئەرگە دېمە،
يېپىلغاي سۆزۈڭ، سر ئېچىلغاي يەنە.

*İki yüzlü adama sır verme;
Sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar.*

1892. **sırçı** : cilacı || بوياقچی سرچی،

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı

ya sırçı bedizçi ya okçı yaçı

تۆمۈچى، ئۆتۈكچى. يەنە تېرىچى،
يا سرچی، بوياقچى، يا ئوقچى، ياچى.

*Bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut
Cilacı, boyacı veya okçu ve yaycıdır.*

1893. **sırıl-** : bulaşmak, yapışmak || يۇقىماق، يېپىشماق

3160. sırılğaymu erki ilig altunı

ileñeymü erki maña ol köni

قالارمۇ چېكىپ خان جاناپ رهنجنى،

ئەيلەپ قويارمۇ، ئۇ تۈز ئەر مېنى؟

Hükümdarın altını acaba ona tesir edermi;

O doğru insane acaba beni tekdirmi eder.

1894. *sırınçğa sırça || ششە ، ششە

3394. sırınçğa saķış-ı-turur bu köñül

ıdı keç küdez sınması ay oğul

گوباكى بىر ششە ئېرۇر بۇ كۆڭۈل،

سۈنۈپ كەتمسۇن ئۇ، ئاۋايلا ئوغۇل.

Gönül sırça gibidir;

Ey oğul, onu çok iyi muhafaza et, kırılmasın.

1895. **sata** : (< sata) tan kızılığ-ı < mercan || تاش قىزىللىقى، نەيزە بويى

4895. kıza baķtı yérđin sata ķalkanı

turup ķarşıķa bardı kirdi köni

قىزىل نەيزە بىلەن چىققاندا قالقان،

سارايغا كىردى ئۇ توپ توپ - توغرا شۇئان.

Kızrmış mızraklar ile kalkan ufuktan gözükiırken,

Kalkıp, saraya gitti ve doğruca içeri girdi.

1896. **sız** - : sızmak, erimek: || سىزماق، سىرغىپ چىقماق، سىگمەك، ئېرىمەك

6587. kişi bulmadım men muñadur ma yalñuz

saķınçın sızar-men sewinçin küleyi

كىشى تاپمىدىم مەن، مۇڭلاندىم يالغۇز،

سىزىپ كەتتىم غەمدە، سۆيۈنۈپ كۈلەي مەن.

Ben insane bulamadım, derdliyim ve yalnızım,

Kederden eriyorum; ben de bir sevineyim, güleyim.

1897. **sızğur-** : sızdırmak, eritmek, zayıflatmak || ئېرىتمەك ، سىزدۇرماق

3384. özüñ sızğurur sen oğul kız téyü

bu emgek biligli oğul kız kayu

ئوغۇل قىزنى دەپ سەن ، دىلىڭ سېرىلۇر ،

قەيەردە ئوغۇل - قىز بۇ دەرتنى بىلۇر؟

Sen oğul-kız diye, kendini üzersin;

Bu zahmeti takdir eden oğul-kız neredede.

1898. **sızğ** : sızıl, ağrı || ئاغرىق ، ئازاپ

2579. sözün sökse yalñuñ açıtısa tilin

süñükke sızığ ol köñülke yalın

كشى سۆز ۋە تىلدە بېرەركەن ئازار ،

سۆڭەك ئاغرىتىپ دىلگە بىر ئوت ياقار .

Insane sözü ile söğەر ve dili ile acıtırsa,

Bu kemiğe sızı ve gönüle ateş olur.

1899. **sızur-** : eritmek || ئېرىتمەك ، سىزدۇرماق

1919. xulı can sızurğu awınsa begi

qalı yetlür erse bu xulnuñ ögi

جان ئاتسۇن بېگىنىڭ ھوزۇرىغا قۇل ،

ئەگەر يەتسە ئەقلى ، ئاقىل بولسا ئۇل .

Eğer akli eriyorsa, beyinin rahat etmesi için,

Kul kendi canını eritmelidir.

1900. **sikender:** (k.a.) İskender [*skender<al-iskandar<aleksander*] || ئىسكەندەر

6548. ajun bütrü tuttum sikender tutarça

tükel nuñ yaşın men yaşadım yaşattım

ئىسكەندەردەك ئالدىم جاھاننى پۈتۈنلەي ،

نۆھ ئۆمرىنى پۈتۈن ياشىدىم ، ياشاتتىم .

Iskender gibi, bütün dünyayı elimde tuttum,

Tam Nuh'un yaşını yaşadım ve yaşattım.

1901. **sikⁱrt-**: kendini düzdürmek || ئۆزىنى توغرىلىماق

2508. biri tilde yalğan çıkarsa sözün

biri egrilik ol sikirtse özin

بىرىدۇر سۆزىدە ئۇ ئېيتسا يالغان،

بىرى، ئەگرىلىككە ئازدۇرسا ئىنسان.

Bunlardan biri yalancılık ve diğeri de

insanı doğru yoldan saptıran kötü huydur.

1903. **silig** : temiz, ince; nazik, tatlı dilli || سىلىق، مۇلايىم، نازۇك، خوش پېئىل

0042. bayat rahmeti erdi halkı öze

قىلىنچى silig erdi qılkı tüze

خەلققە ئىدى ئۇ خۇدا رەھىمىتى،

قىلىق سىلىقتۇر، تۈزلۈك خىسلىتى.

O ümmeti üzerine Tanrının bir rahmeti idi;

Güzel tavırlı, dürüst ve kendisine güvenilir bir tabiatte idi.

1904. **siliglik** : temizlik, incelik; tatlı dillilik ||

سىلىقلىق، مۇلايىملىق، نازۇكلۇك، خوش پېئىللىق

0326. tüzünlük kerek hem siliglik kerek

uquşluğ kerek hem biliglig kerek

يۇمشاقلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك،

ئاقىل ھەم بىلىملىك بولماقلىق كېرەك.

Hem yumuşak huylu, hem tatlı dilli,

Hem akıllı, hem bilgili olmak gerektir.

1905. **silkim** : sünepe; bk. **sepük** || چاپقاق، قىلىقسىز

4599. bıçak tartma anda kötürme süñük
ayı bolma kowdaş ne silkim sepük

پىچاقنى چىقارما ، غاجىما سۆڭەك ،
بولۇپ كەتمە چاپقاق ، تۈزۈت قىلما بەك .

*Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma;
Çok obur olma ve pek de sünepe oturma.*

1906. **simⁱş** simiş, çekirdek, çerez || يەل يىمىش || شىمىسكە ، گازىر ،

4660. aş içgü yéseler nuḵul ur yimiş
kuruḡ öl yimiş ur bir ança simiş
غزادىن كېيىن تارت شىرنىلىك يىمىش ،
قۇرۇق - ھۆل يىمىش قوي ۋە ئازراق سىمىش .

*Yiyecek ve içecek tamam olunca, çerez ve meyve ver;
Kuru ve yaş meyve yanında, bir miktar simiş de bulunsun.*

1907. **siñ-** : sinmek, saklanmak, hazmedilmek || ھەزىم بولماق || سىڭمەك ،

2920. iḏişçi arıḡ bolsa körklüg yüzi
anıñdın siñer içse içgü ḵozı
ئىدىشچى ئېرىغ بولسا كۆركەم يۈزى ،
ئۇنىڭدىن ئىچىلسە ، سىڭەر مەي قوزى .

*Kadehçi temiz ve güzel yüzlü olursa,
İçilen içki iştihâ ile içilir ve insanın içine siner.*

1908. **siñⁱmlig** : uyumlu, uyum sağlayabilir || ئۇيۇشقاق || سىڭىملىق ،

2446. silig erke devlet siñimlig bolur
silig bolsa ḵutḵa tegimlig bolur
سلىق ئەرگە دۆلەت سىڭىملىق بولۇر ،
سلىق بولسا ، بەختكە لايىقلىق بولۇر .

*Nazik insan saadeti hazmeder;
Insane nazik olursa, devlete layık olur.*

1909. **siñür-** : sindirmek hazmetmek || سىڭدۈرمەك، ھەزىم قىلدۇرماق

5774. köni söz irig ol köñülke açığ

siñürse anıñ asğı bergey tatığ

دۇرۇس سۆز يىرىكتۇر، كۆڭۈلگە ئاچچىق،

سىڭدۇرسە ئۇنىڭ نەپىسى بولغاي تاتلىق.

Doğru söz sert olur ve gönüle acy gelir; Bu sözün manasını

iyice ruhuna sindirirsen, faydası senin için tatlı olur.

1910. **sèni** : seni bk. **sen.** || سېنى

3309. бүте кетчи үдлек сэни көрмедим

tiler erdim arzun üdi bulmadım

ئۆزۈندىن بۇيان مەن سېنى كۆرمىدىم،

تىلەيتىم كۆرۈشنى، ۋاقىت تاپمىدىم.

seni görmeyeli çok zaman geçti;

görüşmeği çok arzu ediyorum, fakat vakit bulamadım.

1911. **sipas** : (< F.) şükür || شۈكۈر

A0001. Һамд ү sipas u minnet ve үкүш өгди теңри ‘çazze ve

ھەمدۇ - سانا، مىننەت ۋە سانسىز مەدھىيىلەر

Hamd, şükür, minnet ve sonsuz medih o büyüklük sahibi

Ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve

1912. **sir** : (< A. s-r-r) sır, hikmet; bk. **sır** || سىر، ھېكمەت

0392. kılumaz ma şükrüñ saña men bére

meniñdin şükür kıl saña sen sira

قىلالمايمەن ساڭا مەن لايىق شۈكۈر،

مېنىڭچۈن ئۆزۈڭ قىل مۇۋاپىق شۈكۈر.

*Bunlardan bir tekinin şükürünü bile ben sana eda edemem;
Benim tarafımdan sen kendine kendin şükret; senin hikmetine akıl ermez.*

1913. **siyaset** : (< A. s-y-s) siyaset || سیاست

0411. siyaset kıllur erdi himmet bile

bu himmet yaraşur mürüvvet bile

سیاست قیلور ئوردی ھیمەت بیلە ،

بۇ ھیمەت یاراشور مۇرۇۋەت بیلە .

Siyaset icra ederken, kendi şahsı meyillerini düşünmez idi;

Bu himmet insaniyet ile birlikte olursa, güzel olur.

1914. **siz** : siz || سز

4310. séni siz téseles anı siz tégil

taķı anda yégrek yanut sözlegil

سېنى سز دېسەلەر ، ئۇنى سز دېگىل ،

ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى جاۋاپ سۆزلىگىل .

Sana “siz” diyenlere sen de, “siz” tabirini kullan;

Mukabelede daima karşındakinden daha nazik davran.

1915. **sizⁱk** : seziş, sezme, şüphe, kuşku || گۇمان ، شۈبھە ، سېزىش

1090. barır-men muñar sen sizik tutmağıl

toğuglı kim ölmez tése bütmeğil

كېتۈرمەن ، بۇغا سەن شۈبھە قىلىمىغىن ،

تۇغۇلغاننىم ، ئۆلمىسە دېسە پۈتمىگىن .

Ben gidiyorum, sen bundan hiç şüphe etme;

Doğan bir kimsenin ölmeyeceğini söylerlerse, inanma.

1916. **sizⁱn-** : kuşkulanmak || گۇمان قىلماق ، شۈبھىلەنمەك

3882. sizinmedim erdi kör oğgurmışığ

oķıp kelmegüsin er erdi bışığ

ئودغۇرمىش ئېدى بىر يېتىلگەن ئادەم،

قىچقارسا كېلىشكە يوق ئەردى شۈبھەم.

Odgurmuş'ın davet edilince, geleceğinden şüphe etmemiştim;

O olgun bir insane idi.

1917. soç¹t- : sıçratmak || چاچراتماق

6537. ağaş ҡoldaşımķa sewüĝ can teg erdim

yağım boldı erse tosun teg soçıttım

ئاداش، قولىدىشىمغا شىرىن جانىدەك ئەردىم،

گەر ئولسا رەقىبىم توسۇندەك ھۆركۈتتىم.

Kardeş ve arkadaşlar için sevgili can gibi idim;

Düşmanımı ise, haşarı tay gibi sıçrattım.

1918. soğ¹ık : soğuk; bk. soğuk || سوغۇق

4622. isig artsa terkin soğık iç öze

soğık artar erse isigin tüze

سوغۇقلۇقنى ئىچ ئاشسا ئىسسىق ئەگەر،

سوغۇقلۇق ئەگەر ئاشسا ئىسسىق تۈزەر.

Sıcaklı fazlalaşırsa, üzerine derhal soğuk bir şey içmeli;

Soğukluk fazlalaşırsa, onu sıcak ile tadil etmelidir.

1919. soğ¹uk : soğuk; bk. soğık || سوغۇق

3581. taķı bir tatıĝ tu tişi tatĝı ol

soğuk suwķa yunmaķ anıñ yangı ol

يەنە بىر لەززەتكى - خۇتۇن لەززىتى،

سوغۇق سۇغا چۈشەك ئۇنىڭ مېھنىتى.

*Başka bir zevk de kadın zevkidir;
Buna mukabil soğuk sui le yıkanmak vardır.*

1920. **sol** : sol || سول

0917. bu eđgü oñ ol kör isizlik bu sol
soluñdın tamu ornı uşmañ oñ ol
ئېرۇر ياخشىلىق ئوڭ. يامانلىق ئۇ سول ،
جەھەننەم سولۇڭدا ، بېھىش ئوڭدا ئول .

*Iyilik sağ ve kötülük soldur;
Senin solunda cehennem vardır; cennet ise, sağdadır.*

1921. **soñ** : son || ئارقا ، كەينى

3551. uçı ni‘met erse tüpi miñnet ol
başı miñnet erse soñı ni‘met ol
ئوچى بولسا نېمەت تۇۋى مېنەت ئول ،
بېشى بولسا مېنەت ، سوڭى نېمەت ئول .

*Tepesi nimet ise, dibi minnettir;
Başı mihnet ise, sonu nimettir.*

1922. **soñda** - : çekiştirmek arkasından kovalamak || كەينىگە چۈشمەك ، ئىز قوغلىماق

5859. bilir sen kimi tutsa begler yakın
kişi barça soñdar anıñ bar yokın
بىلۈرسەنكى ، بەگ كىمنى تۇتسا يېقىن ،
قىلۇر غەيۋەت كىشى ئۇنىڭ بار - يوقىن .

*Bilirsin ki, beyler kimi kendilerine yakın tutarlarsa,
Insanlar daima onun varını- yoğunu çekiştirirler.*

1923. **soñkor** : sungur kuşu || شۇڭقار

5697. saçım boldı yazkı kelef teg orut
sakal boldı soñkur tüsi teg şeşüt

چېچىم بولدى يازدا قۇرغان قاقشال ،
ھەم شۇڭقار تۈگىدەك چارلاشتى ساقال .

*Saçım, bahar kelef out gibi, kurulaştı;
Sakal ise, sungur tüyü gibi, alaca oldu.*

1924. **sor-** : emmek || شۇرماق ، ئەمىمەك

0655. baқа körse begler küyer ot sanı
basınsa üzer baş sorar öz kanı

دېققەت قىلسا بەگلەر كۆيەر ئوتتەك ئول ،
غادايسا ئۆزەر باش ، شورار قاننى ئول .

*Dikkat edersen, beyler gerçekten yanar ateş gibidir;
Kafa tutanın başını koparır ve kanını emer.*

1925. **sor-** : sormak, aramak || سۇرماق ، سۇردىمەك

4126. kaçan söz sorar erse begler saña
uzatma sözünü ay ersig toña

قاچان بىر سۇئال بەرسە بەگلەر ساڭا ،
ئى باتۇر يىگىت سۆز ئۇزاتما ئاڭا .

*Beyler sana bir şey sorarlarsa, ey cesur yiğit,
Cavap ver, fakat sözünü pek uzatma.*

1926. **soy^urka-** : şefkatli olmak, bağışlamak || شەپقەتلىك بولماق ، كەچۈرمەك

1404. yuluğ kılma özni adınlar üçün
soyurka özüñni küyürme küçün

پىدا قىلما ئۆزنى بۆلەكلەرگە دەپ ،
ئۆزەڭگە ئېچىن ، ئوتقا كىرمە كۈچەپ .

*Başkaları için kendini feda etme;
Kendine acı da zorla ateşe atma.*

1927. **sök(g)-** : sökmek || چۇۋۇماق ، پارچىلىماق ، سۆكمەك

2268. ayu bér maña sen қayusı yarar

çerigin sögüp ol yağısın tarar

دېگىل سەن ماڭا كىم بۇ ئىشقا يارار،

سۈرۈپ يار لەشكىرىن ، قىلۇر تارى - مار؟

Bana söyle, kim bu işe yarar ve düşmanın ordusunu

Bozarak, onu darmadağın eder?

1928. **sök-** : çökmek, diz çökmek || چۆكمەك، تېز چۆكمەك

4058. ötüg ötnür erken köni tut elig

iki tiz bile sök tüzün bol silig

ئۆتۈنچىڭ قىلاردا تۆۋەن تاشلا قول،

ئىككى تىز بىلەن چوڭ، سىلىق، يۇمشاق ئول.

Bir şey arzederken, ellerini aşağı doğru sarkıt;

İki diz üzerine çök, arzı ihlas ve sükun ile yap.

1929. **sök-** : söğmek || سۆگمەك، تىللىماق

3431. séni kim söker erse öggil anı

otun ol bolur sen tüzünler sanı

سېنى سۆكسە كىم، گەر، سەن ماختا ئۇنى،

بولۇر ئۇ نادان، دەر ئەقىللىق سېنى.

Sana kim söğerse, sen onu öğmelisin;

Böyle olursa, o küstahlardan sayılır, sen de asillerden sayılırsın.

1930. **söki** : geçmiş zaman, önce || ئاۋۋال، ئۆتكەن، بۇرۇن.

0738. yana saçlur andın tirilmiş nehi

söki teg bolur yandru kılkı yañı

ئۇ يىققان جىمى مال چېچىلىپ كېتەر،

ئۆزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۈشەر.

Topladığı malı tekrar dağılır;

Onun ahvali yine eskisi gibi olur.

1931. **sökti** : kepek; bk. **kavuk** || كېپەك

4767. ajunda alındım özümke öñi

ķavuk sökti yém tap tonum ķoy yüñi

نەسۋەم تېپىپ مەن جاھاندىن بۇنى ،

يېيىشكە كېپەكنى ، تونغا قوي يۇڭى .

Dünyadan kendi hissemi aldım;

Kepekten yiyecek ile koyun yününden elbise bana yeter.

1932. **söküş**: söğme, söğüşme || سۆكۈش ، قارغاش ، تىللاش

0239. isizke söküş edgü ögdi bulur

özünke baķa kör ķayusın ķolur

يامانى سۆكۈلۈر ، ياخشىسى ماختىلۇر ،

قاراپ كۆر ئۆزۈڭگە قايۇسى ياقۇر!

Kötü söğülür, iyi öğülür;

Iyice dikkat et, canın hangisini ister.

1933. **sön-** : sönmek, bitmek, tükenmek [*söyün-*] *sün-*||

ئۆچمەك ، توختىماق ، يوقالماق ، تۈگىمەك

2580. urup berge başı büter terk söner

tilin sökse bütmez açığı yılın

ئۇرۇلغان تاياقنىڭ ياراسى پۈتەر ،

بۇ تىل سۆكسە پۈتمەس ، ياراسى تۇرار .

Vurulan kamçı yarası kapanır ve çabuk geçer;

Dil acısı ise, yıllarca dinmez.

1934. **söz**: söz || سۆز

0999. biri sözlegü ol tokuzı tıdıg

tıdıg söz tüpi aşlı barça yıdıg

بىرىن سۆزلىسە ، توققۇزدۇر ياساق ،

ياساق سۆز تېگىدىن بولۇر بەد پۇراق .

Biri söylenebilir, dokuzunun söylenmesi yasaktır;

Yasak sözler aslında-esasında hep fenadır.

1935. **sözçi** : sözcü, maruzatta bulunan || سۆزچی ، باياناتچی ، ئەلچی

3456. *katığ arzuladı seni körgüke*

méni sözçi ıdtı okıp éltgüke

تولا ئارزۇ قىلىپ كۆرۈشكە سېنى ،

دەۋەتچى قىلىبان ئەۋەتتى مېنى .

Seni görmeği çok arzu etti;

Seni çağırıp götürmek için, davetçi olarak, beni yolladı.

1936. **sözle -** : söylemek, konuşmak || سۆزلىمەك ، بايان قىلماق ، ئېيتماق ، دېمەك

2701. *kişi ildin ilke söz ıdğu bolur*

bitig bolmasa söz neçe sözleyür

كشى ئەلدىن - ئەلگە ئەۋەتۈر خەۋەر ،

يازۇر بولمىسا سۆز نىچۈك سۆزلىنەر؟

Insan bir yerden başka bir yere her vakit haber gönderir;

Yazı olmasa, fikrini nasıl ifade eder.

1937. **sözlegüçi** : söyleyici, söyleyen [*söz+le-güçi / söz+le-gü+çi*] ||

سۆزلىگۈچى ، ئېيتقۇچى ، دېگۈچى

1407. *negü tér eşit dünya ‘aybın bilip*

saña sözlegüçi uquştın alıp

نېمە دەر ئىشت ، دۇنيا ئەيىبن بىلىپ ،

ساڭا سۆزلىگۈچى ، ئەقىلدىن ئېلىپ:

Dünyanın eksik ve kusurlu taraflarını bilen ve üzerinde düşünmüş

Olan insan sana ne der, dinle.

1938. **su’al** : (< A. s-’l) soru || سوئال

C0020.bab ay toldı iligke su’al kılmışın ayur

ئايىتولدىنىڭ ئېلىگىدىن سوئال سورىغانلىقى بايانىدا

Ay-Toldı'nın hükümdara sual sorduğunu anlatır..

1939. **suç^{۱۱}**- : açılmak, çıkmak, çıkarmak || سالماق ، چقارماق ، ئېچىلماق

5939. atın mindi keldi ewiñe yana

tüşüp kirdi ewke suçuldı tona

ئاتىن مىندى ، كەلدى ئۆيىگە يانا ،

چۈشۈپ كىردى ئۆيىگە ، يېشىندى مانا .

Atına bindi ve evine dönüp geldi;

Atına inip, içeri girdi ve soyundu.

1940. **sud-** : tükürmek || ئاقماق ، تۈكۈرمەك

1338. bu bordın kıpar miñ yazuqqa yürek

zinadın kaçır kıt yüzüñke suğar

ھاراق مىڭ گۇناغا پاتۇرغاي سېنى ،

قاچار بەخت زىنادىن ، يۈزۈڭ تۈكۈلەر .

Içki insanın bin türlü günaha teşvik eder;

Saadet zinadan kaçır ve zaninin yüzüne tükürür.

1941. **suğ^{۱۱}** -: kaybolmak || قۇرۇماق ، غايىپ بولماق ، يوقالماق

2866. hıyanet kişi kayda sunsa elig

teñiz erse suğlur kırtur yérig

خىيانەتچى نەگە قول سۇنسا ئەگەر ،

دېڭىزىمۇ سوغىلار ، قۇرۇپ كېتەر يەر .

Hiyanet eden adam bir yere el attımı,

Deniz bile olsa, kurutur.

1942. **şuħbet** : (< A. suhbat, s-h-b) sohbet || سۆھبەت

3584. tişi birle şuħbet idi keç tatıg

soğuk suwқа yunmaқ yanutı katıg

خۇتۇن بىرلە سۆھبەت تولا بەك تاتىق ،
سوغۇق سۇغا چۈشمەك جاپاسى قاتتىق .

*Kadın ile beraber bulunmak çok güzel bir zevktir;
Fakat buna karşılık soğuk su ile yıkanmak zordur.*

1943. **suq** : aç gözlü, alçak; haris, tamahkâr || ئاچ كۆز، پەس، تاماخور

0849. suq erse kılcı yég erse özi

iwek erse kılcı uwutsuz közi

برى ئاچكۆز، تاماخور ۋە تويماس ئۆزى،
برى ئالدىراغۇ، ئۇياتسىز كۆزى.

*Sonra da haris tabiatli ve olgun olmayan insanlar ile
Aceleci huylu ve gözü doymaz olanlar.*

1944. **suq-** : sokmak, vermek || سوقماق، بەرمەك

6071. neçe kür küwenür beşik beglerig

ölüm yérke soqtı bağa kör tirig

نىچە باتۇر، مەغرۇر بۈيۈك بەگلەرنى،
ئۆلۈم يەرگە تىقتى تىرىك، كۆر ئۇنى.

*Ölüm nice cesur ve kendine güvenir büyük beyleri
Toprağa soktu, ey yaşayan insane, dikkat et.*

1945. **suqak** : (erkek) ak geyik || ئاق كىيىك

5374. sıgun muygak erse suqak ya ıvık

saña yém tükemez ay edgü kılık

چىشى ئەركەك تاغ ئۆچكە، ئۇن، ئاق كىيىك،
ساڭا تۈگەمس يەم، ئى ئۆز مەجەزلىك.

*Erkek ve dişi dağ keçileri, ak geyik veya sarı kaya geyikleri,
Bunlar senin için tükenmez bir yiyecek, ey iyi tabiatli.*

1946. **suqlan-** : tamah etmek [suk+^ur+a-n-] || تاما قىلماق

3619. özüñ suklanur sen ajun térgeli

ölüm suklanur kör séni tutğalı

ئۆزۈڭ تىرشۇرسەن دۇنيا يىققىلى ،

ئۆلۈم تىرشۇر ، كۆر ، سېنى تۇتقىلى .

Sen dünya malını toplamak için can atıyorsun;

Ölüm ise, seni yakalamak için can atıyor.

1947. **suqluq** : açgözlülük, tamahkârlık || تاماخورلۇق ، ئاچ كۆزلۈك

2847. közi suq kişi aşka suqluq kılur

elig tegrür aşka aşığı artatur

كۆزى ئاچ كىشى ئاشقا ئاچلىق قىلار ،

تاماققا تىقىپ قول ، تاماقنى بۇزار .

Aç gözlü kimse yamağе karşı haris davranır,

Yemeğе elini sokar ve onu berbat eder.

1948. **sultan**: (< A. s-l-t) sultan || سۇلتان

3458. ilig me idi eşgü sultan-turur

boğunğa bağırsaq sewüg can-turur

ئېلىگ بەكمۇ ياخشى بىر سۇلتان ئېرۇر ،

خەلقپەرۋەر ، ئۆزى كۆيۈمچان ئېرۇر .

Hükümdar çok iyi bir padişaktır;

Çok merhametli, halkın candan sevdiği bir insandır.

1949. **sumlı** - : yabancı dille konuşmak ||

باشقا تىلدا گەپ قىلماق ، كالدېرلىماق ، چۆلدېرلىماق

5972. çéçeklikte sandwaç ünün sumlıdı

üdiklig eşitti köñül yélgüdi

چېچەكلىكتە بۇلبۇل يۈچۈن سايىدى ،

ئۆدۈكلۈك ئىشتى ، دىل يېلىنجىدى .

Bahçede bülbül yabancı bir dilde bir şeyler söyledi;

Bunu duyan sevdalının gönlü tuttu.

1950. **sun** : sunmak, uzatmak || ئۇزاتماق سۇنماق

6616. elig sundum uş men biligni tilep

sözüg sözke tizdim şaşurdum ura

مانا قولنى سۇندۇم ئىلمىنى تىلەپ ،

قېتىپ سۆزنى - سۆزگە تىزىپمەن ئۇرا.

İşte ben bilgi istiyerek, ona el uzattım;

Sözü söze katarak, dizip sıraladım.

1951. **şuret** : (< A. surat, s-v-r) suret || سۈرەت

0020. ay sırğa yakın ay köñülke ediz

tanuķ ol saña barça şuret beğiz

ئەي سىرغا يېقىن ، ئەي كۆڭۈلگە ئەزىز ،

گۈۋاھتۇر ساڭا بارچە سۈرەت ۋە ئىز .

Ey her sırra yakın, ey her gönül için yüksek Tanrı,

Bütün suret ve şekiller sana şahittir.

1952. **şuri ‘ibri** : (< F. s-v-r, ‘-b-r) Mezamir || زەبۇر سۈرىلىرى

0078. çéçeklikte sandwaç öter miñ ünün

oķır şur-ı ‘ibri tünün hem künün

چېچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۆلبۈل ئۈنى ،

ئوقۇر سۈرى ئەبىرىنى كۈن ھەم تۈنى .

Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor,

Sanki gece-gündüz Mezamir okuyor.

1953. **suv** : su || سۇ

0669. aķar suw yorıķ til bu ķut turmadı

ajun tezgınürler yorıp tınmadı

ئاقار سۇ، گۈزەل سۆز، بۇ بەخت توختىماس،

كېزەرلەر جاھاننى، يۈرۈپ تىنىمىغاي.

Akar su, güzel söz ve devlet, bunlar durmadan,

Yorulup –dinlenmeden dünyayı dolaşırlar.

1954. **suvla-** : su içmek || سۇ ئىچمەك

0449. élin itti tüzdi bayudı boğun

böri koy bile suwladı ol üçün

ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۈزگەچ خاقان،

بۆرە، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.

böylece hükümdar memleketin düzenledi ve tanzim etti;

halkı zenginleşti; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti.

1955. **suvlan-** : sulanmak || سۇلانىماق

0275. tili birle yalñuķ sözi sözlenür

sözi yaķşı bolsa yüzi suwlanur

كىشى تىل بىلەن دەر سۆزىنى ئۆزى،

سۆزى ياخشى بولسا يورۇيدۇ يۈزى.

Insan sözünü dili ile söyler;

Sözü iyi olursa, yüzü parlar.

1956. **suvsa-** : susamak || چاڭقىماق، ئۇسسىماق

2924. ķarın açmış erke yüzi ķörse aş

usup suwsamıřķa ķörüp ķaņgusuz

بولۇر ئاش يۈزىنى كۆرمەك ئاچلارغا،

ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

*Karnı acıkmiş insana onun yüzünü görmek bir yemektir;
Susamış insan için, o bakıp kanılmaz bir içkidir.*

1957. **suvsat-** : susatmak || ئۇسساتماق

5704. yédim içtim uğ teg yorıdım yawa
açıp suvsatayın munı men éve

يېدىم، ئىچتىم ئۆيىدەك، يۈردۈم مەن بىكار،
ۋۇجۇدىمنى زىيارەتتە تۈزسەم بولار.

*Ökü gibi yedim, içtim ve ömrümü boşuna geçirdim;
Vakit geçmeden, vücudu riyazata çekmeliyim.*

1958. **sü** asker, ordu || ئەسكەر، قوشۇن

1403. er at sü bu neñke küwenme üküş
asığ kılmağay sü bu altun kümüş

قوشۇن، ئات، يىگىتكە كۈۋەنمە ئۈكۈش،
نەپ بەرمەس ئۇلار ھەم بۇ ئالتۇن - كۈمۈش.

*Askere, orduya ve mala güvenme;
Ordu ve bu altın-gümüşün sana bir faydası olmayacaktır.*

1959. **süçi-** : tatlılanmak, güzelleşmek [*< *süt+si-* ‘süt tadında olmak’] ||

چۈچۈكلەشمەك، تاتلىقلاشماق، گۈزەللەشمەك

0813. şeker teg süçiyü barır ol kişi

sewinçlig bolur anda yazlur kaçı

شېكەردەك لەززەتلىك يانۇر ئۇ كىشى،
سۆيۈنۈپ ئېچىلۇر يۈزى ھەم قېشى.

*O insane benden şeker gibi tatlı-tatlı ayrılır;
Sevinir ve yüzü güler.*

1960. **süçig** : tatlı; içilecek nesne, şurup [*< *süt+si-g* ‘süt tadımlı’] ||

چۈچۈك، شېرىن، تاتلىق

1170. süçig bu tiriglik açığ bu ölüm

anundi qanı emdi kaçğu yolum

تىرىكلىك چۈچۈكتۈر، ئاچچىقتۇر ئۆلۈم،

ئۆلۈم تۈتتى، قايدا قېچىشقا يولۇم؟

Bu hayat tatlı idi, ölüm acıdır;

Ölüm yakaladı, bundan kaçış yolu nerede?

1961. **süçin-** : tadım bulmak, mahzuz olmak [*< *süt+si-n- ‘süt tadına dönmek’*] ||

تېتىماق، مەززە قىلماق

2092. süçigke süçinse ajun begleri

açığ boldı élgün boğun igleri

شارابقا ئۈگەنسە جاھان خانلىرى،

چېكەر كۆپ زىياننى ئېلى خەلقلىرى.

Dünya beyleri şarabın tadın alışırlarsa,

Memleketin ve halkın bundan çekeceği zahmet çok acı olur.

1962. **süçit -**: tatlılandırmak [*< *süt+si-t- ‘süt tadı vermek’*] ||

چۈچۈكلەشتۈرمەك، تاتلىقلاشتۇرماق

6556. negü ektim erse anı orgu ahır

negü ordum erse anın öz süçittim

نېمە تەرگەن ئولسام، ئۇنى ئورغۇم ئاخىر،

نېمە ئورغان ئولسام، ئۆزۈمگە تېتىتىم.

Ne ektim ise, sonunda onu biçtim;

Ne biçtim ise, ondan zevk aldım.

1963. **sökiç** : kuş [*sökeşe ‘uzun gagalı, keklik büyüklüğünde bir çeşit kuş’*]. ||

بىر خىل قۇش

5677. sükiç kıptı örlep ıalıklıa ağıp

ünün sumlıdı suri ‘ibri okıp

سەھەر قۇشى قوپتى ئەگىپ ئۇچۇپ ،
ناۋا قىلدى سايراپ مىزامىر ئوقۇپ .

seher kuşu kalktı ve göğe doğru yükseldi;
Mezamir okur gibi, yabancı bir dilde ötmeğe başladı.

1964. **sülük** : ordunun binek atı || قوشۇننىڭ مىنىدىغان ئېتى

4441. yégü keçgü miñü at ağğır sülük
bulardın çıkar hem yüdürgü kölük
يېمەك - كىيمەك . ئۇلاغ - ئات ، ئايغىر ۋە يۈك ،
توشۇچى بۇلاردىن چىقار بەلگۈلۈك .

Yiyeceği, giyeceği ve ordunun binek atı,
Aygırı ile yük hayvanlarını bunlar yetiştirirler.

1965. **süñü** : süngü [*kara+ñui*] || نەيزە

2376. erig aşnu yıraqtın tegişgü oğun
yağusa süñün teggü bérse boyun
ئەڭ ئاۋال يىراقتىن ئوقىن ئاتقۇلۇق ،
يېقىنلاشسا نەيزە بىلەن تىققۇلۇق .

Ilk önce uzaktan oklar ile vuruşmalı;
Yaklaşınca ve yüz-yüze gelince de, süngü ile hücum etmelidir.

1966. **süñük** : kemik || سۆڭەك ، ئۈستىخان

6415. dirığa seniñ teg kişiler ölüp
qara yérde yatsa süñüki ulup
دەرىخا ، سېنىڭدەك كىشىلەر ئۆلۈپ ،
قارا يەردە ياتسا سۆڭەك ئۇۋۇلۇپ .

Senin gibi insanlar ölür ve kemikleri toprak altında
Dağılmış yatarsa, çok yazık olur.

1967. **sünnet** : (< A. *sunnat*, s-n-n) sünnet || سۈننەت

4575. olarda birisi küdenke aş ol

ya sünnet aşı ya toğursa oğul

ئۆلاردىن بىرىكىم، نىكاھ تويى ئول،

يا سۈننەت تويى يا تۇغۇلسا ئوغۇل.

Bunlardan biri düğün ziyafetidir;

Biri de ya bir oğlun doğumu sünneti dalaysiyle verilen ziyafettir.

1968. **sür-** : sürmek, kovmak, sürgün etmek; devam etmek ||

سۈرمەك، قوغلىماق، ھەيدىمەك، سۈرگۈن قىلماق

3548. sewitse kimi dünya ahır sürer

awıtsa erej birle terkin irer

جاھان كىمى سۆيدۈرسە، قوغلار ئاخىر،

ئاۋۇتقاچ ھوزۇردا، ئۇ تاشلار ئاخىر.

Dünya önce kendisini sevdilir, fakat sonar seveni kovar;

Huzur içinde avutur, fakat çabucak ondan bıkar.

1969. **sürüg:** sürü || تۈپ، پادا، سۈرۈك

5371. yazı tağ yérig tut yorır koy sürüg

ya kul küñ tapuğçı ay kılkı örüg

يۈرەر قىر - تاغلاردا يەرنى قاپلاپ قوي،

قۇل، چۆرە، خىزمەتچى ئىكەن مۇلايىم خۇي.

Ova ve dağlık yerlerde dolaşan koyun sürüleri, kuli cariyе

ve hizmetkarların dolu; ey sak,n tabiatli insan.

1970. **sürüñdi** : serseri || سەرگەردان، سۈرۈندى

5327. yirindi ajunuğ süründike qod

bayat birge anda tü ni‘met yégin

بۇ پەسكەش جاھاننى قوغلا، نېرى سۈر،

بېرۇر ھەق ئاندا تۈرلۈك نېمەت، يىگىن.

*Bu hakir dünyayı sür, at ;
Tanrı orada sana her türlü iyi nimet ihsan eder.*

1971. **süt** : süt [*< sūt*] || سۈت

5881. seniñdin kaçan kelge isiz yorık
ürüñ süt bile kirdi eđgü kılık

سېنىڭدىن قاچان كەلگەي يامانلىق ،
ئۇ ئاق سۈ بىلەن كىردى ياخشى قىلىق .

*Senden ne vakit bir kötülük gelebilir;
Sen bu iyi ahlaki ananın ak sütü ile kazanmışsın.*

1972. **süz** - : süzmek || سۈزمەك

1856. neçe bulğanuk işke tegse süzer
neçe ters tügün erse başsa yazar

نېچە بولغۇناق ئىشنى تۇتسا سۈزەر ،
نېچە بولسا تۈگۈنلەر ، باقسا يېشەر .

*El sürdüğü iş ne kadar bulanık olursa,-olsun, süzülmüş,
Saf bir hale gelir; ne kadar ters düğüm varsa, bir bakışla onu çözer.*

1973. **süzük** : süzük, süzülmüş, duru temiz || سۈزۈك ، سۈزۈلگەن ، پاكىز ، ساپ

0973. biliglig kişiniñ sawı eksümez
ağıglı süzük yul suwı eksümez

بىلىملىك كىشىنىڭ سۆزى ئازلىماس ،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۈيى كاملىماس .

*Bilgili insanın sözü eksilmez;
Akan duru pınarın suyu kesilmez.*

1974. **süzül** - : süzülmek || سۈزۈلمەك

1773. sewigli telim boldı sewmez yağı
ilin қоқты қақты сүзүлди тоғы

كۆپەيدى سۆيگۈچىلەر، ئۇ سۆيىمەس يېغى،

قويۇپ ئەلنى قاچتى، سوزۇلدى تۇغى.

Onu sevenler çoğaldı, sevmeyen ve düşman olanlar ülkesini bırakıp, kaçtı;

Artık meydanda toz-duman namına bir zerre kalmadı.

1975. **šahname:** (< F. *šah-nama*) Šehname || شاهنامه

B0030. iranlıqlar šah name^ térler muñar

turanlıg ҡutađgu bilig tép uķar

ئىرانلىقلار «شاهنامه» دەپ ئاتىشار،

تۇرانلىق «قۇتادغۇبىلىك» دەپ ئاتار.

Iranlılar buna Šehname derler;

Turanlılar Kutadgu bilig diye anarlar.

1976. **ša‘ir** : (< A. š-‘r) šair || شائىر

0412. muñar meñzetü keldi ša‘ir sözi

oķısa açılğay oķıǵlı közi

بۇغا ئوخشاپ كېلۇر بۇ شائىر سۆزى،

ئوقۇسا ئېچىلغاي ئوقۇچى كۆزى.

Šairin buna benzer bir sözü vardır;

Bunu kim okursa, gözü açılır.

1977. **šart** : (< A. š-r-t) šart || شەرت

5997. bu tüş ‘ilmiñe baķsa šartı üküš

munı bilgü aşnu yetürse uķuş

كۆرەرسەن، بۇ چۈش ئىلمىنىڭ شەرتى كۆپ،

ئاۋال بىلگۈلۈك بۇنى ئەقىل يۈرۈتۈپ.

Bu rüya tabiri, dikkat edersen, bir çok şartlara baǵlıdır;

Buna akıl erdirmek için, önce şunları bilmek lazımdır.

1978. **šašur-** : mücevheratı dizerken arasını ayırmak || جەۋھىرىنى ئايرىماق

6616. elig sundum uš men biligni tilep

sözüg sözke tizdim šaşurdum ura

مانا قولنى سۇندۇم ئىلىمنى تىلەپ،
قېتىپ سۆزنى - سۆزگە تىزىپمەن ئۇرا .

*İşte ben bilgi istiyerek, ona el uzattım;
Sözü söze katarak, dizip sıraladım.*

1979. **şat** : cesaret || غەيرەت، جاسارەت

6117. bu dünya aş ol bir bu aş yégliniñ
atını sen ök ay şatım yok meniñ

بۇ دۇنيا - بىر ئاشۇر، سەن يېگۈچىنىڭ،
ئېتىنى ئۆزۈڭ ئېيت، چامام يوق مېنىڭ.

*Bu dünya bir yemektir;
Bu yemeği yiyenin adını sen söyle, ona benim cesaretim yok.*

1980. **şatranc** : (< F. < Skr. *çatur+anga*) satranç || دامكا - شاهمات

2634. yana nerd ü şatranc bilir erse keç
harifleri andın ulır erse keç

يەنە دامكا - شاخماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئۆتۈپ.

*Bundan başka, birde çom iyi tavla ve satranc Oynamasını
Bilmeli ve rakiplerini iyice sıkıştırmalıdır.*

1981. **şatu** : (F) merdiven || شوتا

6033. şatu kördüm elig anıñ bağnası
yüz utru uruğluğ eşiz hem yası

شوتا كۆردۈم ئېگىز، ئەللىك ۋاخىلىق،
ئالدىمدا تۇراتتى يانتۇ قويۇغلۇق.

*Rüyamda bir merdiven gördüm, onun elli basamağı vardı;
Yüksek ve enli, karşıma dikilmişti.*

1982. **şeddad** : (< A. *şaddad*, *ş-d-d*) Şeddâd || شەدداد

6547. tutayın ya kisra ya kayşarça boldum

ya şeddad-u ‘ad teg taķı uçmaķ ittim

قبلاي پەرەزكى، كسرا يا قەيسەرچە بولدۇم،

يا شەدداد - ئادەگ بېيىشىمۇ ياساتتىم.

Farzedelim ki, ben kisra veya kayser oldum

ya Şeddad ve Ad gibi, bir de cennet yaptırdım.

1983. **şahadet** (< A. *şahadat*, *ş-h-d*) şahadet, şahadet kelimesi ||

شاهادەت، كەلىمە شاهادەت

0394. tenimdin çıkarda meniñ bu canım

şahadet bile kesgil ahır tınım

تېنىمدىن چىقاردا مېنىڭ بۇ جېنىم،

شاهادەت بىلە كەس ئاخىرقى تىنىم.

Benim bu canım tenden çıkarken,

Son nefesimi kelime-I şehadet ile al.

1984. **şehvet** : (< A. *şahvat*, *ş-h-v*) şehvet || شەھۋەت

6352. biri söz boğuz köz bu şehvet oti

bular ol kişike bu ta‘at yutı

برى: سۆز، گال ۋە كۆز ھەم شەھۋەت ئوتى،

بۇلاردۇر كىشىگە تائەت ئاپتى.

Bir de söz, bağaz, göz ve bu şehvet ateşidir;

Bunlar ibadete mani olur ve insan için bir felakettir.

1985. **şek^k** : (< A. *şak^k*, *ş-k-k*) kuşku. İki önerme hakkında ortaya çıkan zannı hoş

karşılamamakla birlikte, bu zandan dolayı hüküm verememe durumu || شەك، شۈبھە

1430. kamuğ işke tevfiķ bayattın tile

bayat birge şeksiz saña küç bile

ھەر ئىشتا خۇدادىن سەن تەۋھىق تىلە ،
سېنى قوللار ھەق ، شۈبھىسىز ، كۈچ بىلە .

*Her işe Tanrıdan tevfik dile;
Bil ki, sana ancak Tanrı yardım edebilir.*

1986. **şeker** : (< F. < Skr. *sarkāra*) şeker || شېكەر

0789. üçüncü oñuñdın negü ol şeker
soluñdın urağun ne ol bu sañar
ئۈچۈنچى ، ئوڭۇڭدا نېمىشقا شېكەر ،
سولۇڭدا ئۇراغۇن ، نە مەنا بېرەر؟

*Üçüncüsü _niçin sağında şeker var,
Solundaki bu acı-ot nedir.*

1987. **şelise** : (< F. *şalışa*) genellikle yüz inmesi ve ağız çarpılmasına karşı kullanılan bir ilacın adı || بىر خىل دورا ، مۇميا

1064. kerek kat şelise kerek tiryak ét
kerek matrıdus kat ya çurnı ögit
تەرياك بەر ۋە مەيلى قات شەلسە ،
قوشۇپ ماترىدۇس يا سۈرگ ئىچۈرسە .

*Ister şelise kat, ister tiryak yap;
Ister matrıdus karıştır, ister müshil ver.*

1988. **şeşüt** : (< *seş-*) dağınık, çözüc || قالايمىقان ، يىشىلگەن

5697. saçım boldı yazkı kelef teg orut
sağal boldı suñkur tüsi teg şeşüt
چېچىم بولدى يازدا قۇرىغان قاقشال ،
ھەم شۇڭقار تۈكىدەك چارلاشتى ساقال .

*Saçom, bahar kelef out gibi, kuruklaştı;
Sakal ise, sungur tüyü gibi, alaca oldu.*

1989. **şerʔ** : (< A. *şarr*, *ş-r-r*) kötülük || شهر، يامانلىق

5063. meniñdin iligke kaçan tegge şer

kiçig men kiçigdin negü yası bar

مېنىڭدىن ئېلىڭگە تېگەر شەر قاچان،

كىچىكمەن، كىچىكتىن تېگەر نە زىيان؟

Benden hükümdara ne gibi bir kötülük dokunabilir;

Ben küçüğüm, küçükten büyüğe nasıl bir zarar gelebilir.

1990. **şerab** : (< A. *şarab*, *ş-r-b*) içki, şarap || شراب

1060. kayusı soğık itti kattı cülab

kayu kıldı bérđi kereklig şerab

برى شەرۋەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ،

ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراب.

Biri şerbet hazırladı ve gül-suyu kattı.

Biri lüzumlu gördüğü bir içki yapıp verdi.

1991. **şarabdar** : (< F. A. *şarab-dar*, *ş-r-b* + F. *daştan*) sâkî || ساقى

C0041. bab یدیشچىلەر باشى şarabdar negü teg kerekin ayur

باش ساقىنىڭ قانداق بولشى كېرەكلىكى باياندا

Sakiler-başının nasıl olması gerektiğini anlatır.

1992. **şeri‘at** : (< A. *şari‘at*, *ş-r-‘*) şeriat || شەرىئەت

0446. ilig kolsa saklan ajunçı kişi

bu saqlıq erür hem şeri‘at işi

دېسەڭ ئەل تاپاي، ساق بول ئەي ھۆكۈمدار،

ساق ئولماق شەرىئەت يولدىمۇ بار.

Ey hükümdar, memleket arzu edersen, ihtiyatlı ol;

Bu ihtiyat, aynı zamanda, şeriatin de emrettiği şeydir.

1993. **şerif** : (< A. *şarîf*, *ş-r-f*) şerefli || شەرەپلىك

B0064. yana bu kitabnıñ beyanını ayur
bu dört nik şerifler özele kılar

یەنە بۇ كىتابنىڭ بايانىنى دەر،
بۇنى تۆت تۇلۇغ تۇل تۆزرە تۇ تۈزەر.

*Yine bu kitabın içindekileri söyle;
Bunu şu dört iyi temel üzerine kurar.*

1994. **şifā** : (< A. *ş-f-y*) şifa, derman || شىپا، داۋا، چارە، ئامال، دورا

1110. du‘a kıldı ilig kör açtı tilig
şifā kıldı rabdın kötürdi elig

دۇئا قىلدى ئېلىگ ئېچىپ تىلىن تۇل،
شىپا تىلەپ ھەقتىن، كۆتەردى تۇ قول.

*Hükümdar dua etti;
Elini kaldırarak, Tanrıdan şifa diledi.*

1995. **şi‘r** : (< A. *ş-‘-r*) şiir || شېئىر

1181. muñar meñzetü aydı şi‘r ayguçı
oqıgıl munı sen aya bilgüçi

بۇغا ئوخشىتىپ ئېيتتى شېئىر ئېيتقۇچى،
ئوقۇغىن بۇنى سەن، ئايا بىلگۈچى:

*Şair buna benzer bir söz söylemiştir;
Ey anlayan insan, sen bunu oku.*

1996. **şire** : (< F. *şira*) şira || شرە

2550. şireni çıkarda körüp saklasa
añar togru yolda elig tegmese

ئېلىپ چىقسا شرە، كۆرۈپ چىقسۇن تۇل،
ئاگا تەگمىسۇن يولدا ھېچ قايسى قول.

*Şıra çıkarken, onu nezaret altına almalı ve yolda her hangi
bir elin ona dokunmamasına dikkat etmelidir.*

1997. **şış** : kan akçası, diyet [şeş ‘borç’] || قىساس

0295. qalı télve urşa kör ölse kişi

ölüm yok añar hem birilmez şışi

ئەگەر تەلۋە بىر ئەرنى ئۆلتۈرسە راست ،

ئۇنىڭغا ئۆلۈم يوق ، ئېلىنماس قىساس .

Eğer deli bir adamı vurup, öldürürse,

O deliye ölüm cezası yoktur; kısas yapılmaz.

1998. **şübhe** : (< A. *şubha^t*, *ş-b-h*) kuşku. [İkiden çok nesneyi ayıramamak, ikiden çok nesne karşısında duraksamak. Türkçesi: *benzetmek, yakıştırmak.*] ||

شۈبھە ، گۇمان

3546. bu üçte ağın yok bu dünya neñi

halal ol ya şübhe^ haram ol öñi

بۇ ئۈچتىن بۆلەك يوق بۇ دۇنيا مېلى ،

ھالال يا ھارامدۇر ۋە يا شۈبھەلى .

Bu dünyanın malını yalnız üç vasfı vardır;

O ya helal ya şüpheli yahut haramdır.

1999. **şük** : (susturma edatı) sessiz, epsem || شۈك ، جىم ، تىنچ ، ئۈن - تىنسىز ||

2937. beg emgep élitse boğun şük bayur

bayusa boğun beg tileki bolur

چېكىپ رەنج بەگ تۈزەتسە ئەل ، خەلقى تاپۇر بېيۇر ،

باي ئولسا خەلقى بەگ تىلەگىن تاپۇر .

Bey zahmet çekip, memleketi tanzim ederse, halk kendi-kendine

zenginleşir; Halk zenginleşirse, beyin her arzusu yerine gelir.

2000. **şükür** : (< A. *şukr*, *ş-k-r*) şükür || شۈكۈر ||

1030. bayatқа şükür kıldı ögdi üküş

ayur ay idim sen bağırsak küsüş

خۇداغا شۈكۈر قىلدى، كۆپ ماختىدى،
ئەزىز بىر مېھرىبان ئېگەمسەن، دېدى.

Tanrıya şükür etti, onu çok öğdii ve dedi:

Ey rabbim, sen merhametli ve azizsin.

T

2001. **ta‘at** : (< A. t-v-) ibadet || ئىبادەت

0362. seniñde bar erken yégitlik küçi

yawa kılma ta‘at tapuğ kıl tuçi

سېنىڭدە بار ئەكەن يىگىتلىك كۈچى،

زايە قىلما، بول تائەت، خىزمەت قىلغۇچى.

Sende henüz gençlik kuvveti varken, bunu boşuna geçirme;

Daima taat ve ibadet ile meşgul ol.

2002. **tab‘** : (< A. t-b-) huy, tabiat || تەبئىتى، خۇي

5866. kişi tab‘ı dört ol qarışma yağı

biri küldürür bir kılur ün çoğı

كىشى تەبئىتى تۆت قارمۇ - قارشى يېغى،

بىرى كۈلدۈرۈر، بىرى قىلۇر ئۇن چوغ

Insanın tabiati birbirine muhalif ve düşmna olan unsurlardan

meydana gelir; biri güldürür, biri gürültü ve kavga çıkarır.

2003. **ta‘bir** : (< A. ‘-b-r) tabir || تەبىر، چۈشەنچە، ئىزاھ

C0074. bab oğgurmış tüşiñe ta‘bir kılımışın ayur

ئودغۇرمىشنىڭ چۈشەنگە تەبىر بەرگەنلىكى باياندا

Odgurmış’ın rüyasını tabir ettiğini anlatır.

2004. **tac** : (< A. t-v-c) tac || تاج

5463. bu iki bile beg beǵüklük bulur

bu iki yumıtsa beǵür beg tacı

بولۇر بەگ بۈيۈك بۇ ئىككىسى بىلە ،

جەم ئولسا بۇ ئىككى ، تاج - تەخت زورايۇر .

Bu ikisi ile bey büyüklük bulur;

Bu ikisi bir araya gelirse, beylik tacı azamet kazanır.

2005. **tadu** : (Skr. dhatu) hılt, unsur, tıynet, tabiat || مزاج ، خوي ، تەبئىتى ، مېھز

1054. tadu tegşürüldi aşı boldı yég

ağır boldı köñli ƙatıǵ tuttı ig

مزاجى ئۆزگەردى ، تاماق بى تېتىق ،

كۆڭۈل بولدى غەش ، تۇتۇپ بەك ئاغرىق .

Unsurların durumu deǵışti; yiyeceǵi ƙıǵ geldi,

Gönülı bir sıkıntı kapladı ve ağır bir hastalıǵa tutuldu.

2006. **taǵ** : daǵ || تاغ

3915. özün ƙoldı erse bu zahid atın

atın boldı zahid özün taǵ ƙatın

زاھىتلىق ئېتىنى ئۆزۈڭ خالىدىڭ ،

يۈرۈپ تاغ قېتىدا ، شۇ بولدى ئېتىڭ .

Sen bu zahid adını istediǵi için, adın zahid oldu

Ve kendin de daǵlara ƙekildin.

2007. **taǵar** : (< F.) ƙul || تاغار ، قاپ

6571. yigüm ot köki bolsu yaǵmur suwı tap

eǵız ƙum tüneyi taǵar ton keǵeyi

يېمەك ئوت كۆكى بولسا ، يامغۇر سۈيى ، بەس ،

قىلىپ قۇمنى تۆشەك ، تاغار تون كېيەي مەن .

*Yiyeceğim ot kökü olsun, yağmur suyu bana yeter;
Kumdan döşek yapıp, geceleyeyim, çuldan elbise giyeyim.*

2008. **tağı** : dişi yaban eşeği, dişi kulan [zebra] || چشى قۇلان، چشى قىچىر

6617. keyik tağı kördüm bu türkçe sözüg

anı akru tuttum yaqurdum ara

تۈركى سۆزنى كۆردۈم ياۋايى كىيىك،

ئۇنى ئاستا تۇتتۇم، ئۆگەتتىم ئارا.

*Bu türkçe sözü yabani geyik gibi gördüm;
Onu yavaşça tuttum, aldatarak, kendime yaklaştırdım.*

2009. **tag¹t-** : dağıtmak || تارقىتىماق

6557. yégitlikni ıdtım qarılıkka tegdim

yana yangıl emdi negü söz tağıttım

يىگىتلىك قاچۇردۇم، قېرىلىققا چۈشتۈم،

يەنە يانغىن ئەمدى، نە سۆزلەر تاراتتىم.

*Gençliğimi elden çıkardım, ihtiyarlığa geldim;
Sadede gelelim, sözü niye dağıttım.*

2010. **taht** : (< F.) taht || تەخت

5805. ilig tahtқа minsün bu kün inçrünüp

yağısı yer öpsü yırax yinçrünüp

ئېلىگ تەختكە چىقسۇن بۇ كۈن بەھوزۇر،

ئېلىگ باش دۈشمىنى، بولسۇن يەر ئوپۇر.

*Hükümdar bugün huzur içinde tahtına çıksın;
Onun düşmanı uzaktan başını eğip, yer öpsün.*

2011. **taḳ** : (< A. ? t-v-k) müşkil || مۈشكۈل، غەم

4789. muñumқа taḳımқа maña ol yarar

bela қаdғu tegse méni ol yular

بېشىم قاتسا غەمدىن ماڭا ئەسقاتار،
بالا كەلسە، مېنى ئۇ خالاس قىلار.

*Muhtac olduğum zaman, başım sıkıldığı zaman,
Bana o yardım eder; bela ve kaygı gelirse, beni o kurtarır.*

2012. **taḳat** (< A. t-v-k) güç, kuvvet || چىدام، غەيرەت ||

5288. aya beg ḳatıḡlan bu taḳat teñi
törü ḳıl boḏunḳa tegürgil oñı

ئايا بەگ، تىرىشقىن كۈچۈڭ يەتكۈچە،
قانۇننى خەلققە يەتكۈز ئوڭىچە.

*Ey bey, gücün yettiği kadar kanunu tatbik et
Ve halkın hakkını vermeğe çalış.*

2013. **taḳati** : (< A. t-v-k) takat, kudret || چىدام، غەيرەت ||

5240. ḳalı öz kürese uçuzluḳ anuḳ
uçuzluḳ ḳıyınḳa kimiñ taḳati

ئەگەر قاچىساڭ ئۇنىڭدىن خارلىقنىڭ ئېنىق،
نۇ خارلىققا كىمىنىڭ يېتەر تاقىتى؟

*Eğer ondan kaçarsan, zillet hazırdır;
Zilletin azabına kim tahammül edebilir.*

2014. **taḳdir** : (< A. k-d-r) takdir || ئاقىۋەت، قىسمەت، تەقدىر ||

3353. asıḡ yas ne eḏgü ne isiz barı
bayattın-turur kör anıñ taḳdiri

زىيان - نەپ، نە ياخشى - يامانلىق بارى،
خۇدادىن كېلۇر بۇ، ئۇنىڭ تەقدىرى.

*Fayda ve zarar, iyilik ve kötülük hep Tanrı'dan gelir;
Bu onun takdiridir.*

2015. **taḳı** : da, de, dahi, daha || تېخى، يەنە، ھەم ||

0122. ʔaʔı ma negü erse arzu tilek

bayat oʻ bolu bérsü arʔa yölek

تېخى بولسا نېمە ئۇنىڭدا تىلەك ،

ئاڭا بولسۇن داۋام ھەق ئارقا يۆلەك .

Daha başka ne gibi dileği var ise,

Tanrı ona daima arka ve destek olsun.

2016. **taqşır** : (< A. k-s-r) kusur || نۇقسان ، كەمچىلىك ، قۇسۇر

5289. ʔalı tuşsa taqşır yana ‘uzrı ʔol

tilin künde tevbe^ ʔılınğıl yañı

قۇسۇر كۆرۈلسە ، ئېيت ئۆزۈڭنى سەن ،

تىلىڭ بىرلە تۆۋبە قىل كۈندۈز - كېچە .

Eğer kusur edersen, Tanrı’dan affını dile

Ve her gün tekrar-tekrar tövbe et.

2017. **tal** : dal || تال

1102. kimiñ egri bolsa köni tal boğı

köni ʔılğı köñlin yetildi üđi

ئېگىلسە كىشىنىڭ تۈز تالدەك بويى ،

تۈزەتسۇن تىلىنى ، يېتىلدى چېغى .

Kimin düz fidan gibi boyu бүкүлүрse,

Artık onun gönülünü doğrultma vakti gelmiştir.

2018. **tala-** : yağma etmek || تارتىۋالماق ، بۇلىماق ، تالىماق

0280. tejikler ayur anı efrasiyab

bu efrasiyab tuttı éller talap

تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسىياپ ،

بۇ ئەفراسىياپ تۇتتى ئەللەت تاللاپ .

İranlılar ona Efrasiyab derler;

Bu Efrasiyab akınlar salıp, ülkeler zaptetmiştir.

2019. **talū** : seçme, nadide, görülmemiş || خىل || تاللانغان، سەر، قىممەت، سەر،

0688. yañı neñ bolurda bu eski nerek

talū neñ bolurda yawuz ne kerek

يېڭى نەرسىلەر بولسا، كونا نە كېرەك،

سەرە نەرسە بولسا، يامان نە كېرەك.

Yeni şey varken, eskiye ne lüzum var;

Güzel şey varken, kötüye ne lüzum var.

2020. **talula-** : seçmek || خىللىماق، تاللىماق

2929. bularıĝ içi keç talula birin

ķalı tuşsa teñsiz ökünme yarın

بۇلارنى بىر- بىر ئوبدان ئويلا تاللىغان،

ئالايىق بولسا، سوڭ پۇشايمان يېمىگىن.

Bunların her birini çok iyi seç;

Eğer uygunsuz kimseler seçilirse, sonra pişman olma.

2021. **tam** - : damlamak, çıkmak || تېمىماق، ئېقىپ چۈشمەك، تامىماق

0464. yüzi körklüg erdi körüp köz ķamar

sözi yumşak erdi tili tuz tamar

چىرايلىق يۈزى ئەردى، كۆرۈپ كۆز قامار،

سۆزى يۇمشاق، تىلىدىن توغىرلىق تامار.

Yüzü, bakınca göz kamaştıracak kadar güzel idi;

Sözü sert değildi, fakat doğru söyledi.

2022. **ṭama'** : (< A. t-m-') tamahkârlık || تاما

4294. yakınlık tilese tuĝı üstikü

kötürgil ṭama'nı tirilgil bökü

ئېشىپ بارغاي دېسەڭ يېقىنلىقىم،
تاماسز ياشا سەن، ئەي ئالىم، ھېكم.

*Daima artan bir yakınlık görmek istersen,
tamahkarlığı ortadab kaldır; Ona her yerde mani ol.*

2023. **tamam** : (< A. t-m-m) tamam, tam, bütün, tamamlanmış; bk. **temam** ||
تامامەن، ئاخىر، پۈتۈن

5060. uluğlar kerek kim kiçigke selam
aşundursa ötrü bolur iş tamam
كىچىككىنە ئۇلۇغدىن كېرەكتۇر سالام،
شۇ بىرلە جىمى ئىش بولۇرلەر تامام.

*Büyüklerin küçüklere selam vermesi lazımdır;
Ve böylece işler yoluna girer.*

2024. **tamdur-** : tutuşturmak || ياندۇرماق، تۇتۇشتۇرماق

4412. fesaddın kürer ol bulunmış kutuğ
fesad tamdurur ol uğunmış otuğ
سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار،
ھەر ئۆچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار.

*Saadeti bulan kimse fesada yaklaşmaz,
Sönmüş olan ateşi fesad tutuşturur.*

2025. **tamğa** : damga, mühür || تامغا، مۆھۈر

3223. bilig birle yağıl bayat tapğıña
bilig tamğa bolur tamu ƙapğıña
تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغالايدۇ دوزاق ئىشىگىن.

*Tanrı ibadetine bilgi ile yaklaş;
Bilgi cehennem kapısını mühürler.*

2026. **tamğaçı** : damgacı, mühürdar || مۆھۈرچى ، تامغاچى

4046. atım ersig erse bolur oq yaçı

köni erse kılkı bolur tamğaçı

جەسۇر مەرگەن ئولسا ، بولۇر ئوقياچى ،

دۇرۇس بولسا خۇلقى ، بولۇر تامغىچى ،

İyi nişancı ve cesur ise, o okçu ve yaycı olur;

Doğru tabiatlı ise, mühürdar olu.

2027. **tamğala-** : damgalamak, mühürlemek || تامغا باسماق ، مۆھۈر ئۇرماق

3275. bitig türdi badı öze tamğalap

sunup bérdi ögdülmiş aldı ulap

تۇرۇپ ، خەتنى باغلاپ مۆھۈرلەپ ئۇ خان ،

سۇنۇپ بەردى ، ئۆگدۈلمىش ئالدى شۇئان .

Mektubu katladı, bağladı ve üzerini mühürleyerek,

Uzattı; Ögdülmiş gelip, elinden aldı.

2028. **tamu** : cehennem; bk. **tamuğ** || جەھەننەم ، دوزاخ

5261. haramқа қатılма күдез өз қатıғ

haram yégli ornı tamu ol batıғ

ئۆزىنى ھارامدىن كېرەك توسىمىقى ،

ھارام يېگۈچى ئورنى دوزاق تېگى .

Harama el uzatma, kendine iyice gözet;

Haram yiyenin yeri cehennemin dibidir.

2029. **tamuğ** : cehennem; bk. **tamu** || جەھەننەم ، دوزاخ

4855. tamuğқа ya uçмақ begi bolғuқа

ağırlıқ үçün ya uçuz kılғuқа

دوزاققا ، يا جەننەت بېگى بولۇشقا ،

بۇ دۇنيادا خار يا ئەزىز تۇرۇشقا .

ئۇ خەتنى تۈگەتتى، تۈردى بەك چىگىپ،
قۇرۇتتى بۇ خەتنى ئىللىق يەل ئېسىپ.

*Mektubu tamamladı, dürdü ve iyice bağladı;
Havadan serin bir esinti esti ve yazıyı kuruttu.*

2034. **tan-** : inkâr etmek || ئىنكار قىلىماق

3892. tanıklı kişiye tanuk ol bitig
tanuk bolsa hile yorımaz itig
ئىشەنمەس كىشىگە دەلىلدۇر بىتىك،
دەلىل بولسا، ھىلە تاپالماستىك.

*İnanmayan kimse için, mektup bir delildir;
Delil bulunursa, hile ve düzene yer kalmaz.*

2035. **tançula-** : çiğnemek [yèr tinçü'deki tinçü olmalı] || پارچىلىماق

4601. yégü alsa tişle uşak tançula
ışig aşnı ürme sen ağzıñ bile
يىمەكلەرنى چىشلەپ ئۇششاشاق چاينىغىل،
قىزىق ئاشنى ئاغزىڭدا پۈۋەدىمىگىل.

*Yemeği alınca, ısır ve ufak-ufak çiğne;
Sıcak yemeği ağzın ile üfleme.*

2036. **tañ** : tan, sabah vakti || تاڭ، سۈبھى، سەھەر

3287. turup yundı kıldı yana tañ namaz
du'a kıldı tesbih yéme küğti az
تاھارەت ئېلىپ ئوقۇدى بامدات ناماز،
دۇئا تەسبىھ ئېيتىپ، تۈردى ئۇ بىرئاز.

*Kalkıp abdest aldı, sabah namazını kıldı;
Dua etti, tesbih çekti; yine bir az bekledi.*

2037. **tañ** : şaşılacak, acaip nesne || ئەجەپ، تاڭ، تاڭھىي

3514. tañ ermez seniñdin meselde kelir

kayu neñ sewüg bolsa 'aybı barır

تاڭ ئەرمەس سېنىڭدىن ، مەسەلدە كېلۇر:

سۆيۈلسە نىمىكى ئەيىبى يوق بولۇر.

Sana hayret etmem; meselde de vardır;

Hangi şey sevilirse, onun kusurları görünmez.

2038. **tañ'ırka-** : hayret etmek || تېڭىرقىماق ، ھاڭۋېقىپ قالماق

0785. ilig aydı keldür maña ay sözüg

negüni tañırkadı emdi özüñ

ئېلىڭ ئېيتتى: كەلگەن ماڭا ئېيت سۆزۈڭ ،

نېمىشقا تېڭىرقاپ تۇرۇرسەن ئۆزۈڭ؟

Hükümdar dedi:- bana söyle, bakayım,

Şimdi neye hayret ettin.

2039. **tañla-** : şaşmak, taaccüp etmek || تاڭ قالماق ، ھەيران قالماق ، تەئەججۈپلەنمەك

0648. saña sözledim men sözüg tıñladım

közün yumduñ erse özüm tañladım

ساڭا سۆزلىدىم ھەم سۆزۈڭ ئاڭلىدىم ،

كۆزۈڭ يۇمغىنىڭدا ئۆزۈم ئاڭلىدىم .

Ben sana söz söyledim, senin sözünü dinledim;

Sen gözünü yumunca, şaştım-kaldım.

2040. **tañsuk** : acayip || تاڭسۇق ، ئاجايىپ

4424. tümen tü ağılar ajun tañsukı

olarda bolur ay biliglig ağı

تۈمەن خىل غەزىنە ، جاھان تاڭسۇقى ،

ئۇلاردا بولۇر ، ئى بىلىملىك سېخى .

*Ey bilgili cömerd insan, her türlü ipekliler,
Dünyanın nadir şeyleri onlarda bulunur.*

2041. **tañuq** : armağan || تەقدىم ، سوۋغات ، ھەدىيە

0099. qayusı toğardın tutar miñ tañuq
qayusı batardın tapuğçı anuq

بىرى شەرقتىن تۇتار مىڭ ئارمىغان ،
بىرى غەربتىن تىكەر خىزمىتىگە جان .

*Kimi doğudan binlerce armağan sunmaktadır;
Kimi batıdan hizmetine koşturmaktadır.*

2042. **tanşif** : (< A. n-s-f) tansif, yarı yarıya bölme, iki eşit kısma ayırma ||

كېپەيتىش ، ئېلىش

4380. ya taz'if ya tanşif özüñ yetrū bil
qalı bildiñ erse 'aded cezri qıl

بۇ تەزئىفى يا تەنسىفنى سەن ياخشى بىل ،
ئەگەر بىلسەڭ ئاندىن ساناق جەزىر قىل .

*Sen taz'if ve tansifi iyice öğren,;
Bunları öğrendikten sonra, eded cezrini ele al.*

2043. **tanu-** : tanımak, danışmak, işaret etmek söylemek, emretmek, tavsiye etmek ||

تونىماق ، مەسپەتلەشمەك ، ئىما - ئىشارەت قىلماق ، تەۋسىيە قىلماق

3920. bayat kızledi kör sevügrek qılın
bu qullar ara halk tanumaz tilin

سۆيۈملۈك قۇلىنى يۈشۈردى خۇدا ،
تونۇلماس بۇ قۇللار خەلق ئالدىدا .

*tanrı sevdiği kullarını gizlemiştir;
halk bu kullar arasında onları tanıyamaz.tanrı*

2044. **tanuq** : tanık, şahit || گۇۋاھ ، شاھىت

0015. törütgen barıña törütmiş tanuq

törümış iki bir tanuqı anuq

یاراتقان بارلىقىغا یارالغان تانۇق ،

یارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق .

Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şahiddir;

Yaratılan iki-birin hazır s-şahididir.

2045. **tanuqluq** : tanıklık, şahitlik || شاهیتلىق ، گۇۋاھلىق

0386. köñülüg bezedi yarukluq bile

tilimni bezedi tanuqluq bile

بېزەتتى دىلىمنى يورۇقلۇق بىلە ،

تىلىمنى بېزەتتى گۇۋاھلىق بىلە .

Gönülümü aydınlık ile süsledi;

Dilimi kelime-i şehadet ile bezedi.

2046. **tap** : elverir, yeter, kâfi || بېتەر ، بولدى ، بەس ||

0318. biligsizke bilgi kılnıçı yağı

ağın bolmasa tap bu iki çoğı

نادانغا يېغىدۇر بىلگەن ئەتكىنى ،

بېتەر شۇ ئىككىنىڭ جېدەل - غەلىنى .

Bilgisiz adamın düşmanı kendi bildiği ve yaptığıdır;

Başka düşmanı olmasa bile, bu ikisinin gailisi kafidir.

2047. **tap-** : tapmak, bulmak, kavuşmak; hizmet etmek :

تاپماق ، چوقۇنماق ، سەجدە قىلماق ، جەم بولماق ، خىزمىتىدە بولماق ||

1611. qalı kılsa begler tapısız tapuğ

yawa kıldı tapmış tiriglik kamuğ

بېگى خالىماس ئىشنى قىلسا ئەگەر ،

قىلۇر زايە تاپقان تىرىكلىكنى ئەر .

*Eğer beylerin beğenmeyeceği şekilde hizmet ederse,
O hizmette geçirdiği bütün hayatını boşuna harcamış olur.*

2048. **tapa** : +a / +e doğru || قاراپ دېگەن مەنىدىكى ترکه له || غا، قا، گە، كە، قاراپ دېگەن مەنىدىكى ترکه له ||

0578. hacib kirdi ilig tapa yüz urup
iligke ötündi adağın turup

ئېلىگ قېشىغا كىردى ھاجىپ يېنىپ،
ئېلىگدىن ئۆتۈندى ئۇ ئۆرە تۇرۇپ.

*Hacip dönüp, huhümdarın huzuruna girdi
Ve ayakta durarak, keyfiyeti ona arzetti.*

2049. **tapı** : razı olma, rıza gösterme, kanaat etme ||

رازى بولماق، مەمنۇن بولماق، قانائەتلەنمەك

0924. neçe satgağ erse bu eğgü kişi
tapı men bolayın bu eğgü işi

ھەرقانچە خارلانسا ئۇ ياخشى كىشى،
رىزا مەن بولايىن ئۇنىڭ يولدىشى.

*İyi insan ne kadar düşkün olursa- olsun, raziyim;
Yeter ki, ben bir iyyinin arkadaşı olayım.*

2050. **tapılık** : razılık, rıza, kanaat || خۇرسەنلىك، مەمنۇنلۇق، رازىلىق ||

2159. negü kelse rabdın tapı bol tapı
özün kullukı ol tapılık tüpi

رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساڭا،
رىزا ۋە رىزالىق - قۇللۇقنىڭ ئاڭا.

*Tanrıdan ne gelirse, ona razı ol;
Her şeye razı olmak kulluk icabıdır.*

2051. **tapı¹n-** : tapınmak, hizmette bulunmak || چوقۇنماق، خىزمىتىدە بولماق ||

0619. kamuğ törlüg işke sınadı ilig

tilek teg tükel buldı tapnur erig

ئېلىگ ھەممە ئىشقا سىنادى ئۇنى ،

كۆڭلىدە كۈتكىنىدەك بىلدى ئۇنى .

Hükümdar onu her türlü işte denedi;

Hizmetkarın kendi istediği gibi buldu.

2052. **tap¹ndur-** : taptırmak, hizmet ettirmek ||

تېۋىندۇرماق ، چوقۇندۇرماق ، سەجدە قىلدۇرماق

0635. kayu erse begler tapuğçı kılın

tapındurğu ötrü açınsa yolın

نىچۈك بولسىمۇ بەگلەر خادىم قۇلىن ،

سېلىپ ئىشقا سۆك ، ئاچقاي ئېھسان يولىن .

Hangi kul olursa- olsun, önce ona hizmet gördürmeli

Ondan sonra usulü dairesinde ihsanda bulunmalıdır.

2053. **tap¹ş-** : kavuşmak || يولۇقۇشماق ، تېپىشماق

6204. tirigle firağ bolsa kavşur yana

tilep irteşü yandru tapşur yana

تىرىكلەر جۇدا بولسا قوۋىشۇر يەنە ،

تېلەپ ئىستەپ ، قايتا كۆرىشۇر يەنە .

Sağ iken, ayrılışlar bile, insanlar yine kavuşurlar;

Isteyip arayarak, tekrar birbiri ile buluşurlar.

2054. **tapla-** : kabul etmek, razı olmak || رازى بولماق ، قوبۇل قىلماق ||

0532. idi sewdi köñlün anı tapladı

ilig tapğıña bu yarağay tédi

ئۇنى چىن يۈرەكتىن سۆيۈپ قوللىدى ،

ئېلىگ خىزمىتىگە لايىقكەن ، دېدى .

Onu çok ve gönülden sevdi;

Beğendi; onu hükümdarın hizmetine layık gördü.

2055. **tapsula-** : haset etme [< tep+iz+ü+le-] || هەسەت قىلماق

4250. seniñde kiçigiñ saña tapsula

tilemegey eđgüñ tepizlik bile

سېنىڭدىن كىچىكىمۇ ھەسەتلەر قىلۇر،

ساڭا ياخشىلىقنى كۈتمەس، ئۆچلىنۇر

Senden küçükler sana haset ederler;

Çekememezlik yüzünden, senin iyiliğini istemezler.

2056. **tapuğ** : hizmet, ibadet, kulluk || خىزمەت، قۇللۇق، تېۋىنىش، تائەت - ئىبادەت

0467. negüke yorır-men bu yérde kuruğ

iligke barayın kılayın tapuğ

نېمىشقا يۈرۈرمەن بۇ يەردە قۇرۇق؟

بارايىن ئېلىككە خىزمەت قىلغۇلۇق.

Burada niçin boşuna vakit geçiriyorum;

Hükümdarın yanına gideyim ve onun hizmetine gireyim.

2057. **tapuğçı** : hizmetçi || خىزمەتچى

0590. atım kul tapuğçı kör ornum kapuğ

kılınçım könilik me kılkıım tapuğ

ئېتىم - قۇل، تاپۇغچى، ماكانىم قوۋۇق،

ئادىتىم ئىشلەشتۈر، خۇيۇم - توغرلۇق.

Benim adım kul ve hizmetkardır, bak, yerim kapıdır;

Şiarım _doğruluk ve tıynetim _hizmettir.

2058. **tapuğsağ** : hizmet eden || خىزمەتكار، خىزمەت قىلغان

1880. negü tér eşit bu tapuğçı tili

begin inçe tegrür tapuğsağ kılı

نېمەدەر ئىشتىكىن خىزمەتچى تىلى ،
ھوزۇرلاندىرار بگنى ئىشچان قولى .

Hizmetkarın dili ne der, dinle;

Severek hizmet eden kul beyini huzura kavuşturur.

2059. **tar-** : dağıtmak || تارقاتماق

4139. tegir erse hil ya sanga on otag

elig tarğu malın kılıç tutğu yağ

ساڭا خەيل ، ئون ئوتاغ قالسا تېگىپ ،

قىلىچ ، يانى قولغا ئال ، مال تارتىپ .

Sana takım veya on-otag rütbesi teveccüh ederse,

Malını dağıtıp kılıç ve yaya sarılmalısın.

2060. **tara-** : taramak, dağıtmak [yazmak (Ordu)] || تاراتماق ، تارقاتماق

4829. üküş térnekig kör taradı ölüm

ölümüg sağınsa aqar köz yulum

تاراتتى ئۆلۈم تولا توپلارنى ، باق ،

ئۆلۈمنى ئەسلىسىم كۆز يېشىم بۇلاق .

Bir çok toplulukları, bak, ölüm dağıttı;

Ölüm hatırıma geldikçe, göz yaşım çeşme gibi akar.

2061. **tarab** : (< A. t-r-b) neşe || خۇشاللىق ، ھۇزۇر

5270. kamuğ gaflet ol bu sevinçin tarab

bu gaflet bile öz yoqadur ‘aceb

غاپلىق پۈتۈنلەي سۆۈنچى تەرەپ ،

بۇ غەپلەتتە ئۇخلىرى كىشى ئەجەپ .

Sevinç ile neş'e hep gaflet eserdir;

Bu gaflet ile insan kendisini öyle mahveder k.

2062. **taran-** : taranmak || تارانماق

6222. yana ҡoptı yundı tarandı arıǵ

namaz ҡıldı virdin oqıdı arıǵ

یەنە قوپتی، یۇیۇنۇپ - تاراندى ئېرىغ،

ناماز قىلدى، ۋىردىن ئوقىدى ئېرىغ.

Ögdülmiş tekrar kalktı, abdest aldı, temizlendi, tarandı;

Namaz kıldı, evradını okudu.

2063. **tarı** - : ekmek || تېرىماق

1393. tarıǵlaǵ erür dünya ilig ҡutı

tarısa orar er tirilgü otı

جاھان بىر تېرىلغۇ، ئەي ئېلىگ قۇتى،

تېرىسا ئورار ئەر تىرىكلىك ئوتى.

Ey devletli hükümdar, dünya bir tarladır;

Insan bu tarlayı ekerse, hayat ekinini biçer

2064. **tarıǵ** : ekin, tohum || ئۇرۇق، ئېكىن

4476. köki eǵgü bolsun uruǵ hem tarıǵ

uwutluǵ saǵınuǵ tilegil arıǵ

تېگى ياخشى بولسۇن تۇخۇم ھەم ئۇرۇغ،

ئۇياتچان ۋە تەقۋا ئۆزى بەك ئېرىغ.

Alacak kimsenin soyu-sopu ve ailesi iyi olsun;

Kendisinin de haya ve takva sahibi, temiz olmasına dikkat et.

2065. **tarıǵçı** : çiftçi || دېھقان، تېرىقچى

4400. tarıǵçı-turur kör taǵı bir ҡotu

kereklig kişiler-turur bu botu

یەنە بىر گورۇھ ئۇ دېھقانلار ئېرۇر،

بۇلار بەك كېرەكلىك كىشىلەر تۇرۇر.

Başka bir zümre de çiftçilerdir;

Bunlar da lüzumlu insanlardır.

2066. **tarıǵlaǵ** : tohum ekilecek yer, tarla; bk. **tarlaǵ** || ئېكىنزار، تېرىلغۇ يەر، ئېتىز ||

4733. bu dünya içi bir tarıǵlaǵ-turur

negü ekse munda yarın ol önür

بۇ دۇنيا ئىچى بىر تېرىلغۇ ئېرۇر،

نېمە ئەكسەككە تاڭنا شۇ نەرسە ئۆنۈر.

Bu dünya bir tarladır, burada bugün ne ekilirse,

Yarın o biçilir.

2067. **tarıt-** : ektirmek || تېرىتماق ||

6529. tamam erguvan teg kızıl meñzim erdi

bu kün za‘feran urgın eñde tarıttım

قىزىل ئەردى مەڭزىم تامام ئەرغىۋاندەك،

بۈگۈن ئاڭا زەپەر ئۆرقىن سۈرۈتتىم.

Benzim kırmızı, tam bir erguvan gibi idi;

Bugün yüzüme safran tohumu ektim.

2068. **ṭarīkat** : (< A. t-r-k) tarikat || تەرىقەت ||

2970. ay élig kişilik mürüvvet bolur

mürüvvet kişike ṭarīkat bolur

ئەي ئېلىگ، كىشىلىك مۇرۇۋەت ئېرۇر،

مۇرۇۋەت كىشىگە تەرىقەت ئېرۇر.

Ey hükümdar, insanlık-mürüvettir;

Mürüvet -insan için, bir tarikattır.

2069. **tarlaǵ** : tarla; bk. **tarıǵlaǵ** || ئېكىنزار، ئېتىز، تېرىلغۇ يەر ||

6555. tiriglikke asǵı xanı eǵü kılqım

tégitlikte tarlaǵ xayı yérke ektim

نە قىلدىم ياخشىلىق ھاياتقا پايدىلىق ،
تىرىكلىكتە داننى نە يەرلەرگە ئەكتىم .

*Hayatta ne gibi bir iyilik yaptım;
Hayatta iken ektiğim tarla nerede.*

2070. **tarlık** : darlık || تارلىق

4540. elig tarlıkı tegse emdi saña
kişike muñađma ay ersig toña
قولۇڭ قىسقا بولۇپ قالسا بىر ۋاقىت ،
زارلانما كىشىگە ، ئەي باتۇر يىگىت .

*Eğer elin dara girerse, ey mert yiğit;
Başkalarına bundan sızlanma.*

2071. **tarmağ** : yırtıcı hayvan pençesi || تىرنىقى ، چاڭگىلى ، ھايۋانلارنىڭ

1179. ne yawlağ neñ ol bu ölüm tarmağı
ne yawlağ erür bu kişig urmağı
نىمانچە يامان بۇ ئۆلۈم تىرنىقى ،
نىمانچە ياماندۇر ئادەم ئۆرمىقى .

*Bu ölüm pençesi ne kötü bir şeydir;
Onun insana çarpması ne kadar fena oluyor.*

2072. **tart-** : tartmak, çekmek, uzatmak, çıkarmak [tar-t-] ||

تارتماق ، سوزماق ، ئۆلچىمەك ، چىقارماق

6372. uluğluk bu devlet bu kut kıw kişig
küwezlikke tartar qodup öz işig
بۇ دۆلەت ، بۈيۈكلۈك ، بۇ بەخت كىشىنى ،
تەكەببۇر قىلۇر ، قويدۇرۇر ئىشىنى .

*Büyüklik, bu devlet ve saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu
İşleri bırakıp, kibirli olmağa sürükler.*

2073. **taru-** : daralmak, dar gelmek || تارايماق ، كىچىكلىمەك ، يىغىلماق

0477. ğariblık yérinde kerek bolğa neñ

bu elgim tarusa sarıǵ kılğa eñ

غەرىپلىق يېرىدە بۇ مال بەك زۆرۈر ،

قولۇم قىسقا بولسا يۈزۈم سارغىيۇر .

Gurbet elde insana mal lazım olur;

Elim daralırsa, bu benim yüzümü sarartır.

2074. **taşnif** : (< A. s-n-f) tasnif, yazma || يازما

A0015. tabdın yaqşıraq hergiz kim erse taşnif kılmadı bu kitab

(ھېچكىم) بۇنىڭدىن ياخشىراق كىتابنى ھەرگىز يازغىنى يوق . بۇ كىتاپ

Daha iyi bir kitabın hiç kimse tarafından tasnif edilmemiş olduğunda

2075. **taş** : taş, kaya || تاش ، قىيا

4988. muniñda yası yok saña ay kadaş

bolu bér maña sen aya baǵrı taş

بۇنىڭدىن زىيان يوق ساڭا ئەي قاياش ،

بولۇشقىن ماڭا سەن ، ئايا باغرى تاش .

Ey kardeş, bundan sana bir zarar gelmez;

Ey taş yürekli insan, bir defa da benim sözümü dinle.

2076. **taş** : dış || تاشى ، سىرت

2213. kimiñ bolsa körklüg yüzi taş özi

taşı teg yéme körklüg ol iç yüzi

كىشىكى گۈزەلدۇر يۈزى ھەم ئۆزى ،

تېشىدەك چىرايلىق بولۇر ئىچ يۈزى .

Kimin yüzü ve dış görünüşü güzel ise,

Dışı gibi, onun içi de güzel olur.

2077. **taşırıtı** : dışarda, dışardaki || تاشقىرى ، تاشقى ، سىرتىدىكى

5936. ڧاتىڭلان تاڧىرتى ڧامۇڭ ىڧىكە باڭ

oğuğ bol ڧulađ köz yiti tut ma sak

تىرىش سەن، سىرتتىكى جىمى ئىشقا باڭ،

ئويغاق ئول، ئىتتىك ڧىل ڧۇلاق، كۆزنى ساق.

Gayret et, dışarıdaki her işi idare et;

Uyanık ol, gözünü ve kulağını keskin ve tetikte tut.

2078. **tat-** : tatmak || تېتىماڭ

3568. közi suğ serimsiz usayuğ őzüñ

meñin tattıñ erse ađađ berkitür

سەۋرىسىز، غاپىل سەن، ئاچكۆز سەن ئۆزۈڭ،

چوقسىاڭ داننى گەر پۇتۇڭ باغلىنىر.

Gözün haris, kendin sabırsız ve gafilisin;

Yemini tadarsın, ayağın bağlanır.

2079. **tatğan** - : tatlı bulmak, tat almak || لەززەتلەنمەك، زوق ئالماق، ھۇزۇر ئالماق،

4607. aşığı tatğanu yé sen elgiñ sunup

séni körse ewlik sewinsün turup

غزىانى زەۋىق بىلەن يىگىن ڧول سۇنۇپ،

كۆرۈپ ئۆي خانىمى سۆيۈنسۇن تۇرۇپ.

Yemeğe elini uzat, haz ve arzu ile ye;

Ev hanımı, seni görürek, memnun olsun.

2080. **tatı-** : tat vermek: || تەم بەرمەك

5627. tatıdı tiriglik él aşğı bile

erejin awındı sewinçin küle

ھايات شىرىنلەشتى ئەل نەپىيى بىلە،

ھوزۇردا سۆيۈندى ئېلى خوش كۈلە.

Memleketin refahı sayesinde hayatın zevki arttı;

Hak sevinçle ve gülerek, günlerini huzur içinde geçirdi.

2081. **tat'ğ** : tat, lezzet, zevk || لهززهت ، مهززهت ، تهتم

0448. ilig saqlıķı kıldı élke asıǵ

bu asǵı bile boldı élde tatıǵ

ساق ئولسا ئەگەر خان ، پايدا ئەلگەدۇر ،

بۇ پايدا بىلەن ئەل ھۇزۇرغا تولۇر .

Hükümdarın ihtiyatlı olması memlekete fayda getirir;

Bu fayda ile memlekette huzur temin edilir.

2082. **tavar** : davar, mal, eşya. [tabar] || ئەشيا ، مال - مۈلۈك ، تاۋار

0485. kötürdi saw altun kümüş neñ tavar

ayur öz muñaḍsa maña bu yarar

ئۇ ساپ ئالتۇن ئىدى كۈمۈش ھەم تاۋار ،

دېدى: باشقا كۈن چۈشسە بۇ ئەسقاتار .

Ay-Toldı: başımdarda kalırsa, bana lazım olur diye,

Yanına som altın; gümüşü eşya ve mal aldı.

2083. **tavğaç** : Tavgaç, Türklerden bir bölük. [tabgaç] || تۈركلەردىن بىر بۆلەك ، تاۋغاچ

0068. yaǵız yér yaşıl torǵu yüzke badı

hıtay arqışy yaḍtı tawǵaç eḍi

قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقنى ،

تاۋغاچ رەختى يايىدى قىتان كارۋىنى .

Kara yer yüzüne yaşil ipek bağladı;

Hıtay kervanı da bunun üstüie çin kumaşı yaydı.

2084. **tav'ğ** : alış-veriş : || سودا - سېتىق ، تجارت

2803. bilir bolsa kıymet ol arsızkmasa

satıǵda tawıǵda neñ alsıǵmasa

باھانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالدىنمىسۇن ،
ئېلىپ مال ساتاردا زىيان تارتىمىسۇن .

*her şeyin değerini bilmeli,
alış-veriş malca zararlı çıkmamalıdır.*

2085. **tavraḳ** : acele [*dad+a-n- < tat-lg+a-n-* gibi] || چاققان ، ئىتتىك ، تېز ،

4132. *teşi teg yémegil yéme tawraḳın*

silig bolma artuḳ tişi teg saḳın

يېمە تويىمغۇردەك ئالدىراپ تىقىپ ،

ئاياللاردەك تۇرما يەنە ناز قىلىپ .

*Yerken obur gibi yeme ve acele etme;
Fakat dişi gibi de fazla nazlanma.*

2086. **tavrat-** : acele ettirmek || ئالدىراتماق

4616. *bu ig tutsa terkin kişiḡ yawrıtur*

anı emlemese ölüm tawratur

كېتەر كۈچ ئەگەر قىلسا ئاغرىق ھۇجۇم ،

ئۇنى ئەملەتمىسەك ، ئادىرتار ئۆلۈم .

*Insana bir hastalık gelirse, onu derhal kuvvetten düşür;
Tedavi edilmezse, ölüm koşar gelir.*

2087. **tay** : tay || تاي

5803. *ajun malı térdiñ özüñ boldı bay*

kevel mindiñ arḳun yéme tazı tay

قاھان مالى يىغدىك ، بولدىك ئۆزۈك باي ،

مىندىك ھەم ئارغىماق يانا تازى تاي .

*Sen dünya malını topladın ve zenginleştin;
Her türlü arap atlarına, cins atlara ve taylara malik oldun.*

2088. **tayaḳ** : dayak, değnek || تاياق ، ھاسا

5633. tiriglik küçi bardı méndin kitip

tayak tuttı elgim bu tirgin atıp

تېرىكلىك كۈچى قالدى مەندىن كېتىپ،

ھاسا قولغا ئالدىم ھايات تەرك ئېتىپ.

yaşama kudreti beni terketti, uzaklaştı;

ben bu zindeliği bırakıp, elime deynek aldım.

2089. **tayan-**: dayanmak || يۆلەنمەك

6640. negüke inandıñ aya muñluğ öz

qayuka tayandıñ körür köz köre

نېمىگە ئىشەندىڭ ئەي مۇھتاج ۋۇجۇت،

نېمىگە تاياندىڭ، كۆزۈڭدە كۆرە.

ey muhtac vücut, neye inandın;

göz göre-göre kime dayandın.

2090. **tayanç** : dayanak, teselli || تايانچ، يۆلەك

3773. igimke şifa sen saqınçқа sewinç

muñumқа tayançım irikse awınç

كېسەلگە شىپاسەن، غېمىمگە سۆيۈنچ،

مۇڭۇمغا تايانچسەن، زېرىكسەم ئاۋۇنچ.

Sen hastalığıma şifasın, kederime sevinçsin, derdime dermansın;

Sıkıntılı zamanımda da beni teselli eden sensin.

2091. **tay¹ğ** : kaygan || قايغان، قېيىق

0670. inançsız-turur kıt vefasız yayığ

yorırda uçar terk adağı tayığ

ئىشەنچسىز، ۋاپاسىز بەخت بىقارار،

يۈرەر ھەم ئۇچار تېز، ئاياغى تايار.

*Saadet inanılmaz, o vefasız ve dönektir;
Yürürken, hemen uçar, ayağı kaygandır.*

2092. **tazı** : (< F. *tazi*) tazı, arap atı || ئەرەپ ئېتى ||

5809. idi yakşı aymış bu tazı tili
kişi aşlı bilgüke açmış yolu

تولا ياخشى ئېيتىمىش ئەرەبىنىڭ تىلى ،
بىلىشكە كىشى ئەسلىن ئاچمىش يولى:

*Arapçada insanların aslını bilmeğe yol açan
Çok iyi bir söz vardır.*

2093. **taż'if** : (< A. z- '-f) tazif, iki kat etme || ئىككى قاتلاش ، قاتلىما ||

4380. ya taż 'if ya taşif özüñ yetrü bil
qalı bildiñ erse 'aded cezri kıl

بۇ تەزئىف يا تەنسىفنى سەن ياخشى بىل ،
ئەگەر بىلسەڭ ئاندىن ساناق جەزىر قىل .

*Sen taz 'if ve tasnifi iyice öğren;
Bunları öğrendikten sonra, aded cezrini ele al.*

2094. **ta'ziyet** : (< A. *ta 'ziyat*, '-z-y) baş sağlığı || ماتەم ، تەزىيە ||

6304. eşitti ilig keldi ewdin turup
añar ta'ziyet kıldı köñlin urup

ئىشتىتى ئېلىگ ، كەلدى سارايدىن تۇرۇپ .
ئۇڭا تەزىيەت قىلدى كۆڭلىن بۇزۇپ .

*Hükümdar bunu haber alınca, saraydan kalkıp,
Ögdülmiş 'in yanına geldi; ona gönülden baş-sağlığı diledi.*

2095. **teḏük** : temiz, saf || ساپ ، پاك ، سۈزۈك ||

0058. akı erdi elgi yüreki teḏük
biliglig saķınuk kör atı beḏük

ئوچۇق قول ئىدى ئۇ، يۈرەگى سۈزۈك،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېتىدۇر بۈيۈك.

*Eli cömert idi, yüreği saf idi;
Bilgili, takva sahibi ve adı büyük bir zat idi.*

2096. **tefriḳ** : (< A. *tafrik, f-r-k*) tefrik, ayırma, ayırdetme || ئايرىم، ئايرىما

4381. yana cem‘- u tefriḳ misahatka öt
yéti ḳat felekni yatur yamça tut

يەنە جەمئى تەفرىق، مىساھەتكە ئۆت،
يەتتە قات پەلەكنى بىر تال چۆپچە تۇت.

*Sonra cemi, tefrik ve mesahaya geç;
Yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi, avusunda tut.*

2097. **teg** : gibi || كەبى، ئوخشاش

0033. séni erdüküñ teg ögümez özüm
séni senmet öggil kesildi sözüm

سېنى ماختىيالىمايمەن لايىق ئۆزۈم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسىلدى سۆزۈم.

*Seni olduğun gibi medhedyorum;
Seni sen medhet!sözüm kesildi.*

2098. **teg** - : değmek, dokunmak, ulaşmak || تەگمەك، يەتمەك

1538. tözüke tegir sen ḳutulmaz biri
isiz eḑgü neñke sen ök sen turı

كېلەرسەن ئومۇمغا، قوتۇلماس بىرى،
يامانۇ - ياخشىنىڭ ئۆزۈك بىر تۈرى.

*Her kese gelirsın, hiç kimse senden kurtulamaz;
İyi ve kötü şeylerin hepsini tuzağına düşürürsün.*

2099. **tegi** : kadar, dek, değin || گىچە، قەدەر، دەك

1259. idi eşgü tuttuñ bu üdke tegi

ķamuğ arzu bérdiñ bu dünya yégi

جاھان نېمەتەن ، ئارزۇسەن بېرىپ ،

مۇشۇ چاققىچە كەلدىڭ ياخشى قىلىپ .

Bu zamana kadar sen bana çok lutuf ve ihsanda bulundun;

Bütün arzularımı yerine getirdin, dünyanın en iyi nimetlerini bana verdin.

2100. **tegim**: kazanç, gelir || كىرىم

3001. bu barça asıg sanı boldı tegim

asıg kılğuçıg eşgü tutgu begim

بۇ پارچە گويا بىر پايدا ۋە كىرىم ،

ساڭا نەپ بەرگەننى ياخشى كۆر بېگىم .

Bunların hepsi gelir ve kar gibidir;

Ey beyim, kar getiren hoş tutulmalıdır.

2101. **tegîn** : bir büyüğün yanına gelmek ya da gitmek || زىيارەت قىلىماق ، يوقلىماق

3668.bayat ‘adliñe tutçı kórqu yorı

umın fazlıña tutçı tagnü yorı

چۈچۈپ يۈر ھەمىشە خۇدا ئەدلىدىن ،

ھەمىشە ئۈمىت كۈت ئۇنىڭ پەزىلىدىن .

Tanrının adından daima korkarak yaşa,

Fakat fazlından da hiç bir zaman ümit kesme.

2102. **teğış** : vuruşmak, bir yere değmek, muhakeme etmek || تېگىشىمەك ، ئۇرۇشماق

3419. yağı birle teğışp er atı beğür

yağısız kişi atı kópmaş yatur

دۈشمەنلە كۆرەشكەن ئەر شۆھرەت تاپۇر ،

دۈشمەنسز ئەر ئاتى قوپالماي ياتۇر .

Düşman ile çarpışa-çarpışa insanın adı büyür;

Düşmansız kimsenin adı yükselmez, yerde kalır.

2103. **tegme** : deǵme, her, bir bir, türlü türlü || ئۆچرىغانلا ، ھەر قانداق ، ھەممە

0623. ayıttı ilig tegme törlüg bilig

yanut bérdi ay toldı açtı tilig

بىلىمدىن سۆز ئاچتى ئىلىگ قانچىلاپ ،

ئېچىپ سۆز ئايتولدى بەردى جاۋاپ .

Hükümdar bir çok şeyler hakkında onun fikrini sordu;

Ay-Toldı onlara cevap verdi ve bildiklerini söyledi.

2104. **tegre** : etraf, çevre [tegir- ≈ çegir-] || ئەتراپ ، چۆرسى

4414. fesad tegre turma yorıma yağuk

fesad kayda bolsa uçuzluk anuk

پاساتنىڭ يېنىغا يېقىن بارمىغل ،

پاسات نەدە بولسا خارلىق شۇندا ، بىل .

Fesad etrafında dolaşma, ona yakın gitme;

Nerede fesad varsa, orada itibarsızlık hazırdır.

2105. **tegşürül-** : deǵıştırılmək || ئۆزگەرتىلمەك

6487. çıǵay tul yetimig suyurkaǵlı yok

ajun tegşürüldi tañırkaǵlı yok

پېقىر ، تۇل ، يتىملەرگە شەپقەتچى يوق ،

جاھان ئۆزگەردى ھەيران بولغۇچى يوق .

Fakir, dul ve yetimlere şefkat gösteren yok; dünyayı başka bir

Kalıba koydular da hayrete düşen kimse yok.

2106. **tegür-** : eriştirmek, dokundurmak || تەگۈزمەك ، يەتكۈزمەك

1781. ukušuǵka tegse adın begliki

ilin inçke tegrür bu bir sözke büt

ئەقىللىققا تەگسە بىر ئەل بەگلىكى ،
بېرەر ئەلگە ھوزۇر ، مۇشۇ سۆزگە پۇت .

*Eğer beylik akıllı bir insanın eline geçerse,
O ülkesini huzura kavuşturur; sen bu söze inan.*

2107. **tejik** : (< F. *tajik*) Tacik, Fars || پارسلار تاجىك

3265. negü tér eşitgil tejik bilgisi
tejik bilgeleri çawıkar küsi

نېمە دەر ئىشتىكىن ، تاجىك ئالىمى ،
ئۇنىڭكىم ئېرۇر زور شۆھرەتتە نامى :

*Iranlı alim ne der, dinle;
Iranlı alimlerin şöhreti büyüktür*

2108. **tejikçe**: Farsça || پارىچە ، تاجىكچە

B0073. ‘arabça tejikçe kitablar üküş
biziñ tilimizçe bu yumğı ukuş

ئەرەبچە ، تاجىكچە كىتابلار تولا ،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز شۇلا .

*Bak, biri kalkıyor, biri konuyor;
Biri yüzüyor, biri su içiyor.*

2109. **tek** : tek, sade || يېگانە ، تەنھا ، يەككە ، يالغۇز

3998. kirü hem çıkabilse oldruğ turuğ
tapuğ bilmese er tek emger kıruğ

ئۇ بىلسۇن كىرىش ، چىقماق ، تۇرۇش ، ئولتۇرۇق ،
ئەر خىزمەت بىلمىسە ، چىكەر رەنج قۇرۇق .

*O girmesini, çıkmasını durmasını ve oturmasını bilmelidir;
Insan hizmet etmesini bilmezse, boşuna zahmete girmiş olur.*

2110. **tekⁱn** : boşuna || بىكار، پايدىسىز

3960. ayur ay kadaşım nelük emgediň

yana oq maňa sen tekin kelmediň

دېدى: ئەي قاياشىم نىچۈن ئەمگىدىڭ؟

بىلۈرمەن، ماڭا سەن بىكار كەلمىدىڭ.

Sonra dedi: _Ey kardeşim, neye zahmet ettin;

Bu defa da sen bana her halde boşuna gelmedin.

2111. **teke** : erkek dağ keçisi || تېكە

5373. қайада yorıǵlı bu ımgа teke

қutulmaz seniñdin ay ersig böke

قىيالاردا يۈرگەن كىيىك - تاغ تېكە،

سېنىڭدىن قۇتۇلماس، ئى باتۇر - بۆكە.

Kayalara tırmanın bu dağ keçileri ve geyikler;

Ey yiğit pehlivan, hiç biri senin elinden kurtulamaz.

2112. **telgü** : geliş güzel || چۇۋالچاق، خالىغانچە

1777. ukuşluğ işi barça ülgülüg ol

biligsiz işi barça telgülüg ol

ئەقىللىق ئىشى ئۇ ئۆلچەملىك بولۇر،

بىلىمسىز ئىشنى چۇۋالچاق قىلۇر.

Akıllının işi hep ölçüye göre biçilir;

Bilgisizin işi ise, hep geliş-güzel kesilir.

2113. **telim**: (somut) çok, pek çok, bol, fazla, daima ||

كۆپ، جىق، نۇرغۇن، تولا، دائىم

0166. méni emgetür til idi ök telim

başım kesmesüni keseyin tilim

جاپا سالدى تىلىم ماڭا كۆپ قېتىم،

كېسىلمەكتە باشىم، كېسەر مەن تىلىم.

*Bana dilim pek çok eziyet çektiriyor;
Başımı kesmesinler de ben dilimi keseyim.*

2114. **telmir-** : çevrye bakmak, dört yanına bakmak || تەلمۈرمەك

6634. neçe dünya yégli ajun begleri
ölüm tuttı bardı közi telmire

نېچە دۇنيا يىققان جاھان بەگلەرنى ،
ئۆلۈم تۇتتى ، كەتتى ، كۆزى تەلمۈرە .

*Dünyaya nail olan nice cihan beylerini ölüm yakaladı
Ve onlar gözkeri ile etrafından dua dilenerek gittiler.*

2115. **teltük** : günahkâr || گۇناھكار

5276. köñülçe yorıglı ay teltük müne
ayıtgay seniñdin bayat bir küne

مەيلىچە يۈرگەن ئاي گۇناھكار مەئيۇپ ،
سوزار بىر كۈنى ھەق سوراقچى بولۇپ .

*Ey kendi arzusuna göre hareket eden günahkar ve mayup insan,
Bir gün Tanrı bunun hesabını senden soracaktır.*

2116. **temam** : (< A. t-m-m) tamam, tam, bütün, tamamlanmış; bk. **tamam** ||

: تامامەن ، ھەممىسى ، پۈتۈن ، جىمى ، تولۇق

0225. bu iki birikse bolur er tükel

tükel er ajunuğ tamam yér tükel

بۇ ئىككى بىرىكسە ئەر تولۇق ،
تولۇق ئەر جاھان نېمەتتىن يەر تولۇق .

*Bu ikisi bir kimsede toplanırsa, o tam insan olur;
Tam insan dünyanın bütün nimetlerine nail olur.*

2117. **temür** : demir || تۆمۈر

4263. sınaama yağıg sen beğük bil uluğ

tayaklık yağıka temür kalkan ét

كەمسىتىمە دۈشمەننى، زور ۋە بۈيۈك بىل،

تايلاق تۇتسا ياۋ، ئەيلە قالقان تومۇر.

Düşmanı deneme, sen onu büyük ve kuvvetli bil;

Elinde sopa olan düşmana karşı sen demir kalkan hazırla.

2118. **temürçi** : demirci || تۆمۈرچى

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı

ya sırçı beğizçi ya oqçı yaçı

تۆمۈچى، ئۆتۈكچى. يەنە تېرىچى،

يا سىرچى، بويلاقچى، يا ئوقچى، ياچى.

Bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut

cilacı, boyacı veya okçu ve yaycıdır.

2119. **ten** (< F. *tan*) ten, vücut || تەن، ۋۇجۇد، جان

1861. yula ol uquş kör qaraguka köz

ölüg tenke can ol ağın tilke söz

ئەقىل بىر چىراقتۇر، كۆزى يوققا كۆز،

ئۆلۈك تەنگە جان ئول، گاچا تىلغا سۆز.

Akı bir meş'aledir; kör için gözdür;

Ölü vücut için can, dilsiz için sözdür.

2120. **teñ** : denk, benzer, akran || تەڭ، باراۋەر، ئوخشاش

0333. eşitgil negü tér бүгү bilge teñ

bu söz işke tutğıl aya kızgu eñ

ئىشكىتىن، نىچۈك قىلدى ئالىم خىتاپ،

بەختلىك كىشى ماڭ بۇ سۆزگە قاراپ.

Dinle, hakim alim buna benzeterek, ne der;

Bu söze göre hareket et, ey bahtiyar insan.

2121. **teñsizlik** : denk olmama, uygunsuz olma || تەڭسىز ، نامۇۋاپىق

2582. idi saḡ küðezgü bu yérde begin

yoḏuḡ tegmese anda teñsizlikin

ئۇ يەردە تولا ساق كۈزەتمەك كېرەك ،

يامان ھادىسىلەرنى توسىماق كېرەك .

Beyini çok dikkatli gözetmeli; başına kötü bir

Hadise, bir felaket gelmesini önlemelidir.

2122. **teñ-** : havaya yükselmek, gözden kaybolmak; bk. **teñi-** ||

يۇقىرىغا ئۆرلىمەك ، يۈكسەلمەك ، ئېگىزلىمەك

6064. yoḡaru uçup bu özüm teñdüki

yaşıl kökke örlep teñip siñdüki

يۇقىرى ئۇچۇپ ھەم غايىپ بولغىنىم ،

يېشىل كۆككە ئۆرلەپ سېڭىپ كەتكىنىم .

Benim yukarı uçup, kaybolmam ve

mavi göğe çıkıp Boşluğa karışmam

2123. **teñeḏ-** : gelişmek. || چوڭايىماق ، تەرەققىي قىلماق

1819. küniñe teñeḏür turu öglenür

negüni tilese bilür öglenür

ئۆسەر كۈنىمۇ - كۈن ، ئەقلى كامىللىنىۇر ،

نېمىكى خالىسا شۇنى ئۆگىنىۇر .

O günden-güne gelişir, gittikçe akli tekamül eder

Ve her istediğini öğrenir, bilir.

2124. **teñeş** : denk || تەڭ ، تەڭتۇش

4193. özüñke teñeşi tutunğıl aḏaş

teñeşlig teñeşi bile ol tüdeş

ئۆزۈڭنىڭ تىلىڭلە سەن ئولغىن ئاداش ،
كىشى تەڭتۈشكە بولۇر ئۇ ئوخشاش .

*Kendine denk olan kimseyi ahbap edin;
Insan ancak kendisine denk olan ile hem-renk olabilir.*

2125. **teñeş** - : denkleştirmek || تەڭلەشەك

5660. қайу işke tegse kéñeş ötrü қıl
tilemiş tilekke kéñeşin teñeş

نچۈك ئىش قىلساڭ كېڭەش بىرلە قىل ،
كېڭەش بىرلە كۈتكەن تىلەكلەر كېلە .

*Her hangi bir işe girişmek istersen, önce istişare et;
Dilek ve arzularını istişare ile yerine getir.*

2126. **teñeşçi** : kıyasla hareket eden || قىياسچى

2256. vezir begke tutçı kéñeşçi bolur
kéñeşçi kişiler teñeşçi bolur

ۋەزىر بەگكە دائىم كېڭەشچى بولۇر ،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر .

*Vezir bey için daima bir müşavirdir,
Müşavirler her işte kıyasla hareket ederler.*

2127. **teñi** -:: havaya yükselmek, gözden kaybolmak; bk. **teñi**-||

يۇقىرىغا ئۆرلىمەك ، يوقالماق ، غايىپ بولماق

1526. ediz boldı ornı ay қutluғ қuta
teñise қоdı inse boldı yuta

جان ئورنى ئىگىزدە ، بىل ئەي بەختىيار ،
تۆۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار .

*Ey devletli, onun yeri yükseklerdedir;
Onun yükselmesi saadet, aşağı inmesi felakettir.*

2128. **teñ¹z** : deniz. [CLAUSON: *EDPT*: 527^a. EREN: *TDES*: 108^a.] || دېڭىز

1164. oğul kız sakınçı bu tüpsüz teñiz

oğul kız sarıg kıldı kızgu meñi

ئوغۇل - قىز غېيى بۇ - تۈۋى يوق دېڭىز ،

ئوغۇل - قىز غېمىدىن سارغايىدى مېڭىز .

Oğul-kız derdi dipsiz bir denizdir;

Oğul-kız al yanağı soldurur.

2129. **teñle** - : denkleme, denkleştirmek || تەڭلەشتۈرمەك

4875. eşittim sözüñni ögün tıñladım

sözüm kestim emdi sözüg teñledim

سۆزۈڭنى ئىشتىتىم ، ئوقۇپ تىڭلىدىم ،

سۆزۈم كەستىم ئەمدى ، سۆزۈڭ دەڭسىدىم .

Söylediklerini dikkatle dinledim;

sözlerini iyice tırtım; diyecek sözüm kalmadı.

2130. **teñri** : Tanrı || تەڭرى ، خۇدا

1281. ağır tut negü erse yarlıkların

ağır kılga teñri bu kün hem yarın

قەدىرلە نىچۈك بولسا يارلىقلىرىن ،

قەدىرلە سېنى ھەق بۇ كۈن ھەم يارىن

Onun bütün emirlerine itaat et,

Tanrı seni bugün de yarın da aizi eder.

2131. **teñrilik** : Tanrılık || تەڭرىلىك ، خۇدالىق

4581. yakın koşnı aşnı aş itse saña

azu teñrilik iş oqısa toña

يېقىن خوشال ساڭا بەرسە زىياپەت ،

ۋەيا تەڭرىلىك دوست گەر قىسا دەۋەت .

*Yakın komşu senin için bir ziyafet verir
Yahut ahiret kardeşin seni davet ederse, ey yiğit.*

2132. **teñrilik** : Allah rızası için, Allah için || ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ، ئاللاھ ئۈچۈن ||

4204. kalı teñrilik iş tutunsa özüñ

yükin yüd açığ kılma tügme yüzüñ

ئەگەر تەڭرىلىك ئەشنى تۇتساڭ ئۆزۈڭ ،

يۈكىڭنى يۈد ، ئاچچىق قىلما ، پۈرمە يۈزۈڭ .

*Eğer sen menfaatsiz ve ilahi bir sevgi ile arkadaş edinmek istersen,
Onun yükünü yüklen, hiç bir vakit yüzünü ekşitme ve kaşlarını çatma.*

2133. **tep-**: tepmek, vurmak, döğmek || تەپمەك ، ئۇرماق ، دۆشكەرلىمەك ||

0974. öyük çim osuğluğ bolur bilgeler

çıkar suw қayuda адақ tepseler

چىم ئۆسكەن سۇلۇق يەر كەبدۇر ئالىم ،

چىقار سۇ ، قەيەرگە ئاياق باسسا كىم .

*Alimler sulak yerlere benzerler;
Nereye ayak vurulursa, ordan su çıkar.*

2134. **tep¹z** : çekememe, hased, kıskanma [< *teb* ‘hile’] ||

ھەسەت ، كۆرەلمەسلىك ، ئىچى تارلىق

4247. tepizlik bolur bu қаpuғda үкүş

tepiz қayda erse tütüş ol uruş

بۇ دەرگاھتا كۆپرەك ھەسەتچى بولۇر ،

ھەسەت قايدا بولسا ئۇرۇش قوزغىلۇر .

*Bu saray kapısında birbirini çekememek çok olur;
Nerede çekememek olursa, orada kavga gelirler.*

2135. **tep¹zlik** : çekememezlik, hasedlik, kıskançlık ||

ھەسەتخورلۇق ، ئىچى تارلىق ، كۆرەلمەسلىك

4250. seniñde kiçigiñg saña tapsula
tilemegey eđgüñg tepizlik bile

سېنىڭدىن كىچىكىمۇ ھەسەتلەر قىلۇر ،
ساڭا ياخشىلىقنى كۈتمەس ، ئۆچلىنۇر .

*Senden küçükler sana haset ederler;
Çekememezlik yüzünden, senin iyiliğini istemezler.*

2136. **tepre** - : tepremek, kımıldamak || تەۋرەنمەك ، قىمىلدىماق

1519. közin kökke tikti kötürdi elig
şahadet bile kesti teprer tilig

كۆزىن كۆككە تىكتى كۆتەردى قولى ،
شاھادەت بىلەن كەستى تەپرەر تىلىن .

*Gözünü göğe dikti, elini kaldırdı;
Son sözü kelime-I şehadet oldu.*

2137. **tepren**- : teprenmek, kımıldanmak || تەۋرەنمەك ، قىمىلدىماق

5030. kamuğ teprenür tındı yumdı közi
çoğı ün kesildi tirigler sözi

تىنىپ مىدىرغانلار ، يۇمۇلدى كۆزى ،
كېسىلدى شەپە - ئۇن ، تىرىكلەر سۆزى .

*Bütün canlı mahluklar sükuna erip, gözlerini yumdular;
Ses, görültü, söz kesildi, hayattan eser kalmadı.*

2138. **tepret**- : tepretmek, kımıldatmak || تەۋرەتمەك ، تىترەتمەك

0774. bir ança turup baş kötürdi ilig
bu ay toldıқа aydı tepret tilig

ئېلىگ باش كۆتەردى بىر ئازدىن كېيىن ،
دېدى ئايتولىدىغا قېنى سۆزلىگىن .

*Bir müddet durduktan sonra, hükümdar başını kaldırdı
ve Ay-Toldı 'ya dedi:*

2139. **tepsə** -: haset etmek, çekememek [< *teb* 'hile'] || كۆرەلمەسلىك ، ھەسەت قىلماق

4248. *seniñde uluğuñ sēni tepsegey*

uçuz bolğa özüñ ökünçler yégey

سېنىڭدىن ئۇلۇغلار كۆرەلمەس سېنى ،

خار ئولغاچ ، يېپەرسەن پۇشايماننى .

Senden büyükler seni çekemezler;

Sen de itibardan düşer ve pişman olursun.

2140. **tepsegüçi** : çekemeyen, hased eden, kıskanan ||

ھەسەتخور ، كۆرەلمەس ، ئىچى تار ، چىدىماس

4255. *negü asğı ötrü kişig tepsemek*

kişig tepsegüçi soñi iglemek

نە پايدا كىشىگە ھەسەت ئەيلىمەك؟

ھەسەتخور ئاخىرى كېسەللىك ، دېمەك .

Böyle olunca, insanları çekememenin ne faydası var;

Insanları çekemeyen kimsenin sonu hastalıktır.

2141. **ter** : ücret || تەر ، ئەجر ، ئەمگەك

5078. *ıdı yakşı aymış köni sözlüg er*

köni sözlüg erke bayat bərsü ter

تولا ياخشى دەپتۇ دۇرۇس سۆزلۈك ئەر ،

دۇرۇس سۆزلۈك ئەرگە خۇدا بەرسۇن ئەجر :

Doğru sözlü insan çok iyi söylemiş;

Doğru söyleyen insanı Allah ecre nail etsin.

2142. **tereñbin** : (< F. *tar-angubin*) kudret helvası || تەرەنجبۇنل

6010. *sarığı küçenmiş bolur ay бүгү*

özini boşutğu terengbin yégü

ئېشىپتۇر ئۇنىڭ، ئى ھېكىم سەپراسى،
سۈرگە ھەم تەرەنجىۋىل ئۇنىڭ دورىسى.

*Ey hakim, onun safrası kuvvetlenmiş olur;
Midesini boşaltması ve kudret-halvası yemesi lazımdır.*

2143. **terk** : tez, çabuk || ئىتتىك ، چاققان ، چاپسان ، تېز

0231. yégitlik kaçar ol tiriglik uçar

bu tüş teg ajundın özüñ terk keçer

يىگىتلىك قاچار ئۇ، تىرىكلىك ئۇچار،
بۇ چۈشتەك جاھاندىن كىشى تېز كېچەر.

*Gençlik kaçar ve hayat uçar;
Bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.*

2144. **terkⁱn** : çabucak || ئىتتىك ، چاققان

0628. sewe baktı ilig awıttı özin

bu ay toldı terkin ewürdi yüzın

خۇشال باقتى ئېلىگ ئاۋۇتتى ئۆزىن،
بۇ ئايتولدى بەك تېز ئۆردى يۈزىن.

*Hükümdar ona sevgi ile baktı ve gönülü rahat etti,
Fakat Ay-Toldı hemen başını çevirdi.*

2145. **terken** : kadınlara ait bir unvan || ئاياللارغا ئائىت بىر ئۇنۋان

0109. bayat bérđi devlet ay terken ҡutı

anıñ şükri ҡılǵu oqıp miñ atı

ساغا ھەق بەردى بەخت، ئەي ساھىبقىران،
ئوقۇپ مىڭ ئېتىنى ئاغا قىل شۈكران.

*Ey devletli hükümdar, Tanrı sana saadet verdi;
Adını bin kere zikrederek, ona şükür lazımdır.*

2146. **ters** : ters || تەس ، زور

1930. yanut bérdi ögdülmiş aydı ilig

içi ters ayıttı maña bu bilig

جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش ، دېدى : ئېلىگ ،

مېنىڭدىن سوردى بۈيۈك بىر بىلىك .

Ögdülmiş cevap verdi ve:

hükümdar bana çok zor bir şey sordu dedi

2147. **tertib** : (< A. *tartib*, *r-t-b*) tertip, düzen || تەرتىپ

B0039. munuñ tertibin me kitabda aç

ağırmış üğürmiş kamuğnı seçe

بۇلارنىڭ تەرتىۋىن كىتابتا ئېچىلىپ ،

سەرلەپ ئايرىغان بارچىسىن يېشىپ .

Bütün bunları tertibini bu kitapta açıklamış,

Her şeyi bir-bir ayırmış ve tayin etmiştir.

2148. **tesbih** : (< A. *tasbih*, *s-b-h*) tesbih || تەسبىھى

3287. turup yundı kıldı yana tañ namaz

du‘a kıldı tesbih yéme küğti az

تاھارەت ئېلىپ ئوقۇدى بامدات ناماز ،

دۇئا تەسبىھ ئېيتىپ ، تۇردى ئۇ بىرئاز .

Kalkıp abdest aldı, sabah namazını kıldı;

Dua etti, tesbih çekti; yine bir az bekledi.

2149. **teş** - :deşmek || تەشەك

4099. kalı basnu tegse buşar baş keser

tamurın teşer kör sorup qan içer

ھەقىر كۆرسەك ئاچچىقلىنىۋر ، باش كېسەر ،

تومۇرنى تېشەر ، كۆر ، شوراپ قان ئىچەر .

*eğer ona saygısızca yaklaşırsan, hiddetlenir ve baş keser,
damarını deler; insanın kanını emer, içer.*

2150. **teşi** : obur || ئاچكۆز ، تويىماس

4132. teşi teg yémegil yéme tawraqın
silig bolma artuq tişi teg saqın

يېمە تويىمغۇردەك ئالدىراپ تىقىپ ،
ئاياللاردەك تۇرما يەنە ناز قىلىپ .

*Yerken obur gibi yeme ve acele etme;
Fakat dişi gibi de fazla nazlanma.*

2151. **teşil** - :deşilmek || تېشىلىمەك

3041. kür alp er kötürse yaşın teg temür
azıglıg erenlerde teşlür tamur

باتۇر ئەر كۆتەرسە چېقىندەك تۇمۇر ،
غەيۇر جەڭچىلەردە ئۈزۈلۈر تۇمۇر .

*Cesur, kahraman adam, yıldırım gibi kılıç sallarsa,
Azılı muhاریlerin damarı patlar.*

2152. **tetig**: zeki, akıllı, balçık; bk. **titig** || زېرەك ، سەزگۈر ، ئەقىللىق; لاي

0297. ukuşka-turur bu ağırlık itig
ukuşsuz kişi bir awuçça tetig

ئەقىلدىن بۆلەككە ھۆرمەت بولمىغاي ،
ئەقىلسىز ئادەم ئۇ بىر ئوچۇملا لاي .

*Bütün bu hurmet ve itibar akıl içindir;
Akılsız adam bir avuç balçak gibidir.*

2153. **tetig**: zeki, akıllı || تېتىك ، ھوشيار ، چېچەن ، ئەقىللىق

0462. bir ay toldı atlıg er erdi tetig

eşitti bu çawıg itindi itig

بار ئەردى ئايتولدى ئاتلىق تېتىك،

بۇ شۆھرەتنى ئاڭلاپ ئىتىندى ئىتىك.

Ay- Toldı adında zeki bir adam vardır; ki hükümdarın bu şöhretini

Işitti ve ona gitmek üzere hazırlıklarını yaptı.

2154. **tetiklik** : zekilik || تېتىكلىك، زېرەكلىك

2224. tetiglik nişanı-turur bu bitig

bitig bilgüçi er bolur keç tetig

تېتىكلىك نىشانى ئېرۇر بۇ بىتىك،

يېزىقنى بىلگەن ئەر بولۇر بەك تېتىك.

Bu yazı zeka nişanıdır;

Yazı bilen insan çok zeki olur.

2155. **tetrü** : tersine dönüş || تەتۈرسىچە، ئەكسىچە

1902. sewer sewmezin öz bileyin tése

saña tetrü baksa közi belgölüg

سۆيۈپ - سۆيىمگەننى بىلمەيمەن دېسەڭ،

ساڭا توغرا باقسا كۆزى بەلگۈلۈك.

Birinin sevip- sevmediğini bilmek istersen, gözüne dikkat et;

Sana doğru bakınca, gözünden belli olur.

2156. **tevbe** : (< A. *tavba*^t, t-v-b) tövbe || توۋا

5711. bu kün tevbe birle yanayın mene

iğimdin bu ‘uğruğ kolayın mene

بۇ كۈن تەۋبە بىرلە يانايمن مانا،

ئىگەمدىن بۇ ئۆزۈم تىلەيمەن مانا.

Bugün ben tövbe ederek, ona rücu ve rabbimden

Bunun affını niyaz etmeliyim.

2157. **tevfik** : (< A. *tavfik*, *v-f-k*) *tevfik* || تەۋفيق

1479. *bayat bérüsü tevfik kamuğ edgüke*

kıtağsu bu edgü yégü kedgüke

خۇدا بەرسۇن تەۋفيق پۈتۈن ئەزگۈگە ،

قۇتاتسۇن بۇ ئەزگۈ يېمەك - ئىچمەك .

Bütün iyilikler için Tanrı sana tevfik ihsan etsin; yiyecek ve giyecek

Hususunda da bu iyiliklerin sana hayrı dokunsun.

2158. **tevlig** : *hile, aldatma* [< İran] TEZCAN: “Additional Iranian Loan-words in Early Turkic Languages”, 159. s.] || ھىيلە ، ساختىلىق ، نەيرەك

0313. *bilig baylık ol bir çığay bolğusuz*

tegip oğrı tevlig anı alğusuz

بىلىم بايلىق ئول ، گادايلاشمايدىغان ،

قاراقچى ۋە ئوغرى ئالمايدىغان .

bilgi hiç bir zaman fakirliği dümeyen bir servettir;

hırsız ve dolandırıcının ona eli erişmez ve alamaz.

2159. **tevşig** : *çarpişma* [< *tep-*] || جېدەل ، توقۇنۇش

4327. *ķara ķadğusı barça ķarnı üçün*

boğun tevşigi barça boğuzı üçün

ئاۋامنىڭ غېمى - قايغۇسىدۇر قېرىن ،

ئۇنىڭكىم ھەركىتى شۇ بىر گال ئۈچۈن .

Kara halkın kaygısı hep karnıdır;

Onun çalışıp-didnmesi hep boğazı içindir.

2160. **tez** - : *kaçmak* || قاقچاق ، تەزمەك

2730. *bitigçi bor içse biligdin tezer*

biligdin tezigli bitigdin azar

پۈتۈكچى مەي ئىچسە بىلىم يوق بولار ،

بىلىمدىن جۇدا بولسا خېتىدىن ئازار .

Katip içki içerse, bilgiden uzaklaşır;

Bilgiden uzaklaşan yazıda şaşırır.

2161. **tezgin-** : dönmek, dolaşmak || كەزمەك، چۆرگىلىمەك، ئايلانماق

3596. ajun teziginür-men tilekin udu

ara aç yatur-men arala todu

تەلەپ ئارزۇسىنى كېزەرمەن جاھان،

گاھى ئاچ گاھى توق يۈرەرمەن ھامان.

Onun arzusuna uyarak, dünyayı dolaşırım;

Bazen aç yatarım, bazen da tok.

2162. **tezginç** : hayat, dağ bükümü || ھايات; تاغ ئەگىمى

0126. yarattı kör ewren tuçı ewrilür

anıñ birle teziginç yéme teziginür

ياراتتى پەلەك، كۆر، دائىم ئايلىنۇر،

ھايات ھەم ئۇ بىرلە تىنماي چۆرگىلۇر.

Bak, feleği yarattı durmadan döner;

Onunla birlikte hayat da durmadan devreder.

2163. **tezîg:** ürkek, ürkmüş, kaçmış, panik || قەچكەك، ئۆركەك، قەچاق

3628. et öz arzu sürgen tapuğka tezig

körünmez yağıka bu bérmez kezig

قويۇپ كىم نەپسىنى قىلسا ئىبادەت،

ئۇ بەرمەس كۆرۈنمەس يېغىغا پۇرسەت.

Nefsinin arzularını kendisinden uzaklaştıran

Ve ibadete koşan kimse, gizli düşmana fırsat vermez.

2164. **tıb:** (< A. *tibb*) tıp || تىبابەت

2632. nücum bilse tıb hem yora bilse tüş

anıñ yormıştı teg sözi kelse tuş

نۆجۇم ھەم تىبابەت بىلسۇن چۈش ئۆرۈپ،
ئۆدۈل كەلسۇن يەنە ئۇ ئۆزىگەن چۈش.

Hey'et ilminden ve tiptan anlamalı;

Rüya yormasını bilmeli ve sözü yorduğu gibi çıkmalıdır.

2165. **tıd-** : geri koymak, mâni olmak || مەنئى قىلماق ، قايتۇرماق ، چەكلىمەك ، توسماق ،

1197. ölümüg tıdar erse dünya neñi

yulup ölmegey erdi begler begi

ئۆلۈمنى توسالسا دۇنيا مېلى ،

ئېدى ئۆلمەس ھېچ چاغدا بەگلەر بېگى .

Ölümü dünya malı önleyebilse idi,

Beylerin beyi ölmez idi.

2166. **tıdğuçı** : meneden, mâni olan || چەكلىگۈچى ، توسقۇچى ، مەنئى قىلغۇچى ،

2095. negü tér eşitgil bilig bérğüçi

biligsizni bordın söküp tıdğuçı

نېمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىم بەرگۈچى ،

بىلىمسىزنى مەيدىن سۆكۈپ توسقۇچى .

Bilgi veren ve bilgisizi yererek,

Içkiden men'eden insan ne der, dinle.

2167. **tıd'ğ** : yasak || توسقۇن ، مەنئى قىلىنغان ، چەكلەنگەن ،

0999. biri sözlegü ol tokuzı tıd'ğ

tıd'ğ söz tüpi aşlı barça yıd'ğ

بىرىن سۆزلىسە ، توققۇزدۇر ياساق ،

ياساق سۆز تېگىدىن بولۇر بەد پۇراق .

Biri söylenebilir, dokuzunun söylenmesi yasaktır;

Yasak sözler aslında esasında hep fenadır.

2168. **tıd¹n-**: kaçınmak, sakınmak, hâkim olmak ||

توسۇلماق، ئۆزىنى تۇتماق، دىققەت قىلماق

1380. tapuğka érig bol yazuқта tıdın

saña teggü ermez tapuğda adın

تائەتكە غەيۇر بول، گۇناھدىن توسال،

تائەتتىن بۆلەكتىن نەپ تەگمەك مۇھال.

İbadette gayretli ol, günahtan sakın;

Sana ahirette ancak ibadetin faydası dokunur.

2169. **tıl** - : mâni olunmak [mac. tilos || چەكلىمەك، مەنئى قىلماق]

5948. isiz kılsa boğnı beg isiz kılur

isizke isiz kılsa ötrü tılur

يامان قىلسا خەلق، بەگ ھەم يامان قىلۇر،

يامانغا يامان قىلسا، ئۇ توسۇلۇر.

Halk kötülük yaparsa, bey de kötülük yapar;

Kötülere ancak kötülük yapmak suretiyle mani olunabilir.

2170. **tıl¹da-** : mâni olmak; bk. **tıl-** || توسقۇن بولماق

4030. kalı öğrenür erse emdi özüñ

tilin tıldama emdi kesgil sözüg

ئۆگەنمەكچى بولساڭ، ئەگەردە ئۆزۈڭ.

تۇرۇپ شۇڭ، سۆزۈم ئاڭلا، بەس قىل سۆزۈڭ.

Eğer şimdi öğrenmek istersen,

Sen sus ve beni dinle.

2171. **tıl¹dağ** : bahane, sebep, mâni [tıl+da-g] || باھانە، سەۋەپ

3368. sen aymış bu söz barça andağ turur

haқиқat körü barsa tıl¹dağ-turur

سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەر ھەقىقەت ئېرۇر،

قاراپ كۆرسە بىراق، بىر باھاندۇر.

*Söylediklerinin hepsi doğrudur; lakin dikkat edersen,
Bunlar hakikatte ancak birer bahanedir.*

2172. **tıldam** : iyi konuşan, hatip; krş. **tildem** :|| خاتىپ ، سۆزمەن

3076. ajun feylesufi neñi bolmasa
neçe tıldam erse kişedi tilig

جاھان پەيلاسوپى ، بولمىسا مېلى ،
نەچە بولسا سۆزمەن كېكەچتۇر تىلى .

*Dünya feylesufu ne kadar natuk olursa-olsun,
Serveti yoksa, dili kösteklidir.*

2173. **tılmaç** : tercüman [yala+vaç ile birlikte düşünülmeli.] || تەرجىمان

0162. ukuška biligke bu tılmaçı til
yaruttaçı erni yorık tilni bil

ئەقىل ھەم بىلىم تەرجىمانى بۇ تىل ،
روشن تىل كىشىنى يۇرۇتقۇچى ، بىل !

*Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir;
Insanı aydınlatan fasih dilin kıymetini bil.*

2174. **tın** : ruh, nefes, soluk || ئارام ، روھ ، نەپەس ، تىنىق

0233. negü tér eşitgil kişi eşgüsi
yorıp tın tokıglı ahır ölgüsi

نېمە دەيدۇ ئاڭلا كىشى ياخشىسى ،
تىنارلىق ، ماڭارلىق ئاخىر ئۆلگۈسى .

*Dinle, insanların iyisi ne der;
Yürüyen ve nefes alanların hepsi sonunda ölecektir.*

2175. **tın-**: dinlenmek, solumak, soluk almak || تىنماق ، نەپەس ئالماق

6313. toğulı ölür ol ağıglı ilür
yorıglı tınur ol bérıglı alur

تۇغۇلغان ئۆلەر ئۆل ، چىققۇچى چۈشۈر ،
يۈرۈچى تىنۇر ئۆل ، بېرۈچى ئالۇر .

*Doğan ölür, yükselen iner;
Yürüyen durur ve veren alır.*

2176. **tınmağuçı** : durmayan, dinlenmeyen || تىنمىسىز ، تىنچ تۇرمايدىغان ، تىنم تاپماس ||

4785. tilep tınmağuçı ne bulmaz bolur

tınıp yatsa arzu tilek kim bulur

تىلەگەن نىچۈكمۇ تاپالماي قالار ،

تىنپ ياتسا ئارزۇ - تىلەك كىم تاپار ؟

*Durmadan arayanlar neler bulmazlar;
Kim dinlenip-yatmakla arzusuna kavuşur.*

2177. **tınçrun** - : sessiz olmak || تىنچماق ، جىم بولماق ||

3138. erejlensü ilig tuçı inçrünü

tilek arzu kelsü özi tınçrunu

هەمىشە يار ئولسۇن ھوزۇر ئېلىگكە ،

ئاسايش ئىچىدە يىتىپ تىلەككە .

*Hükümdar her vakit rahat ve huzur içinde bulunsun;
Sükun içinde bütün dilek ve arzuları yerine gelsin.*

2178. **tındur**:- rahat ettirmek, dinlendirmek ||

تىندۇرماق ، راھەتلىنىدۇرمەك ، دەم ئالغۇزماق

1876. yükümnü yüder sen tilek iş yorır

méni tındurur sen saña yük tegir

يۈكۈمنى يۈدەرسەن تىلەك ، ئىش يۈرۈر ،

مېنى تىندۇرۇرسەن ، ساڭا يۈك بولۇر .

*Yükümü yükleniyorsun, dilek ve iş oluyor;
Beni rahat ettiriyorsun, fakat sana zahmet oluyor.*

2179. **tınlıĝ** : canlı || جانلىق ، ھايات

6089. bağırsak bulun barça tınlıĝ öze

tapuĝ kıl bayatka köñül til tüze

كۆيۈمچان بول جىمى تىنارلىق ئۈچۈن ،

تۈزەپ دىل ، تىلىڭنى سەن ھەققە تىۋىن .

Her mahluka karşı merhametli ol, gönülün ile

Dilini bir ederek, Tanrıya ihlasla ibadet kıl.

2180. **tıñla-** : dinlemek || ئىشلىتىمەك ، ئاڭلىماق ، قۇلاق سالماق ، تىڭشىماق

2947. élig tıñlar erse anı sözleyin

yok erse bu sözni özüm kizleyin

ئېلىڭ ئاڭلار گەر ، ئۇنى ئېيتايىن ،

يوق ئەرسە بۇنى بۇ سۆزنى ئۆزۈم دېمەيىن .

Hükümdar dinlemek lutufunda bulunursa, onu da söyleyeyim;

Eğer münasip görmezse, sözüm bana kalsın.

2181. **tırñak** : tırnak || تىرناق

4115. yana alma tırñak adışma butuñ

uçuzluk tegürgey iletgey kutuñ

يەنە تىرناق ئالما ، مىنگەشتۈرمە پۇت ،

قىلىپ خار ، قاقۇرغاي سېنىڭدىن ئۇ قۇت .

Bir de tırnak kesme, bacaklarını yayıp oturma;

Bu insanı itibardan düşürür ve ikbale mani olur.

2182. **tè -** : demek || سۆزلىمەك ، ئېيتماق ، دېمەك

0156. bilig ma‘nisi bil negü tér bilig

bilig bilse ötrü yırar erde ig

بىلىم مەنىسىن بىل ، بىلىم نېمە دەر ،

بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر .

*Bilginin manasını bil; bak, bilgi ne der;
Bilgiyi bilen insandan hastalık uzaklaşır.*

2183. **tègin** : tiğın, prens || شاهزاده ، تېگن

4642. esenlik tilese kör ıgsızlıkın
az atlıg otuğ yé tiril ay tigin

تەلەسەڭ كېسەلسىز ئۆمۈر ، ئەي تېگن ،
ئېتى «ئاز يە» دېگەن دورىنى يېگن .

*Daima sıhhatte kalmak ve hiç hasta olmamak istersen,
“az” adlı ilac ye ve öyle yaşa, ey bey-zadem.*

2184. **tègit** : tiğınler, prensler || شاهزادىلەر ، تېگىنلەر

1868. kılınçı karı körse yaşı yégit
añar muñluğ arzun öge ya tégit

قېرى قىلىقى ، لېكىن يىگىتتەڭ تۇرار ،
مۇشاۋۇرمۇ ، قۇلمۇ ئۇنى ئاختۇرار .

*Tavır ve hareketi ihtiyarlara benzer; fakat dikkat edilirse, yaşı gençtir;
İster hükümdarın has müşaviri, ister en adi bir köle olsun, onu iştıyakla ararlar.*

2185. **tigü** : lokma || لوقما

4598. kişi utrukı türmek alma tigü
öz utru negü erse algu yégü

كىشىنىڭ ئالدىدىن لوقما ئالىغىن ،
نېمە بولسا ئالدىڭدا شۇنى يېگن .

*Başkasının önündeki lokmalara dokunma;
Kendi önünde ne varsa, onu al ve ye.*

2186. **tègüçi** : diyen, söyleyen || سۆزلىگۈچى ، دېگۈچى

2570. tapuğçı begiñe bağırsak kerek

bağırsak tégüçi tapuğsak kerek

خىزمەتچى بېگىگە كۆيۈمچان كېرەك،

كۆيۈمچان بولۇشچۇن ئۇ ئىشچان كېرەك.

Hizmetkarın beyine içten bağlı olması lazımdır;

Içten bağlı olanın da candan hizmet etmesi lazımdır.

2187. **tigüle-** : lokma lokma vermek || لوقما سالماق

5395. naşihat kişike kıılır ol tusu

naşihat tigüle tilese yésü

بېرۇر پايدا نەسىھەت كىشىگە پۈتۈن،

نەسىھەت لوقما قىل، تىلەسە يېسۇن.

Nasihat insana fayda getirir;

Nasihati olkma-lokma ver, isterse yesin.

2188. **tik-** : dikmek, dürtmek, sokmak, delmek, dikli getirmek, (dikiş) dikmek, (ağaç)

dikmek || تىكىمەك، قادمىق، ئورناتماق، تىكلىمەك، تەشمەك

0769. bu ay toldı oldurdı aķru amul

közin yérke tiktı yaruttı köñül

بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپ - تىنىچ، كېلىپ،

يورۇپ كۆڭلى كۆزىنى يەرگە تىكى.

Ay-Toldı gözlerini yere dikmiş ve içi müsterih bir halde,

Yavaşça ve sükunetle oturdu.

2189. **tiken** : diken [krş. ısır-gan] || تىكەن

6383. tiken ol uķuşluğķa dünya tolu

ađak ursa yérke kirür saķlağū

ئاقىلغا تىكەن بىرلە دۇنيا تولۇق،

ئايلاق باسسا سانچار، دىققەت قىلغۇلۇق.

*Akıllı insan için dünya dikenler ile dolu;
Yere basınca, ayağına batar, dikkat etmek lazımdır.*

2190. **tëkgüçi** : değici, değen || دېگۈچى

6379. yana aydı ilig bu dünya içi
yılanı çağanı telim tikgüçi

يەنە ئېيتتى ئېلىگ: بۇ دۇنيا ئىچى ،
يىلانى ، چايانى تولا دېگۈچى .

*Hükümdar devamla: bu dünya bir çok
zehirli yılan ve çıyalar ile doludur dedi*

2191. **tikil** - : dikilmek || تىكىلمەك

4009. bu él itgü tutgu boğun tüzgüke
bu begler tikildi ajun süzgüke

بۇ ئەل - يۇرتنى تەرتىپكە تۈزمەك ئۈچۈن ،
بۇ بەگلەر تىكلەندى سۈزۈشكە ئاجۇن .

*Bu beyler memleketi tanzim ve idare etmek, halk düzene sokmak
Ve dünyayı temizlemek için nasbedilmişlerdir.*

2192. **til** : dil, söz, lügat [*< tıl*] || تىل ، سۆز

0163. kişig til ağırılar bulur kut kişi
kişig til uçuzlar barır er başı

قەدىرلىك قىلار تىل ، تاپار بەخت كىشى ،
قىلار ئەرنى تىل خار ، كېتەر ھەم بېشى .

*Insanı dil kıymetlendirir ve insan onunla saadet bulur;
Insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider.*

2193. **tildem** :haberci, peygamber, iyi konuşan, hatip; krş. **tıldam** ||

پەيغەمبەر ، خەۋەرچى ، خاتىپ

5651. negü tér eşitgil kişi tildemi

ķamuğ kılgu işke kēñeş ol emi

نېمە دەيدۇ ئاڭلا، پەيغەمبەر - نەبى،

كېڭەش ھەممە ئىشنىڭ داۋامى - ئەمى.

Dinle, Tanrıdan insanlara haber getiren nebi ne der;

Her yapılacak işe meşveret ile çare bulunur.

2194. **tile** - : dilemek, istemek, beklemek, aramak ||

تەلەمەك، ئۈمىد قىلماق، ئارزۇ قىلماق

0379. tiler-men seniñdin du‘am bu sözün

tirig tutğıl ança yaşım kıl uzun

دۇئا بىرلە سەندىن تەلەيمەن شۇنى،

ئۆزۈرتىپ يېشىمنى تىرىك قىل مېنى.

Ben sana şimdi yalvarıyorum ve şunu diliyorum;

Beni bir parça daha yaşat, ömrümü uzat.

2195. **tilek** : dilek || ئارزۇ، تەلەك

0037. atasın anasın yuluğ kıldı ol

tilek ümmet erdi ayu bérđi yol

ئاتاسىن، ئاناسىن پىدا قىلدى ئول،

تەلەك ئۈمىت ئەردى، بايان قىلدى يول.

Atasını ve anasını feda etti;

Tek dileği ümmeti idi, ona yol gösterdi.

2196. **tilekçi** : dilekte bulunan, dileyen || تەلەكچى، ئارزۇ قىلغۇچى

4778. kōñül bir bayatķa uladım kōni

tilekçi bolup-men tiler-men anı

كۆڭۈلنى خۇداغا ئۆلۈدۈم كۈنى،

تەلەكچى بولۇپ مەن، تەلەرمەن ئۇنى.

*Gönlümü ihlas ile bir olan Tanrıya ulaştırdın;
İsteyici sıfat ile yalnız onu istiyorum.*

2197. **tilen-** : dilemek || تىلەنمەك، يېلىنماق، يالۋۇرماق

0443. osal bolma saqlan kamuğ işte sen
bu saqlıq bile iki ajun tilen

غاپىل بولما ساقلان، پۈتۈن ئىشتا سەن،
تىلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلق بىلەن.

*Gafıl olma, her işte ihtiyatlı ol;
Her iki dünyayı bir tedbir ile dile.*

2198. **tilet-**: diletmek, istemek || تىلەتمەك، ئۈمىد قىلدۇرماق

6524. isiz bu yégitlik xanı xança bardı
tilep bulmadım men neçe me tilettim

ئىست، بۇ يىگىتلىك قېنى، نەگە كەتتى،
تىلەپ تاپمىدىم مەن، شۇنچە تىلەيتتىم.

*Yazık bu gençliğe, hani, nereye gitti;
Ne kadar arayıp, arattımsa da bulamadım.*

2199. **tilkü** : tilki || تۈلكە

2312. yana alçı bolsa kızıl tilkü teg
titir buğrası teg kör öç sürse kek

ئۇ بولسۇن ھىيلىگەر قىزىل تۈلكىدەك،
ئاداۋەتچى بولسۇن بۇغرا تۆگىدەك.

*Aynı zamanda, kırmızı tilki gibi, hilekar olmalı;
Deve aygırı gibi, kin ve öç gütmelidir.*

2200. **télve** : deli : || تەلۋە، ساراڭ، كاج

0473. negü bilge télve bilig xadrini
bilig qayda bulsa biliglig alı

نېچۈك تەلۋە بىلگەي بىلىم قەدرىنى؟
بىلىم نەدە بولسا، بىلىملىك ئالۇر.

Bilginin kıymetini deli nereden bilecek;

Bilgiyi, nerede bulursa, bilgili alır.

2201. **timçi** : şarap satan, meyhaneci [demci?] || مەيپۇرۇش

2098. yağı ol bu bor timçi éltür kümüş

قىلىنچى تۈتۈش بولدى قىلچى ۇرۇش

يېغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلەر كۈمۈش،

قىلىقى جېدەل بولدى، پەيلى ئۇرۇش.

Bu içki ve meyhaneci düşmanıdır, insanın parasını alır;

İçki içen hırçın ve kavgacı olur.

2202. **tip tiri** : dip diri || تىرىك

5689. üd üdlele yarutsa béríp öt erig

köñül ölmüş erse bolur tép tirig

يورۇتسا كۆڭۈلنى ئۆگۈتلە زامان،

كۆڭۈل ئۆلگەن ئولسا تىرىلۇر ھامان.

Eğer zəmanə ögüt və nəsihəti ilə gönüllü aydınlatırsa,

O gönül ölmüş olsa bile, yenidən dip-diri olur.

2203. **tèr-** : dermek, toplamak || تەرمەك، يىغماق، توپلىماق

3385. térer sen Һaramıg barır sen Һalır

sen inçık yéyü bar ol arzu yéyü

يىغارسەن ھارامنى كېتەرسەن، قالۇر،

سەن يىغلاپ كېتەرسەن، ئۇ ھوزۇر كۆرۈر.

Haram toplarsın; gidersen, kalır;

Sen inleye-inleye git, safasını o sürsün.

2204. **tirel-** : dayamak, direk ya da dayak dikmek || تىرەلمەك

4428. saķa barsa mundağ bu yañlığ telim

uzun bolğa söz tip tireldi télim

ساناۋەرسەم ئەمدى مىسال تۈگمەس ،

ئۇزاتماي سۆزۈمنى ئەمدى قىلاي بەس .

Böyle sayarsan, buna benzer şeyler pek çoktur;

Sözü uzatmamak için, burada kesiyorum.

2205. **tiren-** : direnmek, dayanmak, çekinmek || تىرەنمەك ، تايانماق

3885. neçe tuttum erse anı men katığ

ol ança tirendi ilette tatığ

ئۇنى قانچە قاتتىق تۇتۇپ ئۈندىسەم ،

تۇرۇپ ئالدى شۇنچە ، ھىچ قالمدى تەم .

Ben ona ne kadar şiddetle ısrar ettirme,

O da o kadar direndi ve tadını kaçırdı.

2206. **tèrgüçi** : deren, dizen, toplayan || تېرگۈچى ، تەرگۈچى ، توپلىغۇچى

4392. basa keldi şa‘ir bu söz térgüçi

kişig öggüçiler yéme yérgüçi

كېلۈر ئەمدى شائىر ، بۇ سۆز تەرگۈچى ،

كىشىلەرنى ماختاپ ۋە سۆكۈچى .

Sonra söz dizenler, insanları ögen

veya yeren bu şairler gelir.

2207. **tirgük** : direk || تىرەك ، تۇۋرۇك

3463. bu kök tirgüki ol könilik törü

törü artasa kök turumaz örü

ئادىل قانۇن كۆككە بىر تۇۋرۇك ئېرۇر ،

بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يىقىلۇر .

Adalete istinat eden kanun _ bu göğün direğidir;

Kanun bozulursa, gök yerinde duramaz.

2208. **tirgür-** : diriltmek, canlandırmak || جانلاندۇرماق ، تېرىلدۈرمەك

4717. ڧانى ol ölüg tirgürügli kişi

ölümke tutuğ boldı ahır işi

قېنى ئۇ، ئۆلۈكنى تىرگۈزگەن كىشى؟

ئۆلۈمگە تۇتۇق بولدى ئاخىر ئىشى

Ölüleri diriltten insan nerede;

O da nihayet ölümün esiri olmuştur.

2209. **tirig** : diri, canlı, yaşayan || تېرىك ، جانلىق ، ھايات

0237. tirig ölgü ahır töşenü yérig

kişi ölse eğgün kör atı tirig

تېرىك ئۆلۈر ئاخىر، تۆشەك بولۇر يەر،

تېرىكتۇر ئېتى ياخشى بولسا ئەر.

Her yaşayan er-geç ölecek ve toprağa düşecektir;

Insan iyi nam ile ölürse, adı yaşar.

2210. **tiriglik** : dirilik, canlılık || تېرىكلىك ، جانلىق ، تېرىك

0060. bu dört eş maña tört tadu teg-turur

tüzülse tadu çin tiriglik bolur

بۇ تۆت يار ماڭا تۆت تادۇدەك ئېرۇر،

تۈزۈلسە تادۇ چىن ھاياتلىق بولۇر.

Bu dört sahabe benim için dört unsur gibidir;

Unsurlar denkleşirse, gerçek hayat vücuda gelir.

2211. **tirli** - : dirilmek, canlanmak, yaşamak || تېرىلمەك ، قايتىدىن جان كىرمەك

0965. negü tér eşitgil özin kısgan er

esen tirlür inçin özin başgan er

نېمە دەر ئىشكىتىن ئۆزىنى يىققان ئەر،
ئېسەن - تېچ ياشايدۇ ئۆزىنى باسقان ئەر.

*Diline hakim olan insan ne der, dinle;
Kendisine hakim olan insan rahat ve huzur içinde yaşar.*

2212. **tèrⁱn-**: toplanmak || توپلىماق ، يىغىلماق

2285. yağıda yürekliğ seringü kerek
yağı at kemişse tirengü kerek
ئۆرۈشتا يۈرەكلىك ، چىداملىق كېرەك،
سېلىپ كەلسە ياۋ ئات ، يىغىلماق كېرەك.

*Harpte cesur yiğitler dayanmalı,
Düşman at salarsa, hemen toplanmalıdır.*

2213. **tèrki** : sofra || داستىخان

2549. liv aş tirkî kirse körü ıdşa köz
yarağısıznı körse anı tıdşa öz
لىگەندە كىرسە ئاش كۈزەتسۇن كۆزى،
مۇناسىپ ئەمەسنى توسسۇن ئۆزى.

*Yemek tepsisi girdiği bakiit onu göz altında bulundurmali
Ve münasip olmayan şeylri görürse, buna mani olmalıdır.*

2214. **tèrnek** : dernek, topluluk || ئامما ، خالايق ، كۆپچىلىك ، توپ

4829. üküş térnekig kör taradı ölüm
ölümüg sağınsa aķar köz yulum
تاراتتى ئۆلۈم تولا توپلارنى ، باق ،
ئۆلۈمنى ئەسلىسەم كۆز يېشىم بۇلاق.

*Bir çok toplulukları, bak, ölüm dağıttı;
Ölüm hatırıma geldikçe, göz yaşım çeşme gibi akar.*

2215. **tiryak** : (< A. < Yun.)tiryak, yılan sokmasına karşı kullanılan panzehir ||

زەھەر قايتۇرۇش دورىسى

1064. kerek kat şelise kerek tiryak ét

kerek matrîdus kat ya çurnı ögit

تەرياك بەر ۋە مەيلى قات شەلىسە ،

قوشۇپ ماترىدۇس يا سۈرگ ئىچۈرسە .

Ister şelise kat, ister tiryat yap;

Ister matrîdus karıştır, ister müshil ver.

2216. **tiş** : diş [krş. *tiş- olabilir mi?] || چىش

1453. iki üdte kılma kayu erse iş

hava öwke kelse serip kışgu tiş

ئىككى ۋاقىتا قىلما كىيىم بولسا ئىش ،

ھەۋەس ۋە غەزەپتە چىش چىشىگەن چىش .

Heves ve öfke anında hiç bir iş yapma;

He riki hade de dişini sık, sabret.

2217. **tişi** : diş, kadın || چىشى ، ئايال

0979. ayıtmaklık erkek-turur ay ilig

cevabı tişi ol yetürse bilig

ئەي ئېلىگ ، سورىماق — بۇ ئەركەك ئېرۇر ،

چۈشەنسەم بۇنىڭكىم ، جاۋاپ چىشىدۇر .

Ey hükümdar, iyice düşünürsen, sormak erkektir;

Cevap vermek de dişidir.

2218. **tişle-** : dişlemek [tış+la-] || چىشلىمەك

4601. yégü alsa tişle uşak tañçula

işig aşnı ürme sen ağzıñ bile

يىمەكلەرنى چىشلەپ ئۇششاق چاينىغىل ،

قىزىق ئاشنى ئاغزىڭدا پۇۋدىمىگىل .

*Yemeği alınca, ısır ve ufak-ufak çiğne;
Sıcak yemeği ağzın ile üfleme.*

2219. **tit** - :direnmek, karşı koymak, vaz geçmek [tèt-ür-ü] ||

تېرەنمەك، قارشى تۇرماق، ۋاز كەزمەك

1083. saña emdi avnıp yorır erdi öz

maña titgü teg sen adın boldı söz

يۈرەتتىم ئۆزۈم سەن بىلەن ئاۋۇنۇپ،

مېنى قاينۇرتتى، سۆزۈڭ ئۆزگۈرۈپ.

Ben hayatımda seninle teselli buluyordum,

Şimdi sözün değişti; bu sözlerin bana üzüntü veriyor.

2220. **tètig** : çamur, balçık; bk. **tètig** || پاتقاق لاي،

3723. qarañku titigsig bu börk ew içi

yaruttı yaşık birle erklig küçi

بۇ گۈمبەزلىك لاي ئۆي، قاراڭغۇ ئىچى،

يورۇتتى قوياش بىرلە قۇدرەت كۈچى.

Bu kubbe evin içi balçıktan yapılmıştır ve karanlıktır;

Onun hakim kudreti bunu güneş ile aydınlattı.

2221. **tètik** : balçık; bk. **titig** || پاتقاق لاي،

3723. qarañku titigsig bu börk ew içi

yaruttı yaşık birle erklig küçi

بۇ گۈمبەزلىك لاي ئۆي، قاراڭغۇ ئىچى،

يورۇتتى قوياش بىرلە قۇدرەت كۈچى.

Bu kubbe evin içi balçıktan yapılmıştır ve karanlıktır;

Onun hakim kudreti bunu güneş ile aydınlattı.

2222. **titim** : inat, sebat, azim || تەرسا، جاھىل، قەيسەر

1961. boğunka talusı kerek alp atım

beğük işke ötrü bu bolsa titim

بەگ ئولغاي خەلق ئۈچۈن جەسۇر، قەھرىمان،

بۇنىڭلە قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

Halk için beyin cesur ve kahraman olmayı iyidir;

Büyük işleri ancak bu meziyetler ile karşılamak mümkündür.

2223. **titir** : dişi deve, ingen; bk. **buğra** [x ibil] || ھىڭگان، چىشى تۆگە

5370. tirildi tümen miñ talu köp titir

yazıda qalın yond aqırda qatır

يىغلىدى تۈمەننىڭ سۈپەتسىز تېتىر،

دالادا تولا ئات، ئوقۇردا قېچىر.

Binlerce seçme dişi deve, ovada kalabalık at sürüleri,

Ve ahırda katırlar toplanmıştır.

2224. **tétrü** : dikkatli, doğru [*tèt+ⁱk* ‘akıllı’, *tèg+rü* ‘değın’, *tèg+ⁱn* ‘değın’] ||

ئاۋايلاپ، توغرا

0328. yarağlıg yarağsızni tétrü körüp

kereklig kereksizni kirtü sorup

ياراملىق، يارامسىزنى ئايرىپ كۆرۈپ،

كېرەكلىك كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ.

Insan işe yarayana yaramayana iyice dikkat ederek,

Gerekli ve gereksiz hakkiyle sorup-soruşturarak

2225. **tève** : deve || تۆگە

0206. burundukluğ ol söz téve burnı teg

barur qança yetse titir boynı teg

بۇرۇندۇقلۇق ئول سۆز تۆگە بۇرىندەك،

ماڭار نەگە تارتسا ھىڭگان تۆگىدەك.

Söz, deve burnu gibi, yularlıdır;

O dişi deve boynu gibi, nereye çekilirse, oraya gider.

2226. **tiyiñ** : sincap || تيين

5367. ajun tezgünür ilde arķış yorıp

ağı çuz tiyiñ kiş alır sen térip

يۈرەر كارۋان جاھاندا ئەللەر كېزىپ،

يىپەك، سەۋسەر، تيين ئالدۇرسەن تېرىپ

Kervanların diyar-diyar gezerek, dünyayı dolaşır; sen ipekli ve

Sırmalı kumaşlar ile sincap ve samur kürkleri toplarsın.

2227. **tiz** : diz || تىز

0712. keyik sanı devlet kişike tezig

qalı kelse bekle tuşa hem tizig

سائادەت كىشىگە ھۈركىگەك كېيىكتەك،

ئەگەر كەلسە ساقلا چۈشەپ تېز ۋە بەك.

Saadeti insan için, ürkek bir geyik farzet;

Eğer gelirse, sıkı tut, ayağına köstek vur.

2228. **tiz-** : dizmek || تىزماق

4427. satıgçı yorımadı erse kezip

közün kim körür erdi yinçü tizip

كېزىپ گەر سودىگەرلەر يۈرمىسىدى،

بۇ ئۈنچە تىزىقنى كىم كۆرەر ئىدى؟

Satıcılar gezip-dolaşmamış olsalar idi,

Bu inci dizilerini kim seyredabilirdi.

2229. **tizil-** : dizilmek || تىزىلماق

0074. kökiş turna kökte ünün yañkular

tizilmiş titir teg uçar yélgürer

تىزىلغان تۆگىدەك كوكش تۇرنىلار،
ئۇھار يەلپۈنەر ھەم ئۇنىن ياڭرىتار.

*Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağırışıyor;
Dizilmiş deve katarı gibi, uçup, kanat çalıyorlar.*

2230. **toğ** - : doymak || قانماق، تويماق

0923. ay edgü sañar kim toğar ay maña

berü kelgil emdi men aç-men saña

ئى ياخشى ساڭا كىم توپار، ئېيت ماڭا،
يېقىن كەل مەن ئەمدى ئاچتۇرمەن ساڭا.

*Ey iyi, bana söyle, sana kim doyar;
Ben ise, tamamen açım, şimdi bana gel.*

2231. **toğlıç** : todlıç (bir kuş adı) [toygün olmasın] [krş. *daglıç*] ||

بىر خىل قۇشنىڭ نامى

5377. kuğu kırdai erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya toğlıç ya kāk

قوغۇ - قورداي تۆلسۇن يا تۇرنا - يۇغاق،
يا توي، يۈگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق.

*Her cins kuğular, turna ve su kuşları yahut
Toy kuşu veya yügdik, todlıç ve kazlar;*

2232. **toğ^{um}** : doyum || توپۇم، توپۇدەك

4587. kamuğ bir toğum yém aş içgü üçün

özünni uçuz kıлмаğıл sen küçün

دېمەك بىر توپۇم ئاش ۋە ئىچكىنى دەپ،
بېرىپ خار ئەيلىمە ئۆزۈڭنى كۈچ دەپ.

*Bir doyumluk bu yiyecek ve içecek için,
Kendini zorla itibardan düşürme.*

2233. **toğ^un-** : doymak, doyan gibi görünmek || تويماق ، تويغاندهك كۆرۈنمەك ||

4774. boğuz bir toğunsa iki kün barır

egin keçse bir ton iki yıl qalır

قېرىن تويىسا بىر - ئىككى كۈنلە بارۇر ،

كېيىم كەيسە بىر - ئىككى يىلغا يېتۇر .

Boğaz bir doyarsa, bu iki gün devam eder;

Sırta giyilen bir elbise iki yıl dayanır.

2234. **toğ^ur-** : doyurmak || تويدۇرماق ||

2976. boğuz toğrur aşnu kişi yılqınıñ

basa asğı kötrür bu yalñuq anıñ

كېشى ئاۋال تويغۇزار يىلقىنى ،

ئۇندىن كېيىن ئۇ كۈتەر پايدىنى .

İnsan önce hayvanın karnını doyurur;

Sonra bu insan ondan sitifade eder.

2235. **toğ** : toz || چاڭ - توزان ||

5426. bu toğ toz tumandın örü tart özüñ

süzük meñü él qol sen açğıl közüñ

غۇبار چاڭ توزاندى نېرى تارت ئۆزۈڭ ،

سۈزۈك مەڭگۈ ئەل كۈت ، ئېچىپ سەن كۆزۈڭ .

Bu toz, toprak ve dumanın fevkına yüksel,

Duru ve ebedi diyarı iste, gözünü aç.

2236. **toğa** : hastalık || كېسەللەك ، ئاغرىق ||

5979. yawuz qılma könlüñ tiliñni yığa

yazuqqa kefarete bolur ig toğa

جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش: ئەي جانىم دىبان،
بولۇر دۇچار كېسەلگە ھەر تىرىك جان.

*Gönülüne fena şeyler getirme, böyle şeyler söyleme;
Ağrı ve hastalık günahlara kefarete olur.*

2237. **toğan:** doğan ||

2458. yüzi körki körklüg kerek hem yülüg

toğan ersig ünlüg sözi belgülüg

ھاجىپنىڭ ساقال - چاچى ئۆز بولسۇن يۈزى،
ئاۋازى ئەرەنچە ۋە ئوچۇق سۆزى.

*Hacibin yüzü ve kıfayeti güzel, saç-ı sakalı düzgün,
Erkek sesli ve açık sözlü olamlıdır.*

2238. **toğru :** doğru || توغرا ، ھەقىقىي ، راست

2550. şireni çıkarda körüp saklasa

añar toğru yolda elig tegmese

ئېلىپ چىقسا شرە ، كۆرۈپ چىقسۇن ئول ،
ئاغا تەگمىسۇن يولدا ھېچ قايسى قول .

*Şıra çıkarken, onu nezaret altına almalı ve yolda her hangi
Bir elin ona dokunmamasına dikkat etmelidir.*

2239. **toķ :** tok || توق

2170. közi toķ serimlig ne қоdқı kōñül

suyurқap keçürgen ne қılқı amul

كۆزى توق ، سەۋرىلىك ھەمدە مۇلايىم ،
ئەپپۇچان ، ئۆز خۇلق بولسۇن ئۇ دائىم .

*O gözü tok, sabırlı, alçak gönüllü,
Şefkatli ve sakin tabiatlı olmalıdır.*

2240. **toķı-:** dayak vurmak, dayaklamak, dövme, dokumak, vurmak, çalmak ||

تەگمەك، ئۇرماق، مۇشتىلىماق، سوقماق

2930. yalawaç bitigçi kalı bolsa yig

anıñ yası élke tokır ay tetig

ئەگەر ئەلچى، پۈتۈكچى بولمىسا خوپ،

تېگۈر ئەلگە ئۇندىن زەخمەت - زىيان كۆپ.

Eğer elçi ile katip olgun kimseler olmazsa,

Ey zeki insan, bunun zararı memlekete dokunur.

2241. **tokım** : kesilecek hayvan, kesim hayvanı, kesimlik hayvan ||

سويۇلدىغان مال، قۇربانلىق

4669. taķı bir qotu aşka barmaz okıp

kişig aşka ünder tokımlar tokıp

يەنە بەزىلەر بار بارمايدۇ پەقەت،

سويۇپ قانچە مالنى، بېرۇر زىياپەت.

Bir kısmı da davete gitmez;

Fakat kendisi, hayvanlar keserek, başkalarını ziyafete çağırır.

2242. **tokış** : savaş, vuruşma || توقۇنۇش، ئۇرۇشۇش

2366. tokışığ uzatsa yağı öglenür

üküş körse erniñ közi ögrenür

ئۇزارسا سوقۇش، ياۋ ھۇشنى تاپۇر،

كۆزى كۆرسە كىشى كۆپنى ئۆگىنۇر.

Savaşı uzatırsan, düşmanın aklı başına gelir;

İş uzadıkça, kuvvetinin derecesini anlar.

2243. **tokış-** : savaşmak, vuruşmak || توقۇنۇشماق، ئېلىشماق، ئۇرۇشماق

2364. taķı bolmaz erse yağı oğrasa

tokışmaq tilese köñül bərmese

ئەگەر بۇمۇ بولماي يېغى ، قۇتارسا ،
ئۇرشماقنى ئىستەپ ، كۆڭۈل بەرمىسە .

*Böyle olmazsa ve düşman anlaşılmak istemeyip,
Savaşmakta ısrar ederse,*

2244. **tokıt** - : dokutmak, yaptırmak || ياستماق ، قىلدۇرماق

6551. ya kençim tükel boldı karun neñi teg
ya aşhab-ı res teg temür kend tokıttım

يا غەزىنەم تولۇق بولدى قارۇن مېلىدەك ،
يا ئەسھابى رېستەك تومۇر شەھەر ياساتتىم .

*Yahut hazinem, Karun'un ki gibi, doldu-aştı
veya Eshab_i Res gibi, demirden kale yaptırdım.*

2245. **toklı** : toklu, altı aylık kuzu [toklı?] || ئالتە ئايلىق قوزا

3096. tirildi bir ança yorıdı bu yañ
böri toklı birle qozı boldı teñ

ياشادی ئۇ بىر چاغ شۇ خىلدا يۈرۈپ ،
قوزا - توقلى بىرلە بۆرى تەڭ بولۇپ .

*Bir müddet böyle yaşadı ve böyle hareket etti;
Kurt ile kuzu müsavi oldu.*

2246. **tokluk** : tolku, tok olma || باياشاتچىلىق ، توقلۇق

2615. çığay kılsa kimni közi suqluķı
bayutmaz anı bu ajun toklukı

پەقەر قىلسا كىمنى بۇ كۆز ئاچلىقى ،
ئۇنى باي قىلالىماس جاھان توقلۇقى .

*Aç gözlülük kimi fakir yapmış ise, bu dünya onu ne kadar
Doyursa, yine zenginleştiremez.*

2247. **toķu** : âdet, düzen, tore || ئۆرپ ، ئادەت ، قائىدە

2490. törü hem toķu öiedi yinçge tapuğ

uluğ hacib itse açar yol kapuğ

نازۇك ئىش ئېرۇر ئۆرپ ، قانۇن ۋە ئۇسۇل ،

بۇنى رەتلەپ ھاجىپ ئاچار ئىشك - يول .

Kanun, usul ve örfü yerine getirmek ince bir iştir

Ulu hacib bunu tanzim ederek, yol ve kapıları açar.

2248. **toķ** : dayak, dayanak, destek; bk. **yölek** || تايانچ ، يۆلەك ، مەدەت

3466. bilir sen bu kün men kişi bolduķum

sebeb ilig erdi yölekim toķum

ئادەم بولغۇنۇمغا ، بىلسەك ، بۇ زامان ،

سەۋەپچى ، يۆلەكچى ماڭا بولدى خان .

Bilirsin, bugün benim adam olmama sebep hükümdardır;

O bana destek olmuştur.

2249. **toķuz** : dokuz (9) || توققۇز

4893. yaşıķ örlledi yérde ķoptı toğı

yaķa keldi aşnu toķuz al tuğı

قۇياش ئۆرلىدى ، قوپتى ھەم تاھارەت ،

ئوقىدى نامازىن ، دۇئاسىن قىلىپ .

Güneş yükseldi, yerden toz kalktı;

Dokuz al tuğı yaklaşmağa başladı.

2250. **tol-** : dolmak || تولماق ، توشماق

1820. biligke tegir ötrü bilge bolur

bu bilgi bile asğı ilke tolur

يېتىپ ئاخىر بىلىمگە ، ئالىم بولۇر ،

بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تىگۇر .

*Böylece bilgiye erişir ve bir gün alim olur;
Bu bilgi ile memlekete çok faydası dokunur.*

2251. **tolı** : dolu || لق ، تولۇق

3888. ilig aydı ıdtım bitig bir yolu
bitigke yanut kıldı taş teg tolı

ئەۋەتتىم دېدى خەت ئېلىگ بىر يولى ،
بۇ خەتكە جاۋاب قىلدى تاش ۋە تۆلى .

*Hükümdar dedi: _bir defa mektup gönderdim,
Bu mektuba taş ve dolu gibi cevap verdi.*

2252. **tolu** : dolu, dolunay || تولۇن ئاي

0617. küniñe örü bardı içrek bolu
koğuz boldı қаdғu sewinçi tolu

ئېلىككە يېقىنلاشتى ئۇ كۈنسرى ،
ئېشىپ خۇشلىقى كەتتى قايغۇ نېرى .

*O günden-güne hükümdara daah fazla yaklaşarak, yükselmekte
devam etti; kaygısı gittikçe azaldı, sevinci gittikçe arttı.*

2253. **tolula-** : doldurmak || لىقلىماق ، تولدۇرماق

5365. yağız yér özele önügli ewin
térip sen tolular sen қазнақ ewin

قوڭۇر يەردە ئۆنگەن ئۇ دانلاركى ، بار ،
تېرىپ تولدۇرسەن ئۆنگىدى ئامبار .

*Kara toprak üzerinde biten hububatı sen toplayıp,
Ambarlarını doldurursun.*

2254. **toluluk** : doluluk || تولۇقلۇق ، لىقلىق

1351. atım erdi ay toldı kılķım tolu

érildi toluluk tükér öz ölü

ئېتىم ئەردى ئايتولدى، قىلىقم تولۇش،

تولۇنلۇق تۈگدى، تۈگەتتى ئۆلۈش.

Adım Ay-Toldı, tavır ve hareketim dolun ay şeklinde idi;

Bu dolunluk eksildi, varlığım ölümle bitiyor.

2255. **tolum** : silah || قورال - ياراق

0474. bu ay toldı itti kör at ton tolum

ayur köndüreyin tapuğķa yolum

بۇ ئايتولدى ئات، تون، قورال راسلدى،

سالاي خىزمىتىگە يولۇمنى، دېدى.

Bu Ay-Toldı böylece atını, esvabını ve silahını hazırladı:

Onun hizmetine doğru yola çıkayım dedi.

2256. **tolun** : dolun, ayın on dördü || تولۇن، تولغان

0732. tolun bolsa tolsa ajunķa yarur

ajun halkı andın yaruqluķ bulur

تولۇن بولسا تولۇپ، جاھان يۇرۇتار،

جاھان خەلقى ئۇنىڭدىن يۇرۇقلۇق ئالار.

Büyüyüp, dolun ay haline gelince, dünyaya ışık saçar

Ve dünya halkı onun aydınlığından faydalanır.

2257. **ton** : elbise || تون، كىيىم

2277. öziñe bir at ton tolum қоdса tap

çawıķsa ajunda atın yaдsa tap

ئۆزىگە بىر ئات، تون، قورال بەس يېتەر،

جاھانغا ئېتى بولسا مەشھۇر، يېتەر.

Kendisine bir at, giyim ve silah ayırması kafidir;

Meşhur olup, dünyaya nam salmak ona yeter.

2258. **tonan-** : donanmak, giyinmek || جابدۇنماق ، كىيىنمەك

4969. yana kıptı yundı tonandı tükel

namaz kıldı özke yorup edgü fal

يانا قوپتى ، يۇيۇندى ، كىيىندى تۈگەل ،

ناماز قىلدى ، ئۆزگە جورۇپ ياخشى پال .

Öğdülmiş kalktı, yıkandı ve giyinip, hazırlandı;

Namaz kıldı ve bu işte muvaffak olması için, dualar etti.

2259. **tonçi** : elbiseci || تىككۈچى ، سەپپۇڭ

2494. açgıçı bitigçi ya iş tutguçı

ya tonçi etükçi ‘amil bolguçı

غەزىنچى ، خەتچى يا ئىش تۇتقۇچى ،

يا تونچى ، يا موزدوز - ھۈنەر قىلغۇچى .

Hazineder veya katip gibi memurlar ve elbiseci

Veya ayak-kabıcı gibi san'atkarlar ile münasabettir.

2260. **toñ** : sert, katı || توك ، قاتتىق

2705. üçünçi kür ersig er ol toñ yürek

yağıka börike bu ersig kerek

ئۈچىنچى ، جەسۇر ئەر يىگىت ياغ يۈرەك ،

يېغى ، بۆرىلەرگە بۇ باتۇر كېرەك .

Üçüncüsü cesur, merd ve pek yürekli yiğittir;

Düşmana ve kurda karşı böyle bir yiğit lazımdır.

2261. **toñ-** : sertleşmek, katılaşmak, donmak [tun-] || توڭماق ، مۇزلىماق ، قوپاللاشماق

3395. köñül oğlağı ol sınağı muñar

isigke erir terk soğukka toñar

كۆڭۈل نازۇك نىمە ، تەجربە شۇدۇر ،
ئىسسىقتا ئېرىپ تېز ، سۇغۇقتا توڭۇر .

*Gönül nazlıdır, bu tecrübe edilmiştir;
Şöyle ki, sıcakta erir, soğukta donar.*

2262. **toña** : sert, katı, yiğit, kahraman || جەسۇر ، قاتتىق ، قەھرىمان ، يىگىت

0186. sözüm oğluma sözledim men toña
oğul minde altın maña ne teñe

سۆزۈمنى دېدىم مەن بالامغا ، باتۇر ،
مېنىڭدىن تۆۋەن ئۇ ، نېچۈك تەڭ بولۇر ؟

*Ey yiğit, ben bu sözü oğlum için söyledim;
Oğul benden aşağı derecededir ve bana nasıl denk olur.*

2263. **toña alp** : (k. a.) Tonga Alp-Er efsanevî Türk kahramanının adı, Alp Er Tonga
|| ئالىپ ئەر توڭا ||

0277. bu türk beglerinde atı belgölüg
toña alp er erdi kıtı belgölüg

بۇ تۈرك بەگلىرىدىن ئېتى بەلگىلىك ،
توڭا ئالىپ ئەر ئىدى بەلگىلىك .

*Bu türk beyleri arasında adı meşhur ve ikbalı
Ayan-beyan olanı Tonga Alp-Er idi.*

2264. **toñuz** : (< toñ üz ‘katı yağ’) domuz || چوشقا ، توڭگۇز

5376. böri tilkü arslan ağıg ya toñuz
seniñdin kıtulmaz ölür awda tüz

بۆرى ، تۈلكە ، توڭگۇز ، ئېيىق ، ئارسلان ،
ئۇلار ئاۋادا سەندىن قۇتۇلماس ھامان .

*Kurt, tilki arslan, ayı veya domuz hiç biri senin elinden
Kurtulamaz, hepsini de avlar öldürürsün.*

2265. **top tolu** : dop dolu || لىقمۇ لىق

3086. ay himmet idisi ajun kol talu

talı ҡoldaçı er ҡutı top tolu

ئەي ھىممەت ئىگەسى ئىستە ئۆز جاھان،

گۈزەللىك ئىستەۋچى بەختلىك ھامان.

Ey himmet sahibi, güzel bir dünya iste;

Güzel olanı isteyen insanın saadeti eksiksiz olur.

2266. **top¹q** : topuk, top || توپ

0622. çıkardı topıq ҡodtı ay toldı kör

anı yastanıp ötrü oldurdı kör

چىقاردى بۇ ئايتولدى بىر توپنى، كۆر،

ئۇنى قويۇپ ئاستىغا ئولتۇردى، كۆر.

Ay-Toldı cebinden bir top çıkarıp, yere koydu

ve onu altına çekip, üzerine oturdu.

2267. **top^{ul}** - :yarıp-delmek || تەشمەك، بۆسمەك

2328. titimlig kerek hem topulsa çerig

yitilik kerek keç ҡomıtsa erig

قوشۇننى بۆسۈشكە چىڭ ئولماق كېرەك،

چېرىك قوزغىتىشقا تېز ئولماق كېرەك.

Orduları yarıp- delmek için, sebatlı bulunmalı,

Askeri coşturmak için de kesin kararlı olmalıdır.

2268. **tor** : ağ (metinde «tuzak» anlamında) || تور

3565. usayuk bu yalñuk idi suğ közi

qalı torqa kirmez bu yalñuk özi

غاپلىدۇر بۇ ئىنسان، ھېرىس بەك كۆزى،

نىچۈك تورغا چۈشمەس بۇ ئىنسان ئۆزى؟

Insan gafildir ve gözü de çok haristir;

Böyle olan insan nasıl tuzağa düşmez.

2269. **torķu** : ipek kumaş, ipekli [tor ile ilgili olmalı toruk] || بر خىل يىپەك رەخت

4098. kür arslanķa oķşar körü tursa beg

öge tegse yumşar bolur torķu teg

بۇ بەگلەر گويياكى جەسۇر ئارسلان،

ماختاپ بەرسە يۇمشار بر يىپەكسىمان.

Dikkat edersen, bey pek yürekli arslana benzer;

Öğerek yaklaşırsan, yumuşar, ipek gibi olur.

2270. **tos^un** : haşarı tay || كۆندۈرۈلمىگەن، شاش

6537. adaş koldaşımķa sewüg can teg erdim

yağım boldı erse tosun teg suçıttım

ئاداش، قولىدىشىغا شىرىن جانىدەك ئەردىم،

گەر ئولسا رەقىبىم توسۇندەك ھۆركۈتتىم.

Kardeş ve arkadaşlar için sevgili can gibi idim;

Düşmanımı ise, haşarı ay gibi sıçrattım.

2271. **ṭoti** : (< F. tuti) papağan || تۆتى

3361. yorı yalñuz işsiz ay yalñuķ uzı

tutı kıldı yalñuz tili kör sözi

ئەي ماھىر كىشى سەن يۈر تەنھا بولۇپ،

تۆتى سۆز ئۆگەندى ئۇ يالغۇز يۈرۈپ.

Ey insanların mahiri, tek başına ve arkadaşsız yürü; bak, papağan

Konuşmağı ve söz söylemeğı kendi başına elde etti.

2272. **toy** : toy kuşu || دوغداق قۇشى

5377. kuğu korday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya todlıç ya kak

قوغۇ - قورداي تۆلسۇن يا تۇرنا - يۇغاق ،

يا توي ، يۈگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق .

Her cins kuğular, turna ve su kuşları yahut

Toy kuşu veya yügdik, todlıç ve kazlar.

2273. **toy** : halk, topluluk, kalabalık || خەلق ، توپ ، كۆپچىلىك

5340. uluğ toy bakıp kör yaturlar küdü

oqır bizni bargu séziksiz udu

ياتۇر بىر توپ كۈتۈپ مەھشەرنى ھامان ،

قىچقىرۇر ، بارارمىز بىزمۇ بىگۇمان .

Büyük bir kalabalık mahşeri bekleyerek yatıyor

Ve bizi çağırıyor, biz de onları takip edeceğiz.

2274. **toy** : ordu karargâhı || قارارگاھ ، قوشۇن قارارگاھى

2347. tüşürse toyuğ keç körüp berk yirig

yırak ıdmasa tıdsa yıgsa erig

قوشۇننى چۈشۈرسۇن پۇختا جاي كۆرۈپ ،

يىراق كەتمەسۇن ئۇ ، تۇرسۇن توپ بولۇپ .

Karargah kurarken, çok dikkat etmeli ve mahfuz bir yer seçmeli;

Askeri toplu bir halde bulundurarak, uzaklaşmasına mani olmalıdır.

2275. **toz** : toz || تۈز ، چاڭ

5951. tuman toz arıdı açıldı tañuq

tüzüldi süzüldi kamuğ bulğanuq

تۇمان - چاڭ تارىدى ھەم كەتتى تاڭۇق ،

تۈزەلدى ، سۈزۈلدى جىمى بۇلغانۇق .

Toz, duman ortadan kalktı, ruhlar inşiraha kavuştu;

Her türlü bulanık işler süzüldü ve düzene girdi.

2276. **toz-** : tozmak, toz yükselmek || توزماق

5028. yaşık yérke indi yüzün kızledi

qararıp tuman tozdı dünya tudı

يۈزۈننى يوشۇردى پېتىپ يەرگە كۈن،

قارايسپ، تۇمان تولدى دۇنيا پۈتۈن.

Güneş yere indi; yüzünü gizledi;

Dünyayı kaar bir duman kapladı.

2277. **toz^{lt}-** : tozutmak, toz yükseltmek, tozu dumana katmak ||

توزىتماق، توز چىقارماق، چاڭ - توزاڭ قىلماق

6535. yémek içmek erse yidim içtim uğ teg

tilek sürmek erse tümen toğ tozıttım

يىمەك - ئىچمەك ئولسا، يىدىم، ئىچتىم سۆيۈندۈم،

ھەۋەس قوغلىشىپ مەن تۈمەن چاڭ توزىتتىم.

Yerken, içerken, öküz gibi yedim, içtim;

Heva ve heves peşinde kaşarken, tozu dumana kattım

2278. **töbün** : alt, aşağı [*tüb+ün*] || تۆۋەن، پەس، ئاستى ||

3797. egin bütti boğuzum yéme boldı toğ

töbün barsu dünya adın asğı yok

پۈتۈن بولدى ئەگىنىم، قارىنىم بولدى توق،

پېتىپ كەتسۇن دۇنيا، بۆلەك نەپىنى يوق.

Sırtım pek, karnım da tok oldu; dünya yere batsın,

Onun başka ne faydası vardır.

2279. **tök-** : dökmek || تۆكمەك

2935. negü tér eşitgil kéñeşçi öge

kéñeşte töker begke yünçü üke

ئىشتىكىن، ئەقىللىق كېڭەشچى نەدەر،
كېڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۈنچە تۆكەر:

*Dinle, istişarede beyin önüne yığınla
Ince döken has-müşavir ne der.*

2280. **tökgüçi** : dökücü, döken || تۆككۈچى

6440. xanı ol müsülman xanı tökgüçi
nelük kirdi yérke xanı ol küçi

قېنى ئول مۇسۇلمان قېنى تۆككۈچى،
نېچۈك يەرگە كىردى، قېنى ئۇ كۈچى؟

*Hani o müsülmanların kanını döken insan,
Niye toprağa girdi, onun gücü, kuvveti ne oldu.*

2281. **tökül-** : dökülmek || تۆكۈلمەك

5982. kişi iglese barça töklür yazuq
yazuq tökse qutlur kişi ay toña

گۇنايى تۆكۈلۈر، كىشى ئاغرىسا،
تۈگۈسە گۇنا ئەر قۇرتۇلغاي، توڭا.

*Insan hastalanırsa, onun bütün günahları dökülür;
Ey kahraman, günah dökülünce, insan kurtulur.*

2282. **töpü** : tepe [töpö] || تۆپە، دۆڭ

4888. uğıp bardı azraq oğundı yana
töpüdin sawılmış bağırsuquna

بىر ئاز ئۆخلىدى، ئايغاندى يانا،
ئىگىشكەن ئىدى پەسكە مىرىخ مانا.

*Bir az uykuya daldı, tekrar uyandı;
Merih yıldızı tepeden kenara kaymıştı.*

2283. **tör** : baş köşe, evin en önemli yeri || تۆر، مۇھىم ئورۇن

0262. biligsizke törde orun bolsa kör

bu tör élke sandı ilig buldı tör

بىلىمسىزگە تۆردە ئورۇن بولسا، كۆر،

بۇ تۆر بولدى پەگاھ پەگاھ بولدى تۆر.

Bilgisiz baş-köşede yer bulunursa, baş-köşe

Eşik ve eşik baş köşe sayılır.

2284. **tört:** dört (4) || تۆت

0049. anıñ dört éşi ol awıngı körüp

kéñeşçi bular erdi birle turup

ئۇنىڭ تۆت ھەمراھى سۆيۈنچى ئىدى،

ھەر ئىشتا بىللە ھەم كېڭەشچى ئىدى.

Bunlar onun sevdiği dört arkadaşı idi;

Yanındaki müşavirleri bunlar idi.

2285. **törtegü :** her dördü || ھەر تۆتى

4502. saķınux tile sen kisi ay bögü

saķınux bulunsa bolur törtegü

ھېكىم سەن، بىر تەقۋا خوتۇن ئىستىگىل،

ئۇ بولسا، بولۇر جەم بۇ تۆت شەرتىمۇ، بىل.

Ey hakim insan, takva sahbi olan kadın iste; takva sahibi biri

Bulunursa, her dört şey onda birleşmiş olur.

2286. **törtⁱñç :** dördüncü; bk. **törtünç, törtünçi** || تۆتىنچى

5905. bu törtinç titimlig kerek bolsa alp

yağı boynın egse işin kılsa yarp

تۆتىنچى، قەيسەرلىك بىلەن ئىشلىمەك،

ياۋ بوينىن ئېگىشكە جەسۇرلىق كېرەك.

*Dördüncüsü düşmanına boyun eğdirmek ve
Memleket işlerini yapmak için, azimkar ve cesur olmak.*

2287. **törtüncü** : dördüncü; bk. **törtinç, törtünç** || تۆتىنچى

2327. bu törtünç kerek alçı hile bilir
bu hile^ bilir erke arslan ulır

تۆتىنچى، ئۇ بىلسۇن ھىيلە ۋە پىلان،
تۆتۈر ھىيلە بىرلە كىشى ئارسلان.

*Dördüncüsü hile ve kurnazlık yollarını bilmelidir;
Çaresini bulan kimseye arslan bile baş eğer.*

2288. **törtüncü** : dördüncü; bk. **törtinç, törtünç** || تۆتىنچى

B0066. üçünçî hired ol uluğluk bile
törtünçî kana‘at ve ‘afyet bile

ئۈچۈنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،
تۆتىنچى، قانائەت، ئاپىيەت ئىلە.

*Üçüncüsü_ akıl olup, ululuk ifade eder;
Dördüncüsü ise, kanaat ve afiyettir.*

2289. **törü** : töre, kanun, nizam [törö] || تۆرە، قانۇن، نىزام، قائىدە، ئادەت

0219. ajunka apa énmişinde berü
uquşluğ uru keldi edgü törü

قاچانكىم جاھانغا چۈشۈپتۇ ئادەم،
ئاقىللار تۈزەپ كەلدى ياخشى نىزام.

*Adem'in dünyaya indiğinden beri iyi nizam daima
Anlayışlı insanlar tarafından vaz'edilegelmiştir.*

2290. **törüsüzlük** : nizamsızlık || قائىدىسىزلىك، قانۇنسىزلىق، نىزامسىزلىق

4603. törüsüzlük ol bu törüçe yorı

törüsüz kişiler kişiğe qorı

يوسۇنسزلىق شۇدۇر، يوسۇنلۇق يۈزى،

يوسۇنسز كىشىنىڭ يېتەر زەرەرى.

Bütün bunlar usul bilmezlikten ileri gelir, usule uygun hareket et;

Usul bilmeyen insanların başkalarına zarar dokunur.

2291. **törü-** : türemek, meydana gelmek || مەيدانغا كەلمەك ||

4459. bu dünya itigi bulardın-turur

ajunda tañ işler bulardın törür

بۇ دۇنيا زىننىتى بۇلاردىن بولۇر،

جاھاندا تاڭ ئىشلار بۇلاردىن كېلۇر.

Bu dünyanın süsü bunlardan gelir;

hayret verici hünerler bunlardan çıkar.

2292. **törüt-** : yaratmak || ياراتماق ||

1346. tilese törütür bolur qolmışı

tilep boldı barça anıñ qılmışı

تىلەسە ياراتۇر، بولۇر خاھىشى،

تىلەگى بويىچە بولۇر قىلمىشى.

Bilerse, yaratır ve her istediği olur;

Yaptıkları hep onun isteği ile vücuda gelmiştir.

2293. **törüt^ü-** : yaratılmak || يارىتىلماق ||

1242. törütülmüş erdiñ törügli ölür

törügli ölür ol törütgen qalur

يارالغان ئىدىك سەن، يارالغان ئۆلۈر،

يارالغان ئۆلۈر، ئۇ ياراتقان قالۇر.

*Sen yaratılmış idin, her yaratılan ölür;
yaratılan ölür, ama yaratan kalır.*

2294. **töşe** - : döşemek || قاپلىماق

4645. ayak tirki ew bark arıg tut töşek
töşegil aş içgü yéme keç kerek

سېلىپ كۆرپە ، داسقان ، قاچا تازا قىل ،
يېمەك - ئىچمىگىنى ئوبدان خىللىغىن .

*Ey-bark sofrā tabakların temiz, odan minderlerle döşenmiş,
Yiyecek içeceklerin de seçkin olmalıdır.*

2295. **töşek** : döşek, yatak || تۆشەك ، كارىۋات

3285. turup yundı kıldı bu yatgu namaz
töşek kıldı yattı uğıp bardı az

تاھارەت ئېلىپ ئوقۇدى خۇپتەن ناماز ،
تۆشەك سالدی ، ياتتى ، ئۇخلدى بىر ئاز .

*Kalkıp abdest aldı ve yatsı namazını kıldı;
Döşek istedi ve yatıp, bir az uyudu.*

2296. **töşekçi** : döşekçi || تۆشەكچى

4148. bir ança yéme bar tağı işçiler
töşekçi ya kuşçı yéme aşçılar

تېخى بار يەنە بىر قانچە ئىشچىلار ،
تۆشەكچى ۋە قۇشچى يەن ئاشچىلار .

*Döşekçi, kuşçu ve aşçılar gibi,
Bazı işçiler daha vardır.*

2297. **töşen-** : döşenmek || يېپىنماق ، تۆشەنمەك

4591. üküş kördüm ilde beğümiş erig
bulun kıldı boğuzı töşendi yérig

تولا كۆردۈم ئەلدە چوڭايغانلىنى ،
ئەسر ئەتتى گېلى ، يەر قىلدى ئۇنى .

*Memlekette yükselmiş bir çok insan gördüm;
Boğazlarının esiri oldular ve toprağa düştüler.*

2298. **töset-** : döşetmek || تۆشەتمەك ، يېپىندۇرماق

6523. yana kelgil emdi yégitlik maña sen
ayada tutayın ağı çuz tösettım

يەنە كەلگىن ئەمدى يىگىتلىك ماڭا سەن ،
تۇتاي ئالقنىمدا ، ئاغى - چۇز تۆشەتتىم .

*Ey gençlik, sen bana şimdi tekrar gel; ben seni el üstünde tutayım;
Bak, senin için ipekliler ve sırmalar döşettim.*

2299. **töz** : asıl, kök, soy, sop || كۆك ، ئەسل ، تەكت ، تېگى - تەكت ، ئەجداد

4901. ikigün arala yorımış sözüg

ötündi iligke kamuğ tüp tözüg

ئىككىيلەن نېمەلەر دېيىشكەنلىكىن ،
دېدى ئۇ ئېلىككە ئەينەن ھەممىسىن .

İkisi arasında konuşulan sözleri hükümdara aynen arzetti.

2300. **töz** : asıl || ئېسىل

4386. kün ay kutluğı bar yéme kutsuzı

ayıt kutluğın tut ay yalñuq tüzı

كۈن ، ئاينىڭ قۇتلۇقى ھەن نەسلىرى بار ،
مۇبارەك چاغنى تاپ ، ئەي قەلبى پاك ئەر .

*Gün ve ayların kutlusu olduğu gibi, kutsuzu da vardır;
Bunları sor ve kutlu olanını seç; ey temiz kalpli insan.*

2301. **tüzü** : bütün, hep, tamam || پۈتۈن ، بارلىق ، ھەممە ، جىمى ، تامامەن

0009. saqışqa qatılmaz seniñ birlikiñ

tüzü neñke yetti bu erklighiñ

ساناققا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىكىڭ ،

پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىگىڭ .

Senin birliğin hesaba gelmez;

Bu kudretin her şeye hakimdir.

2302. **tözün** : yumuşak huylu, asil || ئالىجاناپ ، ئېسىل ، مۇلايىم

0043. tüzün erdi alçaq kılnıçı silig

uwutluğ bağırsaq aqı kēñ elig

ئىدى ئۇ مۇلايىم ، قىلىقى سىلىق ،

ھايالىق ، قولى كەڭ ، سېخى رەھىملىك .

Asil tabiatli, alçak gönüllü ve güzel tavırlı idi;

Haya sahibi, şefkatli, cömert ve eli açık idi.

2303. **tözünlük** : yumuşak huyluluk, asillik || پەزىلەتلىك ، خىسلەتلىك ، ئېسىللىق

3780. otun-men otunluk bile öz ulır

tüzün sen tüzünlük me séndin kelir

گۈستاخمەن ، گۈستاخلىق ئازاپقا سالۇر ،

ھېلىم سەن ، ھېلىملىق سېنىڭدىن كېلۇر .

Ben küstahım, küstahlığımdan dolayı azap çekiyorum;

Sen halimsin, hilm de senden sadir olur.

2304. **törçi** - : başlamak || باشلىماق

0733. tükel bolsa kör ay bu ağsa eşiz

yana irlü törçir kiter körk meñiz

تولۇپ ئاي ئېگىزگە ئۆرلىگەچ ، كېيىن ،

كېيىپ ئاستا كۆركى كېتەر يۈزىدىن .

*Ay büyüyüp, tamamlanarak, en yüksek noktaya çıkınca,
Tekrar eksilmeğe başlar ve güzelliği gider.*

2305. **törlüg** : türlü || تۈرلۈك ، هەرخىل

0465. kamuğ törlüg erdem tükel öğrenip
yorır erdi erdem eligke alıp

پۈتۈن پەزىلەتنى تامام ئۆگۈنۈپ ،
يۈرەتتى پەزىلەتنى قولغا ئېلىپ .

*Her türlü fazileti tam olarak öğrenmiş idi;
Hiç bir zaman fazileti elden bırakmazdı.*

2306. **tu-** : kapatmak, tıkamak, kaplamak || توختاتماق ، يىغماق ، بولدى قىلماق

3412. yaðar erdemini barça halkқа ayur
münin körse kızlar til açmaz tuyur

خەلقلەرگە ئېيتىپ ياپار پەزىلىنى ،
قۇسۇر كۆرسە ئېيتماي ، يىغار تىلىنى .

*Onun faziletini her kese söyler ve yayarlar;
Kusurunu görünce de, ağızlarını açmazlar, gizlerler.*

2307. **tuçı** - : her zaman, daima [= tu+rga-r-u] || ھەزامان ، دائىم ، ھەمىشە

0062. olarnı meniñdin sewindür tuçı
uluğ künde kılğıl elig tuttaçı

سۆيۈندۈر مېنىڭدىن ھامان كۆڭلىنى ،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى .

*Onları daima benden razi et;
Ulu günde onalrı bana şefaatchi kıl.*

2308. **tuğ** : (Çin.) tuğ, bayrak, sancak || تۇغ ، بايراق ، ئىلەم

1036. vezirlik añar bérđi tamğa ayağ
tuğı kövrügi birle bérđi kuyağ

ۋەزىرلىك ئۇنۋانى ۋە تامغا ئاگا -

تۇغ، ناغرا ھەم ساۋۇر بەردى يانا.

*Ona vezirlik, unvan ve mührü ile tuğ,
davul ve zırh verdi.*

2309. **tuğcı** : tuğcu || بايراقچى ، تۇغچى

2557. idişçi töşekçi yéme aşçıka

tüzü köz kemişse yéme tuğçıka

كۈزەتسۇن ئۇ دائىم شاراپچى خادىم ،

تۆشەكچى ۋە ئاشپەز ، تۇغچىنىمۇ ھەم.

*Kapıcı-başı şarapçı, döşekçi, aşçı
ve tuğcuları hep göz önünde tutmalıdır.*

2310. **tuğ-** : doğmak, meydana çıkmak, yükselmek ||

تۇغماق ، مەيدانغا كەلمەك ، يۇقىرىلىماق

1086. kıayı kim tuğar erse ölgü kerek

kıayı neñ ağıar erse ölgü kerek

نېمەكم تۇغۇلار ھەم ئۆلمەك كېرەك ،

نېمە ئۆرلىسە ، پەسكە چۈشمەك كېرەك .

*Doğan herkes ölmeğe,
yükselen her şey düşmeğe mahkumdur.*

2311. **tuğar** : doğu || شەرق

0731. bu ay tuğsa aşnu idi az tuğar

küniñe beğüyür yokuarı ağıar

ئاي ئاۋال تولىمۇ كىچىك تۇغۇلۇر ،

كۈندىن - كۈنگە چوڭايىپ يۇقىرى چىقۇر .

*Ay doğarken, önce çok büyük doğar;
Sonra gün geçtikçe büyür ve yükselir.*

2312. **tuğ^Ul-** : doğmak, sulbünden gelmek || تۇغۇلماق

1387. ata arqasmdın tuğulsa oğul

ana karnı menzil kaç aylık amul

تۆرەلگەندە ئوغۇل ئاتا پۇشتىدىن،

نەچە ئاي تاپار تېچ جاي ئانا قارىنىدىن.

Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için,

Bir kaçlık aylık istirahat menzildir.

2313. **tuğ^Ul-r-** : doğurmak || تۇغماق

0383. karanlıkda erdim yaruttı tünüm

tünerikte erdim toğurdı künüm

قارغۇدا ئەردىم، يورۇتتى تۈنۈم،

زۈلمەتتە ئىدىم مەن، تۇغۇلدى كۈنۈم.

Karanlıkta idim, gecemi aydınlattı;

Zulmette idim, bana güneşi doğdurdu.

2314. **tul** : dul || تۇل

1376. bu dünya begi sen aña bolma kul

séni qodmaz erken anı qodgu tul

بۇ دۇنيا بەگى سەن ئاغا بولما قۇل،

سېنى تاشلىماستا، ئۇنى تاشلا تۇل.

Sen bu dünyanın beyisini, ona kul olma;

O seni bırakmadan, sen onu dul bırak.

2315. **tulas** : benzi soluk, benzi uçmuş, sarı benizli || سولغۇن

0084. tümen yılda berü tul erdim tulas

bu tul tonı suçlup ürüñ keçtim as

تۈمەن يىل تۇل ئەردىم، سولغۇن يۈز ئىدىم،

سېلىپ تۇل كىيىم، كىيىدىم ئاق ئاس كىيىم.

*Ben binlerce yıldan beri dul idim, benzim solmuştu;
Şimdi bu dul libasını çıkarıp, beyaz kakımdan gelinlikler giydim.*

2316. **tulsaķ** : dul kadın || تۇل خوتۇن

3238. telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg
ya közsüz ya oldrum yéme aķsaķıg
تۇل، ئاجز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كۆزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق - توکا.

*Bak, burada bir çok yetim, dul, aciz,
Kör, kötürüm ve topallar vardır.*

2317. **tuman** : duman, sis [tum+an 'soğukluk' ya da dud+man] || تۇمان

0285. ajunçıkā erdem kerek miñ tümen
anın tutsa élgün kiterse tuman
ھۆكۈمدارغا خىسلەت كېرەك مىڭ تۈمەن،
ئۇنىڭلە تۇتسا ئەل، يوقالۇر تۇمان.

*Dünyaya hakim olana binlerce fazilet lazımdır;
O bunlar ile eli_günü idare eder ve sisleri dağıtır.*

2318. **tumlı-** : soğumak, üşümeκ || توڭلىماق، سوۋۇماق

5221. irig sözlemegü özün tutgu berk
irig sözke tumlır kişi köñli terk
يىرىك سۆزلىمە سەن، ئۆزنى چىڭ تۇتۇپ،
يىرىك سۆز قويۇر خەلق دىلن توڭلۇتۇپ.

*Beyler haşin söz söylememeli ve kendilerine hakim olmalıdır;
Haşin söz insanların gönlünü çabuk soğutur.*

2319. **tumlıg** : soğuk || سوغۇق

2961. isig tumlıg aç tok yağağ hem yalıñ
ķılıç baldu oķ yér ay elig biliñ

سوغۇق - ئىسسىق ، ئاچ - توق ، يايلاق ۋە يېلىق ،
قىلىچ ، پالتا ، ئوق يەر ، ئەي خاقان بىلىق .

*Onlar sıcakta, soğukta, aç, tok, yaya ve çıplak halde, kılıç, balta,
ve ok darbelerine maruz kalırlar; ey hükümdar, bunu bil.*

2320. **tumlıt-** : soğutmak || سوۋۇتماق

2120. küwezlik asıǵsız köñül tumlıtur

köñül qoǵkı bolsa kişig yoqlatur

كېيىرلىك بى پايدا ، كۆڭۈل توڭلىتۇر ،
كىشىنى كىچىك دىللىق ئۈستۈنلىتۇر .

*Gurur faydasızdır, o insanları kendinden soğutur;
Alçak gönüllülük insanı yükseltir.*

2321. **tumşuq** : gaga || تۇمشۇق

0077. qara çumǵuq ötti sata tumşuqın

üni oǵlaǵu kız üni teg yaqın

قارا قۇچقاچ ئۆتتى ستا تۇمشىغىن ،
ئۇنى نازىنىن قىزنىڭ ئۈنىگە يېقىن .

*Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor;
Sesi, nazlı bir kızın sesi gibi, cana yakındır.*

2322. **tun-**:kapanmak, bulutlanmak, sönmek,donuklaşmak, mat olmak [toñ-] :||

ئۆچمەك ، تۇتۇلماق ، ئېتىلماق ، توسۇلماق

1049. éniǵlı aǵar ol aǵıǵlı éner

yaruǵlı tunar ol yoriǵlı tunar

ئۆرلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار ،
يورىغان ئۆچەر ھەم يۈرگەنلەر تىنار .

*Inen yükselir, yükselen iner;
Parlayan söner ve yürüyen durur.*

2323. **tun** - : düşünceli olmak || ئاڭلىق بولماق

3472. çıkardı bitig bérdi elgin sunup

bitig aldı odğurmuş açtı tunup

چىقاردى ئۇ خەتنى ھەم بەردى سۇنۇپ،

ئودغۇرمىش ئالدى، ئاچتى، بىر ئاز ئولۇنۇپ.

Çıkarıp, mektubu sundu;

Odgurmuş aldı ve bir az düşünceli, mektubu açtı.

2324. **tuñu** : sağır, duymayan [kapalı] || گاس، پاك، قۇلقى ئاڭلىمايدىغان

1016. agın bolsa yalñuñ bilir hem bilig

tuñu bolsa tegmez biligke elig

گاچا بولسا ئىنسان بىلەر ھەم بىلىم،

پەقەت ساڭرۇ كىشى تاپالماس ئىلىم.

İnsan, dilsiz de olsa, bilgili olabilir;

Fakat sağır olursa, bilgiyi elde edemez.

2325. **tupraq** : toprak || تۇپراق

1790. isiz edğüler ölse tupraq bolur isiz

neçe bolsa tupraq kör atı qalur

يامان - ياخشى ئۆلسە ئۇ تۇپراق بولۇر،

نىچە بولسا تۇپراق، كۆر، ئاتى قالۇر.

İyi veya kötü, ölünce, hep toprak olur;

Fakat ne kadar toprak olsalar bile, adları kalır.

2326. **tur-** : durmak, kalkmak, yükselmek, ayakta durmak || تۇرماق، قوپماق، ئۆرلىمەك

0100. tapuğka kelip kut ıpauğda-turur

ıpauğda turuğlı tapuğda-turur

تۇرار بەخت ئىشكىتە خىزمەتكە كېلىپ،

قىلاي دەپ بىر خىزمەت ئۆمىدلەر قىلىپ.

Saadet hizmet için gelmiş, kapıda durur;

Kapıda duran kulluk için durur.

2327. **tura** : kale, sığınak || تۇرا، قەلئە، قورغان

0256. élin itmiş ötrü bayumış qara

qara baylıqın qılmış özke tura

تۈزەدى ئەلنى ئۇ، بېيىدى قارا،

خەلق بايلىغىن قىلدى ئۆزىگە تۇرا.

Memleketini tanzim etmiş ve halkı zengin olmuş;

Halkın zenginliğini kendisine kalkan yapmıştır.

2328. **turan** : (y. a.) Turan || تۇران

B0030. iranlıqlar şah name^ térler muñar

turanlıq kutadgu bilig tép uqar

ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،

تۇرانلىق «قۇتادغۇبىلىك» دەپ ئاتار.

Iranlılar buna Şehname derler,

Turanlılar Kutadgu bilig diye anarlar.

2329. **turgak** : kapıcı, nöbetçi || ئىشكباكار، نۆۋەتچى

0608. künün turdı turgak tünün yatğakın

tapındı kıyıksız bağırsaklıkın

قوۋۇقچى، كۈزەتچى بىلەن كۈن ۋە تۈن،

بولۇپ قىلدى خىزمەت ئۇ سادىق پۈتۈن.

Gündüz kapıcılar ve gece muhafızlar ile birlikte bulundu;

Dürüstlük ve bağlılıkla hizmet etti.

2330. **turgur** - : durdurmak || تۇرغۇزماق

6644. ya rab yarlıkağıl kamuğ mü'minığ

telim rahmetiñdin tükel turgura

جىمى مۆمىنى سەن كەچۈر، ئەي خۇدا،
تولا رەھىمىتىڭدىن تولۇق تۇرغۇرا.

*Ey rabbim, bütün müminleri affet;
Bol rahmetini onlardan esirgeme.*

2331. **turı** : haşin, tatsız, tadı kekre olan [mac. *túro*] || تېتىقسىز، تەمسىز

1706. uluğsıg küwez kür kişi ol turı
küniñe qoğı ol küwezlik qurı

يوغانچى، تەكەببۇر، تېتىقسىز بولۇر،
ئۇنى كىبرىسى كۈنمۇ - كۈن پەس قىلۇر.

*Büyüklik taslayan, kibirli ve küstah adam tatsız ve sevimsiz olur;
Kibirli insanın itibari günden- güne azalır.*

2332. **turna** : turna || تۇرنا

5377. kuğu qorday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya toğlıç ya qak

قوغۇ - قورداي ئۆلسۇن يا تۇرنا - يۇغاق،
يا توي، يۈگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق.

*Her cins kuğular, turna ve su kuşları
Yahut toy kuşu veya yügdik, toğlıç ve kazlar;*

2333. **tur^uğ** : duru, durulmuş, temiz || تۇرغۇن، پاكىز

1521. eşizlik tiledi süzük can turuğ

uçup bardı can qaldı kalbüd quruğ

سۈزۈك جان تىلەدى ئىگىزدىن تۇرۇق،
ئۆچۈپ كەتتى جان، قالدى جىسمى قۇرۇق.

*Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi;
Ruhu uçtu, gitti, boş bir kalp kaldı.*

2334. **tur^uğlağ** : durulan yer; bk. **turuğ** || ماكان، يەر جاي، تۇرالغۇ

B0057. bu teñi turuğlağ kuz ordu ili

tüp aşlı nesebdin yorımış tili

تۇرۇقلۇق ماكانى «قۇز ئوردۇ» ئىلى،

تۈپ ئەسلى نەسەبتىن خەۋەرچى تىلى.

Yaşadığı yer Kuz-Ordu memleketi imiş,

Kendisi asıl bir aileden olup, dili de buna göredir.

2335. **tur^uk** : zayıf [tor-^uk] || ئۇرۇق

3094. boğun inçke tegdi turuk semridi

seweri beğüdi yağı yawırđı

خەلق تاپتى راھەت، ئۇرۇق سەمرىدى،

بېيىپ دوستى، دۈشمەن كۈچى كەملىدى.

Halk huzura kavuştu, zayıflar kuvvetlendi;

Onu sevenler yükseldi, düşmanları zayıfladı.

2336. **tusu** : fayda, menfaat; bk. **tusuğ** [Çin. tsuy] || پايدا، مەنپەئەت

4852. iligke meniñdin asıg bolmağay

tusulsu tése hem tusu bulmağay

مېنىڭدىن ئېلىڭكە ھېچ پايدا تەگمەس،

نېپى يەتسۇن دېسە ھەم نەپى يەتمەس.

Hükümdar benden hiç istifade edemeyecektir; kendisine faydalı

Olmamı istiyorsa, ona hiç bir faydam dokunamayacaktır.

2337. **tusuğ** : fayda, menfaat; bk. **tusu** || پايدا، مەنپەئەت، ھوسۇل

3681. uzun boldı sözler neñi asğı yok

taķı ma uzatıp ağın tusğı yok

ئۇزۇن بولدى سۆزلەر، تولا پايدا يوق،

بۇنىڭدىن ئۇزارسا يانا پايدا يوق.

*Söz çok uzun oldu, bunu daha fazla
uzatmakta artık bir fayda yoktur.*

2338. **tusuğlı** : kabiliyetli, istidatlı || ياراملىق ، ئىستىداتلىق ، قابىلىيەتلىك

1622. kalın boğ kara baş yorıglı telim
telimde tilese tusuğlısı yok

خىزمەتچى توپىدا يۈرگەنلىرى كۆپ ،
ئەگەرچە ئىستىسەڭ پايدىلىقى يوق .

*Hizmetkar kılığında dolaşan kalabalık çok;
Bu kalabalık arasında, istediğim zaman, bir faydalısı bulunmaz.*

2339. **tusul** - : yaramak, fayda vermek ||

يارىماق ، كارغا كەلمەك ، ئەسقاتماق ، پايدا قىلماق

0567. kamuğka tusulur kör erdemlig er
bu erdem bile er tilek arzu yér

پەزىلەتلىك كىشىدىن ئومۇم نەپ ئالۇر ،
بۇ پەزىلى بىلە ئەر تىلەككە يېتۇر .

*Bak, meziyetli insanın her kese faydası dokunur;
Bu meziyet ile insan bütün arzularına nail olur.*

2340. **tuş** : eş, benzer, denk, dost. [krş. tu-t-a-ş] || تەڭتۇش ، ھەمراھ ، تەڭ ، جۈپتى

0500. yéme tutti iş tuş yakın kıldı öz
uluğka kiçigke açuk tutti yüz

تۇتۇپ دوست - يولداش ، بولۇشتى يېقىن ،
ئوچۇق تۇتتى چوڭ ھەم كىچىككە يۈزىن .

*Eş, dost edindi, onlara yaklaştı;
Büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi.*

2341. **tuş** : başa ya da kemere takılan altın ya da gümüş toka [krş. kiş(2)] ||

باش ياكى كەمەرگە تاقلىدىغان ئالتۇن ياكى كۈمۈش توقا

0213. yağız yér katındaķı altun taş ol

قالى چىقسا begler başında tuş ol

قوڭۇر يەر تېگىدە ئالتۇن ئىدى تاش،

گەر چىقسا بەگلەرگە بولۇر باشقا تاج.

Kara toprak altındaki altın taştan farksızdır;

Oradan çıkınca, beylerin başında tuğ tokası olur.

2342. **tuş-** : kavuşmak, rastlamak, karşılaşmak || ئۇدۇل كەلمەك، ئېرىشمەك، ئۇچراشماق، ئېرىشمەك، ئۇدۇل كەلمەك ||

5017. yana aydı ilig ne üdke kelir

kayuda tuşar-men angar ay bilir

ئېلىگ ئېيتتى يەنە: ئۇ قاچان كېلۇر؟

ئى ئالىم، قەيەردە كۆرۈشسەك بولۇر؟

Hükümdar devamla: Ne zaman gelir,

Onunla nerede buluşacağız didi.

2343. **tuşa -** : köstek vurmak || چۈشەپ قويماق ||

0712. keyik sanı devlet kişiğe tezig

قالى kelse bekle tuşa hem tizig

سائادەت كىشىگە ھۈركىگەك كېيىكتەك،

ئەگەر كەلسە ساقلا چۈشەپ تېز ۋە بەك.

Saadeti insan için, ürkek bir geyik farzet;

Eğer gelirse, sıkı tut, ayağına köstek vur.

2344. **tuşağ** : köstek, bukağı || چۈشەك ||

0316. kişenlig küremez kerekçe yorır

tuşağlıg yıramaz tilekçe barır

كىشەنلىك قاجالماس، كېرەكچە يۈرۈر،

تۇشاغلىق كېتەلمەس، تىلەكچە بولۇر.

*Köstekli olan kaçamaz, istenildiği kadar yürür;
Bukağılı olan uzaklaşamaz, istenilen yere kadar gider.*

2345. **tuş¹k-** : rastlamak, uğramak, duçar olmak, düşmek || ئۇچرىماق ، دۇچار بولماق ،

6544. maña rabbım aysa nelük kıldıñ andağ
negü tıldağım bar uwutқа tuşıqtım

ماڭا تەڭرى ئېيتسا نىچۈك قىلدىڭ ئانداق ،
بولۇر نە جاۋابىم ، ناھايىت ئوياتتىم .

*Rabbim bana: Nasıl böyle yaptın?- diye sorarsa,
Ne marzeretim var; çok utanılacak hale düştüm.*

2346. **tut-** : tutmak || تۇتماق

0664. bu kün men me devlet kırağı sanı
maña kim ilinse tutar-men anı

بۇ كۈن مەنمۇ دۆلەت ، دېگىن كۆر مېنى ،
ماڭا كىم ئىلىنسا تۇتارمەن ئۇنى .

*Bugün ben bir devletim, ben bir topa benzerim;
Kim bana yaklaşır, ben onu yakalarım.*

2347. **tutğuçı** : durucu, duran || تۇتقۇچى ، تۇرغۇچى ، تۇرغان

0250. körü tursa bizde oza barguçı
kara tut ya begler ajun tutğuçı

كۆرەرسەنكى بىزدىن بۇرۇن تۆتكۈچى ،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاھان تۇتقۇچى .

*Bizden önce göçenlere dikkat edersen, ister halktan,
Ister dünyayı elinden tutan beylerden olsun.*

2348. **tutam** : tutam || تۇتام ، سىقىم

5265. tutamça tiriglik tüker alkınur
isiz edgü erse kör atı qalır

تۇتامچە تىرىكلىك ئاخىر يوقىلار،
يامان - ياخشىدۇر، كۆر، بىر ئاتى قالار.

*Bu bir tutam hayat tükenir, sonra erer;
Insanın, ister iyi, ister kötü olsun, ancak adı kalır.*

2349. **tutaşı:** devamlı, her zaman, daima; bk. **tutşı** || ھەر زامان، دائىم، ھەمىشە

0434. erej kolsa emgek tutaşı barır

sewinç kolsa қаdғu tutaşı yorır

ھالاۋەت ھەمىشە جاپا بىرلەردۇر،

سۆيۈنۈش قاينغۇلە دائىم تەڭ يۈرۈر.

*Huzur istersen, o zahmet ile birlikte gelir;
Sevinç istersen, o kaygı ile birlikte bulunur.*

2350. **tutçı** : daima, durmadan, her zaman || ھەر زامان، دائىم، ھەمىشە

0041. atada anada bağırsak bolup

tiler erdi tutçı bayattın қolup

ئاتادىن، ئانادىن بولۇپ مېھرىبان،

تىلەيتى خۇدادىن شۇنى ھەر زامان.

*Atadan ve anadan daha merhametli idi;
Tanrıdan daima bunu niyaz eder, bunu dilerdi.*

2351. **tutgak** : öncü; melek || خەۋەرچى، باشچى

1067. bu ay toldı halin eşitti ilig

ölüm tutgakı ig tegürmiş elig

بۇ ئايتولدى ھالىن ئىشتى ئېلىگ،

ئۆلۈم خەۋەرچىسى سۈنۈپتۈ ئىلىگ.

*Hükümdar Ay-Toldı'nın halini işitti;
Ölümün öncüsü olan hastalık onu eline geçirmişti.*

2352. **tutğun** : esir || ئەسر ، تۇتقۇن

3345. havağa bolu bérse tutğun bolur

et öz arzu bulsa méni ҡul ҡilur

ھاۋاغا بېرىلسە ، ئەر تۇتقۇن بولۇر ،

دېسەم تەن ئارزۇسىن ، مېنى قۇل قىلۇر .

Nefsine kapılırsa, insan onun esiri olur;

Tenin arzusuna uyarsam, beni kul eder.

2353. **tutr^uq** : dayanak || تۇتۇرۇق ، تايانچ

2716. bu iki-turur bu ajun tutruqı

oza keçmiş iş hem kelir utruqı

جاھان تۇتۇرىكىدۇر مۇشۇ ئىككىسى ،

كى مەيلى ئۆتمۈشتە ، مەيلى كەلگۈسى .

Gerek geçmişte, gerek gelecekte bu dünyanın

Bize verip-vereceği bu iki şeydir.

2354. **tutşı** : devamlı, her zaman, daima; bk. **tutaşı** || ھەر زامان ، دائىم ، ھەمىشە

0324. ökünçlüg bolur tutşı öwke işi

yazuqluğ bolur işte buşsa kişi

غەزەپلىك ئىشك ئۇ پۇشايمان بېرۇر ،

قىزىققانلىق ئولساك ئىشك بۇزۇلۇر .

Öfke ile kalkan pişmanlıkla oturur;

Insan hiddetlenince, işinde yanılır.

2355. **tut^ug** : esir, rehin; bk. **esir** :|| ئەسر ، تۇتۇق ، گۆرە

3047. kılıçlıg kür er kör kümüşke tutuğ

yumıtmış saw altun kılıçқа yulu

قىلىچلىق باتۇرلار كۈمۈشكە تۇتقۇن ،

قىلىچقا پىدا قىل ، يىغىلسا ئالتۇن .

*Kılıçlı, cesur yiğit, bak, gümüşe rehindir;
Toplanmış som altın kılıca feda olsun.*

2356. **tut^ul-** : tutulmak || تۇتۇلماق

2720. kılıç birle tutlur talu eđgü él
kalem birle itlür tilek arzu yér

تۇتۇلغاي قىلىچلە تولا ياخشى ئەل ،
قەلەم بىرلە تۈزەپ ، تىلەككە يېتەر .

*Güzel ve iyi bir memleket kılıç ile zapt ve kalem ile tanzim edilir;
Her kes dilek ve arzusuna kavuşur.*

2357. **tut^un-** : tutunmak || تۇتۇنماق

2453. ukuşluğ kerek işte artuğ oduğ
oduğluğ bile işte tutnur boğuğ

كېرەك ئىشتا ئەقىل ، سەگەكلىك كېرەك ،
سەگەكلىك بىلەن ئىش جىلۋە قىلۇر بەك .

*Hacıp vazifede çok uyanık ve anlayışlı olmalı;
Insan işinde uyanıklık ile boya tutturur.*

2358. **tut^uş-** : tutuşmak || تۇتۇشماق

4111. küwezlenme elgiñ sala kirmegil
elig alşu tutşu yéme turmağıl

كۆرەڭلەپ قولۇڭنى سېلىپ كىرمىگىن ،
ئىلىك ئال سالامنى ، غاپىل بولمىغىن .

*Kibirli olma, elini-kolunu sallayarak girme;
Orada selam verirken de fazla laübalî hareketlerde bulunma.*

2359. **tut^uz-** : söylemek nasihat etmek, emretmek || تەربىيىلەش ، تاپشۇرماق ، تۇتقۇزماق

1275. bayatka tutuzdum seni men katıg

tilese küdezgey yitürgey tatıg

سېنى تاپشۇردۇم مەن خۇداغا قاتتىق ،

تەلەسە كۈزەتكەت ، يېدۈرگەي رىزىق .

Ben seni tamamiyle Tanrıya emanet ettim;

O dilerse, gözetir ve nimetini tattırır.

2360. **tuz** : tuz || تۇز

2318. aş içgü tuz etmek yağar er atı

aş içgü-turur bu tiriglik otı

ئاش - ئىچمەك ، تۇزۇ - نان ئەر ئاتىن يايۇر ،

يېمەك - ئىچمەك تىرىكلىك ئىلاجى ئېرۇر .

Insanın adını tuz-ekmek, yiyecek ve içecek dünyaya yayar;

Bu hayatın devası yiyecek ve içecektir.

2361. **tuzak** : tuzak || تۇزاق

3637. et öz bir yağı ol idi sarp yağı

kamuğ yerde yağmış tuzakı ağı

بۇ نەپىس بىر يېغى ، بەك قۇۋۋەتلىك يېغى ،

پۈتۈن يەردە ئۇنىڭ تورى - تۇزىقى .

Bu vücut bir düşmandır ve çok çetin bir düşmandır;

O her yere tuzak ve ağını yaymıştır.

2362. **tuzakçı** : tuzakçı, tuzak kuran || تۇزاقچى ، تۇزاققا چۈشۈرگۈچى

3564. körünmez teg ol bu tuzakçı saña

bu dünya neñi ol saçılmış meñe

ساڭا بىر تۇزاقچى كۆرۈنمەيدىغان ،

بۇ دۇنيا مېلى ئۇ چېچىلغۇچى دان .

Tuzak kuran her ne kadar sana görünmezse de,

Onun saçtığı yem bu dünya malıdır.

2363. **tü:** tüy, kıl, saç || تۈك، قىل، چاچ

2918. idişte tü bolsa yarağısız bolur

tü aş suwқа түsse tatıǵsız bolur

قەدەھتە قىل ئولسا ئېرىغسىز بولۇر،

تۈك ئاش - سۇغا چۈشسە تېتىقسىز بولۇر.

Içkide kıl bulunursa, yakışık almaz;

Kılın yemeğe ve içkiye düşmesi tatsız bir şeydir.

2364. **tü:** renk, at rengi; türlü, herşey. krş. **tük** || رەڭ، تۈرلۈك، تۈس

0070. tümen tü çéçekler yazıldı küle

yıpar toldı kafur ajun yıd bile

تۈمەن رەڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلۈپ،

ئىپار كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ.

Binlerce çiçekler gülerek açıldılar;

Dünya misk ve kafur kokusu ile doldu.

2365. **tüg-** : çatmak, bağlamak || تۈگمەك

0080. kalık kaşı tügdi közi yaş saçar

çéçek yazdı yüz kör küler katğurar

قاشىن تۈردى ئاسمان، كۆزى ياش چاچار،

چېچەكلەر يۈز ئاچتى، كۈلۈپ قاتقارار.

gök kaşını çattı, gözünden yaş serpiliyor;

çiçek yüzünü açtı, bak, gülmekten katılıyor.

2367. **tüdeş** : eş, birbirine benzeyen || ئوخشاش، پەرقسىز

3485. kadaş sen tilese yéme tut adaş

adaşlı kadaşlı ikigün tüdeş

مېنى سەن قاياش بىل ۋە ياكى ئاداش،

ئاداشلىق، قاياشلىق ئىككىسى ئوخشاش.

*Sen bir kardeşsin, istersen arkadaş olarak da kabul et,
Kardeş ve arkadaş arasında fark yoktur.*

2368. **tügük** : kaşı çatık, üzüntülü, keyifsiz || غەمگین ، سۆرۈن چىراي ، قاپقى تۈرۈك ،

1111. turup çıktı andın sağıncın tügük

kelip qarşığa kirdi köñli tüşük

ئېلىگ چىقتى ئاندىن بەك غەمگین بولۇپ ،

كېلىپ قەسەرىگە كىردى كۆڭلى سۈنۈپ .

Hükümdar kaygı ve üzüntü ile kalkıp, oradan çıktı;

Üzgün-üzgün dönüp, saraya girdi.

2369. **tügül-** : düğümlemek || تۈگۈلمەك ||

1573. tügüldi ögi köñli yetlümedi

tiledi ayıtgu kişi bulmadı

تۈسالدى ئويى ھېچ ئەقلى يەتمىدى ،

سوراشقا كىشى ئىستەدى ، تاپمىدى .

Bir yere akli takılmıştı, anlayamadı;

Sormak için birini aradı, fakat bulamadı.

2370. **tügün**: düğün, düğüm || تۈگۈن ، چىگىش ||

1084. bayat eşgü kılğay bu söz sözleme

tügün urma otun meniñ köñlüme

خۇدا ياخشى ئەيلەر ، بۇ سۆز سۆزلىمە ،

تۈگۈن چەكمە ئوتتىن مېنىڭ كۆڭلىمە .

Inşallah Tanrı seni iyi edecektir;

Böyle sözler ile yüreğimi dağlama.

2371. **tük** : çok, fazla, en ziyade [$< t\ddot{u}+k$] krş. **tü.** :|| كۆپ ، نۇرغۇن ||

1537. ne teñsiz ölüm sen ay yawlaq ölüm
tusulmaz saña itse tük miñ tolum

ئەجەپ تەڭدەشك يوق ، يامان ، ئەي ئۆلۈم ،
توسالماي سېنى بولسا مىڭلاپ تولۇن ،

*Ey kötü ölüm, sen ne eşi _benzeri olmayan bir şeysin ki,
Yüz binlerce silahın sana karşı bir tek faydası yoktur.*

2372. **tüke** - : tükenmek, bitmek || ئاخىرىغا كەلمەك

5381. bu munça ajun barça bütrü saña
tükemez tüker sen ay küçlög toña

مۇشۇنچە جاھان ھەممە يەتمەس ساڭا ،
تۈگەمسە ، تۈگەرسەن ، ئى باتۇر توڭا .

*Bütün bunların hepsi senin için bitmez tükenmez;
Fakat sen tükenirsin, ey kudretli yiğit.*

2373. **tükel** : tamamıyla, bütün || تۈگەل ، تولۇق ، يېتەرلىك ، ھەممە ، بارلىق

0380. seniñdin qolup küç bu söz başladım
tükel qılguğa küç sen ök bir idim

بۇ سۆز باشلىدىم سەندىن تىلەم مەدەت ،
تاماملاشقا سۆزۈم ماڭا بەر قۇۋۋەت .

*Senden kuvvet istiyerek, bu söze başladım;
Ey rabbim, bunu tamamlamak için, sen kuvvet ver.*

2374. **tüken-** : bitmek || ئاخىرلاشماق

2739. bu erdi ay élig meniñ bilmişim
ötündüm éligke tükendi işim

شۇ ئەردى ئى خان مېنىڭ بىلىشىم ،
بۇنى خانغا ئېيتتىم تۈگدى ئىشىم .

*Ey hükümdar, benim bildiğim bu kadardır;
İşte hükümdara arzettim, başka bir diyeceğim yoktur.*

2375. **tüket-** : bitirmek, tamamlamak || ئاخىرلاشتۇرماق

1423. bayusa tileki bulunsa tükel

tüketür tiriglik uçup can yırar

بېيىپ ئۇ تىلەككە ئېرىشكەچ پۈتۈن،

تۈگەپ بۇ تىرىكلىك، ئەزىز جان ئۇچار.

*Zenginleşip, bütün dileklerine kavuşunca,
Ömrü de sona erer ve canı uçar gider, ondan uzaklaşır.*

2376. **tüm** : tam, bütün || پۈتۈن

2332 .üküş er kereksiz er üdrüm kerek

er üdrüm bulunsa tolum tüm kerek

كېرەكمەس كۆپ چېرىك، چېرىك خىل كېرەك،

چېرىككە خىللانغان خىل قۇرال كېرەك.

*Çok adama lüzum yoktur, fakat asker seçme olmalı;
Asker seçme olduğu gibi, onun silahı da tam olmalıdır.*

2377. **tümen** : (< Toh.) pek çok, on bin [Belki tüm on] || نۇرغۇن

0022. yaşıl kök bezediñ tümen yulduzun

qara tün yaruttuñ yaruq kündüzün

بىزەتتىڭ يېشىل كۆكنى، يۇلتۇزنى بىلە،

يۇرۇتتۇڭ قارا تۈنى كۈندۈز بىلە.

*Mavi göğü sayısız yıldızları ile süsledin, karanlık geceyi
Işıklı gündüz ile aydınlattın.*

2378. **tün** : gece || كېچە

0127. yaşıl kök yarattı öze yulduzı

qara tün törütti yaruq kündüzi

ياراتتى يېشىل كۆكتە يۇلتۇزنى ئۇ،
ياراتتى قارا تۈن ۋە كۈندۈزنى ئۇ.

*Mavi göğü ve üzerinde yıldızları yarattı;
Karanlık geceyi ve aydınlık gündüzü var etti.*

2379. **tüne-** : geceleme, uyumak || قونۇپ قالماق ، كېچىنى ئۆتكۈزمەك ،

4415. fesad birle devlet turumaz kaçar

قالى تۇرسا تاڭ يوق تۈنەرچە كۈنۈك

پاسات بىرلە دۆلەت تۇرالماس . قاچار ،
تۈنەپ ئۆتسە مېھمان سەن تاڭ قالماق .

*Saadet fesad ile bir arada duramaz, kaçar;
Onun ancak bir gecelik misafir olmasına hayret etmemelidir.*

2380. **tünek** : zindan || قاماقخانا ، زىندان ،

4809. tünek ol bu dünya müsülman öze

tünekte erej qolma könlün tüze

بۇ دۇنيا مۇسۇلمانغا بىر زىندان ئېرۇر ،
كۆڭۈل ئۆز ، بۇ زىنداندا كۈتمە ھوزۇر .

*Bu dünya müslümanlar için bir zindandır;
Zindanda huzur arama; gönlünü doğrult.*

2381. **tüner-** : kararmak || قارايماق ، قارىدماق

1520. yaruk can üzüldi tünerdi küni

bayat atı birle kesildi tını

يورۇق جان ئۈزۈلدى ، قارايدى كۈنى ،
خۇدا ئاتى بىرلە كېسىلدى تېنى .

*Nurlu can ayrıldı, günü karardı;
Tanrı adı ile son nefesini verdi.*

2382. **tünerⁱg** : karanlık || قاراڭغۇ

3083. nerek bu qarañku tünerig orun
süzük meñü élke aşunıl burun

نە لازىم قاراڭغۇ بۇ زۇلمەت ئورۇن،
يورۇق مەڭگۈ يۇرتقا ھازىرلان بۇرۇن.

*Bu karanlık zulmet yeri neye gerek,
Durulmuş ebedi ülke için önceden hazırlan.*

2383. **tünert** - : karartmak || قارايتماق

5670. qalıq tügdi qashın tünertti yüzın
tutup badı barqa kişiler közin

تۇرۇپ كۆك قېشىنى قارايتتى يۈزىن،
تۇتۇپ باغلىدى بارچە ئىنسان كۆزىن.

*Gök kaşlarını çattı, yüzünü kararttı;
Bütün insanların gözünü tutup bağladı.*

2384. **tüñdi** : ters hareket, kanunsuzluk || قانۇنغا خىلاپ، ئەكس، زىت، قارىمۇ-قارشى

4720. bu yañlıg-turur bu ajun öñdisi
kerek öñdisi tut kerek tüñdisi

مۇشۇنداق ئېرۇر بۇ جاھان قانۇنى،
خاھى سەن ئەمەل قىل، خاھى قىل ئەكسىنى.

*Bu dünyanın kanunu böyledir;
Ister buna göre hareket et, ister aksi yolu tut.*

2385. **tüñit** - : eğilmek, dönmek, aşağı meyletmek || ئېگىلىمەك، قايتماق، ئېگىشىمەك

1526. eğiz boldı ornı ay qutluğ quta
tüñitse qoğı énsé boldı yuta

جان ئورنى ئىگىزدە ، بىل ئەي بەختىيار ،
تۆۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار .

*Ey devletli, onun yeri yükseklerdedir;
Onun yükselmesi saadet, aşağı inmesi felakettir.*

2386. **tüñül-** : umut kesmek, vazgeçmek, dönmek ||

ئىشەنچنى يوقاتماق ، ئۈمىدىنى ئۆزىمەك ، يالتايماق ، ۋازكەچمەك

3793. kişidin tüñüldüm tüñül sen yéme

kişidin asıg yok saña ya maña

كىشىدىن چېكىندىم ، ئۆزۈڭ ھەم چېكىن ،
ساڭا يا ماڭا يوق پايدا كىشىدىن .

*Ben insanlardan elimi-eteğimi çektim, sen de vaz geç;
Sana ve bana insanlardan fayda yoktur.*

2387. **tüñüldür-**: ümit kesmek || ئۈمىدىنى ئۆزىمەك

3865. tüñüldürdi aydı yana kelme tép

özüm bargu ermez küçün qolma tép

ئۈمۈدىمنى كەستى يەنە كەلمە ، دەپ ،
ئۆزۈم بارمىغايىمەن ، كۈچەپ يۈرمە ، دەپ .

*Ümüdümü kırdı ve: bir daha gelme, ben gidecek değilim;
Israr etme, beni zorlama dedi.*

2388. **tüp** : dip, esas || تۈپ ، ئاساسىي ، نېگىز

0506. küsemiş añar bardı bir kün turup

sözün sözledi sözke ul түp urup

كۈسەمىش ئاڭا باردى بىر كۈن تۇرۇپ ،
گېپىنى باشلىدى ، سۆزگە يول تېپىپ .

*Küsemiş bir gün kalkıp, ona gitti ve
Münasip bir giriş yaparak, meseleden bahsetti.*

2389. **tüpük-** : kökleşmek, kök atmak, devam etmek ||

ئاساسلىق بولماق، تۈپ بولماق، نېگىزلىك بولماق

4203. takı bir tutar iş öz asğı üçün

bu işlik түп үкmez bolur ol küçün

تۆتار دوستنى نەپى ئۆچۈن ئۇ بىرى،

بۇ دوستلۇق نېگىزسىز، ئېرۇر مەجبۇرى.

Biri de kendi menfaati için arkadaş edinir;

Bu arkadaşlık zorakidir ve hiç bir vakit esaslı olmaz.

2390. **tüp tüz** : düpdüz || تۈپتۈز

B0011. kamuğ barçasıña bögüler sözi

tizip yinçüleyü kamuğ түп түzi

ھېكمىلار سۆزىنى جىمىگە يېزىپ،

گۆھەر - ئۈنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

Bunların her birine bir çok hakimlerin sözlerini

Inciler dizer gibi sıralamıştır.

2391. **tür-** : dürmek: || تۈرمەك، باغلىماق

1496. tüketti bitig türdi badı türe

alıp oğlıña bérdi elgin sunup

ئۇ خەتنى تۈگەتپ باغلىدى تۈرۈپ،

ئېلىپ ئوغلىغا بەردى قولنى سۈنۈپ.

Mektubu tamamladı, düriip bağladı;

Eli ile uzatarak, oğluna vardı.

2392. **türk** : güç, kuvvet || كۈچ، قۇۋۋەت

5151. ay ilig baқа kör seniñde oza

beg erdi atañ ilde erk türk tüze

ئەي ئېلىگ قاراپ كۆر سېنىڭدىن بۇرۇن ،
ئاتاڭ بەگ ئىدى ئەلدە كۈچلۈك پۈتۈن .

*Ey hükümdar, bak, memlekette senden önce
İdareyi elinde tutan bey senin baban idi.*

2393. **türk** : Türk || تۈرك

0276. körü barsa emdi bu türk begleri
ajun beglerinde bular yégleri

بۇ تۈرك بەگلىرىگە سېلىنسا نەزەر ،
جاھان بەگلىرىنىڭ ياخشىسى شۇلەر .

*Eğer dikkat edersen, görürsün ki,
Dünya beyleri arasında en iyileri türk beyleridir.*

2394. **türkçe** : Türkçe || تۈركچە

0273. meşel keldi türkçe muñar meñzetür
anı sözledim men munu yañzatur

كېلۈر بۇغا ئوخشاپ تۈركچە مەسەل ،
بۇنى ئېيتايىن مەن مۇشۇ يەردە دەل .

*Buna benzer türkçe bir ata-sözü vardır;
İşte onu söylüyorum, şöyle der.*

2395. **türki** : Türkçe || تۈركچە

A0021. ümera tép aydılar, iranlıglar şahname[^]-i türki atamışlar, ba‘- 0022. zıları
(ئەمىرلەر زىننىتى) دېدى؛ ئىرانلىقلار «شاھنامەنى تۈركى» دەپ ئات قويدى؛

Iranlılar şehname-i türkü diye ad koymuşlar.

2396. **türkistan** : (< F. y. a.) Türkistan || تۈركىستان

A0014. türkistan éllerinde buğra han tilinçe türk lüğatinçe bu ki-

پۈتۈن تۈركى خەلقلەر ياشايدىغان يەرلەردە ، بۇغراخان تىلىدا تۈركى سۆز بىلەن

Türkistan memleketlerinde, Buğra Han dilinde, türkçe olarak

2397. **türt-** : sürmek, sıvamak || تۈرتمەك، ئىتتىرمەك، سۈرمەك ||

3837. ajun türtti yüzke kömür teg boğuğ

körür köz yumuldı uğıdı oğuğ

جاھان سۈردى يۈزگە كۆمۈردەك بوياق،

كۆرەر كۆز يۇمۇلدى ئۇخلىدى ئويغاق.

Dünya yüzüne kömür renginde bir boya sürdü;

Görür gözler kapandı, uyanık olanlar uyudu.

2398. **türtüş-** : yarış etmek || تۈرتۈشمەك، بەسلەشمەك ||

0095. öger atın ündep ünin türtüşüp

küwenç birle awınur sewinçke tuşup

ئېتىن ئاتىشىپ، بەسلەشپ سايىرشۇر،

سۆيۈنۈش خوشاللىق ئارا يايىرشۇر.

Ötüşleri ile yarış ederek, adını anıp,

Sevinç ve huzur içinde onu öğerler.

2399. **tüsığ** : renkli || تۈس، رەك ||

0829. üçünçi bu kün tuğsa yérke isig

çécek yazlur anda tümen miñ tüsığ

ئۈچۈنچى، ئىسسىيدۇ يەر تۇققاندا كۈن،

چېچەك ئاچىلۇر ئاندا تۈمەن مىڭ تۈسۈن.

Üçüncüsü_ bu güneş doğunca, yere sıcaklık gelir;

O zaman binlerce renkli çiçekler açılır.

2400. **tüş** : konak yeri, menzil. || مەنزىل، سەپەردە دەم ئالدىغان يەر، ||

3605. tiriglik tükeli tükel üç kün ol

anıñda narusı neçe түş tün ol

تېرىكلىك تامامەن تولۇق ئۇچلا كۈن ،
ئۆزىڭدىن نېرسى نىچە چۈش يا تۈن .

*Ohayat tamamı-tamamına üç gün sürer;
Bundan ötesi bir kaç rüya ve gecedir.*

2401. **tüş-** : düşmek, inmek || چۈشمەك

5027. ilel tēp turup çıqtı ögdülmişe
ewiñe kelip kirdi kıldı түşe

ئۆگدۈلمىش چىقتى «باش ئۈستىگە» دىبان ،
كېلىپ ئۆيگە تۆشەك سالدۇردى شۇئان .

*Öğdülmiş “baş üstüne” diyerek, kalkıp çıktı;
Atına binip, evine döndü.*

2402. **tüş** : düş, rüya || چۈش

1332. tayanma tiriglikke түş teg keçer
küwenme kıwı kutқа kuş teg uçar

تايانما تېرىكلىككە ، چۈشتەك كېچەر ،
قۇۋانما بۇ بوش بەختكە ، قۇشتەك ئۇچار .

*Hayata bel bağlama, rüya gibi geçer;
Boş saadete güvenme, kuş gibi uçar.*

2403. **tüşe** - : düş görmek || چۈش كۆرمەك

4367. uğısa bu yalñuķ tüşer ök bu түş
yora bilse terkin kelir ağızı tuş

كېشى ئۆيلىغاندا مەگەر چۈش كۆرەر ،
ئۆرۈشنى بىلسە ، تېز دېگەنى كېلەر .

*Insan uyuyunca, rüya görür;
Tabirci yormasını bilirse, dediği derhal çıkar.*

2404. **tüşnek** : yuva; mezar [tüş+nek de düşünülebilir] || مازار ، ئۇۋا

3570. negü asğı ahır ƙara yér ƙoyı

anıñ tüşneki ol yağız yér oyı

نە پايدا ، ئاخىرى قارا يەر تېگى ،

بولۇر چۈشكۈن ئاگا قوڭۇر يەر ئويى .

Ne fayda, sonunda onun da gireceği yer bu kara toprağın altı,

Bu yağız yerin çukurudur.

2405. **tüşük** : düşkün || چۈشكۈن

1563. ewiñe kelip kirdi köñli түşük

ƙapuğ yaptı ƙaç kün saƙınçın tügük

ئۆيىگە كېلىپ كىردى كۆڭلى چۈشۈك ،

نېچە كۈن ياتتى غەمكىن ، يېپىپ ئىشاك .

Gönülü sıkıntı içinde, gelip evine girdi;

Bir kaç gün her kese kapısını kapalı tutup, kederi ile baş-başa kaldı.

2406. **tüşün** : konak, durak || ئۆتەك ، قونالغۇ

1390. ajun bir түşün ol gürüñ bir түşün

bu түş tün ƙopursa түş tün ol ajun

جاھان بىر قونالغۇ ، گۈرۈڭ بىر تۈشۈن ،

قوپساڭ بۇ تۈشۈندىن تۈشۈن ئۇ ئاجۇن .

Bu dünya bir konak, mezarın ikinci bir konaktır;

Bundan sonraki ilk konak öteki dünyadır.

2407. **tüşür-** : düşürmek || چۈشۈرمەك

2349. yağıƙa yağusa yezekin alu

tüşürse toyuğ körse ot suw talu

يېقىنلاشسا ياۋغا دېرەكنى ئېلىپ،

قارارگاھ قۇرسۇن ئۇ ئوت - سۇنى كۆرۈپ.

Öncü kuvveti ile düşmnin yakınlarına sokulmalı;

Otuna ve suyuna iyice dikkat ederek, karargah kurmalıdır.

2408. **tüşüt-** : düşürmek, uğratmak || ئۇچراتماق چۈشۈرمەك،

6531. yaruk yaz teg erdim tümen tü çéçeklig

hazanmu түштүтүм kamuǵnı kurıttım

يورۇق يازدەك ئەردىم تۈمەن رەڭ چىچەك،

خازان بولدىمىكىن، ھەممىنى قۇرۇتتۇم.

rengarenk çiçekler ile dolu, parlak bahar gibi idim;

hazanamı uğrattım, hepsini kuruttum.

2409. **tüşür-** : kavuşturmak || ئېرىشتۈرمەك

2370. çerigde bir ança busuǵka kigür

yađaǵ oqçı түшүрүп sen öñdün yügür

چېرىكتىن بىر قىسمىنى قوي مۈكتۈرۈپ،

ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۈرۈپ.

Askerin bir kısmını pusuya yadır,

Yaya okçuları harekete geçirerek, kendin önden koş.

2410. **tüt-** : tütmeك || تۈتمەك

5637. yégitlik küçi bardı méndin kite

açır-men yégitlikke küyüp tüte

يىگىتلىك كۈچى كەتتى مېنى تەرك ئېتىپ،

قېلىپ مەن يىگىتلىككە كۆيۈپ - ئېچىنىپ.

Gençlik kuvveti beni terkederek, uzaklaştı;

Bu giden gençliğime acıyor ve yanıp-tutşuyorum.

2411. **tüt^ün** : duman. || تۈتۈن

2792. köñül til köni tutsa kılkı bütün

añar tegmese ot yalını tütün

تۈز ئۆلسۈن كۆڭۈل - تىل ، قىلىقى پۈتۈن ،

دېسە تەگمەسۈن ئوت يالىنى - تۈتۈن .

Ateşin alevi ve dumanı dokunmaması için, onun gönülü ve dili doğru,

Hareketi ve tabiatı uygun olmalıdır.

2412. **tüts^ük** : tütsü [*< tütüzüg*] || ئىسرىق

0098. kayısı elig sundı tütsüg tutar

ķayu büvķirer kin ajun yıd ķopar

بىرى قول سۈنۈپ ئاگا ئىسرىق تۇتار ،

ئىپار بىرلە بىرى جاھان تولغۇزار .

Kimi elini uzatır; buhurdan sunar;

Kimi misk saçar ve dünya güzel kokular ile dolar.

2413. **tüt^üş** : kavga [tutuşma, itişme, kakışma] ||

تۈتۈش ، سوقۇش ، جېدەل ، ماجرا ، غۇغا

4291. otunka katılma silig bol amul

tütüş aşlı barça otundın oğul

ئەدەپسىز پەسكە سەن قوشۇلما ئوغۇل ،

پۈتۈن غەۋغا شۇلاردىن كېلۇر ، تېنىچ بول .

Küstah kimselere katılma, temiz ve halim ol;

Ey oğul, bütün kavgalara bu küstahlar sebep olurlar.

2414. **tüt^üş-** : kavga etmek || تۈتۈشماق ، ئېلىشماق ، ئۇرۇشماق

0815. maña kelse tütüşü törü bérse-men

uragun içer teg açır körse-men

تۇتۇشۇپ ماڭا كەلسە قىلسام ھۆكۈم،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك بولۇرلەر چوقۇم.

*Bunlar kavga edip, bana gelirler ve ben hüküm verince,
Bakarsın, a|| cı Hind ilacı içmiş gibi, yüzlerini ekşitirler.*

2415. **tüz** : düz, düzgün, doğru, aynı, uygun || تۈز، توغرا، ئۇيغۇن، ئوخشاش

0291. törü tüz yorıttı bayudı boğun
atın eğgü kıldı ol eğgü üçün

بېيىدى ئېلى، تۈز يۈرۈتكەچ نزام،
ئەجەپ ياخشى ۋاقىتتا قويۇپ ياخشى نام.

*Kanunu doğruluk ile tatbik etti ve halk zenginleşti;
O iyi bir devirde iyi bir nam bıraktı.*

2416. **tüz**: bütün, hep, hepsi || پۈتۈن، ھەممىسى

0887. begi eğgü bolsa boğun barça tüz
bolur kılkı eğgü yorıqları uz

بېگى ياخشى بولسا، پۈتۈن خەلقى تۈز،
بولۇر ھەم قىلىقى، يۈرۈشلىرى ئۆز.

*Bey iyi olursa, halk da daima ona itaat eder;
İyi ve güzel tavır ve harekete sahip olur.*

2417. **tüz** : düz ova || تۈزلەڭلىك

1269. bayat fazlı bolsa kim erse öze
kamuğ arzu ni‘metke tegdi tüze

خۇدا پەزىلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نېمەتۇ - ئارزۇغا يېتەر.

*Tanrının fazlı kimin üzerine olursa,
O bütün arzu ve nimetlere erişir.*

2418. **tüzük** : durulmuş || تۈزۈك، مۇقىم، تۈزۈك

3085. negü tér eşitgil ay köñli süzük

ķamuğ iş içinde ay köñli tüzük

نېمە دەر ئىشتىكىن ئۇ كۆڭلى سۈزۈك،

پۈتۈن ئىش ئىچىدە ئۇ كۆڭلى تۈزۈك:

Gönülü durulmuş ve her işinde gönülü dürüst olan

Insan ne der, dinle.

2419. **tüz-** : düzmek, düzeltmek || تۈزىمەك

0877. takı biri ötkünç bolur bu isiz

işî eğgü bolsa tüzer bu ma iz

يەنە بىرى دوراپ يامانلىق قىلۇر،

ئەشى ياخشى بولسا، ئۇ ياخشى بولۇر.

Diğeri ise, taklit yolu ile kötü olur;

Arkadaşı iy olursa, o da iyi yola gider.

2420. **tüzgüçi** : düzenleyen, tanzim eden || تۈزگۈچى، ئۆگشغۈچى

4170. negü tér eşitgil tapuğ kılğuçı

törü birle başlap ķapuğ tüzgüçi

نە دەيدۇ، ئىشتىكىل، خىزمەت قىلغۇچى،

نىزام بىرلە دەرگاھ ئىشىن تۈزگۈچى:

Hizmet eden ve töreye göre kapı işleri tanzim eden

Insan ne der, dinle.

2421. **tüzet-** : tanzim etmek, düzeltmek || تۈزەتمەك

B0075. bu türkçe қоşуғlar tüzettim saña

oķırda unıtma du‘a kıl maña

بۇ تۈركچە قوشاقلارنى تۈزدۈم ساڭا،

ئوقۇردا ئۇنتۇما، دۇئا قىل ماڭا.

Bu türkçe beyitleri senin için tanzim ettim;

Ey okuyucu, okurken unutma, bana dua et.

2422. **tüzül-** : düzelmek || تۈزەلمەك

1824. bilig erdem edgü kılınç ya kılık

kişi öğrenür ötrü tüzlür yorık

پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي - پېئىل،

ئۈگەنسە، تۈزىلەر كىشى خۇلقى، بىل.

Bilgi, fazilet, iyi tavur ve hareket insan öğrenir

Ve böylece gidişi düzelir.

U

2423. **u** : uyku || ئۇيقۇ، ئۇخلاش

5310. usanma oduğ tur uğıma oğun

uğır köz oduğ tut unıt bu unı

غاپىل بولما ئۇخلاپ، تۇرغىن سەن ئويغاق،

ئويغاق تۇت كۆزۈڭنى، ئۇنۇت ئويقۇنى.

Gafıl olma, uyanık dur, uyuma, uyan;

Uyuyan gözü uyanık tut, bu uykuyu bırak.

2424. **u-**: kadir (muktedir) olmak || كۈچى يەتمەك، قادىر بولماق

0104. aķı suretin kim köreyin tése

kelip körsü ĥaķan yüzini usa

دېسە كىم كۆرەيمەن سېخنىڭ ئۆزىن،

كېلىپ كۆرسە ئۇ ئۇشبۇ خاقان يۈزىن.

Kim cömert yüzü görmek isterse, gelsin,

Hakanın yüzünü görsün.

2425. **uç** : (üst) uç, tepe || ئۈچ، تۆپە، چوققا

2966. negü tér eşitgil uç ordu hanı

boğunda talusı kişide çını

نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئوچ ئوردا خېنى،

ئەل ئىچرە تاللانغان كىشىلەر چىنى.

Halk arasında seçkin ve insanların doğrusu olan

Uç-Ordu hanı ne der, dinle.

2426. **uç-** : (aşağı inmek) uçmak || ئۇچماق

4796. köñüldeki sırrım açar-men saña

tilek arzu birle uçar-men saña

كۆڭلۈڭنىڭ سىرىنى ئاچارمەن ساڭا،

تىلەك - ئارزۇ بىرلە ئۇچارمەن ساڭا.

Gönüldeki sırrımı sana açarım,

Dilek ve arzu ile sana uçarım.

2427. **uça** : (alt) uç , sırt || دۈمبە

6157. kayısı örüm keçti bükri uça

kayu yér kezer bu közi yaş saça

بىرى، ئەگنى جۈل - جۈل يۈرەر دۈمچىيىپ،

بىرى زار، كېزەر يۇرت، كۆزى ياش تۆكۈپ.

Biri çullara bürünmüş, biri gözünden yaş dökerek,

Diyar-diyar dolaşır.

2428. **uçmak** : cennet [< Sogd.] || جەننەت

3503. müsülman işin it muñıña yara

bayat birge uçmak kör ornuñ töre

مۇسۇلمان ئىشىنىڭ قىلى، چىقار ھاجىتىنى،

بولۇر تۆردە جاي، ھەق بېرىپ جەننەتنى.

Müslümanların işini gör, ihtiyaçlarına yardım et;

Tanrı sana cennet verir, yerin baş_köşe olur.

2429. **uç^uk-** : (dibine) sonuna ermek || ئاخىرلاشماق ، تۈگىمەك

4698. tiriglik uçuktı tirip bu neñiñ

anuk kimke qoğgu kesilse tınıñ

ھاياتىڭ ئاخىرلاشتى مالنى يىغىپ؟

قالۇر كىمگە ، كەتسە نەپەس كېسىلىپ؟

Mal toplaya-toplaya hayatın sonuna geldi;

Nefesin kesilirse, bunları kime bırakacağın bellidir.

2430. **uç^ur-** : (aşağı indirmek) uçurmak || ئۇچۇرماق

5379. uçarığ uçurmaz seniñ kuşlarıñ

yorırıg yoritmaz kör esriñ itıñ

قاچۇرماس ئۇچارلىقنى سېنىڭ قۇشلىرىڭ ،

يۈرگۈزمەس يۈرەرلىكنى سېنىڭ ئىتلىرىڭ .

Senin av kuşların uçanı uçurmaz;

Senin kalplanın, köpeğin yürüyeni yürütmez.

2431. **uç^uz :** (aşağılık) değersiz || ئەرزىان ، پەس ، خار ، ئەتىۋارسىز

0308. basası bilig ol bularda biri

bu dört neñ uçuz tutma yüksek töri

ئۇلاردىن كېيىنكى بىرىدۇر ئىلىم ،

بۇ تۆتنى بوش كۆرمە بەكمۇ مۇھىم .

Nihayet bunların biri de bilgidir;

Bu dört nesneyi hafife alma, bunların ehemiyeti büyüktür.

2432. **uç^uzla-** : aşağılamak, küçültmek, hor görmek || خارلىماق ، پەس كۆرمەك

1326. tiliñde çıkarma bu yalğan sözüg

bu yalğan sözün er uçuzlar özüñ

تىلىڭدىن چىقارما ھېچ يالغان سۆزۈڭ،
بۇ يالغان بىلەن خار بولۇرسەن ئۆزۈڭ.

*Ağzından yalan söz çıkarma;
Yalan söz ile insan kendi itibarın düşürür.*

2433. **uç^uzluk** : aşagılık, değersizlik || ئەزانلىق، پەسلىك، ئەتۋارسىزلىق

0783. buşar üdte beglerke barma yağuk

qalı bardıñ erse uçuzluk anuk

يېقىن بارما نەگكە غەزەپلەنسە گەر،

ئېنىق خارلىنۇرسەن، بارۇرسەن ئەگەر.

*Hiddetlendikleri zaman beylere yaklaşma;
Eğer yaklaşırsan, gözden düştüğün gündür.*

2434. **uğ** : boğa burcu || ئۆي، كالا مۆچلى

0139. qozı yazkı yulduz basa uğ kelir

erentir qıçık birle sançu yorır

قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۆي كېلۇر،

جەۋزا بىلەن سەرتان تۇرتۇشۇپ يۈرۇر.

*Hamel bahar yıldızıdır, sonra Sevr gelir;
Cevza ile Seretan dürtüşerek yürür.*

2435. **uğ** : sığır || ئۆي، كالا مۆچلى

1598. kişi emgekini bilümez kişi

tükel uğ bolur bu ay ilçı başı

كىشى ئەمگىكىنى بىلەلمەس كىشى،

پۈتۈنلەي بولۇر ئۆي، ئەي بەگلەر بېشى.

*Başkasının emeğini takdir etmeyen kimse,
Tam manası ile, bir öküz olur; ey devlet adamı.*

2436. **uğ-** : uymak, takip etmek || ماسلاشماق، ئىز قوغلىماق

2797. et öz yéti endam köñülke uçar

köñül birle yalñuđ ağır yük yüder

ۋۇجۇت، يەتتە ئەزا كۆڭلىگە باقار،

كۆڭۈل بىرلە ئىنسان ئېغىر يۈك ئالار.

Vücut, yedi endam, gönüle uyar;

İnsan gönülü ile ağır yük yüklenir.

2437. **uçı-** : uyumak || ئۇخلىماق

0083. uğır erdiñ erse tur aç emdi köz

eşitmediñ erse eşit ménde söz

ئەگەر ئۇيقۇلۇقسەن، تۇر، ئاچ ئەمدى كۆز،

ئىشتىمىگەن ئولساڭ، ئىشت مەندىن سۆز.

uyuyor idi sen şimdi kalk, gözünü aç;

işitmedin ise, şimdi benim sözümü dinle.

2438. **uğın-** : sönmek; bk. **uğun-** || ئۆچمەك

4694. kiçig oğlan erken kılınç eğgü tut

uluđluđқа tegse uğınur bu ot

كىچىكلىكتە ياخشى خۇلق يولىن تۇت،

چوڭايغان چېغىڭدا ئۆچەر ئۇشبۇ ئوت.

Genç iken iyi hareket etmeğe çalış;

İhityarlık gelince, bu ateş söner.

2439. **uğıt-** : uyutmak, söndürmek, ateşi suyla söndürmek ||

ئۇخلاتماق، ئۆچۈرمەك، سۇ بىلەن ئوت ئۆچۈرمەك

5267. bu ğaflet-turur kör uğıtur kişig

uğığlı kişi kıdıtı yumđı işig

بۇ غەپلەت كىشىنى ئۇخلاققۇچىدۇر،

كىشىگە ئۇخلار ھەممە ئىش قالۇر.

*Insana uyutan bu gaflettir;
Uyuyan insan işini gücünü bırakır.*

2440. **uğku** : uyku || ئۇيقۇ

1069. ayıttı ilig emdi köñlüñ neteg

negü ol igiñ emdi uđkuñ neteg

ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئەي ھالىڭ ئىچۈك،

ئىچۈكتۇر كېسەلڭ ھەم ئۇيقۇڭ ئىچۈك؟

*Hükümdar sordu: nasılsın,
Bu hastalığın nedir; uykun nasıl?*

2441. **uğlayu** : sığır gibi «öküz, boğa, sığır gibi» || كالىدەك

4770. toru ölmegüçe yégil ay kıadaş

yéme uğlayu sen taduñ bolğa baş

يە ئاشنى قېرىنداش ئۆلمەسكە تەڭ،

بۇزۇلغاي مىزاجىڭ گەر ئۆيدەك يېسەڭ.

*Ey kardeş, sen ölmeyecek kadar bir şey ye;
Öküz gibi çok yeme, mizacın bozulur.*

2442. **uğul-** : takip etmek || ئەگەشمەك

1125. ağırлыққа tegse küwez kür bolur

ölüm tutsa uğlur ökünçün ölür

قەدىرلەنسە مەغرۇر، كۆرەڭ ھەم بولۇر،

ئۆلۈم تۇتسا پۈكۈنۈپ ئۆكۈنچتە ئۆلۈر.

*Bir az itibar kazanırsa, mağrur ve kabadayı olur; ölüm yakaladığı
Zaman da, süklüm_püklüm onun arkasından gider ve pişmanlık içinde ölür.*

2443. **uğun-** : sönmek; bk. **uğın-** || ئۆچمەك

4412. fesaddın kürer ol bulunmış ҡutuğ

fesad tamdurur ol uğunmış otuğ

سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار،

ھەر ئۆچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار.

Saadeti bulan kimse fesada yaklaşmaz,

Sönmüş olan ateşi fesad tutuşturur.

2444. **uğan** : kadir, Tanrı || خۇدا ، ئىگەم ، قادىر

1531. biligli bayat ol bilir bu işig

uğuğlı uğan ol ukar bu işig

خۇدادىن بۆلەك يوق بۇن بىلگۈچى ،

پەقەت بىرلە تەڭرى بۇنى ئۇققۇچى .

Bu işi bilen, ancak her şeyi bilen Tanrıdır; bu işin hikmetini ve

Sırrını bilen, ancak hüküm eden Allah'tır.

2445. **uq-** : anlamak || ئۇقارماق ، چۈشەنمەك ، ئاڭقارماق

0155. uquşluğ ukar ol biliglig bilir

biligli uğuğlı tilekke tegir

ئەقىللىق ئوقار ئول ، بىلىملىك بىلۈر ،

بىلىملىك ، ئەقىللىق تىلەككە يېتۈر .

Anlayışlı olan anlar, bilgili olan bilir;

Bilen ve anlayan her vakit dileğine erişir.

2446. **‘uqbi** : (< A. ‘-k-b) ahiret || ئاخىرەت

2157. özüñ dünya ‘uqbi bulayın tése

bu kaç işni qodma qatıqlan usa

تاپايىمەن دېسەڭ ھەر ئىككى دۇنيالىق ،

كېرەكتۈر بۇ نەچچە ئىشنى قىلماقلىق .

Dünya ve ahireti, bunların her ikisini birden bulmak istersen,

Şu bir kaç işi bırakma; muktedirsən, bunları yerine getir.

2447. **uḳtur-** : anlatmak || بىلدۈرمەك || ئۇقتۇرماق

0510. yana uḳturayın iligke bu söz

ḳayu kün körüñü ḳaçan kelgü öz

يەنە مەن ئېلىڭىز بۇنى ئۇقتۇراي ،

كۆرۈنگەي ۋە كەلگەي قاچاندا ، سوراي .

Sonra ben bu meseleyi hukümdara arzedeiyim;

Ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.

2448. **uḳuḡ** : anlama, anlayış || ھوش - ئەس - چۈشىنىش ، ئاڭ

0147. basa aydım emdi munu yalñuḳuḡ

ağırlıḳı boldı bilig öḡ uḳuḡ

بۇ ئىنسان بايانىن قىلاي ئەمدى مەن ،

قەدەر تاپتى ئەقلى ، بىلىم - ئاڭ بىلەن .

Bundan sonra imdi insanda bahsettim;

Onun değeri bilgi, akıl ve anlayışdır.

2449. **uḳul-** : anlaşılmaq || ئۇقۇلماق

1017. yana aydı ilig uḳuldı bu söz

taḳı bir sözüñ bar anı aysun öz

يەنە ئېيتتى ئېلىڭ : ئۇقۇلدى سۆزۈڭ ،

يەنە بىر تۈرۈم بار ، جاۋاب بەر ئۆزۈڭ .

Hukümdar tekrar dedi: _bu da anlaşıldı;

Bir sualıñ daha var, onu da sorayım.

2450. **uḳuş** : anlayış, akıl || چۈشىنىش ، ئەقلى ، ھوش - ئەس ، بىلىش ، ئۇقۇش

0151. bayat kimke bérse uḳuş öḡ bilig

üküş edḡülükke uzattı elig

خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل - ھوش ، بىلىك ،
تولا ياخشىلىققا ئۇزاتۇر ئىلىك .

*Tanrı kime anlayış, akıl be bilgi verirse,
O pek çok iyiliklere elini uzatır.*

2451. **ul** : temel || ئۇل

4156. men aydım eşittiñ sen öğrendiñ ul
negü teg tapıngu tükel bildiñ ul

مەن ئېيتتىم ، سەڭ ئاڭلاپ ئۆگەندىڭ ئۇنى ،
چۈشەندىڭ تولۇق ھەم خىزمەت يولىنى .

*Ben söyledim, sen dinledin ve işin esasını öğrendin;
Nasıl hizmet edileceğini iyice anladın.*

2452. **ul** - :eskimek, dağılmak, çürümek || كۈنرىماق ، چۈرىمەك ، ئەسكىمەك

2059. bularda biri qalsa törti qalır
bu törti yéme qalsa beglik ulur

بۇلاردىن بىرى قالسا ، تۆتى قالۇر ،
بۇ تۆتى يوقالسا ، بەگلىكىمۇ ئۆلۈر .

*Bunlardan biri ihmal edilirse, dördü de kalır;
Dördü birden ihmal edilirse, beylik çözülmäge yüz tutar.*

2453. **ula-** : bağlamak, eklemek, toplamak || ئۇلىماق ، باغلىماق ، قوشماق

0676. özüm qayda bolsa qamuğ arzular
meniñ birle yügrür maña öz ular

ئۆزۈم قايدا بولسام ، پۈتۈن ئارزۇلار ،
يۈرەر مەن بىلەن ھەم ماڭا باغلىنار .

*Nerede olursam-olayım, bütün arzular benimle
Beraber yürür ve bana bağlanır.*

2454. **ulam** : bağlanık, sürekli, kesiksiz, ebediyen ||

باغلاقلق ، داۋاملىق ، ئۆزلۈكسىز ، مەڭگۈ

0061. meniñdin bularqa üküş miñ selam

tegürgil içim sen kesüksüz ulam

مېنىڭدىن ئۇلارغا تۈمەننىڭ سالام ،

يەتكۈزگەن ئىگەم سەن ئۆزلۈكسىز داۋام .

Ey rabbim, sen bunlara benden sonsuz selamları,

Devamlı olarak, ulaştır.

2455. **ulan-** : bağlanmak, ulaşmak, ulanmak, vasıta olmak || ئۇلانماق ، باغلانماق

3696. bayat tapğıña bu ulanmış özüm

kişi tapğı kılmak yararmu tüzüm

خۇدا تائىتىگە بېغىشلاپ ئۆزۈم ،

كىشىگە تىۋىنسام يارارمۇ ، تۈزۈم

Tanrı kulluğuna kensini vakfemiş olan kimseye

İnsan kulluğu yapmak yakışırımı, ey asil tabiatlım.

2456. **ulan'l** -: bağlanılmak, ulaşılmak || ئۇلاشتۇرۇلماق ، باغلانلىماق

3357. kıl atı anın boldı kılka atağ

tapuğ kılsa tün kün ulanulsa tağ

قۇل ئاتى نام ئولدى شۇنىڭچۈن ،

بېرىپ تاغقا قىلسۇن تائەت كۈنۈ - تۈن .

Kul adı bundan dolayı kula unvan oldu;

O dağa çekilip, gece- gündüz ibadet etmelidir.

2457. **ulaş-** : ulaşmak || ئۇلاشماق

2996. yıl ay kün tükese asıg yomdarur

yüz utru ulaşur öz asğı alur

يىل ، ئاي ، كۈن ئۆتكەندە پايدا توپلىنىدۇ ،

يەنە يۈز كۆرۈشۈپ پايدا بۆلۈشۈر .

*Yıl, ay ve günler geçince, kar birikir;
Tekrar karşılaşılır ve her bir kendi karını alır.*

2458. **ulat-** : ulatmak, birleştirmek || ئۇلاتماق

5604. bu ajun ereji bile eğgü at
saña bolğa dünya ya ‘uqbi ulat

بۇ دۇنيا مېلى ھەممىسىلا قالۇر،
ئۆلۈرسەن، ئېتىڭ ياخشى بولۇر.

*Bu dünya huzuru sana dünyayı ve iyi ad bırakmak için
Çalışman da sana ukbayı temin edecektir; ona göre hareket et.*

2459. **‘ulema** : (< A. ‘-l-m) bilginler, alimler || ئۆلىما، ئالىم

A0010. miş maçın ‘ulemalarınıñ eş‘arları birle araste kılınmış turur
ماچىن ئالىملارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ياسانغاندۇركى،

Ve Maçın alimlerinin şiirleri ile süslenmiştir.

2460. **ulı -** : ulumak, inlemek || ھۇۋلىماق، ئېگىرىمەك

1175. tüpi yél keçer teg tiriglik keçip
asıgsız ulır-men özümke açıp

تىرىكلىك - بوراندەك ئۆتەر ئۇ كېچىكىپ،
ئىگىرايمەن ئۆزەمگە بىكار ئېچىنىپ.

*Hayat, bir kasırğa gibi, geçti, gitti;
Şimdi halime acıyarak, boş yere inliyorum.*

2461. **ulıt-** : ulutmak, inletmek || ئېگىراتماق، ھۇۋلاتماق

0342. yana bir tili él buşı öwkelig
ulıtur kişig sökse açsa tilig

بىكارغا چېچىلىپ، ئاچىقلاش بىر،
تىلىن ئاچسا يارا بولۇر ئەل دىلى.

*Biri boş boğaz, hiddetli ve öfkeli olmaktır;
Söğmeğe başlarsa, insanın kalbini kırar.*

2462. **ul^uğ** - : ulu, büyük || بۈيۈك ، ئۇلۇغ

0032. uluğ künde körkit olarnıñ yüzün
elig tuttaçı kılğıl edgü sözün

ئۇلۇغ كۈندە كۆرسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن ،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سۆزىن .

*Ulu günde onların yüzünü göster,
Şefaathlerini bana yardımcı kıl.*

2463. **ul^uğla-** : yüceltmek || ئەزىزلىمەك ، ھۆرمەتلىمەك

4151. uluğu uluğla küdez hürmeti
saña kelge devlet uluğluk kutı

ئۇلۇغنى ئۇلۇغلاپ ، قىل ھۆرمەت ئاڭغا ،
كېلۈر بەخت - دۆلەت ، ئۇلۇغلۇق ساڭا .

*Büyüğü büyük tut, onun itibarını gözet,
Sana da devlet ve ululuk saadeti gelir.*

2464. **ul^uğluk** : ululuk, büyüklük || بۈيۈكلۈك ، قۇدرەتلىك ، ئۇلۇغلۇق

0154. ukuş kayda bolsa uluğluk bulur
bilig kimde bolsa beğüklük alur

ئەقىل قايدا بولسا ئۇلۇغلۇق بولۇر ،
بىلىم كىمدە بولسا ، بۈيۈكلۈك تاپۇر .

*Anlayış nerede olursa, orası ululuk kazanır;
Bilgi kimde olursa, o büyüklük bulur.*

2465. **ul^uğsıg** : büyüklük taslayan || بۈيۈكلۈك ، يوغانلىق

2118. uluğsıg beğük tutsa begler köñül

séziksiz uçuzluk körür ay oğul

يوغانلىق قىلىپ بەگ، چوڭ تۇتسا كۆڭۈل،

مۇقەررەر كۆرۈر ئۇ خارلىق، ئەي ئوغۇل.

Beyler büyüklük taslar ve kibirli olurlarsa,

Ey oğul, onlar, şüphesiz, itibar görmezler.

2466. ul^uş : köy, şehir || يېزا، قىشلاق، شەھەر

1043. telim arttı ilde yañı kend uluş

ilig kaznağı toldı altun kümüş

تولا ئارتتى ئەلدە شەھەر - كەنت قۇرۇش،

جۇغلاندى غەزىنىگە ئالتۇن ھەم كۈمۈش.

Memlekette yeni şehir ve kasabalar çoğaldı;

Hükümdarın hazinesi altın ve gümüş ile doldu.

2467. um- : ummak, umut etmek || ئۈمىد كۈتمەك، ئۈمىد باغلىماق

5612. séni teg basutçı maña bérđi rab

umar-men tilese tilek bérge tép

ماڭا بەردى سەندەك ياردەمچىنى رەب،

كۈتەرمەن بېرۇر باشقا مەقسەتلىك دەپ.

rabbim bana senin gibi bir yardımcı verdi;

isterse, onun diğer dileklerimi de vereceğini umarım.

2468. umdu : dilek, istek, tamah || ئىستەك، تاما، ئارزۇ، ئىنتىلىش

2725. suğ erse bitigçi bilig artatur

bitir umdu birle bitig artatur

پۈتۈكچى بولسا ھېرىس، بىلىمنى بۇزار،

تام بىرلە يازار، خېتى بۇزۇلار.

Katip haris olursa, bilgisini kötüye kullanır;

Tamah ederek yazar ve yazıyı tahrif eder.

2469. **umduçi** : dilenci, tamahkâr || تالماخور ، تللمچی

2613. suķ er umduçi ol yawuz umduçi

kişi umduçısı atı ķoltķuçi

ھرستور تالماخور ، تالماخور يلمان ،

تالماخور ئاتالغاي قەلەندەر ھامان .

Haris kimse tamahkar olur, tamahkarlık fenadır;

Tamahkar insanlara dilenci derler.

2470. **um^ln-** : umutlanmak || ئۆمىد باغلىماق

3622. kiçig erse umnur saķal öñüke

saķal önse umnur ürün bolģuķa

كىچىكتە كۈنەر ئەر چىقىشنى ساقال ،

ساقال چىقسا كۈنەر بولۇشنى چال .

Küçük iken , , insan sakal çıkmasını bekler;

Sakal çıkınca, beyaz olmasını bekler.

2471. **um^lnç** : umut; bk. **umunç** || ئۆمىد ، ئارزۇ ، ئىستەك ، نىيەت

2972. tapuğçı kapuğda umınçķa turur

umınç bérnese beg mürüvvet barur

خىزمەتچى ئىشكتە ئۆمۈتتە تۇرۇر ،

ئۆمىت بەرمىسە بەگ ، مۇرۇۋەت كېتۇر .

Hizmetkar kapıda ümit ile hizmet eder;

Bey onun umduğunu vermezse, mürüvvet gider.

2472. **um^lnç** : umut; bk. **umınç** || ئۆمىد ، ئارزۇ ، ئىستەك ، نىيەت

2013. sözün kıyğuçı begke tutma umunç

tiriglik yawa bolğa kılğay ökünç

سۆزىدە تۇرماس بەگكە قويما ئۆمۈت ،

ھاياتىڭ كېتەر بوش ، قىلۇر نائۆمۈت .

Sözünde durmayan beye ümit bağlama,

Ömrün boşuna geçer ve pişmn olursun.

2473. **una-** : razı olmak || ماقۇل بولماق ، رازى بولماق ، قوشۇلماق ، ئۇنىماق

4921. tirendi unamaz berü kelgeli

ne iş tuş қадашлар yüzün körgeli

تۇرۇپ ئالدى كۆنمەي ، بۇيان كەلگىلى ،

يا دوست - يار ، قاياش يۈزىن كۆرگىلى .

Direndi, buraya gelmeğe, eş-dost ve kardeşlerinin

Yüzünü görmeğe razı olmalı.

2474. **unit-** : unutmak || ئۇنتۇماق ، ئېسىدىن چىقماق

0757. bu ni‘met idisi unıtur özin

munıñ şükri bilse ewürmez yüzün

بۇ نېمەت ئىگىسى ئۇنتۇدى ئۆزىن ،

شۈكۈر قىلسا نېمەت ئۆرمىسەس يۈزىن .

Bu nimet sahibi çok defa kendisini unuttur;

Fakat şükür ederse, nimet ondan yüz çevirmez.

2475. **unu** : işte || مانا ، ھېلىقى

4155. sözün kesti ögdülmiş aydı munu

bu yañlıg bolur beg tapuğçı unu

ئۆزۈپ سۆزنى ئۆگدۈلمىش ، ئېيتتى : بۇدۇر ،

كى بەگ ۋە خىزمەتچى شۇ ياڭلىغ بولۇر .

Ögdülmiş sözünü kesti ve : işte bey böyle,

Hizmetkar da öyle olur dedi

2476. **on^{ur}** : kudretli insan || قۇدرەتلىك كىشى ، قابىل كىشى

1081. kişi barça igler kör eğgü bolur

saña yalñuz ermez bu ig ay onur

كىشى بارچە ئاغرىپ ، ساقايغۇچى ، بەس ،

ئەي قابىل ، بۇ ئاغرىق ساڭملا ئەمەس .

Her kes hastalanır, bakarsın, tekrar iyileşir;

Ey kudretli insan, bu hastalık yalnız senin için değildir.

2477. **ur-** : vurmak, döğmek || ئۇرماق

5363. yağız yér қатındaқы altın күмүş

térer sen hazine urur sen üküş

قوڭۇر يەر قېتىدا ئالتۇن - كۈمۈش ،

تېرەرسەن ، تىلەڭگى غەزىنە قۇرۇش .

Sen kara toprak altındaki altın-gümüşü toplar

ve hazineler vücuda getirirsin.

2478. **urağun** : Hindistan’dan gelen acı bir ilaç ||

ھىندىستاندىن چىقىدىغان بىر خىل ئاچچىق (زەھەرلىك) دورا

0772. beğük bir bıçekig eligde tutar

solındın urağun oñındın şeker

قولدا تۇتۇقلۇق يوغان بىر پىچاق ،

شېكەر ئوڭدا ، سولدا ئۇراغۇن بىراق .

Elinde büyük bir bıçak tutuyordu;

Solunda bir acı_ot ve sağında şeker bulunuyordu.

2479. **orı** : erkek (çocuk) [Mac. *úr*] || ئەرکەك ، ئوغۇل بالا

3227. seniñ anda tapğun namaz ol biri

tağı biri ruza^ tutar sen urı

كى ئۇندا بىرىدۇر ناماز تائىتىش،
بىرى روزا تۇتماق، ئەي ئوغلان سېنىڭ.

*Senin oradaki ibadetine bir namaz,
Biri de tuttuğun oruçtur, ey oğul.*

نەرە تارتماق، ئاۋاز، ۋاراڭ - چۇرۇڭ || 2480 . **ori** : ses, gürültü

2375. yağusa çerigke ilişse eri
tuşınca tegişgü kemişse urı

يېقىنلاشسا لەشكەر، تۇتۇشقاندا ئەر،
ئۇدۇلدىكىنى ئۇرسۇن، ئۇرۇپ نەرىلەر.

*Askerler yaklaşıp, erler birbirleri ile harbe tutuşunca,
Herkes kendi karşısındaki ile harp etmeli ve nara atmalıdır.*

تاياق يېمەك، ئۇرۇلماق || 2481. **ursuq** : vurulmak, döğülmek

0679. urayın tégüçi özi ursuqar
basayın tégüçi özi bassıqar

ئۇرايمەن دېگۈچى ئۆزى ئۇرۇلۇر،
باسايمەن دېگۈچى ئۆزى بېسىلۇر.

*Beni vurmak isteyenin kendisi vurulur;
Beni ezmek isteyenin kendisi ezilir.*

ئۇرۇق، نەسل، نەسەبى || 2482. **urug** : tohum, nesil, soy, sop

0108. ay edgü kılınç aşlı edgü uruğ
ajun kalmasunı siziñsiz kuruğ

ئەي خۇيى گۈزەل، پاك نەسەب، پاك ئۇرۇق،
جاھان قالمسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق.

*Ey iyi tabiatlı ve asil nesepli hakan,
Dünya senden mahrum kalmasın.*

2483. **ur^ul** - : vurulmak, kurulmak || قۇرۇلماق ، يېڭىلماق ،

0197. bu yalñuḵ atı boldı yalñluḵ üçün

bu yalñluḵ uruldı bu yalñuḵ üçün

كشى ئاتى يالغۇق ، يېڭىلماق ئۈچۈن ،

دېيىلدى ئۇ يالغۇق ، يېڭىلغان ئۈچۈن .

Bu yalnguk (insan) adı insana yanıldıǵı (yangluk) için verildi;

Yanılmak (yangluk) insan (yalnguk) için yaratıldı.

2484. **ur^un** - : vurunmak; takınmak, örtünmek, giyinmek ||

ئۇرۇنماق ، ئۆرتۈنمەك ، كىيىنمەك

1600. kişilik üçün at urundı kişi

kişilik bile at kötürdi kişi

كىشىلىككە كشى ئاتاندى كشى ،

كىشىلىك بىلەن ئات كۆتەردى كشى .

Insana insanlıǵından dolayı bu d verilmiştir;

Insan insanlık ile adını yükseltir.

2485. **ur^uş** : vuruş, savaş || توقۇنۇش ، جەڭ ، كۆرەش ، ئۇرۇش

B0044. ǵayu ol melik kim toǵış ǵılǵunı

uruşlar üğinde çerig tüzǵunı

بۇ شاھلار نېچۈك ئەيلەسۇنلەر ئۇرۇش ،

ئۇرۇشقاندا لەشكەرنى قانداق قۇرۇش .

Hükümdarların nasıl muharebe edeceklerini ve harp zamanında

Ordularını nasıl tanzim eyleyeceklerini;

2486. **ur^uş** - : vuruşmak, savaşmak || ئۇرۇش قىلماق ، جەڭ قىلماق ،

2289. yaǵıka yaluç teg eren teg uruş

ecelsiz ölüm bolmaz özke bolup

يېغىغا يېلىڭ تەگ، يىگىتتەك ئۇرۇش،
ئەجەل يەتمىگۈنچە، ھېچ بولماس ئۆلۈش.

*Düşmana yalın hücum et, erkekler gibi vuruş;
Eceli gelmeyince, insan kat'iyen ölmez.*

2487. **us-** : susmak; kanmak, uymak || قانماق، چاڭقىماق، ئۇسسماق

2924. karın açmış erke yüzi körse aş
usup susamışka körüp kangusuz

بولۇر ئاش يۈزىنى كۆرمەك ئاچلارغا،
ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

*Karnı acıkmiş insana onun yüzünü görmek bir yemektir;
Susamış insan için, o bakıp kanılmaz bir içkidir.*

2488. **osal** : gafil || ئوسال، غاپىل، غەپلەت

1422. usal yalñuq oğlu üküş neñ tirer
yigüke tegirmü saķınmaz birer

غاپىل ئادەم ئوغلى تولا مال يىغار،
يېپىلەمدۇ - يوقىمۇ، چۈشەنمەي قالار.

*Gafil insan- oğlu çok mal toplar;
Kendisine yemek nasip olacağını, bunu düşünmez bile.*

2489. **osallık** : gafillik || نادانلىق، غەپلەتلىك، غاپىللىق :

4459. erejlig bolayın tése sen özün
osallıķnı qoğıl ay kılķı tüzün

بۇ دۇنيا زىننىتى بۇلاردىن بولۇر،
جاھاندا تاڭ ئىشلار بۇلاردىن كېلۇر.

*Bu dünyanın süsü bunlardan gelir;
Hayret verici hünerler bunlardan çıkar.*

2490. **osan** - : gafil olmak || غاپل بولماق

5693. kişi tapğı kıldım tiriglik ıdıp

bayat tapğı ƙaldı usandım uçup

ھاياتمچە قىلدىم كىشى خىزمىتى،

غاپل ئۆخلىدىم، قالدى ھەق تائىتى.

Hayatım boyunca insanlara hizmet ettim;

Bu ihmal ve gaflet uykusu içinde Tanrıya ibadet geri kaldı.

2491. **osandur** -: bıktırmak || زېرىكتۈرمەك، غەپلەتتە قويماق

2361. ƙatıĝlan usandur usa bas kéçe

kéçe az öküşüĝ ne bilgey aç

تىرىش، غەپلەتتە قوي، كېچە قىل ھۇجۇم،

كېچىدە ئاز - كۆپلۈك بىلىنمەس چوقۇم.

Gayret et, düşmanı rahat bırakma, mümkün ise, gece baskını yap;

Gece karanlığı içinde kuvvetinin az veya çok olduğunun kim farkına varacak.

2492. **osayuk** : gafil || غاپل، غەپلەت

5257. ay élig ƙatılĝan ođuĝ tur ođuĝ

usayuk ƙişike toƙınur yođuĝ

ئېلىگ سەن بول ئويغاق، تىرىشقى ھامان،

غەپلەتتە يۈرگەنگە تېگەدۇر زىيان.

Ey hükümdar gayret et, uyanık dur, uyanık;

Gafil olan kimseye başkalarının zararı dolunur.

2493. **‘usman** : (< A. ‘-t-m k. a.)üçüncü halife, Hz. Osman r.h. [576-656] ||

ھەزرىتى ئوسمان، ئۈچىنچى خەلىپە

0055. basa ‘usman erdi uwutluĝ silig

ƙişide üğürmiş aƙı kéñ elig

ئوسماندۇر مۇلايىم ، ئۇياتچان تېخى ،
كەشلىلەر خەلى ھەم قولى كەڭ سېخى .

*Sonra haya sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkini,
Cömert ve eli açık olan Osman idi.*

2494. **usrıḳ** : uyuklayan [$< u+sır+{}^lk$]. || مۇگىدىگەن ، ئۇيقۇلۇق ئادەم ||

6560. aya usrıḳ öz sen oğun yıgla tınma

bayatka tapuğ kıl yok erse yoḳađtım

ئەي ، مەس ئۇچۇدۇم ئويغان ، يىغلا سەن تىنما ،

تېۋىن ھەققە ، بولمىسا ئۆزنى يوقاتتىم .

*Ey uyuklayan vücut, uyan, ağla durma;
Tanrıya ibadet kıl; yoksa, ben mahvoldum.*

2495. **uş**: işte || مانا ||

0202. biligligke sözledim uş bu sözüm

biligsiz tilini bilümez özüm

بىلىملىككە سۆزلىدىم مەن بۇ سۆزۈم ،

بىلىمسىز تىلىنى بىلمەيمەن ئۆزۈم .

*Bu sözümü bilgili için söyledim,
Bilgisizin dilini ben de bilemiyorum.*

2496. **uşaḳ** : küçük || ئۇششاق ، كىچىك ||

4601. yégü alsa tişle uşaḳ tañçula

işig aşnı ürme sen ağzıñ bile

يىمەكلەرنى چىشلەپ ئۇششاق چاينىغىل ،

قىزىق ئاشنى ئاغزىڭدا پۇۋدىمىگىل .

*Yemeği alınca, ısır ve ufak-ufak çiğne;
Sıcak yemeği ağzın ile üfleme.*

2497. **uşaḳ** : dedikodu || غەيۋەت ||

4108. yoñama kişig sen uşak sözleme

köni sözlegil söz barın kizleme

ئۆششاق سۆز قىلما سەن كىشىن چىقىپ ،

دۇرۇس سۆزلە ، تۇرما بارىنى يېپىپ .

Sen başkaları hakkında gammazlık etme, dedi-kodu yapma;

Doğru sözü söyle, doğruyu gizleme.

2498. **uşakçı** : dedikoducu || غەيۋەتخور

1299. ewiñke yağutma uşakçı kişig

bütün ilke yağgay körüp bilmişig

ئۆيۈڭگە يولاتما سۇخەنچى كىشىن ،

پۈتۈن ئىلگە يايغاي كۆرۈپ بىلمىشىن .

Dedi-kodu yapanları evine yaklaştırma,

Görüp-öğrendiklerini bütün halka yayarlar.

2499. **uşat** - : ufaltmak; kırmak, kırılmak || ئۆشتۇماق ، پارچىلىماق ، سۇندۇرماق

2515. kara ilke yazsa kırıtur başın

tili sözde yazsa uşatur tişin

ئاۋام ئىلگە قىلسا گۇنا ، باش كېتىۋر ،

خاتالاشسا تىل - سۆزدە چىشى سۇنۇر .

Avam memlekete karşı suç işlerse, başı gider;

Konuşurken dili suç işlerse, dişi kırılır.

2500. **uşmaḥ** || جەننەت : cennet [Sogd.]

0917. bu eđgü oñ ol kör isizlik bu sol

soluñdın tamu ornı uşmaḥ oñ ol

ئېرۇر ياخشىلىق ئوڭ . يامانلىق ئۇ سول ،

جەھەننەم سولدا ، بېھىش ئوڭدا ئول .

İyilik sağ ve kötülük soldur;

Senin solunda cehennem vardır; cennet ise, sağdadır.

2501. **öşün** : omuz başı || ئۆشە

3288. tuma torğu kalkan kötürdü öşün

yaruk yüz küler teg yarudı ajun

يېپەك قالقان بېش چقارغان ھامان ،

يورۇق يۈز كۈلەردەك يورىدى جاھان .

Yüzünü örten ipek kalkan sıyrıldı;

Gülen parlak yüz gibi, dünya aydınlandı.

2502. **ut-** : yenmek || يەتمەك ، ئۆتمەك

4833. beğük men tégüçini tuttı ölüm

uluğ men tégüçini uttı ölüm

بۈيۈك مەن دېگەننى تۈگەتتى ئۆلۈم ،

ئۇلۇغ مەن دېگەننى ھەم ئۆتتى ئۆلۈم .

“Ben büyüğüm” diyeni ölüm yakaladı;

“ben uluyum” diyeni ölüm yendi.

2503. **utğuçı** : yenen, yenmiş olan || يەتگەن ، غالىپ ، ئۆتقۇچى

2141. negü tér eşitgil ajun tutğuçı

kılıç baldu birle yağıg utğuçı

نېمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى ،

قىلىچ ، پالتا بىرلە ياۋنى ئۆتقۇچى .

Dünyayı elinde tutan, kılıç ve balta ile

Düşmanını yenmiş olan ne der, dinle:

2504. **utra** : doğru, karşı ; bk. **utru** || ئۆتتۈر ، ئۇدۇلى ، ئالدى ، توغرىسى

3386. kime mindi saşın kisi alğuçı

teñiz utra kirdi kime miñüçi

كېمىگە چۈشكۈچى - خوتۇن ئالغۇچى ،

دېڭىز ئىچىرە كىرەر ئاڭا چۈشكۈچى .

*Evlenen kimseyi bir gemiye binmiş farzet,
Gemiye binen kimse denize açılır.*

2505. **utru** : ön, karşı. [< ut+ru] || تۇتۇر، ئۇدۇلى، ئالدى، توغرىسى

0175. ڭالى mundağ erse yorık utru ur
yorık utru ursa kişig yoklatur

پاساھەت بىلە قىل شۇڭا سەن سۆزۈڭ،
پەسەم بولسا تىلىڭ، ئۆسەرسەن ئۆزۈڭ.

*Mademki böyledir, sen fasih dil kullan;
dil fasih olursa, insanı yükseltir.*

2506. **uwut** : haya, utanma, utanç || ئۇيىلىش، شەرم، نومۇس، ھايا، ئۇيات

1660. ikinci uwut ol üçüncü köni
bu üç neñ bile er bulur kut küni

ئىككىنچى، ئۇياتتۇر، ئۈچىنچى كۈنى،
بۇ ئۈچتىن تاپۇر ئەر سائادەت كۈنى.

*Ikincisi haya, üçüncüsü doğruluktur;
Insan bu üç şey ile saadet güneşine erer.*

2507. **uwutsuzluk** : hayasızlık || ئۇياتسىزلىق، ھاياسىزلىق، نومۇسسىزلىق

1662. uwut ol tıdıǵlı kamuğ teñsizig
uwutsuzluk erke idi teñsiz ig

ناچار ئىشتىن توسار ئۇيات ھەر مەھەل،
ئۇياتسىزلىق ئەرگە تېڭى يوق كېسەل.

*Her türlü densizliğe haya mani olur;
Hayasızlık insan çok fena bir hastalıktır.*

2508. **uyad** - : utanmak. [< uy+ad- uy+al- kut+al- kut+ad-] ||

ئۇيالىماق، خىجىل بولماق، ئىزا تارتماق

6540. içip yatmış er teg uğıp oğlu keldim
özüm yolda azmış bayatka uyağtım

ئىچىپ مەس ياتقان ئەردەك ، ئويغانغىنىمدا ،
سېزىپ ئازغىنىمنى ، خۇدادىن ئوياتتىم .

*İçip yatmış olan adam gibi, uyuyup uyanınca, yoldan çıkmış
Olduğumun farkına vardım, Tanrıdan utandım.*

2509. **uz** : usta, mahir, sanatkâr || ئۆز ، ماھىر ، چىۋەر

0531. yüzi körki kılkı kılınçı özi

kamuğ yakşı kördi tili uz sözi

يۈزى ، كۆركى ، خۇلقى - مەجەزى ئۆزى ،
ئۆز كۆردى ھەممىنى ، تىلىن ھەم سۆزى .

*Yüzünü, kıyafetini, tavır ve hareketini, şahsını, sözünü,
Konuşmasını, hepsini iyi ve güzel buldu.*

2510. **uzluk** : ustalık, maharet, sanatkârlık || ئۆزلۈك ، ماھىرلىق ، چىۋەرلىك

4456. tağı bir kutusu bu uzlar-turur

tirilgü tilep özke uzluk kılur

يەنە بىر گۇرۇھ ئۇ ھۈنەرۋەن ئېرۇر ،
تىرىكلىك يولىدا ھۈنەرلەر قىلۇر .

*Başka bir zümre de bu zanaat erbabıdır; kendi hayatlarını
Kazanmak için, zanaat ile meşgul olurlar.*

2511. **uza-** : uzamak || ئۇزىماق

2968. tapuğcı bile begler elgi uzar

tapuğcı bile erklig él kend tüzer

خادىملەر بىلەن بەگ قولى ئۇزۇرار ،
خادىملەر بىلەن خان ئەل - يۇرتنى تۈزەر .

*Beyler hakimiyetlerini hizmetkarlar vasıtası ile elde ederler;
Hükümdar hizmetkarlar ile memleketini düzene koyar.*

2512. **uzak** : uzak || ئۇزاق ، يىراق

2813. oduğ saḵ kerek keḍ kereksiz azak

azak bolsa işçi bolur iş uzak

بوشاڭلىق كېرەكمەس ، ساق - ئويغاق كېرەك ،

بوشاڭ بولسا ئىشچى ئىش ئاقسار ، دېمەك .

Hazinedar çok uyanık ve dikkatli olmalıdır; savsaklamağa lüzum

Yoktur; hizmetkar savsaklayıcı olursa, işler sürüncemede kalır.

2513. **uzal** -: uzun sürmek || ئاشماق . داۋام قىلىماق .

4906. séziksiz kelir utru meñü ajun

erej erse emgek uzalmaz uzun

كېلۇر توغرا ، شۈبھىسىز ، مەڭگۈ جاھان ،

ھوزۇر ياكى ئەمگەك يېقىن ئۇ زامان .

Hiç şüphe yok, ebedi dünya bize doğru yaklaşmaktadır;

Ister bize huzur, ister zahmet getirsin, gelmesi uzun sürmez.

2514. **uzat**- : uzatmak || ئۇزاتماق

5501. negüke uzatur sen kılgu işiñ

uzatma işiñ kıl keçer bu yaşıñ

نىچۈن ئۇزاتتۇرسەن قىلۇر بۇ ئىشنىڭ ؟

تولا سوزما ئىش قىل ، كېتەر بۇ يېشىڭ .

Yapacağın işi niçin geri bırakıyorsun;

işini geri bırakma, yap; Ömür geçip gidiyor.

2515. **uzat^l**- : uzatılmak || ئۇزىتىلماق

0176. tilig keḍ küdezgil küdezildi baş

sözüñni kısurğıl uzatıldı yaş

تىلىڭنى كۆزەت بەك ، كۆزىتىلەر باش ،

سۆزۈڭنى قىسقا قىل ، ئۇزارتىلار ياش .

Dili iyi gözet, başın gözetilmiş olur;

Sözünü kısa kes, ömrün uzun olur.

2516. ‘uzr : (< A. ‘-d-r) özür || ئۆزره، كەچۈرۈم، ئەپۇ، ئۆزرخاھلىق

3693. seniñdin қолur-men munu ‘uzrümi

қоду бér méni ay kishi köğrümi

كەشلىر خەلى ئەي، ئۈمۈدىم شۇدۇر،

ئۆز ھالىم بىلەن قوي، ئۆزۈرۈم شۇدۇر.

Beni mazur görmeni rica ediyorum,

ey insanların seçkini, Beni kendi halime bırak.

2517. uz^un : uzun || ئۇزۇن

0230. қалı bolsa elgiñ bođunқа uzun

қамуғ еđгүлүк қıl қılınçын sözün

ئەگەر بولسا، خەلق ئۆزرە قولۇڭ ئۇزۇن،

ئەمەل سۆزدە قىل ياخشىلىقنى پۈتۈن.

Eğer halkı idare edecek bir duruma gelirsən,

İşle ve sözle her vkit iyilik et.

2518. ular : (erkek) keklik, bk. keklik || كەكلىك(ئەركەك)

0075. ular қуш ünin түзdi үnder işin

silig қız оқır teg көñүл бérmişin

ئۇلاي قۇش سايىرىدى ئۈندەپ يولدىشىن،

گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سۆيىشىن.

Keklik, sesine bir ahenk vererek, eşine sesleniyor;

Sanki güzel bir kız gönül verdiği çağırıyor.

2519. ulğad- : yükselmek || ئۇلغايىتماق

4708. kishi қутлуғı ol neçe ulğadu

baru еđгү bolsa isizlik қоду

بەختلىك كىشىكىم، چوڭايغانسىرى،

بولۇپ ياخشى، قويۇر ياماننى نېرى.

Insanların kutlusu yükseldikçe

İyi olur ve kötülüğü bırakır.

2520. **uğrın** : gizlice || ئوغرىلىقچە

2192. sakınuğ kişi işte saklık kılur

yarağısızğa yakmaz iş oğrın bilür

تەقۋادار كىشى ئىشتا ساقلىق قىلۇر ،

ناچار ئىشتىن يىراق ، ئىش ۋاقتىن بىلۇر .

Takva sahibi insan işte tedbirli davranır;

Yakşıksız işlere yaklaşmaz ve işin vaktını bilir

2521. **uğur** : uğur, zaman, uygun zaman, sıra || قۇتلۇق ، ۋاقت ، ئۇيغۇن ۋاقت ، نۆۋەت

0595. tapın öz oğurluğ bağırsaklıkın

kapuğda asungıl maña bol yaqın

ساداقت بىرلە ئىشلە بول مېھرىبان ،

ئىشكىتە تۇر ، ماڭا يېقىن بول ھەرتان .

Sen uğurlu bir sadakatle bana hizmet et;

Daima kapımda bulunarak, bana yakın ol.

2522. **uğra-** : uğramak || يوقلىماق:

2364. tağı bolmaz erse yağı uğrasa

tokışmak tilese köñül bərmese

ئەگەر بۇمۇ بولماي يېغى ، قۇترسا ،

ئۇرشماقنى ئىستەپ ، كۆڭۈل بەرمىسە .

Böyle olmazsa ve düşman anlaşılmak istemeyip,

Savaşmakta ısrar ederse,

2523. **urğuçı** : vurucu, vuran || ئۇرغان ، ئۇرغۇچى

1458. törü eđgü ur ay törü bérġüçi

turu öldi isiz törü urġuçi

قانۇننى تۈز ياخشى قانۇن تۈزگۈچى ،

يامان تۈزسە بولۇر تىرىك ئۆلگۈچى .

Ey kanun yapan, iyi kanun koy; kötü kanun yapan kimse,

Daha hayatta iken, ölmüş demektir.

2524. **ur^uġluġ** : vurulmuş, konmuş || ئۇرۇلغان ، قونغان

6033. satu kördüm elig anıñ baġnası

yüz utru uruġluġ eğiz hem yası

شوتى كۆردۈم ئېڭىز ، ئەللىك ۋاخىلىق ،

ئالدىمدا تۇراتتى يانتۇ قويۇڭلۇق .

Rüyamda bir merdiven gördüm, onun elli basamağı vardır;

Yüksek ve enli, karşıma dikilmişti.

2525. ü : ve || ۋە

2526. üç : üç (3) || ئۈچ

0801. bu kürsi özele öz oldurdukı

ağakı üç ol kör ay köñlüm tokı

مۇنۇ مەن ئولتۇرغان بۇ كۇرسغا باق،

ئەي كۆڭلۈم توقى، بار ئۇندا ئۈچ ئايلاق.

Bak, bu üzerinde oturduğum tahtın üç ayağı vardır;

Ey gönlümü doyuran.

2527. üçegü : her üçü || ھەر ئۈچى

1669. takı bir saran ol kişide éli

bu üç neñ üçegü biligsiz yolu

بىرىدۇر بېخىللىق، كىشىن خار ئېتەر،

بۇ ئۈچ ئىش بىلىمسىز كىشىدىن كېلەر.

Biri de _insanları aşağılık eden hasisliktir;

Bunların üçü de bilgisizlikten ileri gelir.

2528. üçün : için || ئۈچۈن

0304. tümen miñ tü erdem üküş ögdiler

uquş birle kılmış üçün ögdiler

تولا ئالقش ئالغان تۈمەن پەزىللەر،

قىلىنغاچ ئەقىل بىرلا ماختالدىلەر.

Binlerce fazilet ve bir çok alkışlanan işler

Akıl ile yapılmış olduğu için öğülmüştür.

2529. üçünç : üçüncü || ئۈچۈنچى

0267. sen emdi kayu sen maña ay aç
ikide biri bol üçünçte kaç

ئۆزۈڭ قايسىسى سەن ماڭا تىلىك ئاچ،
ئىككىدىن بىرى بول، ئۈچۈنچىدىن قاچ!

*Sen şimdi hangisisin, bana bunu açık söyle;
Bu ikisinden biri ol, üçüncünden kaç.*

2530. **üd** : zaman, vakit || چاغ، ۋاقىت، زامان

0251. bularda kayu buldı erse bilig
olar urmış üd kün ajunğa elig

ئۇلاردىن بىلىملىك بولۇر قايسىسى،
بولۇپ ئۆتتى دۇنيا - زامان ئىگىسى.

*Bunlardan hangileri bilgiyi buldu ise,
Onlar zamaneye ve dünyaya hakim olmuşlardır.*

2531. **üdle** - : vakti gelmek, günü gelmek || ۋاقتى كەلمەك، ۋاقتى - سائىتى كەلمەك

1504. kalı ilig üdleptilese seni

yorık tüz tapuğ kıl basınma anı

يېتىپ چاغ ئېلىگ گەر ئىستىسە سېنى،
ھالال قىل خىزمەتنى، قەدىرلە ئۇنى.

*Eğer gün gelir de hükümdar seni isterse, tavır ve hareketini düzelt,
Ona hizmet ve hükümette kusur etme.*

2532. **üdle** : zaman, felek || دەۋر، زامان، ۋاقىت

1582. ilig kördi terkin okıdı anı

ayıttı negü kıldı üdlele seni

ئېلىگ كۆردى دەرھال قىچقىردى ئۇنى،
دېدى: نېمە قىلدى زامانە سېنى؟

Hükümdar onu görünce, hemen yanına çağırdı ve sordu:

Felek sana neler yaptı?

2533. **üdrüm** : her şeyin seçilmişşi || خىللىماق ، تاللىماق ، سەرخىل

0418. özi itti tüzdi kör élgün işi

tağı ma tiler erdi üdrüm kişi

تۆزى ئىشلىدى ، تۈزدى ئەل ئىشىنى ،

تىلەيتى ئۆيەنە سەرخىل كىشىنى .

Böylece halkın işini kendisi düzenledi ve yoluna koydu;

Y,ne de etrafında seçkin insanlar ister idi ki,

2534. **üdründü** : seçilmiş || تاللانغان ، خىللانغان

2598. bayat kullarında eñ üdründüsi

yalawaçlar erdi kişi eşgüsi

خۇدا قۇللىرى ئىچرە ئەڭ خىللىرى ،

كىشى ياخشىسى ئەردى ئەلچىلىرى .

Tanrının kulları arasında en seçkinleri ve

Insanların en iyileri onun elçileri idi.

2535. **üdr-** : seçip ayırmak || خىللىماق ، تاللىماق ، ئىلغىماق

0148. törütti üdürdi seçü yalñuğu

añar bérđi erdem bilig ög uğu

ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى تاللاپ ئادەم ،

بېرىپ ھوش - ئەقىل ، پەزىل ، ئىلمىنى ھەم .

Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti;

Ona fazilet, bilgi, akıl ve anlayış verdi.

2536. **üdik** : hasret, sevdâ || ھەسرەت ، سەۋدا ، ئازاپ ، قايغۇ

6300. ayur ay қадашым маña бақ туруп

üdiklerim uçsun yüzüñni körüp

دېدى: ئى قاياشم ماڭا باق تۇرۇپ ،

بۇ ھەسرەتلىرىم ئۆچسۇن يۈزۈڭ كۆرۈپ .

Ey kardeşim, kalkıp bana bir bak,

Yüzünü göreyim de hasretim dinsin dedi.

2537. **üdre-** : üremek, çoğalmak || كۆپەيمەك

4597. oñ elgiñ bile sun bayat atı ay

yégü üdregey hem özüñ bolğa bay

سۇنۇلغاي بىسىملا بىلەن ئوڭ قولۇڭ ،

بولۇپ بەركەت يېمەكتە ، بېيسەن ئۆزۈڭ .

Yemeğe sağ elini besmele ile uzat;

Böylece yemeğin bereket artar, sen de zengin olursun.

2538. **üg** || توپلىماق ، يىغماق : yığmak

2935. negü tér eşitgil kéñeşçi öge

kéñeşte töker begke yünçü üge

ئىشتىكىن ، ئەقىللىق كېڭەشچى نەدەر ،

كېڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۈنچە تۆكەر:

Dinle, istişarede beyin önüne yıgınla inci

Döken has-müşavir ne der.

2539. **ügi** : baykuş || ھۇقۇش

2314. uluğ tutsa hamyet kür arslanlayu

ügi teg usuz bolsa tünle sayu

قارا ، بولسۇن ھىممەتتە ئۇ ئارسلان ،

كېچەسى ھۇقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان .

Arslan gibi, hamiyeti yüksek tutmalı,

Baykuş gibi, geceleri uykusuz geçirmelidir.

2540. **ügük** : dolu, yığılı || تولۇق ، تولغان

6198. tüşüp kirdi ewke saqınçın tügük

sewinçi kitip köñli қаdğun ügük

چۈشۈپ كىردى ئۆيگە غەمدە بۇرچۇلۇپ ،

سۆيۈنچى كېتىپ ، دىل قايغۇغا تولۇپ .

Gelip evine girdi; yüzü kederli,

Neş'esiz ve gönülü hüznün ile dolmuş idi.

2541. **ügül** - : yıgılmak || يىغىلماق

0310. bilig kimya teg ol neñ irklüturur

uquş ordusı ol neñ üglü turur

بىلىم كىمىيادەك يىغار نەرسىنى ،

ئەقىلدۇر سارايى يىغار ھەممىنى .

Bilgi kimya gibidir, eşya onun etrafında toplanır;

Akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.

2542. **üge** : çok akıllı, müşavir || ناھايىتى ئەقىللىق ، دانا ، دانىشمەن

1754. negü tér eşit emdi bilge üge

biligsiz uqup emdi boynuñ ege

ئىشتىكىن بىر ئالىم ، دانا نېمە دەر ،

ئوقۇپ ئەگ بويۇننى ، ئايا جاھىل ئەر :

Hükümdara her hususta yol-iz gösteren alim müşavir ne der, dinle;

Ey bilgisiz, bunu anla ve itiraz etme.

2543. **ügelik** : müşavirlik || مۇشاۋىرلىق ، دانىشمەنلىك

4067. kayuğa ögelik tegir ög bolur

qayu kök ayukluk öze at alur

بىرى ئەقلى بىرلە كېڭەشچى بولۇر،
بىرى «كۆك ئايۇق»لىق ئۇنۋاننى ئالۇر.

*Kimi aklı ile öğeliğe yükselir;
Kimi kök-ayukluk ile şöret bulur.*

2544. **ügür** : sürü || توپ

4200. uçar kuş için bildi tuttu ügür
kişi sen katılgu kişini ödür

ئۇچار قۇش بىلىپ ئەش، ئۇيۇر تۇتتى، بىل،
كىشى سەن قۇشۇلۇر كىشىنى ئايرىغىل.

*uçar kuş bile eşini bilir ve sürüsünü bulur;
sen insansın, içine karışacağın adamları seç.*

2545. **ügri** - : oyalamak, sevindirmek || گوللىماق، خوش قىلماق

5266. awınç birle ügrir bu dünya séni
usanma uğıtması ğaflet küni

ئاۋۇنچ دۇنيا بىرلە گوللايدۇ سېنى،
سېنى ئۇخلاتمىسۇن، تۇر، ئۇ غەپلەت كۈنى.

*Bu dünya seni avutarak oyalar;
gafil olma, ğaflet seni uyutmasın.*

2546. **ükek** : burç || مۆچەل

2154. ilig boynı kılça ükekçe başı
añar keđ inanmaz ukušluğ kişi

ئېلىگىنىڭ بوينى قىلدەك، مۇناردەك بېشى،
ئۇغا بەك ئىشەنمەس ئەقىللىق كىشى.

*Hükümdarın boynu kıl gibi, başı ise, burc kadardır;
Akıllı insan ona pek inanmaz.*

2547. **üklit-** : çoğaltmak || ئاشۇرماق ، كۆپەيتىمەك

5590. tarıgçı tarığka érig bolsunı
yéme yılkıçı igdiş üklitsüni

دېخانلار تېرىلغۇغا قىلسۇن ئەجرىنى ،
چارۋىچى كۆپەيتسۇن چارۋىلىرىنى .

*Çiftçiler çiftlikte gayret etsinler,
Hayvan besleyenler de onları çoğaltsınlar.*

2548. **üküş** : (soyut) çok || كۆپ ، جىق ، نۇرغۇن ، تولا

1480. esenin tirilgil üküş yıl yaşa
sewinçin awınçin üküş él aş

ئېسەن بول ، تىرىكلىك قىلىپ مەڭ ياشاپ ،
قۇۋانچ ۋە سۆيۈنۈشتە تولا ئەل سوراپ .

*Ömrünü sıhhatla geçir, çok seneler yaşa;
Saltanatın sevinç ve huzur içinde geçsin.*

2549. **üküşlük** : çokluk || كۆپلۈك ، جىقلىق

6333. üküşlük ne asğı ölümde kédin
anı yégli sewnür seniñde adın

ئۆلۈمدىن كېيىن مال كۆپلۈك نە كېرەك ؟
يىگەنلەر سۆيۈنەر ، سېنىڭدىن بۆلەك .

*Ölümden sonra bolluğun faydası nedir;
Senden sonra ancak onu yiyen sevinir.*

2550. **üle** - : paylaşmak || ئۆلەشتۈرمەك

2765. bor içse akılık kılur ol neñin
kişike üler neñ alumaz teñin

مەي ئىچسە مېلىغا سېخلىق قىلۇر،
كەشكە بېرىپ مال ئالالماي قالۇر.

*İçki içerse, mal ile cömertliğe kalkışır;
Malı etrafına dağıtır, fakat karşılığını alamaz.*

2551. **ület-** : dağıtmak || ئۆلەشتۈرمەك

2551. kapuğda çıķarsa liv aş tirkini
körü tüz ületse begi körkini

يېنىپ چىقسا ئاشلار ئىشكە ئېشىپ،
ئۆلەشتۈرسۇن ئۆنى بەگكە مۇناسىپ.

*Kapıdan yemek çıkarken, tepsilere nezaretle bunun, beyin şanına
Layık bir şekilde, her kese dağıtılmasına dikkat etmelidir.*

2552. **ülgü** : terazi (mîzan) burcu || تارازا، قەۋس مۆچىلى

0140. kür arslan bile қоşını buğday başı
basa ülgü boldı қаdan ya işi

ئېرۇر قوشنا بۇغداي بېشى، ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋەس، ئەقرەب، مىزان.

*Bak, Esed'in komşusu Sünbüle'dir;
Sonra Akreb ve Kavs'in arkadaşı Mizan gelir.*

2553. **ülgü** : ölçü, terazi, tartı || ئۆلچەم

2975. kişi yılķıda ınğa ermez ay beg
munı teñlese iş bolur ülgü teg

ئەي بەگ، پەس ئەمەستۇر كىشى يىلقىدىن،
ئېتىلىسە قىياس، ئىش تاپۇر ئۆلچەمدىن.

*Ey hükümdar, insan hayvandan daha aşağı bir mahluk değildir;
Bunu kıyas tutarsan, iş ölçüsüne göre olur.*

2554. **ülgüle** : - ölçmek, tartmak, düzenlemek || جىگلىماق ، ئۆلچىمەك ، تارتىماق ،

0312. yıpar kızlese sen yıdı belgürer

bilig kızlese sen tilig ülgüler

ئىپارنى يۇشۇرساڭ بوي بىلدۈرەر ،

بىلىمنى يۇشۇرساڭ ، تىلىڭ كۆرسىتەر .

Miski gizlersen, kokusundan belli olur;

Bilgiyi saklarsan, dili ayarlamasından belli olur.

2555. **ülker** : Ülker (Süreyya) yıldızı || ئۆلكەر يۇلتۇزى

4889. yana kördi ülker sawılmış başı

toğardın çağan kopmış örlep tuşı

يانا كۆردى ھۆكەر ئىگىشكەن تۆۋەن ،

شەرقتىن چىقىپتۇ كۆتىرىلىپ چايان .

Tekrar baktı, Ülker yıldızının başı ufka kaymış,

Karşısında şarktan Akrep kalkıp, yükselmişti.

2556. **ülüg** : hisse, nasip, pay, kismet :bk. ülük ||

ئۆلۈش ، نېسىۋە ، ھەسسە ، قىسمەت ، پاي

0179. biligsiz qarağu-turur belgölüg

yori ay biligsiz bilig al ülüg

ئېنىقكى ، بىلىمسىز بىر قارىغۇ ئېرۇر ،

بىلىمدىن نېسىپ ئال ، بىلىمسىز ، يۈگۈر .

Bilgisiz insan, şüphesiz, kördür;

Ey bilgisiz, yürü; bilgiden nasip al.

2557. **ülük** : hisse, nasip, pay, kismet :bk. ülüg ||

ئۆلۈش ، نېسىۋە ، ھەسسە ، قىسمەت ، پاي

3122. bayat bérđi emdi kamuğ eğgölük

séni bérđi artuq adın on ülüg

0037. atasın anasın yuluğ kıldı ol
tilek ümmet erdi ayu bérdi yol

ئاتاسىن ، ئاناسىن پىدا قىلدى ئۆل ،
تىلەك ئۆممەت ئەردى ، بايان قىلدى يول .

*Atasını ve anasını feda etti;
Tek dileği ümmeti idi, ona yol gösterdi.*

2562. **ün** : ses, ün, çağrı || تاۋۇش ، شەپە ، ئاۋاز ، سادا ، ئۈن ،

4842. ereji uzamaz ne emgekleri
nerek ötrü munça çoğı ün urı

تۇرار نە ھوزۇرى ، تۇرار نە مېھنەت ،
ئەي ئوغلان ، بۇ شاۋقۇن شۇنچە نە ھاجەت ؟

*Onun ne huzuru ve ne de zahmeti uzun sürer;
Ey oğul, bu kadar gürültü ve patırdıya ne lüzum var.*

2563. **ünde-** : seslenmek, ünlemek, çağırmaq || دەۋەت قىلماق ، چاقىرماق ، ئۈندىمەك ،

3802. tusulmaq üçün ünder erse ilig
meniñde tusulğu uquş yok bilig

قىچقىرسا مېنى نەپ ئېلىشقا ئېلىگ ،
مېنىڭدە نەپىلىك ئەقىل يوق بىلىك .

*Hükümdar beni kendisine faydam dokunması için çağırıyorsa,
Bende istifade edilecek kadar bilgi ve akıl yoktur.*

2564. **üñür** : in, mağara [krş. uy+gur] || ئۆڭكۈر ، غار

4766. negü tér eşitgil bağırsak sözi
üñürde turuğlı saqınuq özi

نە دەر بىر مېھرىبان ، ئىشكىتىن سۆزى ،
ماكانى ئېرۇر غار ، تەقۋادار ئۆزى :

*Mağarada yaşayan, merhametli ve
takva sahibi insan ne der, dinle.*

2565. **ün-** : bitmek, yetişmek || يېتىشمەك ، ئۈنمەك

2451. bilig birle yalñuq beğüp çawlanur

kişilerde üster kamuğ iş ünür

بىلىملە بۈيۈكلەپ ئاتالغاي كىشى ،

بولۇر ئەلدىن ئۈستىن ، ئۈنۈملىك ئىشى .

Insan bilgi ile büyür ve şöhret bulur;

Her kesten üstün olur ve her işi başarır.

2566. **ür-** : havlamak || ھۇۋلىماق ، قاۋىماق

6601. çadan teg tikerler çibun teg sorarlar

köpek teg ürerler kayusın urayı

چايداندەك چاقۇرلەر ، چۈندەك شورارلەر ،

ئىتتەك قاۋارلەر ، قايسىسىنى ئۇراي مەن .

Onlar akrep gibi sokaklar, sinek gibi kanımı emerler,

Köpek gibi havlarlar; hangisine yetişeyim.

2567. **ür-** : üflemek || پۈۋلىمەك

4601. yégü alsa tişle uşak tançula

işig aşnı ürme sen ağzıñ bile

يىمەكلەرنى چىشلەپ ئۇششاق چاينىغىل ،

قىزىق ئاشنى ئاغزىڭدا پۈۋدىمىگىل .

Yemeği alınca, ısır ve ufak-ufak çiğne;

Sıcak yemeği ağzın ile üfleme.

2568. **ürt-** : örtmek, örtülmek || ياپىماق ، يۆگىمەك ، ئۆرىماق

2677. kalı tutmasa bu bitigçi sözüg

begi sırrı açlur bu ürter özüñ

ئەگەر سىر تۇتمىسا پۈتۈكچى سۆزىن ،

ئېچىپ بەگ سىرنى يۇقاتۇر ئۆزىن .

*Eğer katip sır saklamasını bilmezse, beyinin sırrı faş olur
Ve bu da katibi yakar, mahveder.*

2569. **ürtüg** : örtü || يوپۇق، يېپىنچا، پەردە

1897. kamuğ neñke örtüg bolur baķsa kōz
kōñülke yoķ örtüg munı bilgü öz

كۆزۈڭ نەگە باقاسا بولۇر بىر توساق،
بۇنى بىل، كۆڭۈلگە توساق يوق بىراق.

*Göz için, bakarken, her şey örtülü olabilir;
Fakat gönül için örtü yoktur; bunu bilmelisin.*

2570. **ürtü** -: örtülmek, kapatılmak || يېپىلماق، قاپلانماق، ئورالماق، يۆگەلمەك

5935. tilese bayat berge yarı basut
maña örtlür erse anı sen yarut

بېرەر خالسا تەڭرى يارۇ - مەدەت،
ماڭا مەخپى ئولسا، ئۇنى يورۇق ئەت.

*İsterse, Tanrı yardım eder ve bana zahir olur;
Benim görmediğim şeyleri sen bana bidir.*

2571. **ürtün** -: örtünmek || ئورىماق، يۆگىمەك، ياپىماق

5422. süzük can kepi bu qara yér tuğı
qara yér kep ürtnür ay kılkı ağı

قارا يەرگە پۈگەت بۇ پاك جان قېپى،
قارا يەر شۇنىڭلەر تولۇر، ئەي سېخى.

*Bu duru canın kalbı olan vücud bu kara toprak tı kacıdır;
Ey gönlünde hazineler taşıyan insane, kara toprak bunlar ile dolar.*

2572. **ürñ** : ak,beyaz || ئاق، يۇرۇق

دیلن ئاققۇ ۋە ھەي ئاقارتسۇن كەشى .

Gönülü de kuğu gibi ak olsun.

ئاققۇشقا ئوخشار ئۇ، مېجەزى بىلەن.

Bu faziletin tabiatı ak kuşa benzer.

ھۈزۈرى، ئالدى، يېنى، قېتى

ئىشك ئالدىغا باردى ئاستا يۈرۈپ.

Ve yavaşça yürüyüp, kapısına vardı.

يېشىل كۆكتىن ئۈستۈن يۈرۈتەر سۆزىن .

*Bir ara rahata kavuşsa, kendisini unuttur;
Emrinin mavi göklerin üstünde hüküm sürdüğünü zanneder.*

2576. **üste-** : kazanmak, artmak || ئاشماق ، كۆپەيمەك ، غولدىماق ، قازانماق ،

6457. ھالال yitti barça ھaram üstedü
ھaram yégli köñlin ھara kir tudı

ھالال بىتتى پۈتكۈل ، ھارام غولدىدى ،
ھارام يەر كۆڭۈلنى قارا قاپلىدى .

*Gençliğimi elden çıkardım, istiyarlığa geldim;
Sadede gelelim, sözü niye dağıttım.*

2577. **üstem** : at eyerine işlenen altın gümüş işleme [$<üz+t+em$] ||

ئالتۇن - كۈمۈستىن ئىشلەنگەن ئېگەر - جابدۇق

3439. saray karşı yer suw sēni birle yok
at üstem kız oğlan ھanı birle yok

ساراي - قەسر ، يەر - سۇ نە سەندە بولسا ،
ئات - ئۈستەم ، قىز - ئوغلان نە بىللە بولسا .

*Senin sarayın, köşkün, yerin ve yurdun yok;
At, koşum, çoluk-çocuk hani; bunlardan hiç biri sende yok.*

2578. **üsteñ** : üstün, galip [$<üz+t+eñ$] || ئۈستۈن ، غالىپ

1796. yanut bérđi ögdülmiş aydı ilig
uzun kéc yaşasu bu üsteñ elig

جاۋاب بەردى ئۆدۈلمىش دېدى: خاقان ،
ياشسۇن غالىپلىق بىلەن كۆپ زامان .

Ögdülmiş cevap verdi ve:

Hükümdarın ömrü ve devletli uzun olsun dedi

2579. **üster-** : inkâr etmek [$<üz+t+er-$] || ئىنكار قىلماق

2205. uwutsuz kişide yırak tur yırak
uwutsuz bolur üsterigli karak

ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق ،
ئۇياتسىز كۆزىدە خۇنۇك بىر قاراق .

*Hayasız adamdan uzak dur, uzak;
Hayasız inkar eden gözdür.*

2580. **üstik-** ||üstüne düşmek ئۈستىگە چۈشمەك

4487. biregü bay ewlik tiler üstikip
tağı biri körklüg tiler köz tikip

بىرى ، باي خوتۇننى ئالماقنى ئىستەر ،
ئۇ بىرسى ، چىرايلىق ئۈچۈن كۆز تىكەر .

*biri zengin kadın ile evlenmek ister;
biri güzel olmasını ister ve ona göz diker.*

2581. **üşgür-** : hatırlamak || ئەسكە ئالماق

5832. negü tér méni üşgürüümü du‘an
du‘a ol bayattın belaka aman

دۇئا قىلغىنى قىلىدىمۇ بايان ؟
دۇئادۇر خۇدادىن بالاغا ئامان .

*Ne der, beni duada hatırlıyor mu;
Tanrıya dua sayesinde insan belalardan aman bulur.*

2582. **üt** : çukur || كامار ، تۆشۈك ، چوقۇر ، ئازگال

6011. yıl ülgü küz erse er erse orut
kara körse tağ ya quduğ körse üt

كۈز پەسلى چۈشسە ئورتا ياش بىر ئەر ،
چوقۇر ، تاغ ، قۇدۇق يا قارا نەرسىلەر .

*Yılın mevsimi güz ve insan da geçkin bir yaşta ise,
Rüyasında siyah, dağ, kuyu veya çukur görürse,*

2583. **üt** : öğüt, nasihat || ۋەسىيەت ، نەسىھەت ، ئۆگۈت

1447. negü tér eşitgil ölügli tirig

ölürde béríp bardı üt saw erig

ئۆلۈش ھالدا تۇرغان تىرىك نېمە دەر ،

ئۆلەردە ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئەر:

Ölmek üzere bulunan, ihtizar halinde öğüt

Ve nasihat vererek ölen insan ne der, dinle.

2584. **üt**- : öğüt vermek, nasihat etmek || نەسىھەت قىلماق ، ئۆگۈتلىمەك ،

2204. negü tér eşitgil uwutluğ tüzün

saña ötler emdi bağırsaq özün

ئۇياتلىق مۇلايىم نېمە دەر ئىشت ،

كۆيۈنگەچ ساڭا ئۇ قىلىپ بىر ئۆگۈت:

Haya sahibi, yumuşak huylu insan ne der, dinle;

Bak, acıdığı için, sana nasihat verir.

2585. **öyük**: sulak yer, bataklık, tepe gibi yüksek yerde ||

پاتقاق ، دۆڭ ، تۆپە يەردىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ئېگىزلىك

3089. aya yolda azmış başı tezgînük

ayı sevme dünyağ tüpi ol öyük

ئايا يولدىن ئازغان ، بېشى ئاينىغان ،

ئۇنى سۆيىمە ئاستى پاتقاقلىق يامان .

Ey yoldan azmış, başı dönmüş adam,

Bu dünyaya hiç ggönül verme, onun dibi bataklıktır.

2586. **öyül** : batmak || پاتماق ، چۆكمەك ، سىلەنمەك

3090. öyükke kirigli üyüldi kodı

örü kelmedi ol sevinç bulmadı

پاتقاققا كىرگەنچە ، تۇۋىگە پاتار ،

چىقالماس ئۇنىڭدىن ، نە خوشلۇق تاپار؟

Bataklığa giren dibe batar, oradan kimse bir daha çıkamaz;

Orada sevinç arama.

2587. **üyür:** darı; krş. **yür** || ئارپا

3612. şeker halva yégli ya arpa üyür

toğup yatsa tañda yana aç turur

شېكەر ، ھالۋا ، ئارپا يەپ ياتسا تويۇپ ،

قوپار تاڭنا يانا قوساقى ئېچىپ .

Ister şeker, helva, ister arpa, darı yemiş olsun,

Doyup yatan sabah tekrar aç kalkar.

2588. **üz-:** kesmek || ئۈزۈمەك ، ئاجراتماق ، بۆلمەك

2419. bu él bağı örki bu iki tüzer

bu iki birikse anı kim üzer

ئىككىسى ئەلنىڭ تەرتىۋىن تۈزەر ،

بىرىكسە بۇ ئىككى ئۇنى كىم ئۈزەر .

Memleketin nizamını ve diginini bu ikisi ellerinde tutar;

Bu ikisi el-ele verirse, onu kim koparır.

2589. **üzengü :** üzeni. [$< iz + e - n - gi$] || ئۈزەڭگۈ

6110. kara tapsa begler beğüyür kıpar

üzeñü bar erse çigen berk kıpar

ئاۋام ئىشلىسە ، بەگ ئۆسەر - زورىيور ،

ئۆزەڭگۈ بار ئەرسە يۈگەن چىڭ تۇتۇر .

Halk vazifesini yaparsa, beyler büyür, yükselir;

Üzeni varsa, insan yuları kuvvetli tutar.

2590. **üzük :** kesik, tamamlanmamış, yarım kalmış || ئۈزۈك ، ئۈزۈلگەن

1987. qalı bolmasa beg saqınux süzük

arıqsız bolur barça kılkı üzük

ئەگەر بولمىسا بەگ تەقۋادار سۈزۈك ،

ئېرىغسىز بولۇر ھەممە قىلىقى ئۈزۈك .

Eğer bey takva sahibi ve temiz kalpli olmazsa,

hiç bir vakit temiz ve isabetli hareket edemez.

2591. **üzül** -: kesilmek, kırılmak, parçalanmak ||

ئۈزۈلمەك ، كېسىلمەك ، پارچىلانماق ، ئاجزالماق

4797. küvengü awıngu sığıngu idim

kamuğdın üzüldüm kaçar-men saña

قۇۋانچىم ، سۆيىنچىم ، ئاۋۋۇنچىم ئىگەم ،

جىمىدىن قول ئۈزدۈم ، قاچارمەن ساڭا .

Benim güvenecek, avunacak ve sığınacak rabbim sensin;

Her şey ile ilgimi kestim, sana sığınırım.

2592. **üze** : üstünde, üzerinde, hakkında || توغرىسىدا ، ئۈستىدە ، ھەققىدە

0093. ajun tındı ornap bu hakan öze

anın ıdı dünya tañuqlar tüze

جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختىگە ،

جاھان سۇندى سوۋغات خاقان بەختىگە .

Hakan tahta oturunca, dünya asayış buldu;

Bundan dolayı dünya oan şehane hediyeler gönderdi.

2593. **üzel** - : ıstırap çekmek, özlemek. [*üz+el*- ‘ezilmek’ (?)] ||

ئېزىلمەك ، سېغىنىماق ، ئىزتىراپ چەكمەك

0678. maña öznese kim özelip ölür

maña kim boyun egse arzu bulur

ماڭا كىم غادايىسا يوقالۇر ، ئۆلۈر ،

كىم ئەگسە بويۇن ، ئۇ ، ئۈمىدىن تاپۇر .

Kim bana kafa tutarsa, ıstırap içinde mahvolur;

Kim bana boyun eğerse, arzusuna kavuşur.

2594. **üzele** : üstünde, üzerinde || توغرىسىدا ، ئۈستىدە ، ھەققىدە

0405. beg erdi ajunda бүгү билге baş

bu beglik üzele uzun boldı yaş

بەگ ئەردى جاھاندا بىلگەچ ، ھېكەم ، باش ،

بۇ بەگلىكتە بولدى ئۇزۇن ئاغا ياش .

Bu dünyada bir bey vardır, hakim ve bilgin bir baş idi;

Beylik içinde uzun bir ömür sürdü.

2595. **vacib** : (< A. v-c-b) vacib, yapılması şeriat bakımından gerekli olan ||

ۋاجىپ ، دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئورۇندىلىشى مەجبۇرىي بولغان

4999. ra'iyetka vacib begi yarlıǵı

agır tutsa estıp kiçig uluǵı

پۇقراغا ۋاجىپتۇر بېگى يارلىقى ،

قەدىرلەپ ئۇنى چوڭ - كىچىك تۇتمىقى .

Beyin emrini yerine getirmek raiyet için vaciptir;

Büyük ve küçük onu duyan herkes , bu emre riayet etmelidir.

2596. **va'de** : (< A. va'da^t, v-'-d) vaid, söz || لەۋز ، ۋەدە ،

3734. yéme va'de kılmış üküş edǵülük

agırlıq açıǵlar yégü keǵgülük

يەنە ۋەدە قىلىش تولا ئەزگۈلۈك ،

ئىززەت ، قەدىر ، ئېھسان ، يېمەك ، كەيگۈلۈك .

Bir de mevki, ihsan, yiyecek ve giyecek hususunda

bir çok lutuflar vadinde bulunmuşlar.

2597. **vaḥşi** : (< A. v-h-ş) vaḥşî || ۋەھشىي

6572. ya vaḥşî bolup men biyabanda yügrü

kişide yırayı ajunda yiteyi

بولۇپ ياكى ۋەھشى ، باياۋاندا يۈگرەپ ،

كىشىدىن يىراقلاپ ، جاھاندىن يۈتەي مەن .

Vaya vaḥşi olup, çöllerde koşayım;

Insnalardan uzaklaşarak, dünyadan silinip gideyim.

2598. **vaḳt** : (< A. v-k-t) vakit || ۋاقت

2523. kamuğ neñke vaqt ol üdi belgölüg

üdi boldı erse körür iki köz

هەر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ۋاقتى بار ،

ۋاقت كەلگەن ئولسا ، كۆرەر ئىككى كۆز .

Her şeyin muayyen bir vakti ve zamanı vardır;

Vakti geldi ise, bu iki göz görür.

2599. **vaşiiyet** : (< A. vasiyyat, v-s-y) vasiyet || ۋەسىيەت

6321. ötündi iligke negü körmişin

ölürde vaşiiyet itip qoğmışin

ئېلىڭكە ئەرز ئەتتى نەلەر كۆرگىنىن ،

ئۆلەردە ۋەسىيە پۈتۈپ قويغىنىن .

Ögdülmiş neler gördüğünü ve ölürken vasiyet edip,

Bırakmış olduğu mirası hükümdara arzetti.

2600. **ve** : (< A. va) ve || ۋە

A0005. şa' ve yahkümü ma yürid taqı sansız selam u dürudhalk- larda

يەفئەلۇللاھ مايەشا ۋە يەھكۇمۇ مايۇرىد (خۇدا خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە

ھۆكۈم قىلىدۇ).

Yef'alü'llahü ma yeşa ve yahkümü ma yürüd.

2601. **vefa**: (< A. vafa, v-f-y) vefa || ۋاپا ، ساداقەت

1171. awındım bu dünyaka köñlüm béríp

vefa kılmadı kör meniñdin irip

ئاۋىندىم بۇ دۇنياغا كۆڭۈل بېرىپ ،

ۋاپا قىلمىدى ئۇ ، مېنىڭدىن بېرىپ .

Bu dünyaya gönlünü vererek, avundum;

Bak, o benden usandı, bana vefa göstermedi.

2602. **ve likin** : (< F. va likin) lakın || لىكىن

0684. bu ay toldı aydı maña yas kılur

münüm yok velikin kişiler ayur

دېدى ئايتولدى: تۆھمەت ماڭا قىلىشۇر،

قۇسۇرۇم يوق، لېكىن بار دەپ ئېيتىشۇر.

Ay –Toldı şöyle cevap verdi:_ bana iftira ederler.;

Kusurum yokken, kusurumun olduğunu söylerler.

2603. **vezir** : (< A. vazir, v-z-r) vezir || ۋەزىر

2181. yanut bérđi ögdülmiş aydı ilig

vezir boldı beglerke sungu elig

جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى : ئەي خان،

ۋەزىردۇر بېگىنىڭ قولى ھەر زامان .

Ögdülmiş cevap verdi:_ Ey hükümdar, vezir beylerineli demektir;

Onlar işleri bu eller ile görürler_ dedi.

2604. **vezirlik** : (< A. v-z-r) vezirlik || ۋەزىرلىك

2238. tükel kimde bolsa bu erdem bilig

vezirlik añar bérse bolğay ilig

تولۇق بولسا كىمدە بولسا پەزىلى - بىلىك،

ۋەزىرلىك ئاڭا بەرسە بولغاي ئېلىگ.

Bu fazilet ve bilgiler kimde tam olarak bulunursa,

hükümdar vezirliği ona verebilir.

2605. **vilayet** : (< A. vilayat, v-l-y) vilayet || ۋىلايەت

A0013. leri kamuğ ittifak boldılar kim maşrık vilayetinde kamuğ

ئالىملىرى ۋە ھېكىملىرىنىڭ ھەممىسى بىر قارارغا كەلدىلەركى، مەشرىق ۋىلايىتىدە پۈتۈن

Alimleri ile hakimlerinin hepsi ittifak etmişlerdir.

Meşrik eyaletinde, bütün

2606. **vird** : (< A. v-r-d) belli zamanlarda okunması âdet olan duâ :||

بەلگىلىك چاغلاردا ئوقۇلىدىغان دۇئا

6222. yana kıptı yundı tarandı arıĝ

namaz kıldı virdin okıdı arıĝ

يەنە قوپتى، يۇيۇنۇپ - تاراندى ئېرىغ،

ناماز قىلدى، ۋىردىن ئوقىدى ئېرىغ.

Öğdülmiş tekrar kalktı, abdest aldı;

Temizlendi, tarandı; namaz kıldı, evradını okudu.

2607. **vişal** : (< A. v-s-l) kavuşma || كۆرۈشۈش، ئۇچرىشىش، ۋىسال

6202. arala awıtur sewinçin vişal

ara yıĝlatur kör firakın tükel

خۇشاللىقلە بەزەن بەزلەيدۇ ۋىسال،

گاھى يىغلىتۇر، كۆر، پىراقتا تۈگەل.

Bir akarsın, visal onu sevinçle oyalar;

Bir bakarsın, firak onu sonsuz bir kederle ağlatır.

Y

2608. **ya** : (< F.) veya || ياكى ، يا

0250. körü tursa bizde oza barguçı

qara tut ya begler ajun tutguçı

كۆرەرسەنكى بىزدىن بۇرۇن ئۆتكۈچى ،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاھان تۇتقۇچى .

Bizden önce gençlere dikkat edersen, ister halktan,

Ister dünyayı elinden tutan beylerden olsun.

2609. **ya** : yay || يا

0371. boğum erdi ok teg köñül erdi ya

köñül kılgu ok teg boğum boldı ya

بويۇم ئىدى ئوقتەك ، كۆڭۈل ئىدى يا ،
كۆڭۈلنى قىلغۇچە ئوق ، بويۇم بولدى يا .

Vücudum ok ve gönülüm yay gibi idi;

Şimdi vücudum yay oldu; gönlümü ok yapmalıyım.

2610. **ya** : yay burcu || ياي ، قەۋەس مۆچىلى

0140. kür arslan bile қоşnı buğday başı

basa ülgü boldı çadan ya işi

ئېرۇر قوشنا بۇغداي بېشى ، ئارسلان ،
كېلەر ئارقىدىن قەۋەس ، ئەقرەب ، مىزان .

Bak, Esed'in komşusu Sünbüledir;

Sonra Akreb ve Kavs'ın arkadaşı Mizan gelir

2611. **yaçı** iyi yay kullanan, iyi ok atan || ئوقياچى

2558. yéme қушчі kişçi yéme ok yaçı

anuқ tutsa күнде қапуғда туçı

ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قۇشچىنى ،
يانا ئاۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى .

*Doğancı, avcı ve okçuları da her gün ve
her an kapıda hazır bulundurulmalıdır.*

2612. **yaçı** : yay yapan usta, yaycı, yay atan || ياچى ، يا ياسايدىغان ئادەم

4458. temürçi etükçi yana kırmaçı
ya sırçı beğizçi ya okçı yaçı

تۆمۈچى ، ئۆتۈكچى . يەنە تېرىچى ،
يا سىرچى ، بويلاقچى ، يا ئوقچى ، ياچى .

*Bunlar demirci, ayak-kabıcı, derici yahut cilacı,
Boyacı veya okçu ve yaycıdır.*

2613. **yağ** : (< F.) anma, hatırlama || ياد ، خاتىرە ، ئەس

3349. bu yalnız-turur sen tédiñ ay kadaş
bayat yağı iş tap maña ay adaş

كى يالغۇز تۇرۇرسەن دېدىڭ ئەي قاياش ،
خۇدا يادى ھەمرا ، ماڭا بەس ، ئاداش .

*Ey kardeş: sen bana: yalnız yaşıyorsun dedin;
Ey dostum zikrullah benim için کافی bir arkadaşdır.*

2614. **yağ** : yaymak || يايماق ، چاپماق

0035. yula erdi halkқа қараñķu tñni
yaruķlukı yağtı yaruttı séni

چىراغ ئىدى خەلققە قاراڭغۇ تۈنى ،
يورۇقلۇق چاپتى ، يورۇتتى سېنى .

*O karanlık gecede halka meşale idi;
Etrafa ışık saçtı ve seni aydınlattı.*

2615. **yağağ** : yaya || پىيادە ، يايلاق

3831. yorıp tegmegü yérke barma yağağ

qalı bardıñ erse öz emger küçün

يېتەلمەيدىغان يەرگە بارما ياياق،

ئەگەر بارساڭ ئەمگەك چېكەرسەن ھە دەپ.

Yürümekle erişelemeyecek yere yaya gitme;

Eğer gideren, kendi kendine eziyet vermiş olursun.

2616. **yağağuçı** : yayıcı, yayan || يايغۇچى، تارقاتقۇچى

4431. bular ol ajunda kör at éltgüçi

isiz eğgü erse anı yağağuçı

شۇلاردۇر جاھانغا ئېتىك يايغۇچى،

يامانۇ - ياخشىنى سەم تارقاتقۇچى.

Dünyanın her tarafına adını ulaştıran bunlardır;

İyi olsun, kötü olsun, adını dünyaya bunlar yayarlar.

2617. **yağgun** : yaygın, taşan || يايغىن، تاشقىن

4546. begig koşnı kılma ya yağgun ögüz

hışarkā yakın turma ay köñli tüz

تاشار دەريا بەگنىڭ بولما خوشنىسى،

يېقىن تۇرمسا ھىسارغا ئەقىل ئىگىسى.

Beye veya taşan nehre komşu olma;

Hisara yakın durma, ey dürüst kalıplı insan.

2618. **yağl'g** : yayılmış || يايىلغان، تاشقان

2834. boğun başlar erke bolur miñ yağı

yağı bolsa kimke yağıglıg ağı

خەلق باشلار ئەرگە بولۇر مىڭ يېغى،

ھەمىشە قۇرۇقلۇق يېغى تۇزىغى.

*Halkın başında bulunan kimsenin bir çok düşmanı olur;
Kimin düşmanı varsa, ona karşı ağ hazırlanmış demektir.*

2619. **yağ^l** - : yayılmak || يېيىلماق

2556. bu iki kişi birle itlür kapuğ

uluğluk bile atı yağlur kamuğ

ئىككى كىشلە ساراي گۈللەنۈر،

ئۇلۇغلۇق بىلەن نام - ئېتى يېيىلۈر.

Bu iki kimse ile kapı tanzim edilir

Ve beyin adı büyüklükle her tarafa yayılır.

2620. **yağ^lm** : yayım, döşek || بىسات، تۆشەك

6625. yağım tü çéçek teg yıdı kin burar

ötündüm men itnü tükettim türe

ئېچىلغاي چېچەكتەك ئىپار ھىد پۇرار،

تەزىپ سۇندۇم بۇنى تاماملاپ پۇرا.

*Çeşitli çiçekler yaygısı gibi, kokusu miske benzer; Ben bunu düzene koyup,
tamamladım ve her kesin istifadesine arzettim.*

2621. **yağ** : yağ || ياغ

4442. kıımız süt ya yün yağ ya yoğrut kurut

yağım ya kiğiz hem azar ewke tut

قىمىز، سۈت، يا يۈن، ياغ، قېتىق يا قۇرت،

بىسات يا كىگىز ھەم ھوزۇر ئۆيگە تۇت.

Kımız, süt yahut yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile

evin rahatını temin eden yaygı veya keçe hep bunlardan gelir.

2622. **yağ-** : yağmak || ياغماق

0118. yağa tursu yağmur yazılsu çéçek

ķurımış yığačtın salınsu kūjek

يېغىپ تۇرسۇن يامغۇر، چېچەك گۈللىسۇن،
قۇرۇغان دەرەختە بىخار كۆكلىسۇن.

Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılsın;
Kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.

2623. **yağı** : düşman. [krş. *yagi+çı, ya+çı*] || دۈشمەن || ياۋ،

0101. bu yañlıg tapuğka itindi ajun
yağı boynı egdi kötürdi özün

شۇ ياڭلىغ خىزمەتكە تەيياردۇر جاھان،
بويۇن ئەگدى دۈشمەن، يوقالدى شۇئان.

*Dünya kulluk için böyle hazırlandı;
Düşman boyun eğdi, ortadan kayboldu.*

2624. **yağılık** : düşmanlık || دۈشمەنلىك ||

4226. tağı bir yağılık asıg yas üçün
bolur bu yağılık kılur er öçün

بىر ياۋ بولۇرلەر زەرەر، پايدا دەپ،
يېغىلىق قىلۇر ئۆل ئۆچ ئالماق تىلەپ.

*Bir de menfaat tüzünden düşmanlık olur;
Bu düşmanlığı insan intikam hissi ile yapar.*

2625. **yağıçı** : muharip || جەڭچى، كۆرەشچى ||

2019. negü tér eşitgil yağıçı kür er
bu saqlık bile öz yağısın urar

نېمە دەيدۇ ئاڭلا بىر كۆرەشچان ئەر،
بولۇپ ھوشيار، ياۋنى يەكسەن قىلغان ئەر.

*Ihtiyat ile hareket edip, düşmanını yenen,
Cesur muharip ne der, dinle.*

2626. **yağıla-** : savaşmak, çarpışmak; düşmanlık etmek ||

ئۇرۇشماق، جەڭ قىلماق، سوقۇشماق

5318. ay ilig bu nefsiñ yağıla katıg

tilekini bérme yitürme tatıg

ئېلىگ، قاتتىق ئۇرۇش ئۆز نەپسىگە بىلەن،

تىلگىنى بەرمە، زەۋقلاندۇرما سەن.

Ey hükümdar, bu nefsiñe kuvvetle karşı koy;

Onun arzusunu yerine getirip, ona zevk sürdürme.

2627. **yağ¹z** : yağız, kızıl ile kara arası renk || قوڭۇر رەڭ

0064. yağız yér yıpar toldı kafur kitip

bezenmek tiler dünya körkin itip

قوڭۇر يەر ئىپار تولدى. كافۇر كېتىپ،

بېزەنمەك تىلەر دۇنيا كۆركەم ئېتىپ.

Kafur gitti, kara toprak misk ile doldu;

Dünya kendisini süsleyerek, benzemek istiyor.

2628. **yağma** : Yağma (bir Türk boyunun adı) || ياغما قەبىلىسى

4947. negü tér eşit yakşı yağma begi

ķamuğ iş içinde yetilmiş ögi

پۈتۈن ئىشنى ئەقلى بىلەن ئىشلىگەن،

ئۇ ياغما بېگى، ئاڭلا، نە ياخشى دېگەن:

Dinle, her türlü işe akli eren Yağma beyi ne der;

2629. **yağ^u** : yaklaşmak || يېقىنلاشماق

1631. kimi tutsa begler öziñe yakın

yağudı tileki kereki baķın

يېقىن تۇتسا بەگلەر ئۆزىگە كىمنى،

يېقىنلار تىلەگى - ئارزۇ قىلغىنى.

Beyler kimi, kendilerine yakın tutarlarsa,

onun dilek ve arzusu eli altında bulunur.

2630. **yağuk** : yakın; bk. **yağ** || يېقىن

0653. bu begler ot ol otқа barma yağuk

qalı bardıñ erse küyürmek anuq

بۇ بەگلەر ئېرۇر ئوت، يېقىن بارما ئەر،

كۆيۈشك ئېنىقتۇر، بارارسەن ئەگەر.

Bu beyler ateştir, ateşe yaklaşma;

Yaklaşırsan, yanmak muhakkaktır.

2631. **yağukluk** : yakınlık || يېقىنلىق

3296. ne eğgü bolur ol qadaştın yırap

barıp tegse tuşsa yağukluk ulap

نە ياخشى بولۇرگىم، قاياشتىن يىراق،

بولۇپ، سوڭ كۆرشمەك، يان قوۋۇشماق.

Akrabalardan uzaklaştıktan sonra, yakınlık hisleri ile tekrar kavuşup,

Görüşmek ne kadar hoş oluyor.

2632. **yağmur** : yağmur || يامغۇر

6155. qayu tağda yügrür üñürde ewi

yémi ot köki içgü yağmur suwı

قايۇسى يۈرەر تاغدا ئۆڭكۈر ئۆيى،

يەپ يىلتىز، ئىچەر ئۇ ھەم يامغۇر سۈيى.

Biri dağda koşar, evi mağaradır;

Onun yediği ot, kökü, içtiği yağmur suyudur.

2633. **yağuş** : yaklaşmak || يېقىنلاشماق، يېقىن بارماق

5311. bu din dalı dünya dalı qarşı ol

yağuşmaz ikigün yolu yarşı ol

بۇ دىن «دالى» دۇنيا «دالى» قارشىدۇر،

يېقىنلاشماس يولى كېسىشمەس ئېرۇر.

*Din dai ile dünya dalı birbirine karşıdır;
İkisi birbirine yaklaşımaz, bunların yolu birbirini keser.*

2634. **yağut** - : yaklaştırmak || يېقىنلاشتۇرماق

6028. kişiye körüp yörlür emdi bu tüş
añar yaqşığı erse yağutur ukuş

كەشكە قاراپ چۈش تەبرى بولۇر،
ئاڭا بولسا لايىق، ئاقىل چۈش ئۆرۈر.

*Rüya adamına göre tabir edilir,
Yorarken, akıl ona uygun olanı yakıştırır.*

2635. **yaq** : yakın; hısım, akraba; bk. **yağuk** || يېقىن، تۇغقان

1327. kadaş yaq yağukқа yaqınlıq ula
uluğқа kiçigke sewüg bol küle

قېرىنداش، تۇققانغا يېقىنلىقك قىل،
ئۇلۇغ ۋە ئۇششاققا سۆيۈنچ بىلە كۈل.

*Kardeş ve akrabaya yakınlık göster,;
Güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü al.*

2636. **yaq**- : yaklaşmak || تەڭكۈزمەك، ياقماق، يېقىنلاشماق

3448. bu sözke yaqar körse ma‘ni bu söz
eşit işke tutğıl aya kılkı tüz

كېلەر مەنا ئۆزە ئۇيغۇن ئۇشبۇ سۆز،
ئىشت سەن، ئەمەل قىل، ئايا خۇلقى تۈز:

*Dikkat edersen, şu sözün manası buna uyar;
Dinle ve ona göre hareket et, ey yumuşak huylu.*

2637. **yaqa** : yaka, elbise yakası || ياقا، كۆڭلەك ياقسى

3282. atın mindi ewke yüz urdı turup
kelip tüşti kirdi yaqa qur yörüp

يۈنەلدى ئۆي تامان منىپ ئۇ ئېتىن ،
كېرىپ سالىدى توننى ، بېشىپ بەلۋىغىن .

*Atına bindi, evine doğru hareket ederek, gelip indi;
Evine girdi, yaka ve kuşağını çözdü.*

2638. **yaq¹n** : yakın || يېقىن

0254. bögü beg kim erse biligke yaqın
biliglig kişig kılınış özke yaqın
كىم ئاقىل خان ئولسا ، بىلىگە يېقىن ،
قىلىپتۇر بىلىملىكنى ئۆزىگە يېقىن .

Kim hakim ve bilgili bir bey olmuş ise,
o bilgili insanları kendisine yaklaştırmıştır.

2639. **yaq¹n** : akraba, dost || تۇغقان ، دوست

4576. ya iş tuş oqıǵay ya qoldaş adaş
uluǵ ya kiçig tut yaqın ya qadaş
يا تەڭ - تۇش قىچارغان يا قولداش ، ئاداش ،
كىچىك - چوڭ ، يېقىنلار ۋە ياكى قاياش .

*Bir de ateş, dost yahut arkadaş, ahbap, büyük veya küçük,
Yakın veya kardeş ziyafete çağırır.*

2640. **yaq¹n** : yakınlık || يېقىنلىق

0605. kimi tutsa begler öziñe yaqın
kamuǵ neñ yakınlıq kılur kör baqın
بەگ كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتسا گەر ،
كۆرەرسەن يېقىنلىق قىلۇر ئۆزىگە .

*Beyler kimi kendilerine yakın tutarlarsa, bak ve dikakt et,
Herkes ona yakınlık gösteriri.*

2641. **yaq¹ş-** : yaklaşmak, uyuşmak || يېقىنلاشماق

3036. iki neñ qarıştı yaqışmaz kaçar

saranğa yağumaz aqıg berk kuçar

ئىككى نەرسە زىت، بىر - بىرىدىن قاچار،

بىخىلغا باقماس ئەر، سېخنى قۇچار.

Bu iki şey birbirine zıddır, onlar birbirlerinden kaçarlar;

Insan hasise yanaşmaz, cömerde sıkıca yapışır.

2642. **yaqlıq:** yakınlık || يېقىنلىق

3335. bu söz kim sen aydın bağırsaklıq ol

kadaş belgüsi hem yağuk yaqlıq ol

نېمىكىم، سەن ئېيتتىڭ كۆيۈمچانلىقىڭ،

يېقىنلىق نىشانى، قېرىنداشلىقىڭ.

Bu söylediğin sözler senin şefkatinden ileri geliyor;

Bu akrabalık nişanesi ve yakınlık alametidir.

2643. **yaqşı :** güzel, iyi || ياخشى، ئوبدان، بەلەن

0283. idi yaqşı aymış azıqlıg kür er

azıqlıg eren berk tügenler yazar

ئەجەپ ياخشى ئېيتقان جەسۇر باتۇر ئەر،

جاسارەتلىك ئەر چىڭ تۈگۈننى يېشەر.

Cesur ve yiğit er çok yerinde söylemiş;

Cesur insan seiki düğümler çözer.

2644. **yaqur-** : yaklaştırmak || يېقىنلاشتۇرماق

3154. negü teg kılur sen bu işke itig

maña yaqru bér sen anı ay tetig

نە چارە قىلۇرسەن، بۇ ئىشقا دىگىل،

ئۇنى ئەپكېلىشكە چوقۇم، ئەي دېدىل.

Bu işin çaresi ne ise, bak, ey zeki,

Sen onu muhakkak benim yanıma getir.

2645. **yaḳut** : (< A.) yakut || ياقۇت

5142. idi yaḳşı aymış biliglig bǔgü

biliglig sözi yinçü yaḳut tégü

بىلىملىك ھېكمى ياخشى ئېيتىپتۇ بەك،

بىلىملىك سۆزدۇر ياقۇت، ئۇنچىدەك.

Bilgili hakim çok iyi söylemiş;

Bilgilinin sözü inci ve yakut gibidir.

2646. **yal** : at yelesi; ense || ئاتنىڭ يايلىسى

5801. tümen arzu ni‘met yédiñ inçlenip

boyun yal beḏüttüñ buḳa teg kılıp

تۈمەن ئارزۇ، نېمەت تاپنىڭ تىنچلىنىپ،

بويۇننى يوغارتتىڭ بۇقادەك قىلىپ.

Sen huzur içinde bin türlü arzu ve nimetlere nail oldun;

Bir boğa gibi, boyun ve enseni kalınlaştırdın.

2647. **yal** - : parlamak || پارقىرىماق، يورۇماق

0415. bu kün toğdı ilig bu kılkı bile

yarudı ajunḳa kün ay teg yala

مۇشۇ قىللقى بىرلە بۇ كۈنتۇغدى خان،

كۈن - ئايدەك چېچىپ نۇر، يۇرۇتتى جاھان.

Hükümdar Kün-Toğdı böylece bu tabiati ile,

Güneş ve ay gibi parlayarak, dünyayı aydınlattı.

2648. **yalawaç** : elçi, peygamber || ئەلچى، پەيغەمبەر

0052. yuluğ kıldı malı teni canını

yalawaç sewinçi tiledi köni

پىدا قىلدى مالى، تېنى - جاننى،

رەسۇلنىڭ رىزاسى ئىدى كۈتكىنى.

*Malını, tenini ve canını feda etti;
Dileği ancak Peygamberin rızası idi.*

2649. **yalavaçlık** : elçilik || ئەلچىلىك ، پەيغەمبەرلىك

2668. anı ıdsa bolğay yalawaçlıkın

yıraқ erse yat baz öz erse yaқın

ئەۋەتسە بولۇر ئەلچىلىككە ئۇنى ،

يىراق يات ۋە ياكى بولسۇن تۇققىنى .

*Ister uzakta yat-yabancılara, ister yakındaki kendi
adamlarına olsun, onu elçilikle gönderebilir.*

2650. **yalçık** : ay || ئاي

0137. bularda eñ altın bu yalçık yorır

yaşık birle utru baқışsa tolır

بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق تۇرار ،

قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار .

*Bunlardan en altta bu Ay dolaşır;
Güneş ile karşı-karşıya gelrse, dolun ay haline gelir.*

2651. **yalğa-** : yalamak || يالىماق

2888. telim törlüg otlar anında bolur

yégü yalğağ ot ya içgü қolur

ئۇنىڭدا تېپىلسۇن تولا دورىلار ،

يېيىشكە ، ئىچىشكە ، يالاشقا تەييار .

*Onun elinde yanilen, yalanan veya içilen,
Arzu edilen her türlü ilac bulunur.*

2652. **yalğan** - : yalan || يالغان

0848. özüm taplamaz neñ biri yalğan ol

munında basası bu küç қılğan ol

ئۆزۈم خالىماسنىڭ بىرى يالغان ئۇل ،
ئۇنىڭدىن كېيىنكى زۇلۇم قىلغان ئۇل .

*Benim beğenmediğim şeylerden biri yalandır;
Ondan sonra zulüm edenler gelir.*

2653. **yal¹m** : sarp, dik, yalçın || چىڭ ، تىك ، سىلىق ||

1698. kimiñ bolsa қoldaş адаşı telim

anıñ арқасы bek қaya ol yalım

ئاداش ۋە قولدىشى كىمىنىڭ تولادۇر ،

ئۇنىڭ ئارقا يۆلەگى چىڭ قىيادۇر .

*Kimin arkadaşları ve dostu çok ise, o arkasını sağlam ve
Yalçın bir kayaya dayanmış demektir.*

2654. **yal¹n** : alev || ئوت ، ئاتەش ، يېلىن ||

5530. sewer sewmezig me seçe tut öñin

sewerke sewüg bol yağıқа yalın

سۆيەر - سۆيىمەسنى سەن ئايرىم قىلىپ تۇت ،

سۆيگەنلەرگە دوست بول ، دۈشمەنلەرگە ئوت .

*Seni seven ve sevmeyenleri de iyice ayır et ;
Sevene karşı sevimli ve düşmana karşı da yalın ateş gibi ol.*

2655. **yalın-** : ışıklanmak, parlanmak || پارقىرىماق ، يورىماق ||

0121. tirilsüni terken қutı miñ қutun

yalınsunı körmez қарақı otun

بۇ ساھىبقىران كۆپ ياشسۇن ئۇزۇن ،

ھەسەتخور كۆزى ئوتتا كۆيسۇن پۈتۈن .

*Devletli hükümdar bin saadet içinde yaşasın;
Çekmeyenlerin gözler ateşte yansın.*

2656. **yalın -** : çıplak olmak, soyunmak || يالىڭاچلانماق ||

5243. ay u a ayusu yalınmış bolur

ay u adıu birle olınmış bolur

بىرى ئاچ ، ئۇ بىرسى يالڭاچ يۇرۇر ،

بىر قايغۇ - غەملەردە پىغانلار چېكۇر .

Bazısı aç, bazısı da çıplaktır;

Bazısı ise, endişe içinde kıvrılır.

2657. **yal'ñ** : ıplak || يالڭاچ ، يالاک ، يېلک

2914. yalıñ yüzlüg oğlan tolun teg yüzi

boğı tal ara sa beğiz teg özi

ئۇ بولسۇن ياش ئوغلان ، تولۇندەك يۈزى ،

بويى تال ، قارا اچ ، سۈرەتتەك ئۆزى .

Yüzünde henüz tüy belirmemiş bu oğlanların yüzü dolun ay,

Boyu fidan, saı kara ve görünüşleri tasvir gibi güzel olmalıdır.

2658. **yalķ-** : bıkmak, usanmak || بىزار بولماق ، ئىچى پۇشماق ،

6628. üküş sözlediñ söz suwı barماسun

üküş sözke yalķar bu yalñuķ ire

تولا سۆزلىدىڭ سۆز ، سۈيى كەتمىسۇن ،

تولا سۆزدىن ئىنسان زېرىكىپ بارا .

Sözü çok söylediñ, dikkat et, tazeliğini kaybetmesin;

Çok sözden insan usanır ve bıkar.

2659. **yalñuķ** : insan || ئىنسان

0182. kişi tuğdı öldi sözi aldı kör

özi bardı yalñuķ atı aldı kör

كشى تۇغۇلدى ، ئۆلدى ، سۆزى الدى ، كۆر ،

ئۆزى كەتتى ئىنسان ، ئېتى الدى ، كۆر .

Bak, insan doğdu, öldü; sözü kaldı;

İnsanın kendisi gitti, adı kaldı.

2660. **yalñuz** : yalnız [< yal+ıñ öz] || يالغۇز

0395. özüm qalsa yalñuz qara yer qatın

mañar ıdğıl anda üküş rahmetin

ئۆزۈم يەر ئاستىدا قالغاندا تەنھا،

تولا رەھىمىتىڭنى ماڭا تۆك خۇدا.

Kara yer altında tek başıma kalınca,

Orada da sayısız rahmetini bana ulaştır.

2661. **yalñuzluq** : yalnızlık [< yal+ıñ öz+luk] || يالغۇزلۇق

5836. qadaşım bu kün anda yalñuzluğun

du'a birle bizni qolur muñluğun

قاياشم بۈكۈن ئۇندا يالغۇز ئۆتەر،

ئۇ مۇڭلۇق دۇئادا بىزنى ياد ئېتەر.

Kardeşim bugün orada yalnızlık ve zaruret içinde,

Bize dua etmekle meşgüldür.

2662. **yalvar-** : yalvarmak [< yal bar-] || يالۋۇرماق، يېلىنماق

1483. bayatqa tutuzdum munı yalwara

tilese küdezgey küyer ot ara

بۇنى تاپشۇردۇم مەن ھەققە يالۋۇرا،

تىلەسە ئۇ ساقلاپ كۆيەر ئوت ئارا.

Onu yalvararak, Tanrıya emanet etti;

O isterse, yanar ateş içinde de olsa, onun korur.

2663. **yam** : çöp, çer-çöp || ئەخلەت، خەس، يەم

2817. kerekinde bulsa kişi öz muñı

yam erse yañanqa bolur ol teñi

كىشىگە تېپىلسا دەل كېرەك نېمە،

بىلىنگەي پىل كەبى ئۇ خەستەك نېمە.

*Insan muhtac olduğu şeyi zamanında bulursa ,
Bu çöp olsa dahi, ona fil kadar gözüktür.*

2664. **yan** : yan, taraf || يان، تەرەپ، ياق

4783. tile tutçı tınma tilep yetgü yok
tilep bulmadım tép yanın yatgu yok

هەمىشە تىلە، يوق تىلەپ تاپقۇچى،
يوق ھەم تاپمىدىم دەپ بىغەم ياتقۇچى.

*Durp dinlenmeden ara; aramakla ona erişebilen yok;
Fakat arayıp da, bulamadım diye, yan yatmak da doğru değildir.*

2665. **yan-** : dönmek, geri dönmek, geri tepmek ||

يانماق، چېكىنىمەك، قايتماق، قارشىلىق قىلماق

5073. uluğluk yémesün ol elgi uzun
yanar erse tilde yoritmış sözün

بولالىماس بەھرىمەن ھىچ چوڭلىغىدىن،
يېنىپ ئالسا ئۆزى ئېيتقان سۆزىدىن.

Verdiği sözden dönen bey hiç bir zaman büyüklüğe ermesin.

2666. **yan-** : tehdit etmek [< yay-] || قورقۇتماق، تەھدىت سالماق

0967. başıñnı tilese tiliñni küdez
tiliñ tegme künde başıñnı yanur

بېشىڭنى تىلەسەڭ تىلىڭنى كۈزەت،
تىلىڭ ھەر كۈندە بېشىڭنى يۇنۇر.

*Beşını kurtarmak istersen, dilini gözet;
Dilin her gün senin başını tehdit eder.*

2667. **yana** : yine || يەنە

0174. üküş sözlese yañşadı tér bilig
yana sözlemese ağın tér tilig

بىلىم دەر «مەمەدانە». كۆپ سۆزلىسەڭ،
گاچا دەيدۇ سۆزنى ئەگەر دېمىسەڭ.

*Çok konuşan kimseye bilgi “gevezelik etti” der;
Söylemezse de ona “dilsiz” der.*

2668. **yanaş-** : yanaşmak || يانداشماق، يانمۇيان

3140. maña tegse emgek erej me tegir
erej birle emgek yanaşu yorır

ماڭا يەتسە زەخمەت، ھوزۇرمۇ تېگۈر،
ھوزۇر بىرلە زەخمەتكى، يانداش يۈرۈر.

*Ben zahmet çekiyorsam, rahat de ediyorum;
Huzur ile zahmet yan-yana yürür.*

2669. **yandur-** : döndürmek || ياندۇرماق

3092. yana yangıl emdi tilek birge öz
tiliñ ewre yandur turu qaldı söz

يەنە تۆۋبە بىرلە ھەققە يۈنەلت يۈز،
تىلگىنى بۇرا سەن، تۈگەپ قالدى سۆز.

*Bugün tekrar ona dön, senin dileğini o verecektir;
Artık aksini söyle, başkaca söylenecek söz kalmadı.*

2670. **yañ** : (Çin.) merkez, âdet, kaide, tarz || مەركەز، ئادەت، قائىدە، شەكىل

0498. bu ay toldı ança yorıdı bu yañ
ğariblıq saqınçı sarıg kıldı eñ

شۇ خىل تۇردى ئايتولدى بىر قانچە ۋاخ،
غەرىپلىقتا سارغايىدى رەڭگى بىۋاخ.

*Ay –Toldı bir müddet böyle vakit geçirdi;
Gariplik içinde düşüne- düşüne yüzü sarardı.*

2671. **yañlıg** : gibi || كەبى ، ئوخشاش

0234. ajunda ne yañlıg eren tuğdı kör

bir ança yorıdı yana öldi kör

جاھانغا نە ياڭلىغ ئەر تۇغۇلدى كۆر،

بىر ئازلا يۈردى - دە ، يەنە ئۆلدى كۆر.

Dünyaya nice erler geldi, düşün;

Bir müddet ömür sürdürdükten sonra, yine göçüp gittiler.

2672. **yañan** : fil || پىل

3391. oğul kız atası tü emgek körer

bela miñnet erse yañan teg yüder

ئوغۇل - قىز ئاتاسى كۆپ ئەمگەك چېكەر،

بەلا بىرلە مېھنەتنى پىلدەك يۈدەر.

Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır;

Bela ve mihnetleri de fil gibi yüklenir.

2673. **yañı** : yeni. [**yañ+gı*] || يېڭى

0349. tilekin bulur eđgü künde yañı

isizniñ küniñe miñ artar muñı

تىلەككە يېتەر ياخشى كۈندە يېڭى،

كۈنىگە مىڭ ئارتار ياماننىڭ مۇڭى،

Iyi insan her gün yeni bir arzusuna nail olur

Kötünün sıkıntısı ise, her gün bir kat artar.

2674. **yañı ay**: hilal || ھىلال ئاي

0740. kelir qut kişike atı çawlanur

yañı ay teg artar yaruqı tolur

بەخت كەلسە ئەرگە ، ئېتى يېپىلۇر،

يېڭى ئايدەك ئېشىپ يۇرۇقى تولۇر.

*Insana saadet gelir, meşhur olur;
Yeni ay gibi , büyüir ve parlaklığı artar.*

2675. **yañ'l-** : yanılmak || ئازماق ، خاتا قىلماق ، يېڭىلماق

0630. yañıldı bu tüşte meniñ bu özüm
negü teg açayın kişike sözüm

بۇ نۆۋەت بۇ ئىشتا يېڭىلدىم ئۆزۈم ،
نېمىشقا كىشىگە مەن ئاچتىم سۆزۈم .

*Bu sefer kabahat kendimde oldu;
Nasıl oldu da başkasına sırrımı hemen açiverdim.*

2676. **yañķu** : yankı || ئەكس سادا

4311. ķaya yañķusındın ķođı bolmağıl
séni sen téseler anı senlegil

قىيا ياڭقۇسىدىن تۆۋەن بولمىغىل ،
سېنى سەن دىسلەر ، ئۇنى سەنلىگىل .

*Kaya yankısından daha aşağı kalma;
Sana “sen” diyenleri sen de senle.*

2677. **yañķula-** : yankılamak || ئەكس سادا قايتماق

0074. kökiş turna kökte ünün yañķular
tizilmiş titir teg uçar yélgürer

تىزىلغان تۆگىدەك كۆكۈش تۇرنىلار ،
ئۆھار يەلپۈنەر ھەم ئۈنۈن ياڭرىتار .

*Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağırişıyor;
Dizilmiş deve katarı gibi, uçup, kanat çalıyorlar.*

2678. **yañ'lulķ** : yanlış || خاتا ، يېڭىلىش

0193. uķuş keldi utru ayur bütrü kör
sözün bolsa yañlulķ saña bolğa ķor

ئەقىل كەلدى قاشى ، دېدى دىققەت ئەت ،
سۆزۈڭ بولسا يېڭىلىش بولۇر ساڭا سەت .

Anlayış karşı geldi ve:- iyice dikkat et;
Sözün yanlış olursa, sana zararı dokunur- dedi.

2679. **yañsağıuçı** : kıskanan [*yañ+za-?] kıskanç || قىزغانچۇق || تار ، ئېچى تار ،
5799. ağı keçti ħaz baz özüñ örtti öz
séni yañsağıuçı körüp qamdı köz
كېيىپ دۇردۇن - تاۋار پۈركەندىڭ ئۆزى ،
ھەسەتخورلىرىڭنىڭ قاماشتى كۆزى .

Sen sırma giydin ve vücudunu ipekler ile örttün;
Hased edenlerin gözleri sana bakıp, kamaştı.

2680. **yañşa** - : gevezelik etmek, baş ağrıtmak || مەمەدانلىق قىلىماق ||
0174. üküş sözlese yañşadı tér bilig
yana sözlemese ağın tér tilig
بىلىم دەر «مەمەدانە» ، كۆپ سۆزلىسەڭ ،
گاچا دەيدۇ سۆزنى ئەگەر دېمىسەڭ .

Çok konuşan kimseye bilgi “gevezelik etti” der,;
Söylemezse de ona “dilsiz” der.

2681. **yañşak** : geveze || ۋات - ۋات ||
1027. tilin sözlemese ağın tér kişi
üküş sözlese atı yañşak başı
گاچا دەر خالايق تىل سۆزلىسە
مەمەدانە بېشى دەر كۆپ سۆزلىسە .

Konuşmayan kimseye dilsiz derler;
Çok söyleyenin ada ise, geveze başıdır.

2682. **yañza-** : ikrar etmek, beyan etmek, kabul ve ifade etmek yansılanmak ||

ئىقرار قىلماق ، بايان ئەتمەك ، قوبۇل قىلماق ، ئىپادە بىلدۈرمەك

3815. negü tér eşitgil uç ordu hanı

tüzü ilke yañzap söz aymış köni

نېمە دەر ئىشتىكىن ، ئۈچ ئوردا خېنى ،

ئۇنىڭ ئەلگە مەشھۇر دۇرۇس سۆزىنى .

Birer hakikat olan sözleri her tarafa

yayılan Uç-Ordu hanı ne der dinle.

2683. **yañzağ** : kıyas; misal || قىياس ، مۆلچەر ، پەرەز ||

1651. yimiş yégü ni‘met çéçekinde kör

ķamuğ neñke yañzağ munı bilgü teñ

چېچەكتىن بىلىنۇر دەرەخ مېۋىسى ،

بۇ ھەممە ئۈچۈن بىر مىسال بولغۇسى .

Meyveyi, yiyecek nimetleri, çiçekten iken, görmeli;

Her işte misal olarak, bunu örnek olarak tutmalı.

2684. **yañzat-**: kastetmek, ikrar etmek, söylemek, yansılamak, benzetme, yakıştırmak

|| سۆزلەتمەك ، ئىقرار قىلدۇرماق ، ئوخشاتماق ، ماسلاشتۇرماق ||

1385. idi yakşı sözler bilig yañzatu

bu üd kün tirigliklerig meñzetü

ئەجەپ ياخشى ئېيتقان ئالىم ئوخشۇتۇپ ،

ۋاقىت ، كۈن ، تىركىلىكنى ماسلاشتۇرۇپ .

Alim bu zamanı ve hayatı,

bir yaıştırma ile çok güzel anlatmıştır.

2685. **yan¹ğ** : cevap, karşılık; bk. **yanut** || جاۋاپ ، بەدەل ||

0858. öz asğın tilemez kişike asığ

bérür ol asığdın bu ıolmaz yanığ

تىلەر نەپ ئۆ ئەلگە ئۆز نەپىن دېمەس ،
يەتكۈزگەن نەپىچۈن بەدەل كۆزلىمەس .

Kendi ifadesini düşünmez, başkasına fayda temin eder

Ve buna mukabil, bir karşılık beklemez.

2686. **yan¹ş** : dönüş || قايتىش ، يېنىش

1471. neçe kéc yaşap öz tirig tursa sen

ölüm boldı ahır yanış körse sen

ياشاپ قانچىلىك كۆپ ، كۆرەرسەن كۆرۈم ،

يانار جاينىڭ ئاخىرى بولۇر شۇ ئۆلۈم .

Ne kadar çok yaşarsan-yaşa ve ne kadar hayatta kalırsan kal,

Dikkat edersen, en son karşılaşacağın şey ölümdür.

2687. **yanut** : cevap, karşılık; bk. **yanıĝ** || جاۋاپ ، بەدەل

0538. yanut bérđi ĥacib kör ay toldıķa

ayur emdi iwme maña tur baķa

بۇ ئايتولدىغا بەردى ھاجىپ جاۋاپ ،

دېدىكىم ، قارايتۇر ، كەتمە ئالدىراپ .

Hacip Ay-Toldıya cavap verdi ve dedi:

Şimdi acele etme, bu işi bana bırak.

2688. **yap yaş¹l** : mosmor || ياپ - يېشىل

2385. at üstem yarıklar bolur kıp kızıl

ĝızıl kızĝu eñler bolur yap yaşıł

ئىگەر ، ئات ، ساۋۇتلار بولۇر قىپقىزىل ،

قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ - يېشىل .

At, koşum ve zırhlar kıp-kırmızı olur;

Kırmızı ateş gibi yana yanaklar mos-mor kesilir.

2689. **yap-** : örtmek, kapamak || ئەتمەك ، ياپماق

6152. erej arzu ni‘met bu qo‘dmaq qamuğ

yayığ dünya yaptı maña bu qapuğ

ھوزۇر - راھەت ، نېمەتنى قويغاچ ھامان ،

ماڭا ياپتى ئىشكىنى ۋاپاسىز جاھان .

Rahat, arzu ve bu nimetlerin hepsini terk edince

Dönek dünya bana bu kapıyı kapadı.

2690. **yapğuç** : yapan, yapıcı || ئەتكۈچى ، ياپقۇچى

4710. qanı ol bu dünya tilep tutğuç

öziñe temür kend tura yapğuç

قېنى ئۇ بۇ دۇنيا تىلەپ تاپقۇچى ،

ئۆزىگە تۆمۈر تۇر ، شەھەر قۇرغۇچى

Dünyayı isteyip, eline alan ve kendisine demirden şehir

ve kale yaptıran kimse nerede.

2691. **yapıl-** : örtünmek, kapanmak, gizlenmek; bk. **yapıl-** ||

يېپىلماق ، ئىتىلىمەك ، يوشۇرۇنماق

4003. negü teg qılur-men begiñke tapuğ

yapılmış-turur kör maña bu qapuğ

بېگىڭگە نىچۈك ئىش قىلالايمەن مەن ،

يېپىلغىلىق ماڭا بۇ ئىشك قارا سەن .

Ben beyine nasıl hizmet ederim;

Bu kapı artık benim için kapanmıştır.

2692. **yapıl-** : örtünmek, kapanmak, gizlenmek; bk. **yapıl-** ||

يېپىلماق ، ئىتىلىمەك ، يوشۇرۇنماق

1321. apañ irse devlet yapulsa qapuğ

serinse yana işi itlür qamuğ

يېپىلسا بۇ دۆلەت ئىشىكى ئەگەر،
سەۋرى قىلسا، ئىشلار يەنە تۈزىلەر.

*Eğer devlet gider ve kapısı kapınırsa,
insan sabrederse, göğə bile yol bulur.*

2693. **yapuş** -: yapışmak || ئېسىلماق، يېپىشماق

1870. kılınçı karı oğlan özlüg ukuş

ukuş qayda bolsa añar bar yapuş

قىلىقتا قېرى، ئۆزى ياشتۇر ئەقىل،

ئەقىل قايدا بولسا ئۇنىڭغا ئېسىل.

*Akıl hareketi ihtiyardır, fakat kendisi gençtir;
Akıl nerede ise, ona git, yapış.*

2694. **yar-** : yarmak || پارچىلىماق، تىلماق، يارماق

2787. ewin teg yarır bu yéti qat köküg

ağırttı biçim teg yér erse qaşı

يارار ئۇ يەتتە قات كۆكنى داندەك،

چوقۇر - دۆڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

*O yedi kat göğü bir tane gibi yarar;
Ova ve tepeleri ise, saçma tanesi gibi, birbirinden ayırır.*

2695. ***yara-**: uygun gelmek, yarmak || لايىق كەلمەك، ياقماق، ماس كەلمەك، يارماق

0484. anında basala yarar bu tapuğ

munı bilse bolmaz bu beklig qapuğ

ئاشۇ چاغدا خىزمەت ياراملىق بولۇر،

ئۇنىڭغا ئېتىكىلىك ئىشك ئېچىلۇر.

*Hizmet ancak o zaman bir işe yarar;
Insna bunu bilirse, bu kapı ona kilitli kalmaz.*

2696. ***yarağ** : uygun zaman, imkân, fırsat, fayda || پايدا، پۇرسەت، ئىمكان

0529. tilek bu iligke tapınsa özüüm

yarağ körse hacib ötünse sözüm

تەلەگىم ئېلىككە ئىشلىسەم ئۆزۈم ،

لايىق كۆرسە ھاجىپ دېسكەن سۆزۈم .

Dileğim hükümdara hizmet etmektir;

Hacip münasip görürse, sözlerimin hükümdara arzedilmesini rica ederim.

2697. ***yarağçı :** (< F. *yara*) silahtan anlayan, iyi silah kullanan ||

مەرگەن ، قورال - ياراغچى

2315. bu yañlar bile er yağıçı bolur

yağıçı bolur hem yarağçı bolur

مۇشۇ خىل سۈپەتلەر ئۇ جەڭچى بولۇر ،

بولۇر جەڭچى ھەمدە يارامچى بولۇر .

Insan bu vasıflar ile harpçi olur;

Harpçi olur ve işinin ehli olur.

2698. ***yaran- :** yaranmak || يارانماق

0614. tegimsiz tapuğ birle törke tegir

yarağsız yaransa kör élke tegir

تەگىمسىز خىزمەت بىرلە تۆرگە چىقۇر ،

يارامسىز نە قىلسا ئىشكىتە قالۇر .

Ikbale bir türlü erişmeyen insan hizmeti sayesinde baş-köşeye geçer;

Liyakatsiz kimse, ne kadar yaranmağa çalışsa da, kapı eşiğini boylar.

2699. ***yaraş -:** uygun gelmek, anlaşmak, yaraşmak || ياراشماق ، ئەپلەشمەك ، كېلىشمەك

1707. kamuğka yaraşur bu kut ursa yüz

ukuşluğka artuğ yaraşur keç uz

بۇ بەخت ئاچسا يۈز ھەممىگە يارىشۇر ،

ئەقىللىققا بەكمۇ گۈزەل قاملىشۇر .

*Saadet gelirse, herkese yakışır;
Fakat akıllı insanlar ile daha çok bağdaştır.*

2700. ***yaraşı :** uyuşarak, uygun, münasip; bk. **yaraşık** ||

ئۇيغۇن ، مۇناسىپ ، باب ، يارىشا

2073. köñül tutsa qoğkı hem elgi aķı

bularķa yaraşı bağırsaklıķı

كۆڭۈلنى تۇتسا ، قولن سېخى ،

بۇنىڭغا يارىشا كۆيۈمچانلىقى .

*Bey gönlünü alçak tutmalı, eli açık olmalı,
Merhameti de bunlarla mütenasip bulunmalıdır.*

2701. ***yaraş'lık :** uygun, münasip; bk. **yaraşı** || باب ، مۇۋاپىق ، مۇناسىپ ، ئۇيغۇن ،

3213. yaraşık yorısa qadaş ya adaş

olardın bolur qap qadaşķa bile

ئاداش يا قاياشلار يۈرسە ياراشپ ،

ئۇلاردىن قېرىنداش ئاداشلار كېلە .

*Akraba veya arkadaşlar birbirlerine uygun hareket ederlerse,
Bunlardan yeni akraba ve ahabplıklar meydana gelir.*

2702. ***yaraş'klık:** uygunluk || مۇناسىپلىق ، مۇۋاپىقلىق ، ئۇيغۇنلۇق ،

3210. qayuda yaraşıklık erse yakın

ol işte bolur asğı köñlün baķın

قەيەردە يېقىنلىق ئىناقلىق بولۇر ،

نەزەرسال ، شۇ ئىشتىن كۆپ پايدا كېلۇر .

*Nerde yakınlık ve uygunluk varsa, o işte fayda vardır;
Bunu iyice düşün*

2703. ***yaraştır-** : uyuşturmak, yaraştırmak || ياراشتۇرماق

3726. isig tumlılığı hem kuruğ ya ölüg

yaraşturdı halkқа tegürdi ülüg

قۇرۇق - ھۆل بىلەن بۇ ئىسسىق ، سوغۇقنى ،

ياراشتۇردى ، بەردى خەلققە رىزىقنى .

Sıcak ve soğuğu, kuru ile yaşı birbirine yaraştırdı

Ve halka kismetini verdi.

2704. ***yarat-** : uydurmak, yaratmak, vücuda getirmek ||

ياراتماق ، ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك ، بەرپا قىلماق ، ئىجاد قىلماق

3193. yaşıl kök yarattı yaruttı kün ay

qara tün yaruq kün saqışlıg yıl ay

يېشىل كۆك ياراتتى ، يورۇتتى كۈن ، ئاي ،

قارا تۈن ، يورۇق كۈن ، ساناقلىق يىل ، ئاي .

Mavi göğü yarattı, güneş ve ayı aydınlattı;

Karanlık gece ve aydın gün yıl ve ay hesabını bulmak içindir.

2705. **yari** : (< F.) yardım || ياردەم

5494. kanıķı muñar teggü işim ay er

munı qılguķa sen maña yarı bir

قېنىكىن بۇنى قىلماققا ئەش ، ئى ئەر ،

قىلىشقا سەن بۇنى ماڭا يارى بەر .

Ey yiğit, bununla meşgul olacak insan nerede,

Bu işleri başarmak için sen bana yardım et.

2706. **yariçi** : yardımcı || ياردەمچى

0427. basutçı kerek erke yarıçılar

uķuşluğ biliglig bğü elçiler

كېرەك ئەرگە قولداش ۋە ياردەمچىلەر ،
ئەقىللىق ، بىلىملىك دانا ئەلچىلەر .

*Insana yardım eden ve destek olan akıllı,
Bilgili ve hakim idare ederse, dileğine erişir.*

2707. **yarık** : قالقان || (< A. yarak < F. yara) kalkan, zırh

2385. at üstem yarıklar bolur kıp kızıl
gızıl kızğu eñler bolur yap yaşıl
ئىگەر ، ئات ، ساۋۇتلار بولۇر قىپقىزىل ،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ - يېشىل .

*At, koşum ve zırhlar kıp-kırmızı olur;
Kırmızı ateş gibi yanan yanaklar mos-mor kesilir.*

2708. **yarıklan-** : zırhlanmak || قالقان ئاسماق ، ساۋۇت كىيىمەك

2360. yaraşgu yarağı bar erse yaraş
yok erse yarıklan bil alşıp küreş
ياراش مۇمكىن ئولسا ، ئۇرۇشما ، ياراش ،
يوق ئەرسە ، ساۋۇت كەي ، ئېلىشىپ تالاش .

*Anlaşmak imkanı varsa, onunla anlaş;
Yok ise, zırhını giy, düşmana sıkı-sıkı yapış ve güreş.*

2709. **yarıl-** : يېرىلماق || yarılmak

4715.kanı ol tayağı yılan bolğuçı
teñiz yarlıp ötrü yorıp keçgüçi
قېنى ئۇ تايماق يىلان بولغۇچى ،
دېڭىز يېرىلىپ ئاڭا يول بەرگۈچى .

*Asası yılanı çevirilen ve deniz yarılarak,
Oradan yürüyüp geçen insan nerededir.*

2710. **yarım** : يېرىم || yarım

3226. uluş kend içinde tapuğ bar telim

uş ol yérde kılsa bulumaz yarım

شەھەر - كەنت ئىچىدە ئىبادەت تالاي،

ئۇ يەردە يېرىمدىن قىلىپ بولمىغاي.

Köy ve şehir içinde yapılacak çok ibadet vardır;

Orada bunun yarısı bile bulunmaz.

2711. **yarın** yarın [belki yaz+ı-] || ئەتە

0244. qayusın tilese üdürgil birin

isiz eşgü bolsa ökünme yarın

قايۇسۇن تىلەسەڭ، بىرىن تاللىغىن،

يامان - ياخشىلىققا ئۆكۈنمە كېيىن.

Hangisini canın isterse, birini seç;

Neticesi iyi veya kötü çıkarsa, bundan d peşiman olma.

2712. **yarın:** omuz, sırt || يەلگە، مۈرە، ئۆشە

2915. béli bolsa yılmık yana yarı kén

ürün bolsa kırtış kızıl kızgu eñ

بېلى نازۇك ئولسۇن، ھەم كەڭ يەلكىلىك،

تېنى ئاق، ئۆزى ھەم قىزىل مەڭزىلىك.

Belleri ince, omuzları geniş, teni beyaz

ve yanakları al-kırmızı olmalıdır.

2713. **yarınlık :** yarınlık, ahiret || ئاخىرەتلىك، ئەتىلىك

1147. yarınlık orun eşgü kılsa özün

isiz kılmasunı bu iki ajun

ئەگەر كىم تاڭنا كۈتسە ياخشى ئورۇن،

ھەر ئىككى جاھاننى يامان قىلىمسۇن.

Kim ahiretini mamur etmek istere,

Her iki dünyayı harap etmesin.

2714. **yarlıg** : buyruk, emir, ferman || پەرمان ، ئەمر ، بۇيرۇق ، يارلىق

1767. üküş eğgü yarlıg tümen eğgü söz

ilig yarlıkadı yakın boldı öz

تولا ياخشى سۆز بىرلە يارلىقلىرىن ،

ئېلىگ بەردى ، ئۆگدۈلمىش بولدى يېقىن .

Hükümdar ona verdiği beratlar da kendisinden büyük bir sitayişle behsetti ve o hükümdarın yakınlarından oldu.

2715. **yarlıka-** : buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak ||

بۇيرۇق بەرمەك ، ئەمر قىلماق ، يارلىق چىقارماق

0896. yana aydı ay toldı uqtum muni

ilig yarlıkadı bu sözler köni

يەنە ئېيتتى ئايتولدى : ئۇقتۇم بۇنى ،

ئېلىگ ئېيتتى سۆزنىڭ توغرىسىنى .

Ay-Toldı tekrar dedi: bunları anladım,

Hükümdar bu sözleri doğru buyurdu.

2716. **yarmaq** : para || پۇل ، يارماق

6476. kişi barça yarmaq kılı boldılar

kümüş kimde erse boyun bér diler

كىشى بارچە يارماق قۇلى بولدىلەر ،

كۈمۈش كىمدە بولسا بويۇن ئەگدىلەر .

Insanların hepsi para kulu oldu;

Gümüş kimde ise, ona boyun eğdiler.

2717. **yarp** : sağlam || ساغلام

5905. bu törtinç titimlig kerek bolsa alp

yağı boynın egse işin kılsa yarp

تۆتىنچى ، قەيسەزلىك بىلەن ئىشلىمەك ،

ياۋ بويىن ئېگىشكە جەسۇرلىق كېرەك .

*Dördüncüsü düşmanına boyun eğdirmek ve memleket işlerini
Yapmak için, azimkar ve cesur olmak.*

2718. **yarşı** : ayrılmış, birbirine karşı || كېسىشمەس ئايرىلغان ،

5311. bu din dalı dünya dalı karşı ol
yağuşmaz ikigün yolu yarşı ol

بۇ دىن «دالى» دۇنيا «دالى» قارشىدۇر ،
يېقىنلاشماس يولى كېسىشمەس ئېرۇر .

*Din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır;
Ikisi birbirine yaklaşmaz, bunların yolu birbirini keser.*

2719. **yarı-** : ışınmak, parlamak || يورۇماق ||

0496. yatıg edgü tutsa yarur er közi
ümeg edgü tutsa yağıldı sözi

مۇساپىرنى كۈتسە يورۇيدۇ يۈزى ،
مۇساپىر كۈتكەننىڭ يېپىلۇر سۆزى .

*Yabancıya karşı iyi davranan kimsenin yüzü güler;
Misafire iyi muamile edenin şöhreti yayılır.*

2720. **yaruk** : aydınlık, parlak || ئايدىڭ يورۇق ،

2250. kara tün yaruk künke yakmaz yağuk
yaşıl suw kızıl otka bolmaz konuk

قارا تۈن ، يورۇق كۈن ئاراسى يىراق ،
يېشىل سۇ قىزىل ئوتقا بولماس قوناق

*Karanlık gece aydınlık güne yaklaşmaz,
Yeşil su kırmızı ateşe konuk olmaz*

2721. **yarıgluk**: aydınlık, parlaklık || ئايدىڭلىق يورۇقلۇق ،

0288. ukuş ol yula teg karañku tüni
bilig ol yarıgluk yaruttı seni

ئەقىلدىن چىراغىدەك قاراڭغۇ تۇنى ،
بىلىم ئۇ يورۇقلۇق ، يورۇتقاي سېنى .

*Akıl karanlık gecede bir meşale gibidir;
Bilgi seni aydınlatan bir ışıktır.*

2722. **yarun** - : aydınlanmak, parlamak || يورۇنماق ، يورۇتۇلماق

2134. törü birle boğnı sewinse turup
kümüş bolsa er at yarunsa körüp

قانۇن بىرلە خەلق سۆيۈنسە تۇرۇپ .
كۈمۈش بولسا خىزمەتچى كۈلەر كۆرۈپ .

*Kanun himayesinde halk sevinç içinde yaşamalı ve
Parayı görerek, hizmet edenlerin de yüzleri gülmelidir.*

2723. **yarut-** : aydınlatmak, parlatmak || يورۇتماق

1840. qarartǵı ew ol bu kişi tün sanı
uquş bir yula teg yarutur anı

كەشى تۈن كەبى بىر قاراڭغۇ ئۆيدۇر ،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر .

*Insan, gece gib, karanlık bir evdir;
Akıl, bir meşale gibi, onu aydınlatır.*

2724. **yas** : zarar || زىيان ، زەرەر

0915. yas ermez bu eđgü bu künlük saña
yarın bolğa asğıñ bu kün büt muña

زىيان يوق بۈگۈن ياخشىلىقتىن ساڭا ،
بولۇر تاڭنا پايدا ، بۈگۈن پۇر بۇڭا .

*İyiliğin sana bugün hiç bir zararı yoktur; fakat bugün inan ki,
Yarın pnun faydasını göreceksin.*

2725. **yas-** : gevşetmek, azaltmak || ئاشماق ، كېڭەيتىمەك

3674. yazukum üküş tép umınç kesmegü

tapuğka inanıp tapuğ yasmağu

گۇناھىم تولا دەپ ئۈمىد ئۈزۈمگەن ،

ئىشەنپ تائەتكە ھەددىدىن ئاشىمەن .

Günahım çok diye ümit kesmemeli;

Yalnız ibedete güvenerek de ibadette ifrata gitmemeli.

2726. **yası** | : enli | كەڭرى ، ئەنلەك

6033. satu kördüm elig anıñ baǵnası

yüz utru uruǵluǵ eǵız hem yası

شوتى كۆردۈم ئېڭىز ، ئەللىك ۋاخىلىق ،

ئالدىمدا تۇراتتى يانتۇ قويۇغلۇق .

Rüyamda bir merdiven gördüm, onun elli basamağı vardır;

Yüksek ve enli, karşıma dikilmişti.

2727. **yaslıq** : zarar || زىيانلىق

4190. bir ök erse düşman miñ ol yaslıqı

miñin dostuñ erse bir ol azlıqı

يېڭى بىر بولسىمۇ ، مىڭدۇر زىيىنى ،

مىڭ بولسىمۇ دوست ، ئاز دەپ بىل ئۇنى .

Düşman biricik de olsa, onun zararı bindir;

binlerce dostun olsa bile, daima bir tanesi eksiktir.

2728. **yasta-** : yastık dayamak || ياستۇق قويماق ، يۆلىمەك

5953. bu künlerde bir tün bu ögdülmişe

turup yatǵalır erdi yastap başa

بۇ كۈنلەر بىرىدە ، ئۆگدۈلمىشى كېچە ،

بېشىن قويدى ئۇخلاپ دىبان ، ئاڭغىچە .

Günlerden bir gün Ögdülmiş başını yatağa koyup,

uyumak üzere iken,

2729. **yastan-** : yaslanmak || يۆلەنمەك

2727. bağırsak tapuğçı eşik yastanur

tiledükte tutçı kapuğdaturur

كۆيۈمچان خىزمەتچى ئىشكىتە ياتۇر ،

قاچان بولسا لازىم ، ئىشكىتە تۇرۇر .

Sadık hizmetkar eşiği yastık yapar

Ve her istenildiği zaman kapıda hazır bulunur.

2730. **yaş** : göz yaşı || كۆز يېشى

1047. takı munda yégrek bilig sözlemiş

tükel bolsa ni‘met tüker yaş témiş

بىر ئالىم بۇندىنمۇ ياخشىراق دېمىش ،

تولۇق بولغاندا نېمەت ، ئۆمۈر تۈگەرمىش .

Yine bu hususta bilginin daha iyi bir sözü vardır:-

Nimet tam olursa, insanın ömrü tükenir-der.

2731. **yaş** : yaş, ömür || ياش ، ئۆمۈر

0940. ajun erki buldur uzun bolsu yaş

erej edgü birle esen bolsu baş

جاھان قۇدرىتىن تاپتىڭ ، ئۇزارسۇن يېشىڭ ،

ھوزۇر ياخشىلىقتا تېچ ئولسۇن بېشىڭ .

Dünya kudretini elde ettin, ömrün uzun olsun;

Huzur ve iyilik içinde başın esen olsun.

2732. **yaş-** : gizlenmek || مۆكۈنمەك ، ساقلانماق ، يوشۇرۇنماق

1427. awınçu sewüglér bile awnúr öz

qara yér qatında yaşıp yatgu tüz

ئۆتسىمۇ سۆيۈنچكە تىلىڭ ئاۋۇنۇپ ،

قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ .

*Seni avutan zecklerinle avunan vücudun kara toprak
altında gizlenip, Sirt-üstü tayacaktır.*

2733. **yaşa-** : yaşamak || ياشىماق

6396. kayu az yaşadı kayusu uzun

kayu baş kötürdi beğükrek sözün

برى ئاز ياشادی، براۋلار ئۇزۇن،

برى باش كۆتەردى، زورايتىپ سۆزىن.

Kimi az yaşadı, kimi çok;

Kimi hakimane sözleri ile yüksek makama erişti.

2734. **yaşar -** : yeşermek || ياشارماق، كۆكەرمەك

1810. kalı bolmasa eğgü yarlıg tilin

yaşarmış çécekler kırır terk bilin

ئەگەر بەرمسە ياخشى يارلىق تىلى،

ياشارماي چىچەك، تېز قۇرۇيدۇ گۈلى.

Eğer bey ona karşı lutufkar davranmazsa,

yeşeren çiçek çabuk kurur; bunu böyle bil.

2735. **yaşat-**: yaşatmak || ياشاتماق

6548. ajun bütrü tuttum sikender tutarça

tükel nuḥ yaşın men yaşadım yaşattım

ئىسكەندەردەك ئالدىم جاھاننى پۈتۈنلەي،

نۇھ ئۆمرىنى پۈتۈن ياشىدىم، ياشاتتىم.

Iskender gibi, bütün dünyayı elimde tuttum,

Tam Nuh'un yaşını yaşadım ve yaşattım.

2736. **yaşık** : güneş || قۇياش، كۈن

0137. bularda eñ altın bu yalçık yorır

yaşık birle utru bakışsa tolır

بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

*Bunlardan en altta bu ay dolaşır;
Güneş ile karşı- karşıya gelirse, dolun ay haline gelir.*

2737. **yaş'l** : yeşil || يېشىل

0067. qurımış yığaclar tonandı yaşıl
bezendi yipün al sarıg kök kızıl
قۇرۇغان ياغاچلار كېيىندى يېشىل،
بېزەندى يىپۈن، ھال، سېرىق، كۆك، قىزىل.

*Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi;
Tabiat mor, al, yeşil ve kırmızı renkler ile süslendi.*

2738. **yaş'l** : mavi || كۆك

0210. yaşıl köktin éndi yağız yérke söz
sözi birle yalñuq ağır kıldı öz
يېشىل كۆكتىن ئىندى قوڭۇر يەرگە سۆز،
كىشى تاپتى قىممەت سۆزى بىرلە ئۆز.

*Söz kara yere mavi gökten indi;
Insan kendisine sözü ile değer verdirdi.*

2739. **yaşın** : şimşek || چاقماق، چېقىن

6549. özüm haydar erse yaşın teg kılıçlıg
ya rüstemleyü men ajunda çawıktım
چېقىندەك قىلىچلىق ھەيدەر ئەرسەم ئۆزۈم،
يا رۇستەمدەك جاھانغا داڭقىم تاراتتىم.

*Yıldırım kılıklı Haydar veya Rüstem gibi,
dünyada meşhur oldum.*

2740. **yaşna-** : şimşek çakmak || چاقماق چاقماق

0086. bulıt kökredi urdı nevbet tuğı

yaşın yaşnadı tarttı hakan tığı

بۇلۇت گۈرگۈرەپ چالدى خان دۇمبىغىن،

چېقىن چاقنىدى، تارتتى خاقان تۇغىن.

Gök gürlledi, nevbet davulunu vurdu;

Şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.

2741. **yaşur-**: gizlemek || يوشۇرماق

0770. iligke baқа kōrdi yaşru közin

kaşı közi tūgmış açıtmış yüzün

ئېلىگكە يۈگۈرۈتتى يۈشۈرۈنچە كۆز،

تۈرۈلگەن قاش - قاپاق، پۈرۈشتۈرمە يۈز.

Göz ucu ile gizlice hükümdara baktı;

O kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuş idi.

2742. **yaşut** : gizli || خۇپيانە، مەخپىي، يوشۇرۇن

5109. taşın körmegil sen ay ilig kişig

kişiniñ için kör yaşutluğ işig

ئېلىگ سەن قارىما كىشى تېشىغا،

ئىچىگە قارا ھەم مەخپىي ئىشىغا.

Ey hükümdar, sen insanın dışına bakma;

Insanın içine, onun gizli emellerine bak.

2743. **yat** : yabancı || يات، ناتونۇش

0491. idi ters bolur kör bilişmez kişi

qalın yat ara kirse yalnız başı

تولا قىيىنلۇر، كۆر، تونۇشسىز كىشى،

كېرىپ قالسا يات ئىچىرە يالغۇز بېشى.

*Yalnız başına yabancı bir kalabalık arasına giren
Ve tanıdığı olmayan insanın hali çok fena olur.*

2744. **yat-** : yatmak || ياتماق :

5848. men emdi ew içre yatur-men osal
işim barça taştın ay bilgi tükel

مەن ئەمدى ياتۇرمەن ئۆي ئىچىرە غاپىل ،
ئېشىم تاشقىردا ، ئى ئىلمى كامىل .

*Ben şimdi ev içinde gafil yatıyorum;
Ey kamil insan, işlerim hep dışarıdadır.*

2745. **yatğuç** : yatan || ياتقان :

4784. tilegli yügürgü kerek tınmadı
tınıp yatğuçlar tilek bulmadı

تەلەگۈچى تىنماي يۈگۈرسۇن ھامان ،
تەلەككە يېتەلمەس ئارام ئېپ ياتقان .

*Arayan kimse dinlenmeden koşmalıdır;
Dinlenerek yatan kimseler aradıklarını bulamadılar.*

2746. **yatgak** : muhafız, bekçi || قوغدىغۇچى ، مۇھاپىزەتچى ||

1606. tapındı kéçe tañda tepremedi
tünün yattı yatgak aş anda yédi

سەھەر - كەچ تەۋرىمەي راسا ئىشلىدى ،
قېلىپ تۈن گۈزەت ، ئاشنى ئاندا يىدى .

*Sabah-akşam aralıksız hizmet etti;
Yemeğini orada yedi ve geceleyin de muhafızlık etti.*

2747. **yatgur-** : yatırmak || ياتقۇزماق :

3331. bu қаdgu méni ewde yatgurmadı
saқınç қаdgu birle özüm umadı

بۇ قايغۇ مېنى ئۆيدە ياتقۇزمدى ،
بۇ قايغۇ - ئەندىشە تىنچ قويىمدى .

*Bu düşünce ile ben evde duramadım;
Endişe ve kaygıya karşı koyamadım.*

2748. **java-** : yumuşatmak, uysallaştırmak || يۇمشاتماق ، مۇلايىملاشتۇرماق

2409. sen altun kümüş birle alma kuluğ
bu üç neñ yuluğ kıl karnuğnı yawar
كۈمۈش بىرلە ئالتۇنغا ئالما قۇلۇڭ ،
پىدا قىل بۇ ئۈچنى ، ئومۇمنى يىغار .

*Sen kulu altın ve gümüş ile alma;
Bu üç şeyi feda et, o her kesi sana getirir.*

2749. **java** : (< F. yave) heder, boşu boşuna, lüzumsuz || كېرەكسىز ، بىكار

0323. bu iki bile işke yakma iwe
kalı yaksa kıldıñ tiriglik yawa
بۇ ئاچچىق غەزەپتىن سەن ئەيلە ھەزەر ،
يېقىن كەلسەڭ ئولغاي ھاياتىڭ خەتەر .

*Öfke ve gazap ile işe yaklaşma;
Eğer yaklaşırsan, ömrü heder edersin.*

2750. **yavarlık** : hederlik, boşu boşunalık, lüzumsuzluk || بىكارلىق ، زايەلىك

0377. keçip bardı üd kün yawalıx bile
bu qalmış küñüñ birle 'uđrũñ tile
ئۆتۈپ كۈن بىكارغا تۈگىدى ھايات ،
بۇ قالغىش كۈنۈڭنى تەۋبىلە ئۇزات .

*Hayat boş yere geçti gitti, bari bu kalan günlerini
Tövbe ve istiğfar ile geçir.*

2751. **yavaş** : yumuşak huylu || ياۋاش ، ئېغىر - بېسىق

6453. telim boldı élde bu yawlak kişi

yavaş boldı satğağ kötürmez başı

كۆپەيدى ئەل ئىچرە يامان - پەس كىشى ،

ياۋاش بولدى دەپسەندە ، چۈشتى بېشى .

Memlekette fana adamlar çoğaldı;

Halim insnalar ayak altında kaldı, başlarını kaldıramıyorlar.

2752. **yavğu** : halktan olup, hakandan iki derece aşağıda bulunan kişiye verilen ad ||

يابغۇ - خەلق ئىچىدىن چىقىپ ، خالقاندىن ئىككى دەرىجە تۆۋەن

تۇرىدىغانلارغا بېرىلىدىغان ئۇنۋان

4069. kayu yawğu yugruş bolur él begi

kayu atı teksin bolur er ögi

برى يابغۇ ، يۇغۇش بولۇر ئەل بېگى ،

قىلۇر برى نامسىز مۇشاۋۇرلىگى .

Kimi yavgu, kimi yugruş veya il- beyi,

Kimi unvanının eşi olmayan er-ögi olur.

2753. **yavlağ** : kötü || ئەسكى ، يامان ، ناچار

3591. bularda idi sarp bu yawlağ yağı

et özdin tegir ol üküşrek çoğı

بۇلار ئىچرە قاتتىق ، يامانراق يېغى ،

ۋۇجۇت - نەپس ، چىقارۇر پىتنە ھەر چېغى .

Bunlar arasında en sert ve kötü düşman vücuttur;

En çok gürültü de ondan çıkar.

2754. **yavrı** - : [*yab+ır+ı-*] zayıflamak, güçsüz hale gelmek ||

ئاجىزلىماق ، ھالسىزلىنىماق

3094. boğun inçke tegdi turuğ semridi

seweri beğüdi yağı yawrıdı

خەلق تاپتى راھەت، ئورۇق سەمىردى،
بېيىپ دوستى، دۈشمەن كۈچى كەملىدى.

*Halk huzura kavuştu, zayıflar kuvvetlendi;
Onu sevenler yükseldi, düşmanları zayıfladı.*

2755. **yavrit-** : [yab+ɪr+ɪ-t-] kötölemek, yıpratmak || كونسراتماق ، ئەسكەرەتمەك

0990. biliglig kişiler et öz yawritur

bilig birle awnur canın semritür

بىلىملىك كىشىلەر تېنىن جۇدنتۇر،

بىلىملىك ئاۋۇنىپ جاننىن سەمىرتۇر.

*Bilgili insanlar vücutlarını yıpratırlar;
Bilgi ile avunurlar ve ruhlarını beslerler.*

2756. **yavuz** : kötü || ياۋۇز، يامان

0704. özini küdeşse ayı ertmese

yavuz yunçığ işke yakın turmasa

ئۆزىنى تۇتسا ئۇ ئاشماي ھەددىدىن،

يامان - ئەسكى ئىشلارغا بارماي يېقىن.

*Kendisini gözetmeli ve hiç bir zaman ifrata gitmemeli;
Kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır.*

2757. **yay** : ilkbahar, yaz; bk. **yaz** || ياز، ئەتىياز

0142. üç yazkı yılduz üç yaykı bil

üç küzki yılduz üç kışkı bil

ئۈچ يۇلتۇز باھارنىڭ، ئۈچ يازغىدۇر،

قىشنىڭدۇر ئۈچ كۈزگىدۇر.

*Bil ki, bunlardan üçü bahar yıldızı, üçü yaz,
üçü son bahar ve üçü de kış yıldızıdır.*

2758. **yay-** : sarsmak, çalkalamak, yayığı çalkalamak || چايقىماق ، لىگىشتىماق

2744. idi çın bütün keç kerek er köni

köñül yaymasa ötrü tutsa muni

كېرەك چىن ئىشەنچلىك، دۇرۇس، توغرا ئەر،

كۆڭۈلگە شۈبھىلەر چۈشۈرمىسە گەر.

Beyin gönlüne şüphe girmemesi ve onu hizmette tutması için, hazinedarın

çok doğru, itimat edilir, iyi ve dürüst bir insan olması lazımdır.

2759. **yay^lg** : dönek || بۇياپا ، تۇراقسىز ،

0399. bu irsel yayıg kılkı kırtğa ajun

kıılınçı kıız ol körse yaşı uzun

قېرى بۇ قارارسىز، ۋاپاسىز جاھان،

قىلىقى قىز كەبى، ئۆزى قېرىغان.

Bu koca- karı dünya vefasız ve dönek hıyludur;

Edası kıız gibi, bakarsan, yaşı büyüktür.

2760. **yayıgılık** : döneklik || قارارسىزلىق، ۋاپاسىزلىق، تۇراقسىزلىق

0715. yayıgılık yok erse bu irselliking

ne eğgü iş erdi sening kelmeking

ئەگەر بولمىسا بۇ تۇراقسىزلىقنىڭ،

نە ياخشى ئىش ئىدى سېنىڭ كەلمىكىڭ.

Bu kararsızlığın ve bu hercayiliğn olmasa idi,

Senin gelmen ne iyi bir iş olurdu.

2762. **yay^ll** -: sarsılmak, çalkalanmak || چالقانىماق، تەۋرەنمەك

5601. yayılma köni tur köñül tut köni

köni iki ajun könilik bulur

تەۋرەنمە، دۇرۇس تۇر، كۆڭۈل تۇت دۇرۇس،

دۇرۇس ئىككى دۇنيا دۇرۇسلۇق تاپۇر.

*Sağ sola meyletme, doğru dur, gönlünü dürist tut;
Doğru olan her iki dünyada doğruluk bulur.*

2763. **yaz** : yaz, ilkbahar; bk. **yay** || ياز، ئەتيياز

4623. yégit erse yaşıñ yaz erse yılıñ
soğık işke tutgıl üşütür kanıñ

يېشىك ياش بولۇپ، ئۆمرىڭ ئولسا باھار،
سوغۇقنى كۆپ ئىشلەت قېنىڭ سوۋۇتار.

*Yaşın genç ve ömrün bahar yıllarında ise,
Soğuk şeyler kullan, kanın bunları sıtır.*

2764. **yaz-**: çözmek, yüzü gülmek || يەشىمەك، خوش بولماق

3044. saw altun yazar ol tügülmüş kişiğ
saw altun iter ol buzulmuş işig

تۈرۈلگەن قاپاقنى ساپ ئالتۇن ئاچار،
ئەگەر ئىش بۇزۇلسا ساپ ئالتۇن تۈزەر.

*Çatılan yüzleri som altın güldürür,
bozulmuş işleri som altın yoluna koyar.*

2765. **yaz-** : şaşırmak, yanılmak || خاتالاشماق، ئاداشماق، يېڭىلىشماق

2516. telim körmişim bar tegimsiz kişi
turup ilke yazdı kesildi başı

تولا كۆرگىنىم بار لايىقسىز كىشى،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە، كەتتى بېشى.

*Çok görmüşümdür, liyakatsız kimseler günün birinde memlekete
Karşı suç işlemişler ve başları kesilmiştir.*

2766. **yazı** : kır, ova || دالا، قىر

3323. negü tér eşitgil sınamış sözi
anıñ ma'nisi uq ay köñli yazı

نېمەدەر كۆپ ئىشنى كۆرگەن بىر ئەرەن ،
ئەي كۆڭلى كەڭ ، ئۇنىڭ مەناسىن چۈشەن :

Tecrübeli insan ne der, dinle;

Manasına dikkat et, ey huzura kavuşmuş insan.

2767. **yaz^l** - : açılmak, çözülmek || يېشىلماق ، ئېچىلماق

1808. kayu bağka tegse suw eksümedin

çéçek yazlur anda tümen tü yıdın

قايۇ باققا كىرسە سۇ گەر ئۆكسىمەي ،

تۈمەن خىل خۇشپۇراق چىچەك گۈللىگەي .

Hangi bahçe devamlı sulanırsa, orada binlerce renkli

Ve kokulu çiçek açılır.

2768. **yaz^l** - : yayılmak || تارقالماق ، يېيىلماق

2685. yazıldı ajunka anı tirgüsüz

eşitti tüzü halk anı örtgüsüz

جاھانغا تارالسا يىغىپ بولىمىغاي ،

ئىشتۇر پۈتۈن خەلق ، يېپىپ بولىمىغاي .

Dünyaya yayılır ve artık toplanmaz;

Onu bütün halk duyar ve artık örtülemez.

2769. **yaz^lm** : şaşma, yanılma, yoldan çıkma || ئادىشىش ، يېڭىلىش ، خاتالىشىش ||

2497. uğrında erse kişi başlağı

törüsün tokusun yazım kılmağı

بول ئاغزىدا تۇرسا كىشى باشلىسۇن ،

نىزام ، ئۆرپ - ئادەتتە خاتالاشمىسۇن ،

Yol ağzında ise, insanlara rehberlik eder;

Merasim, örf ve adetin yanlış yapılmamasına dikkat eder.

2770. **yazuk** : çözüük, açılmış, yüzü gülmek || خوشالانماق ، يەشكلىك ، يېشاك

6114. özüñni yol ötgen saķın ay kadaş

sewinç kılma artuk yazuk kılma kaş

ئۆزۈڭنى يولۇچى ھېساپلا قاياش ،

خۇشال بولما ئارتۇق ھەم ئويناتما قاش .

Ey kardeş, kendini bu yolu geçmiş bil;

Bu dünyada fazla sevinip gülme.

2771. **yazuk** : suç, günah || گۇناھ ، سەۋەنلىك

1224. kiçigde ata ıdsa oğlın yawa

oğuldın yazuk yok atadın cefa

كىچىك چاغدا ئوغلنى قويسا ياۋا ،

ئوغلدا گۇناھ يوق ، ئاتاغا جاپا .

Baba çocuğunu küçğklüğünde başı-boş bırakırsa,

kabahat ve ve suç çocukta değil, babadadır.

2772. **yek**: şeytan || شەيتان

3523. bayat yirmişi ol bu yek sewmiş

taķı artukı ol sewüp salmışı

ھەق لەنەت قىلغاننى سۆيىدۇر شەيتان ،

ھەق قوغلاپ ئەتكەننى ئۆندىنىمۇ چەندان .

Bu şeytanın sevdiği Tanrının yerdiğiidir;

Tanrının sevip bıraktığını ise, o daha çok sever.

2773. **yel-** : koşmak || يۈگۈرمەك ، چاپماق

1077. ne eđgü neñ erdi bu devlet kelip

yana barmaz erse tilekçe yelip

ئەجەپ ياخشى ئەردى بۇ دۆلەت كېلىپ ،

يەنە كەتمىسە ئۇ ئۆزىچە يېنىپ .

Gelen devlet insanların istedikleri gibi hareket etse

Ve tekrar geçip gitmese idi, ne iyi olurdu.

2774. **yem** : yem; güzel kokulu ot || يەم ، تېتىقۇ ، مېزىلىك پۇراقلىق ئوت ||

0975. biligsiz kişi köñli kum teg-turur

ögüz kirse tolmaz ap ot yem önür

بىلىمسىز كىشى كۆڭلى قۇمدەك ئېرۇر ،

دەريا كىرسە تولىماس ، ئوت ئۈنمەس بولۇر .

Bilgisiz insanın gönlü kumsal gibidir;

Nehşr aksa, dolmaz; orada ot ve yem bitmez,

2775. **yenç** - : koparmak, ısırmak, yere vurup ayağıyla ezmek || يەنچىمەك ||

2945. bu yañlıg kişi birle begler beğür

yağı boynı yençer kü çawın ıdur

مۇشۇنداق كىشى بىرلە بەگ چوڭ بولۇر ،

ئۈزۈپ ياۋ بوينىنى شۆھرەت قازىنۇر .

Beyler böyle insan ile yükselir, düşmanın boynunu ezer,

Kendilerinin nam ve şöretini yayarlar.

2776. **yeni** - : hafiflemek || يېنىكلەمەك ||

1654. kütüldi ilig kitti emgekleri

boğun asğı arttı yenip yükleri

قۇتۇلدى ئېلىگ كەتتى غەم - ئەمگىكى ،

خەلق نەپى ئاشتى ، يېنىكلەپ يۈكى .

-Hükümdar cir çok zahmetlerden kurtuldu;

Halkın üzerindeki yük hafifledi ve kazancı arttı.

2777. **yet** - : yetişmek, erişmek, kâfi gelmek || ئۇلاشماق ، ئېرىشمەك ، يەتمەك ، ||

2401. eri ögse elgin kür arslan tutar

atıg ögse yügrür uçarıg yeter

تۇتار قول بىلەن شر ئەرنى ماختىساڭ ،
يېتەر قۇشقا ئېتىك ئەگەر سىلساڭ .

*Askeri öğresen, eli ile arslan tutar;
Atı okşarsan, koşar ve uçan kuşa yetişir.*

2778. **yetil-** : güdülmeك || يېتىشمەك ، كۈتۈلمەك

1683. ukuşta adın barça erdemlerig

kişi öğrenür ötrü yetlür bilig

ئەقىلدىن بۆلەك بارچە ئەردەملىنى ،

كىشى ئۆگۈنۈپ ، ئاشۇرار ئىلىمنى .

*Insan akıldan başka bütün faziletleri öğrenir
Ve böylece bilgisi gelişir.*

2779. **yetim** : (< A. *yatim*, *y-t-m*) yetim, babası ergenlikten önce ölmüş çocuk ||

يېتىم ، دادىسىدىن ئايرىلغان

1487. munu men atası ölür-men bu kün

kiçig qaldı oğlum yetim ögsüzün

مانا مەن ئاتاسى ئۆلەرمەن بۇ كۈن .

كىچىك قالدى ئوغلۇم يېتىم - ئوكسۇزۇن .

*İşte onun babası olan ben bugün ölüyorum;
Oğlum küçğk yaşta yetim ve öksüz kalıyor.*

2780. **yetür-**: yetirmek, yetiştirmek || يۈتتۈرمەك ، يېتىشتۈرمەك

2029. saq erse begi ilke tegmez elig

qalı tegse yetrür ukuş ög bilig

ساق ئولسا بېگى ، ئەلگە تەگمەس ئىلىگ ،

ئەگەر تەگسە ، چارە تاپار ئاڭ - بىلىك .

*Bey ihtiyatlı olursa, memleketine el dokunduramaz;
Eğer dokunursa, o bu tecavüzü akıl, fikir ve bilgisi ile karşılar.*

2781. **yetrü** : iyice || خېلىلا ، ئوبدانلا

0515. idi yaxşı aymış tili köñli tüz

körü barsa yetrü köni ök bu söz

ئەجەپ ياخشى دەپتۇ دىلى - كۆڭلى تۈز ،

كۆرەرسەنكى ، بەكمۇ توغرى ئۇشۇ سۆز:

İçi-dışı bir olan insan çok yerinde söylemiş;

Iyice dikkat edilirse, bu söz pek doğrudur.

2782. **yezek** öncü || : چارلىغۇچى ، خەۋەرچى

2342. adırğu üdürğü yezek tutğakı

yıraq tutğu saqlap közi kılğakı

كېرەك چارلىغۇچى قىسىم خىللىماق ،

قۇلاق - كۆزنى ساقلاپ ، يىراق قارىماق .

Öncü ve keşit kollarını seçip ayırmalı;

Ihtiyatlı olmalı, göz ve kulağını uzaklara çevirmelidir.

2783. **yıd**: koku || ھىد ، پۇراق ، بۇي

5110. neçe körklüg erse kağun taş yüzi

yıdı ya beğizi ya meñzi tözi

قوغۇننىڭ تېشى ياكى رەڭگى - يۈزى ،

ھىدى ، مەڭزى كۆركەم نە چاغلىق ئۆزى .

Kavunun dışı, kokusu, şekli veya rengi

ne kadar güzel olursa- olsun,

2784. **yıdI** - : kötü kokmak || پۇراپ قالماق

5862. et ol bu kişi köñli artar yıdır

anı keç küdeşgü ay kılkı kadır

كىشى كۆڭلى گۆشتۈر ، سېسىپ بۇزۇلۇر ،

ئۇنى بەك كۆزەتمەك كېرەك ، ئەي جەسۇر .

insan kalbı ettendir, bozulur ve kokar;
Ey iradeli insan, onu çok iyi korumalıdır.

2785. **yıdığ** : kötü kokulu (nesne), kötü kokan (nesne) || سېسقى پۇراق

0999. biri sözlegü ol tokuzı tıdığ

tıdığ söz tüpi aşlı barça yıdığ

بىرىن سۆزلىسە ، توققۇزدۇر ياساق ،

ياساق سۆز تېگىدىن بولۇر بەد پۇراق .

Biri söylenebilir, dokuzunun söylenmesi yasaktır;
Yasak sözler aslında esasında hep fenadır;

2786. **yığ** - : yığmak, toplamak || يىغماق ، توپلىماق

0372. yégitlik negü yıgdı erse maña

qarılıq kelip aldı kelgey saña

يىگىتلىك نېمە يىغقان بولسا ماڭا ،

قېرىلىق كېلىپ ئالدى ، كەلگەي ساڭا .

Gençlik benim için ne topladı ise, ihtiyarlık gelip, onları aldı;
O sana da gelecektir.

2787. **yığ** - : mâni olmak, engel olmak, alıkoymak ||

مەنئى ، چەكلەش ، توسماق ، يول قويماسلىق

2867. bağırsak kerek keç begini sewer

uwutluğ kerek keç özini yıgar

باش ئاشپەز بېگىگە بولسۇن كۆيۈمچان ،

يىغىپ نەپسىنى ئۇ بولسۇن ئۇياتچان .

Aşçı- başı sadık olmalı beyini çok sevmeli;
Nefsine hakim ve haya sahibi bir kimse olmalıdır.

2788. **yığaç** : ağaç || ياغاچ

2455. ukuşsuz kişi ol yemişsiz yığaç

yemişsiz yığaçığ negü kılsun aç

ئەقىلسىز كىشىدۇر يىمىشسىز ياغاچ ،

نە قىلغاي يىمىشسىز دەرەخلەرنى ئاچ ؟

Akılsız adam meyvesiz ağaç gibidir;

Aç kimse meyvesiz ağacı ne yapsın.

2789. **yığ¹l-** : toplanmak || يىغىلماق

1806. küle baksa begler kimi edlese

awa yıglur arzu kerek ol yése

كۈلۈپ باقسا ، خان كىمنى ئىززەتلىسە ،

يېتەر ئارزۇغا ، قەدرىن بىلەلسە .

Beyler kime gülerek bakar ve kimi değerlendirirlerse, istediği şeyler

Ona doğru koşar ve etrafına üşüşür;

Yeter ki, o bundan faydalanmasını bilsin.

2790. **yığ¹n-** : kendi kendisini engellemek || ئۆزىنى باسقاق ، ئۆزىنى تۇتۇۋالماق

1414. buşı bolma işte sen öwke yıgın

buşı bolsa begler buzar beglikin

غەزەپلەنمە ئىشتا ، سەن ئۆپكەڭنى باس ،

بەگ ئولسا غەزەپلىك ، بۇ بەگلىك تۇرماس .

İşinde hiddetli olma, öfkene hakim ol;

Beyler hiddetli olursa, mülk ve saltanat haleldar olur.

2791. **yığ¹la-** : ağlamak || يىغىلماق ، ياش تۆكمەك

1235. ҡalı bu tü ni‘met ҡalırқа yéme

özün yıglar erse yorı yıglama

ئەگەر قالغىنىغا بۇ نېمەت يانا ،

يىغلىساڭ ئەرزىمەس ، توختا ، يىغلىما .

*Eğer sen bu çeşitli nimetler arkada kaldığı için ağlıyorsan, bırak;
Bunlar da ağlamağa değmez.*

2792. **yıǵlat-** : ağlamak || يىغلاتماق

6200. tilek barça bulsa sewinç küldürür
kalı ƙadǵu kelse saƙınç yıǵlatur

تىلەككە ئېرىشسە سۆيۈنچ كۈلدۈرۈر،
ئەگەر قايغۇ كەلسە ھەسرەت يىغلىتۇر.

*Bütün dileklerine kavuşursa, sevinç onu neşelendirir;
Kaygı gelirse, keder onu ağlatır.*

2793. **yık-** : yıkmak || غۇلاتماق ، يىقتىماق

0745. ƙayu ewke kirse bu ay terk ƙıƙar
ƙıƙarı üçün terk yatarın yıƙar

قايۇ ئۆيگە كىرسە بۇ ئاي تېز چىقار،
چىقىشقا ئالدىراپ ئۆيىن تېز بۇزار.

*Bu hangi eve girerse, oradan ƙabuk ƙıƙar;
Ƙabuk ƙokabilmek için de, yattığı yeri yıƙar.*

2794. **yık'ı-** : yıkılmak || يىقىلماق

2137. ot ıdtı bođunƙa buzuldı éli
yıkıldı séziksiz bu beglik ulı

بۇزۇلۇپ ئېلى، ئۇ خەلققە چاچار ئوت،
بۇ بەگلىك ئۆلى بولغاي شەكسىز نابۇت.

*O halkın içine ateş atmış olur;
Memleketi bozulur ve hiç şüphesiz, beyliğin temeli yıkılır.*

2795. **yıl** : yıl || يىل

1865. uƙuşnuñ eñ aşnu ƙılıƙı oñay
könilik bile ol yorıƙı yıl ay

ئەڭ ئاۋۋال ئەقلىنىڭ قىلىقى ئوڭاي ،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۈرەر يىل ۋە ئاي .

*Her şeyden önce aklın tavır ve hareketi makuldür;
Aylar ve yıllar geçse dahi, gidişi aynı doğru yoldan taşmaz.*

2796. **yılan** : yılan || يىلان [<]

5421. tünek ol bu dünya içi ok yılan
munı kōd yaruk çın ajunka ulan
بۇ دۇنيا ئۇ زىندان ، ئىچىدۇر يىلان ،
بۇنى قوي ، يورۇق چىن جاھانغا ئۇلان .

*Bu dünya, içi engerek yılan dolu, bir zindandır;
Onu bırak, aydın ve hakiki dünyaya ulaşmağa çalış.*

2797. **yıldız**: kök, esas || يىلتىز

5907. bu ol emdi beglik köki yıldızı
bu ol eğgü begler yorıkı izi
شۇدۇر ئەمدى بەگلىك ئىشى يىلتىزى ،
شۇدۇر ياخشى بەگنىڭ ئىش - ھەركەت ئىزى .

*Beyliĝn kökü ve temeli işte budur; iyi beylik vasıflarına iyice sahip olan beylerin
tuttukları ve tutacakları yol budur.*

2798. **yıldır**:- parlamak || پارلەيمەك

6219. toĝardın kara kuş kopup örledi
yağı ot kötürmiş teg ot yıldradı
ئەنە شەرقتە قارىقۇش قوپۇپ ئۆرلىدى ،
يېغى ئوت كۆتەرگەندەك ئوت چاقىندى .

*Doğudan kara- kuş yıldızı çıktı, yükseldi;
Düşman meşalelerini yakmış gibi, ateş parladı.*

2799. **yıldır**¹k : yıldırık yıldızı; bk. **adğır** || يىلدىرق يۇلتۇزى

6220. yétiken kötürdi yana baş örü
tüñitti yana yıldırıq adğır naru

يىتكەن كۆتەردى ئۆرە باش يانا،
يىلدېرىق ئايغىرغا ئىگىلىدى مانا.

*Yedi kardeşler başını yukarı kldırdı;
Yıldırık yıldızı Ayğur burcuna doğru eğildi.*

2800. **yılkı** : hayvan, hayvan sürüsü || يىلقا، پادا

0962. ayıtmazda aşnu sözüg sözlese
köni sözledi kim ay yılkı tése

سوراماي تۇرۇپلا ئاۋال سۆزلىسە،
بولۇر توغرا كىم، ئۇنى ھايۋان دېسە.

*Kendisine bir şey sorulmadan, söze başlayana
biri “hayvan” derse, doğru söylemiş olur.*

2801. **yılkıçı** : hayvan besleyicisi || يىلقىچى

5590. tarıgçı tarıgқа érig bolsunı
yéme yılkıçı igdiş üklitsüni

دېخانلار تېرىلغۇغا قىلسۇن ئەۋرىنى،
چارۋىچى كۆپەيتسۇن چارۋىلىرىنى.

*Çiftçiler çiftlikte gayret etsinler,
hayvan besleyenler de onları çoğaltsınlar.*

2802. **yılla-** : yıllamak || يىللاپ قالماق

6344. ajun öñdisi bu telimde berü
isiz edgü erter neçe yıllasa

جاھان قانۇنى شۇ ئۇزۇندىن بۇيان،
ئۆتەر قانچە تۇرسا ھەم ياخشى - يامان.

*Bu dünyanın çok eski bir kanunudur;
Kötülük veya iyilik ne kadar uzun sürerse-sürsün, bir gün geçer.*

2803. **yılmık** : ince || نازۇك ، ئىنچىكە ، زىلۇا

2915. béli bolsa yılmık yana yarı kén

ürün bolsa kırtış kızıl kızgu eñ

بېلى نازۇك ئولسۇن ، ھەم كەڭ يەلكىلىك ،

تېنى ئاق ، ئۆزى ھەم قىزىل مەڭزىلىك .

Belleri ince, omuzları geniş, teni beyaz

ve yanakları al-kırmızı olmalıdır.

2804. **yıpar** : misk || ئىپار

6619. sunup tutmuşımça eğerdim sözüg

kelü bérđi ötrü yıparı bura

سۆز ئالدىم قولۇمغا چىققىنچە مەن ،

كېلىۋەردىڭ خۇش ھىد ئىپاردەك پۇرا .

Ele geçirdiğm gibi, sözü takip ettim;

Onun miski güzel kokular saçmağa başladı.

2805. **yıparsıg** : misk gibi || ئىپاردەك

6530. yıparsıg kara başka kafur eşüdüm

tolun teg tolu yüz kayuğa ilettim

ئىپاردەك قارا باشقا كافۇر پۈركۈدۈم ،

تولۇندەك تولق يۈزنى نەگە ئەۋەتتىم .

Misk gibi kara başıma kafur örttüm;

Dolun ay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm

2806. **yıra-** : uzlaşmak || ئۇزاقلاشماق ، يىراقلىشماق

3557. barıglı barur künde séndin yırar

keligli kelir terk saña öz ular

كېتۈچى ئۇ ھەر كۈن يىراقلاپ بارار ،

كېلۈچى كېلىپ تېز ساڭا ئۇلىشار .

*Gidecek olan gider, gün geçtikçe senden uzaklaşır,
Gelecek olan gelir, kısa bir zamanda sana ulaşır.*

2807. **yıraş-** : uzlaşmak || ئۇزاقلاشماق يىراقلىماق ،

5659. negü iş kıluruñ kişike kiñeş

kiñeşmez kişke qatılma yıraş

نە ئىش قىلماق ئولساڭ كېڭەش ئەر بىلە ،

كېڭەشمەس كىشىدىن يىراقلىق تىلە .

*Ne gibi iş yapmak istersen, onu başkalarına danış;
Danışmayan kimseye karışma, ondan uzak dur.*

2808. **yırat-** : uzaklaştırmak || يىراقلاشتۇرماق

3525. ayı edgü ermez bu dünya qutı

bayattın yıratır bu ol din yutı

جاھان بەختى ياخشى بىر نەرسە ئەمەس ،

قىلۇر ھەقتىن يىراق ، دىنغا بالا ، بەس .

*Bu dünya saadeti hiç de iyi bir şey değildir,
İnsanı Tanrıdan uzaklaştırır; din için asıl felaket budur.*

2809. **yıraq:** uzak || يىراق

0781. buşar bolsa begler kelip öwkesi

yıraq turğıl anda tegürgey yası

غەزەپكە كېلىپ بەگ كايىغان زامان ،

يىراق تۇر ئۇنىڭدىن ، تېگۈر كۆپ زىيان .

*Beyler öfkeleri tutup, hiddetlenirse, onlardan uzak dur;
Yoksa, zararları dokunur.*

2810. **yırla -** : terennüm etmek; zikretmek || زىكىر قىلماق

4779. barı boldı şeksiz maña belgölüg

köñül bütti yırlar tilim ülgölüg

ئۇنىڭ بارلىقى شەكسىز ئاياندۇر ماڭا،

كۆڭۈل پۈتتى، تىل زىكر ئېيتار ئاڭا.

Onun varlığına gönülden iman ettim;

Gönlüm inandı ve dilim şevkle onu zikreder.

2811. yırt- : yırtmak || يىرتماق

4966. kalık yırttı keçmiş kara köñlekin

açıldı yaruk yüz kötürdi egin

پەلەك يىرتتى كەيگەن قارا كۆڭلەگىن،

كۆتەرىپ پەرەنجە، ئۇ ئاچتى يۈزىن.

Gök yüzü üzerine geçirdiği siyah gömleği yırttı;

Peçesini kaldırdı, parlak yüzü açıldı.

2812. yışığ : bağ [<] || باغ

1719. iligke yışığ boldı köñlin bütüp

ağı kaznağı bérđi eđgü tutup

ئېلىگكە سۈپەر بولدى سادىق بولۇپ،

غەزىنىنى باشقۇردى ياخشى تۇتۇپ.

Hükümdara sadakatle bağlanarak, ona bir siper oldu;

Hazineyi ve malı iyi idare etti.

2813. yè - : yemek || يېمەك

0966. kara baş yağısı kızıl til-turur

neçe baş yédi bu tağı ma yéyür

قارا باش دۈشمىنى قىزىل تىل ئېرۇر،

يېدى قانچە باشنى، يەنە ھەم يېيۇر.

*Kara başın düşmanı kırmızı dildir;
O ne kadar baş yemiştir ve yine de yemektedir.*

2814. **yèg** : yeğ, iyi, daha iyi || ئوبدان ، بەلەن ، ياخشى

1658. yanut bérđi ögdülmiş aydı ay beg
bilig ordusı ay kişilerde yég

جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىشى دېدى: بېگىم،
سەن ئەلنىڭ ئۆزى، سەندە ھەممە بىلىم.

*Ögdülmiş cevap verdi: Ey beyim, ey bilgi hazinesi
ey insanların iyisi dedi.*

2815. **yèglik** : iyilik || ياخشىلىق

3338. baқа kördüm emdi dinim yégliki
bu yérde köründi özüm yégliki

كى كۆردۈم بۇ يەردە دىنىم خوپلۇقى،
بۇ يەردە كۆرۈندى ئۆزۈم خوپلۇقى.

*Çünkü dinimin selametini ve
kendi menfaatimi bunda gördüm.*

2816. **yègeđ** - : üstünleşmek || ئارتماق ، كۆپەيمەك ، ئاشماق

4705. kişi kutluğının bolur belgüsi
küniñe yégeđür anıñ eğgüsi

بەختلىك كىشىنىڭ بولۇر بەلگىسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىقى ھەركۈن ئاشقۇسى.

*Insanlar arasında saadete nail olan kimsenin nişanı olur,
Onun iyiliği günden güne artar.*

2817. **yig'it** : yiğit, genç || يىگىت ، ياش

0359. sewinçin yoriğlı ay eđgü yégit
sözümni yawa kıлма köñlün eşit

خوشاللىقتا يۈرگەن ئەي ياخشى يىگىت ،
سۆزۈمنى زايە قىلما ، ئوبدان ئىشت .

*Ey sevinç içinde ömür süren iyi genç,
Sözümü yabana atma, gönülden dinle.*

2818. **yig¹tlík** : yigitlik, gençlik || ياشلىق ، يىگىتلىك

0360. ڧاتىڭلان ياڧىلما كۈنلىك يولىن

yégitlik yawa ڧılma asğın alın

تىرىش توغرا يولدىن ئاداشما ھامان ،

يىگىتلىك كەتمىسۇن بىكار ، پايدىلان .

*Gayret et, doğruluk yolundan şaşma;
Gençliği heder etme, ondan faydalanmasını bil.*

2819. **yègle-** : tercih etmek || خالىماق

2753. közi tok kişiler neñiñ eğlemez

bütün çın kişiler özin yéglemez

كۆزى توق كىشىلەر مېلىك كۆزلىمەس ،

دۇرۇس چىن كىشىلەر ئۆزىن بۇلغىماس .

*Gözü tok kimseler senin servetini kendi manfaatları için kullanmazlar;
Doğru ve dürüst insanlar kendilerini lekelemezler.*

2820. **yig** : çiğ || خام

1998. iwe ڧılımış işler neçe yég bolur

iwe yése aş suw neçe ig bolur

ئالدىراپ قىلغان ئىشى كۆپ ئاچچىق بولۇر ،

ئالدىراپ يېسە ئاش ئۇ ، ئاغرىق بولۇر .

*Acele yapılan işler acı olur;
Acele yemek-içmek yüzünden hastalık gelir.*

2821. **yiglik** : çiğlik || پىشىمىغان ، خام

2848. közi suq kişiniñ kılınçı yég ol

kılınç yégliki erke teñsiz ig ol

كۆزى ئاچ كىشىلەر قىلىقسىز بولۇر،

قىلىقسىزلىق كېسەلدۇر، تېڭى يوق ئېرۇر.

Aç gözlü adam çiğ tavırlı olur;

Çiğ tavırlı olmak insana yakışmayan bir hastalıktır.

2822. yègü : yiyecek, yemek || يېمەك - ئېچمەك ||

3924. ھالال dünya bulsa kişi eğgüsi

bulur iki ajun yégü kedgüsi

ھالال مال تاپقان ئەر ھەر ئىككى جاھان،

يېمەك ۋە كىيىمدىن قىسلىماس ھەرتان.

Helal dünya malına sahip olan insan her iki dünyaya nail olur;

Onun yiyeceği ve giyeceği eksik olmaz.

2823. yègüçi : yiyici || يېگۈچى، يېگەن ||

2136. ڧayu beg bođunķa törü bérnese

küðezmese boğnın yégüçi yése

گەر قايسى بەگ خەلققە قانۇن بەرمىسە،

خەلقنى كۈزەتمەي، يېگەنلەر يېسە.

Her hangi bir bey halka kanun vermez,

halkı korumaz ve halkın serveti kapının elinde kalırsa,

2824. yèl : yel, rüzgâr || يەل، شامال ||

0693. tiriglik téduküñ bu yél teg keçer

қаңар тutsa болmaz аnı kim bulur

تىرىكلىك دىگەن ئۇ شامالدا كېتەر،

قاچار، تۇتسا تۇرماس، ئانغا كىم يېتەر؟

Bu dediğın yel gibi geçer;

Tutmak olmaz, kaçar, onu kim bulabilir.

2825. yèl : ejderha, cin : || ئەجدەرھا

6388. körü barsa dünya kılınçı teñi

yégen yél büke teg bu kılkı yañı

ھەركەتتە خۇلقىغا ئوخشار بۇ جاھان،

گوياكى ئەجدىھا يەپ تويمايدىغان.

Dikkat edersen, dünyanın, tabiatı gibi, tavrı ve hareketi de doymaz bilmez bir ejderhaya benzer.

2826. yèl - : koşmak || چاپماق، يۈگۈرمەك

2846. arıg bolsa aşçı arıg aş bérür

arıg bolsa aş suw sewe keç yélür

تازا بولسا ئاشچى، تازا ئاش بېرۈر،

تازا بولسا ئاش-سۇ، سۆيۈپ يېيىلۇر.

*Aşçı temiz olursa, temiz yemek verir;
Yemek temiz olursa, seve-seve yenilir*

2827. yèlgü- : çırpınmak || ئۆرتەنمەك

5972. çéçeklikte sandwaç ünün sumlıdı

üdiklig eşitti köñül yèlgüdi

چېچەكلىكتە بۇلبۇل يۈچۈن سايىدى،

ئۆدۈكلۈك ئىشتى، دىل يېلىنىدى.

*Bahçede bülbül yabancı bir dilde bir şeyler söyledi;
Bunu duyan sevdalının gönlü tutuştu.*

2828. yèlgür- : çırpınmak || ئۆرتەنمەك

3329. kadaş köñli barça saña қаdğurar

körü ıdşa bulmaz köñül yèlgürer

سېنىڭچۈن قاياشلار تولا قايغۇرۇر،

كۆرەي دېسە سەن يوق، دىلى ئۆرتىنۇر.

*Senin için bütün akrabaların sızlanıyor;
Görmek isteyince, bulamıyor ve iştiyak içinde çırpınıyorlar.*

2829. **yil'g:** ilik || يىلىك

2198. arıgsız kılınç vefasız cefa
neçe me yitürse şeker hem yilig

ئېرىغسىز قىلىقى ۋاپاسىز ، جاپا ،
بېرىپ باقسىمۇ ئۇڭا شېكەر ھەم يىلىك .

*Ne kadar şeker ve ilik ile beslesen dahi
Temiz olmayanın hareketi vefasız ve cefalı olur.*

2830. **yèlgüt-** : heyecanlandırmak || ھاياجانلاندۇرماق

3104. bayudı boğun inçke tegdi yatur
uluş kend bezendi köñül yélgütür

بېيىپ ئەل ، ئاسايىش بىلە تېچ ياتۇر ،
شەھەر - كەنت بېزەردى كۆڭۈل شاتلىنىۇر .

*Halk zenginleşti ve huzura kavuştu;
Memleket ve şehirler süslendi, gönüller ferahladı.*

2831. **yèm** : yemek || يەم ، يېمەك ، تاماق

3191. tiledi törütti ıamuğ teprerig
tirilgü bérür yém tutar ol tirig

ياراتتى ئۇ خالاپ جىمى جانى بار ،
بېرىپ رىزىق ، ئۇلارنى ھەم تىرىك قىلار .

*Bütün hareket edenleri o diledi ve yarattı;
Onlara rızık ve hayat veren odur.*

2832. **yime** : yine, hep, dahi || يەنە ، ھەم ، ھەتتا

5525. elig tarlıkı bolsa eğgü yime
kılınç artatur kör muñađıp bu ma

قولى قىسقا بولسا ھەتتا ياخشىلار،
بۇ موھتاجلىق بىلەن خۇيىنى بۇزار.

*Eli darlıkta kalıp, muhtac duruma düşünce,
iyilerin bile tavır ve hareketi bozulur.*

2833. **yèmiş** : yemiş, meyve || يېمىش، مېۋە

6005. telim tüş bolur yém içimke barır

yarağısız yémiş bolsa teñsiz kelir

تالاي چۈشلەر باركى، غزاغا قارار،
ئۇ بولسا يارامسىز چۈش خۇنۇك بولار.

*Bir çok rüyalar vardır ki, yemek ve içmekten gelir;
Yaramayan yemekler yenilmiş ise, rüya da uygunsuz olur*

2834. **yimlen-** : zevk bulmak || لەززەتلەنمەك ھۇزۇر ئالماق،

2465. bu körklüg yüzüg körse köz suwlanur

köñül açlur anda bu can yémelenür

گۈزەل يۈزنى كۆرگەن كىشى خوشلىنۇر،
كۆڭۈل ئېچىلۇر ھەمدە جان زوقلىنۇر.

*Bu güzel yüzü görünce, insanın yüzü güler;
İçi açılır ve canı zevk bulur.*

2835. **yinçge**: ince; bk. **yinçke** || ئىنچىكە

6082. usanma katıqlan yüküñni yinit

yoluñ kılda yinçge özüñni könit

تىرىش، بولما غاپىل، يېنىكلەت يۈكۈڭ،
تۈزەت ئۆزىنى، قىلدىن نازۇكتۇر يولۇڭ.

*Gafıl olma, gayret et, yükünü hafiflet;
Yolun kıldan incedir, doğru yürü.*

2836. **yinçke** : ince; bk. **yinçge** || ئىنچىكە

0613. eşit emdi bilge sözi ne téyür

sözin yañzatur sözke yinçke ayur

ئىشت ئەمدى ئالىم سۆزىن نېمە دەر،

بۇ گەپنى ئېنىچكە ئىپادە ئېتەر.

Imdi, dinle, alim ne der;

Onun bu mealdaki sözü bu fikri ne kadar ince ifade eder.

2837. **yinçrün** - : başını eğmek || باش ئەگمەك

5805. ilig tahtқа minsün bu kün inçrünüp

yağısı yér öpsü yırak yinçrünüp

ئېلىگ تەختكە چىقسۇن بۇ كۈن بەھوزۇر،

ئېلىگ باش دۈشمىنى، بولسۇن يەر ئۆپۈر.

Hükümdar bugün huzur içinde tahtına çıksın;

Onun düşmanı uzaktan başını eğip, yer öpsün.

2838. **yinçü**:(< Çin.) inci; bk. **yinçü** || مەرۋايىت، ئۈنچە

5356. bu begler teñiz ol tüpi yinçülüg

teñizke yağıuğlı bayuğu kerek

بۇ بەگلەر دېڭىزدۇر، تۈۋى ئۈنچىلىك،

دېڭىزگە يېقىنلار بېيىماق كېرەك.

Beyler dibi inci dolu bir denizdir;

Denize yakın duran zenginleşmelidir.

2839. **yinçüle**- : inci dizmek || ئۈنچە تىزماق

B0011. kamuğ barçasıña bögüler sözi

tizip yinçüleyü kamuğ tüp tüzü

ھېكمىلار سۆزىنى جىمىگە يېزىپ،

گۆھەر - ئۈنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

Bunların her birine bir çok hakimlerin

sözlerini inciler dizer gibi sıralamıştır.

2840. **yèñ** : elbise yeni || يەڭ

3541. köñül bérse kırtğa bolur bir turı

yaқа yéñ tutar künde kesmez urı

كۆڭۈل بەرسەڭ بولۇر، ھاياسىز قېرى،

تۆتۈۈپ يەڭ - ياقاڭدىن، بىتىمەس گەپلىرى.

Gönül verirsən, huysuz bir acuze olur;

kaka ve yene yapışır, dırdırının ardı-arkası kesilmez.

2841. **yinik** : hafif || يىنىك، يەڭگىل

0195. baқа kördüm erse yinik boldı yük

özüm aydı sözle sözün barı tök

قاراپ كۆرگىنىمچە يېنىكلەندى يۈك،

ئۆزۈمگە دېدىم سۆزلە بار سۆزنى تۆك.

Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi;

kendi-kendime : söyle, içindekileri dök-dedim.

2842. **yinit-** : hafifletmek || يېنىكلەتمەك

6336. ҡatıqlandı tün kün yinitti yüki

keçip bardı andın ajun emgeki

تىرىشتى كېچە - كۈندۈز، يېنىكلەپ يۈكى،

ئۆتۈپ كەتتى ئۇندىن جاھان ئەمگىكى.

Gece- gündüz gayret etti, yükünü hafifletti;

Bu yolda çektiği dünya zahmetleri de geçti-gitti.

2843. **yip:** ip || يىپ

0748. bu ma‘ni üçün atım ay toldı tép

atadı biliglig sözün yinçe yip

شۇ مەنا ئۈچۈن ئاتىم ئايتولدى دەپ،

ئاتادى بىلىملىك سۆزىن ئىنچىكلەپ.

*Bundan dolayı alim, ince bir nükte ile,
bana Ay-Toldı adını vermiştir.*

2844. **yipün** : koyu kırmızı, mor, menekşe rengi || توق قىزىل رەڭ

0067. kurumuş yığaçlar tonandı yaşıl
bezendi yipün al sarıg kök kızıl

قۇرۇغان ياغاچلار كېيىندى يېشىل ،
بېزەندى يىپۈن ، ھال ، سېرىق ، كۆك ، قىزىل .

*Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi;
Tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi.*

2845. **yèr**: yer, toprak, yeryüzü || يەر، تۇپراق، يەر يۈزى

0302. yağız yér öze yalñuk oğlu elig
kötürdi kamuğka yetürdi bilig

كەشى ئوغلى سۇندى قوڭۇر يەرگە قول ،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول .

*Insan oğlu kara yer üzerine elini uzattı,
her şeye bilgisi ile nüfuz etti.*

2846. **yèr-** : yermek, beğenmemek, hakir görmek || بېزار ، سەسكەنمەك ، يىرگەنمەك

بولماق ، زېرىكمەك

0922. kim eğgüg yérer erse isiz bolup
tiler-men ay eđgü séni men qolup

كىمكى يامانلاپ خارلار ياخشىنى ،
ئەي ياخشى ، مەن خالاپ ئىستەيمەن سېنى .

*Ey iyi, kötü seni istediği kadar hakir görsün,
ben seni istiyerek ararım.*

2847. **yèrgür-** : nefret ettirmek || نەپرەتلەنمەك ، سەسكەنمەك ، يىرگەنمەك

2077. tügük yüz irig söz küwez kür kılık

kişig yirgürür köndrü bilmez yorık

سۆرۈن يۈز ، يىرىك سۆز ، تەكەببۇر كىشى ،

كىشىن يىرگەندۈرەر ، يۈرۈشمەس ئىشى .

Asık suratlı, kaba sözlü, kibirli ve mağrur insan herkesi kendisinden

nefret ettirir ve işini yoluna koyamaz.

2848. yèr¹k - : yerleşmek || ئولتۇراقلاشماق ، يەرلەشمەك ،

5177. seniñde ozaķı tüşüp keçtiler

yérikmedi tüşte uğu köçtiler

سېنىڭدىن بۇرۇنلار چۈشۈپ ئۆتتىلەر ،

تۇرالماي مەنزىلدە كۆچۈپ كەتتىلەر .

Senden evvelkiler oraya uğrayıp, geçitler;

Menzilde yerleşmediler ve öncekileri takip ederek, göçtüler.

2849. yèrin : iğrenmek || يىرگەنمەك

5327. yérindi ajunuğ süründike қоd

bayat birge anda tü ni‘met yégin

بۇ پەسكەش جاھاننى قوغلا ، نېرى سۈر ،

بېرۇر ھەق ئاندا تۈرلۈك نېمەت ، يىگىن .

Bu hakim dünyayı sür.at;

Tanrı orada sana her türlü iyi nimet ihsan eder.

2850. yèrinçig : tiksinti verici, iğrenç || بىزىر قىلغۇچى

0687. kamuğ eski neñler irinçig bolur

irinçig yüki kör yirinçig bolur

پۈتۈن كونا نەرسىلەر يېقىمىسىز بولۇر ،

يېقىمىسىز يۈكى ، كۆر ، كۆڭۈلسىز كېلۇر .

Bütün eskimiş şeyler yıpranmış olur;

Yıpranmış şeylere tahammül etmek insana sıkıntı ve tiksinti verir.

2851. **yır¹-** : gülümsemek [ağzını açmak, *yılış*-?] || كۆلۈمسىرىمەك

3953. yaşık kıptı yérđin kótürdi başın

yaruk yüz küler teg yırtıdı tışın

قۇياش قوپتى يەردىن كۆتەرىپ بېشىن،

ئوچۇق يۈز كۈلەردەك كۆرسەتتى چىشىن.

Güneş yerden kalktı, başını kaldırdı;

Sevgili yüzün tebessümü gibi, parlak dişleri gözüktü.

2852. **yèš-** : yiyişmek || يېيىشمەك

6481. müsülman karıştı için et yéşür

tükel inçke tegdi bu kafir yatur

مۇسۇلمان ئۆچەشپ، گۆشنى يېيىشۇر،

يېتىپ تىنچ، كۇپارلار راھەت كۆرىشۇر.

Müslümanlar karıştı, birbirlerinin etlerini yiyorlar;

Kafirler ise, tam bir huzur içinde yaşıyorlar.

2853. **yışın** : çökük, çökmüş || سولغۇن، چۆككەن

4675.boğuzuğ küdez tutçı ıgsız yorı

kıılır ig kişiniñ yüzini yışın

گېلىگنى يىغىپ سەن، دائىم ئىسەن يۈر،

قىلۇر يۈزنى سۇلغۇن كېسەل ھەر مەھەل.

Boğazı daima gözet ve hasta olmağa çalış;

Hastalık insanın yüzünü yışın yapar.

2854. **yit-** : yitmek, kaybolmak || يۈتمەك، يوقالماق

0890. isiz baş kótürse kör edğü yiter

bu edğü elig bulsa isiz kiter

يامان باش كۆتەرسە، ياخشىلار تۈگەر،

گەر ياخشى بەگ ئولسا، يامانلار بىتەر.

*Kötü serbest kalırsa, iyi ortadan kaybolur;
iyi hakim vaziyette olursa, kötü ortadan kalkar.*

2855. **yèt** - : yetmek, yedeğinde götürmek || يەتمەك، زاپاس ئېلىۋالماق

3263. inini eḡgeke yét özüñ eḡgü bol

kişi eḡgü erdin tüzer eḡgü yol

مېنى ياخشىلىققا باشلا، ياخشى بول،

كىشى ياخشى ئەردىن تاپار ياخشى بول.

*Beni iyiliğe doğru götür, kendin iyi ol;
insan iyi insanlara bakarak, yolunu düzeltir.*

2856. **yeti** : yedi (7) || يەتتە

2795. köñül beg-turur yéti endam öze

begi başlasa boḡnı yügrür tüze

كۆڭۈل يەتتە ئەزا ئۆزە ھۆكۈمران،

يۈگۈرەر ئەل چوقۇم، باشلاپ ماڭسا خان.

*Gönül yedi endam üzerine beydir;
Bey yol gösterince, halk tereddütsüz onu takip eder.*

2857. **yiti** : keskin; bk. **yitig** || ئىتتىك، كەسكىن

0927. muñar meñzetü aydı şa‘ir bu söz

oḡısa açılğay yiti qıl bu köz

بۇغا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سۆز،

چوڭايغاي ئوقۇساڭ، ئىتتىكلىنىپ كۆز.

*Şair buna benzer bir söz söylemiştir; okursan,
manası anlaşılır; görüşünü keskinleştir.*

2858. **yitig** : keskin; bk. **yiti** || ئىتتىك، كەسكىن

0329. aḡırsa üḡürse seçe bilse öz

ḡamuḡ iş içinde yitig tutsa köz

راسا تاسقسا چىڭ، ئېنىق تاللىسا،
پۈتۈن ئىشقا ئۆتكۈر نەزەر تاشلىسا.

*Ayırt eder, eler, seçebilir ve
Her işte gözünü keskin tutarsa*

2859. **yétiken** : yedi kardeşler, büyük ayı burcu || يەتتە قاراقچى يۇلتۇزى ||

6220. yétiken kötürdi yana baş örü
tüñitti yana yıldırık adğır naru
يىتكەن كۆتەردى ئۆرە باش يانا،
يىلدىرىق ئايغىرغا ئىگىلدى مانا.

*Yedi kardeşler başını yukarı kaldırdı;
Yıldırık yıldızı Aygur burcuna doğru eğildi.*

2860. **yitⁱm** : kayba uğramış, eksilmiş, keten tohumu ||

كەمچىل، يوقالغان، زىغىر ئۇرۇقى، كۈنجۈت

4585. yazım ya yitim bolğa oldrug turug
yawuz bolğa köñlüñ ay edgü urug

كى ئۇندا يېرىم ياتا بولۇپ ئولتۇرۇق،
دىلىڭ رەنجىپ قالۇر، ئەي ئېسىل ئۇرۇق.

*Oturma yerleri yarım yamlak olur;
Duracak yeri bulunmaz; ey asil nesepli insan, kalbin kırılır.*

2861. **yitür-** : kaybetmek, yitirmek || يۈتۈرمەك، يوقاتماق ||

0958. bu ay toldı aydı ay begler begi
xalı beg yüzün körse yitür ögi

بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەگلەر بېگى،
كېتەر بەگ يۈزىن كۆرسە قۇلىڭ ئوگى

*Ay-Toldı dedi: Ey beylerin beyi , kul beyin yüzünü görünce,
ne diyeceğini şaşırır.*

2862. **yètür-**: yedirmek, yitirmek, kaybetmek || يۈتۈرمەك ، يوقاتماق ، يىگۈزمەك

5033. aş içgü çıkardı yétürdi körü

kişi ıdtı ilig tapa ukturu

غزدا - چاي بېرىپ ئوبدان يىدۇردى كۈتۈپ ،

ئەۋەتتى ئېلىگە كىشى ، ئۇقتۇرۇپ .

Ögdülmüş yiyecek ve içecek çıkardı ve itina ile onu ağırladı.

Hükümdara haber vermek üzere, adam koşturdu.

2863. **yèyⁱm** : yiyecek || يېمەك - ئىچمەك

3800. boğuzğa yéyimçe ajunda yédim tap

eginke keğimçe eginde keğim tap

گېلىمغا يىگۈدەك جاھاندا يىدىم ، بەس ،

ئىگىنلەرنى يەتكۈنچە ، كىيىدىم كىيىم ، بەس .

Dünyada açlığını gidereek kadar yedim.

sırtımı örtecek kadar elbisem de var.

2864. **yupat-** : savsaklatmak, ihmal ettirmek || سەل قارىماق ، ئاددىي چاغلىماق || [<]

3866. ilig aydı uktum eşittim sözüg

bu söz işke kirmez yupatma özüñ

ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم ، ئىشتىم سۆزۈڭ ،

بۇ سۆز ئىشقا ئاشماس ، ئاۋۇتما ئۆزۈڭ .

Hükümdar: Anladım, sözlediklerini duyduğum dedi.

fakat bu sözlerin faydası yoktur; kendini avutma.

2865. **yod-** : silmek, bozmak || بۇزماق ، ئۆچۈرمەك ||

2798. tükel sır beğiz ol köñülsüz kişi

köñülsüz kişi bilge atın yoğar

تامام بىر سۈرەتتۇر كۆڭۈلسىز كىشى ،
كۆڭۈلسىز كىشى ئىلىم ئاتىن بۇزار .

*Gönülsüz insan yalnız bir şekil ve kalıptan ibarettir;
Gönülsüz insan alim adını kaybeder.*

2866. **yod^uğ** : felaket, zarar. bk. **yuta** || زیان ، پالاکەت ،

1400. künüñni keçürdüñ tilek arzuğa

tiriglik tükeği ökünç ol yoğuğ

كەچۈردۈڭ كۈنۈڭنى ھەۋەس - ئارزۇدا ،

تۈگدى تىرىكلىك ، قالدى پۇشىمنىڭ .

*Heves ve arzuların için ömrünü harcadın;
Hayat tükendi, elde ettiğin sadece peşimanlıktır.*

2867. **yod^un** : bitme, mahvolma, yok olma || يوقىلىش ، ۋەيران بولماق ، تۈگىمەك ،

6279. ötündi iligke ayur-men bu kün

barayın қадаşım taparu yoğun

ئۆتۈندى ئېلىگىدىن ، دېدى: مەن بۇ كۈن ،

بارايىن قاياشنى زىيارەت ئۈچۈن .

*Hükümdara maruzatta bulundu ve:- ben bugün kardeşimi
yoklamak üzere, onu ziyaret etmek istiyorum-dedi-*

2868. **yog^u** : yas, matem || ماتەم ، قارىلىق ،

4577. yog aşı bolur ya ölüg atıña

ya ol at bulup aş bérür yatıña

يا ئۆلگەن كىشىگە نەزىر ئاتىماق ،

يا ئۆسكەچ مەرتىۋە ، ياتقا ئاش تارتىماق .

*Yahut bir ölü için yapılan yog aşısı olur,
yahut biri bir rütbe alınca , bşkalarına ziyafet çeker.*

2869. **yoğ^un** : kalın, yoğun || يوغان ، قېلىن

4913. biziñ köñlümüz öldi bolğa bu kün
hava nefis me kıldı boyun keç yoğun

بىزنىڭ كۆڭلىمىز ئۆلدى بولغاي بۇ كۈن،
ھاۋا - نەپىس يوغان قىلدى بەكمۇ بويۇن.

*Hava ve nefis boynunun bu kadar kalınlaşmış olduğuna bakılırsa,
bizim gönlümüz bugün ölmüş olmalıdır.*

2870. **yoğ^urt** : yoğurt || قېتىق

4442. kıımız süt ya yün yağ ya yoğrut kurut
yağım ya kiğiz hem azar ewke tut

قىمىز، سۈت، يا يۇڭ، ياغ، قېتىق يا قۇرت،
بىسات يا كىگىز ھەم ھوزۇر ئۆيگە تۇت.

*Kımız, süt yahut yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile
evin rahatını temin eden yaygı ve ya keçe hep bunlardan gelir.*

2871. **yok** : yok || يوق

0005. kamuğ barça muñluğ törütülmişi
muñı yok içi bir añar yok éşi

بۇ بارچە يارالغان مۇھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىھاجەت، يوق ھەمراھ ساڭا.

*Bütün bu yaratılmış olanlar ona muhtacdır;
Muhtac olmayan yalnız Tanrıdır; onun eşi yoktur.*

2872. **yokluk** : yokluk || يوقلۇق

4107. tağı biri yalğan biri suğluk ol
bu üç iş üçegü tüpi yokluk ol

يەنە بىرسى يالغان ، ئاچكۆزلۈك بىرى ،
ئېرۇر يولۇق بۇ ئۈچنىڭ ئۈچى ۋە تۈۋى .

*Biri- yalan, biri- tamahkarlıktır;
Bu üç işin üçü de sonunda insanı mahveder.*

2873. **yokağ** - : yok olmak || يوقماق ، غايىپ بولماق ، يىتمەك

6162. bu iki bile er yokağur küçün
muñar kim bulun bolsa emger öçün
بۇ ئىككى بىلەن ئەر ئۆزىن يوقاتۇر ،
بۇغا كىم ئەسر بولسا ، كۆپ جاپا چېكۇر .

*Bu ikisi ile insan zorla kendini mahveder;
Kim bunların esiri olursa, onu ızdıraba sürükler.*

2874. **yokal-**: yok olmak || يوقالماق

0828. meniñ me törüm bu yokalmaz özüm
kamuğ halkқа bir teg ne kılqım sözüm
مېنىڭمۇ ھۆكىمىم شۇ ، يوقالماس ئۆزۈم ،
پۈتۈن خەلىققە بىردەك قىلىقىم سۆزۈم .

*Benimde hukmüm böyledir, ben ortadan kaybolmam;
Hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır.*

2875. **yokaru** : yukarı [$\approx$ üz+e+ri] || ئۈستۈن ، يۇقىرى

3072. kimiñ birle devlet yaraşsa kelip
başın kökke tegrür yokaru kılip
بۇ دۆلەت ، ئۇ ، كىمىلە ياراشسا كېلىپ ،
بېشىن كۆككە كۆتەرۈر يۇقىرى قىلىپ .

*Kime saadet gelip, onunla uyuşursa,
onun başını yükselterek, göğe erdirir.*

2876. **yokla** - : yükselmek, çıkmak || يۇقىرىلىماق ، ئۆرلىمەك ، يۈكسەلمەك ،

1002. söz asğı bile kör yağız yérdeki

yaşıl kökke yoklar bolur tördeki

بۇ سۆز نەپى بىرلە قوڭۇر يەردىكى ،

يېشىل كۆككە ئۆرلەپ ، بولۇر تۆردىكى .

Söz sayesinde kara yerdeki mavi göğe yükselir;

Ve baş köşeye geçenlerden olur.

2877. **yoklat** -: yükseltmek || ئېگىزلەتمەك ، ئۆرلەتمەك ، يۇقىرىلاتماق ||

2120. küwezlik asıgsız köñül tumlıtur

köñül qoğkı bolsa kişig yoklatur

كېسىرلىك بى پايدا ، كۆڭۈل توڭلىتۇر ،

كېشىنى كىچىك دىللىق ئۈستۈنلىتۇر .

Gurur faydasızdır, o insanları kendinden soğutur;

Alçak gönüllülük insanı yükseltir.

2878. **yol** : yol, sefer || يول ، سەپەر ||

0382. üdürdi törütti yaruttı köñül

köni yol öze tuttı köñlüm amul

ئۇ تاللاپ ياراتتى ، يۇرۇتتى دىلىم ،

ئىمان بىرلە تېنىچ يولنى تاپتى دىلىم .

Seçti, yarattı ve gönülü aydınlattı;

Gönlümü iman içinde, doğru yol üzerinde tuttu.

2879. **yolçı** : kılavuz, yol gösterici || يول باشلىغۇچى ، يولچى ||

5250. negü tér eşitgil бүгү ilçi beg

bu beglik işini bilir yolçı beg

نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئالىم ئېلچى بەگ،
بۇ بەگلىك ئىشنى بلۇر يولچى بەگ.

*Memleket idare eden hakim bey
ve bu idare işinde yol gösteren bey ne der, dinle.*

2880. **yolçıla-** : kılavuzluk etmek, yol göstermek || يول باشلىماق، يول كۆرسەتمەك

4454. bu yañlıg bolur emdi igdişçiler
katılmaq tilese sözüm yolçılar
شۇ ياڭلىغ بولۇرلەر بۇ چارۋىچىلار،
قوشۇلساڭ، سۆزۈم ساڭا يولچى بولار.

*İşte hayvan yetiştirenler böyle olurlar;
Onlara katılmak istersen, bu sözüm sana yolu gösterir*

2881. **yomdar-** : toplamak || يىغماق، توپلىماق

5315. kelir kut қаpuғda қалın yumdarur
köñül basa yumğıg аdınқа bérür

بەخت كەلسە دەرگاھىڭ ئادەمگە تولۇر،
كۆڭۈل بۆلسەڭ ئاڭا، بۆلەككە بېرۇر.

*Saadet gelir, kapıda bir kalabalık toplanır;
Ona gönül bağlarsan, hepsini başkasına verir.*

2882. **yomğı** : toplu, çok, bütün || جىق، پۈتۈن، ھەممە، بىللە

0944. sewinç barça yumğı saña kelsüni
saқınç birle düşman sızıp ölsüni

يىغلىسۇن ساڭا ھەممە خوشلۇق كېلىپ،
ئەلەم ئىچرە دۈشمەنلەر ئۆلسۇن سېزىپ.

*Bütün sevinçlerin hepsi sana gelsin;
Düşmanın endişe içinde, eriyip bitsin.*

2883. **yom^l-t** : toplanmak || توپلانماق ، جەم بولماق

3037. sarandın kaçar barça erdemlig er

aqıka yumıtur tilek arzu yér

بېخىلدىن قاچارلەر پەزىلەتلىك ئەر ،

سېخىگە بولۇپ جەم ، تىلەككە يېتەر .

Bütün faziletli insanlar hasisten kaçarlar

ve cömerdin etrafında toplanarak, dilek ve arzularına kavuşurlar.

2884. **yoña-** : şikâyet etmek || چاقماق ، ئەرز قىلماق

5871. tilekim bu ol hem ötügüm saña

méni kim yoñasa ayıtğıl maña

تىلەگىم شۇدۇر ھەم ئۆتۈنچىم ساڭا ،

مېنى كىمكى چاقسا دېگىن سەن ماڭا .

Senden dileğim ve ricam şudur;

Beni biri çekiştirirse, bunu önce bana sor.

2885. **yoñağ** : gammazlık || چېقىمچىلىق

4272. birisi ozunçı yoñağ kılğuçı

biri iki yüzlüg kişi umduçı

بىرىدۇر چېقىمچى ، پىتنە - پاساتچى ،

بىرى ، ئىككى يۈزلۈك ، ئۆز مەنپەئەتچى .

Biri müteridir, gammazlık eden adamdır;

Biri iki yüzlü, menfaatperest kimsedir.

2886. **yoñaqçı** : gammaz || چېقىمچى

5864. neçe keç beg erse ukuşluğ oduğ

yoñaqçı yakın bolsa tegrür yoğuğ

ھەرقانچە ئەقىللىق ھوشيار بولسا بەگ،
چېقىمچى يېغىن بولسا، تېگەر زىيان بەك.

*Ne kadar akıllı ve uyanık bey olursa olsun,
kendisine yaklaşan gammazın zararından kurtulamaz.*

2887. **yor** - : yürümek; bk. **yori-** || ماڭماق، يۈرمەك

6613. bilig bilse kaçgun kalı katgurar

biligsiz sığun sen ağınap yora

بىلىملىك غەم ئىچرە ئىچۈكمۇ كۈلەر،
بىلىمسىز - سوغۇق سەن، ئويناقلاپ يۈرە.

*Bilgili insan bu kaygı içinde nasıl kahkaha atar;
Ey bilgisiz, sen dağ keçisi gibi, debelen, dolaş.*

2888. **yor-**: tabir etmek, yormak, anlatmak; bk. **yör-** ||

تەبىر بەرمەك، ئىزاھلىماق، شەرھىلىمەك

2673. ötüg bérdi ögdülmiş aydı ay beg

yorayın bu sözni köñülteki teg

ئۆتۈنچ بىرلە دېدى ئۆگدۈلمىش: ئەي بەگ،
يېشەي ئۇشبۇ سۆزنى كۆڭۈلدىكىدەك.

Ögdülmiş devamlı şunları arzetti:-

Ey bey, bu sözü düşündüğüm gibi izah edeyim- dedi-

2889. **yorguçı** : tabir eden, yoran || ئىزاھلىغۇچى، يەشكۈچى، تەبىر بەرگۈچى

4368. tüşüg eşgü yorsa bu tüş yorguçı

ol eşgü kelir kör bu sewnür tuçı

بۇ چۈش ئۆرگۈچىلەر ئۇنى ئۆرسە خوپ،
يۈرەر ياخشىغا، ئەر قالۇر خوش بولۇپ.

Bu rüya yoran kimse onu iyiye yorarsa

Rüya daima iyi çıkar ve insan sevinir.

2890. **yorı-** : yürümek, varmak, yaşamak, ömür sürmek, davranmak; bk. **yor-** ||

يۈرىمەك، ماڭماق. ياشىماق، تۆمۈر كۆرمەك

1583. negü teg keçer bu keçigli künüñ

könimü yorır sen ya egri yoluñ

نىچۈكرەك كېچەر بۇ كېچەر بۇ كەچۈرگەن كۈنۈڭ،

يۈردۈڭمۇ دۇرۇس ياكى ئەگرى يولۇڭ؟

Günlerin nasıl geçiyor;

Doğrumu yürüyorsun, eğri yoldamısın?

2891. **yorığa** : rahvan, yorga || يورغا

1428. yayılmaz yorığa keveldin düşüp

eðersiz yıgaç miñü muñluğ bolup

تەۋرەتمەس يورغا - يۈگۈرۈك ئاتتىن چۈشۈپ،

مىنەرسەن ئىگەرسىز ياغاچ، مۇڭلۇنۇپ.

Sarsmayan, rahvan küheylan attan inip,

aciz içinde, eyersiz bir ağaca bineceksin

2892. **yorık** : akma, akıcı, huy, hareket || خۇي - پەيل، يۈرۈش - تۈرۈش، ھەرىكەت

0493. bilişmez kişiler qarağı sanı

qarağı yorık yazsa sökme anı

تونۇشىسز كىشىنى بىر قارىغۇ سانا،

يول ئازسا ئەگەر قارۇغۇ، سۆكمە يانا.

Tanıdığı olmayan insna kör gibidir;

Kör yolunu şaşırırsa, onu ayıplama.

2893. **yorıt-**: yürütmek || يۈرۈتمەك، يۈرگۈزمەك، ئىشلەتمەك

5985. nelük tilde körksüz yoritır sen söz

ölürüñ ne bildiñ aya köñli tüz

نېمىشقا تىلىڭدىن چىقارما يامان سۆز،
ئۆلۈشنى قەيەردىن بىلىدىك، كۆڭلى تۈز؟

*Niçin böyle fena fena sözler söylüyorsun;
Ey temiz kalpli insan, öleceğini neden anladın.*

2894. **yort-**: at sürmek, atla gitmek, sefer etmek || ئات ھەيدىمەك، ئات بىلەن بارماق،
سەپەر قىلماق

2341. yağığa kalı yortsa sü başlar er
yakın tutğu özke yağığ işler er
قۇماندان يېغىغا ھۇجۇم قىلسا گەر،
يېقىن تۇتسۇن ئۆزىگە يېغى ئۇرار ئەر

*Ordu kumandanı düşmana karşı harekete geçerken, düşmana karşı
koyacak esas kuvvetleri etrafında bulundurmalıdır.*

2895. **yort^uğ** : muhafız alayı || مۇھاپىزەتچى قىسىم

2344. süsin itse yapsa ma yortuğ tüzüp
kédin kalmasa er ya öñdün ozup
قوشۇننى ساقلىسۇن، قىلسۇن مۇنتىزىم،
كېيىن ۋە ئىلگىرى يۈرمىسۇن ھېچكىشىم.

*Askeri tanzim ve tertip ile muhafız alayını teşkil etmeli
ve hiç kimse geride kalmamalı veya öne geçmemelidir.*

2896. **yögdik** : bir kuş cinsi [CLAUSON 911^b] || بىر خىل قۇش

5377. kuğu korday erse ya turna yuğak
ya toy tut ya yögdik ya todliç ya kaç
قوغۇ - قورداي ئۆلسۇن يا تۇرنا - يۇغاق،
يا توي، يۈگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق.

*Her cins kuğular, turna ve su kuşları yahut
toy kuşu veya yügdik todliç ve kazlar.*

2897. **yöle-** : desteklemek; bk. **yöle** || يۆلەم قىلماق ، ياردەم قىلماق

5792. kiçig erdiñ oğlan biligsiz otun

sini ol yöledi kopurdi kutun

ئىدىك سەن بىلىمسىز ، نادان بىر بالا ،

يۆلەپ ھەم يۈكسەلتتى بەختكە مانا .

Sen bilgisiz, değersiz, küçük bir çocuk idin;

Sana o destek oldu ve saadet içinde o seni yükseltti.

2898. **yölek** : destek; bk. **yülek**; bk. **tok** || يۆلەك :

3857. komisa köñül kör tilese tilek

tilek bolmağınça bu bulmaz yölek

كۆڭۈل جۇشقۇنلىنىپ ، تىلەسە تىلەك ،

تىلەككە ئېرىشمەي ، ئۇ تاپماس يۆلەك .

Gönül hayacanlanır ve bir dilekte bulunursa,

dileğini elde etmeden, o sükunet bulmaz.

2899. **yör-** : çözmek, yormak; bk. **yor-** || يەشمەك ، ھەل قىلماق

6038. nelük özke teñsiz yörer sen yörüg

yörügke barır tüş ay köñli örüg

نىمىشقا بېرۇرسەن تەبىر بولىغۇر ؟

ئەي ئاقىل بۇ چۈشكى ، ئۆرۈشكە ماڭۇر .

Niçin rüyayı kendine fena yoruyorsun;

Ey nefsihine hakim olan insan, rüya tabirine göre çıkar.

2900. **yörügçi** : düş yorucusu, düş yoran, rüya tabir eden ||

چۈش تەبىرچىسى ، چۈش ئۆرۈگۈچى

6042. munukı bu sözke tanuk keldi söz

tüşüg yörgüçi tüş yörüp qodtı öz

گوۋادۇر بۇ سۆزگە تۆۋەندىكى سۆز،
قويۇپتۇر ئۆرۈچى ئۆرۈپ ئۇنى ئۆز.

*İşte bu söz buna delildir,
rüya tabircisi bunun öyle yorup bırakmıştır.*

2901. **yörüg** : tabir || تەبىر، چۈشەنچە، ئىزاھ

2600. ukuşluğ gerek keç yalawaç örüg

biliglig gerek sözke bilse yörüg

ئۇ بولغاي ئەقىللىق، ھەر ئىشتا بېسىق،
بىلىم لازىم بىلىشكە سۆز يولنى جىق.

*Elçi çok akıllı, temkinli ve sözünü
ifade edebilmesi için de bilgili olmalıdır.*

2902. **yörül** -: yorulmak || تۆرۈلمەك، تەبىر بېرىلمەك، ئېچىلماق

6028. kişike körüp yörlür emdi bu tüş

añar yakşığ erse yağutur ukuş

كىشىگە قاراپ چۈش تەبىرى بولۇر،
ئانگا بولسا لايىق، ئاقىل چۈش ئۆرۈر.

*Rüya adımına göre tabir edilir;
Yorarken, akıl ona uygun olanı yakıştırır.*

2903. **yu-** : yıkamak || يۇماق

1115. bu ay toldınıñ kör igi ağrudı

umınçsız bolup candın elgin yudı

بۇ ئايتولدى بەكمۇ قاتتىق ئاغرىدى،
ئۆمۈتسىز بولۇپ قولنى جاندىن يۇدى.

*Ay-Toldının hastalığı ağırlaştı ve
ümüdünü keserek canından elini yudu.*

2904. **yuğak** : su kuşu, bir nev'i ördek (?) || سۇ قۇشى

4199. kuğuğa katılmaz körü tur yuğak

qara kuş ürün kuş bile keç yırak

قوغۇغا قوشۇلماس، قاراپ كۆر، يۇغاق،

قارا قۇش ئۇ ئاق قۇش بىلەن بەك يىراق.

Dikkat edersen, yugak kuğuya ktılmaz;

Ak-kuş ile kara-kuş birbirinden çok uzaktır.

2905. **yuğruş** : Türklerde halktan bakanlık derecesine çıkan adam ||

تۈركلەردە خەلقنىڭ ۋەزىرلىك دەرىجىسىگە چىققان ئادەم، مەنسەپ نامى

4069. kayu yawğu yuğruş bolur él begi

kayu atı teksin bolur er ögi

بىرى يابغۇ، يۇغۇرۇش بولۇر ئەل بېگى،

قىلۇر بىرى نامسىز مۇشاۋۇرلىقى.

Kimi yavgu, kimi yugruş veya il-beyi

kimi unvanının eşi olmayan er-ögi olur.

2906. **yuğ-** : bulaşmak, sirayet etmek || يۇقىماق

4239. karağa yağuma ay kılkı ürün

ürünke kara terk yuğar ol körün

قاراغا يولۇقما، ئايا قىلىقى ئاق،

يۇقۇرلەر بۇ ئاققا قارا تېزلا، باقى.

Ey ak-pak tabiatlı insan, sen karaya yaklaşma;

Dikkat et, beyaza siyah çabuk bulaşır.

2907. **yul** : kaynak, pınar || مەنبە || بۇلاق

6178. ölür-men ökünçün akar köz yulum

tatıglar tatıgsız kılur bu ölüm

ئۆكۈنچە ئۆلەرمەن، ئاقار كۆز يۈلۈم،
تاتلىقنى تېتىقسىز قىلۇر بۇ ئۆلۈم.

*Ölüyorum, peşimanlıktan iki gözüm iki çeşme oldu;
Bu ölüm tatlıları tatsızlaştırıyor.*

2908. **yul** - : kurtarmak, bırakmak || قويۇپ بەرمەك قۇتقۇزماق،

6100. kişi üdrümi kör kişini yular
sewüg can yuluğlap sewinçin tiler
كەشنىڭ خەلى ئۇ كىشى قۇتقۇزار،
سۆيۈنچتىن تىلەپ ئۆز جانىنى پىدالار.

*Insanların seçkini insanları kurtarır;
Onların sevinci uğrunda kendi sevgili canını feda eder.*

2909. **yul** - : kurtulmak, temizlenmek, yıkanmak, arınmak ||

قۇتۇلماق، پاكىزلەنمەك، يۇيۇنماق

3465. köni beg yüzi körse kutluğ bolur
muyanğa tegir hem yazuķı yulur
ئادىل بەگ يۈزى كۆرسە، قۇتلۇق بولۇر،
ساۋابىن تاپۇر ھەم گۇناھ يوقۇلۇر.

*Adil beyin yüzünü gören kutlu olur;
Sevaba girer ve günahıtan kurtulur.*

2910. **yula** : kandil, meşale || چىراغ شام،

0601. turup çıktı sewnü ғаpuğқа küle
ögi köñli açılıp yaradı yula
خۇشال چىقتى ئايتولدى ئىشكە كۈلۈپ،
ئەقىل - كۆڭلى ئېچىلىپ چىراقتەك يورۇپ.

*Ay-Toldı kalkıp, sevinerek ve gülerek, huzurdan çıktı;
Akıllı ve gönlü açılıp, yolunu meş'aleler aydınlattı.*

2911. **yulduz** :yıldız. [< *töz* ‘kök’, *nacm* ‘yıldız’ da ‘kök’ anlamına gelir] || يۇلتۇز

3724. yaşıl kök töritti kötürdi eşiz

kün ay birle yulduz bezedi beşiz

يېشىل كۆك ياراتتى ئىگىز كۆتىرىپ،

كۈن - ئاي ھەمدە يۇلتۇز ۈزىننەت بېرىپ.

Mavi göğü yarattı ve yükseklere çıkardı;

Güneş, ay ve yıldızlar ile üzerini süsledi.

2912. **yulduzçı** : müneccim || مۇنەججىم

4376. muniñda basa emdi yulduzçı ol

baқа körse yetrü içi yinçe yol

بۇلاردىن سولۇق ئەمدى بۇ يۇلتۇزچىدۇر،

كۆرەرسەن، بۇ يول بەك ئىنچىكە ئېرۇر.

Bunlardan sonra da müneccimler gelir;

İyice dikkat edersen.

2913. **yulıg** : fidyе, feda, kurban || قۇربانلىق

1555. atam canı boldı iligke yuluğ

yuluğ kılsu teñri saña bu қuluğ

ئاتام جانى بولدى ئېلىگكە پىدا،

پىدا قىلسۇن ساڭا بۇ قۇلنى خۇدا.

Babamın canı hükümdarın hizmetinde feda oldu;

Tanrı sana bu kulu da feda etsin.

2914. **yulıg** : alış-veriş || سودىلىق

1736. қayusı çerigde қılıç baldu yer

қayusı turada yuluğda қarır

براۋلار ئۆرۈشتا قىلىچ - پالتا يەر،

بىرى قەلئە ساقلاپ قېرىپمۇ كېتەر.

Kimi orduda kılıç ve balta yer;

Kimi kaleyi muhafazaya memur olur, orada ihtiyarlar.

2915. **yul^uğla-** : feda etmek || قۇربانلىق بەرمەك، ئاتىماق

1733. kayu yügrü tınmaz ajun tezinür

kayu can yuluğlar teñizke kirür

بىراۋلار يۈگۈرۈپ جاھان ئايلىنۇر،

بىرى جان پىدالاپ، دېڭىزغا كىرۈر.

Kimi durmadan koşar, dünyayı dolaşır;

Kimi canını feda eder, denize dalar.

2916. **yul^un-** : kurtarmak || قۇتۇلماق

1438. et öz arzu sürgen havağa bulun

bulun bolma bolsa özüñni yulun

ۋۇجۇت رەيلى ئەيلەر نەپىسكە ئەسر ئول،

ئەسر ئولما، ئولساڭ ئۇنىڭدىن قۇتۇل.

Vücut arzusuna tabi olan insan nefsinin esiridir;

Onun esiri olma, olursan da kendini kurtarmağa bak.

2917. **yul^uş** : fidye || جان پىدالىق

1113. asıg kıldı erse ölümke kümüş

kümüş kılğay erdi er özke yuluş

ئۆلۈمگە كۈمۈشتىن پايدا يەتسە گەر،

قىلاتتى كۈمۈشنى پىدا ئۆزگە ئەر.

Ölüme karşı gümüş fayda etse idi, insan gümüşü

Kendisine fidye yapardı.

2918. **yul^uğ kıl -:** feda etmek || پىدا قىلماق

1603. tilese ağır tut tilese uçuz

yuluğ kıldım emdi saña men bu öz

تىلەسەڭ قەدىرلە ۋە ياكى خار قىل ،
پىدا قىلدىم ئۆزۈم ساڭا ئەمدى ، بىل .

*istersen değer ver, istersen değersiz bul;
ben kendimi artık senin hizmetine vakfettim.*

2920. **yum-** : yummak || يۇمماق

0624. sewindi ilig kör yaruttı yüzün
anı kördi ay toldı yumdı közin

دېمەي ھېچنەمە ، كەستى ئېلىڭ سۆزىن ،
كۆرۈپ ئايتولدى بۇنى يۇمدى كۆزىن .

*Hükümdar sevindi, tekrar yüzü güldü;
Ay –Toldı bunu görünce, gözünü yumdu.*

2921. **yumdar-**: toplamak || توپلانماق

5315. kelir kıt kapuğda qalın yumdarur
köñül basa yumğığ adınқа bérür

بەخت كەلسە دەرگاھىڭ ئادەمگە تولۇر ،
كۆڭۈل بۆلسەڭ ئاڭا ، بۆلەككە بېرۇر .

*Saadet gelir,kapıda bir kalabalık toplanır;
Ona gönül bağlarsan, hepsini başkasına verir.*

2922. **yumğı-** : toplu, çok, bütün || پۈتۈن ، تامامەن ، ھەممە

0944. sewinç barça yumğı saña kelsüni
sakınç birle düşman sızıp ölsüni

يىغلىسۇن ساڭا ھەممە خوشلۇق كېلىپ ،
ئەلەم ئىچرە دۈشمەنلەر ئۆلسۇن سېزىپ .

*Bütün sevinçlerin hepsi sana gelsin;
Düşmanın endişe içinde, eriyip bitsin.*

2923. **yomit-** : toplanmak || توپلانماق ، يىغىلماق ، بېرىكمەك

3037. sarandın kaçar barça erdemlig er

aķıķa yomıtur tilek arzu yér

بېخىلدىن قاچارلەر پەزىلەتلىك ئەر،

سېخىگە بولۇپ جەم، تىلەككە يېتەر.

*Bütün faziletli insanlar hasisten kaçarlar ve cömerdin etrafında
toplanarak, dilek ve arzularına kavuşurlar.*

2924. **yumşa** -: yumuşamak || يۇمشىماق، بوشىماق

2665. sözi bolsa yumşak şeker teg süçig

süçig sözke yumşar uluğ hem kiçig

سۆزى بولسا يۇمشاق، شېكەردەك چۈچۈك،

چۈچۈك سۆزگە يۇمشار ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalıdır;

Tatlı söze karşı, büyük küçük, herkes yumuşar.

2925. **yumşak**: yumuşak || يۇمشاق، يۇمران

0703. méni bulğuçı kılķı alçak kerek

köñül kođķı til sözde yumşak kerek

تاۋازۇلۇق ئولسۇن مېنى تاپقۇچى،

كىچىپ پېىل ھەم سۆزنى يۇمشاق قىلغۇچى.

Beni bulan kimse mütevazi tabiatlı,

alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır.

2926. **yumʊl** -: yumulmak || يۇمۇلماق

6172. bu kün ya yarın tut yumulsa bu köz

sélerniñ du‘aķa bolur muñluğ öz

بۇ كۈن ياكى تاڭنا يۇمۇلسا كۆزۈم،

دۇئاىڭغا ھاجەت بولۇرمەن ئۆزۈم.

*Bugün veya yarın bu göz kapanınca,
ben de sizin duanıza muhtac olacağım.*

2927. **yum^uş** : hizmet, vazife || خىزمەت ، ۋەزىپە

2742. ağı kaznakı tutsa altın kümüş
ol er başka éltse bu aymış yumuş

غەزىنىدە ئالتۇن - كۆمۈش ساقلىسا ،
بېرىلگەن ئۇ ئىشنى ئوبدان ئىشلىسە .

*Hazinede altın, gümüşü muhafaza etsin ve
Kenisine verilen işleri başarabilsin.*

2928. **yum^uşçı** : hizmetçi, haberci || خىزمەتچى ، خەۋەرچى

4618. ölümün yumuşçı ig ol aşnusu
kişi igledimü ölüm koşnısı

كېسەلدۇر ئۆلۈمنىڭ باش خەۋەرچىسى ،
كىشى ئاغرىدىمۇ ، ئۆلۈم خوشنىسى .

*Hastalık ölümün ilk habercesidir;
Insan hastalandımı, ölüm yanı başındadır.*

2929. **yun-** : yunmak yıkanmak || يۇيۇنماق

6017. tağı bir tüş ol körse yektin bolur
tüşegli anı körse suwқа yunur

يەنە بىر چۈشكى ، ئۇ شەيتانى چۈشتۈر ،
بۇ چۈش كۆرگۈچى غۇسلە قىلسا بولۇر .

*Yine bir rüya vardır ki, bu şeytandan gelir;
Bu rüyayı gören kimse gusül etmelidir.*

2930. **yunçığ** : düşkün, kötü, zayıf || ئوسال ، ئەسكى ، يامان

0736. neçe yunçığ özke yüz ursa özüm
baru körki artar keser-men sözüm

ھەرقانچە ئاجىزغا قاراتسام يۈزۈم،

ئاشار كۆركى ئۇنىڭ، قىلاي بەس سۆزۈم

*Ne kadar düşkün olursa- olsun, ben bir kimseye teveccüh edersem,
onun ahvali, muhakkak, gittikçe düzelir ve güzelleşir.*

ئات || at : **yund**. 2931.

5370. tirildi tümen miñ talu köp titir

yazıda ڧالın yond aڧırda ڧatır

يىغلىدى تۈمەننىڭ سۈپەتسىز تېتىر ،

دالادا تولا ئات، ئوقۇردا قېچىر.

*Binlerce seçme dişi deve, ovada kalabalık at sürüleri,
ve ahırda katırlar toplanmıştır.*

پۇرۇچ، يىرتىق، پارچە لاتا || [$yor^{-u}n$] < : **yur^un**. 2932.

1625. bu ay toldı oğlu ata yurnı ol

ata barsa oını oğul ornı ol

بۇ ئايتولدى ئاتا ئوغلندۇر،

ئاتا كەتتى ئورنى ئوغل ئورنىدۇر.

*Ay –Toldı ’nın oğlu da babasından bir parçadır;
Baba giderse, yerine oğlu kalır.*

يۇرت، يەر || yurt, yer : **yurt**. 2933.

5412. ölümüg unitma gürüñ yurtuñ ol

özüñni unitma sawı yurtuñ ol

ئۆلۈمنى ئۇنۇتما، گۆردۇر ئورنۇڭ بىل،

« ئۆزۈڭنى ئۇنۇتما » نى سەن تەكرار قىل.

*Ölümü unutma, asıl yerin mezarındır;
“Kendini unutma” sözünü her an hatırla.*

يۈسۈپ || [$İBN$ ‘ARABİ: *Fususul-Hikam*: 9. fass] (< A. k. a.) Yusuf : **yusuf**. 2934.

6627. ay yusuf kerek sözni sözle köni

kereksiz sözüg kizle kılğa kora

يۈسۈپ، سەن ياراملىق، دۇرۇس سۆزنى ئېيت،

يارامسىزنى يۇشۇر، زەرەرلىك، قارا.

Ey Yusuf, gerekli ve doğru sözü söyle;

Gereksiz sözü gizle, onun zararı dokunur.

2935. **yut** : felaket [yut+a?]. bk. **yoduğ** || پالاكەت، بەختسىزلىك، ئاپەت، بالا - قازا

0654. osal bolma begler küyer ot turur

küyer otқа yaқsa añar yut turur

غاپىل بولما، بەگلەر كۆيەر ئوت ئېرۇر،

يېقىنلاشماق ئوتقا پالاكەت بولۇر.

İhmalcı olma, beyler yana ateştir;

Yanar ateş, ona yaklaşan için bir felakettir.

2936. **yut-** : yutmak || يۇتمەك

6284. aş içgü yédi az yana at tutup

қадаşı tapa bardı қаdғu yüdüp

غزالانغاچ بىر ئاز، يەنە ئات توقۇپ،

قاياشى تامان ماڭدى قايغۇ يۇتۇپ.

Bir az yedi, içti; tekrar atına binip, mahzun- mahzun,

kardeşinin bulunduğu yere doğru yol çıktı.

2937. **yuvğa** : zayıf, ince, yufka, aciz; bk. **yuvğa** || ئاجىز، كۈچسىز، زەئىپ، قۇۋۋەتسىز

5523. negü tér eşitgil böke yawğusı

bayusa baş egmez boğun yuwğası

نېمە دەيدۇ ئاڭلا بۆكە يابغۇسى،

ئاجىزلار بېيسا باش ئەگمىگۈسى.

Böke yavgusu ne der, dinle;

En zayıf insan bile zengişleşirse, ferman dinlemez olur.

2938. **yuvka** : zayıf, ince, yufka, aciz; bk. **yuvğa** || ئاجىز، كۈچسىز، زەئىپ، قۇۋۋەتسىز،
ئىنچىكە، نېپىز

4610. kişi köñli yuwka sırınça sanı

içi keç küdez sına serme anı

كىشى كۆڭلى نازۇك گويىكى شىشەدۇر،

كۈزەت بەك، قوپال سۆز قىلما ئۇ سۇنۇر.

Insanın gönülü incedir, o bir sırçaya benzer;

Ona çok dikkat et, kaba söz söyleme, kırılır.

2939. **yuvl^un-** : yuvarlanmak || يۇمىلىماق، دومىلىماق

0662. neteg kim orunsuz topık yuwlunur

anı teg me devlet özüm tegzinür

نىچۈكىم دومۇلار ئۆزىچە بۇ توپ،

بۇ دۆلەتمۇ شۇنداق كېتەر سۈرۈلۈپ.

Düm düz yerde top nasıl kendi kendisine yuvarlanırsa,

Saadet de öyledir; ben sıyrılı, giderim.

2940. **yuvl^u-** : (gözyaşı) yuvarlanmak, dökülmek || تۆكۈلمەك

6213. kopup çıktı ilke yuwuldı yaşı

ajun meñzi boldı habeş kırtışı

قوپۇپ چىقتى ئىشكىكە، تۆكۈلدى ياشى،

جاھان مەڭزى بولغان گويا ھەبەشسى

Kalkıp kapıya çıktı, göz yaşı döktü;

Dünyanın rengi habeş derisine benzemişti.

2941. **yüğ-** : yüklemek, yüklenmek || يۈكلىمەك، يۈدۈمەك

1875. kim eğgü tilese ağır yük yüğer

ağır yük yüğügli tilekin küçer

كىم ئەزگۈ تىلسە ئېغىر يۈك دەر،
ئېغىر يۈك يۈدكەن تىلەككە يېتەر.

*Kim iyilik dilerse, ağır yük yüklenir;
Ağır yük yüklenen dileğine ulaşmak ister.*

2942. **yüdü**r - : yüklemek || يۈدۈتمەك، يۈكلەمەك

1437. uluğ yük boyunğa yüdürdi ilig

osal bolma saklan ay kılkı silig

يۈدۈلدى بويۇنغا، ئېلىگ، ئېغىر يۈك،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي خۇلقى تۈزۈك.

*Hükümdarların omuzlarına ağır yük yüklenmiştir,
ey iyi huylu insan, ihmalkar olma, tedbirli davran.*

2943. **yüg** : kuş tüyü, ok yeleği || قۇش پىيى

3005. er at boldı begler kanatı yügi

kanatsız kuş uçmaz ay begler begi

قوشۇندۇر بۇ بەگلەر قاناتى - تۈكى،
قاناتسىز قۇش ئۇچماس، ئەي بەگلەر بېگى.

*Asker beylerin kanat tüyüdür;
Ey beyler beyi, kanatsız kuş uçamaz.*

2944. **yükdig** : bir kuş cinsi || بىر تۈر قۇش

5377. kuğu korday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yükdig ya toğlıç ya kaç

قوغۇ - قورداي ئۆلسۇن يا تۇرنا - يۇغاق،
يا توي، يۈگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق .

*Her cins kuğular, turna ve su kuşları yahut
toy kuşu veya yügdik todlıç ve kazlar.*

2945. **yügü**r- : koşmak, seyirtmek, yürümek || چاچماق، يۈگۈرمەك

0384. azıp yügrür erdim ayu bérdi yol

küyer erdim otқа küdezme ol

يۈرەتتىم ئېزىپ مەن ئۇ كۆرسەتتى يول ،

كۆيەتتىم مەن ئوتتا ، قۇتۇلدۇردى ئول .

Yolumu şaşırmiş, koşuyordum, bana yol gösterdi;

O korumasa idi, ateşte yanardım.

2946. **yügürt-** : koşturmak || يۈگۈرتمەك

0574. turup çıktı hacib kapuğқа tegip

bir oğlan yügürtti tilin söz ıdıp

چىقىپ ھاجىپ ئۆيدىن ، ئىشكە كېلىپ ،

يۈگۈرتتى بىر ئوغلان خەۋەرچى قىلىپ .

Hacip kalkıp, çıktı;

Kapıya gelip, bir iç-oğlanı koşturarak, haber saldı.

2947. **yük** : yük || يۈك

1286. saña qaldı malım maña boldı yük

erej birle yép yat sewinç birle bök

ساغا قالدى مېلىم ، ماغا بولدى يۈك ،

ھوزۇر قىل ، ئۇنى يەپ - ئىشلەتكىن تۈزۈك .

Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu;

Huzur içinde yemekte devam et, güle güle kullan.

2948. **yükçi** : yük taşıyan || يۈكچى ، ھاممال

6098. özüñ asğı qolma boğun asğı qol

yüdürme yük ilke özüñ yükçi bol

ئۆزۈڭ نەپىي كۈتمە ، خەلق نەپىي كۈت ،

يۈكۈڭنى يۈددۈرمە ئەلگە ، ئۆزۈڭ يۈد .

Kendi menfaatini düşünme, halkın menfaatini düşün;

Halka yük yükleme, yükü kendin taşı.

2949. **yükse-**: yükselmek, uzamak || ئۆرلىمەك ، يۇقىرىلىماق ، ئېگىزلىمەك ، يۈكسەلمەك

1809. begi yarlığı bolsa eğgü söze

ఖۇلى كۆنلى يۈكسەر يازار ھاş köze

بېگى يارلىقى بولسا ياخشى سۆزى ،

ئۆسۈپ دىلى قۇلىنىڭ ، ئېچىلۇر يۈزى .

Bey onu hakkında iyi sözler sarfederse ,

Kulun gönlü açılır ve yüzü güler.

2950. **yüksek** : yüksek || ئېگىز ، يۇقىرى ، يۈكسەك

4998. negü tér eşitgil ay bilgi teñiz

uquşluğ amul köñli yüksek eđiz

نە دەيدۇ ئىشتىكىن ، ئەي ئىلىمى دېگىز ،

بىر ئاقىل ۋە تەمكىن ، كىگىلى بەك ئېگىز :

Bilgisi deniz gibi geniş, akıllı, sakin

ve gönülü çok yüksek olan insan ne der dinle.

2951. **yükün-** : secde etmek || سەجدە قىلماق

0582. yüküندی iligke kör açtı sözün

süçitti sözi hem sewitti özin

يۈكۈندى ئېلىگكە ، كۆر ئاچتى سۆزى ،

قىلىپ سۆزىنى شىرىن ، سۆيدۈردى ئۆزىنى .

Hükümdarın huzurunda eğildi ve söze başladı;

Tatlı-tatlı sözleri ile kendisini sevdirdi.

2952. **yülüğ** : saç, sakalı düzgün || چاچ ساقىلى تارالغان

2083. yüzi körki körklüg kerek beg yülüg

boğı ortu bolsa ne çawluğ külüg

بەگ ئۆلسۇن چىرايلىق ، كېلىشكەن ساقال ،

بويى ئورتا ، شۆھرەتتە ئۇ بەر كامال .

Bey güzel yüzlü, saç-sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı;

Aynı zamanda nam ve şöhret sahibi bulunmalıdır.

2953. **yüm-** : göz yummak || كۆز يۇمماق

0663. sewe baqtıñ erse közüm yümdüküm

saña körkitür-men negü erdüküm

سۆيۈپ باققىنىڭدا كۆزۈم يۇمۇغۇم ،

ساڭا كۆرسىتىشتۇر نېمە مەن ئۆزۈم .

Sen sevgi ile bakınca, ben gözümü yummak suretiyle,

sana nasıl olduğumu göstermek istedim.

2954. **yünçü** : (Çin.) inci; bk. **yinçü** || مەرۋايىت || ئۈنچە ،

2935. negü tér eşitgil kéñeşçi öge

kéñeşte töker begke yünçü üke

ئىشتىكىن ، ئەقىللىق كېڭەشچى نەدەر ،

كېڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۈنچە تۆكەر:

Dinle, istişarede beyin önüne yığınla inci döken

has müşavir ne der;

2955. **yüñ** : yün [*< yuñ*] || يۈڭ

4767. ajunda alındım özümke öñi

ķavuk sökti yém tap tonum ķoy yüñi

نەسۋەم تېپىپ مەن جاھاندىن بۇنى ،

يېيىشكە كېپەكنى ، تونغا قوي يۈڭى .

Dünyadan kendi hissemi aldım;

Kepekten yiyecek ile koyun yününden elbise bana yeter.

2956. **yür** : darı; krş. **üyür** || كېپەك

3614. şekerlig yidiñ sen ajun ni‘meti

qavuş yür yédim men özüm taqatı

يېدىڭسەن شېكەرلىك جاھان نېمىتى،

تېرىقلە كېپەك بولدى ئۈزۈم تاقتى.

Sen tatlı dünya nimetleri yedin;

Ben ise, ancak kudretim yettiği kepek ve darı yedim.

2957. **yürek** : yürek || يۈرەك

2044. sü başlar eren kür yüreklig kerek

yüreksiz er at alsa andın yürek

بۇ ئەسكەر بېشى بەك يۈرەكلىك كېرەك،

يۈرەكسىز كىشى ئۇندىن ئالسۇن يۈرەك.

Korkak askerin cesaret alması için

kumandanın ve cesur olması lazımdır.

2958. **yüz** : yüz (100) || يۈز

0270. ölüğdin tirigke qumarı söz ol

qumarı sözüg tutsa aşğı yüz ol

ئۆلۈكتىن تىرىككە مىراستۇر بۇ سۆز،

مىراس سۆزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۈز.

Ölüden diriye kalan miras sözdür;

Miras kalan sözü tutmanın yüzlerce faydası vardır.

2959. **yüz** : yüz, çehre || چىرە، چىرە || يۈز، چىرە

0274. uquş körki til ol bu til körki söz

kişi körki yüz ol bu yüz körki köz

ئەقىل كۆركى تىلدۇر، بۇ تىل كۆركى سۆز،

كىشى كۆركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كۆركى كۆز.

*Akıl süsü dil, dil süsü sözdür;
İnsanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür.*

2960. **yüzsüzlük** : asık suratlılık || يۈزسۈزلۈك ، قاپىقى تۈرۈك

0816. bu qaşım tügüki bu körksüzlüküm
küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm

بۇ قاشىم تۈركى ، بۇ كۆركسىزلىكىم ،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسۈزلىكىم .

*Benim bu sertliğim, kaşlarımın bu çatıklığı
ve bu asık suratım bana gelen zalimler içindir.*

Z

2961. **za‘feran** (< A. z-‘f-r) safran [Soğanlı çiçekli bitki. *Crocus sativus*. Safran
esansındaki sarı

boya kendi ağırlığının yüz bin katı suyu boyayabilir.] || زەپەرەك

6529. tamam erguvan teg kızıl meñzim erdi
bu kün za‘feran urgın eñde tarıttım

قىزىل ئەردى مەڭزىم تامام ئەرغۋاندەك ،
بۈگۈن ئاڭا زەپەر ئۇرقىن سۈرۈتتىم .

*Benzim kırmızı, tam bir erguvan gibi idi;
Bugün yüüzme safran tohumu ektim.*

2962. **zaḥḥak** : (< F. k. a.)Dahhak [Zalimliğiyle tanınmış İran şahı.] || زاھەك

0241. söküşlög nelük boldı zaḥḥak otun
nelük ögdi buldı feridun kıtun

يامان خۇيلۇق زاھەك سۆكۈلدى نېچۈن ؟
نېچۈن ماختىنىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن .

*Küstah Dahhak neden söğüldü de,
Feridun neden medhe ve ikbale kavuştu.*

2963. **zahid** : (< A. z-h-d) zahit || زاهت

3229. atandı özüñ emdi zahid atı

bu atıñ saña boldı ta‘at yutı

تۆزۈڭ ئالدىڭ ئەمدى زاهىت ئېتىنى،

بەلا ئىچىرە سالدىڭ بۇ تائەت سېنى.

*Sen şimdi zahit adını aldın;
Bu adın ibadetin için sana büyük bir felaket oldu.*

2964. **zaman** : (< A. zamana, z-m-n) şimdiki zaman || زامان

1983. bayat kimke bérse kılınç arkuğı

anı emgetür bu zaman^ oğı

خۇدا قىلسا كىمنىڭ خۇيىنى يامان،

ئۇنى رەنجىتۇر ئوقى بىرلە زامان.

*Tanrı kime kötü bir tabiat vermiş ise,
bu felek oku ona eziyet çektirir.*

2965. **zeman** : (< A. zamana, z-m-n) şimdiki zaman || زامانە

4088. zaman tururlar zaman bile

yaraşık kerek er sewinse küle

ئۇلاردۇر زامانە، زامانە بىلە،

ياراشماق كېرەك ئەر سۆيۈنۈپ كۈلە.

*Onlar zamanedirler; sevinmesi ve yüzünün gülmesi için,
insanın zamanı ile uzlaşması lazımdır.*

2966. **zarb** : (< A. z-r-b) darb, vurma || زەربە، شىددەت

4379. oğı zarb u kısmet tükel bil küsur

tükelke tükel imtiḥan ol yetür

تولۇق بىل كۆپەيتىش، بۆلۈش ۋە كەسر،
كامالغا يېتىشتە ئىمتىساندۇر بىر.

*Darb ve taksim oku, bütün kesirleri iyice öğren;
Bu kamil bir insan için, mükemmel bir imtihandır; bunu yap.*

2967. **zengi** : (< F. zang+i) zenci, Sudanlı, siyah || قارا تەنلىك زەڭگى،

6215. yüzün kızledi yérke rumi kıızı

ajun meñzi boldı bu zengi yüzi

يۈشۈردى يۈزىن يەرگە رۇمى قىزى،

جاھان مەڭزى بولدى ئۇ زەڭگى يۈزى.

*Rumi kıızı yüzünü yere gizledi,
Dünyanın rengi zenci yüzüne döndü.*

2968. **zina** : (< A. z-n-y) zina || زىنا

4409. çıgay bolmayın bay bolayın tése

zina kılma hergiz qatıqlan usa

دېسەڭ باي بولايىن، پېقىر بولمايىن،

تىرىشقىن سەن ھەرگىز زىنا قىلمىغىن.

*Fakirliğe düşmemek ve daima zengin kalkmak istersen,
bir vakit zina etmemğe gayret et.*

2969. **zindan** : (< F.) zindan, yer altındaki karanlık tutuk yeri || قاماقخانا زىندان،

0893. ne eğgü törü urdı begler begi

isizke bu kın berge zindan yégi

نە ياخشى نىزام قويدى بەگلەر بېگى،

يامانغا جازا بەردى زىندان تېگى.

*Beylerin beyi ne iyi bir kanun vaz etmiş;
Kötü için en iyi çare sopa ve zindandır.*

2970. **zinet** : (< A. ziynat, z-y-n) ziynet, süs, bezek || بېزەك، زىننەت

B0029. bu maşrıq élinde uluğlar munı

zinetü'l-ümera téyürler köni

بۇ شەرق ئەللىرىدە ئۇلۇغلاپ ئۇنى،

«زىننەتۇلمۇمرا» دىدىلەر كۈنى.

Bu meşrik ilinin büyükleri buna doğruca Zinetü'l-ümere derler.

2971. **ziyaret** : (< A. ziyarat, z-v-r) ziyaret || زىيارەت

4991. müsülman қадаşқа müsülman қадаş

ziyaret kılur oq ay köñli tüdeş

مۇسۇلمان قاياشنى مۇسۇلمان قاياش،

زىيارەت قىلۇر، ئەي ماڭا قەلبىداش.

Müslüman müslümana kardeşdir ve onlar birbirilerine

ziyaret ederler,ey gönüli gönlüme uygun insan.

2972. **zühd** :her türlü zevke karşı koyarak kendisini kulluğa verme ||

زاهەت :(< A. zuhd, z-h-d)

B0056. бүтүнлүк me һүрмет bu zühdlığ öze

saķınıuķ biliglig arıgılg oza

ئۇ توغرا، با ھۆرمەت بىر زاهەت ئېرۇر،

بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېرىغ پاك يۈرۈر.

Doğruluk, hürmet ve zühde sahip olduğu gibi, bir de takva sahibi,

Bilgili ve temiz bir insan imiş

2973. **zü 'l-celal** : (< A. du 'l-calal, d-v-y, c-l-l) celal sahibi, Allah || ئاللاھ

B0002. uluğluk idisi uğan zü'l-celal

yaratğan törütgen me қadir kemal

ئۇلۇغلۇق ئىگەسى، قادىر زۇلجەلال،

ياراتقان، تۆرەتكەن ۋە قادىر كامال.

Büyüklik sahibi, kadir, zü'l-celal;

Yaratan, türeten ve kudretin kemaline sahip olan Tanrıdır.

2974. **zülfi** : (< F. zulf) saç || چاچ

3284. қоdı ıdıтı kesme yaruk yüz tudı

sewüg zülfi toldı yoқaru қоdı

یېیپ ساچن ساما، یاپتی نور یوزن،

گۈزەل زۈلپنی ساقلاپ کەتتی یەر یوزن.

Perçemini aşağı salıverdi, parlak yüzü kapand ve

Güzel zülfü her tarafı kapladı.

3. SONUÇ

Kutadgu Bilig kendinden önceki Türk edebiyatında benzeri bulunmayan bir eserdir. Özellikle sözvarlığı açısından önemi büyüktür. Çalışmada, Reşit Rahmeti Arat'ın çalışmaları ve Kutadgu Bilig'in Uygurca çevirisine dayanılarak bazı kelimelerin etimolojisi incelenmeye çalışılmış, ayrıca kelimelerin Türkçe ve Çağdaş Uygurca karşılıkları ile örnekler eşliğinde verilmesi amaçlanmıştır. Sözlük, tez kapsamında A-Z harfine kadar tamamlanmış bulunmaktadır. Madde başlarında kökler koyu olarak verilmiştir. Kelime, kelimedden sonra manaladırma, kelimenin etimolojisi ve örnekler verilmiştir. Özellikle örneklerin tekrarlanmamasına özen gösterilmiştir. Amaç, bu çalışma ile, tükenmez bir kaynak olan Kutadgu Bilig'in bilimsel, karşılaştırmalı incelemelerle Türkoloji dünyasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Kuşkusuz, sözlüğümüzde düzeltilmesi gereken pek çok nokta vardır, bu hususiyet ileride ikmal edilmeye çalışılacaktır. Bu sözlüğün, Kutadgu Bilig'in sözvarlığı üzerine yapılacak başka çalışmalar için yararlı olacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti, 1947: **Kutadgu Bilig I Metin**. İstanbul: Türk Dil Kurumu yayınları :458.
- _____.1959: **Kutadgu Bilig II Çeviri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları **II.Dizisi. sa.20**
- _____. 1979: **Kutadgu Bilig III İndeks**. İstanbul :Yay: K.Eraslan, O.F.Sertkaya, N.Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları: 47, Seri: IV, Sayı: A 12,
- ATA, Aysu, 2004: Karahanlı Türkçesinin İlk Eseri. İstanbul: **Türk Dilleri Araştırmaları**. c. 14 : 95-102.
- _____. Kutadgu Bilig Üzerinde Bir Düzeltme Denemesi Kör mü? Kür mü?. Ankara: **Türkoloji Dergisi**. c. 11. sy. 1: 301-308.
- Aydın, Mehmet. 2011: Kutadgu Bilig'deki Ay-, Ayıt-, Sözle-, ve Ti- Fiilleri Bağlamında Eş Anlamlık Sorunu. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 79-87.
- Canpolat, Mustafa. 2004: Günümüzde Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't Türk. İstanbul: **Türk Dilleri Araştırmaları**. c.14, s 31-34..
- Clauson, Sir Gerard. 1972: **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish**. London: Oxford University Press.
- Çağatay, Saadet. 1967: Kutadgu Bilig'de Odgurmış'ın Kişiliği. Ankara: **Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı-Belleten**. s. 39-49.
- Dankoff, Robert. 1983: **Yūsuf Khāss Hājib, Wisdom of Royal Glory**. (Kutadgu Bilig): A Turko-Islamic Mirror for Princes. London: Publications of the Center for Middle Eastern Studies, Chicago and London, 1983, 281pp.
- Dilaçar, A. 2003: **Kutadgu Bilig İncelemesi**. 4.bs. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 340.
- Dilçin, Cem. 2008: **Yeni Tarama Sözlüğü**. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları: 503.
- Doerfer, Gerhard. Türkolojide Eleştiri Sorunları. **TDAY-Belleten**. 1980-1981. s. 87-99.
- Eker, Süer. 2006. Kutadgu Bilig'de (teñri azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kaynakları Üzerine . **Bilig**. sy. 38. s: 103-122.

- Eren, Hasan. 1999: **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Ankara Bizim Büro Basım Evi.
- Ersoylu, Halil. 1987: Kutadgu Bilig’de İki Ayrı Biçimde Transkripsiyonlanmış Arapça, Farsça Kökenli Kelimelerin Birleştirilmesi. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**. Ankara: s. 165-172.
- Erten, Münir, 2011: Kutadu Bilig ve Diğer Orta Türkçe Metinlerinde Utru Kelimesinin Kullanışları Üzerine. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları..
- Teres, Ersin. 2009: **Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacip Üzerine Bibliyografya Denemesi**. Ankara: Ürün yayınları.
- Gülsevin, Gürer. 2007: Kutadgu Bilig’in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: denk çiftler, **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**. c.4. sy.2. s.277-299.
- Güner, Galip. 2011: Kutadgu Bilig’de “Simiş” Kelimesi Üzerine Düşünceler. **Turkish Studies** - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring, p. 467-472 .
- Karagöz, İlknur. 2011: Kutadgu Bilig’in Sözvarlığındaki (Bazı) Hapax Legomenon (Tek Kullanımlık) lar. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 267-275
- Kaçalin, Mustafa. Yûsuf Hâs Hâcib, **Kutadgu Bilig-Metin (e-kitap)** Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. www.kulturturizm.gov.tr.
- Kaymaz, Zeki. 2009: “Kutadgu Bilig Hakkında Türkiye’de Yapılan Yayınlar Üzerinde Bir Deneme”. **Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları**. c.4. sy. 3. s. 1408-1422
- Kutadgu Bilig Tıpkıbasım. 1942: **Fergane Nüshası II**. İstanbul: Alaeddin Kiral Basımevi.
- _____. 1943. **Kahire Nüshası III**. İstanbul: Alaeddin Kiral Basımevi.
- _____. 1942. **Viyana Nüshası I**. İstanbul: Alaeddin Kiral Basımevi.
- Kaşgarlı Mahmut. 1983: **Türki Tillar Divanı I II III**. Ürümçi: Helq Neşiriyatı.
- Necipoviç, Emir Necip. 2008: **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü. 2.bs.** Ankara: Çeviren: İklil Kurban, Türk Dil Kurumu yayınları.
- Ölmez, Mehmet, 2004. **Çağdaş Türk Dillerinde Kutadgu Bilig Çevirileri**.

- İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları, Cilt 14, 103-126 .
- _____. 1995. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Öğeler (1). **Türk Dilleri Araştırmaları 5: 227-229.**
- _____. 1997. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Öğeler (2). **Türk Dilleri Araştırmaları 7: 175-186.**
- _____. 1999. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Öğeler (3). **Türk Dilleri Araştırmaları 9: 59-65.**
- _____. 2002. Eski Türkçe Etimolojiler1. **Türk Dilleri Araştırmaları 12: 189-198.**
- _____. 2011. Kutadgu Bilig'in Sözvarlığı ve Adakşu "Birlikte, Beraber, Yanyana" Üzerine, Ankara, **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.399-407
- Ölmez, Zühal Kargı. 1997: Kutadgu Bilig'de İkilemeler 1. **Türk Dilleri Araştırmaları. 7 : 19-40 .**
- _____. 1998: Kutadgu Bilig'de İkilemeler 2. **Klaus Röhrborn Armağanı.** İstanbul s. 235-260.
- Öner, Mustafa, 2004: Yarlık Sözü Hakkında. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten /2.**
- Önler, Zafer, 2004: Kutadgu Bilig Üzerine Notlar. **Türk Dilleri Araştırmaları,** İstanbul: c. 14. s.79- 94.
- Önler, Zafer, 2011: Kutadgu Bilig'de Kut Kavramı, **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 415-425
- Özkan, Nevzat, Kutadgu Bilig'den Günümüz Türkçe Kelimelerde Anlam Olayları. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri.** Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 433-461
- Ötkür, Abdurehim, Ehmet Ziya'i, Memtimin Yusup, 1983: **Kutadgu Bilik.** Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Özmen, Mehmet. Divanü Lügati't Türk ve Kutadgu Bilig'de 'aymak' Fiiliyle Kurulan Dolaysız Anlatım Cümleleri Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları.** İstanbul: c. 14. s. 67-77.
- Sertkaya, Osman Fikri, 2004. Kutadgu Bilig'deki Dörtlükler Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları.** İstanbul: c. 14. s. 57-66.
- Şen, Serkan, 2011. "Kutadgu Bilig'de Geçen Çomak "Müslüman" Sözü Üzerine"

- Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.479-485
- Tabaklar, Özcan, 2011. “Kutadgu Bilig İndeksi’nde Bazı Düzeltme Önerileri”
Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.485-493.
- Taş, İbrahim, 2011. “Kutadgu Bilig’de İndeks’te Yer Almayan İki Sözcük Üzerine”
Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 493-505.
- Taş, İbrahim, 2009: **Kutadgu bilig’de söz yapımı.** Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat, 1995: **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler.** Ankara: Simurg.
- Tezcan, Semih, 1981: Kutadgu Bilig Dizini Üzerine. **Türk Tarih Kurumu-Belleten.** Ankara: c. 45/2,: sy:178. s.23-78. .
- Tezcan, Semih, 2011: Kutadgu Bilig’de Yeni Düzeltmeler. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.523-535.
- Tilavov, Abdumurad. 2011. Özbekistandaki Kutadgu Bilig Çalışmaları.
Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.535-541.
- Vardar, Kadriye Figen, 2011. Kutadgu Bilig’de Yer Alan Renk Kavramları.
Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları. s.581-607.
- Yakup, Abdurishid, 2011: Kutadgu Bilig’den Satır Arası Kur’an Çevirisine: Karahanlı Türkçesinin Sözvarlığının Art Zamanlı Yansımaları Üzerine Bazı Notlar. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri.** Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları. s.607-615.
- Yavuz, Kemal, 2011: Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig Üzerine Bazı Dikkatler
Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları. s.615-633.
- Yakup, Abliz, Ganizat Gayurani, 2011: **Hazirqi Zaman Uyghur Tilining İzahliq Luğiti.** Urumçi: Xinjiang Helq Neşriyatı.
- Zieme, Peter, 2011: Kutadgu Bilig’de Yazıl- Fiili İle Şekillenmiş Deyimler Hakkında. **Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri.** Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları. s.641-647.

Zunun Okya, Memettursun, 2012: **Kutadġu Bilik İndeksi**. London: Uyġur
Tili Tetqiqati.

ÖZGEÇMİŞ

Nurcemal Mehmetali

E-mail: nurcamal@yahoo.com.tr

Tel: 05071626335

**Adres: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Davut Paşa Kampüsü
Esenler/ İstanbul**

KİŞİSEL BİLGİLER:

- Doğum tarihi: 5 Haziran, 1987
- Doğum yeri:Çin/Xinjiang
- Medeni durumu: Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ:

- 2011-- Günümüz: Yıldız Teknik Üniversitesi, Eski Türk Dili Bölümü
- 2010-- 2011: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Dilmer Türkçe Öğretim Merkezi
- 2005-- 2010: Merkezi Milletler Üniversitesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümü. Pekin/Çin
- 2002-- 2005: XİNJIANG (Çin Halk Cumhuriyeti Uygur Özerk Bölgesi), Kaşgar No.6-Lisesi.

Lisans'ta Alınan Dersler

- Yeni Uygur Türkçesi ve Dil Bilgisi
- Uygur Tarihi
- Çağatay Uygur Türkçesi

- Eski Uygurca
- Çin Halk Ağız Edebiyatı
- Türk Dillerinden Genel Bilgi
- Dilbilim
- Terminoloji
- Tercüme ve Uygulamalar. (Çinceden-Uygurcaya Çeviri)
- Uygur Halk Edebiyatı
- Çince Dilbilgisi

Yüksek Lisans'ta Alınan Dersler

- Orhon Türkçesi
- Yeni Uyğurca
- Çağatay Türkçesi
- Eski Uyğurca
- Harezmi Türkçesi
- Etimoloji ve Sözlükçülük
- Türk Dili Semineri 1,2
- Özbekçe
- Kıpçak Türkçesi
- Karahanlı Türkçesi

Bildiğim Diller:

- Uygurca Ana Dilim
- Özbekçe Akıcı konuşma, üstün yazma ve okuma düzeyinde
- Çince (Mandarin Çincesi) Akıcı konuşma ve okuma, iyi yazma düzeyinde

- İngilizce Konuşma, yazma ve okuma düzeyinde
- Türkçe Akıcı konuşma, üstün yazma ve okuma düzeyinde

Bildiğim Bilgisayar Programları

Office Programları, Photoshop, Müzik üretim Programları